PHILOSOPHIA MORALIS SIVE ETHICA,

METHODO SCIENTIFICA PERTRACTATA.

PARS SECUNDA,

IN QUA AGITUR DE

VOLUNTATE ET NOLUNTATE,

UNA CUM

APPETITU SENSITIVO

ET

AVERSATIONE

SENSITIVA

PERFICIENDA ET EMENDANDA.

AUTORE

CHRISTIANO L. B. DE WOLFF,

POTENTISSIMI BORRUSSORUM REGIS CONSILIARIO INTIMO, FRIDERICIANÆ CANCELLARIO ET SENIORE, JURIS NATURÆ ET GENTIUM ATQUE MATHESEOS PROFESSORE ORDINARIO, PROFESSORE PETROPOLITANO HONORARIO, ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISINÆ, LONDINENSIS AC BORUSSICÆ MEMBRO.

CVM PRIVILEGIIS.

HALÆ MAGDEBURGICÆ,

PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA

MDCCLI.

REVERENDISSIMO AC CELSISSIMO
PRINCIPI ET DOMINO,

DOMINO

ANDREÆ
ZAŁUSKI,

EPISCOPO CRACOVIENSI,
DUCI SEVERIÆ,
&c. &c. &c.

MECÆNATI ET SCIENTIARUM OMNIUMQUE LITERARUM PROTECTORI SUMMO.

REVERENDISSIME AC CELSISSIME PRINCEPS EPISCOPE.

Homini natura insitus est appetitus felicitatis: pauci tamen admodum sunt, qui eam consequuntur. Non alia de causa miseria humana tot ac tantas ubivis sine fine habet querelas, ac nonnulli hominem omnium animalium miserrimum pronuntiare non dubitant. Comparata ita est hominum natura, ut, si facultatibus à Numine beni-

benigniſſimo ſibi conceſſis homo recte utatur, non inexplicabilis ſit via felicitatis. Quemadmodum vulgo dicitur, quemlibet eſſe fortunæ ſuæ fabrum; ita mihi non a vero aberrare videtur, qui omni aſſeveratione affirmat, quemlibet eſſe infelicitatis ſuæ fabrum. Natura voluptatem fecit ſtimulum appetitus, ſicuti moleſtiam averſationis: dedit vero etiam homini intellectum, ut voluptatem veram ab apparente, innocuam a nocua diſcernere poſſit, ne illecebris corruptelarum irretitus, felicitate cadat, dum eam inhiat. Enimvero non tam facilis eſt rectus intellectus uſus, quo negotium adeo arduum perficitur. Quamobrem non eſt quod miremur, homines in tam diverſas abire ſententias, quando de felicitate pronuntiandum. Trahit unumquemque ſua voluptas, prout vel naturalis quædam animorum inclinatio, vel diuturna, ab incunabilis præſertim contracta, conſuetudo hanc, vel iſtam ipſi perſuaſit. Videas inprimis alios ea, quæ ſenſum hilarant, alios divitias & opes, alios honores & famam appetere, quamvis etiam in

 hiſce

hisce plurimum variant hominum judicia. In hos facile consentiunt omnes, eum dicendum esse felicem, qui vacuus est ab omni molestia & animi ægritudine, semperque in voluptate est: ast quam primum quæritur, quomodo ad hunc statum perveniatur, & num fieri possit, ut ad eum perveniamus, qui modo placide consentiebant, nunc vehementissime dissentiunt. ALFONSUS ANTONIUS DE SARASA, Societatis Jesu, seculo superiori Artem semper gaudendi ex principiis divinæ providentiæ & rectæ conscientiæ deduxit, nec à veri tramite aberravit. Studendum nimirum est, ut Deus nobis placeat in sua gubernatione & nos placeamus Deo in administratione ac directione actionum nostrarum. Sola igitur virtus est, pietate erga Deum ad sublimiorem gradum evecta, quæ hominem in his terris felicem reddere possit. Cum ego genus humanum amem, ad felicitatem ejus promovendam pronus, postquam mihi sumsi, ut Philosophiam certam ac utilem efficerem, id mihi potissimum datum esse existimavi, ut demonstrarem, quinam

faci-

faciendus ſit facultatum noſtrarum uſus, ſi quidem virtutis infucatæ compotes fieri velimus. Oſtendendum igitur erat, quomodo eædem ſint perficiendæ, ut earum uſu virtutem acquiramus. Poſtquam igitur in parte Ethicæ prima demonſtravi modum perficiendi facultates cognoſcendi, in ſecunda jam porro oſtendendum erat, quomodo facultates appetendi & averſandi ſint perficiendæ, ut ſic pateat rectus facultatum animæ uſus, ſine quo virtus non concipitur. Mea philoſophandi ratio dudum placuit REVERENDISSIMÆ CELSITUDINI TUÆ: id quod mihi animum addit, ut Celſiſſimo Nomine Tuo præſenti volumini decus & autoritatem conciliarem. Agnoſcit orbis Eruditus, REVERENDISSIME & CELSISSIME PRINCEPS EPISCOPE, Te judicem competentem eorum, quæ ad ſcientiam & eruditionem pertinent. Neque enim ſolum Te Mecænatem & ſcientiarum omniumque literarum Protectorem Summum venerantur, qui eas colunt, verum etiam Te ſcientia omnique eruditionis genere non minus excellere norunt, quam quan-

tum

tum in administrandis Regni negotiis prudentiam Tuam admirati sunt tam cives, quam exteri, cum Magni Cancellarii munus Tibi esset demandatum. Nullus itaque dubito fore, ut REVERENDISSIMA CELSITUDO TVA gratioso vultu excipiat opus, quod devotissima mente offero. Servet Te Deus omnium rerum moderator, REVERENDISSIME AC CELSISSIME PRINCEPS EPISCOPE, ut Te Mecænate ac Protectore in augustissima præsertim Rep. Poloniæ scientiæ atque litteræ omnes majora indies capiant incrementa. Ita vovet

REVERENDISSIMÆ CELSITUDINIS
TUÆ

humillimus cultor

CHRISTIANUS L. B. DE WOLFF.

PRÆFATIO.

Quoniam nobis propoſitum eſt nova prorſus ratione Philoſophiam moralem, ſive Ethicam pertractare, ita ut a priori demonſtretur, quomodo recto facultatum animæ uſu virtus omnis acquiratur, earundem vero non uſu, vel abuſu in vitia incidamus, recto illarum uſu vitanda & emendanda; ideo ante oſtendendum erat, quomodo facultates animæ ſint perficiendæ, ut iisdem recte uti, non uſum vero & abuſum vitare valeamus. Ea igitur fini in parte prima Ethicæ egimus de intellectu & facultatibus ceteris cognoſcendi in miniſterium ejus perficiendis, atque de virtutibus intellectualibus, qui ſunt habitus intellectu recte utendi in rerum quarumcunque cognitione: nunc vero in parte altera docemus, quomodo perficienda &

emendanda ſit voluntas una cum appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva. Eandem hic calcamus viam, quam in parte prima ingreſſi ſumus, cum de facultatibus cognoſcendi ageremus. Nimirum primum facultates appetendi & averſandi conſideramus, quales nobis natura ſunt, quando naſcimur; deinde vero oſtendimus, quasnam a prima infantia & in ætate adultiori ſubeant mutationes. Hoc modo patet, quomodo appetitus ſenſitivus in infantia & pueritia corrumpatur, ac deinceps intellectus uſu ſe exerente in voluntatem diffundatur corruptio & cum eodem creſcat atque latius extendatur. Probe vero notandum eſt, cum nos non ultra procedamus, quam limites Philoſophiæ permittunt, nos nonniſi ea tradere, quæ ex principiis rationis demonſtrari & experientia confirmari poſſunt; cetera vero, quæ non ex lumine revelationis nobis innoteſcunt, Theologis addenda & ſupplenda relinquere, ne perverſa interpretatione detorqueantur in ſenſum a mente noſtra alienum, nec negare videamur, quæ ſilentio prætcrimus ac præterire debuimus, niſi falcem in alienam meſſem immittere velimus. Nos agimus, quod Philoſophi eſt; agat Theologus, quod ſuum eſt. Si penes utrumque ſtet veritas, non metuenda eſt ulla contradictio: de conformitate enim rationis ac fidei nulla ſupereſt dubitatio, modo rationis decempeda metiri non audeamus, quæ captum rationis tranſcendunt. In Ethica demonſtramus, qualis eſſe debeat facultatum uſus, ut

vir-

virtutem colamus, vitia fugiamus: quantum valeat natura in faciendo isto usu, experientia docet, & quomodo eum promoveat gratia, Theologus ostendere debet. Hic vero apparet Philosophum non inanem operam sumere: cum enim gratia naturam non tollat, sed perficiat, in illam inquirere Philosophi est, & sic scientia Philosophi non uno modo prodest Theologo. Appetitus hominis naturaliter determinabilis est per bonum, quod eundem movet, quatenus voluptatem nobis creat. Intellectus autem eundem regere debet, discernendo bonum verum ab apparente, ne fallax boni opinio nobis imponat, nec nocua voluptas illudat. Ostendimus itaque quomodo voluptas innocua a nocua sit discernenda, ante intellectus usum autem præcavendum, ne voluptatem nocuam inhiare adsuescant infantes atque pueri. Appetitus hominis naturaliter determinatus est ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem, & determinationi huic inest ejusdem determinatio ad appetendum societatem & inserviendum aliis. Inclinationes hæ naturales in se bonæ sunt, & ad fines bonos consequendum tendunt. Quamobrem hinc deduximus diversa bonorum genera, quibus cognitis intellectus intra limites justos illas continere potest. Naturaliter facultas aversandi ad aversionem determinabilis est per malum, quod eandem impellit, quatenus molestiam nobis creat. Intellectus autem etiam hanc rege-

re debet, discernendo malum verum ab apparente, ne fallax mali opinio nos decipiat, ut sub ratione mali bonum, quod molestum nobis accidere videtur, aversemur. Reclinationes hæ naturales inclinationibus oppositæ in se quoque bonæ sunt & ad fines bonos consequendum tendunt. Et ideo hinc deduximus diversa malorum genera bonis opposita, quibus cognitis facultas aversandi ab intellectu intra limites suos coërcetur. Hinc vero jam ulterius deducuntur genera actionum bonarum & malarum, quarum illæ sunt objectum voluntatis, hæ objectum noluntatis. Voluntas autem primo generaliter determinari potest ad actiones bonas committendas & noluntas ad actiones malas non committendas, vel in particulari illa ad hasce actiones committendas, hæc ad hasce non committendas. Voluntas & noluntas generaliter determinata bona est; ast in specie determinata perfecta. Quoniam itaque plurimum differt voluntas & noluntas bona a perfecta; tum quomodo bona efficiatur, tum quomodo perficiatur ostendimus, mediis spuriis a genuinis discretis. Enimvero misera hæc est hominum conditio, ut tam voluntas, quam noluntas corrumpatur, & rectus intellectus usus, quo utraque regi debet, vertatur in abusum. Ac propterea peculiare studium exigit voluntatis & noluntatis emendatio, cum quæ ad voluntatem bonam efficiendam & perficiendam sufficiunt, antequam corrumpatur, non amplius sufficiant, postquam

cor-

corruptæ fuerunt hæ facultates. Antequam enim id fieri possit, corruptioni medela afferenda. Cujus voluntas emendanda, is vitia dediscere, virtutem addiscere debet. Inclinationes igitur & reclinatione pravæ in partem contrariam flectendæ, habitus perversi amittendi & boni acquirendi. Cautione vero non proletaria opus est, ut in emendanda voluntate recta via incedas, a qua facile aberratur. Actionum equidem commissio & omissio a voluntate dependet: ast quamvis effeceris, ut quis actionem quandam comittat, aliam omittat, nondum tamen emendata est voluntas, sed tam voluntas, quam noluntas corrupta adhuc manet. Ita voluntas & noluntas nondum emendata est, si quis metu pœnæ actionem bonam committit, malam omittit: mallet enim adhuc actionem, quam omittit, committere & quam committit omittere, modo pœnam evitare posset. Corruptio igitur voluntatis & noluntatis integra adhuc subsistit, nec ulla ex parte deminuta, nedum sublata est. Quamobrem ubi quis existimat se pœnam evitare posse, ab actione mala non abstinet, nec bonum patrat. Si emendata fuerit voluntas, inanem operam sumis, ubi virtutem amanti persuadere volueris, ne agat quod bonum & rectum est: &, si emendata fuerit noluntas, omni conatu nihil agitur, quando vitii osorem ad patrandum actionem turpem adducere volueris. Malus adhuc est, qui peccare non vult metu pœnæ: is demum bonus est, qui

peccare odit virtutis amore. Oſtendimus itaque, quænam ſint vera media emendandi voluntatem, quænam vero perperam pro talibus habentur. Enimvero quoniam etiam horum aliquis eſſe poteſt uſus in voluntate ac noluntate emendanda, quamvis eodem negotium tam arduum minime perficiatur; nec hic a nobis ſilentio prætereundus erat. Nobis in more poſitum eſt ſingula ſuo pretio æſtimare, ideoque improbantes pretium, quod minus recte iisdem ſtatuitur, non tamen æquum, quod merentur, denegamus. Voluntas corrupta refrenanda eſt, quando emendanda, antequam emendatio fuerit abſoluta. Quæ igitur ad eam refrenandam requiruntur, non minus obſervanda, quam quæ emendationi inſerviunt, niſi ſtudium facultates iſtas emendandi irritum eſſe debeat. In appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva ſedem ſuam habent affectus, quos eradicari non poſſe conſtat. Quemadmodum omnes animæ facultates & iisdem inhærentes diſpoſitiones atque inclinationes in ſe ſpectatæ bonæ ſunt & nonniſi non uſu & abuſu vitium contrahunt; ita etjam affectus in ſe ſpectati boni ſunt, ac voluntati & noluntati perfectæ ſuppetias ferunt, modo regimini intellectus non ſubtrahantur. Noſtrum igitur inprimis fuit docere, in quonam uſus affectuum conſiſtat, ut ſint præſidium ſalutare virtutis & propugnaculum firmiſſimum contra vitiorum impetus. Demonſtrandum

ita-

itaque fuit, quomodo affectus concitentur, quomodo sedentur, quomodo regantur, & ut regi possint, ad quod natura sua tendant. Quoniam vero non sufficit, ut de hisce in genere constet, sed de singulis affectibus hoc fuit ostendendum; prolixa enata est de affectibus tractatio & quot affectus dentur a priori erat demonstrandum, ut certi simus, eos omnes sufficienter a nobis fuisse enumeratos. Amplissima vero hæc doctrina non solum nobis usui erit in speciali Ethicæ tractatione, quando de singulis virtutibus atque vitiis acturi sumus; sed & oratoribus utilis esse potest, quibus in affectibus præsidium est ad persuadendum, immo etiam non infrequentes sunt casus in vita communi, in quibus tam concitandi, quam sedandi sunt affectus. Denique ne quid desideretur, quod ad voluntatem perficiendam requiritur, de puritate quoque animi agendum erat. Voluntas enim & noluntas perfecta dici nequit, si ulla adhuc labe infecta est, nec sine puritate animi vera datur virtus. Nisi ab omni labe purgetur animus, ut nullus deprehendatur in appetitione vel aversione rectitudinis defectus a non usu, vel abusu facultatis cujuscunque pendens, ad virtutem se jam pervenisse nemo putare potest. Atque hinc nascitur novum argumentum, quod magnum momentum habet in omni Ethica, quomodo scilicet labe quadam inficiatur virtus unaquæque, a qua purgandus animus, ne tibi

vide-

videaris, qui nondum es. Hactenus dicta qui perpendit, haud obscure intelliget, quænam speranda sint in speciali Ethicæ pertractatione. Discet vero etiam, quam ardua sit ad virtutem via, & quantum fallantur, qui sibi aliisque persuadent, nullo fere studio ac labore eandem acquiri. Faxit Numen benignissimum, ut in incepto pergere valeamus & quod jam dudum intendimus, nunc vero alacriter aggressi sumus, opus feliciter ad umbilicum perducamus Halæ, d. 20. Februarii A. 1751.

PHILO-

PHILOSOPHIÆ MORALIS

SIVE

ETHICÆ

Pars Secunda.

DE

VOLUNTATE PERFICIENDA ET DIRECTIONE APPETITUS SENSITIVI ATQUE AFFECTUUM VIRTUTUM MORALIUM CAUSA.

CAPUT I.

De modo voluntatem perficiendi.

§. 1.

Qui *voluntatem & noluntatem perficere vult, boni atque mali scientiam sibi comparare tenetur.* Voluntatis enim perfectio in determinabilitate ejusdem per bonum nonnisi verum; noluntatis autem perfectio in determinabilitate per malum nonnisi verum consistit (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*).

De scientia boni & mali ad voluntatis perfectionem requisita.

Enimvero cum fieri non possit, ut voluntatem per bonum nonnisi verum, & noluntatem per malum nonnisi verum determines, nisi certo constet, hoc revera esse bonum, istud revera esse malum, consequenter quid vere bonum sit, quid malum scias (§. 595. *Log.*); si voluntatem & noluntatem perficere velis, boni atque mali scientiam tibi comparare teneris.

Naturalis appetitus perfectio consistit in determinabilitate per bonum, & perfectio aversationis in determinabilitate per malum: id quod ex lege appetitus & aversationis manifestum est (§. 904. 907. *Psych. empir.*). Quamobrem cum actus appetitus elici non possit nisi repraesentatione boni, nec actus aversationis nisi repraesentatione mali (§. 892. 893. *Psych. empir.*); facultas appetendi & aversandi efficitur dependens a facultate cognoscendi (§. 53. *Psych. empir.* & §. 851. *Ontol.*), quatenus nimirum ratio, cur actus illius eliciatur, in hac quaerenda (§. 56. *Ontol.*). Quodsi boni & mali scientia homini esset naturalis, ut nunquam bonum vel malum videretur, nisi quod est, naturalis facultatis appetendi & aversandi perfectio sufficeret, nec unquam actus ejus a rectitudine deficerent (§. 64. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero quoniam non una de causa contingit, quod a posteriori nunc sumere licet, ut bonum vel malum videatur, quod non est; ideo necesse est, ut nullum haereat vitium in facultate cognoscendi, si actus facultatis appetendi & aversandi recte sese habere debet. Et propterea actus facultatis appetendi & aversandi rationalis, hoc est, voluntas atque noluntas (§. 880. 881. *Psych. empir.*), supponit rectitudinem actus intellectus, hoc est judicium verum de eo, quod bonum vel malum est. Nititur nimirum hoc syllogismo: Quod tale est, id bonum, vel malum est. Atqui hoc tale est. Ergo bonum, vel malum est. Propositio major, cum non modo vera esse debeat, sed ab agente quoque tanquam vera certo cognosci, pertinet utique ad scientiam boni & mali (§. 595. *Log.*). Quamobrem

obrem qui voluntatem perficere vult, boni atque mali scientiam sibi comparare tenetur.

§. 2.

Quoniam voluntatem perfecturus boni atque mali scientiam sibi comparare debet (§. 1.), scientia autem supponit rectum intellectus usum (§. 402. 142. *part. 1. Eth.*), homini non naturalem, sed exercitio demum acquirendum (§. 199. *part. 1. Jur. nat.*); *quamdiu quis intellectus usu minime pollet, voluntatem & noluntatem ejus ut perficias fieri non potest.* *Ante usum intellectus voluntas & noluntas perfici nequit.*

Ostendimus jam (§. 13. *part. 1. Eth.*), qui voluntatem & noluntatem perficere velit, eum primum operam dare debere, ut intellectum perficiat. Unde infantis & pueri infantiæ proximi, in quo ne quidem verus voluntatis ac noluntatis actus elici potest, voluntas perfici nondum potest: id enim tum demum fieri potest, quando usus rationis sese exerit. Pertinet huc, quod alias dudum demonstravimus, determinationem voluntatis & noluntatis ab intellectu dependere (§. 88. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 3.

Similiter quia voluntatem perfecturus boni atque mali scientiam sibi comparare debet (§. 1.), bonum vero est, quicquid hominem statumque ejus perficit (§. 554. *Psych. empir.*), & ex adverso malum, quod imperfectiorem reddit (§. 565. *Psych. empir.*); *qui voluntatem perficere vult, cognoscere tenetur, quænam hominem & statum ejus perfectiorem, quænam imperfectiorem reddant*, consequenter cum alia revera eundem perfectiorem, aut imperfectiorem reddant, alia vero tantummodo reddere videantur, illa autem vera bona veraque mala sint, hæc saltem apparentia (§. 557. 568. *Psych. empir.*), *qui voluntatem perficere vult, operam dare debet, ut bona & mala vera ab apparentibus accurate discernere discat.* *De potentia discernendi bona et mala vera ab apparentibus ad perfectionem voluntatis necessaria.*

Alibi jam demonstravimus obligationem naturalem ad hanc cognitionem (§. 266. *part. 1. Jur. nat.*): ast hic evincitur indispensabilis ejus necessitas ad perfectionem voluntatis, & spectatur tanquam medium, sine quo ea obtineri nequit. Illa consideratio juris naturæ est, hæc autem ad philosophiam moralem, seu Ethicam pertinet. Cum voluntas tota pendeat ab intellectu (§. 880. 275. *Psych. empir.*); in Ethica quoque demonstrandum est, quid ex parte intellectus requiratur, ne labe quadam inficiatur voluntas, nec actus ejus a rectitudine deficiat. Perfectio hominis & status ejusdem in quo consistat, in parte inprimis prima Juris naturæ dudum docuimus, atque inde haud difficulter discernuntur bona atque mala vera ab apparentibus.

§. 4.

De modo discernendi bonum a malo naturali.

Ab initio homo bonum a malo discernere nequit, nisi ex eo, quod voluptatem, vel molestiam parit; aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit. Etenim usus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ homini natura inest (§. 200. *part. 1. Jur. nat.*), cum ex adverso usus voluntatis liberæ natura non insit, sed exercitio demum acquirendus (§. 199. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero appetitus sensitivus generaliter determinatus est ad appetenda ea, ex quibus voluptas percipitur, & aversatio sensitiva ad aversanda ea, quæ tædium sive molestiam creant (§. 890. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum id, quod appetimus, nobis repræsentemus tanquam bonum, quod aversamur tanquam malum, seu objectum appetitus sensitivi, in quod is fertur, bonum sit judicio sensuum, a quo autem abhorret facultas aversandi sensitiva, malum (§. 893. 580. 582. *Psych. empir.*); ab initio homo bonum a malo discernere nequit nisi ex eo, quod voluptatem parit, aut molestiam creat. *Quod erat unum.*

Enim-

Enimvero conſtat nos voluptatem quoque ex eo percipere, quod a tædio ſive moleſtia liberemur, & ex adverſo moleſtum nobis accidere, quod voluptatem, qua frui poteramus, quomodocunque impedit. Quamobrem cum bonum a malo ab initio diſcernamus ex eo, quod voluptatem, vel moleſtiam parit, *per demonſtrata n. 1.* bonum quoque a malo ab initio diſcernimus ex eo, quod a moleſtia liberet, vel voluptatem impediat. *Quod erat alterum.*

Initio homo, quando infans in lucem editur, nonniſi uſum ſenſuum habet, quo continuato exerere ſeſe incipit imaginatio & tandem memoria pro conditione eorum, quæ ſenſu percipiuntur. Quamobrem fieri non poteſt, ut bonum & malum aliter repræſententur, quam per id, quod ſenſum hilarat, vel moleſtum accidit. Ac ideo in diſcernendo bono & malo ſtandum eſt judicio ſenſuum. Quando infans primum in lucem editur, dum lux viſui officiens moleſta accidit, flebilem vocem edit, averſionis ſignum. Atque hinc patet, averſationem ſenſitivam naturaliter determinatam eſſe ad averſandum ea, quæ moleſtiam creant, cum infans abhorreat a moleſto lucis ſenſu. Similiter dum fames ac ſitis moleſta accidit infanti, ejulatum edit, denuo certum ſignum determinationis averſationis ſenſitivæ ad averſandum ea, quæ moleſtiam creant, ſeu quorum ſenſus moleſtus accidit. Enimvero quando nutrix ubera eidem admovet, eadem ſugens dulcedine lactis allicitur, ut ſugat, donec fames ac ſitis fuerit ſedata, & non modo in ſugendo appetitionis indicia præbet, verum etiam poſthac avide ubera nutricis arripit &, ſi auferuntur, antequam appetitus fuerit exſatiatus, plorat. Quatenus dulcedine ſua lac ſeſe infanti commendat, & appetitum fovet; inde colligitur, appetitum determinatum eſſe generaliter ad appetendum ea, quæ ſenſum hilarant, ſeu voluptatem pariunt: quod idem confirmatur poſthac ex aviditate arripiendi ubera nutricis. Quatenus vero plorat, ſi ubera auferuntur,

antequam appetitus fuerit exſatiatus, inde patet, voluptatis fruitionem quod impedit moleſtum accidere. Denique quatenus fames atque ſitis ſtimulus eſt ad appetendum ea, quæ eandem ſedant; hinc porro manifeſtum eſt, volupe eſſe, quod a ſenſu moleſto liberat. Ab initio itaque non aliter bonum a malo diſcernit homo, quam eo modo, quem inſinuat propoſitio præſens. Cumque ex iis, quæ modo diximus, appareat, appetitionem & averſionem in infante recens nato aliunde quam a ſenſu jucundo & moleſto dependere non poſſe; ab initio quoque aliter bonum a malo diſcerni nequit, quam eo modo, quo id fieri in propoſitione præſente aſſeritur. Habent bruta appetitum ſenſitivum & averſationem ſenſitivam cum hominibus communem (§. 757. *Pſych. rat.*), atque obſervant legem appetitus & averſationis (§. 758. *Pſych. rat.*). Quamobrem quæ de infantibus diximus, eadem quoque conſpicere licet in brutis, in ipſis catulis adhuc cœcis. Et, ſi quis ad alia animantia bruta animum attendere ac ſuper iis, quæ videt, reflectere voluerit; pluribus adhuc modis idem confirmare poterit. Aſt non opus eſt, ut in re ſatis manifeſta ſimus prolixiores.

§. 5.

Quænam notio boni & mali atque actionum bonarum & malarum menti primitus ingignatur.

Quoniam ab initio homo diſcernere nequit bonum a malo niſi ex eo, quod voluptatem vel moleſtiam parit, aut a moleſtia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.); *notio boni & mali ipſi ingignitur, quod bonum ſit, quicquid voluptatem parit, aut a moleſtia liberat, malum vero, quicquid moleſtiam creat, vel voluptatem impedit*, conſequenter *actiones habentur bonæ, quæ ad ea conſequenda tendunt, ex quibus voluptas percipitur, vel quibus moleſtiam a nobis depellimus*, ex adverſo autem *malæ, quæ ad ea tendunt, ex quibus moleſtia percipitur, vel quibus impeditur voluptas percipienda.*

Patet itaque, unde fit, ut vulgo homines ex voluptate perci-

cipienda æſtiment bonum, ex moleſtia autem, quæ animo affertur, malum, ac ideo illa ſtimulus ſit ad agendum, hæc vero ut ab agendo abſtineant. Cumque a prima infantia notio iſta menti ingignatur, & iſtiusmodi agendi conſuetudo contrahatur; illa quaſi menti innata, hæc autem quaſi connata videtur. Quo minus autem hoc fiat, impediri minime poteſt, propterea quod infans recens natus non regitur niſi ſenſu, nec aliter regi poteſt, antequam uſu facultatum ſuperiorum acquiſito ad uſum rationis pervenerit. Quoniam in philoſophia morali oſtendendum, quomodo præcaveatur, ne præjudicia tacite in intellectum ſerpant, & appetitus atque facultas averſandi depravetur; in naturam humanam penitius inquirendum & a prima origine res deducenda.

§. 6.

Quomodo notio boni evadat ſeductrix.

Cum non omnis voluptas innocua ſit, ſed dentur etiam voluptates nocuæ, quæ vel moleſtiam pariunt, vel in eam degenerant (§. 383. 384. *part. 1. Phil. pract. univ.*), notio autem boni, quæ a prima infantia nobis ingignitur, idem nobis repræſentet tanquam voluptatis genitorem, aut a moleſtia liberatorem (§. 5.); ideo *accidit, ut, quando voluptas nocua ab innocua non diſcernitur, notio boni evadat ſeductrix, ut appetatur quod malum eſt ſub ratione boni*, conſequenter *neceſſe eſt, ut voluptatem nocuam ab innocua diſcernere diſcamus.*

Quomodo voluptas nocua ab innocua ſit diſtinguenda, alibi dudum docuimus. Nimirum quicquid cognoſcimus, vel a poſteriori cognoſcimus, vel a priori (§. 435. *Pſych. empir.*). Quamobrem quoque voluptatem nocuam ab innocua vel a poſteriori, vel a priori diſcernere diſcimus. Quomodo agnoſcamus voluptatem eſſe nocuam a poſteriori, patet per ea, quæ inſinuavimus de modo, quo voluptas præſens in tædium, ſive moleſtiam degenerat, aut tædium, ſive moleſtiam parit (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Aſt quoniam voluptas

vera

vera in se innocua est (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*); a priori voluptas innocua a nocua discernitur vi definitionis voluptatis veræ (§. 514. *Psych. empir.*).

§. 7.

Quomodo notio mali evadat seductrix.

Similiter cum etiam detur tædium innocuum, sive molestia innocua (§. 386. *part. 1. Phil. pract. univ.*), notio autem mali, quæ a prima infantia ingignitur, idem nobis repræsentet tanquam molestiæ causam, vel voluptatis percipiendæ impedimentum (§. 5.); ideo *accidit, ut quando molestia innocua non agnoscitur, notio mali evadat seductrix, ut aversemur quod bonum est sub ratione mali*, consequenter *necesse est, ut molestiam innocuam agnoscere discamus.*

Tenendum quoque hic est, molestiam innocuam agnosci vel a posteriori, vel a priori, per ea, quæ alibi dudum inculcavimus. Nimirum a posteriori agnoscitur ex eo, quod voluptatem veram parit, vel etiam in eandem degenerat (§. 386. *part. 1. Phil. pract. univ.*); a priori autem inde, quod ex falsa imperfectione ortum trahat (§. 518. *Psych. empir.*), vel sine ea ad fruitionem veræ voluptatis ex acquisita perfectione oriundæ pervenire non valeamus, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescet.

§. 8.

Quamdiu homo sibi cavere nequeat a notione seductrice boni & mali.

Antequam homo ad usum rationis pervenit, sibi cavere nequit, quo minus malum appetat sub ratione boni, aut bonum aversetur sub ratione mali. Antequam enim homo ad rationis usum pervenit, seu, quod perinde est, usu intellectus pollet, bonum quoque a malo discernere nequit nisi ex eo, quod voluptatem vel molestiam parit, aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.); Quamobrem cum notio hæc boni & mali, quæ a prima infantia ipsi ingignitur (§. 5.), sedu-

ductrix evadere possit, ut appetatur quod malum est sub ratione boni (§. 6.) & aversemur quod bonum est sub ratione mali (§. 7.); antequam homo ad usum rationis pervenit, sibi cavere nequit, quo minus malum appetat sub ratione boni, aut bonum aversetur sub ratione mali.

Si lapsus in appetendo, vel aversando evitari debet, necesse omnino est, ut voluptas nocua ab innocua discernatur (§. 6.), & molestia innocua agnoscatur (§. 7.). Utrumque fieri nequit, antequam intellectu uti didiceris & ad rationis usum perveneris. Non est quod excipias, quicquid a posteriori cognoscimus, id sensu duce cognosci, quicquid vero in mente cognoscimus, ope apperceptionis cognosci (§. 436. *Psych. empir.*), consequenter differentiam voluptatis nocuæ & innocuæ cognosci & molestiam innocuam agnosci posse, etiamsi usu intellectus nondum polleamus (*not.* §.6.7.). Quamvis enim negari non possit, voluptatem nocuam & molestiam innocuam subinde cognosci posse solo facultatum cognoscendi inferiorum usu, & hoc sufficere, ne quod malum est appetamus sub ratione boni & quod bonum est aversemur sub ratione mali, prouti vel exempla brutorum docent, quatenus inde pendet expectatio casuum similium, seu analogum rationis (§.506 *Psych. empir.*) brutis non denegandum (§.765. *Psych. rat.*); id tamen in paucissimis fieri, satis superque constat. Nec ratio in obscuro latet, cum quæ voluptatem creant sensus hilarando plerumque nonnisi ex intervallo eoque satis longo tædium pariant aut in id degenerent, vel eo, quod molestum accidit, tandem obtineatur, quod nobis volupe est, ut voluptas nocua & molestia innocua non agnoscatur nisi concurrente intellectu & facultatibus inferioribus ac intermediis in ministerium ejus perfectis (§. 14.15. *part. I. Eth.*)

§. 9.

De cura adhibenda, ne infantes &

Quoniam homo sibi cavere nequit, quo minus quod malum est appetat sub ratione boni, aut quod bonum est aver-

pueri malum appetant sub ratione boni, bonum aversentur sub ratione mali.

aversetur sub ratione mali, antequam ad usum rationis pervenit (§. 8.); ideo *infantes & pueri ab iis, qui educationem curæ habent, quocunque fieri potest modo deterrendi & detinendi, ne quod malum est sub ratione boni appetant, atque impellendi & incitandi, ne quod bonum est, sub ratione mali aversentur.*

Ad educationem pertinet, ut appetitus liberorum dirigatur in bonum verum, nec in iis locum habeat aversio nisi mali veri. Ac ideo actiones eorum sunt in dominio parentum, quamdiu ipsimet ignorant, quomodo actiones suas juxta naturæ legem determinare debeant (§. 675. *part. 7. Jur. nat.*). Nostrum vero jam non est distincte docere, quomodo fieri possit, ut deterreantur vel detineantur, ne quod malum est, appetant sub ratione boni, & ut impellantur aut incitentur, ne quod bonum est sub ratione mali aversentur, quamdiu ipsimet per se solo sensu reguntur. Patebit hoc per ea, quæ in sequentibus demonstrantur. Absque præjudicio itaque veritatis hic sumitur id fieri posse.

§. 10.

De corruptione voluntatis.

Voluntas dicitur corrumpi, si efficitur proclivis ad malum, aut segnis & iners ad bonum. Corruptio igitur voluntatis alia positiva est, alia privativa. *Corruptio voluntatis* positiva est proclivitas ad malum, hoc est, ad committendum actiones malas: *privativa* vero segnities atque inertia in committendis actionibus malis. Consistit autem *segnities* in difficultate sese dererminandi ad committendum actionem bonam; *Inertia* vero in negligentia committendi actiones bonas: sicuti ex ad verso *Proclivitas* in facilitate se determinandi ad male agendum.

Conuptio voluntatis se prodit per actiones liberas, ac ideo ex iisdem æstimatur. Actiones liberæ vel bonæ sunt, vel malæ (§. 53. *part. I. phil. pract. univ.*). Quamobrem cum voluntatis

luntatis corruptæ actus minus recte sese habeant, defectus rectitudinis vel respicit actiones malas, vel bonas. Quodsi voluntas corrupta referatur ad actiones malas, in homine deprehenditur facilitas quædam se determinandi ad male agendum; si vero illa referatur ad actiones bonas, ex adverso difficultas observatur sese determinandi ad eas committendas, aut homo prorsus sese ad eas committendas determinare nequit. Sunt hæ itaque aberrationes voluntatis a rectitudine sua, utpote cujus perfectio consistit in determinabilitate nonnisi per bonum verum (§. 271. *part. I. Phil. pract. univ.*), ideoque requirit & constantiam, & perpetuitatem ejusdem (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Tres igitur mendas in voluntate corrupta notamus, quas singulas peculiaribus nominibus distingui necesse est. Facilitatem ideo sese determinandi ad male agendum in oppositione ad bene agendum proclivitatem ad malum appellare libuit; ex adverso autem difficultatem sese determinandi ad committendum actionem bonam segnitiem dicere voluimus &, si quis nullo modo sese determinare potest ad bene agendum inertiam vocamus. Facile autem patet, a proclivitate ad malum dependere actus positivos voluntatis, qui ab eo proficisci minime debebant. Objectum nimirum voluntatis esse debent actiones bonæ, quia voluntas, ad quam perficiendam obligamur (§. 273. *part. 1. Jur. nat.*), tunc demum recte se habet, si determinatur per bonum verum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo determinatur ad male agendum, actus negativus, qui erat voluntatis, vertitur in positivum, ut fiat voluntatis, perverso facultatum usu. Propterea hanc voluptatis corruptionem positivam diximus. Quando homo iners est ad bene agendum, deest illa determinabilitas, quæ adesse debebat (§. §. *cit. part. 1. Jur. nat.*), quando vero segnis, deficit facilitas sese determinandi, quæ adesse debebat. Et ea de causa segnitiem atque inertiam corruptionem voluntatis privativam vocavimus.

§. 11.

De corruptione noluntatis.

Ex adverso *noluntas corrumpi* dicitur, si quod bonum est fastidium creat, ut actiones bonas fugiamus. *Corruptio* igitur *noluntatis* est repugnantia quædam in determinatione ad bene agendum.

Nimirum quando noluntas corrupta est, actionibus bonis affertur fastidium, ita ut, si ad eas committendas homo sese determinare debet, repugnantiam quandam in se sentiat, quæ obstat, quo minus sese determinare possit. Ac ideo sibi relictus actiones bonas fugit, nec a se impetrare potest, ut committat. Quemadmodum in Psychologia appetitum & aversationem in genere atque ideo voluntatem quoque & noluntatem in specie tanquam diversas facultates animæ a se invicem distinximus, cum utraque peculiarem habeat rationem, ob quam inesse intelligitur (§. 586. *Psych. empir.*), & perinde ac aliæ facultates denotent diversas possibilitates modificationum animæ (§. 81. *Psych. rat.*), & utraque peculiarem habeat legem, juxta quam modificationes actu sequuntur (§. 904. 907. *Psych. empir.*); ita quoque corruptionem noluntatis a corruptione voluntatis distinguere debebamus. Et sane ita facilius corruptionem voluntatis & noluntatis perspicere valemus. Sicuti enim voluntas, si nihil vitii in actu ejus hæret, consistit in inclinatione ad bonum verum; ita si fuerit depravata, inclinata ad malum, atque ideo homo vult, quod nolle debebat. Et ex adverso quemadmodum noluntas, si nihil vitii in actu ejus hæret, consistit in reclinatione a malo; ita si fuerit depravata, relinatur a bono, ac ideo homo non vult, quod velle debebat. Objectum itaque noluntatis vertitur in objectum voluntatis & ex adverso objectum voluntatis in objectum noluntatis, permutato actu utriusque facultatis: quod quomodo fieri possit, ex iis, quæ sequuntur, clarius elucescet. Ostendimus appetitum proprie esse directionem percepturitionis, seu conatus mutandi perceptionem præsentem in prævisam

sam (§. 495. *Psych. rat.*), & aversationem directionem percepturitionis, seu conatus mutandi perceptionem præsentem in partem contrariam prævisæ (§. 496. *Psych. rat.*). Quodsi igitur corruptionem voluntatis & noluntatis ad notionem magis adæquatam reducere vellemus; ad hæc animum attendere poteramus. Ast in praxi morali non opus est, ut eo usque progrediamur, sed sufficiunt ea, quæ diximus. Quamobrem ne præter necessitatem difficilia reddamus, quæ ab omnibus cognoscenda, malumus ab iis abstinere, quæ scientiam philosophi augent & curiositati magis satisfacere, quam cognitu utilia videntur.

§. 12.

Voluntatem & noluntatem corrumpi posse indies experimur. Experimur enim quotidie, homines actiones malas committere, bonas fugere seu committere nolle. Observamus quoque eos ad male agendum esse promptos; ast ubi bene agere debent, eos ad actiones bonas committendum difficulter adduci posse, sibi autem relictos eas negligere. Unde patet, eos esse ad malum proclives, in actionibus bonis committendis segnes atque inertes, consequenter voluntatem ipsorum esse corruptam (§. 10.). Similiter observamus, si ad bene agendum invitantur, actiones bonas ipsis fastidium afferre, ut, dum ad eas committendas se determinare debent, in se quid deprehendant, quod determinationi resistit, ut ideo sibi relicti actionem bonam fugiant. Unde patet, noluntatem ipsorum esse corruptam (§. 11.).

Corruptio voluntatis & noluntatis datur.

Corruptionem voluntatis & noluntatis, qualem hic sumimus (§. 10. 11.), in dubium nemo vocare potest, nisi qui turpissimo errore omnem differentiam inter bonas & malas actiones tollit, & libertatem naturalem in vivendi licentiam vertit, vel omne bonum ex utilitate metitur, ita ut unum

idemque nunc bonum, nunc malum censeatur, prouti sub his, vel aliis circumstantiis utile, vel utilitati suæ adversum existimatur. Hos autem errores dudum profligavimus in parte inprimis prima Philosophiæ practicæ universalis, ubi omnem actionum humanarum differentiam sufficienter explicavimus & demonstravimus, & boni atque mali intrinsecam differentiam in Psychologia empirica satis perspicue ostendimus. Quamobrem nec necesse videtur, ut ad exempla descendamus, quæ quotidie ubivis obvia sunt, modo quis attentionem suam desiderari minime patiatur: neque enim in eo quid committitur, quod regulis genuinæ methodi sit adversum (§. 666. *Log.*). Nostrum potius erit a priori ostendere, cur voluntas & noluntas corrumpatur.

§. 13.

Quomodo voluntas & noluntas corrumpatur in infantibus et pueris.

Si in infantibus & pueris non præcavetur, ne appetitus feratur in voluptatem nocuam, aut ne fugiant molestiam minus nocuam; voluntas & noluntas eorum corrumpitur. Etenim nisi in infantibus & pueris præcaveatur, ne appetitus feratur in voluptatem nocuam, aut ne fugiant molestiam minus nocuam; notio boni & mali ipsis ingignitur, quod bonum sit, ex quo voluptas percipitur, malum vero, quod molestiam creat (§. 5.), ac ideo sine ulla restrictione appetunt, quod voluptatem; aversantur, quod molestiam creat (§. 589. 590. *Psych. empir.*), consequenter habitum acquirunt sine ulla restrictione committendi actiones, quæ ad ea consequenda tendunt, ex quibus voluptas percipitur, vel quibus molestia depellitur, & omittendi actiones quæ molestiam afferunt, vel quibus voluptatis fruitio impeditur (§. 430. *Psych. empir.* & §. 5. *h.*). Quamobrem cum voluptas nocua ab innocua non discernatur, nec molestia innocua agnoscatur; ideo eadem facilitate se determinare adsuescunt ad committendas actio-

actiones malas, quam ad bonas, & fastidiunt eadem facilitate bonas, quam malas, ita ut ad eas committendas sua sponte se adduci minime patiantur. Quoniam itaque voluntas proclivis efficitur ad malum, ideoque corrumpitur, si facile sese determinat homo ad male agendum (§. 10.), noluntas vero corrumpitur, si quod bonum est fastidire adsuescit, ut actiones bonas fugiat (§. 11.); si in infantibus & pueris non præcavetur, ne appetitus feratur in voluptatem nocuam, aut ne fugiat molestiam minus nocuam, voluntas & noluntas eorum corrumpitur.

Actiones externæ, quatenus spectantur tanquam motus organorum corporis, nec bonæ, nec malæ dici possunt, cum demum bonæ, aut malæ fiant per id, quod ex iis quoad nos & statum nostrum consequitur (§. 554. 565. *Psych empir.*). Ac idem quoque patet de internis, quatenus spectantur ut modificationes animæ. Quæ de actionibus humanis tam internis, quam externis notanda veniunt, quatenus vel physice, vel moraliter spectantur, dudum docuimus alias (§. 569. & *seqq. part. I. Theol. nat.*). Et si omnia accurate expendantur, quemadmodum fieri debet, omne malum in actiones nostras inde manare intelligimus, quod ea appetamus quæ voluptatem nocuam creant, quia voluptatem afferunt, & aversemur ea, quæ molestiam innocuam creant, quia molesta accidunt. Quodsi ergo minime præcaveatur, ne in prima ætate appetitus ferri adsuescat in voluptatem nocuam, neque ob molestiam innocuam actio bona fastidium moveat; voluntatem corrumpi utique necesse est. Quando enim homo ad usum intellectus pervenit, ut de iis, quæ facienda, vel non facienda, ratiocinetur; non alio modo argumentatur, quam hoc modo: Ex hoc voluptas percipitur. Ast ex quo voluptas percipitur, id bonum est. Ergo hoc bonum est. Et ex adverso: Hoc molestum accidit. Sed quicquid molestum accidit, id malum est. Ergo hoc malum est. Quoniam ita-

que

que a casu dependet, vt voluptas quæ percipitur sit nocua, vel innocua, atque idem intelligatur de molestia, ideo patet voluntatem ferri in malum sub ratione boni, & noluntatem fastidire bonum sub ratione mali. Habitus vero a prima ætatei acquisitus, in quo consistit facilitas sese determinandi ad male agendum, & actiones bonas fastidiendi, naturalis homini videtur quemadmodum visus, cum ignoret quomodo eum contraxerit. Est utique homini naturalis dispositio ad hunc habitum, quatenus ab initio bonum & malum discernere non potest nisi ex eo, quod voluptatem vel molestiam parit, aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.), nec in eius potestate est præcavere, ne dispositio ista in habitum convertatur, cum sibi cavere nequeat, quo minus malum appetat sub ratione boni, aut bonum aversetur sub ratione mali, antequam ad usum rationis perveniat (§. 8.). Ast ne hoc fiat, educatorum curæ relictum est (§. 9.). Ceterum haud difficulter intelligitur, quod cum non eadem sint, ex quibus voluptatem percipiunt homines, aut quæ ipsis molesta accidunt, quando ad usum intellectus perveniunt, corruptionem hanc latius serpere et pro diversitate opinionum, quibus imbuuntur homines, diversas induere formas, prouti ex speciali tractatione per universam philosophiam moralem clarius elucescet. Hinc saltem ostendendus est fons eiusdem, ex quo deinceps cetera derivantur. Quemadmodum enim omnia principia generalia habent, unde continuo nexu deducuntur cetera; ita & principium generale habet corruptio voluntatis atque noluntatis, ex quo prono alveo fluunt cetera, quæ ad eandem pertinent. Et instituto nostro maxime convenit, ut continuo ratiocinationis filo ea inde deducamus.

§. 14.

Quomodo corruptio ista præcavenda. Quoniam in infantibus & pueris voluntas & noluntas corrumpitur, nisi præcaveatur, ne appetitus feratur in voluptatem nocuam, et ne fugiant molestiam minus nocuam (§. 13.);

(§. 13.); *a primis statim unguiculis adsuefaciendi sunt liberi non committendis actionibus, quæ voluptatem nocuam afferunt, nec omittendis iis, quæ molestiam minus nocuam pariunt.*

Homo ipse præcavere nequit, ne voluntas atque noluntas in infantia atque pueritia corrumpatur. Neque enim aliter bonum et malum discernere potest nisi ex eo, quod voluptatem vel molestiam parit aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.). Quamobrem nec fieri potest, quo minus appetant quæ voluptatem nocuam afferunt, & aversentur, quæ molestiam minime nocuam causantur, cum voluptatem nocuam ab innocua discernere nequeant, nec molestiam minime nocuam agnoscere valeant. Ne igitur adsuescant ideo actiones committere, quia voluptatem afferunt, vel molestiam depellunt, ac eas omittere, ex quibus molestia percipitur, vel quibus voluptatis perceptio impeditur; id educatorum curæ relictum est, qui si negligentes & minus circumspectos ea in re se præbent, corruptio voluntatis & noluntatis ipsis tribuenda. Naturæ hoc tribui nequit, quia infantes non nascuntur homines perfecti, sed per educationem demum fieri debent. Sicuti enim corpus adolescat & ætate robur ac vires demum acquirat necesse est; ita quoque anima ætate demum perficienda, ut dispositiones naturales in habitus convertantur & sic demum qui potentia erat homo, cum nasceretur, actu homo evadat, quem ratio a brutis animantibus discernit. Infantibus non est nisi usus sensuum, nec per naturam hominis aliter fieri potest, quam ut præter eum ceterarum facultatum usus sit naturalis, quemadmodum corpusculum infantis robur virile habere nequit, nec justam magnitudinem organa quævis ipsius habere possunt. Sicuti igitur corpus alendum, ut ætate crescant singula ejus organa & totum corpus robur suum acquirat; ita quoque curandum, ut facultates animæ perducantur ad eum, quem habere debent, usum. Inde est quod propagatio generis humani & generatione & educa-

tione prolis contineatur atque hi duo actus indivulso nexu cohæreant, ut, qui eos a se invicem separant, quod contra naturam est agant, ac animantibus brutis se probent pejores, quæ speciem suam rectius propagant. Quo minus autem homines in propagando genere humano omnes officii sui partes adimpleant, id corruptæ ipsorum voluntati & noluntati tribuendum. Sed de hisce alibi dicendi locus erit.

§. 15.

De corruptionis voluntatis & noluntatis ab intellectu dependentia.

Voluntatis & noluntatis corruptio dependet a vitio intellectus. Etenim corruptio voluntatis consistit in proclivitate ad malum, seu ad male agendum, & in segnitie atque inertia ad bonum, seu ad bene agendum (§. 10.), noluntatis autem corruptio in fastidio boni atque inde nata repugnantia in determinatione ad bene agendum (§. 11.). Quoniam voluntas determinatur per repræsentationem boni (§. 892. *Psych. empir.*) et noluntas per repræsentationem mali (§. *cit.*). necesse est ut, si velimus quod malum est, id nobis repræsentemus tanquam bonum, & si nolimus quod bonum est, id nobis repræsentemus tanquam malum. Errat autem intellectus, si quod bonum est malum, quod vero malum est bonum judicat (§.623. *Log.*). Aberratio igitur voluntatis & noluntatis ab intellectu venit, consequenter voluntatis & noluntatis corruptio a vitio intellectus dependet (§ 581. *Ontol.*).

Equidem non desunt, qui contendunt, intellectum corrumpi minime posse: quod tamen affirmant nulla ratione defendere valent. Destituuntur notione distincta intellectus atque voluntatis, nec utriusque ab illo dependentiam agnoscunt. Quodsi homo nasceretur cum recto intellectus, quemadmodum cum sensuum usu, voluntas quoque & noluntas nihil vitii haberet, utpote sequens judicium intellectus, quod

recte

recte sese haberet *per hypothesin*, prouti videmus in Deo, qui intellectu perfectissimo gaudet, sensu autem ac hinc pendente appetitu sensitivo caret. Antequam homo usum intellectus acquirit, nulla volitio & nolitio in eodem locum habet(§. 880. 882. *Psych empir.*), sed solo regitur appetitu sensitivo et aversatione sensitiva (§. 580. 581. *Psych. empir.*), consequenter nec voluntas cum noluntate corrumpitur, nisi postquam intellectus labe quadam infectus est, a quo eadem quoque inficitur voluntas atque noluntas. Ut vero hæc corruptio intimius perspiciatur, paulo penitius adhuc inquirendum, quomodo, dum vitium hæret in sensu & appetitione atque aversatione sensitiva, labe inficiatur intellectus & quomodo fieri possit, ut inde sequatur voluntatis corruptio, qualem ante descripsimus (§. 10.). Notandum vero nos, qui limites philosophiæ non egredimur, non alia docere, quam quæ beneficio rationis cognoscuntur. Absit itaque, ut quis existimet, nos ea hic explicare velle, quæ Theologi sunt.

§. 16.

Unde corruptio in voluntatem & noluntatem derivetur & quando augeatur & latius extendatur.

Corruptio facultatis appetendi & aversandi ante intellectus usum inhæret appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ; illo autem exerente in voluntatem & noluntatem diffunditur & cum eodem crescit atque latius extenditur. Etenim voluntatis & noluntatis corruptio dependet a vitio intellectus (§. 15.). Quamdiu itaque homo caret intellectus usu, nec ejus errore induci potest ad appetendum, quod aversari, & ex adverso ad aversandum, quod appetere debebat, notione boni atque mali seductrice evadente (§. 6. 7.). Quamobrem si ante usum intellectus adsuescit appetere malum sub ratione boni & aversari bonum sub ratione mali, ut inde contrahatur facilitas sese determinandi ad actiones malas comittendum, difficultas vero ad bonas committendum, immo repugnantia quædam in determinatione ad bene agendum (§. 430. *Psych.*

empir.), in hiſce vero corruptio facultatis appetendi & averſandi conſiſtat (§. 10. 11.); hæc ipſa corruptio ante uſum intellectus inhærere nequit niſi appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ. *Quod erat primum.*

Enimvero quando uſus intellectus ſeſe exerit, notio boni & mali confuſa, quæ ingignitur ante eundem, in diſtinctam abit (§. 275. *Pſychempir,)* & in eo caſu, quo ſeductrix evadit (§. 6. 7.), in errorem incidit intellectus (§. 623. *Log.)*, falſa ratiocinatione (§. 626. *Log.)*. Quamobrem cum voluntatis & noluntatis corruptio ab hoc errore, intellectus vitio, dependeat; corruptio, quæ appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ inhærebat, in voluntatem & noluntatem diffunditur. *Quod erat ſecundum.*

Cum itaque poſthac etiam voluntas feratur in malum ſub ratione boni, & noluntas faſtidiat bonum ſub ratione mali, & habitus continuo uſu conſervetur & perficiatur (§. 431. *Pſych empir.)*; cum uſu intellectus corruptio quoque voluntatis & noluntatis creſcit. *Quod erat tertium.*

Denique quoniam uſu intellectus creſcente multiplicatur rerum cognitio, voluptas quoque & moleſtia percipitur ex rebus, ex quibus antea tanquam homini ignotis voluptas nulla percipi poterat, nec moleſtia ulla, conſequenter ad quæ appetitus & averſatio tam ſenſitiva, quam rationalis, ſeu voluntas & noluntas (§. 880. 881. *Pſych. empir.)*, indifferens erat (§. 587. *Pſych. empir.*); error de eo, quod bonum vel malum eſt, latius extenditur, & per conſequens corruptio quoque voluntatis & noluntatis, quæ a vitio hoc intellectus dependet (§. 15.), latius extendatur neceſſe eſt. *Quod erat quartum.*

Equi-

Equidem habitus appetendi malum sub ratione boni & aversandi bonum sub ratione mali, consequenter corruptio facultatis appetendi vel aversandi sicuti habitus omnes ceteri, animæ quædam qualitas est, nec in se multiplex, cum in anima tanquam ente simplici (§. 48. *Psych. rat.*) multitudo concipi nequeat: non tamen hoc obstat, quo minus corruptionem facultatis appetendi & aversandi referamus vel ad appetitum sensitivum & aversationem sensitivam, vel ad rationalem, seu voluntatem & noluntatem, sicuti appetitum sensitivum a rationali seu voluntate, & aversationem sensitivam a rationali, seu noluntate distinguimus & facultatem cognoscitivam a facultate appetendi et aversandi, atque illius species a se invicem, utut non sint diversa entia, ex quibus tanquam partibus separatam a se invicem existentiam habentibus anima componatur (§. 82. *Psych. empir.*), sed tantummodo denotent nudas modificationum animæ possibilitates (§. 81. *Psych. rat.*). Modus noster cognoscendi non aliter admittit, quam ut possibilitates modificationum tanquam diversas per motum entium substantiis inexistentium consideremus & tanquam de substantiis de iisdem loquamur & ratiocinemur: qua de causa quoque in sermone communi nominibus substantivis, quae signa substantiarum propria sunt, accidentia appellari solent, & idem quoque in denominandis facultatibus animæ & in iis, quæ de iisdem concipiuntur, observatur. Fictionibus hisce carere non possumus ac sine præjudicio veritatis, quæ absque iis a nobis cognosci nequit, admittuntur, modo in Metaphysicis caveatur, ne talia revera ita esse, putemus, qualia utiliter finguntur & in usum cognitionis nostræ fingi debent. Hæc ideo diximus, ne qui in Psychologia rationali versatus fuerit, difficultates inanes nectat circa demonstrationes, quas ex natura animæ derivari diximus. Neque enim desunt scioli, qui ut habeant quod reprehendere possint, nodum in scirpo quærunt. Non autem sine ratione corruptio appetitus & aversationis, quatenus inhæret voluntati & noluntati, distinguitur ab ea,

quatenus inhæret appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ: id enim utiliter fieri, immo fieri debere, ex ſequentibus abunde eluceſcet, cum contingat appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ inhærere corruptionem, quæ voluntatem & noluntatem minime afficit, ut ideo oriatur pugna inter partem ſuperiorem ac inferiorem facultatis appetendi (§. 917. & ſeq. *Pſych. empir.*), & haud parum intereſt diſtincte cognoſci, quomodo corruptio in voluntatem derivetur: morbum enim hunc animi curare non valemus, nec quantum curatio in poteſtate ſit demonſtrari poteſt, niſi cauſa illius ſufficienter cognoſcatur. Non dicimus corruptionem ex appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva tranſire in voluntatem & noluntatem, quia dum voluntas & noluntas corrumpitur, appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva a corruptione non liberatur, ſed omnis facultas appetendi & averſandi jam eſt corrupta, & quia in appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva reſidet corruptio, etiamſi voluntas & noluntas ab eadem non inficiatur.

§. 17.

Quomodo impediatur, ne corruptio ex appetitu ſenſitivo & averſatione diffundatur in voluntatem & noluntatem.

Quoniam *corruptio facultatis averſandi & appetendi* ante intellectus uſum inhæret appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ, illo autem ſe exerente in voluntatem & noluntatem diffunditur (§. 16.), voluntatis autem & noluntatis corruptio a vitio intellectus dependet (§. 15.); *ne* ea *ex appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva in voluntatem & noluntatem diffundatur, aliter præcaveri nequit, quam ne intellectus in diſcernendo bono et malo utatur notione ſeductrice, qua voluptas nocua ab innocua non diſcernitur (§. 6.), nec moleſtia innocua agnoſcitur* (§. 7.).

Cum appetitus naturaliter feratur in id, quod tanquam bonum repræſentatur, & averſatio faſtidiat id, quod repreſentatur tanquam malum (§. 904. 907. *Pſych. empir.*); ſi appetitus rationalis & ſenſitivus in idem ferri, averſatio rationalis & ſenſitiva idem averſari debent, neceſſe eſt ut

ſen-

ſenſus, & quæ ab eodem pendet imaginatio (§. 117. *Pſych. empir.*), cum intellectu in repræſentando bono & malo conſentiant (§. 580. *Part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem quod inhæret appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ in rationalem, ſeu voluntatem atque noluntatem diffundi nequit, niſi quatenus intellectus notionem boni & mali conformat ad ideam, qua ſenſus & imaginatio bonum atque malum repræſentant. Quoniam enim tum actus appetitus ſenſitivi & voluntatis atque actus averſationis ſenſitivæ & noluntatis per eandem rationem determinantur; qualis eſt actus appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ, talis erit actus voluntatis & noluntatis (§. 192. *Ontol.*), conſequenter facilitas ſeſe determinandi ad agendum, & negligentia, aut repugnantia, quæ locum habet in determinatione ſui ad agendum, ab appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva cum rationali, ſeu voluntate & noluntate communicatur. Atque ita clariſſime perſpicitur, quomodo corruptio ab appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva propagetur in rationalem, ſeu voluntatem & noluntatem. Quodſi ergo id fieri minime debeat, intellectus recto uſu notio boni & mali, quam non ſatis determinatam offert ſenſus & eidem conformata imaginatio, ad rite determinatam reducenda, diſcernendo nimirum voluptatem nocuam ab innocua & moleſtiæ innocuæ notas indicando, ipſamque voluptatis & moleſtiæ notionem ad diſtinctam eamque ſatis adæquatam reducendo.

§. 18

Quando voluptas nocua ab innocua ſolo ſenſu diſcernatur.

Voluptas nocua ab innocua diſcernitur ſolo ſenſu, ſi ſtatim in moleſtiam degenerat, vel moleſtiam parit. Etenim ſi voluptas ſtatim in moleſtiam degenerat, ex eodem obiecto, ex quo voluptatem percipimus, & ſi voluptas faſtidium parit, ex eo, unde voluptatem percipimus, ſtatim quid ſequitur; ex quo moleſtiam percipimus. Quamobrem cum nobis ſatis conſcii ſimus, moleſtiam percipi ex eodem objecto, ex quo

modo

modo voluptas percipiebatur, aut id, ex quo molestia percipitur, inde secutum, unde voluptas percipiebatur, consequenter in utroque casu voluptatem molestia esse luendam, nocua autem sit voluptas, quæ in tædium sive molestiam degenerat, aut molestiam parit (§. 383. *part. Phil. pract. univ.*), ideoque molestia luenda; voluptas nocua ab innocua solo sensu discernitur, si statim in molestiam degenerat, vel molestiam parit

Si nocumentum quod alit voluptas, statim proderetur, nocua voluptas ab innocua absque ulla difficultate & hæsitatione discerneretur. Quoniam vero id rarissime fit, solus sensus ad illam agnoscendam parum sufficit. Antequam igitur facultates cognoscendi ceteræ satis perfectæ fuerint, inprimis antequam intellectu recte uti didicerimus, voluptas nocua ab innocua ægre discernitur. Atque ideo iam supra demonstravimus, quod, qui voluntatem & noluntatem perficere vult, boni atque mali scientiam sibi comparare teneatur (§. 1.), nec voluntatem & noluntatem perfici posse, quando quis nondum pollet intellectus usu recto (§. 2.). Plurimum lucis hisce affundunt, quæ de reducendo appetitu sensitivo & aversatione sensitiva ad consensum cum rationali & ceteris huc spectantibus prolixe demonstravimus (§. 575. *& seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamvis vero rarissime voluptas nocua ab innocua solo sensu discernatur, si homo sibi relinquitur; propositio tamen præsens magnum momentum habet in corruptione voluntatis & noluntatis præcavenda, prouti ex sequentibus patescit.

§.* 19.

De notione voluptatis nocuæ infan Quoniam infantes ac pueri intellectus usu ceterarumque facultatum eidem ministrantium (§. 14. *part. 1. Ethic.*) minime pollentes, & experientiæ vacui, quod per se patet, volu-

voluptatem nocuam ab innocua discernere nequeunt nisi solo sensu (§. 200. *part. 1. Jur. nat.*), solo autem sensu voluptas nocua ab innocua discerni nequit, nisi statim in molestiam degenerat, aut molestiam parit (§. 18.); *educatoribus curæ esse debet, ut infantes ac pueri ex actionibus, quas voluptas nocua commendat, molestiam eadem maiorem sentiant, verberibus primum, & ubi vim eorum experti, minis ab iisdem deterendi.* Atque hoc modo patet, *quomodo infantibus & pueris ante intellectus usum sufficientem notio voluptatis nocuæ ingignatur.* *tibus & pueris ingignenda.*

Satis superque notum est, non alio medio uti omnes ad deterrendum infantes & pueros ab actionibus, quas committere non debent; a nobis tamen reddenda erat ratio, cur id fieri debeat, nec aliter fieri possit, & ostendendum, quod hoc fieri debeat. Atque hinc simul apparet, quinam sit rectus verberum usus & qualia conveniant, & quando minæ in eorum locum succedant. Minæ nimirum metum poenæ causantur quo deterrentur infantes atque pueri ab agendo, eædem autem metum producere nequeunt, quamdiu appetitus & aversatio a solo sensu dependet, quam ubi verberum, in quibus poena consistit, vim experti sunt. Nondum hic agimus de educatione liberorum, consequenter nec fusius ea explicamus, quæ de poenis liberorum in infantia & pueritia observanda sunt; sed ea saltem tradimus, quæ ad præcavendam corruptionem voluntatis fieri possunt atque debent.

§. 20.

Cum notio voluptatis nocuæ infantibus & pueris ante intellectus usum sufficientem ingignatur, quatenus ea, ex quibus voluptatem percipiunt, verbera pariunt, aut, si mavis, dolorem ex iis percipiendum (§. 19.), verbera autem pœnæ sint (§. 285. 286. *part. 1. Phil. pract. univ.*), voluntate educatorum cum illis connexæ; *notio voluptatis nocuæ infanti-* *De ejus efficacia.*

bus & pueris ante intellectus usum ingenita evanescit, quamprimum sub educatorum potestate non sunt, consequenter *in determinationem appetitus non amplius influit, ne* scilicet *quod malum est sub ratione boni appetant.* Quoniam itaque eadem saltem præcavetur, ne infantes & pueri male agere adsuescant & facilitatem sese determinandi ad male agendum contrahant (§. 428. 430 *Psych. empir.*), *notio ista tantummodo præcavet voluntatis corruptionem, quamdiu liberi sub educatorum potestate sunt* (§. 10.), *non vero voluntatis perfectionem promovet* (§. 271. *part.* 1. *Jur. nat.*), *immo postquam sub potestate educatorum esse desinunt, nec præcavendæ voluntatis corruptioni amplius inservit.*

Ostendimus superius, quamdiu quis intellectus usu minime pollet, voluntatem perfici minime posse (§. 2.). Quamobrem sufficit, ut, quantum datur, præcaveatur, ne interea corrumpatur, dum perfici adhuc nequit. Falluntur autem, qui voluntatis perfectionem cum corruptionis aversione ad tempus educationis confundunt, vel etiam sibi persuadent, medium temporarium præcavendi corruptionem effectum perpetuum habere posse, quatenus absentiam facilitatis sese determinandi ad male agendum a facilitae sese determinandi ad bene agendum minime discernunt.

§. 21.

De cura educatorum in genuina voluptatis nocuæ & veri boni notione animis educandorum ingignenda.

Quoniam notio voluptatis nocuæ infantibus & pueris ante intellectus usum ingenita nonnisi efficaciam quandam habet ad præcavendam voluntatis corruptionem, quamdiu ipsi sub potestate educatorum sunt (§. 20.); *educatoribus curæ esse debet, ut, quando liberi ad usum intellectus veniunt, voluptatem nocuam ab innocua rectius discernere discant, & genuina boni atque mali notio animo ipsorum ingignatur.*

Quæ necessitas imperat ad præcavendam corruptionem voluntatis tempore educationis, ea non habenda sunt pro medio perfi-

perficiendi voluntatem, quæ potiſſima curæ educatorum pars eſt. Niſi enim tempeſtive huc animus advertatur, uſus intellectus degenerat in abuſum, quo pœnæ metus ſucceſſive magis magisque enervatur, & ſi vel maxime impediatur eadem, ne in actus externos erumpat appetitus, eodem tamen non obſtante, idem fertur in ea, quæ voluptatem nocuam creant, & corruptio in ipſam voluntatem diffunditur, quatenus intellectus eadem bona eſſe judicat, & voluntate educatoris ſaltem mala effici putantur quæ non ſunt, ut ideo medium avertendæ corruptionis degeneret in medium eandem promovendi, notione deceptrice boni minime correcta.

§. 22.

Quando voluntas abuſu intellectus corrumpatur.

Si uſu intellectus ſe exerente voluptas nocua ab innocua non diſcernitur, voluntas continuo magis magisque corrumpitur & conſuetudo agendi, prouti unumquemque trahit voluptas ſua, contrahitur. Cum enim intellectus utatur miniſterio facultatum intermediarum, attentionis ſcilicet atque reflexionis (§. 14. *Part. 1. Ethic.*); uſu illius ſe exerente animus magis attenditur ad voluptatem, quæ ex re percipitur, conſequenter ea magis appercipitur (§. 235. & ſeqq. *Pſych. empir.*), ut tibi magis conſcius ſis eam ex re iſta percipi (§. 25. *Pſych. empir.*), & rem iſtam hanc afferre voluptatem iudicas (§. 257. 343. *Pſych. empir.*), ſicque tandem notio diſtincta boni formatur, quod ſcilicet bonum ſit illud, ex quo voluptas percipitur (§. 671. *Log.*), quæ a prima infantia ingenita confuſa erat (§. 5. *h.* & §. 88. *Log.*). Quamobrem cum voluntas ſequatur judicium intellectus (§. 891. *Pſych. empir.*); uſu intellectus ſe exerente voluntas promiſcue fertur in id, quod voluptatem creat & ſi vel maxime metu pœnæ, cum adhuc ſub aliena poteſtate ſis, actionem invitus omittas, quæ

ad iſtud obtinendum tendit (§ 581. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 19. *h.*). Quoniam itaque notio illa boni deceptrix evadit, quando voluptas nocua ab innocua non diſcernitur, ut malum appetatur ſub ratione boni (§. 6.); ſi uſu intellectus ſe exerente voluptas nocua ab innocua non diſcernitur, eadem facilitate voluntas determinatur ad malum ſub ratione boni appetendum, quam ad bonum verum, cum nonniſi caſui tribuendum ſit, ut bonum verum appetatur, ac per conſequens voluntas continuo magis magisque proclivis efficitur ad malum, ſeu actiones malas committendas, quas vel actu commiſiſti, vel ſaltem committere maluiſſes, niſi metu pœnæ invitus omiſiſſes (§. 10.). In hac proclivitate cum conſiſtat corruptio voluntatis (*§. cit.*); voluntas continuo magis magisque corrumpitur, ſi uſu intellectus ſe exerente voluptas nocua ab innocua non diſcernitur. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam hoc pacto homo adſueſcit malum appetere ſub ratione boni, ſi vero quid jam ſæpius appetivimus id denuo oblatum ſtatim appetamus, nulla ratione, cur idem appetamus, diſtincte expenſa (§. 922. *Pſych. empir.*); conſuetudo agendi, prout unumquemque ſua trahit voluptas, contrahitur (§. 923. *Pſych. empir.*). Atque ideo patet, hanc agendi conſuetudinem contrahi, ſi uſu intellectus ſe exerente voluptas nocua ab innocua non diſcernitur. *Quod erat alterum.*

A. Quo magis uſus intellectus perficitur, eo pertinatior evadit voluntatis corruptio, niſi voluptatem nocuam ab innocua diſcernere didiceris & ex notione boni genuina de eo, quod bonum eſt, ſtatuere. Infantes & pueri, qui attentionem ſufficientem afferre nondum poſſunt, multo minus ſuper iis, quæ ſenſu percipiunt, reflectere ſolent, moleſtiam, quam parit, vel in quam

in quam degenerat voluptas nocua per ſe, non diſcernunt ab ea, quæ voluntate ſuperiorum, quorum poteſtati ſubiecti ſunt, cum iis actionibus conujngitur, quæ ipſis voluptatem creant. Aſt ubi attentione ſufficiente uti & ſuper iis, quæ experiuntur, reflectere didicerunt, nexum neceſſarium a voluntario diſtinguunt, ac ideo pro voluptate nocua in ſe minime habent, quam nonniſi voluntate eorum, quorum poteſtati ſubjecti ſunt, talem effici exiſtimant. Non igitur medela affertur appetitui, quamdiu quis invitus ſaltem omittit actionem, quam ſibi relictus patraturus erat. Quamdiu non corrigitur error ex notione boni ſeductrice propullulans, idem quoque labe ſua inficit voluntatem, ut ea maneat proclivis ad malum. Proclivitas iſta minime dependet ab actu externo, ſed a determinatione voluntatis, qui actus internus eſt. Cumque in actione invita remaneat voluntas faciendi contrarium ejus, quod fit (§. 581. *part. I. Phil. pract unv.*); voluptati, quæ actionem commendat, propterea quod ab invito omittenda, moleſtia jungitur, quæ facultatem averſandi ſeu noluntatem in conſenſum trahit, ac ideo proclivitas efficitur pertinacior. Satis hæc experimur, ubi voluntatem corruptam emendare debemus, quemadmodum deinceps oſtendetur. Ceterum quando homines intellectu uti diſcunt, rerum quoque plurium cognitionem ſibi comparant, & ideo voluptas quoque limites arctos, intra quos ab initio coercebatur, egreditur & per conſequens corruptio voluntatis latius ſerpit. Docet autem experientia indies obvia, non omnium ſenſus eodem modo hilarari, ſed unumquemque ſua trahi voluptate. Et ea de cauſa corruptio voluntatis, ubi ad ſpecialia deſcenditur, non in omnibus eadem eſt, nec omnes eandem male agendi conſuetudinem contrahunt, quamvis in genere omnis voluntatis corruptio in eo conveniant, ut malum appetatur ſub ratione boni, voluptate nocua minime diſcreta.

§. 23.

Ad impediendam voluntatis corruptionem conducit, ſi præcavea- *De ignorantia rerum*

 tur, quan-

voluptatem nocuam creantium & privatione occasionis male agendi.

tur, quantum datur, ne rerum voluptatum nocuam creantium notitia imbuatur, qui voluptatem nocuam ab innocua discernere nequit, & occasione male agendi privetur. Etenim qui ignorat res, quæ nocuam voluptatem creant, quamvis ob voluptatem nocuam rem judicet esse bonam, ideoque quod malum est sub ratione boni appetat (§. 6.), cum tamen appetitus, deficiente ratione sufficiente (§. 586. *Psych. empir.*), non feratur in incognitum (§. 76. *Ontol.*), ad res sibi ignotas appetendum se determinare nequit. Quamobrem cum acquirere nequeat habitum eas appetendi (§. 430. *Psych. empir.*), consequenter facilitatem se ad eas appetendum determinandi (§. 428. *Psych. empir.*), in hac autem facilitate corruptio voluntatis consistat (§. 10.); ad eam impediendam conducit, si præcaveatur, quantum datur, ne rerum voluptatem nocuam creantium notitia imbuatur, qui voluptatem nocuam ab innocua discernere nequit. *Quod erat unum.*

Similiter quamvis is, qui voluptatem nocuam ab innocua discernere nequit, voluptate nocua allici possit ad id, quod malum est, sub ratione boni appetendum; cum tamen agendi occasione privetur, *per hypoth.*, fieri nequit, ut habitum male agendi acquirat (§. 430. *Psych. empir.*). Unde porro, ut ante, patet, voluntatis corruptionem hoc modo impediri. *Quod erat alterum.*

Dudum observatum est, apud gentes barbaras plus valuisse ignorantiam vitiorum, quam apud cultas scientiam virtutis. Quamvis autem ignorantia vitiorum non perficiatur voluntas, utpote sine scientia boni & mali non perficienda (§. 1.); corruptio tamen ejus præcavetur, ne scilicet latius extendatur. Ignorantiam igitur rerum voluptatem nocuam creantium non commendamus tanquam medium perficiendi voluntatem, sed tanquam remedium ad imminuendum corruptionis voluntatis incre-

incrementum. Eadem enim tantummodo impeditur, ne voluntas corrumpatur quoad eas res, quas ignorat. Plurimum itaque falluntur, qui sibi persuadent, ignorantia rerum voluptatem nocuam creantium perfici voluntatem, aut corruptionem omnem averti. Quamdiu quis voluptatem nocuam ab innocua discernere nescius notione boni seductrice se induci patitur ad id, quod malum est, sub ratione boni appetendum (§. 6.), fomes vitii adhuc inhæret appetitui, nec ignorantia vitii eum tollit, sed tantummodo obstat, quo minus nos excitet atque accendat ad agendum. Idem intelligitur in eo casu, in quo occasione male agendi privatur eandem arrepturus, quando hoc modo impeditur, quo minus male agendi cogitatio animum ejus subeat. Tum enim æquipollet ignorantiæ vitii. Enimvero si quis novit adesse occasionem male agendi & voluptas nocua movet appetitum, ut invitus a male agendo abstrahatur; corruptionis saltem incrementum impeditur, quatenus consuetudo agendi avertitur, & voluptas nocua actu percepta stipata aliis cum eadem casu simul perceptis vi imaginationis posthac appetitum efficit fortiorem (§. 593. 595. *Psych. empir.*). Quamvis itaque in casu posteriori privatio occasionis non est ejusdem efficaciæ, quantæ est in priori, non tamen omni destituitur. Et interest, quid in utroque valeat, distincte cognosci, tam si voluntas perficienda, quam si emendanda.

§. 24.

De usu ignorantiæ rerum nocuam creantium & privationis occasionis.

Ignorantia rerum, ex quibus voluptas nocua percipitur, qui voluptatem nocuam ab innocua discernere nequeunt detinentur ab appetendo malo sub ratione boni, & privatione occasionis detinentur a voluptatem male agendo. Quodsi enim qui voluptatem nocuam ab innocua discernere nequit ignorat res, ex quibus voluptas nocua percipitur; fieri non potest, ut eadem permoveatur ad eas appetendas. Quamobrem cum quod malum est sub ratione

tione boni appeteret, si quidem id fieret (§. 6.); ignorantia rerum, ex quibus voluptas nocua percipitur, detinetur ab appetendo malo sub ratione boni. *Quod erat unum.*

Enimvero si qui voluptatem nocuam ab innocua discernere nescius illa se permoveri pateretur ad male agendum; quando privatur occasione agendi, fieri non potest, ut male agat, si vel maxime vellet. Patet igitur privatione occasionis eum detineri a male agendo. *Quod erat alterum.*

Ostendimus in superioribus, infantes & pueros ab iis, qui educationis curam habent, quocunque fieri potest modo deterrendos & detinendos esse, ne quod malum est sub ratione boni appetant (§. 9.). Quomodo deterreantur, patet ex iis, quæ paulo ante demonstravimus (§. 19.); quomodo detineantur, ex propositione præsente. Deterrentur nimirum metu pœnarum; detinentur ignorantia rerum, ex quibus voluptas nocua percipitur, & privatione occasionis male agendi. Multa hinc pendent, quæ in educatione liberorum observanda sunt; sed de quibus disertius dicere non est hujus loci, ubi saltem agitur de modo præcavendi corruptionem voluntatis. Ut vero eorum, quæ hic demonstrantur, verum faciamus usum, a se invicem probe discernenda sunt, quæ ad impediendum corruptionem voluntatis, quæ ad voluntatem perficiendam, & quæ ad eam emendandam faciunt. Quantum enim mali pariat eorundem confusio, non minus ratio, quam experientia docet.

§. 25.

Quomodo molestia innocua vincenda quæ agnosci nequit

Ne molestia innocua hominem deterreat ab agendo, qui eam agnoscere nequit, necesse est ut ex omissione actionis statim sequatur, quod majorem molestiam parit. Etenim qui malum judicant id, quod molestiam parit, tanquam malum majus sibi repræsentant id, quod molestiam majorem creat, quod per se patet. Quamobrem

obrem cum eam rem averſemur, quam nobis tanquam malam repræſentamus (§. 590. *Pſych empir.*); malum majus fortius averſamur, quam malum minus. Quamobrem ſi ex duobus unum eligendum, minus utique præfertur majori, conſequenter moleſtiam minorem devoramus, ut majorem evitemus. Quodſi ergo quempiam moleſtia innocua deterreat ab agendo, qui eam agnoſcere nequit; neceſſe eſt, ut ex omiſſione actionis ſtatim ſequatur, quod moleſtiam majorem parit.

Moleſtia innocua voluptatem veram parit, vel etiam in eandem degenerat (§. 386 *part. 1. Phil. prat. univ.*). Enimvero cum voluptatem iſtam non prævideat, qui ſolo ſenſu bonum a malo diſcernit, multo minus prægustum quendam ejus habeat; in appetitus quoque determinationem ea influere nequit, multo minus appetitum fortiorem averſatione efficere poteſt, vt ille hanc vincat. Quoniam itaque moleſtia innocua non agnoſcitur, quæ actionem impedit; evitandæ majoris cauſa devoranda minor. Convenit hoc notionibus communibus. Si enim puero moleſta eſt diligentia, quam adhibere debet, ut legere vel ſcribere diſcat, verberibus ac minis ad eam excitatur. Cum vero moleſtia hæc tranſitoria ſit, nunquam reditura, (§. 387. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ne noceat in poſterum verendum non eſt. Remedium tamen nec prodeſt niſi in caſu actu præſente.

§. 26.

Si ſolo ſenſu moleſtia innocua agnoſcenda, & is, quem ab agendo deterret, ad eam devorandam incitandus; neceſſe eſt, ut ex commiſſione actionis ſtatim ſequatur, quod voluptatem illa maiorem creat. *De moleſtia ſolo ſenſu agnoſcenda.*

Etenim ſi ex commiſſione actionis, quæ moleſta accidit, ſtatim ſequatur quod voluptatem creat, cum innocua ſit moleſtia, quæ voluptatem veram parit, aut in eadem degenerat (§.

386. *Part. 1. Phil. pract. univ.*), ea innocua solo sensu agnoscitur. *Quod erat unum.*

Et quoniam voluptas ista major est molestia, quæ deterret ab agendo *per hypoth.* appetitus in commissionem actionis fortius fertur, quam aversatio eandem fastidit (§. 591. 592. *Psych. empir.*). Quodsi ergo is, quem molestia innocua ab agendo deterret, ad eam devorandam incitandus, necesse est, ut ex commissione actionis statim sequatur, quod voluptatem illa majorem creat. *Quod erat alterum.*

Convenit hoc quoque notionibus communibus. Ecquis enim est qui nesciat, pueros ad discendum incitari spe boni cujusdam obtinendi, quod ex voluptate, quæ inde percipitur, æstimatur (§. 4.)? Actio nimirum, quæ molesta accidit, spectatur tanquam medium obtinendi id, quod cupimus. Cupiditas in se trahit attentionem, cum oriatur antequam agere incipiamus, consequenter antequam molestiam sentiamus, &, dum repræsentatione boni obtinendi continuo fovetur, attentionem a molestia, quæ invadit animum, dum agere incipimus, avertit. Et quamvis ejus sensus non prorsus abesse possit, ipsa tamen cupiditas nos incitat, ut quantocyus ab eadem liberemur, sicque diligentiam causatur (§. 751. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & molestiæ, quæ per se negligentiam parere apta erat (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*), omnem efficaciam adimit. Alia igitur longe ratio est, si molestia nocua, quam si voluptas nocua solo sensu agnoscenda.

§. 27.

Cur habitus non sine molestia acquiratur. *Nullus habitus sine molestia acquiritur.* Quando enim habitus acquirendus, dispositio in habitum convertenda (§. 430. *Psych. empir.*). Quamobrem cum dispositio in difficultate agendi consistat (§. 429. *Psych. empir.*); ut nonnisi tarde ac

de ac interjectis moris actiones simplices ad compositam requisitas edere valeamus (§. 427. *Psych. empir.*); dum habitum acquirere studemus, quam parum apti simus ad agendum experimur, consequenter cum aptitudo agendi perfectio sit (§. 209. 330. *part. 1. Jur. nat.*), imperfectionis nostræ nobis sumus conscii (§. 664. *Log.*). Quoniam itaque molestiam sive tædium percipimus, quando nobis imperfectionis nostræ conscii sumus (§. 518. *Psych. empir.*); nullus habitus sine molestia acquiritur.

A posteriori satis hoc constat. Cumque non omnis habitus eadem facilitate acquiratur, quantæ subinde devorandæ sint molestiæ, antequam acquiratur, abunde experimur. Atque hæ ipsæ molestiæ in causa sunt, ut multi studium habitum quendam acquirendi statim deserant. Videmus hoc indies in Academiis, quam pauci sint, qui indefessam industriam afferunt ad doctrinam solidam perdiscendam, & molestiam, quam ab initio sentiunt, superandam, cum nullus adsit stimulus, quo ad eam superandam incitentur in determinandis actionibus suis a voluntate sua unice pendentes.

§. 28.

Quando habitum acquirere abstineamus. Quoniam habitus sine molestia non acquiritur (§. 27.), id vero aversamur, ex quo molestiam percipimus, quamdiu in notione mali confusa acquiescimus (§. 592. *Psych. empir.*); *acquisitio habitus aversabilis, quamdiu in notione mali confusa acquiescimus, seu malum quid judicamus ex eo quod molestiam creat*, consequenter *eum acquirere abstinemus.*

Experientia idem confirmat: videmus enim ab initio molestum accidere tironibus, si inchoantur exercitia, quibus habitus comparandus, ut inde dudum natum sit proverbium: omne principium esse grave, quamvis deinceps, quemadmodum in vage enunciatis accidere solet, latius fuerit extensum. Specta-

mus vero hic habitum in se, quatenus ad eum acquirendum, exercitia requirunt certos actus facultatum certo ordine eliciendos, præcisis ceteris omnibus, quæ pro diversitate subjectorum & circumstantiarum ceterarum in casu particulari atque singulari occurrere possunt. Inde nimirum oritur diversitas difficultatis, quæ cum nunc majorem, nunc minorem imperfectionem indicet, majorem quoque, vel minorem molestiam creat (§. 521. *Psych. empir.*), ideoque nunc majorem, nunc minorem aversionem causatur (§. 599 *Psych. empir.*). Quando igitur hujus aversionis ratio reddenda in casu dato, non modo inquirendum in singulos facultatum animæ & facultatis locomotivæ actus, atque perpendendum, quinam agere debenti sit earum usus, verum etiam probe expendendum, quænam circumstantiæ usum earundem juvent, vel impediant. Ita enim demum innotescit, cur in acquirendo habitu non omnes eandem sentiant molestiam, & per consequens aversio non sit eadem. Quamdiu vero habitus in se spectatatur, ea non attenduntur. Etenim tum saltem quæritur, undenam sit ut acquisitio habitus ab initio sit in se aversabilis, non vero, undenam sit, ut aversio huius, vel illius tironis minor sit, quam per se foret, nisi rationes quædam adessent, quæ eandem imminuerent. Ponamus e. gr. ad exercitia, quibus habitus acquiritur, requiri magnam attentionem. Quodsi quis eam attentionem afferre jam didicerit, is minorem difficultatem sentiet in eliciendo actu attentionis, quam qui eidem non adsuetus est. Tenendum nimirum in actus præsentis determinationem influere præteritos (§. 85. *Part. 1. Ethic.*). Et quod hic de actu attentionis dicitur, id tenendum quoque est de ceteris actibus ad exercitia, quibus habitus comparatur, requisitis, & de vi circumstantiarum in eosdem. Pertinet hæc disquisitio ad latebras & recessus in animis hominum scrutandos (§. 72. *part. 1. Ethic.*). Hos vero in casu præsenti scrutari non licet, nisi perpendatur, qualis sit acquisitio habitus in se spectata. Sane si quis jam prompte elicere potest aliquem facultatis actum ad exercitium, quo habitus comparandus, requisitum; is revera jam

jam ad eum acquirendum ſe præparaſſe intelligitur, & quod unum vel alterum iſtiusmodi actum jam antea quamvis alia prorſus occaſione reddidit jucundum, vel moleſtum, idem quoque ſimili modo eundem afficit in præſenti, vi imaginationis atque memoriæ tacite concurrente (§. 117. 175. *Pſych. empir.*). Pertinent huc quæ de voluptatibus et tædiis ſive moleſtiis peregrinis ideam rei eiusdem confuſam ingredientibus dudum alias demonſtravimus (§. 593. 594. *Pſych. empir.*). Habent ea, quæ diximus, non contemnendum uſum in praxi, quando habitus aliquis acquirendus, quemadmodum perſpicatiores facile videbunt, ut ſufficiat eorum attentionem excitaſſe.

§. 29.

Quando eum acquirere non abſtineamur.

Si quæcunque ratio nos fortius impellit ad habitum appetendum, quam moleſtia in eo acquirendo percipienda ad ejus acquiſitionem averſandum; appetitus adverſus averſationem prævalet, nec eum acquirere abſtinemus. Etenim ſi qua ratio nos movet ad habitum quendam appetendum, moleſtia autem in eo acquirendo percipienda ad ejus acquiſitionem averſandum (§. 392. *Pſych. empir.*); facultas appetendi & averſandi ſibi invicem adverſantur. Quamobrem ſi appetitus fortior, quam averſatio; nulla ſane ratio eſt, cur ille in gratiam hujus mutetur. Quoniam itaque manet animus habitum iſtum habendi, manifeſtum vero eſt, nos voti noſtri compotes fieri minime poſſe, niſi moleſtiam devoremus, immo etiam contingit, ut habitus ob rationem, quæ eundem commendat, omnem fere in ſe trahat attentionem, ut moleſtia iſta vix ac ne vix quidem appercipiatur; appetitus adverſus averſationem prævalet. *Quod erat unum.*

Cum itaque per ſe porro pateat, averſionem, quam cauſatur moleſtia, unicam eſſe rationem, cur habitum ac-

 quire-

quirere abſtineamus, appetitus autem adverſus averſationem prævalet, ſi quæcunque ratio nos fortius impellit ad habitum acquirendum, quam moleſtia in eo acquirendo percipienda ad ejus acquiſitionem averſandum, *per demonſtrata n. 1.* in hypotheſi propoſitionis præſentis habitum acquirere minime abſtinemus.

Variæ omnino eſſe poſſunt rationes, quæ nos fortius impellunt ad habitum appetendum, quam moleſtia in eo acquirendo percipienda ad ejus acquiſitionem averſandum. Demus unum, vel alterum exemplum. Si quis voluptatem percipit ex habitu, quem alios exercere videt, inſignem; eundem fortiter appetit, dumque eundem acquirere ſtudet, vim voluptatis iſtius conſtanter in ſe experitur. Si quis in eo vitæ genere, quod ſequi decrevit, habitu quodam ſe carere non poſſe novit, ſaltem ſibi firmiter perſuadet; neceſſitas eum fortiter impellit ad habitum iſtum acquirendum. Similiter ſi quis ſupra alios excellerere geſtit, & pro certo habet, habitum quendam ſibi prærogativam inſignem præ aliis tribuere; cupido alios præcellendi ardorem excitat (§. 218. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quo quis non facile ſe a propoſito habitum acquirendi dimoveri patitur (§. 224. *part 2. Phil. pract. univ.*). Et ſi quis metuit damnum a neglectu habitus, quem acquirere poterat; ipſe metus accendit cupiditatem eum acquirendi. Habitum, qui comparandus eſt, nobis repreſentamus tanquam bonum acquirendum. Quoniam id acquirere non poſſumus ſine certis actionibus, neceſſe eſt, ut eas committamus. Cupiditas itaque acquirendi & neceſſitas mediis utendi, cum indivulſo nexu cohæreant, in cauſa ſunt, ut moleſtiam ſuperemus, hoc eſt, non obſtante moleſtia ea faciamus, ſine quibus habitus compotes nos fieri non poſſe perſuaſi ſumus. Miris modis in caſu particulari actus facultatum animæ concurrunt & actus præteriti una influunt, ut, qui diſtincte hoc explicare voluerit, in latebris & receſſibus in animis hominum explicandis plurimum verſatus ſit ne-

fit necesse est, etsi ignorantia circumstantiarum præsentium & oblivio præteritarum non semper permittat, ut ea detegamus, quæ ad actus illos cognoscendos requiruntur. Sed talia a cognitione nostra adhuc procul remota sunt: per ea tamen, quæ a nobis tradita sunt &, si Deus voluerit, in posterum tradentur, ad illa patet aditus, modo ea via progredi quis voluerit, quam nos ingressi sumus.

§. 30.

De naturali determinatione appetitus humani.

Appetitus hominis naturaliter determinatus est ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem. Videmus infantes recens natos avide trahere ubera materna lacte distenta. Nemo est, qui nesciat, lac esse nutrimentum, quo infans conservatur. Appetitio igitur lactis materni prodit determinationem naturalem appetitus ad sui conservationem. *Quod erat primum.*

Videmus præterea infantes appetere ea, quæ voluptatem pariunt, atque homini adeo naturale experimur appetere ea, quæ voluptatem creant, ut hic appetitus ab eo separari minime possit. Voluptas oritur ex sensu perfectionis (§. 511. *Psych. empir.*). Quamobrem cum appetitio eorum, quæ voluptatem creant, indicet generalem determinationem ad appetendum ea, ex quibus voluptas percipitur; eadem quoque prodit naturalem appetitus determinationem ad sui perfectionem. *Quod erat secundum.*

Denique in vulgus quoque notum est, quando homo generandi facultatem acquisivit, eundem coitum appetere et ipsum coitum singularem quandam voluptatem parere. Quamobrem cum per coitum generentur homines & hoc pacto

pacto homo ſeſe multiplicet; appetitus, qui naturaliter in eundem fertur, prodit naturalem ſui determinationem in homine ad ſe multiplicandum. *Quod erat tertium.*

Tria ſunt, in quæ fertur naturaliter appetitus humanus, ſui nimirum conſervatio, perfectio & multiplicatio. Hominem naturaliter appetere ſui conſervationem & multiplicationem unicuique ſtatim obvium eſt, ut levi attentione agnoſcatur, quamvis paulo majore attentione opus eſſe videatur, ut agnoſcatur, nos naturaliter ferri ad nos multiplicandos, propterea quod corrupto appetitu coitus per ſe appetatur per modum rei, ex qua voluptas percipitur. Aſt non jam quæſtio eſt de eo, quod a corruptione appetitus venit, ſed quod eidem naturale eſt. Naturaliter autem appetitionem coitus tendere ad ſui multiplicationem, exinde liquet, quod parentes lætentur infante in lucem edito, niſi adſint cauſæ accidentales, quæ lætitiam impediunt, ſed quarum in præſenti nulla habenda eſt ratio. Sane nullum eſt dubium, niſi cauſæ iſtiusmodi accidentales obſtarent, fore ut homines nulla fere re magis delectarentur quam magno liberorum numero. Inde ſane eſt, ut, ſi ſenex grandævus multos viderit filios, nepotes ac pronepotes, ſeu ingentem liberorum cujuscunque ſexus & generis numerum, id felicitati ipſius tribuatur, & tanquam ſingulare beneficium Dei commemoretur. Utrumque iſtum appetitum clariſſime conſpicimus in ipſis brutis, in quibus quod naturale eſt per cauſas accidentales non adeo ſupprimitur & in diverſam quaſi formam mutatur, quemadmodum in hominibus accidit abuſu facultatum, præſertim ſuperiorum animæ, qui in bruta non cadit, ea præſertim, quæ a conſortio hominum procul remota ſunt & libertati naturali relicta. Enimvero appetitus naturalis determinatio ad ſe perficiendum non adeo manifeſtus eſt, ſed magis latet, ut multo majori attentione & vi quadam mentis opus ſit ad eum agnoſcendum, quemadmodum ex demonſtratione ſatis intelligitur. Non tamen

men in dubium vocari poteſt, modo ſingula, quæ demonſtrationem ingrediuntur, ſatis expendantur. Inprimis autem opus eſt, ut notio perfectionis rite inſpiciatur, ac nebulæ, quæ a perfectione apparente ortæ, diſpellantur. Cum animantia bruta non multum perfectionis, vel etiam prorſus nihil acquirere poſſint, quam a natura non habent, naturalis autem perfectio a perfectione organorum tota pendeat, quæ in conſervatione animalis continetur, conſequenter præter appetitum ſe conſervandi alium ab iſto diſtinctum ſe perficiendi minime requirat; appetitus quoque ſe perficiendi, quemadmodum ſe conſervandi ac multiplicandi, in animantibus brutis minime conſpicitur. Imago tamen quædam ejus apparet in volucribus, quando volatu ſuo aves ex nido eductas ad imitationem alliciunt. Neque dubito talem quoque conſpectum iri aliis brutorum actionibus, ſiquidem diligentius eas obſervare & accuratius ſuper iis reflectere vellemus, aut poſſemus, quas in educatione prolium videre licet. Agunt naturaliter bruta & per conſequens etiam infantes, ſicuti res ceteræ naturales omnes propter fines a Deo intentos, non ſecus ac ſi ab ipſis intenderentur (§. 661. *part. 1. Theol. nat.*). Ac ideo ad id, quod per actiones illorum obtinetur & absque iis obtineri non poterat, recte appetitus eorum naturaliter determinatus inde colligitur.

§. 31.

De communibus hominum inclinationibus naturalibus.

Quoniam appetitus hominis naturaliter determinatus eſt ad ſui conſervationem, perfectionem & multiplicationem (§. 30.), determinatio autem generalis appetitus, ſi ea naturalis fuerit, ſeu ſi per naturam animæ is fuerit hoc modo determinatus, inclinatio naturalis eſt (§. 895. *part. 2. Phil.pract. univ.*); *determinationes appetitus ad ſui conſervationem, perfectionem & multiplicationem ſunt inclinationes naturales omnium hominum communes.* Quoniam appetitus habet gradus (§. 599. *Pſych. empir.)*

empir.), ideoque pro diversitate subjectorum determinationes quoque ejusdem ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem gradu variare possunt, *in omnibus hominibus non sunt ejusdem gradus, sed alii magis inclinantur ad sui conservationem, alii ad sui perfectionem, alii ad sui multiplicationem.*

Aperimus hic fontem inclinationum naturalium, ex quibus deinceps rivulorum instar deducuntur inclinationes naturales speciales, quatenus nimirum generales ad certa objecta restringuntur, prouti ex sequentibus clarius elucescet. Differre homines inclinationibus naturalibus experientia dudum comprobatum est. Undenam vero sit hæc differentia, non satis distincte fuit expensum. In Ethica tamen plurimum interest, ut, quantum datur, adæquatam ejus notionem habeamus. Instituto igitur nostro maxime convenit, ut in eam sollicitius inquiramus & ab ovo, quod dicitur, exordiamur. Appetitus per modum vis cujusdam concipitur. Quamobrem cum vires eædem nonnisi gradu inter se differre possint; appetitus quoque determinatio non aliam differentiam admittit, quam quæ in gradu consistit. Inde est, ut non modo unus homo magis feratur ad sui conservationem, vel perfectionem, quam alter, verum etiam unus idemque homo magis feratur ad sui conservationem, quam ad sui perfectionem, & ex adverso alius magis ad sui perfectionem, quam ad sui conservationem. Et ea de causa communes inclinationes naturales variant.

§. 32.

De naturali determinatione facultatis aversandi.

Similiter quia appetitus hominis naturaliter determinatus est ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem (§. 30.), & per consequens in ea fertur, quæ ad se conservandum, perficiendum & multiplicandum faciunt, fieri autem minime potest ut idem simul sit, quam non sit (§. 28. *Ontol.*); *facultas aversandi naturaliter determinata est ad aversandum*

sandum ea, quæ conservationi, perfectioni & multiplicationi sui quomodocunque contrariantur. Quamobrem cum omnibus hisce nihil magis adversetur morte, ultima rerum linea; *facultas* quoque *aversandi naturaliter ad nihil magis, quam ad mortem aversandum determinata est.*

Quæ de naturali appetitus determinatione annotavimus, ea mutatis mutandis præsenti quoque propositioni lucem majorem affundunt. Conspicitur aversio eorum, quæ conservationi inprimis & multiplicationi sui obstant, manifestissime in ipsis brutis, ut ab ipso vulgo dudum animadversa sit, & brutis promiscua tribuatur horror quidam mortis naturalis. Quodsi de aversione eorum, quæ multiplicationi sui obstant, dubium quoddam supersit, id defectui attentionis & sufficientis super actionibus brutorum reflexionis tribuendum. In vulgus notum est, quanto conatu animantia bruta damnum a prole sua avertere student & omne periculum, quod eorum corpori, vel vitæ imminet, aut imminere videtur. Appetitui, qui tendit ad prolis conservationem, cohæret aversatio eorum, quæ eidem adversantur. Sicuti autem appetitui conservandi prolem inest appetitus se multiplicandi; ita aversationi eorum, quæ conservationi nocent, inest quoque aversatio illorum quæ multiplicationem sui impediunt. Et quatenus integritate membrorum conservatur perfectio corporis organici naturalis; aversationi eorum, quæ damnum corpori inferunt, inest etiam aversatio illorum, quæ perfectioni obstant. Quod si ergo ad actiones brutorum, quibus produnt curam educationis, animum satis attendamus & acumine sufficiente earum notiones evolvamus; determinatio facultatis aversandi ad aversandum ea quæ perfectioni & multiplicationi contrariantur, latere amplius nequit. Quod vero diximus de aversatione eorum, quæ conservationi prolis obstant, quod insit eidem aversatio illorum, quæ perfectionem impediunt, aut prolem imperfectiorem reddunt; idem eodem modo intelligitur de illis actionibus, quibus bruta produnt aversionem eorum, quæ ipsorum corpori damnum inferre possunt.

§. 33.

De reclinationibus naturalibus hominum communibus & horrore naturali.

Quia facultas averſandi naturaliter determinata eſt ad averſandum ea, quæ conſervationi, perfectioni & multiplicationi ſui quomodocunque contrariantur, ad nihil vero magis averſandum, quam ad mortem (§. 32.), determinatio autem generalis ad aliquid averſandum, ſi ea naturalis fuerit, reclinatio naturalis eſt, aut, ſi mavis, horror naturalis (§. 896. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *determinationes naturales facultatis averſandi ad averſandum ea, quæ conſervationi, perfectioni & multiplicationi ſui quomodocunque contrariantur, ad nihil vero magis averſandum, quam ad mortem, ſunt reclinationes naturales omnium hominum communes & horror mortis naturalis omnium hominum communis eſt.* Quoniam vero alii magis inclinantur ad ſui conſervationem, alii ad ſui perfectionem, alii denique ad ſui multiplicationem (§. 31.), cumque fieri minime poſſit ut idem ſimul ſit ac non ſit (§. 20. *Ontol.*), inclinationibus naturalibus ſe conſervandi, perficiendi atque multiplicandi reſpondent reclinationes naturales, ut abhorreamus ab iis, quæ conſervationi, perfectioni atque multiplicationi ſui contrariantur; *aliorum* quoque *reclinatio naturalis magis reſpicit ea, quæ conſervationi ſui contrariantur, aliorum vero reclinatio ea, quæ perfectioni ſuæ adverſantur, aliorum denique reclinatio magis ea, quæ multiplicationem ſui impediunt.*

Quæ paulo ante de differentia inclinationum naturalium communium monuimus (*not.* §. 31.); facile ad reclinationes naturales communes applicantur, quippe quæ vi principii contradictionis cum iisdem indivulſo nexu cohærent. Alias vero jam rationem reddidimus (*not.* §. 896. *part. 2. Phil. pract. univ.*), cur haſce determinationes naturales facultatis averſandi reclinationes naturales quam horrorem naturalem appellare maluimus. Quodſi tamen horrorem naturalem eo modo explices, quo nos

quo nos eundem definivimus (§. *cit.*); dici nequit terminus inanis (§. 38. *Log.*), nec in numerum qualitatum occultarum recte refertur (§. 189. *Cosmol.*). Quamvis enim non negemus, contigisse subinde, ut horror naturalis allegatus tanquam causa effectus qualitatibus occultis recte annumeraretur & pro termino inani haberetur; non tamen propterea nonnullorum ignorantia & error veritatem evertit. Horrorem naturalem mortis esse omnium maximum, utpote continentem aversationem eorum omnium, ad quæ aversandum naturaliter determinata est facultas aversandi, adeo exploratum est, ut ideo mors dudum omnium horribilium horribilissimum dicta fuerit, ratione pariter atque experientia adstipulante. Quæ in contrarium afferri possunt, non a natura veniunt, sed alias causas agnoscunt & ad ea referenda, quæ acquisita natura inexistentibus contradistinguuntur, quemadmodum ex sequentibus abunde elucescet. Difficultate sua non caret distinguere in hominibus ea, quæ naturalia sunt, ab his, quæ aliunde veniunt & longo usu acquisita. Quamobrem necesse est, ut lente festinemus, & singula, qualia in se sunt, acute pervestigemus, antequam ad ea animum attendamus, quæ latebrarum & recessuum in animis hominum accuratam discussionem exigunt. Cui itaque veritas curæ cordique est, is unice animum attendat ad ea, quæ a nobis demonstrantur & in adjectis notis uberius declarantur & confirmantur, eundemque avocet ab illis, quæ memoria quomodocunque ipsi suggerit, ne confundendo ea, quæ discernenda sunt, perplexus evadat, ut veritatem perspicere minime possit, quemadmodum accidit illis, qui ad censendum proni sibi judicium sumunt de his, quæ nondum satis intelligunt.

§. 34.

Determinatio appetitus ad sui conservationem tendit ad conservandam perfectionem essentialem; determinatio autem ejusdem ad sui perfectionem tendit ad acquirendam accidentalem; Etenim si corpus

Ad quod dirigatur appetitus, quatenus deter-

minatur ad sui conservationem & ad sui perfectionem.

conservatur, structura ejus integra & illæsa manet, quod tanquam per se notum sine probatione sumitur. Quamobrem cum constet, sigula ejus organa per ipsam structuram apta esse ad certas functiones (§. 278. *Cosmol.*); appetitus determinatio ad se conservandum tendit ad conservandum aptitudinem singulorum ejus organorum ad certas functiones. Quoniam itaque in hac aptitudine perfectio corporis humani consistit (§. 317. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*), eaque essentialis (§. 528. *Ontol.*); determinatio appetitus ad sui conservationem tendit ad conservandam perfectionem corporis essentialem. Enimvero quia perceptiones rerum præsentium, seu sensationes dependent a corpore (§. 961. *Psych. empir.*), & quando imaginatio, quæ a sensu pendet (§. 117. *Psych. empir.*), ideam quandam rei antea sensu perceptæ denuo producit, idea quoque materialis in cerebro producitur, quæ ab actione sensibilis in organum sensorium oriebatur (§. 205. *Psych. rat.*), unde oritur appetitus sensitivus (§. 580. *Psych. empir.*), quatenus in omni perceptione adest percepturitio (§. 481. *Psych. rat.*) ad certam perceptionem dirigenda (§. 489. 495. *Psych. rat.*), cui convenientes motus in corpore supponunt organa rite constituta (§. 954. *Psych. empir.*); anima quoad usum sensuum, imaginationis atque memoriæ ab hac pendentis (§. 174. 175. *Psych. empir.*) & appetitus sensitivi, qui natura eidem inest (§. 200. *part. 1. Jur. nat*), peculiari conservatione non indiget, sed una cum corpore conservatur. Quare cum perfectio essentialis animæ contineatur consensu determinationum essentialium (§. 528. *Ontol.*), ac per consequens in aptitudine ad eum facultatum usum, quem habere possunt, consistat; perfectio animæ essentialis una cum perfectione corporis essentiali conservatur, ideoque cum determinatio appetitus ad se conservandum

dum tendat ad conservandam perfectionem corporis essentialem, *per demonstrata*, eadem quoque una tendit ad conservandam animæ perfectionem essentialem. *Quod erat unum.*

Facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209. *part. 1. Jur. nat.*) & corporis qua se moventis perfectio consistit in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenientes motus producendi & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi (§. 330. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter perficitur, quatenus certos motus certo ordine producendi habitus acquiruntur. Enimvero cum habitus, qui acquiruntur, non ad perfectionem essentialem, sed ad accidentalem pertineant, id quod de corpore ostendimus (§. 331. *part. 1. Jur. nat.*), & eodem modo de anima quoque intelligitur, atque ex ipsa differentia inter perfectionem essentialem & accidentalem demonstrari poterat (§. 528. *Ontol.*), siquidem tantis ambagibus foret opus; determinatio appetitus ad sui perfectionem tendit ad acquirendam perfectionem accidentalem. *Quod erat alterum.*

Ex demonstratione propositionis præsentis abunde patet, quanta rerum notitia supponatur, si veritatem propositionis præsentis intime perspicere volueris. Videmus enim notionem propositioni huic respondentem resolvi in notiones ontologicas, psychologicas & alias in jure naturæ explicatas. Quodsi si quis analysin notionum non ignoret, quam illustrat exemplum, quod dedimus ostensuri, quænam influant in determinationem assensus vi demonstrationis extorquendi (*not.* §. 992. *Log.*); is intelliget quantum quis in Ontologia, Cosmologia, Psychologia tam empirica, quam rationali versatus esse debeat, & quænam ex iis, quæ in parte prima juris naturæ de perfectione animæ atque corporis humani tradidi-

tradidimus, cognoſcenda, ut vim demonſtrationis præſentis percipiat. Abſit vero ut tibi vel aliis perſuadeas, quaſi quæ per ſe facilia ſunt, a nobis intricentur & difficilia reddantur! Neque enim alia datur via ad intimam rerum cognitionem, quam evolutio notionum ab iis, quæ obvia ſunt, ſed confuſe percipiuntur, continuo progreſſu nos ducens ad ea, quæ a cognitione noſtra procul remota ſunt. Qui in Matheſi ſatis verſatus fuerit, & ad notionum evolutionem vi demonſtrationum factam animum, quantum ſatis eſt, attendit; is facile capiet, quæ hic dicuntur, nec mirabitur, ubi videt in rerum cognitione philoſophica idem obtinere quod in mathematica. Aliorum præjudicia, qui legitimum facultatum cognoſcendi uſum facere nondum didicerunt, in parte prima Ethicæ demonſtratum, minime curamus. Et ſi quis dubitet eo ipſo, quod appetitus hominis naturaliter determinatus ſit ad ſe conſervandum, idem quoque naturaliter determinetur ad perfectionem eſſentialem conſervandum, & quod naturaliter determinatus ſit ad ſe perficiendum, una determinetur ad perfectionem accidentalem acquirendam, is ingrediatur eam viam, quam hic monſtramus, ut eas ſibi notiones ſucceſſive familiares reddat, quarum evolutione in notionem propoſitioni præſenti reſpondentem incidimus. Ita enim demum dubia evaneſcent, quæ nonniſi tenebris, in quibus omnia miſcentur, fugatis in auram fugiunt. Non fugantur tenebræ niſi lumine accedente. Tenebræ in animo in obſcuritate & defectu perceptionum conſiſtunt (§. 36. *Pſych. empir.*), lumen vero in earundem claritate (§. 35. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum a tenebris ortum ducant dubia, nec lumen accendatur, niſi notionum evolutione; hæc ipſa quoque genuinum medium eſt ea fugandi. Quæ hic inculcantur, probe tenenda ſunt. Monitum enim generale eſt, nec ad præſentem ſaltem materiam reſtringitur. Conſultum nimirum nobis videtur, qui nos quacunque occaſione data aliis utiles præbere volumus, quantum in

tum in poteſtate noſtra eſt, hinc inde monita generalia inſpergere, quamvis ad caſus particulares, ut facilius intelligantur, applicentur.

§. 35.

Quia determinatio appetitus ad ſui conſervationem tendit ad conſervandum perfectionem eſſentialem, determinatio autem ejusdem ad ſui perfectionem tendit ad acquirendum perfectionem accidentalem (§. 34.), idem vero ſimul eſſe & non eſſe nequit (§. 28. *Ontol.*); *determinatio* quoque *facultatis averſandi ad averſandum ea, quæ conſervationi ſui quomodocunque contrariantur*, homini naturalis (§. 32.), *tendit ad averſandum ea, quæ perfectioni eſſentiali adverſantur, & determinatio illius ad averſandum ea, quæ perfectioni ſui quomodocunque contrariantur*, homini itidem naturalis (§. *cit.*), *tendit ad averſandum ea, quæ quomodocunque impediunt, quo minus perfectionem accidentalem acquiramus*, conſequenter *illa tendit ad impediendam imperfectionem eſſentialem, hæc vero ad avertendam accidentalem.*

Ad quod dirigatur averſatio, quatenus determinatur ad averſandum ea, quæ ſui conſervationi & perfectioni obſtant.

Poterat hoc non abſimili modo demonſtrari, quo modo oſtendimus, determinationem appetitus ad ſui conſervationem tendere ad conſervandam perfectionem eſſentialem & determinationem ejusdem ad ſui perfectionem tendere ad acquirendum accidentalem (§. 34.): ſed non opus eſt, ut ad has ambages deſcendamus, ubi ſatis evidenter, quod demonſtrandum, per modum corollarii ex demonſtratis inferri poteſt. Nonnulla tamen hic monenda ſunt, ne parum attentis, nec ſufficiente acumine utentibus dubia quædam ſuboriantur. Iſtud facile patet, quod tendere ad conſervandum perfectionem eſſentialem & non averſari ea, quæ eidem quomodocunque adverſantur, ſimul conſiſtere nequeant. Quodſi enim ea non averſemur, conſequenter iisdem reſiſtamus, aut ea a nobis removeamus, nec fie-

nec fieri poteſt, ut perfectionem conſervemus. Et æque manifeſtum eſt, tendere ad acquirendum perfectionem accidentalem & non averſari ea, quæ quomodocunque impediunt, quo minus eam acquiramus, ſimul conſiſtere non poſſe. Niſi enim hæc impedimenta removeamus, fieri non poteſt, ut perfectionem acquiramus. Naturaliter igitur averſatio eorum, quæ adverſantur conſervationi perfectionis eſſentialis, ineſt tendentiæ ad eam conſervandam, & averſatio eorum quæ impediunt, quo minus accidentalem acquiramus, ineſt tendentiæ ad eam conſequendam. Neceſſarius hic nexus per ipſam legem appetitus & averſationis manifeſtus eſt, ſi quis eum nondum capere poſſit. Quando enim perfectionis eſſentialis conſervationem, aut accidentalis acquiſitionem appetimus, eam nobis repræſentamus tanquam bonam (§. 904. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum privatio ſeu abſentia boni malum ſit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), deſtructio perfectionis eſſentialis & carentia accidentalis pro malo utique habenda. Quoniam itaque quod tanquam malum nobis repræſentamus averſamur (§. 907. *Pſych. empir.*); qui fertur in perfectionis eſſentialis conſervationem & accidentalis acquiſitionem, ut averſetur illius deſtructionem, huius carentiam, conſequenter ea, quæ illius conſervationi contrariantur, huius acquiſitionem impediunt, neceſſe eſt. Non minus dubio caret, quod tendentiæ ad conſervandam perfectionem eſſentialem (utimur vocabulo tendentiæ minus Latino & jam olim uſi ſumus tanquam termino technico) inſit tendentia ad impediendam imperfectionem eſſentialem, & tendentiæ ad acquirendam perfectionem accidentalem tendentia ad avertendam accidentalem imperfectionem. Ex antea dictis liquet, perfectionem eſſentialem dependere a ſtructura organorum, qua læſa oritur imperfectio eſſentialis, conſequenter hanc ſtatim poni, conſervatione illius ceſſante. Cumque imperfectio accidentalis cum perfectione accidentali conſiſtere non poſſit; qui illam acquirre vult hanc utique avertere debet. Ad perfectionem accidentalem pertinet virtus, ad acciden-

accidentalem imperfectionem vitium. Qui vero virtutem acquirere vult a vitio sibi cavere debet. Sed non opus esse videtur, ut hisce uberius explicandis immoremur. Si quis vero opinetur, ob immutabilitatem essentiæ perfectionem essentialem immutabilem quoque esse debere; is essentiam rei ab ejus existentia non satis discernit. Quatenus nimirum res aliqua in statu possibilitatis spectatur, essentia ejus immutabilis est, ita ut non amplius sit eadem, si quid in determinationibus essentialibus mutetur. Quodsi ergo res quædam existat hanc habens essentiam & supponamus aliquid in determinationibus accidentalibus mutari casu quodam; jam existit res aliam essentiam habens, consequenter non amplius eadem. Sane si ponamus destrui oculorum structuram, ut ad visum non maneant apta; ecquis, quæso, dixerit hominem cæcum esse eundem, qui visu pollet? Nonne in statu ideali homo cœcus & visu pollens distinguuntur tanquam duo entia diversa, quorum determinationes essentiales sunt diversæ, consequenter quorum non eadem est essentia. Alia enim est notio hominis cœci, alia vero visu pollentis. In Philosophia, cujus objectum est ens universale, quod in statu possibilitatis consideratur, nimirum quatenus possibile est & quatenus existere potest (§. 29. *Discp. prælim.*), & quæ exigit notiones rerum determinatas (§. 116. *Disc. prælim.* & §. 152. *Log.*), identitati quoque notio determinata respondet (§. 181. *Ontol.*), nec idem dicitur, nisi cui identitatis notio convenit (§. 349. *Log.*). In sermone vago eadem quoque dici solent, quæ, certo saltem respectu eadem sunt, quando de individuis existentibus loquimur. Vim definitionis nostræ, quam de Philosophia dedimus, non percipiunt, quod obiter hic monemus, qui difficultates circa eam nectunt, & se non cum sufficiente attentione atque acumine in Philosophia versatos produnt.

§. 36.

Quoniam determinatio appetitus naturalis ad sui con- *De lege naturæ in natura*

G 2 serva-

homini radicata. servationem tendit ad conservandam perfectionem essentialem, determinatio autem ejusdem ad sui perfectionem tendit ad acquirendum accidentalem (§. 34.) & ex adverso determinatio facultatis aversandi naturalis ad aversandum ea, quæ conservationi sui quomodocunque contrariantur, tendit ad impediendum imperfectionem essentialem & determinatio ejusdem ad aversandum ea, quæ perfectioni sui quomodocunque adversantur, tendit ad avertendam imperfectionem accidentalem (§. 35.), lex vero naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *ex naturali determinatione appetitus & aversationis*, consequenter *ex inclinationibus* (§. 31.) *& reclinationibus naturalibus omnium hominum communibus* (§. 33.) *perspicitur, quomodo lex naturæ in ipsa hominis natura radicetur* (§. 145. *Cosmol.*).

Quodsi naturam humanam radicitus excutias, eo clarius elucescit, quomodo ipsa natura constitutum jus sit, & quomodo obligatio naturalis ab eadem veniat. Immo si acumen nostrum desiderari minime patiamur, ex iis, quæ hactenus demonstrata sunt, simul apparet, quænam sit hominis aptitudo naturalis ad actiones legi naturæ convenienter determinandas, & sic tandem conspicitur, quomodo abusui libertatis tribuenda sit legis naturæ transgressio. Taceo alia huc spectantia, quæ inde ulterius consequuntur. Sed hisce omnibus uberior lux affundetur per ea, quæ in sequentibus demonstrantur. Velim autem, ut illi, qui in legendis nostris assidui sunt, advertant, quam pulchre sibi omnia, quæ passim de eadem re traduntur, constent, quanta sit doctrinarum nostrarum concordia, quam fœcundæ sint notiones nostræ & quanto lumine perfundatur intellectus continuata earundem evolutione. Natura hominem

minem aptum facit ad observantiam legis naturæ, quatenus ipsi est naturalis inclinatio ad sui perfectionem & reclinatio ab imperfectione, ac præterea inest intellectus per modum dispositionis naturalis, ad quam in habitum convertendam, ut quænam actiones tendant ad perfectionem, quænam ad imperfectionem sui atque status sui, distincte cognoscere possit, ipsa ista inclinatio & reclinatio naturalis ducit. Ceterum ex hactenus demonstratis quoque apparet, quod lex naturæ, dum urget sui perfectionem, quoque urgeat conservationem perfectionis naturalis, non modo acquisitionem accidentalis, & per consequens conservationem sui, sine qua perfectio naturalis consistere nequit. Quando igitur summam Juris naturæ reducimus ad hanc regulam, committendas esse actiones, quæ ad perfectionem nostram atque status nostri tendunt, omittendas vero, quæ ad imperfectionem tendunt, regula ista dici nequit minus adæquata, quasi non extendatur ad conservationem sui, quæ tamen magnum momentum habet in Jure naturæ.

§. 37.

De perfectione status externi cum perfectione sui connexa.

Perfectio sui exigit perfectionem status externi & ex parte cum ea ponitur. Nemo est, qui nesciat, ad conservationem perfectionis essentialis, quæ a conservatione sui tota pendet (§. 34.), & ad acquirendum accidentalem nos variis indigere rebus ac aliorum hominum ope & auxilio (§. 220. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Res quibus indigemus ad nos conservandum & perficiendum, non minus, ac consuetudo cum iis, quorum auxilio & consilio juvamur, ad statum externum pertinent. Et ad eundem quoque pertinet existimatio & honor, aliorum de perfectione nostra judicium ejusdemque significatio (§. 538. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum status externus perficiatur, si acquiruntur res ad nos conservandum & perficiendum requisitæ, si aliorum benevolentiam

 nobis

nobis conciliamus, quorum auxilio & consilio, quando eodem opus habemus, juvari possumus, si nos honore dignos præstemus; evidens est perfectionem sui exigere perfectionem status externi & ex parte cum ea poni.

Ea, quæ ad statum externum hominis pertinent, partim se habent per modum medii, partim sunt necessarium consequens perfectionis nostræ. Ac inde apparet, cur lex naturæ non modo urgeat perfectionem nostram, verum etiam perfectionem status nostri externi. Manifestum quoque est, perfectionem status externi, quam urget lex naturæ, æstimandam esse ex perfectione nostra, ad quam ea refertur. Cum vero unusquisque hominum ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre obligetur, quantum conferre valet (§. 222. *part. I, phil. pract. univ.*), & homini naturale sit, ut sit utilis aliis (§. 221. *part. I. Phil. pract. univ.*); ad perfectionem hominis quoque pertinet potentia inserviendi aliis, hoc est, ope, auxilio & consilio juvandi alios. Hujus igitur in perficiendo statu externo habenda quoque ratio est. Ita pecunia, quibus comparantur res ac operæ omnes, quibus indigemus, non modo acquiritur, ut nostræ indigentiæ prospiciatur, verum etiam ut alienæ consulatur: id quod multis modis fieri posse cum experientia loquitur, tum suo loco disertius ostendetur.

§. 38.

De naturali determinatione appetitus ad perficiendum statum externum & vitandum ejus imperfectionem.

Quoniam perfectio sui exigit perfectionem status externi & ex parte cum ea ponitur (§. 37.), *appetitus* vero *hominis* determinatus est ad conservandum perfectionem essentialem & ad acquirendum accidentalem (§. 34.); idem quoque *determinatus est ad perficiendum statum externum*, consequenter *facultas* etiam *aversandi determinata est ad avertendum imperfectionem status externi.*

Determinatio appetitus consistit in possibilitate appetendi & determi-

determinatio averſationis in poſſibilitate averſandi. Ut vero actu quid appetamus, vel averſemur, neceſſe eſt ut idem cognoſcamus & tanquam appetibile, vel averſabile agnoſcamus. Neque enim ignoti ulla datur appetitio, vel averſio, nec appetitum movet, niſi quod bonum agnoſcitur, nec facultatem averſandi, niſi quod pro malo habetur (§. 904. 907. *Pſych. empir.*). Hinc *determinationes naturales appetitus & averſationis* duplices ſunt, aliæ *immediatæ*, quæ per ſe inſunt animæ, nec ab aliis dependent, aliæ vero *mediatæ*, quæ in aliis contentæ, & ab aliis dependent. Ita determinatio appetitus ad ſe conſervandum immediata eſt, quemadmodum & determinatio ad ſe multiplicandum. Ac ideo ſtimulo excitatur actus, fame nimirum ac ſiti & æſtu venereo. Aſt determinatio mediata eſt determinatio ad perficiendum ſtatum externum, quæ ex determinatione ad ſe conſervandum & perficiendum fluit, ut ideo nullo peculiari ſtimulo opus ſit ad actum excitandum. Hæc probe expendenda ſunt, ut naturam animæ intime perſpiciamus, atque agnoſcamus, quæ homini natura inſunt, & quænam demum ſtudio acquirenda. Et ut acute diſtingvantur omnia, neceſſe eſt, ut quæ ad poſſibilitatem ſpectant probe diſcernantur ab iis, quæ ad actualitatem referenda, ſeu, quod perinde eſt, ut poſſibilitas intrinſeca & extrinſeca accurate a ſe invicem ſeparentur. Id enim philoſophi opus eſt (§. 29. *Diſc. prælim.*), nec aliter ad certam rerum cognitionem pervenitur.

§. 39.

De naturali determinatione appetitus ad ſocietatem & ad inſerviendum aliis.

Determinationi appetitus ad ſui conſervationem, perfectionem & multiplicationem naturaliter ineſt ejusdem determinatio ad appetendum ſocietatem & ad inſerviendum aliis. Etenim nemo hominum ſolus ſe ſtatumque ſuum perficere poteſt, ſed unusquisque auxilio aliorum indiget, nec niſi conjunctis viribus perfectio iſta obtineri poteſt (§. 220. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quam-

Quamobrem qui appetit ſui conſervationem & perfectionem; is quoque appetere debet aliorum auxilium, quo ad eam indiget, & conjunctionem virium ſuarum cum alienis ad ſe mutuo conſervandum & peficiendum. Enimvero ſi quis alios ſibi adjungit ad ſe conſervandum & perficiendum atque conjunctis viribus quidam ſe mutuo conſervare & perficere ſtudent, ſocietatem inſtituunt (§. 1. *part. 7. Jur. nat.*), & ipſa natura ſocietatem inter homines inſtituit (§. 138. *part. 7. Jur. nat.*). Quamobrem dum appetitus determinatus eſt naturaliter ad ſui conſervationem & perfectionem, eo ipſo quoque determinatus intelligitur ad appetendum ſocietatem & ad inſerviendum aliis. Immo cum ex conſuetudine cum aliis voluptatem percipi conſtet, naturaliter autem appetitus feratur in id, quod voluptatem nobis creat (§. 591. *Pſych. empir.*); appetitus quoque naturaliter determinata eſt ad appetendum ſocietatem. Et non abſimili modo patet, determinationi appetitus ad ſui perfectionem ineſſe determinationem ad inſerviendum aliis, quatenus utique potentia inſerviendi aliis perfectio eſt, cujus ſenſus voluptatem parit (§. 511. *Pſych. empir.*). *Quod erat unum.*

Enimvero nemo ſolus ſe multiplicare poteſt, ſed ad hoc requiritur conjunctio maris & fœminæ, conjunctim prolem procreantium & educantium. Quamobrem determinationi naturali appetitus ad ſui multiplicationem ineſt quoque determinatio appetitus ad ſocietatem ſobolis procreandæ & educandæ gratia (§. 1. *part. 7. Jur. nat.*). *Quod erat alterum.*

Homo per naturam ſuam utilis eſſe debet aliis, & aliis inſerviendo utilis eſt ſibimetipſi. Atque ea in re differt a brutis, qnorum natura paucis contenta eſt & quæ multarum perfe-

ctionum

ctionum non sunt capacia, ut aliorum ope ad se conservandum & perficiendum instar hominis non indigeant. Naturæ igitur ipsorum convenit vita solitaria, homini autem socialis, quem ideo animal sociale esse dudum agnovere veteres. Fertur appetitus hominis ad ea, quæ aliis prosunt, ut sibi prosit. Facile hoc agnoscitur, modo animum attendamus ad ea, quæ quotidie ab hominibus fiunt, & super iis reflectamus. Ducit natura inscios ad inserviendum aliis, dum in conservationem & perfectionem sui fertur appetitus, in cujus determinationem in casu particulari influit appetitus aliorum, veluti dum opus perficimus, quod appetunt alii, ut acquirere valeamus, quod ad nostram conservationem & perfectionem necessarium. Fieri non poterat, ut appetitus noster determinaretur juxta appetitum aliorum, nisi determinationi ejus ad conservationem & perfectionem nostram inesset determinatio ad inserviendum aliis & hoc pacto homo duceretur ad appetendum vitam socialem. Recolenda hic sunt, quæ modo de differentia determinationum immediatarum & mediatarum appetitus annotavimus (*not.* §. 38.). Determinatio enim ad appetendum societatem in mediatarum numero est. In animantibus brutis, quæ prolem conjunctim educare tenentur, appetitus societatis se prodit in prolis procreatione & educatione, & eundem contineri in appetitu se multiplicandi extra dubitationem positum est, cum bruta minime agant consilio, sed per naturam suam ad agendum determinentur. Atque hinc clarissime perspicitur, quomodo appetitus societatis inesse possit appetitui cuidam alteri, seu quomodo is determinetur ad societatem appetendam, dum determinatus est ad aliud quidpiam, cujus obtinendi causa societas requiritur. Brutorum societas saltem temporaria est, quia finis intra certum temporis spatium obtinetur, cujus causa est. Ast homo semper indiget homine, ac ideo appetitus quoque ejus fertur in societatem perpetuam cum aliis. Quod vero in brutis conspicitur, satis docet, naturaliter appetitum societatis de-

terminatum esse ex fine, cujus causa eadem est. Atque inde fluit differentia inter determinationem appetitus ad societatem in hominibus & brutis.

§. 40.

De naturali determinatione ad aversandum solitariam vitam & nocendum aliis.

Quoniam determinationi appetitus ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem inest ejusdem determinatio ad appetendum societatem & ad inserviendum aliis (§. 39.), impossibile vero est, ut idem simul sit & non sit (§. 28. *Ontol.*); *facultas aversandi naturaliter determinata est ad aversandam vitam solitariam & ad non nocendum aliis.*

Non est, quod excipias, si homo inter ursos educetur, eum vitam solitariam non aversari per ea, quæ alibi diximus (§.461. *Psych. rat.*). Etenim appetitus societatis vim suam exerere nequit, nisi cognoscatur id, cujus causa ea necessaria est, cum in genere constet, appetitum non ferri in incognitum. Determinationes naturales appetitus & inde pendentis aversationis concipiuntur inesse per modum potentiæ (*not.* §.38.). Quamobrem si actu poni debet iisdem conformis appetitio, vel aversio, necesse est ut adsint rationes ad traducendum potentiam ad actum sufficientes. Hæ cum deficiant, si homo inter ursos educatus in solitudine hinc inde errat, nec consortii cum hominibus ideam adhuc habet, mirum sane non est, quod naturalis determinationis ad aversandam vitam solitariam nulla indicia præbeat. Quando facultatem aversandi naturaliter determinatam esse dicimus ad non nocendum aliis, seu homini tribuitur horror quidam naturalis nocendi aliis; nullus dubito, fore plerosque, quibus non modo paradoxa, sed a veritate prorsus aliena videbitur assertio. Existimabunt enim hominem potius naturaliter delectari nocumento aliorum & ideo appetitum naturaliter in idem ferri, aversari autem studium inserviendi aliis. Enimvero hi non perpendunt, conservationem & perfectionem nostram ab ope & auxilio aliorum ita

ita dependere, ut ſine alieno adjutorio vitam hominis vivere minime poſſimus, ita ut qui intendit conſervationem & perfectionem ſui tanquam finem feratur quoque in conſervationem & perfectionem aliorum tanquam medium (§. 941. *Ontol.*). Naturale igitur eſt homini, ut proſit aliis, quia naturale eſt ut proſit ſibi. Aſt nocere aliis & ſtudium inſerviendi iisdem averſari contra naturam eſt, quæ arctiſſimo vinculo homines conjungendo univerſorum conſervationem & perfectionem intendit nonniſi conjunctis viribus obtinendam. Quamobrem non naturæ, ſed corruptioni hominis tribuendum, ſi aliis nocere intendit & a ſtudio inſerviendi aliis abhorret, quemadmodum ſuo loco clarius eluceſcet, & ex iis jam colligitur, quod voluntatis & noluntatis corruptio dependeat a vitio intellectus (§. 15.). Quod vero a vitio intellectus ortum trahit, naturæ humanæ tribui nequit. Sed ut hoc intimius perſpiciamus, in latebras & receſſus in animis hominum accuratius inquirendum. Utile hic quoque eſt in memoriam revocari ea, quæ de differentia inter determinationes appetitus & averſationis mediatas & immediatas diximus, quatenus naturales ſunt (*not.* §. 38.). Ita nimirum apparebit, homines contra determinationem mediatam elicere appetitionem & averſionem, dum immediatam ſequuntur, quia huic intenti animum ab illa abducunt. Qui certum eligit vitæ genus, ut acquirat ea, quibus ipſemet indiget, natura huc ducitur, ut, dum ſibi prodeſſe vult, proſit etiam aliis, qui ipſius opera atque labore indigent. Aſt dum animum unice attendit ad ea, quæ ſe reſpiciunt, eundem avertit ab iis, quæ reſpiciunt alios. Quamobrem ſi in actiones ipſius quidpiam irrepit, quo nocetur aliis, vel commodum aliorum negligitur; id contrariatur determinationi naturali appetitus immediatæ, qua ad certum vitæ genus ſequendum ducebatur. Atque in hac contrarietate imperfectio conſiſtit, quæ per naturam homini non ineſt, neque ideo naturæ humanæ tribui poteſt. Non diffiteor hæc ſubtiliora multis viſum iri, quam ut ea ſtatim capere poſſint: ſpero

tamen eos, qui in operibus nostris anterioribus satis fuerint versati, nec in hisce, quæ in Ethica traduntur, industriam suam desiderari patientur, veritatem asserti nostri perspecturos.

§. 41.

De regimine inclinationum & reclinationum communium.

Intellectus regere debet inclinationes & reclinationes naturales communes. Inclinationes enim naturales communes sunt appetitus determinationes ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem (§. 31.), & per consequens ad conservandam perfectionem naturalem & acquirendam accidentalem (§. 34.), atque ad appetendum societatem & ad inserviendum aliis (§. 39.). Enimvero nisi appetitus degenerare debeat, sed in id ferri, ad quod per naturam determinatur; necesse est, ut cognoscamus, quæ ad conservationem nostram & conservandam perfectionem essentialem faciunt, & quænam ad acquirendam accidentalem requiruntur, quænam denique ad societatis custodiam necessaria sint & quomodo studio inserviendi aliis nobismet ipsis prosimus. Nemo est, qui nesciat, non sensui, sed intellectui deberi istam cognitionem, utut intellectus ministerio sensuum utatur (§. 14. *part. 1. Ethic.*). Quodsi ergo appetitus degenerare non debeat, intellectus regere debet inclinationes naturales communes. *Quod erat unum.*

Similiter reclinationes naturales communes sunt determinationes naturales facultatis aversandi ad aversandum ea, quæ conservationi, perfectioni & multiplicationi sui contrariantur (§. 33.) & per consequens ad impediendam imperfectionem essentialem & avertendam accidentalem (§. 35.), atque ad aversandum vitam solitariam & ad non nocendum aliis (§. 40.). Enimvero nisi facultas aversandi degenerare debe-

debeat, ſed ab eo abhorrere, a quo per naturam reclinatur; neceſſe eſt, ut agnoſcamus, quænam conſervationi noſtræ & perfectioni eſſentiali ab ea pendenti adverſantur, eamque deſtruunt, quænam imperfectionem accidentalem inducunt, quænam vita ſolitaria incommoda poſt ſe trahat & quænam ex damno aliis dato in nos redundent mala. Nemo eſt, qui neſciat, non ſenſui, ſed intellectui deberi iſtam cognitionem, utut intellectus miniſterio ſenſuum, ſicuti ceterarum facultatum inferiorum & intermediarum miniſterio utatur (§. 14. *part. 1. Ethic.*). Quodſi ergo facultas averſandi degenerare non debeat, intellectus regere debet reclinationes naturales communes. *Quod erat alterum.*

Inclinationes & reclinationes naturales communes in ſe nihil vitii habent, cum per eas poſſibile ſit, ut appetitus feratur in id, ad quod ferri debet, & averſatio fugiat, quod fugere debet. Quoniam vero appetitus & averſatio ſupponunt boni & mali repræſentationem, per ipſam harum facultatum legem (§. 904. 907. *Pſych. empir.*), ſi actus utriusque facultatis in caſu dato eliciendus, intellectus judicio opus eſt, ne is declinet a meta, ad quam naturaliter tendit appetitus & averſationis determinatio. Intellectus igitur eſt regere inclinationes & reclinationes naturales communes. Quodſi is a vero aberret, vitio intellectus appetitus & averſatio non attingit metam, ad quam naturaliter dirigebatur, & ſic degenerat, intellectu nimirum facultatem appetendi & averſandi aliorſum dirigente, quam natura eandem dirigebat. Atque inde eſt, quod malum appetat homo ſub ratione boni, bonum vero averſetur ſub ratione mali. Ut non appetat niſi bonum verum, nec averſetur niſi malum verum, intellectui relictum, cujus eſt bonum a malo accurate diſcernere. Neque natura accuſari poteſt, quod appetitus & averſatio naturaliter ita determinetur, ut regimine intellectus habeat opus, intellectus

autem utramque facultatem male regere possit. Etenim fieri nequit, ut aliquid appetamus, nisi id agnoscamus tanquam bonum, aut aversemur, nisi id agnoscamus tanquam malum, vi ipsius principii rationis sufficientis (§. 70. *Ontol.*). Intellectus autem usus naturaliter per ipsam essentiam hominis inesse nequit, sed demum acquirendus, notio autem boni & mali, quæ a sensu ortum trahit, seductrix evadere (§. 6.7.), & nonnisi recto intellectus usu impediri potest, ne evadat.

§. 42.

De modo impediendi, ne inclinationes & reclinationes, degenerent.

Quoniam intellectus *inclinationes & reclinationes naturales communes* regere debet (§. 41.); *ne eædem degenerent, intellectus perficiendus, ut recto ejus usu boni & mali scientiam nobis comparare valeamus.*

Patet itaque naturales quo remedio sit utendum, ne inclinationes & reclinationes naturales, quæ in se nihil vitii habent, degenerent & labe quadam inficiantur, qua natura carent. Essentia & natura a Deo est, rerum omnium autore & creatore ac conservatore. Quicquid vero a Deo est, mali omnis expers est. Quodsi ergo labe quadam infectum deprehenditur, alia depravationis causa est. Sane si inclinationibus & reclinationibus naturalibus labes in se inhæreret, fieri minime posset, ut homo non appeteret malum sub ratione boni & aversaretur bonum sub ratione mali, quod tamen præcaveri posse experimur. Etenim si appetitus determinatus esset ad appetendum malum, quod speciem boni mentitur, & aversatio determinata esset ad aversandum bonum, quod speciem mali mentitur, ita ut homini naturale esset appetere malum sub ratione boni & aversari bonum sub ratione mali; nullum foret intellectus regimen, sed homo semper sequi teneretur determinationem naturalem. Quod enim naturale est, id a nobis mutari nequit. Atque hinc apparet, quam sit necesse, ut intellectus perficiatur, ne inclinationes & reclinationes naturales degene-

degenerent & voluntas atque noluntas corrumpatur. Unde porro patet ratio, cur tam operose in parte prima Ethicæ de intellectu perficiendo & recto ejus usu egerimus, quodque ista tractatio pertineat ad philosophiam moralem & ab eadem fuerit exordiendum.

§. 43.

Bonum conservativum dicitur, quod facit ad conservationem perfectionis essentialis. Quamobrem cum *res omnes, quibus corpus nostrum conservatur*, faciant ad conservationem perfectionis essentialis, utpote a conservatione structuræ corporis & organorum ejus pendentis, prouti ex demonstratione superiori de determinatione appetitus ad sui conservationem tendente ad conservandam perfectionem essentialem liquet (§. 34.); eædem *bonæ sunt, & usus earum bonus est, quando eodem corpus conservatur, aut ad ejus conservationem aliquid confertur, ast abusus earundum malus est, quando scilicet conservationi perfectionis essentialis, vel alio quocunque modo ad imperfectionem nostram vel status nostri, aut etiam aliorum tendit.* *De bono conservativo.*

E. gr. Cibo ac potu indigemus ad conservationem nostri: qui itaque ad eandem conducit, bonus est. Et si eodem modice utamur, hoc est, ea quantitate, quæ sanitati conservandæ sufficit, nec quicquam incommodi corpori parit; usus cibi atque potus illius bonus est, immo per eam quantitatem usus determinatur legitimus. Enimvero si nimio cibo vel potu oneretur ventriculus, ut varia inde oriantur incommoda, vel si ob caritatem in eroganda pecunia modum excedimus, usus vertitur in abusum, atque tum malum est ea quantitate cibo ac potu quamvis alias salubri, vel etiam ejusdem qualitatis respectu patrimonii nostri frui. Patet itaque, quomodo bonum conservativum degenerare possit in malum. Quamobrem in eo æstimando multa cautione opus est. In fruitione boni conser-

conservativi excedi potest & excessus quod in se spectatum bonum est, idem in malum vertit. Et quoniam ejus fruitio ut bona sit exigit, ne in ea quicquam committatur, quod officio cuidam sive erga nos, sive erga alios repugnat, ideo bonum conservativum in se considerari non sufficit.

§. 44.

Ad quamnam inclinationem naturalem referatur bonum conservativum.

Quoniam bonum conservativum facit ad conservationem perfectionis essentialis (§. 43.), determinatio autem appetitus ad sui conservationem tendit ad conservationem perfectionis essentialis (§. 34.); *bonum conservativum refertur ad appetitum, quatenus determinatus est ad nostram conservationem,* consequenter *ad inclinationem naturalem se conservandi* (§. 31.).

Probe notandum est, quomodo bonum referatur ad appetitum: ex eo enim non modo intelligitur, quamnam vim habeat ad appetitum movendum, hoc est actum ejus eliciendum, verum etiam ratio aberrationum appetitus circa bonum conservativum conspicitur, ut taceam alia ex iis, quæ sequuntur, manifesta.

§. 45.

Cur bonum conservativum per se non moveat appetitum.

Similiter quia bonum conservativum facit ad conservationem perfectionis essentialis (§. 43.), appetitus vero tendit ad eam conservandam, quatenus determinatus est ad sui conservationem (§. 34.), in qua conservatio perfectionis essentialis continetur, quemadmodum ex demonstratione superiori (§. *cit.*) magis elucescit, ideoque perfectionis essentialis nobis conscii non sumus; *ex bono conservativo qua tali voluptas non percipitur* (§. 511. *Psych. empir.*), consequenter cum ab initio *ante intellectus* scilicet *usum*, qui homini natura non inest, sed demum acquirendus (§. 199. *Part. 1. Jur. nat.*), bonum

bonum non discernatur a malo nisi ex eo, quod voluptatem parit (§. 4.), *bonum conservativum non agnoscitur*, *neque immediate appetitur* (§. 904 *Psych. empir.*), consequenter *ad excitandum appetitum ad sui conservationem stimulo opus est*, *fame* scilicet *atque siti*, *donec consuetudine adducamur ad appetendum ea, quæ ad conservationem sui* (§. 922. 923. *Psych. empir.*), & per consequens *ad conservandam perfectionem essentialem exiguntur.* Atque hinc est, *quod bonum conservativum rectius agnoscatur ex ejus opposito.*

Perfectio corporis quæ humani supponit integritatem omnium organorum corporis (§. 339. *part. 1. Jur. nat.*), quæ in structura minime vitiata consistit (§. 320. *part. 1. Jur. nat.*), & singulorum organorum perfectio absolvitur aptitudine ad eas functiones, quarum per structuram suam sunt capacia (§. 317. 323. 330. *part. 1. Jur. nat.* & 278. *Cosmol.*). Quamobrem facile patet perfectionem essentialem (§. 331. *part. 1. Jur. nat.*) per se in sensum non cadere & ante intellectus usum non agnosci, nec attentionem nostram in se trahere. Immo quam pauci sunt, qui, ubi intellectus usus compotes facti, perfectionem essentialem cognoscere student, & si vel maxime eam cognoverint, de eadem cogitant? Status ille corporis, quo singulæ ipsius partes munere suo rite funguntur, sanitas est (§. 345 *prvt. 1. Jur. nat.*), quæ utique in bonorum numero non infimum sibi locum vindicat. Ast quot, quæso, sunt, qui sanitatem tanti æstimant, quanti æstimare eandem debent, qui de eadem cogitant, quamdiu sani sunt, & eadem delectantur? Hinc appetitus sanitatis admodum languidus est & vix ac ne vix quidem immediate in eandem is fertur, cum naturaliter non nisi mediate ad eam tendat, dum stimulo excitatus fertur in conservationem sui, donec consuetudo ipsius vicem subit. Quomodo fieri possit, ut consuetudo vicem stimuli subeat, patet ex iis, quæ olim alibi demonstravimus (§. 922. 923. *Psych. empir.*), id quod in præsenti bre-

vitatis causa expressius docere nolumus. Cum consuetudo sit habitus agendi ex determinatione præterita (§. 923. *Psych. empir.*), actio vero omnis ex habitu proficiscens suas habeat latebras (§. 73. *part.1. Eth.*), et influxus actuum præteritorum animæ in actum præsentem sit recessus in animis hominum (§. 72. *Part. 1. Ethic.*); quomodo consuetudo in præsenti casu succedat in locum stimuli intimius perspiciet, qui ea observaverit, quæ de latebris & recessibus in animis hominum cognoscendis alibi demonstravimus (§. 74. & *seq. Part. 1. Eth.*). Morbus sanitati opponitur (§. 346. *part. 1. Jur. nat.*), qui corpus imperfectioni cuidam obnoxium reddens (§. 392. *Part. 1. Jur. nat.*) in malorum utique numero est (§. 565. *Psych. empir.*). Idem vero magis sentitur, quam sanitas, ac ideo sanitas quantum sit bonum ex malo eidem opposito rectius agnoscitur, sed de eo suo loco disertius dicemus. Multa hinc pendent, quæ suo loco inde deducenda. Quamobrem necesse est, ut, quæ hic dicuntur, recte perpendantur, ne hæreamus in iis, quæ alibi tradentur. Quando autem diximus bonum conservativum immediate non appeti, ea relegenda sunt, quæ de determinationibus naturalibus appetitus immediatis & mediatis supra annotavimus (§. 38.), ac præterea notandum est nos hic considerare appetitum, quatenus se habet ante intellectus usum & seposito intellectus usu, ubi eundem acquisivimus. Quodsi enim homo intellectu regere didicit inclinationes naturales communes, quemadmodum debet (§. 41.); fieri quoque potest, ut immediate appetamus bonum conservativum eodemque delectemur.

§. 46.

Notio bonitatis rerum, quæ corpus conservant,

Si ex usu rerum, quibus corpus nostrum conservatur, voluptas sensuum percipitur, seu eædem sensum hilarant, ante intellectus usum, aut absque eodem recto, bonæ existimantur, quia sensus hilarant. Etenim bonum conservativum ante intellectus usum non

non agnoscitur, nec ex eo qua tali voluptas percipitur (§. 45.), consequenter cum bonum conservativum faciat ad conservationem perfectionis essentialis, & res omnes, quibus corpus nostrum conservatur, aut ad ejus conservationem quid confertur, bonae sint (§. 43.), ante intellectus usum bonitas earum non agnoscitur, nec ex iis, quatenus bonae sunt, voluptas percipitur. Enimvero cum ante intellectus usum bonum non judicetur nisi id, quod voluptatem creat (§. 4.); si ex usu rerum, quibus corpus nostrum conservatur, voluptas sensuum percipitur, seu eaedem sensus hilarant, ante intellectus usum & quod perinde est, absque eodem recto, eaedem bonae existimantur, quia sensus hilarant.

ante intellectus usum.

Patet hinc, quomodo notio bonitatis rerum, ad quarum usum ducit determinatio appetitus ad sui conservationem, erronea ingignatur menti nostrae. Vera notio haec erat, res istas esse bonas, quia faciunt ad conservationem perfectionis essentialis, immo etiam accidentalis a nobis acquisitae, cum utraque sine conservatione corporis subsistere nequeat. Ast huic substituitur erronea, res illas esse bonas, quia delectationes sensuales pariunt: quae cum influat in appetitum, eundem corrumpit, ut is intellectu notione deceptrice utente feratur in malum (§. 6.). Et sola experientia docere potest, quanta ideo lues polluat actiones humanas.

§. 47.

Cur ex sapore & aliis qualitatibus sensibilibus homines res bonas dignoscant.

Quoniam aute intellectus usum, aut absque eodem recto, res, quae faciunt ad conservationem corporis, bonae existimantur, quia sensus hilarant (§. 46.), cibo autem ac potu indigemus ad conservationem corporis; *ante intellectus usum aut absque eodem recto cibi ac potus judicantur boni ex sapore grato, & qualitatibus aliis, quae sensus delectant.* Cumque sic res bonas adsue-

adſueſcamus de bonitate rerum ſtatuere ex delectationibus ſenſualibus; ideo *in genere bonum habetur, quod ſenſus delectat.*

Liquet inde, quomodo contingat, ut homines non modo cibum atque potum judicent bonum, qui bene ſapit, & alio quocunque modo ſenſus delectat; verum etiam hoc præjudicium extendatur ad res alias quascunque. Et quoniam hoc præjudicium radicatur in animis hominum, antequam intellectus uſus ſeſe exerit; ideo homini quaſi naturale videtur, ut, quod ſenſus hilarat, pro bono habeat, conſuetudine ante intellectus uſum contracta, cum attentione & acumine ad reflexionem ſufficiente uti nondum poteſt, veluti in naturam degenerante, ut in hoc maxime caſu conſuetudo dicenda ſit altera natura. Quamobrem nec mirum ut, quando deinde uſus intellectus acquiritur, in ratiocinando de bonitate rerum notione iſta tanquam innata utantur homines, quod bonum ſit, quicquid ſenſus delectat, aut, ſi mavis, hilarat.

§. 48.

Cur cibus ac potus appetatur, quia bene ſapit & aliis qualitatibus ſe ſenſibus commendat.

Quia *homines* ante intellectus uſum cibum ac potum bonum judicant ex eo, quod bene ſapit & ex aliis qualitatibus ſenſibilibus, quæ ſenſus hilarant (§. 47.), appetitus vero fertur in id, quod bonum videtur (§. 904. Pſych. empir.); ideo *ante intellectus uſum cibum ac potum appetere adſueſcunt, quia bene ſapit & aliæ qualitates ſenſum ſimul hilarant.* Cumque eadem notione utantur, ubi ad intellectus uſum pervenerunt, quando vera notione boni adhuc deſtituuntur, nec a præjudicio iſto ſeſe liberarunt; ideo quoque *ubi ad intellectus uſum pervenerunt, eodem tamen recte uti nondum didicerunt, cibum ac potum adhuc appetunt, quia bene ſapit aliisque qualitatibus ſenſibus ſeſe commendat.*

Nemo eſt, qui neſciat homines communiter ex ſapore de boni-

bonitate cibi ac potus ſtatuere, & dum appetitus in eundem fertur, vim in ipſum quoque ſuam exerere qualitates ſenſibiles alias, quæ ſenſus delectant, utut ob eas ſolas cibus ac potus non æſtimetur bonus. Quemadmodum vero alias oſtendimus, ſi nobis rem tanquam bonam confuſe repræſentamus, ideam boni ingredi voluptates quascunque ex re iſta, vel cum eadem antea ſimul perceptas (§. 593. *Pſych. empir.*); ita quoque ſi præter guſtum alii ſenſus hilarantur a cibo quodam & potu, ideam boni omnes voluptates quocunque ſenſu perceptæ ingrediuntur præter eam, quam ſapor parit. Unde contingit cibum ac potum magis bonum videri, quam ob ſaporem haberi poteſt. Acquieſcimus autem in notione confuſa boni, quando adſuefimus ea appetere tanquam bona, quæ ſenſus oblectant.

§. 49.

De appetitione rerum, quæ ſenſus bilarant, & earum comparandarum cauſa in pecuniam.

Quoniam homines *ante intellectus uſum, aut recto intellectus uſu ſepoſito* in genere bonum eſſe opinantur, quod ſenſus delectat (§. 47.); *appetitus eorum fertur in res, quæ ſenſus delectant, conſequenter etiam in pecuniam, ut eas ſibi comparare poſſint.*

Experientia utrumque ſatis confirmat: videmus enim quotidie, quam avide homines appetant res, quæ ſunt ſenſuum oblectamenta, ſit ita quod non omnes æque delectent. Et cum unusquisque experiatur, ſine pecunia res iſtiusmodi comparari non poſſe, ideo quoque de pecunia acquirenda cogitant, ut eas ſibi comparare valeant. Pecuniam igitur appetunt, ut animi ſui deſideria explere queant. Enimvero hic oſtendendum erat, undenam iſta determinatio appetitus veniat, ut, quomodo ex naturali determinatione appetitus ad ſui conſervationem, quæ nihil vitii habet, ortum ſuum trahat, intelligatur. Pendent enim hinc multa alia, quæ ad praxin moralem ſpectant & in educatione liberorum magni ſunt momenti. Immo hinc quoque patet ratio, cur animantia bruta non adeo curent ſenſuum

oblactamenta, quemadmodum homines, nec determinatio appetitus ad sui conservationem & per consequens ad conservationem perfectionis essentialis vergat in destructionem sui vel depravationem perfectionis. Bruta non utuntur nisi eodem cibi genere, prouti a natura offertur, & aquam potant. Quamobrem non videas, eos adhibere tantum cibi & potionis, ut vires opprimantur, sed ut reficiantur. Absit autem, ut inde colligas, ipsa ratione rectius uti hominibus. Neque enim rationis usui hæc tribuenda sunt, sed sequuntur bruta naturalem appetitus determinationem ad sui conservationem, deficiente causa, quæ eandem in transversum agit. Ponamus homines non potare nisi aquam. Quilibet ultro concedet, nimiam potationem eos non delectaturam, sicuti vino, aut cerevisiæ deditos. Ecquis unquam vidit conciliabula aquas potantium, quamvis ordinarius eorum potus sit aqua?

§. 50.

De perverso modo determinandi cibi ac potus quantitatem.

Cum homines *ante intellectus usum, aut recto intellectus usu sepofito* cibum ac potum appetant, quia bene sapit, & aliæ qualitates sensibiles, quæ ceteros sensus hilarant, appetitum stimulent (§. 48.); *in determinanda quantitate cibi ac potus gustus & ceterorum sensuum eidem obstetricantium judicium sequuntur, ac ideo vino & cerevisiæ deditos extrema potatio delectat, & idem observamus in capiendis cibis gustum hilarantibus.*

Quæ modo annotavimus (*not.* §. 49.) de brutis in capiendo cibo ac potu non excedentibus, quemadmodum hominibus solenne est, propositionem præsentem quoque illustrant. Depravatio nimirum appetitus, quæ in hominibus locum habet, in illa non cadit. Nocet hominibus intellectus, qui prodesse debebat, usu ejus in abusum converso, quatenus ad ratiocinandum sumunt notionem boni deceptricem (§. 6.), & sic dato uno absurdo sequuntur plura. Sed plura de his dicenda erunt, quando suo loco de temperantia acturi sumus.

§. 51.

§. 51.

Quo respectu pecunia ad bonum conservativum referatur.

Pecunia refertur ad bonum conservativum, quatenus eadem comparantur res ad conservationem nostram necessariæ. Quoniam pro pecunia res quælibet comparari possunt (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter etiam illæ, quæ ad conservationem sui faciunt; eadem æquivalet quoque rebus, quibus ad conservationem nostram indigemus. Quoniam itaque res, quæ ad conservationem sui pertinent, ad bonum conservativum referuntur (§. 43.); pecunia quoque ad bonum conservativum refertur, quatenus eadem comparantur res ad conservationem sui necessariæ.

Usus nimirum pecuniæ tendit ad conservationem sui & per consequens ad conservationem perfectionis essentialis. Et hoc respectu perficit statum nostrum externum, ideoque verum bonum est (§. 557. *Psych. empir.*). Ut pecunia bona sit, ab usu habet: in se spectata, nec bona est, nec mala. Quamvis vero hic saltem spectemus usum, quem habet in comparandis rebus ad conservationem sui necessariis; non tamen is solus est, qui pecuniam in verorum bonorum numero collocat. Ast quoniam nunc saltem consideramus bonum conservativum; de alio usu agendum est deinceps.

§. 52.

Appetitus naturalis pecuniæ.

Quoniam pecunia refertur ad bonum conservativum, quatenus eadem comparantur res ad conservationem sui necessariæ (§. 51.), appetitus vero hominis naturaliter determinatus est ad sui conservationem (§. 30.); *homini* quoque *naturale est, ut appetat pecuniam, quatenus eadem comparantur res ad conservationem sui necessariæ.*

Determinatio appetitus ad pecuniam ad eas pertinet, quas mediatas diximus in superioribus (*not.* §. 38.). Supponit notitiam

titiam usus, quo ignorato pecunia non movet appetitum. Ratio quamvis satis manifesta sit, modo recordemur eorum, quæ de appetitu abunde inculcata fuerunt; ipsa tamen quoque experientia idem docet in infantibus, quos pecunia non delectat, & qui rem nullius pretii sensum hilarantem nummo aureo præferunt. Præferunt nimirum infantes & pueri infantiæ proximi ea, quæ sensus magis demulcent, eundemque morem tenent adulti, qui intellectu non magis utuntur, quam illis uti concessum (§. 4.). Videmus omnino homines pecuniam effundere delectationum sensualium causa, quam ad alios usus convertere poterant.

§. 53.

De malo destructivo.

Malum destructivum, quod opponitur bono conservativo, dicitur, quod perfectionem essentialem labefactat, vel funditus evertit, consequenter hominem aut statum ejusdem imperfectioni cuidam obnoxium reddit. Quamobrem cum *res omnes, quibus organa corporis quomodocunque vitiantur, ut functiones suas rite obire nequeant, vel corpus quomodocunque læditur*, perfectionem essentialem, utpote a conservatione structuræ corporis & organorum corporis pendentis vi demonstrationis superioris de determinatione appetitus ad sui conservationem tendente ad conservandam perfectionem essentialem (§. 34.), labefactent, vel funditus evertant; eædem *malæ sunt.* Et quoniam *abusus rerum ad conservationem corporis per se facientium* malus est, quando scilicet conservationi perfectionis essentialis repugnat, vel alio quocunque modo imperfectionem homini, vel statui ejusdem inducit (§. 43.) idem *ad malum destructivum pertinet.*

Ita cibus ac potus malus est, qui conservationi corporis adversatur. Et abusus cibi ac potus, qui modice sumtus ad conservationem nostram conducit, quatenus sanitati nocet nimia

mia quantitas, malus est. Supra jam monuimus, quomodo bonum conservativum degenerare possit in malum (*not.* §.43.), ut idem hic repetendum non sit.

§. 54.

Ad quam-nam re-clinatio-nem natura-lem refera-tur malum destructi-vum.

Quoniam malum destructivum perfectionem essentialem labefactat, vel funditus evertit (§. 53.), determinatio autem facultatis aversandi ad aversandum ea, quæ conservationi sui quomodocunque contrariantur, tendit ad aversandum ea, quæ perfectioni essentiali adversantur & ad impediendam imperfectionem essentialem (§. 35.) *malum destructivum refertur ad aversationem, quatenus determinata est ad aversandum ea, quæ conservationi sui quomodocunque contrariantur*, consequenter ad *reclinationem naturalem a destructione sui* (§. 33.).

Probe notandum est, quomodo malum destructivum referatur ad reclinationem naturalem: ex eo enim non modo intelligitur, quamnam vim habeat ad aversationem movendam, hoc est, actum ejus eliciendum; verum etiam ratio aberrationum aversationis circa malum destructivum perspicitur, ut taceam alia ex iis, quæ sequuntur, manifesta.

§. 55.

De malo destructivo patente & latente.

Malum destructivum aliud *patens* est, quando organum corporis deprehenditur ineptum ad eum usum, quem naturaliter habet, aut ex ejus læsione dolor percipitur: aliud vero *latens*, quando ignoramus, organum quoddam corporis ad eum usum esse ineptum, quem naturaliter habet, aut ex ejus læsione nullus percipitur dolor, vel adeo parum doloris, ut vix ac ne vix quidem appercipiatur.

Malum destructivum patens est cœcitas: cœcus enim satis sibi conscius est se destitui usu oculorum, dum videre nequit. Et idem intelligitur de quolibet organo sensorio reliquo. Similiter

militer defectus organorum motoriorum in sensum occurrit, cum quilibet experiatur e. gr. manum aut pedem moveri non posse, aut nonnisi difficulter, vel non absque dolore moveri posse. Si vulnus infligitur corpori, dolorem percipimus. Contingit vero etiam, ut cum ineptitudine organi ad suum usum dolor simul percipiatur, vel continuus, veluti fractis cruribus, vel transitorius, conatui ad motum conjunctus. Ex hisce abunde intelligitur, quomodo malum destructivum agnoscatur. Enimvero si vis ventriculi labefactatur, ut cibos bene digerere non possit, malum destructivum latens est, nec per se in sensum incurrit, neque etiam vitium ventriculi dolorem causatur. Obtinet idem in aliis organis vitalibus.

§. 56.

Cur malum destructivum latens non aversemur.

Quoniam malum destructivum latens non agnoscitur, ideo nec imperfectionis, cui corpus obnoxium redditur, nobis conscii sumus. Quamobrem cum tædium sive molestia non oriatur, si imperfectionis, cui corpus obnoxium est, nobis minime conscii sumus (§. 518. *Psych. empir.*); *ex malo destructivo latente nulla percipitur molestia*, consequenter cum *ante intellectus usum, aut eodem seposito*, malum non agnoscatur, nisi ex eo, quod molestiam creat (§. 4.), ante eundem, aut eodem seposito, *malum destructivum latens non agnoscitur*, consequenter cum non aversemur nisi quod nobis tanquam malum repræsentamus (§. 901. *Psych empir.*), *nec idem aversamur.*

Cibus insalubris malum destructivum latens est (§. 55.). Si bene sapit, avide appetitur: tantum abest, ut aversationi ullum locum relinquat. Idem observatur de cibo salubri, cujus nimia quantitas nocet. Gratus nimirum sapor movet appetitum, ut feratur in nimium & omnem aversionem avertit. Cum enim ea plerorumque animos occupaverit opinio, in bono non posse committi excessum, ut apud Germanos in proverbium

verbium abierit, man könne des guten nicht zuviel thun; si ex delectatione sensuali æstimatur bonum, veluti cibus bonus ex sapore grato, a nimio non abhorret homo.

§. 57.

Quando organum corporis ineptum experimur ad eum usum, quem habere debet, aut ex ejus læsione dolor percipitur, malum destructivum patens est (§. 55.). *Malum* igitur *destructivum patens ante intellectus usum, aut recto usu deficiente, patens non agnoscitur, nisi ubi vel ipsimet in idem incidimus, vel alios eidem obnoxios observamus.* Unde porro consequitur, ut *nec nisi ex præsenti molestiam percipiamus*, consequenter *nec idem aversemur, nisi quando eidem vel ipsimet sumus obnoxii, vel in aliis id observamus.* *Quomodo malum destructivum patens agnoscatur & aversabile efficiatur.*

Monuimus ante, cœcitatem esse malum destructivum patens, & tale quoque est surditas. Molestiam ex cœcitate & surditate non percipit, nisi qui cœcus & surdus est, vel, ubi cœcum, aut surdum videt, & incommoda inde secuta observat, vitium istud ad se refert. Neutram igitur aversamur, nisi ubi vel ipsimet in istud malum incidimus, vel alios eodem laborantes observamus. Idem intelligitur de vulneribus, quæ inter mala destructiva patentia referenda, quatenus dolorem faciunt.

§. 58.

Cum deficiente recto intellectus usu malum destructivum latens non aversemur (§. 56.), patens autem non ante, quam ubi eidem vel ipsimet obnoxii reddimur, vel alios eidem obnoxios observamus (§. 57.), res autem, quibus organum corporis quocunque modo vitiatur, vel læditur, ad malum destructivum pertinent, quatenus scilicet eidem corpus nostrum obnoxium faciunt (§. 53.); *deficiente recto intelle-* *Quando res aversemur, quæ malum destructivum causantur.*

ctus usu res istas, quæ organum aliquod corporis quomodocunque vitiant, vel lædunt, non aversamur, si malum destructivum latens causantur, nec si patens inferunt, antequam id actu fiat.

Deficit intellectus usus rectus, quando omni usu adhuc destituimur, quemadmodum in infantibus accidit, vel quando notione rei destituimur, ut de ea judicare, vel ex eadem ratiocinari minime valeamus. Tenendum vero est, usum intellectus non esse rectum, si in ratiocinando sumatur principium, quod verum non est, veluti si ex notione boni vel mali deceptrice ratiocinemur. Ita in præsenti usus intellectus tum demum rectus est, si sumamus rem esse malam, quæ nocet sanitati, aut organum quoddam corporis lædit, seu definitione mali destructivi utamur (§. 53.), atque per judicium inde illatum noluntatem determinemus. Nemo autem non videt parum nobis prospectum esse, si rem, quæ malum destructivum causatur, tunc demum agnoscamus, ubi in idem incidimus, ut ideo maxime opus sit, attenta mente observare idem in aliis, quamvis si sola adhuc molestia movet facultatem aversandi, malum alienum plerumque parum molestum nobis accidat. Ubi vero res malum destructivum latens afferunt, ex iisdem nulla molestia percipi potest, consequenter quamdiu malum non judicamus nisi ex eo, quod molestiam creat, nobis a nocumento parum cavere valemus.

§. 59.

Quoduam sit maximum malum destructivum.

Inter mala destructiva mors omnium maximum. Etenim mors omnem corporis perfectionem funditus evertit (§. 368. *Part. 1. Jur. nat.*), ac ideo malum destructivum est (§. 53.). Quoniam vero malum omnium maximum est, quod corpori accidere potest (§. 752. *Part. 1. Jur. nat.*); inter mala destructiva omnium maximum.

Mors aufert omnium usum organorum corporis, quem per structu-

ſtructuram ſuam habere debent, & corruptioni eadem obnoxia facit, quemadmodum jam olim oſtendimus (§. 368. *Part. 1. Jur. nat.*) & quotidiana experientia adeo manifeſtum eſt, ut nemo ſit qui neſciat. Ac propterea nemo quoque eſt, qui non agnoſcat malum deſtructivum majus morte concipi non poſſe.

§. 60.

Quænam res reſpectu mali deſtructivi maxime malæ.

Quia inter mala deſtructiva mors omnium maximum eſt (§. 59.); *res quoque quæ mortem afferunt, maxime malæ ſunt, & hiſce proxima, quæ nos periculo mortis exponunt, quatenus malum deſtructivum ſpectatur.*

Res, quæ mortem afferunt, ſunt venena, & his proximæ cibi & potus inſalubres, qui morbos periculoſos cauſantur, quamvis hi mali non ſint niſi reſpectu ſubjectorum, vel etiam pro diverſitate circumſtantiarum, ſubjecto manente eodem. Hiſce tamen rebus accenſenda non ſunt tela letifera, quibus homines abutuntur tanquam inſtrumentis ad interficiendum alios, cum ea non agant vi propria, ſed vi iiſdem utentis, aut abutentis. Idem ſentiendum de rebus, quæ caſu hominem occidunt, veluti ſi regula vi venti dejecta capiti prætereuntis infligit vulnus lethale. Aſt reſpectu hominum fulmen & pulvis pyrius caſu accenſus in numerum rerum maxime malarum referuntur eodem jure, quo venena.

§. 61.

De bono perfectivo.

Bonum perfectivum dicitur, quod facit ad perfectionem accidentalem naturæ humanæ. Quoniam facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iiſdem utendi (§. 209. *Part. 1. Jur. nat.*), ac idem valet de facultate locomotiva quatenus ejus uſus demum acquirendus (§. 328. *Part. 1. Jur. nat.*); *bonum perfectivum ſunt virtutes intellectuales & morales* (§. 277. 547. 548. *Part. 1. Jur. nat.*), *atque habitus facultatis locomotivæ.*

motivæ. Quamobrem cum *res omnes, quæ inserviunt acquirendis habitibus facultatibus animæ & facultate locomotiva utendi, aut iisdem augendis atque exercendis*, faciant ad perfectionem hominis accidentalem (§. 331. *part. 1. Jur. nat.*); eædem *bonæ sunt, & usus earum bonus est, quando eodem habitus intellectuales, vel morales acquiruntur, aut ad eos perficiendos & exercendos quomodocunque conducunt.* Et quia virtus omnis habitus est actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), habitus vero omnis consistit in agendi promptitudine (§. 428. *Psych. empir.*); *omne bonum perfectivum redit ad promtitudinem facultatibus animæ & facultate locomotiva corporis legi naturali convenienter utendi*, & per consequens *naturæ humanæ convenienter* (§. 188. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Lex naturæ nos obligat ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154. *part. 1. Phil. prat. univ.*), actiones autem naturales pendent a perfectione essentiali (§. 528. *Ontol.* & §. 12. *part. 1. Phil. pract. univ.*); actiones liberæ ad consensum cum naturalibus reductæ (§. 503. *Ontol.*), pendentes a perfectione animæ (§. 202. *part. 1. Jur. nat.*) & corporis accidentali (§. 331. *part. 1. Jur. nat.*), simul pendent a perfectione essentiali. Atque hinc simul intelligitur mutua boni conservativi & perfectivi a se invicem dependentia (§. 43.). Sed demus exemplum rei, quæ bona est respectu boni perfectivi. Ad bonum perfectivum refertur utique cognitio rerum scitu necessariarum atque utilium. Liber itaque dicitur bonus, ex quo rerum utilium & necessariarum scientia hauriri potest. Similiter instrumentum astronomicum bonum dicitur, quatenus inservit observationibus astronomicis accurate instituendis, cum sic faciat ad exercitium artis observandi, quæ in virtutum intellectualium numero est (§. 322. *Part. 1. Ethic.*). Dicuntur autem res istiusmodi bonæ respectu nostri: nam

nam in se spectatæ quoque bonæ dici possunt, quatenus sunt aptæ ad eum usum, quam habere debent, ut tunc bonum idem significet quod perfectum. Hic vero bonitas priori sensu accipitur, quia res non movent appetitum, nisi quatenus bonæ quoad nos (§. 904. *Psych. empir.*). Ita instrumentum astronomicum, quod observationibus astronomicis accurate instituendis inservit, non appetitur nisi ab astronomo, cujus est observare phænomena cœlestia. Qui enim artem observandi minime callet, aut cui observationibus astronomicis vacare non licet, cum is eodem non juvetur in exercenda arte, nec idem bonum respectu sui judicat, & per consequens nec idem appetit. Differt autem bonum conservativum in eo a perfectivo, quod cum in illo excedi possit (*not.* §. 43.), in hoc excessus non habeat locum. Sed ut de eo multa dicamus, non opus esse videtur.

§. 62.

Quoniam bonum perfectivum facit ad perfectionem accidentalem naturæ humanæ (§. 61.), determinatio autem appetitus ad sui perfectionem tendit ad acquirendam accidentalem (§. 34.); *bonum perfectivum refertur ad appetitum, quatenus determinatus est ad perfectionem nostram*, consequenter *ad inclinationem se perficiendi.* *Ad quamnam inclinationem naturalem referatur bonum perfectivum.*

Quod supra annotavimus de boni conservativi ad appetitum relatione (*not.* §. 44.); idem quoque hic tenendum.

§. 63.

Quoniam bonum perfectivum facit ad perfectionem accidentalem naturæ humanæ (§. 61.), perfectio vero accidentalis ab habitibus acquisitis tam quoad animam (§. 202. *part. I. Jur. nat.*), quam quoad corpus venit (§. 331. *part. I. Jur. nat.*), ad quos dispositio naturalis exercitio evehitur (§. 430. *Quando bonum perfectivum movere nequeat appetitum.*

(§. 430. *Psych. empir.*), ideoque perfectionis accidentalis ante usum intellectus, aut recto ejus usu seposito, nobis conscii esse non possumus; *ex perfectione accidentali voluptas percipi nequit, nisi intellectu recte uti didicerimus* (§. 511. *Psych. empir.*), cumque nec agnosci possit, *bonum* quoque *perfectivum ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito non agnoscitur, neque* ideo *appeti potest* (§. 904. *Psych. empir.*), consequenter *si bonum perfectivum appetendum, necesse est ut idem agnoscere studeamus, & quamdiu hoc fieri nequit, qui educationi aliorum præsunt, ad idem acquirendum quocunque modo impellere & incitare eos debent, metu scilicet pœnarum & spe præmiorum* (§. 301. 118. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Ad educationem pertinet, ut liberi adsuefiant exercitiis, quibus habitus animæ ac corporis acquiruntur, sicque perfectionis accidentalis fiant participes, donec crescente intellectus usu bonum perfectivum ipsimet agnoscant & appetitus eorum per idem moveatur (§. 904. *Psych. empir.*). Facultates animæ perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209. *part. 1. Jur. nat.*), & idem tenendum est de facultate locomotiva, cujus usus directioni animæ subest (§. 315. *part. 1. Jur. nat.*). Natura homini saltem inest dispositio, quæ mediante exercitio ad habitum evehitur (§. 430. *Psych. empir.*). Dispositio hæc cum consistat in possibilitate acquirendi potentiam agendi (§. 426. *Psych. empir.*), cum absque recto intellectus usu homo agnoscere nequeat, quid usu facultatum naturali acquisitu sit possibile; de dispositione naturali nullo modo cogitat, ideoque multo minus agnoscit, quod hic vel iste habitus, ad quem dispositio evehenda, naturam ipsius perficiat. Nulla igitur ratio est, cur ex habitu utendi facultatibus animæ & facultate locomotiva voluptatem percipiat (§. 511. *Psych. empir.*), & eadem appetitus determinetur ad eum acquirendum (§. 4. *h.* & §. 591. *Psych. empir.*). Quot, quæso, sunt,

sunt, qui intellectus usum consecuti perfectionem accidentalem animæ & corporis distincte agnoscere student & intimius perspiciunt, ut eadem delectentur, non modo antequam ejus facti sunt compotes; verum etiam ubi eandem jam acquisiverunt? Acutis hic discernere licebit, quæ discernenda sunt, ut certo constet, unde oriatur voluptas, postquam habitus istos in specie satis expenderimus & cur ex iisdem agatur ostenderimus. Confirmat ea, quæ de bono perfectivo acquirendo diximus, quotidiana experientia, cum praxis communis idem inculcet.

§. 64.

Quo respectu pecunia ad bonum perfectivum referatur.

Pecunia refertur ad bonum perfectivum, quatenus sumtus facere tenemur ad perfectionem accidentalem acquirendum. Etenim pro pecunia res & operæ quælibet comparari possunt (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter etiam illæ, quibus indigemus ad perfectionem accidentalem acquirendam. Quamobrem cum pecunia æquivaleat rebus, quæ inserviunt perfectioni accidentali acquirendæ, consequenter comparandis, augendis & exercendis habitibus facultatibus animæ & facultate locomotiva utendi, quando ea de causa sumtus faciendi, res autem omnes referantur ad bonum perfectivum, quæ inserviunt habitibus utendi facultatibus animæ & facultate locomotiva acquirendis, augendis & exercendis (§. 61.); pecunia refertur ad bonum perfectivum, quatenus sumtus facere tenemur ad perfectionem accidentalem acquirendam.

Eodem modo pecunia refertur ad bonum perfectivum, quo ad bonum conservativum. Quæ igitur de pecunia supra annotavimus, cum ostenderemus, quo respectu ad bonum conservativum referatur (*not.* §. 51.); eadem hic quoque notanda. Cum pecunia in se spectata nec bona, nec mala sit, sed ab usu habeat, ut dicatur bona, quatenus nimirum eadem

comperantur res &, quæ introductis dominiis hisce æquiparantur, operæ (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*), ad perfectionem nostram quomodocunque requisitæ; ideo hoc respectu in verorum bonorum numero collocatur. Et quia rebus & operis aliorum non minus ad perfectionem accidentalem, quam ad conservationem sui, consequenter ad perfectionem essentialem conservandam indigemus; ideo facile patet ratio, cur ad bonum non minus perfectivum, quam conservativum referenda sit, & in eandem bonitas ab utroque derivetur.

§. 65.

Quando appetitus pecuniæ sit naturalis. Quia pecunia refertur ad bonum perfectivum, quatenus sumtus facere tenemur, ad perfectionem accidentalem acquirendum (§. 64.), appetitus vero hominis naturaliter determinatus est ad sui perfectionem (§. 30.); *homini* quoque *naturale est, ut appetat pecuniam, quatenus sumtus facere tenemur ad perfectionem accidentalem acquirendam.*

Monuimus jam supra (*not.* §. 52.), determinationem appetitus ad pecuniam ad mediatas pertinere, ac ideo pecuniam non movere appetitum nisi cognito ejus usu. Cur vero accidat, ut quidam pecuniam propter se appetant, non vero usus gratia, suo ostendetur loco. Pertinet hoc ad corruptionem voluntatis acquisitam, quæ hic nondum explicari potest.

§. 66.

De malo deformativo. *Malum deformans* aut, si ita lubet, *deformativum*, quod opponitur bono conservativo, dicitur, quod facit ad imperfectionem accidentalem naturæ humanæ. Estque vel *privativum*, quod consistit in carentia perfectionis accidentalis, quæ acquiri poterat, consequenter a non usu facultatum pendet; vel *positivum*, quod consistit in imperfectione accidentali acquisita, consequenter ab abusu facultatum pendet;

det; vel denique *defectivum*, quod defectum quendam arguit in perfectione accidentali acquisita, consequenter bonum perfectivum labe quadam inficit. Cum virtutes intellectuales & morales atque habitus facultatis locomotivæ sint bonum perfectivum, ideoque ad perfectionem accidentalem naturæ humanæ faciant (§. 61.); *carentia virtutum intellectualium & moralium & habituum locomotivæ facultatis, quos homo acquirere poterat, malum deformativum privativum sunt*, itemque *carentia habituum facultatum animæ ad virtutes intellectuales & morales requisitorum.* Et quia *vitia virtutibus opposita* sunt habitus committendi actiones legi naturæ contrarias (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter in imperfectione accidentali acquisita consistunt (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 202. 331. *part. 1. Jur. nat.*); eadem *malum deformativum positivum sunt.* Quoniam denique perfectio animæ consistit in consensu omnium usuum facultatum animæ tam superiorum, quam inferiorum (§. 201. *part. 1. Jur. nat.*) & usus facultatis locomotivæ omnis subest directioni animæ (§. 315. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum ilis quoque consentire debet; *si cum usu facultatum concurrit quorundam abusus, vel non usus, habitus morales labe quadam inficiuntur*, cum nec prorsus boni sint, nec mali, sed prouti usus, vel non usus & abusus prævalet, nunc propius ad bonos, nunc ad malos sive pravos accedunt (§. 276. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque cum in actione recta nihil desiderari debeat ex parte intellectus, voluntatis & noluntatis atque facultatis locomotivæ (§. 79. *part. 1. Phil. pract univ.*), *omnis defectus rectitudinis agendi ad malum defectivum pertinet.*

E. gr. ignorantia malum deformans privativum, error positivum est, opinio defectivum. Intemperantia malum positivum est, cibi insalubris, quem talem esse ignoras, vel per erro-

rem pro salubri habes, stuitio malum defectivum· Dare eleemosynam ut videaris ab hominibus, non ut subleves miseriam petentis misericordia permotus, malum defectivum est. Pertinet huc omnis actio externa legi naturæ conveniens, sed quæ a rectitudine deficit quoad actus internos. Enimvero quæ hic de malo hominem deformante & diversis ejus speciebus dicuntur, ex speciali tractatione clarissime elucescent. Quando enim de virtutibus moralibus agendum erit, quinam ad eas requirantur habitus singularum facultatum distincte explicaturi sumus, consequenter etiam patebunt defectus non usui, vel abusui facultatuum tribuendi. Nolumus itaque in præsenti cumulare ea, quæ nondum sufficienter intelligi possunt, suo autem loco demonstranda erunt. Multa, quæ in parte prima Ethicæ de modo perficiendi intellectum & facultates eidem ministrantes atque de virtutibus intellectualibus demonstrata & uberius declarata atque confirmata suut, non modo hisce, quæ de malo deformante, verum etiam iis, quæ de bono tam conservativo, quam perfectivo & isti opposito malo destructivo dicta sunt, lucem uberiorem affundunt.

§. 67.

De rebus malis respectu mali deformativi. Quia malum deformativum facit ad imperfectionem naturæ humanæ (§. 66.); *si qua res perfectionem accidentalem quomodocunque labefactat, aut prorsus evertit, vel imperfectioni accidentali hominem obnoxium reddit, ea mala est*, cumque *ea omnia mala sint, quæ quomodocunque impediunt, quo minus perfectio accidentalis acquiratur, aut quæ exercitium habituum utendi facultatibus nostris acquisitorum impediunt.*

Quemadmodum supra monuimus, duplicem spectari bonitatem rerum, quatenus considerantur ut in se & quatenus considerantur in relatione ad nos, seu respectu nostri bonæ audi-

audiunt; ita idemquoque tenendum est de duplici respectu, quo res malæ dicuntur. Ita liber multis erroribus refertus malus est, si in se spectatur; ast liber, qui multa obscœna continet & cujus lectione corrumpuntur mores legentium, respective malus est. Similiter consuetudo cum hominibus pravis & familiaritas mala est, quatenus corrumpit mores & vitiis aliorum adsuescimus. Omnia virtutum impedimenta mala sunt, sicuti etiam omnia, quæ ad vitia seducunt. Facile patet, quemadmodum modo annotavimus (*not.* §. 66.); talibus ex speciali tractatione uberiorem lucem affulsuram.

§. 68.

Ad quamnam reclinationem naturalem referatur malum deformans.

Quoniam malum deformativum facit ad imperfectionem accidentalem naturæ humanæ, tum quatenus eidem reddimur obnoxii, tum quatenus impedimur, quo minus perfectionem accidentalem acquiramus, tum quatenus defectum quendam in ea causatur (§. 66.), determinatio autem facultatis aversandi naturalis ad aversandum ea, quæ perfectioni sui quomodocunque contrariantur, tendit ad aversandum ea, quæ quomodocunque impediunt, quo minus perfectionem accidentalem acquiramus & ad avertendum accidentalem (§. 35.); *malum deformativum refertur ad facultatem aversandi, quatenus determinata est ad aversandum ea, quæ perfectioni sui quomodocunque contrariantur*, consequenter ad *reclinationem naturalem ab imperfectione sui.* (§. 33.).

Probe notandum est, quomodo malum deformans referatur ad reclinationem naturalem. Ex eo nimirum non modo intelligitur, quamnam vim habeat ad aversationem movendam, hoc est, actum ejus eliciendum; verum etiam ratio aberrationum aversationis circa malum destructivum perspicitur, ut taceamus alia, quæ suo loco patebunt.

§. 69.

Quando malum deformans non moveat appetitum.

Quia bonum perfectivum, quod facit ad perfectionem accidentalem (§. 61.), ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito non agnoscitur (§. 63.), malum autem eidem oppositum privativum in carentia perfectionis accidentalis, seu habituum utendi facultatibus animæ ac facultate locomotiva consistit, & defectivum defectum quendam in perfectione accidentali arguit (§. 66.); *malum deformativum, tam privativum, quam defectivum non agnoscitur ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito.* Et quia malum deformativum positivum in imperfectione quadam accidentali acquisita consistit (§. 66.), cujus loco perfectio accidentalis acquiri poterat ac debebat (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), imperfectionem autem accidentalem & perfectionem a se invicem discernere nequit, nisi qui perfectionem cognoverit; *malum* quoque *deformativum positivum non agnoscitur, quamdiu bonum perfectivum ignoratur*, consequenter cum ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito, bonum perfectivum non agnoscatur (§. 63.), *ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito malum deformativum positivum non agnoscitur.* Cum vero aversari nequeamus nisi quod tanquam malum nobis repræsentamus (§. 907. *Psych. empir.*); *ante intellectus usum, aut recto ejus usu seposito malum deformativum omne aversari non possumus.*

Malum deformativum primativum est carentia boni perfectivi. Qui bonum perfectivum non appetit, nec malum deformativum privativum aversatur. Et idem valet de defectivo, quod privativum participat. Ut quæ de bono perfectivo & malo deformativo dicuntur intimius perspiciantur, paulo accuratius perpendenda est perfectio accidentalis humanæ naturæ. Habet homo varias facultates animæ, quemadmodum ex Psychologia empirica satis superque constat & unus-

quis-

quisque in se experitur, modo animum sufficienter ad ea, quorum sibi in se conscius est, attendere & accumine sufficiente ad discernenda ea, quæ diversa sunt, uti velit, & quoad actus externos facultatem locomotivam, quæ directioni illius subest (§. 315. *part. 1. Jur.nat.*), seu cujus usus totus dependet ab appetitu & aversatione animæ (§. 953. *Psych. empir.*). Perfectio animæ consistit in consensu omnium usuum facultatum omnium animæ tam superiorum, quam inferiorum (§. 201. *part. Jur. nat.*) & singulæ facultates perficiuntur acquirendo habitus iisdem utendi (§. 209. *part. 1. Jur. nat.*), cumque perfectio hominis componatur ex perfectione animæ & corporis (§. 340. *part. 1. Jur. nat.*), nec ea fert dissensum usus facultatis locomotivæ ab usu facultatum animæ (§. 504. *Ontol.*). Dantur igitur perfectiones partiales, quæ simul sumtæ perfectionem totalem absolvunt. Habitus animæ, quibus perfectiones accidentales continentur, veluti virtutes intellectuales & morales, partiales perfectiones supponunt, seu habitus facultatum singularum ad illos concurrentium, & habitum quoque ipsis consentientem facultatis locomotivæ. Quodsi in habitibus partialibus nullus notetur defectus, quoad perfectionem accidentalem nihil desideratur: ast si defectus quidam notatur, tum utique habitus a rectitudine sua adhuc abest, & in eo malum deformans defectivum consistit. Quodsi quis habitus prorsus desit, malum deformans privativum est. Enimvero datur etiam abusus facultatum animæ ac inde pendentis facultatis locomotivæ, quatenus actus earundem per alias rationes finales determinantur, quam naturales, cum perfectio accidentalis eandem rationem determinantem habere debeat, quam habet essentialis (§. 529. *Ontol.*). Atque hinc oritur imperfectio hominis accidentalis positiva, & ortum suum trahit malum deformans positivum. Hæc si perpendere libuerit, ultro fatendum erit, ante intellectus usum & seposito intellectus usu recto imperfectionem accidentalem, ac per consequens malum deformativum agnosci non posse. Quot, quæso, sunt, qui malum

hoc

hoc distincte cognoscunt, etiamsi intellectu uti didicerint, immo disciplinis perdiscendis operam navarint? Et, si vel maxime quis aversetur malum deformativum, satis tamen constat, facultatem aversandi minime per ipsum in se spectatum determinari, sed per motiva aliunde desumta. Pertinet huc, quod multorum cupiditas refrænanda sit metu poenarum: id quod minime necesse foret, siquidem malum per se displiceret. Experientia propositionem præsentem abunde confirmat, quod pueri, quorum est imitari alios, cum per se appetitum & aversationem determinare nequeant, appetitum determinent ad malum istud, eidemque adsuescant, & ubi parentes pravitati adeo dediti sunt, ut liberos ad actiones sceleſtas seducant, appetitui aversatio minime repugnat, ideoque hæc vim nullam in animos eorum exerit. Huc etiam pertinet, quod errores circa jus naturæ, qui olim gentibus fuere communes, immo hodienum sunt, determinationem naturalem aversationis supprimant. Quis e. gr. est, qui ignoret, pro hostibus olim habitos fuisse peregrinos, seu eos, qui non sunt ejusdem nobiscum gentis, in quos quæcunque licita sint, cum opinio hæc etiam obsederit animos Judæorum a Christo explosa & hodienum plerique persuasi sint, in hostem quævis licita esse, quasi jus in bello in mera licentia consistat. Sed nolumus exempla plura in medium afferre. Etenim ex iis, quæ diximus, satis intelligitur, malum deformativum sine recto intellectus usu non cognosci, ideoque nec appeti. Rectus intellectus usus non adeo facilis est, quemadmodum plerisque videtur, præsertim in iis, quæ a sensu procul remota sunt, quemadmodum patet per ea, quæ de eodem demonstravimus in parte prima Ethicæ. Quamobrem etsi quædam facile agnoscantur etiam ab iis, qui utcunque eodem uti didicerunt, si non ad veritatem, saltem opinione eadem sibi persuadentes; non tamen id in omnibus procedit: alias non darentur tot dissentientes opiniones, nec errores pro veritate obtruderentur & pertinaciter propugnarentur.

§. 70.

§. 70.

Quia ante intellectus usum, aut eo seposito, malum deformativum non agnoscitur, nec id aversari possumus (§. 69.); *qui educationi aliorum præsunt, ad idem fugiendum quocunque modo impellere eos debent, metu scilicet poenarum & spe præmiorum* (§. 301. 118. *part. 1. Phil. pract. univ.*). *De cura educatorum circa malum deformans.*

Ad educationem pertinet, ut liberi deterreantur & avocentur ab actionibus, quibus habitus pravi acquiruntur, ne imperfectionem accidentalem contrahant, donec crescente intellectus usu malum deformativum ipsimet agnoscant, & aversatio eorum per idem moveatur (§. 907. *Psych. empir.*).

§. 71.

Determinatio appetitus ad sui multiplicationem tendit ad conservationem speciei. Etenim homo se multiplicat, dum prolem generat & educat, quod per se patet. Enimvero non minus liquet, si homines adulti, postquam facultatem generandi adepti prolem generant & in lucem editum educant, speciem eorum in rerum natura conservari. Quamobrem patet, determinationem appetitus ad sui multiplicationem tendere ad conservationem speciei. *Ad quod dirigatur appetitus ad sui multiplicationem.*

Membra genitalia apta sunt ad eum usum, ut homo sese mutiplicare possit, sicque species sua sive genus humanum conservetur. Et idem patet in omni animalium specie. Experientia quoque docet, animalia omnia, perinde ac hominem, sese multiplicando speciem suam conservare. Cum animantia bruta agant propter fines a Deo intentos non secus, ac si ipsamet eos intenderent (§. 661. *part. 1. Theol. nat.*); ipsa utique natura per multiplicationem sui intendit conservationem speciei. Et quod in brutis adeo conspicuum est, de homine quoque intelligitur, qui appetitum se multiplicandi cum brutis

communem habet. Quamobrem cum appetitus ipsius naturaliter determinatus sit ad sui multiplicationem (§. 30.); determinatio quoque ad sui multiplicationem tendit ad conservationem speciei. Enimvero homo non nascitur perfectus, neque si corpus, neque si animam spectes. Perfectio essentialis nondum consummata est, quæ pendet ab organis corporis continuo incremento indigentibus, antequam homo ad justam staturam pervenerit. Perfectio vero accidentalis tota acquirenda, cum homo per naturam saltem aptus sit ad eam acquirendam. Quamobrem patet ad conservationem speciei non modo requiri prolis generationem, verum etiam educationem. Alibi jam ostendimus, cum de societate conjugali ageremus naturam educationem cum generatione prolis copulasse (§. 262. *part.* 7. *Jur. nat.*), certe non alio fine, quam quod nisi hoc pacto species animalium & hominum conservari queat. Legi merentur, quæ in parte septima juris naturæ demonstrata & uberius explicata fuerunt, cum de procreatione & cum eadem connexa educatione ageremus.

§. 72.

Quomodo appetitui se multiplicandi moveatur.

Quoniam determinatio appetitus ad sui multiplicationem tendit ad conservationem speciei (§. 71.), consequenter ad sobolis procreationem & educationem, sine qua species conservari nequit, procreatio autem & educatio sobolis absque recto intellectus usu non movet appetitum; *appetitus sensitivus excitatur æstu venereo tanquam stimulo quoad generationem & fovetur voluptate ex coitu percepta*, quæ eundem appetitui commendat (§. 4.), *quoad educationem vero stimulus est naturalis prolis amor* (§. 259. 260. *part.* 7. *Jur. nat.*).

Bruta, quæ tantummodo appetitum sensitivum habent, rationali autem destituuntur (§. 757. 763. *Psych. rat.*), non alio modo ducuntur ad sui multiplicationem speciei conservandæ gratia, & absque recto intellectus usu nec homines aliter ad eandem feruntur. Enimvero cum in hominibus intelle-
ctus

tus regere debeat inclinationes naturales (§. 41); necesse est ut agnoscat, aptitudinem sese multiplicandi esse perfectionem quandam suam quatenus, cum individuum conservare in perpetuum nequeat, speciem tamen conservat, & quoniam conservatio speciei pertinet ad conservationem perfectionis universi, eadem quoque arguit perfectionem sui, quatenus aptus est ad conservationem perfectionis universi. Equidem de hoc parum cogitari non ignoro, non tamen propterea pro sterilibus speculationibus habenda, quæ ad intimiorem rerum cognitionem spectant, & virtutem in maximum decus sublimant. Alias jam ostendimus Deum velle, ut homo actiones suas dirigat ad perfectionem totius universi (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*), quamvis tum huc præcise animum non attenderimus. Ex iis autem, quæ in præsenti dicta sunt, haud difficulter colligitur, ad hanc actionum directionem quoque pertinere conservationem speciei rationi conformem & ipsa natura nos obligari, ut in ea conservationem perfectionis universi intendamus. Usum habet hæc doctrina in variis quæstionibus de matrimonio & de educatione liberorum, atque ad praxin moralem prodest. Memini me observasse, *Confucium* jam vidisse, quod homo obligetur actiones suas dirigere ad perfectionem totius universi. Ast sublimior hæc philosophia est, quam capere nequeunt, qui absque recto intellectus usu se sapere posse confidunt, & se plus sapere aliis opinantur, quando nihil sapiunt. Parum adhuc sapit, qui tantummodo videt quod ante pedes est, non vero prospicit, quæ longa ratiociniorum serie ex profundo in apricum protrahenda. Philosophia moralis non minus sublimia continet, quam Mathesis, sed ea perinde atque in hac non in limine constitutis obvia sunt.

§. 73.

Bonum multiplicativum dicitur, quod facit ad conservandam perfectionem essentialem & acquirendam accidentalem ad conservandam speciem, consequenter ad prolis ge- ***De bono multiplicativo.***

 ne-

nerationem & educationem requisitam. Perfectio essentialis potissimum generationem, accidentalis educationem prolis respicit. Atque hinc aparet, quod *bonum multiplicativum participet & bonum conservativum* §. 44.), *& bonum perfectivum* (§. 61.), *& in utroque simul per modum partis contineatur*, ut, si velis, non tanquam peculiaris boni species a conservativo & perfectivo distingvi opus sit. Ex ipsa definitione porro sequitur, *ut bonum sit, quicquid ad generationem & educationem prolis facit, quatenus respicitur conservatio speciei*, ad se nimirum relata, *aut*, si mavis, *multiplicatio sui.*

Boni conservativi & perfectivi appellatione usus est *Verulamius* lib. 7. c. 2. de augmentis scientiarum. Hos igitur terminos retinemus (§. 147. *Disc. prælim*). Ad ejus imitationem bonum multiplicativum dicimus, quemadmodum ante malum bono conservativo oppositum destructivum (§. 55), & quod perfectivo opponitur deformativum diximus: sæpius enim jam inculcavimus, absonum videri, si quis probatam Latinitatem urgeat in terminis philosophicis, aut technicis aliis quibuscunque, ubi deficiunt vocabula Latina, propterea quod autores Latini res istas vel ignorarunt, vel non accurate a se invicem distinxerunt, quæ iisdem denotantur, vel etiam usus eorum contra Latinitatem invaluerit, ut obscurus fiat, qui vocabulis aliis uti voluerit. Ceterum quando bonum multiplicativum dicimus, conservationem speciei ad nos referimus, quæ motivum voluntatis præbet, quatenus generare & educare sobolem perfectionem in nobis arguit (*not.* §. 72.) Quodsi hoc modo conservationem speciei spectemus, naturalem quoque obligationem eam conservandi, seu genus humanum propagandi intimius perspicere datur, nec multa paradoxa amplius videbuntur, quæ in parte septima de matrinonio & societate paterna ostendimus, propterea quod vel nullam rationem habere videantur, cur præcepta, vel prohibita dicenda sint lege naturali, vel ratio saltem non putetur stringens. Ne vero in hisce

cespi-

cespites, nunquam generatio prolis spectanda est sine respectu ad propogationem generis humani, quæ educationem una continet a generatione nunquam separandam.

§. 74.

Ad quamnam inclinationem referatur bonum multiplicativum

Quoniam bonum multiplicativum facit ad conservandam perfectionem essentialem & acquirendam accidentalem ad conservandam speciem requisitam §. 73), determinatio vero appetitus ad sui multiplicationem tendit ad conservandam speciem (§. 71), *bonum multiplicativum refertur ad appetitum, quatenus naturaliter determinatus est ad sui multiplicationem, seu ad inclinationem naturalem se multiplicandi.*

Quod supra annotavimns de modo, quo bonum conservativum ad appetitum refertur (§. 44), idem etiam tenendum est de modo, quo multiplicativum ad eundem refertur. Atque inde patet ratio, cur bonum multiplicativum utiliter & ipsa natura magistra distingvatur a conservativo, quamvis per modum partis in utroque contineatur (§. 73). Etsi enim appetitus feratur in sui conservationem, immo etiam in sui perfectionem; non tamen propterea simul fertur in sui multiplicationem, seu speciei conservationem. Quamobrem cum ad excitandum appetitum ad sui conservationem stimulus sit fames atque sitis, quia ante intellectus usum bonum conservativum non agnoscitur (§. 45); peculiari quoque stimulo opus est ad excitandum appetitum ad sui multiplicationem, nimirum æstu venereo quoad generationem & amore naturali prolis quoad educationem (§. 72). Facile intelligitur, nos hic considerare hominem, qualis natura est & communem cum brutis naturam habet, antequam usum facultatum superiorum, quibus a brutis differt, consecutus fuerit. Dubium hic orti poterat, cum appetitus hominis naturaliter determinatus sit ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem, natura vero peculiari utatur stimulo tum ad excitandum appetitum ad sui conservationem, tum ad sui multiplicationem; cur nullus

detur ſtimulus ad excitandum appetitum ad ſui perfectionem, utut bonum perfectivum ante intellectus uſum agnoſci nequeat, ideoque nec appeti (§. 63). Tenendum itaque ſtimuli vice fungi caſum, dum ſcilicet appetitus fertur in ea, quæ ad conſervationem ſui requiruntur, ideoque etiam in ea, quæ ad ſui defenſionem ſpectant, & averſatio tendit ad depellendum ea, quæ conſervationi nocent. Non commemoramus alia, quæ in præſenti hominum ſtatu locum habent, quoniam, quemadmodum modo diximus, appetitum non conſideramus, niſi qualis natura homini ineſt, utpote in naturam humanam inquirentes, qualis per ſe eſt, ut a prima origine veritates morales deducamus. Id enim ante cognoſcendum, quam intime perſpici poſſit, quomodo voluntas & noluntas perficiatur, corumpatur & emendetur. Ceterum cum ideo probe conſiderandum ſit, quomodo bonum referatur ad appetitum, ut intelligatur, quamnam vim habeat ad appetitum movendum & ut ratio aberrationum appetitus perſpiciatur (*not.* §. 44), bonum autem multiplicativum difficulter agnoſcatur, præſertim cum voluptas ex coitu percepta eundem appetibilem per ſe faciat, & appetitum ſe multiplicandi corrumpat, moleſtia quoque educandi prolem in ejus corruptionem non uno modo influat; quænam ſit naturalis appetitus determinatio ad appetendum ea, quæ ad bonum multiplicativum pertinent, ut cognoſcamus, maxime intereſt.

§. 75.

Quando bonum multiplicativum movere nequeat appetitum.

Quia bonum conſervativum (§. 45) & perfectivum ante intellectus uſum, aut eodem ſepoſito, non agnoſcitur, neque immediate, ſive per ſe appetitur (§. 63), bonum autem multiplicativum per modum partis in conſervativo & perfectivo continetur, quatenus ſcilicet ad conſervationem ſpeciei requiritur perfectio eſſentialis & accidentalis (§. 73); *bonum multiplicativum ante intellectus uſum, aut eodem ſepoſito non agno-*

agnoscitur, neque per se appetitur, consequenter *si in se appetendum, necesse est ut idem agnoscere studeamus.*

Intellectus regere debet inclinationes naturales (§. 41), ideoque etiam inclinationem naturalem ad sui multiplicationem, quæ tendit ad speciei conservationem. Intellectus non influit in determinationem appetitus nisi quatenus id, quod appetendum, repræsentat tanquam bonum (§. 904. *Psych. empir.*). Quamobrem ut ea appetamus, quæ ad multiplicationem sui, ideoque ad conservationem speciei spectant, necesse est ut eadem nobis representemus tanquam bona, ac tum demum ex iis percipitur voluptas vera, quæ nunquam nocua esse potest (§. 557. 559. *Psych.empir.* & §. 388. *part. 1. Phil.pract.univ.*) Quamvis itaque ex coitu percipitur voluptas, ideo tamen bonum multiplicativum non agnoscitur, quoniam notio boni seductrix appetitum corrumpit, ut coitum appetamus propter seunde deinceps alia scelera per se non aversabilia, nisi ubi ante bonum multiplicativum cognoverimus & ejus vim in appetitum sentiamus. Quodsi hæc attente consideramus, inde quoque intelligetur, cur bonum multiplicativum tanquam a conservativo & perfectivo distinctum spectetur.

§. 76.

Cur habere liberos eosque bene educatos pertineat ad bonum multiplicativum.

Quia bonum multiplicativum refertur ad appetitum, quatenus naturaliter determinatus est ad sui multiplicationem (§. 74), homo autem perinde ac cetera animantia se multiplicant generando prolem & genitam educando, quod per se patet; *ad bonum multiplicativum pertinet habere liberos, eosque bene educatos.* Et quoniam in his quasi continuatur vita nostra, & aliis quoque profumus, cum mortui sumus; *habere liberos eosque bene educatos spectatur tanquam perfectio sui*, ideoque *bonum multiplicativum redit ad bonum conservativum* (§. 43) *& perfectivum* (§. 61), quemadmodum jam ante alio modo ostendimus (§. 73).

Vita

Vita hominum caduca eſt & omnibus tandem moriendum, mors vero eſt ultima linea rerum. Enimvero dum liberos procreamus eosque bene educamus, eos ſubſtituimus in locum noſtrum, ut perinde ſit, ac ſi adhuc viveremus, & aliis prodeſſemus per alios quaſi facientes, quod ipſimet facere per nos non poſſumus. Pervulgatum vero eſt illud: quod quis per alios facit, id per ſe feciſſe putandus eſt. Quodſi ergo quis plures habuerit liberos eosque bene educatos; perinde videtur ac ſi ſe magis perfeciſſet: id quod etiam intelligitur in eo caſu, ubi liberi parentibus perfectione accidentali ſeu acquiſita præſtant. Unde & videmus appetitus naturali determinationi maxime convenire, ut liberis non invideant perfectionem ſua majorem, ſed ex eadem tanquam propria inſignem percipiant voluptatem. Sinæ, quibus recta vivendi & Remp. adminiſtrandi ratio ab antiquiſſimis temporibus maxime curæ cordique fuit, huc reſpexiſſe videntur, dum morem nobilitandi prorſus ſingularem introduxerunt, hac lege ſancita, ut nobilitas non ſit hæreditaria, ſed ſi quis nobilitetur propter merita propria, ejus ſimul parentes, etſi dudum mortui nobilitentur, tanquam autores meritorum filiorum. Neque tamen mos quoque inter nos receptus eidem principio diſconvenire videtur, quo nobilitas conceditur poſteris ejus, qui nobilitatur, quatenus ſcilicet is in poſteris ſuis vitam ſuam quaſi continuat. Noſtrum vero in præſenti non eſt disquirere, uter mos utri ſit præferendus, an utrumque conjungi præſtet. Eidem quoque principio maxime convenit, ut parentibus quamvis dudum fato functis beneficia reddantur in liberis & ipſa natura nos ducit ad amandos liberos, quorum parentes amore proſecuti ſumus, eosque ex parentum meritis æſtimandos. Patet hinc, quam neceſſe ſit, ut bonum multiplicativum intime perſpiciatur, ſiquidem rationem bene multorum reddere velimus, in quæ naturali determinationi convenienter fertur appetitus hominum. Abſit autem, ut iſtiusmodi disquiſitionibus opponas exempla in contrarium. Habent enim ea rationes ſuas peculiares a concurſu circumſtantiarum pendentes.

tes. Quando vero inquirimus, in quænam feratur appetitus vi determinationis naturalis cujusdam, eam in se spectamus, præcisis aliis, quæ pro diversitate casuum oblata mutationem afferunt. Eodem nimirum modo procedendum, quem dudum agnoverunt Mathematici & quo feliciter usi sunt, veluti dum motum gravium considerant in medio non resistente, quamvis corpora a nobis observabilia non moveantur nisi in resistente, & medii resistentia motui gravium mutationem inducat. Nisi hoc modo procedere velimus, nunquam ad certam rerum cognitionem in Moralibus perveniemus, nec genuinas rationes in dato casu reddere poterimus.

§. 77.

De naturali determinatione appetitus ad conservationem & perfectionem familiæ.

Cum ad bonum multiplicativum pertineat habere liberos, eosque bene educatos (§. 76), liberi vero nostri & ab hisce porro descendentes familiam nostram faciunt (§. 585 *part. 7. Jur. nat.*); *ad bonum multiplicativum pertinet habere familiam amplam quovis perfectionis genere præstantem.* Et quia vita nostra in liberis cujuscunque gradus quasi continuatur, *appetitus* noster, qui naturaliter determinatus est ad sui conservationem & perfectionem (§. 30), *dum* etiam *naturaliter determinatus est ad sui multiplicationem* (§. *cit.*), *naturaliter quoque determinatus est ad familiæ conservationem & perfectionem.*

Videmus quoque hominibus curæ esse, ut familia conservetur & perfectioni ejus pro modulo cognitionis, quam quis habet, aut opinioni suæ de eadem convenienter prospiciatur, manifesto satis indicio, appetitum quoque nostrum naturaliter determinatum esse ad familiæ conservationem & perfectionem, quam tanquam eandem nobiscum personam spectamus, utut singula distincte non expendantur. Est vero hæc appetitus determinatio ex earum numero, quas immediatas diximus (*not.* §. 38.), & quemadmodum determinationes ceteræ omnes vitio intellectus & voluntatis corruptione non una labe inficitur, immo prorsus supprimitur.

§. 78.

Quo tendat determinatio aversationis ad aversandum multiplicationi sui contraria.

Determinatio facultatis aversandi ad aversandum ea, quæ multiplicationi sui quomodocunque contrariantur, tendit ad aversandum ea, quæ conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis quomodocunque adversantur. Determinatio enim appetitus ad sui multiplicationem tendit ad conservationem speciei (§. 71), ideoque ad generationem & educationem prolis, sine qua species conservari nequit. Quamobrem cum facultas aversandi naturaliter determinata sit ad aversandum ea, quæ multiplicationi sui quomodocunque contrariantur (§. 32), nec fieri possit ut idem simul sit & non sit (§. 28. *Ontol.*); determinatio facultatis aversandi ad aversandum ea, quæ multiplicationi sui quomodocunque contrariantur, tendit ad aversandum ea, quæ conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis quomodocunque adversantur.

Impossibile omnino est, ut natura nos inclinet ad appetendum conservationem speciei & simul ad appetendum ea, quæ eidem adversantur. Quamobrem necesse est, ut nos reclinet ab iis, quæ speciei conservationi quomodocunque obstant. Reclinationis hujus indicia præbent gallinæ, quæ pullos suos sub alis congregatos calore suo fovent, ne noceat frigus, & eos defendunt periculum, quod ipsis imminere videtur, avertere studentes. Ejusmodi indicia conspiciuntur quoque in brutis aliis, modo animum ad ea attendere velimus. Quæ hominibus cum brutis naturaliter communia sunt, ea in brutis facilius observantur, quam in hominibus, quia bruta sequuntur naturæ ductum, a quo secedunt homines, quorum voluntas corrupta est, modo observetur, in nonnullis naturam per se prospexisse fœtui brutorum, ut parentum cura non indigeant, aut eorundem providentia eidem consulatur, ideoque in diversis animalibus quærenda esse, quæ natura simul homini indidit. Indicia vero reclinationis naturalis, de qua hic nobis sermo est, in hominibus quoque observamus, quando naturæ

naturæ ductum sequuntur. Huc pertinet, quod infantes a periculo defendant, etiamsi se in extremum discrimen ipsimet offere cogantur. Pertinet huc cura, ne liberi seducantur, sed potius perficiantur, prouti de perfectione ipsorum est opinio. Multa enim, quemadmodum jam indicavimus, in actionibus hominum concurrunt, quæ non ex eodem fonte fluunt, ut quæ inclinationi, vel reclinationi naturali debentur non agnoscantur, nisi separentur ab iis, quæ aliunde veniunt.

§. 79.

Malum diminutivum, quod bono multiplicativo opponitur, dicitur, quod causatur inperfectionem conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis, sine qua species conservari nequit, contrariam. *Bonum* itaque hoc respectu *est*, quicquid *generationem & educationem prolis, quatenus respicitur conservatio speciei*, ad se nimirum relata, *aut si mavis*, sui *multiplicatio sivi, quocunque modo impedit*, *aut pervertit*. *De malo diminutivo.*

Mutuamur vocabulum a Grammaticis, ut hanc mali speciem ab aliis distingvamus. Imperfectio generationi contraria est sterilitas, sive ea naturalis, sive contracta fuerit, ideoque ad malum diminutivum pertinet una cum omnibus ejus causis, quæ ideo censentur malæ. Ignorantia eorum, quæ ad rectam liberorum educationem pertinent, aut error circa eandem inter mala diminutiva locum habet, quia educationem rectam liberorum impedit, aut pervertit.

§. 80.

Quoniam malum diminutivum causatur imperfectionem conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis contrariam (§. 79), determinatio vero facultatis aversandi ad aversandum ea, quæ multiplicationi sui quomodocunque contrariantur, tendit ad aversandum ea, quæ conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis *Ad quamnam reclinationem referatur malum diminutivum*

quomodocunque contrariantur (§. 78); *malum diminutivum refertur ad facultatem aversandi, quatenus naturaliter determinata est ad aversandum ea, quæ multiplicationi sui quomodocunque contrariantur.*

Ex demonstrationibus anterioribus satis liquet, determinationem facultatis appetendi naturalem pendere a determinatione naturali appetitus. Et idem facile patet per ipsam appetitus & facultatis aversandi naturam. Quoniam enim appetimus, quod tanquam bonum nobis repræsentamus (§. 904 *Psych. empir.*), fieri non potest, ut simul appetamus malum, quod eidem opponitur (§. 28. *Ontol.*), consequenter necesse est ut idem aversemur (§. 581 *Psych empir.*). Atque inde est, quod non modo carentia mali habeatur pro bono, verum etiam bonum existimetur depellere malum, aut ab eodem liberari. Cum vero reclinationes naturales mediatæ sint, quæ ab aliis dependent & eas præsupponunt, immediatæ tamen dicuntur, quæ ab inclinationibus dependent, propterea quod alias reclinationes non præsupponunt. Ita reclinatio immediata est determinatio aversationis ad aversandum ea, quæ multiplicationi sui adversantur, utut a naturali determinatione appetitus ad sui multiplicationem dependeat. Ast reclinatio ab iis, quæ potentiam generandi destruunt, mediata est, quia ab illa dependet.

§. 81.

Quomodo appetitus tendat ad aliorum conservationem & perfectionem.

Appetitus hominis naturaliter determinatus ad sui conservationem & perfectionem naturaliter quoque tendit ad conservationem & perfectionem aliorum. Etenim nemo hominum solus se statumque suum perficere potest, sed unusquisque aliorum auxilio indiget (§. 220 *part. I. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo sui conservationem & perfectionem appetere debet, necesse quoque est ut appetat conservationem & perfectionem aliorum. Enimvero appetitus hominis naturaliter determinatus

natus eſt ad ſui conſervationem & perfectionem (§. 30). Quatenus igitur naturaliter determinatus eſt ad ſui conſervationem & perfectionem naturaliter quoque tendit ad conſervationem & perfectionem aliorum.

Non dubito fore multos, quibus inclinatio naturalis ad aliorum conſervationem & perfectionem paradoxa videbitur. Sed hi erunt, qui de homine judicant ex iis, quæ ab appetitu corrupto veniunt, non vero eum conſiderant, qualis natura eſt, ideoque inclinationi naturali tribuunt, quod alias prorſus cauſas agnoſcit. Determinatio appetitus ad aliorum conſervationem & perfectionem ex mediatarum numero eſt (*not.* §.38), quæ difficilius agnoſcuntur propter plurimas aberrationes a non uſu & abuſu facultatum proficiſcentes, quas perſpicere non datur, niſi uſus & abuſus facultatum fuerit cognitus atque perſpectus. Inclinationes naturales homini inſunt per modum potentiæ ad actum perducendæ per cauſas alias. Quodſi ergo homo naturaliter non eſſet inclinatus ad aliorum conſervationem & perfectionem, nec fieri unquam poſſet, ut ad utramque quid conferret, ſeu eam actu appeteret: id quod tamen fieri experientia abunde loquitur. Oſtendimus jam ſuperius (§. 41), intellectum regere debere inclinationes naturales communes. Et ad hoc regimen pertinent cauſæ, quibus inclinationes naturales ad actum perducuntur. Quamobrem non eſt quod miremur, ſi absque recto intellectus uſu inclinatio naturalis vel ſupprimatur, vel in transverſum agatur.

§. 82.

De naturali reclinatione ab iis, quæ aliorum conſervationi & perfectioni adverſantur.

Quoniam appetitus naturalis determinatio ad ſui conſervationem & perfectionem quoque tendit ad conſervationem & perfectionem aliorum (§. 81), impoſſibile autem eſt, ut idem ſimul ſit & non ſit (§. 28. *Ontol.*); *determinatio averſationis ad averſandum ea, quæ conſervationi & perfectioni ſui adverſantur* homini itidem naturalis (§. 35), *tendit quoque ad averſandum ea, quæ conſervationi & perfectioni aliorum adverſantur.*

Natura inclinavit hominem ad ſui conſervationem & perfectionem, atque reclinavit ab iis, quæ utrique adverſantur. Sed fecit quoque hominem indigum aliorum auxilio ad ſui conſervationem & perfectionem, ut niſi homo proſit homini, inclinatio & reclinatio iſta fruſtretur. Inclinatio igitur ad aliorum conſervationem & perfectionem cohæret naturaliter inclinationi naturali ad ſui conſervationem & perfectionem, & reclinatio ab iis, quæ conſervationi & perfectioni aliorum adverſantur, naturaliter cohæret reclinationi naturali ab iis, quæ conſervationi & perfectioni aliorum adverſatur. Quodſi ergo homines ductum naturæ ſequerentur, homo homini prodesſet, non obeſſet, ideoque a natura non eſt, ut homo homini noceat, aut conſervationem & perfectionem alterius minime curet. Nullus dubito fore aliquos, qui hunc naturæ inſtinctum in ſe experiuntur: ſit ita quod plerique appetitum & & averſationem corruperint, ut quo ducat natura minime animadvertant, nec ejus inſtinctum ſentiant. Ceterum huc referenda non ſunt exempla parentum in educatione liberorum conſpicua. Cura enim ſalutis liberorum venit ab inclinatione naturali ſeſe multiplicandi & reclinatione eidem adhærente ab iis, quæ multiplicationi ſui adverſantur. Hinc videmus in brutis ceſſare hanc curam, ubi proles fuit educata, ut ſibimet ipſi proſpicere poſſit de iis, quæ ad conſervationem ſui requiruntur, & prolem educatam eodem loco cenſeri, quo cetera. Acute a ſe invicem diſtingvenda ſunt, quæ ex diverſo fonte fluunt, etſi quoad effectum eadem videantur, ubi in fontem non inquirimus, ex quo quod obſervatur profluit. Alias enim naturam humanam, qualis in ſe eſt, intime perſpicere non datur, nec corruptionem ejus penitus cognoſcere.

§. 83.

De bono communicativo. *Bonum communicativum* dicimus quod facit ad conſervationem perfectionis eſſentialis & acquiſitionem accidentalis aliorum. Quoniam bonum communicativum non differt a con-

conservativo & perfectivo, nisi quod illud respiciat perfectionem aliorum, *vi definitionis præsentis*, conservativum vero & perfectivum perfectionem propriam (§. 43. 61); *ex bono conservativo & perfectivo intelligitur, quale sit bonum communicativum.*

Satis apte bonum communicativum ita appellari videtur, quia homo, dum conservare studet perfectionem essentialem alterius & promovere accidentalem, eum participem reddit boni quod ipse habet, aut saltem habere vellet, siquidem voti sui compos reddi posset. Nemo non agnoscit inter bona corporis eminere sanitatem. Quodsi igitur qui integra sanitate fruitur curam quoque habet sanitatis aliorum; eum participem facit boni, quod ipse possidet. Enimvero si quis vel maxime morbo laborat chronico, sanitatem tamen aliorum curat; eum participem reddit boni, quod habere vellet, si fieri posset. Avertere malum, quo ipsi affligimur ab alio, bonum communicativum est. Qui virtutes intellectuales, aut morales possidet, dum ad eas acquirendas aliis opem fert, boni participes facit alios, quo ipse gaudet. Non minus tamen ad bonum communicativum referendum, si ad virtutem quandam intellectualem acquirendam quomodocunque auxilio est aliis. Cum appetitus hominis naturaliter determinatus sit ad conservandam perfectionem essentialem & acquirendam perfectionem accidentalem; eidem minime repugnat, sed potius maxime convenit, ut perfectionem aliorum promovere studeamus, quantum in potestate est, etiamsi eadem ipsimet careamus, vel ejus compotes fieri minime valeamus.

§. 84.

Quomodo id referatur ad appetitum.

Quoniam bonum communicativum facit ad conservationem perfectionis essentialis & acquisitionem accidentalis aliorum (§. 83), appetitus autem hominis naturaliter tendit ad conservandam perfectionem essentialem & promovendam

dam

dam accidentalem aliorum (§. 82); *bonum communicativum refertur ad appetitum, quatenus naturaliter determinatus est ad aliorum perfectionem essentialem conservandam & accidentalem promovendam.*

Quod in anterioribus jam inculcavimus de relatione boni conservativi ad appetitum (*not.* §. 44), & de bonis ceteris repetivimus, idem quoque hic tenendum. Nolumus denuo repetere alibi jam dicta.

§. 85.

Quid bonum communicativum supponat & cur studium inserviendi aliis delectet. Quia *bonum communicativum* facit ad conservationem perfectionis essentialis & acquisitionem accidentalis aliorum (§. 83); *aptitudinem promovendi perfectionem aliorum supponit,* quæ cum sit perfectio in nobis, quatenus ejus conscii sumus, *ex studio inserviendi aliis voluptatem principimus* (§. 115. *Psych. empir.*).

Naturale omnino homini est, ut studium inserviendi delectet. Ast facile intelligitur, id non satis agnosci absque recto intellectus usu. Neque enim omnes animum satis attendunt ad voluptatem, quam percipiunt, dum inserviunt aliis, multo minus acumine utuntur, quo voluptas, quæ ob alias causas se studio inserviendi associat, discernitur ab ea, quæ ex eodem per se percipitur. Nemo est qui ignorat, nisi sua culpa, Psychologiam hactenus parum excultam fuisse. Nec ignotum est præjudicium commune, quasi rerum immaterialium cognitio superet captum humanum, cum substantiæ immaterialis nonnisi privativam notionem habeamus. Et quamvis *Cartesius* substantiam immaterialem a materiali positiva ratione distinxerit, dum essentiam ejus in cogitatione, substantiæ autem materialis in extensione consistere defendit; in Psychologia tamen excolenda non multum studii atque operæ collocavit, nec discipuli ejus ultra ea progressi sunt. Philosophiam molalem prorsus non attigit, ideoque de eo ne quidem cogita-

cogitavit, ut, quæ ad intimiorem rerum moralium cognitionem spectant, a priori ex natura animæ deduceret.

§. 86.

An studium inserviendi aliis virtus sit.

Studium inserviendi aliis virtus moralis est. Quoniam enim qui studet aliis inservire, seu perfectionem aliorum promovere facit, quod lex naturæ urget (§. 33. *part. 1. phil. pract. univ.*); studium inserviendi aliis est habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi. Quemobrem cum habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi virtus sit (§. 321 *part. 1. phil. pract. univ.*); studium inserviendi aliis virtus est, cunque habitus voluntatis sit, virtus moralis (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*).

Propositionis præsentis veritas vulgo agnoscitur: naturam enim humanam exuisse videtur, qui ex virtutum numero studium inserviendi aliis eliminare ausit. Alia vero quæstio est, an sit in homine semper ab omni labe immunis, qua etiam inficiuntur virtutes ceteræ, prouti suo loco ostendetur, quando de singulis in specie instituetur tractatio.

§. 87.

Quodnam bonum sit studium inserviendi aliis.

Cum studium inserviendi aliis virtus moralis sit (§. 86), virtutes autem morales bonum perfectivum sint (§. 61); *studium inserviendi aliis bonum perfectivum est.*

In bono communicativo distinguendum est id, quod ad nos pertinet, & quod ad alios. Si quorundam perfectionem quomodocunque promovemus, id illis bonum est. Ast bonum aliorum conjungitur cum bono nostro, quatenus studium inserviendi alii insigne quoddam bonum nostrum est, quod hominem mirifice delectat, nisi adsint aliæ causæ, quæ intensitatem voluptatis imminuunt. Sed nolumus plura de his dicere in præsenti, de quibus alio loco ex instituto agendum.

§. 88.

Malum, quod bono communicativo opponitur, appellatet lubet *illatum.* Hoc igitur est, quod quomodocunque facit ad labefactandam, vel prorsus evertendam perfectionem essentialem & ad promovendam imperfectionem. Quamobrem cum malum destructivum sit, quod perfectionem essentialem labefactat, vel funditus evertit (§. 53), deformativum vero, quod facit ad imperfectionem accidentalem naturæ humanæ (§. 66); *ex malo destructivo & deformativo intelligitur, quale malum sit illatum.*

Ita malum illatum est, si quis vulnus infligit corpori alterius, præsertim si organum aliquod ad usum suum efficitur prorsus ineptum; si erroribus, præsertim nocuis, alterius mentem imbuit; si ad vitia alterum seducit. Homines plerumque malum, quod alteri infertur, ex damno æstimant, quod corpori aut fortunæ datur, animi autem vix ullam rationem habent, cum tamen mala animi ceteris facile majora reputentur.

§. 89.

De malo illato.

Quoniam malum illatum facit ad labefactandum, vel prorsus evertendum perfectionem essentialem & ad promovendum accitentalem aliorum (§. 88.), facultas autem aversandi, quatenus naturaliter dereterminata est ad aversandum ea, quæ conservationi perfectionis essentialis repugnant, & imperfectionem accidentalem inducunt, tendit quoque ad aversandum ea, quæ conservationi perfectionis aliorum repugnant, aut accidentalem aliis inducunt (§. 82); *malum illatum refertur ad facultatem aversandi, quatenus naturaliter homo reclinatur ab imperfectione aliorum.*

Inde est, quod malum illatum displiceat in aliis, etsi ipsimet aliis nocere non vereamur. Reprehendimus alios, qui aliis damnum inferunt, quamvis nobis non sint amici, immo si vel maxime fuerint inimici, manifesto indicio, inferre dam-

num

num alteri esse contra naturam, seu, quod perinde est, reclinationi naturali adversari. Quod vero idem non faciant omnes, causa non una est, quæ impedit, quo minus ductum naturæ sequantur.

§. 90.

Bonum communionis dicitur, quod facit ad communem sociorum aut status eorundem qua talium perfectionem. Quoniam itaque bonum commune societatis finis est, cujus causa societas contracta (§. 11. *part. 7. Jur. nat.); bonum communionis differt pro diversitate societatum, & in civitate est, quod bonum publicum dicitur* (§. 9. 23 *part. 8. Jur. nat.).* *De bono communionis.*

Egr. societas negotiatoria lucri causa contrahitur, & lucrum, quod faciunt socii negotiatione sua bonum communionis est, quod directe intenditur. Et quoniam perfectio societatis consistit in aptitudine finem societatis consequendi (§. 171 *part. 1. Jur. nat.*), ideoque perfectio societatis negotiatoriæ in aptitudine ad faciendum lucrum negotiatione sua; ad perfectionem utique sociorum facit lucrum actu facere, quamvis indirecte ad commune bonum etiam referenda sint, quæ societatem aptam efficiunt ad faciendum lucrum. Ast bonum communionis potissimum spectatur in civitate, & in ea societate, quam ipsa natura instituit inter gentes (§. 7. *Jur. gent.*) & nos civitatem maximam appellavimus (§. 10. *Jur. gent.*): Nemo est qui dubitat, civitatem esse perfectam, in qua finis civitatis obtinetur, neque enim ultra id quicquam desideratur, consequenter finem civitatis consequi ad ejus perfectionem utique facit, & in eo bonum civitatis seu publicum consistit. Finis civitatis nondum est bonum communionis, quando intenditur, sola enim intentio nil facit ad perfectionem civitatis, sed quatenus actu obtinetur. Tum enim societatis status eodem perficitur, & cives seu membra ejus bono fruuntur.

§. 91.

Quomodo bonum communionis ad appetitum referatur.

Quia bonum communionis facit ad communem sociorum aut status eorundem qua talium perfectionem (§. 90), determinationi autem naturali appetitus ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem inest ejusdem determinatio ad appetendum societatem & ad inserviendum aliis (§. 39); *bonum communionis refertur ad appetitum, quatenus is naturaliter determinatus est ad appetendum societatem & ad inserviendum aliis.*

Cur appetitus societatis totus dependeat ab appetitu se conservandi, perficiendi & multiplicandi (§. 39); bonum communionis ad eum etiam refertur, quatenus cum perfectione propria intenditur etiam aliena quippe sine hac non obtinenda (§. 220 *part. 1. Phil. pract. univ.*). Etsi enim ponamus, hominem societatem appetere propter se, non tamen eam appetere potest, nisi simul appetat propter alios, per ipsam societatis naturam (§. *1. part. 7. Jur. nat.*), ideoque appetitus feratur in bonum communionis. Consideramus hic appetitum societatis, qualis in se est & a natura homini inditus, non quatenus per alias causas postea alteratur: id quod eidem eodem modo accidit quoad ceteras ejus determinationes naturales. Bonum igitur communionis naturaliter movet appetitum, quia is fertur in bonum proprium.

§. 92.

Quid in societate bonum censeatur.

Similiter quia bonum communionis facit ad communem sociorum qua talium & status eorundem perfectionem (§. 90), bonum vero hoc consequi non datur, nisi finis societatis obtineatur (§. 11. *par. 7. Jur. nat.*); ideo *in societate bonum censetur, quicquid socios aptos reddit ad finem societatis obtinendum.*

Quod

Quod aptos facit socios ad finem societatis obtinendum, id bonitatem in se trahit a bono communionis, cujus obtinendi causa societas appetitur. Habent ea se per modum medii, quo finis obtinetur. Qui vero finem vult, media quoque velit necesse est (§. 941 *Ontol.*). Dubium moveri nequit, quasi aptitudo ista etiam extendi possit ad media illegitima finem suum consequendi: neque enim hoc fert naturalis appetitus determinatio, cum natura non admittat in determinationibus suis contradictionem, sed una sit omnium concordia. Nisi hoc ita sese haberet, nec determinationibus mediatis foret locus quippe quæ immediatis haud raro repugnarent, & quod inprimis notandum est, repugnaret hoc perfectioni animæ essentiali (§. 528. *Ontol.*). Boni communionis simulachrum quoddam habemus in corpore nostro, in quo omnia organa suas habent functiones & iis concurrentibus obtinetur sanitas, bonum commune omnium organorum corporis: quod ut uberius explicemus, opus non esse videtur.

§. 93.

Quando bonum communionis cognoscatur.

Quoniam bonum communionis facit ad communem sociorum quæ talium & status eorundem perfectionem (§. 90), conjunctis eorundem viribus obtinendum (§. 1. *part. 7. Jur. nat.*), ideoque ante intellectus usum societatis notionem habere nequimus, multo minus absque recto intellectus usu aptitudo, quæ ad finem consequendum necessaria est, cognosci potest; *ante intellectus usum & absque eo bonum communionis cognosci nequit.*

Satis hoc probant exempla hominum inter ursos educatorum, quale alias commemoravimus (§. 220 *part. 2. Phil pract. univ.*). Etenim is cum in sylvis hinc inde erraret & brutorum more viveret, omni intellectus usu destitutus, boni communionis utique nullam habuit notionem, nec ejus obtinendi causa vitæ solitariæ pertæsus societatem cum hominibus aliis appetiit.

Non tamen inde inferri poteſt, appetitum hominis naturaliter determinatum non eſſe ad ſocietatem. Cum enim omnis naturalis inclinatio inſit per modum potentiæ (*not.* §.); neceſſe eſt ut per cauſas quasdam actus appetitus excitetur, minime excitandus, niſi illa per modum potentiæ ineſſet. Sane ubi iſtiusmodi cauſæ non offeruntur, natura hominibus indidit ſtimulos ad appetitum excitandum. Omnia in rerum natura optime cohærent, & dantur notiones directices, quales in præſenti caſu ſuggerit Philoſophia prima, quibus ad nexum earum inſpiciendum ducimur, modo iisdem actu uti noverimus. Quod ab hominibus nexui iſti convenienter fit, id ſecundum naturam fit; quod vero in contrarium, id contra eandem eſt. Degenerant homines, dum contra naturam agere adſueſcunt, non vero ductum ejus ſequuntur.

§. 94.

Idem ulterius expenditur.

Quia ante intellectus uſum & absque eo bonum communionis non agnoſcitur (§. 93), ideo *neceſſe eſt, ut, ubi homo intellectus uſum conſecutus, bonum communionis cognoſcere ſtudeat, præſertim ſi in ſocietate quadam natus, nec propria voluntate eandem contraxit.*

Vivunt longe plurimi in ſocietate civili, qui boni communionis nullam habent rationem, nec de eo cogitant, conſequenter omnia, quæ in Rep. fiunt, utilitate ſua metiuntur, quaſi omnia dirigenda ſint ad bonum ipſorum privatum, neque ideo cogitant, quanto bono mala quædam, quæ ferre coguntur, compenſentur. Sed de hoc expreſſius dicendum alibi.

§. 95.

De bono ſuitatis & bonorum generibus.

Bonum, quod ſaltem reſpicit individuum, in oppoſitione ad bonum communionis a *Verulamio* vocatur *Bonum ſuitatis.* Atque ideo patet, *ad bonum ſuitatis referendum eſſe*

bonum

bonum conservativum (§. 43), *perfectivum* (§. 61), *multiplicativum*(73), & *communicativum* (§. 83). Et quoniam illud bonum est, quod hominem & statum ejus perficit (§. 554. *Psych. empir.*), perfectio autem vel essentialis est, vel accidentalis (§. 528 *Ontol.*) & perfectio sui exigit status externi perfectionem & ex parte cum ea ponitur (§. 37), idque refertur vel ad nos, vel ad alios in individuo, aut universis, qui in societatem quandam coaluerunt, commune est, quod per se patet; *præter bonum conservativum, perfectivum, multiplicativum, communicativum, seu bonum suitatis, & bonum communionis non dantur alia bonorum genera, ad quæ appetitus ferri potest.*

Bona igitur omnia sufficienter enarravimus & quomodo naturaliter sese habeat ad eadem appetitus ostendimus. Atque hinc facile patet, quid naturæ convenienter, quid contra eandem appetatur. Et quia intellectus regere debet inclinationes naturales (§. 41); quænam sit bona ista distincte cognoscendi necessitas, inde porro elucet simulque intelligitur, cur intellectus recto usu seposito verum bonum non agnoscatur, & appetitus ab eodem aberret, & cur bona alia aliis difficilius agnoscantur. Sane bonum communionis, quod in civitate potissimum eminet, pauci cognoscunt, nec eximendi sunt ex eorum numero illi, quorum maxime intererat distinctam boni communis & satis adæquatam rationem habere. Immo si vel maxime id non prorsus ignorent, ad idem tamen in agendo non eam attentionem afferunt, quam affere debebant. De bono communionis, quatenus ad gentes universas refertur, non est quod dicam. De eo enim nemo fere cogitat, cum notio civitatis maximæ (§. 10 *Jur. gent.*), unde bonum istud pendet, etsi tanquam rivus ex bono communicativo tanquam fonte derivetur, ignota sit tantum non omnibus, atque illis, quibus ea maxime familiaris esse debebat, fabula videatur, quæ risum, non

non attentionem mereatur. Ita degeneravit natura hominis, quem Deus rectum fecit. Immo ipse *Verulamius* disertam boni communionis ad gentes relati mentionem non facit, utut bonorum suitatis & communionis accuratam discussionem apprime necessariam agnoscat ad augmenta Philosophiæ moralis. Puto autem fore, ut, si quis attenta mente ea pervolverit, quæ de bonorum differentia hactenus dicta sunt, me vel tacente intelligat, ea in Philosophia morali, ubi de voluntate perficienda agitur, locum suum sibi vindicare. Neque enim solum hinc apparet, quomodo naturaliter sese habeant inclinationes naturales communes, verum etiam inde perspicitur, quomodo voluntas sit perficienda: id quod ex sequentibus clarius elucescet. Agnoscitur præterea, opus fuisse ut ista bonorum genera peculiaribus nominibus insignirentur, ideoque ubi defuerunt termini ab aliis nondum usurpati, novi conderentur.

§. 96.

De malo communionis

Malum communionis, quod opponitur bono communionis, dicimus, quod ad communem sociorum qua talium, aut status eorundem imperfectionem facit. Estque vel *privativum*, quod in carentia boni consistit; vel *positivum*, quod imperfectionem quandam actu affert perfectioni contrariam. Et facile intelligitur, *malum communionis*, perinde ac bonum communionis, *differre pro diversitate societatis & in civitate ad id referri, quicquid bono publico* (§. 23 *part. 8. Jur. nat.*), *ideoque fini civitatis, sicuti in genere quicquid fini societatis contrariatur* (§. 11 *part. 7. Jur, nat.*).

Ita in societat negotiatoria, quæ lucri faciendi causa contrahitur, damnum, quod patitur societas, malum communionis est: redundat enim in socios conjunctim. Nec obstat, ut de damno pro lubitu conveniatur, dum societas contrahitur. Hic enim malum communionis, quale in se est, spectatur, non

vero

vero attenduntur ea, quæ circa idem hominum voluntate immutantur. Dantur ſane caſus plures, in quibus potius damnum in nos recipere volumus, quam ut alius ejus fiat particeps. Quemadmodum vero bonum communionis maxime eminet in civitate, etiam ea, quam maximam dicimus (§. 10 *Jur. gent.*); ita quoque malum communionis maxime attenditur in civitate, etiam illa, quam diximus maximam.

§. 97.

Quoniam malum communionis fini ſocietatis contrariatur (§. 96), appetitus autem hominis naturaliter determinatus eſt ad appetendum ſocietatem (§. 39) & facultas averſandi ad averſandum vitam ſolitariam (§. 40), ideoque etiam ad averſandum ea, quæ fini ſocietatis, cujus cauſa contrahitur (§. 1. *part. 7. Jur. nat.*), contrariantur; *malum communionis refertur ad facultatem averſandi, quatenus naturaliter determinata eſt ad averſandum vitam ſolitariam, ideoque ea, quæ fini ſocietatis, cujus cauſa contrahitur, contrariantur.* *Quomodo malum communionis ad facultatem averſandi referatur.*

Averſio mali communionis ſatis manifeſto proditur in civitate, ſive actu idem patiantur univerſi, ſive alii ſibi metuant ab eo, quod aliis evenire vident. Et metus nonnullorum animos durius torquet, quam alios malum ipſum affligit. Experientia ſatis hoc docet, ut exempla proferre ſupervacaneum videatur.

§. 98.

Quia malum communionis fini ſocietatis contrariatur (§. 96), *in ſocietate malum cenſetur, quicquid quocunque modo ſocietatem impedit, quo minus finem ſocietatis conſequi datur, & quod ſocios ineptos reddit ad eundem conſequendum.* *Quænam in ſocietate ſeantur mala*

Malum opponitur bono. Quemadmodum itaque in ſocietate bonum eſt, quod ſocios aptos facit ad finem conſequendum, aut quocunque modo ad eum conſequendum facit (§. 92);

(§. 92); ita malum est, quod socios ineptos facit ad eum consequendum, vel eos impedit, quo minus consequantur, aut alio quocunque modo fini societatis contrariatur. Socius qua socius in agendo & ceteris, quæ in societate eveniunt, semper spectat finem, & ex eodem æstimat, quid bonum sit, quid malum.

§. 99.

Quomodo malum communionis agnoscatur.

Quia malum communionis ad communem sociorum qua talium aut status eorundem imperfectionem facit, & quicquid fini societatis contrariatur ad idem refertur (§. 95); *malum communionis ante intellectus usum, & absque recto intellectus usu non agnoscitur, consequenter necesse est, ut homo intellectus usum consecutus idem cognoscere studeat, præsertim si in societate quadam,* veluti civili, *natus est, nec propria voluntate eam contraxit.*

Fontes boni atque mali hic tantummodo aperimus, non vero inquirimus, quænam inde mala vel bona profluant. Quamobrem sufficit, ut doceamus, quomodo sese res habeant ad appetitum & aversationem, cumque intellectus regere debeat inclinationes naturales (§. 41), quænam sint ea, quæ absque intellectus usu cognosci nequeunt.

§. 100.

De malo suitatis & malorum generibus.

Malum, quod saltem respicit individuum, in oppositione ad malum communionis dici potest *Malum suitatis.* Atque ideo patet, *malum destructivum* (§. 53), *deformativum* (§. 66), *diminutivum* (79) *atque illatum* (§. 88) *ad malum suitatis referendum esse.* Et quoniam illud malum est, quod hominem & statum ejus imperfectiorem reddit (§. 565. *Psych. empir.*), idque refertur vel ad nos, vel ad alios in individuo, aut universis, qui in societatem quandam coaluerunt, commune est, quod per se patet; *præter malum destru-*

ctivum

ctivum, deformativum, diminutivum atque illatum, seu malum suitatis & malum communionis non dantur alia malorum genera, a quibus aversatio abhorrere potest.

Mala igitur omnia sufficienter enarravimus & quomodo naturaliter sese habeat ad eadem aversatio ostendimus. Atque hinc intelligitur, quid naturæ convenienter, quid contra eandem aversemur. Et quoniam intellectus regere debet reclinationes naturales (§. 41); quænam sit mala ista distincte cognoscendi necessitas, abunde patet. Intelligitur etiam, cur mala ab hominibus non agnoscantur, & ex adverso haud raro pro malis habeantur, quæ non sunt. Quæ supra annotavimus de bono communionis, quatenus ad civitatem spectat ac inprimis quatenus ad gentes universas refertur, de malo quoque communionis tenenda sunt.

§. 101.

De actuali determinatione appetitus & aversationis.

Appetitus hominis actu determinatur per voluptatem, quam percipit, & aversatio per molestiam in casu dato. Etenim appetitus sensitivus generaliter determinatus est ad appetendum ea, ex quibus voluptas sensitiva percipitur & aversativo generaliter determinata est ad aversandum ea, quæ molestiam creant (§. 890 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si in casu dato ex re quadam actu percipitur voluptas, appetitus hominis per eam actu determinatur & si res quædam actu molestiam creat, aversatio sensitiva per molestiam actu determinatur. Enimvero cum intellectus regere debeat inclinationes & reclinationes communes (§. 41), consequenter determinationes naturales appetitus & aversationis (§. 31), intellectus vero bonum a malo discernit, quatenus illud nos statumque nostrum perficit (§. 554 *Psych. empir.*), hoc imperfectiores reddit (§. 565 *Psych. empir.*), & ex bono, quod cognoscimus, voluptatem percipiamus, eamque veram

P 2 (§. 588.

(§. 558. 559. *Pfych. empir.*), ex malo autem, quod cognoſcimus, moleſtiam eamque veram (§. 569. 571); appetitus quoque rationalis in caſu dato actu determinatur per voluptatem, averſatio rationalis per moleſtiam. Quamobrem cum appetitus hominis vel ſenſitivus ſit, vel rationalis, & ſimiliter averſatio vel ſenſitiva, vel rationalis (§. 580 & *ſeqq. Pſych. empir.*); appetitus hominis omnis actu determinatur per voluptatem, quam percipit, & averſatio omnis per moleſtiam, quæ percipitur in caſu dato.

Ne videantur hæc experientiæ contraria, probe conſiderandum eſt, animum advertendum eſſe ad ea, quæ prima vice appetimus, vel averſamur, non vero quæ appetere, vel averſari adſueti ſumus, quamvis etiam in caſu priore ſubinde acumine opus ſit, ne tacito influxu alicujus conſuetudinis deludamur, quatenus ea ad ſimilia extenditur. Appetitum ſenſitivum non aliter actu determinari niſi per voluptatem, nec averſationem ſenſitivam aliter quam per moleſtiam, nemo facile in dubium revocaverit. Aſt non deerunt forſitan nonnulli, quibus id non eodem modo patere videtur quoad appetitum & averſationem rationalem. Velim autem, ut perpendant, nullam dari in amina volitionem & nolitionem ſine motivis (§. 889 *Pſych. empir.*), & motiva volitionis eſſe repræſentationem boni, motiva nolitionis repræſentationem mali diſtinctam (§. 890 *Pſych. empir.*). Quamvis itaque omni motivo volitionis ineſt voluptas (§. 558 *Pſych. empir.*), motivo autem nolitionis moleſtia (§. 569 *Pſych. empir.*); non tamen voluptas, vel moleſtia ſatis percipitur, quando maximam attentionis partem in ſe trahit objectum diſtincte cognoſcendum. Inprimis autem hic probe notandum, quomodo ſtatus præteriti influant in præſentem: tum enim patebit, quomodo voluptas, vel moleſtia olim percepta influat in determinationem volitionis, vel nolitionis præſentem, etiamſi voluptatis, vel moleſtiæ nullum in præſenti ſenſum habeamus. Pertinet

tinet hoc ad recessus in animis hominum (§. 72 *Part. 1. Ethic.*), ad quos qui animum non advertit, dubitationum fluctibus sese immergit, ex quibus emergere nequit, ideoque in dubitationem adducuntur, quæ alias clarissima sunt. Ad hos recessus vero non datur aditus, nisi accurate observetur, quomodo facultates animæ a primis incunabilis sese habeant & earum, quarum usus non naturalis est, sed demum acquirendus, usus successive acquiratur. Pendet appetitus & aversatio a facultatibus cognoscendi. Quamobrem in parte prima Ethicæ docuimus, quomodo usus earundem successive sese exerat & ipsæ facultates perficiantur, si vel maxime de iis perficiendis non cogitemus. Quoniam vero a primis ungviculis ad ea animum attendere non possumus, nec eundem attendere solemus ubi id in potestate nostra esset, immo tunc difficilior jam evadit ad recessus in animo nostro aditus ob ignorantiam statuum præteritorum, quorum memoriam habere non possumus; ideo imperscrutabilia evadunt, quæ in se talia non sunt. (§. 4),

§. 102.

De in fluxu aversationis in determinationem appetitus.

Si molestia movet facultatem aversandi, appetitus excitatur ad eam depellendam. Etenim in prima infantia homini ingignitur notio mali, quod scilicet illud malum sit, quod molestiam creat, (§. 4), ac ideo aversamur id, quod nobis molestiam creat (§. 592 *Psych. empir.*). Enimvero non minus ingignitur notio, quod bonum sit, quicquid a molestia liberat (§. 5). Quamobrem cum id appetamus, quod nobis tanquam bonum repræsentamus (§. 589 *Psych. empir.*); dum molestia movet facultatem aversandi, appetitus excitatur ad eam depellendam.

Observamus hoc in infantibus, quamprimum in lucem eduntur. Quoniam enim ex tenebris in lucem prodeuntibus sensus lucis molestus accidit; aversatio determinatur ad eam aversandum, seu aversio actu elicitur. Sed quia appetitus exitatur

ad eam depellendum, eam tamen depellere nequeunt, ploratum edunt, quo natura utitur tanquam signo implorationis auxilii alieni. Observatur idem in aliis, quæ sensui illorum molesta accidunt. Et simile quid observamus in animantibus quoque brutis, quæ naturalis prolis amor ducit ad eam a molestia liberandum, manifesto indicio, ejulatum esse signum naturale implorationis auxilii alieni ad depellendam molestiam, qua animal & homo absque intellectus usu se liberare nequit. Propositio præsens probe notanda est, cum usui sit in intimiore cognitione ortus affectuum. Utut enim talia videantur vulgaria, quæ contemni mereantur, vulgarium tamen meditatio ad cognitionem eorum, quæ abstrusa sunt, ducit, neglectus vero eandem inaccessam facit.

§. 103.

Quomodo natura utatur fame ac siti stimulo ad sui conservationem.

Quoniam appetitus excitatur ad molestiam depellendam, quæ aversationem movet (§. 102), fames autem atque sitis molestiam creant, & famem ac sitim cibo & potione depellere ad bonum conservativum refertur (§. 43); *natura utitur stimulo fame ac siti ad sui conservationem, aversione molestiæ, quam utraque creat, excitando appetitum utramque depellendi. Idem* non absimili modo *patet de æstu venereo stimulo ad sui multiplicationem.*

Merentur ea, quæ hic demonstrantur, singularem attentionem, ut distinctam instinctus naturalis notionem acquiramus, quo animal ducitur ad sui conservationem & multiplicationem, ipse etiam homo, quamdiu recto intellectus usu non agnoscit bonum conservativum & multiplicativum. Latius autem patet instinctus naturalis, quo molestia elicit aversionem eademque excitat appetitum ad sui conservationem, prouti observabit, qui eorum, quæ hic de fame atque siti demonstrantur, in casibus aliis meminerit. Ipsa etiam experientia docet, ex depulsione molestiæ percipi voluptatem, consequenter

ter ex iis, quibus depelluntur, quæ molestiam creant, veluti ex cibo & potione famem atque sitim depellentibus: id quod ideo notandum, ne, dum aversio excitat appetitum, ejus actus absque voluptate determinari videatur. Ceterum æstum venereum molestiam creare, vix erit qui dubitet. Et inprimis in sexu sequiore observare licet, quanta sit hæc molestia. Eam vero coitu depelli non minus exploratum est. Et quamvis ipse coitus voluptatem creet, cum ea tamen concurrit voluptas, quæ percipitur ex successiva molestiæ depulsione: id quod clarius perspicitur in capiendo cibo ac potu, quando esurimus & sitimus, ut ideo fames & sitis cibum atque potum magis sapidum efficere putentur, voluptate ex successiva famis atque sitis depulsione percepta superante voluptatem, quæ percipitur ex sapore. Differunt voluptates & molestiæ gradu, ut major cum minore in unum confusa ab hac non discernatur, & voluptate prædominante molestia, molestia vero prædominante voluptas vix ac ne vix quidem appercipiatur.

§. 104.

De quantitate voluptatis æstimanda.

Quantitas voluptatis æstimanda est ex ejus intensitate & duratione. Idem valet de molestia. Voluptates differre gradu nemo est qui ignorat. Quamobrem cum multitudo graduum faciat intensitatem (§. 759 *Ontol.)*, & gradibus tribuatur magnitudo (§. 751 *Ontol.*); in æstimanda quantitate voluptatis habenda est ratio intensitatis. *Quod erat primum.*

Similiter in vulgus quoque notum est, voluptatem unam altera diutius durare, prouti longiore temporis tractu percipitur vel breviore, & dari voluptates transitorias, quæ non nisi exiguo temporis spatio durant, nunquam redituræ (385 *part. 1. Phil. pract. univ.*), quia scilicet causam caducam habent (*not.* §. *cit.*). Enimvero cum quælibet voluptas certum habeat gradum, consequenter duplo tempore continuata æquipolleat voluptati gradus dupli, sed non-

nonnisi simplo tempore duranti; in quantitate voluptatis æstimanda habenda quoque ratio est durationis. *Quod erat secundum.*

Quoniam itaque in æstimanda quantitate voluptatis ratio habenda est tam intensitatis, quam durationis, *per demonstrata n. 1. & 2.* præter gradum vero, qui facit intensitatem (§. 759 *Ontol.*), & durationem, quæ eundem gradum multiplicando ipsum quasi auget eo fere modo, quo unitatum multitudo numerum efficit (§. 339 *Ontol.*), in voluptate nihil concipitur, quod eandem augere possit; quantitas voluptatis æstimanda est ex ejus intensitate & duratione. *Quod erat tertium.*

Cum de molestiis non minus in vulgus notum sit, eas gradu differre & alias longiore, alias breviore temporis spatio percipi; eodem, quo de voluptate ostendimus, modo demonstratur, in quantitate molestiæ æstimanda rationem habendam esse cum intensitatis, tum durationis, & per consequens molestiam æstimandam esse ex intensitate & duratione simul.

Non abhorret propositio præsens a notione communi: videmus enim homines voluptatem majorem præferre minori, si utraque ejusdem durationis, & ex adverso molestiam minorem majori ejusdem durationis, siquidem alterutra subeunda. Inde sane invaluit pervulgatum illud: ex duobus malis minus esse eligendum, cum malum æstimetur ex molestia, quæ percipitur (§. 5). Videmus quoque homines præferre voluptatem diuturniorem voluptati brevioris durationis, si utraque habeatur ejusdem gradus, & ex adverso molestiam breviori temporis spatio tolerandam præferre molestiæ diuturniori ejusdem gradus. Cum enim appetitus feratur in molestiam depellendam (§. 102); si quam necessario subire tenemur, eam subire malumus, a qua citius liberamur. Poterat itaque pro-

propositio præsens sumi instar notionis communis nisi nobis propositum esset notionum communium veritatem a priori demonstrare: id quod scientiæ profundiori maxime convenit, & in præsenti casu ad intimiorem animæ cognitionem ducit, sit ita quod qui non alte cogitant virtutum intellectualium non satis gnari talia nauseent atque contemnant. Equidem in æstimando gradu voluptatis vulgus plurimum tribuit opinioni; attamen in præsenti non attendenda est differentia inter veritatem & opinionem, ubi notio communionis pendet a judicio gradum æstimantis. Notandum vero est, voluptatem & molestiam unamquamque hic spectari in se, quatenus ex eodem objecto percipitur: alia vero quæstio est de statu, in quo voluptas vel molestia percipitur, ubi objectum unum in locum alterius continuo succedit, quod vel voluptatem parit, vel molestiam creat, aut plura objecta simul præsentia sunt, ex quibus uno eodemque tempore voluptates, vel molestiæ diversæ percipiuntur, quarum quælibet suum habet gradum & durationem vel eandem, vel diversam, seu longiorem, aut breviorem.

§. 105.

Quinam status jucundus, tædiosus, tolerabilis, variabilis.

Statum jucundum dicimus, in quo voluptate fruimur: *tædiosum* vero, in quo molestia afficitur animus. Est quidam intermedius, in quo nec molestia torquetur animus, nec voluptate perfunditur, quem *tolerabilem* appellare lubet, sicuti *variabilem*, in quo voluptates & molestiæ alternant.

Quatuor omnino dantur status, si voluptatem & molestiam spectes. Aut enim voluptate pascitur animus, aut molestia inquietatur, aut omnis æque voluptas & molestia prorsus abest, aut denique voluptas & molestia alternant. Equidem concipi poterat status quintus, in quo voluptas & molestia una percipiuntur; ast cum alterutra alteram imminuat, aut una alteri prædominetur, vel prouti alternis vicibus hoc vel istud objectum attentionem in se trahit, voluptas & tædia alternant, ut is a ceteris distinguatur, vix opus esse videtur,

præsertim cum desit terminus commodus, quibus is a ceteris discernatur, nec propter necessitatem entia sint multiplicanda.

§. 106.

De differentia status jucundi a felicitate.

Quoniam ad felicitatem requiritur voluptas vera. (§. 636) *Psych. empir.*), ideoque innocua (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & felix est, qui innocua fruitur voluptate (390 *port. 1. Phil. pract. univ.*), qui vero nocua fruitur, felix non est, sed saltem videtur (§. 392 *part 1. Phil. pract. univ.*), status autem jucundus est, in quo quis voluptate quacunque fruitur (§. 105); *status jucundus a felicitate differt.*

Confundunt homines statum jucundum cum felicitate, & se felices putant, si jucunde vivunt, seu voluptate animum pascunt. Equidem natura obligamur ad vitam jucunde transigendam (§. 471 *part. 1. Jur. nat.*), sed cum eadem obligemur ad felicitatem consequendam (§. 250 *part. 1. Jur. nat.*), quæ non admittit nisi voluptatem veram (§. 636 *Psych. empir.*); vitam jucunde transigere juxta ductum naturæ idem est ac voluptate vera atque innocua frui. Legum naturalium una est concordia, unus concentus: nullam igitur fert contradictionem. Abunde hoc perspicitur ex nostris demonstrationibus, quibus veritatem legum naturalium evicimus & pulcherrimum eorundem nexum in aprico collocavimus, ut nemo nisi culpa sua eundem ignoret. Interest autem humani generis, ut statum jucundum a felicitate discernere discant, ne, dum se felices esse putant, se pariter atque alios in miseriam præcipites dent: errore enim isto, quo status jucundus idem cum felicitate habetur, non modo homo sibi nocet, sed etiam aliis. Non modo hoc observare licet, si actiones hominum diligentius observemus & accuratius pensitemus; verum etiam ex iis elucescet, quæ in tractatione speciali de vitiis humanis demonstraturi suo loco sumus.

§. 107.

§. 107.

Felicitas æſtimanda eſt ex intenſitate & duratione voluptatum innocuarum, & duratione carentiæ moleſtiarum. Etenim felicitas eſt ſtatus, quo voluptas vera, conſequenter innocua (§. 388 *part. 1. Phil. pract. univ.*), perdurat (§. 636 *Pſych. empir.*), & tranſitoria eandem auget, ſi innocua fuerit (§. 286 *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum voluptas æſtimanda ſit ex intenſitate & duratione (§. 104); felicitas æſtimanda eſt ex intenſitate & duratione voluptatum innocuarum. Et quia abſentia mali, conſequenter carentia moleſtiarum (§. 569 *Pſych. empir.*), bonum eſt (§. 756 *part. 1. Jur. nat.*), ideoque etiam ex carentia moleſtiarum voluptas percipitur (§. 558 *Pſych. empir.*), eaque vera (§. 559 *Pſych. empir.*), & per conſequens innocua (§. 388 *part. 1. Phil. pract. univ.*); in æſtimanda felicitate habenda quoque eſt ratio durationis carentiæ moleſtiarum, *per demonſtrata.* Patet itaque felicitatem æſtimandam eſſe ex intenſitate & duratione voluptatum innocuarum & carentiæ moleſtiarum.

Qui ſtatum jucundum cum felicitate confundunt, de hac ſecus ſentiunt & hominem omnium animalium facile miſerrimum faciunt. Fruſtra autem naturam ejus accuſant, quod culpæ ſuæ imputare debebant. Qui vitam jucunde contra naturam tranſigere volunt, ad ea potiſſimum reſpiciunt, quæ ſenſum hilarant, & de voluptatum intenſitate ſecus judicantes ex delectationibus ſenſualibus de voluptate vera ſtatuunt, ut ejus intenſitatem vix ac ne vix quidem animadvertant. Quemadmodum vero delectationes ſenſuales voluptates tranſitoriæ ſunt, quarum ſenſum delet dies, ut tandem perinde ſit, ac ſi iisdem nunquam frui nobis datum fuiſſet, cum nullum ſui veſtigium in animo relinquant, immo noto notius ſit, earum intenſitatem ſucceſſive decreſcere, ipſas tandem vileſcere, immo hominem earundem tandem prorſus pertædere; ita fieri aliter non poteſt, quam ut de felicitate, quæ cadit in hominem

& ad quam consequendam lege naturæ obligamur (§. 280 *part. 1. Jur. nat.*) & ipsa natura nos ducit, modo inclinationes naturales intellectus dirigat, quemadmodum debet (§. 41), parum magnifice sentiant, qui statum jucundum cum felicitate confundunt. Ad felicitatem hominis retulimus quoque carentiam molestiarum, etiam hoc nomine, quod veram voluptatem pariat. Quibus hoc paradoxum videtur, hi minime ad animum revocant, quod voluptate perfundatur animus hominum, si videant se immunes a miseria, qua affliguntur alii, atque a malis, quibus hominem obnoxium fieri posse cogitant. Carentia igitur molestiarum materiam semper gaudendi homini suppeditat, ac ideo non infima felicitatis pars est, cuivis voluptati transitoriæ præferenda. Eadem qui se privat, culpa sua hoc facit, nec eo tendit, quo natura ducit, consentientem omnium facultatum usum urgens (§. 204 *prot. 1. Jur. nat.*) & non usum damnans (206 *part. 1. Jur. nat.*). Carentia molestiarum ad fortunam secundam utique pertinet. Ecquis vero in dubium vocare ausit, nos fortuna secunda posse delectari & hanc voluptatem esse innocuam. Sunt quædam bona, quorum quantitas non agnoscitur facilius & rectius, quam ex malis oppositis, quorum carentiam arguunt. In horum numero est sanitas. Quot vero, quæso sunt, qui sanitate delectantur, nisi cogitent morbos, quibus alii affliguntur, & se ab iis liberos considerant? Habet hoc voluptatis genus aliquid singulare, quo animum demulcet, prouti clarius elucescet inferius, quando de affectibus acturi sumus. Dantur enim affectus, in quibus hoc voluptatis genus regnat.

§. 108.

De intensitate voluptatis recte æstimanda. *Intensitas voluptatis æstimanda est ex magnitudine perfectionis, quæ eam producit & ex certitudine, quam de eo habemus.* Ostendimus hoc jam alias, cum de gradibus perfectionis ageremus (§. 516. 517 *Psych. empir.*

Tum

Tum quoque monuimus, *Cartesium* cui definitionem realem, seu distinctam notionem voluptatis acceptam referimus, inculcasse, quod voluptas quælibet æstimanda sit ex magnitudine perfectionis eam producentis. Et quia ipse requirit, ut perfectionis nobis conscii simus; tacite quoque supponit sensum certitudinis, qui in voluptatem influit, eandemque ad gradum altiorem evehit. Nihil sane frequentius accidit, quam ut minus dicatur quam in ideis nostris continetur. Quando igitur quæritur, quid alter de re quadam sentiat, non modo subsistendum est in iis, quæ expresse dicuntur; verum ea quoque supplenda sunt, quæ in idea rei continentur, quam animo ipsius obversatam fuisse verba insinuant. Amant homines brachyologiam, ita ut dentur longe plurimi, qui nauseant expresse dicta, quæ per se assequi poterant. Horum itaque in interpretando habenda est ratio, & puerile est eorum ignorantiam objectare aliis & suum efferre acumen. Felicitas supponit voluptatem veram. Quamobrem de ejus intensitate recto intellectus judicio statuendum, non opinione fallaci, quæ verum cum apparente confundit, nec sibi semper constans est. Dici solent homines felices errore suo; sed hæc felicitas mentitur saltem speciem, vera non est, eamque contemni ab intelligentibus ipsa experientia docet. In moralibus sectamur veritatem, ut discamus, quomodo veræ felicitatis compotes fieri queamus, nec de miseria humana conqueramur, a qua immunes esse poteramus. Homo ratione potissimum differt a brutis: humana igitur felicitas cum rationi conformis esse debeat, voluptas quoque rationis, non sensuum trutina metienda.

§. 109.

Infelicitas æstimanda est ex intensitate & duratione molestiarum & carentia voluptatis, qua frui poteramus. Etenim infelicitas est status, quo tædia sive molestiæ perdurant (§. 637 *Psych. empir.*) consequenter tædia, quibus torquetur animus hominis, eum infelicem reddunt. Quamobrem cum quan- *De infelicitate æstimanda.*

titas molestiæ, seu tædii, quo afficitur animus, æstimanda sit ex ejus intensitate & duratione(§. 104); in infelicitate æstimanda ratio habenda est tædiorum, sive molestiarum intensitatis & durationis. Enimvero quoniam absentia boni malum est (§. 754 *part. 1. Jur. nat.*), & si malum cognoscimus, tædium ex eo percipimus (§. 569 *Psych. empir.*), quicquid vero homini tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert. (§. 639 *Psych. empir.*); in æstimanda infelicitate habenda quoque est ratio carentiæ voluptatis innocuæ, qua frui poteramus. Quamobrem cum in æstimanda infelicitate habenda sit ratio cum intensitatis & durationis molestiarum, tum carentiæ voluptatis innocuæ, qua frui poteramus, *per demonstrata*; infelicitas æstimanda est ex intensitate & duratione molestiarum & carentia voluptatis innocuæ, qua frui poteramus.

Infelicitatis alia prorsus ratio est, quam felicitatis. In felicitate verum distingvendum est ab apparente & nocua voluptas ab innocua, sed ad infelicitatem refertur omnis molestia, qua hominis animus torquetur, si vel maxime malum, quod evenit, saltem apparens sit, aut prorsus nullum. Quod vero ad infelicitatem saltem referamus carentiam voluptatis innocuæ, qua frui poteramus, ratione sua non destituitur. In philosophia enim morali demonstrandum est, quænam ea sint, quæ hominem revera infelicem reddunt. Carentia vero bonorum, quæ consequi in potestate ipsius non est positum, & per consequens voluptatis, qua frui non potest, ad infelicitatem minime referenda, etsi se ipsum infelicem reddat, qui propterea angitur. Consideramus hic infelicitatem in abstracto, non in concreto.

§. 110.

De infelicitate non usui referenda. *Si quis quacunque de causa animum molestia torquet, ea ad infelicitatem referenda. Quodsi recto intellectus usu ea vitari poterat, homo*

homo se ipsum infelicem reddit. Patet hoc per ea, quæ alibi jam ostendimus & annotavimus (§. 639 *Psych. empir.*). *intellectus debita.*

Propositionis hujus mentionem hic injicere debebamus, ut appareat, quomodo non usui intellectus debeatur infelicitas, & homo se ipsum reddat infelicem. In censum infelicitatis referenda est omnis molestia, quamvis præter omnem necessitatem eadem torqueatur animus, & revera stultus sit, qui hoc facit. Dari autem istiusmodi casus complures, in quibus homines se infelices reddunt stoliditate sua, tum ex doctrina sequente de affectibus, quam ex speciali tractatione de vitiis abunde constabit. Nolumus itaque huc congerere, quæ suo loco rectius tradentur. In æstimanda autem infelicitate probe hæc discernenda sunt, quæ non absque absurditate molestiam creant, a ceteris, quæ justam molestiæ causam habent, ne naturæ tribuatur, quod stultitiæ tribuendum, a qua alieni esse debebamus atque poteramus, si ductum naturæ ratione comite sequi voluissemus. Infelix omnino est, qui animum tædiis continuis torquet, quod videat se carere voluptate, qua fruuntur alii, vel ob fortunæ mala, aut metum eorum animum inquietat. Videbimus enim suo loco, hæc naturæ humanæ parum convenire. Infelicitatem vulgo æstimant ex fortuna adversa: sed quamvis hæc in plurimis infelicitatem causetur, non tamen causatur in omnibus, nec per se, sed vitio hominis. Enimvero de eo dicemus disertius suo loco, quemadmodum jam monuimus.

§. 111.

Quodsi summa omnium molestiarum per omnem vitam perceptarum superet summam voluptatum innocuarum; homo infelix dicendus, nunc magis, nunc minus, pro diversitate excessus: si vero summa voluptatum innocuarum per omnem vitam perceptarum superet summam molestiarum, homo felix dici meretur, itidem nunc magis, nunc minus pro diversitate excessus. Quoniam experientia docet, *De infelicitate & felicitate hominis post obitum æstimanda.*

docet, neminem hominum perpetuo voluptate frui, nec continuis per omnem vitam tædiis torqueri, sed voluptates & tædia sive molestias alternare, vita humana in duas partes secanda, quarum altera conficitur tempore, quo voluptatem; altera, quo molestiam percepit, ubi de felicitate & infelicitate post obitum judicium ferendum. Ita nimirum prodeunt duo status, quorum altero voluptas vera, altero autem molestia perduravit. Quamobrem cum status ille, in quo molestiæ sive tædia perdurant, infelicitas sit (§. 637 *Psych. empir.*), in quo vero voluptas vera perdurat, felicitas (§. 636 *Psych. empir.*); summa omnium molestiarum per omnem vitam perceptarum metitur infelicitatem, summa autem omnium voluptatum verarum seu innocuarum felicitatem hominis. Quoniam itaque nemo hominum per omnem vitam voluptate vera frui, molestia omni carere potest; in fine felicitas æstimanda est ex excessu summæ omnium voluptatum verarum seu innocuarum supra summam omnium molestiarum per totam vitam perceptarum & e contrario infelicitas ex excessu summæ omnium molestiarum supra summam omnium voluptatum innocuarum, consequenter pro quantitate hujus, vel illius excessus, nunc major, nunc minor erit infelicitas, vel felicitas.

Quemadmodum de partibus vitæ deliberant omnes, de tota autem vita propemodum nemo; ita quoque felicitatem & infelicitatem æstimant non ex tota vita, sed ex partibus vitæ. Immo plurimi saltem respiciunt ultimam vitæ partem, ut ideo nemo ante obitum felix dici posse putetur, quia voluptas ultimo vitæ tempore percepta delet quasi memoriam molestiarum olim perceptarum & contra. Facile autem patet, quando de felicitate vel infelicitate hominis in fine vitæ judicandum; totius quoque vitæ rationem habendam esse, ita ut in censum veniant voluptates & molestiæ omnes per vitam omnem per-

cep-

ceptæ. Neceſſe tamen eſt ut voluptatum quoque & moleſtiarum quantitas rite æſtimetur (§. 104). Atque ideo patet, quam difficile ſit judicium de felicitate & infelicitate hominis poſt obitum, præſertim cum omnium voluptatum & moleſtiarum debito modo æſtimatarum notitiam non habeamus. Propterea non eſt, quod miremur, ſi qui exiſtiment, hominem nullum poſſe dici felicem, ſumma tædiorum ſuperante ſummam voluptatum, utut in cenſum voluptatum etiam nocuas referre non dubitent, quaſi ad felicitatem humanam pertinentium. Aſt abſit, ut exiſtimes neminem certum eſſe poſſe de felicitate ſua. Quodſi enim curet, ut in partibus vitæ felix ſit; cum ex partibus componatur vita tota, erit idem felix per vitam omnem. Atque is finis eſt Ethicæ, ut hanc felicitatem conſequamur.

§. 112.

De fallaci æſtimatione felicitatis & intenſitatis voluptatum.

Qui intellectus ſeponunt rectum uſum, felicitatem æſtimant ex ſumma omnium voluptatum, quaſcunque tandem fuerint, & intenſitatem voluptatum ex ſenſu & *opinione.* Etenim abſque intellectus uſu voluptas vera ab apparente non diſcernitur (§. 514 *Pſych. empir.*), nec nocua ab innocua (§. 383. 384. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum felicitas requirat voluptatem veram (§. 636 *Pſych. empir.*), ideoque innocuam (§. 388 *part. 1. Phil. pract. univ.*), apparens vero nonniſi felicitatem apparentem facit (636 *Pſych. empir.*); nec felicitatem veram ab apparente diſcernunt, qui rectum intellectus uſum ſeponunt, conſequenter felicitatem æſtimant ex ſumma omnium voluptatum, qualescunque tandem fuerint. *Quod erat unum.*

Per ſe patet, qui intellectus rectum uſum ſeponunt, in iis, quæ ſenſu percipiunt, ſubſiſtere debere. Et experientia docet, quod præjudicatæ quædam opiniones magnum voluptatibus nonnullis pretium faciant, ubi ab iisdem libe-

ri parum aut nihil reperiunt quod delectet, quemadmodum ex aduerso etiam contingit, ut præjudicata quædam opinio voluptati ex re quadam percipiendæ pretium detrahat. Qui itaque intellectus usum rectum seponunt, intensitatem voluptatum ex sensu & opinione æstimant. *Quod erat alterum.*

Voluptatem veram ab apparente intellectus judicio discernere non adeo facile est: supponit enim distnictam perfectionis notionem (§. 514 *Psych. empir.*), ex cujus magnitudine certa æstimanda est voluptatis intensitas (§. 108). Quot vero, quæso, sunt, qui perfectionis in genere notionem distinctam habent, ut differentiam inter essentialem & accidentalem perspiciant? Et quot sunt, quibus perfectio corporis atque animæ humanæ, ipsius hominis, quatenus ex corpore & anima inter se unitis constat, & pars quædam hujus universi est atque creatura Dei, tam essentialis, quam accidentalis cognita & perspecta est? Non dicam de rebus aliis, quæ voluptatem nobis creare possunt. Mirum igitur non est, quod tantum non omnes in æstimanda voluptate & per consequens felicitate sua judicio stent. Quantum vero valeat opinio in statuendo voluptatibus pretio, nemo ignorat, nisi qui ad ea, quæ indies videmus, animum attendere neglexit. Regnat opinio ista non minus in aula, quam inter infimam plebem, & falsa nititur de perfectione sui statusque sui persuasione; ac in vana quadam & latente sæpissime superbia radicatur. Patebunt hæc clarius, quando de vitiis particularibus ex instituto sumus acturi. Inde vero est, ut tam diversæ sint hominum de felicitate sententiæ: trahit enim unumquemque sua voluptas. Immo nec alia ratio est, cur ipsi Philosophi non eadem de ea senserint. Et ob rationem eandem contingit, ut voluptas nulla existimetur, cui maximum antea statutum fuerat pretium, cum voluptas vera constans sit tum in se spectata, tum respectu subjecti, a quo agnoscitur (§. 515 *Psych. empir.*). Contingit etiam, ut nonnulli felicitatem omnem ab homine removeant, quæ in hac vita non speranda.

§. 113.

§. 113.

Quoniam *rectum intellectus usum seponentes* felicitatem æstimant ex summa omnium voluptatum, qualescunque tandem fuerint, & intensitatem voluptatum ex sensu & opinione (§. 112), cum in iis, quæ sensu percipiuntur, acquiescere teneantur; *felicitatem æstimant ex summa delectationum sensualium & intensitatem voluptatum ex eo, prouti se magis, vel minus re quadam delectari sentiunt.*

Plerorumque animos occupavit hæc opinio, quod is demum felix dicendus sit, cui nunquam desunt objecta, quæ sensus hilarant. Sane avarus & parcus, qui divitiis abundat, iis tamen non fruitur, se ideo felicem existimat, quia sentit se lætari, quando de opibus suis cogitat & nummos suos numerat, vel adspicit. Neque enim delectationes sensuales restringendæ sunt ad unum, vel alterum sensum, sed extenduntur ad omnes. Ast nec idem sensus in omnibus hilaratur, nec hilaratur eodem modo, neque ab iisdem objectis. Ac ideo unumquemque sua trahit voluptas, nec ob eandem voluptatem se felices æstimant omnes. Condonandus hic error plebi imperitæ atque illis, qui in moralibus non altius plebe sapiunt: ast minime ferendus videtur in Philosophis, aut iis, qui Philosophi videri volunt & acumine intellectus se aliis præstare putant.

§. 114.

De differentia actionum humanarum respectu boni & mali.

Actiones humanæ referuntur vel ad bonum & malum suitatis, seu bonum conservativum, perfectivum, multiplicativum & communicativum & ad malum destructivum, deformativum, diminutivum atque illatum, vel ad bonum & malum communionis. Etenim præter bonum suitatis, hoc est, bonum conservativum, perfectivum, multiplicativum atque communicativum, & bonum communionis non dantur alia bonorum genera, ad quæ appetitus fertur (§. 95). Et similiter præter malum suitatis, hoc est, malum destructivum, deformativum, diminu-

minutivum atque illatum, & malum communionis non dantur alia malorum genera, a quibus facultas averſandi abhorret (§. 100). Quamobrem cum voluntas ad agendum determinetur per repræſentationem boni (§. 904 *Pſych. empir.*) noluntas vero ad non agendum per repræſentationem mali (§. 907 *Pſych. empir.*), omnes autem actiones humanæ vel poſitivæ ſint, vel privativæ (§. 24 *part. 1. Phil. pract. univ.*); actiones humanæ referuntur vel ad bonum & malum ſuitatis, ſeu bonum conſervativum, perfectivum, multiplicativum atque comunicativum, & ad malum deſtructivum, deformativum, diminutivum atque illatum, vel ad bonum & malum communionis.

Cum in Ethica demonſtrari debeat, quomodo homo actiones ſuas ad legem naturæ libere componere debeat (§. 1. *part. 1. Eth.*) & in eadem tradenda ſint actionum committendarum & omittendarum motiva (§. 10 *part. 1. Eth.*), quæ in repræſentatione boni & mali conſiſtunt (§. 890 *Pſych. empir.*); ex propoſitione præſente elucet, quam ſit neceſſe, ut in Ethica omnia bonorum & malorum genera explicentur. Ideoque intelligitur, quæ de bonorum & malorum generibus in anterioribus tradidimus, ea inter inanes ſubtilitates non eſſe referendas. Hiſce enim intime perſpectis demum patet, quænam revera ſint actiones bonæ, quænam malæ, & quasnam committere, quasnam omittere naturæ humanæ conveniat, quasnam vero committere, quasnam omittere eidem repugnet. Vitam hominis is demum vivit, qui naturæ ſuæ convenienter vivit, nec patrat actiones, quæ naturam humanam dedecent. Philoſophi vero eſt ſcrutando rationes eorum, quæ fiunt, vel fieri poſſunt, deducere alios ad intimiorem actionum humanarum cognitionem. Deduximus bonorum & malorum genera ex ipſa hominis natura. Quodſi ergo ad eadem referantur actiones humanæ, hæ ipſæ quoque ex eodem fonte derivantur.

§. 115.

§. 115.

Quoniam bonum conservativum facit ad conservationem perfectionis essentialis (§. 43), bonum perfectivum ad perfectionem accidentalem naturæ humanæ (§. 61), bonum multiplicativum ad multiplicationem sui, seu speciei conservationem (§. 73), & ad conservationem & perfectionem familiæ (§. 77), bonum communicativum ad conservationem perfectionis essentialis & acquisitionem accidentalis aliorum (§. 83), bonum autem communionis ad communem sociorum, aut status eorundem perfectionem (§. 90), ad hæc autem bona referuntur actiones humanæ positivæ (§. 113); *actiones bonæ seu committendæ tendunt vel ad conservationem perfectionis essentialis, vel ad acquirendum accidentalem, vel ad conservationem generis humani & in specie familiæ suæ ejusque perfectionem, vel ad conservationem perfectionis essentialis & acquisitionem accidentalis aliorum, vel denique ad perfectionem communem sociorum atque status eorundem.* *Quotuplices sint actiones bonæ.*

Clarissime jam perspicitur, unde actiones humanæ bonitatem intrinsecam nanciscantur, nec minus liquet, quomodo obligatio naturalis in ipsa natura humana radicetur. Immo hinc etiam discimus, legem naturæ, cujus ratio sufficiens in ipsa natura humana datur, ad omnes omnino actiones ab homine comittendas extendi. Patet præterea ratio, cur Deus legem aliam, quam naturalem homini dare non potuerit, & cur ex lege de dirigendis actionibus ad perfectionem nostram atque aliorum universum jus naturæ deduci possit, quemadmodum ipso opere præstitimus, nec ullum superest dubium, quin principium juris naturæ genuinum, de quo tantopere atque tamdiu disputatum fuit, a nobis detectum fuerit. Obiter quasi observari velim, quod principia nostra continuo magis magisque confirmentur eorumque veritas evidentius elucescat, quo magis notiones evolvuntur, quodque viam sternant ad ulterio-

teriora, modo quis eadem penitus intelligere iisdemque recte uti didicerit. Quod igitur sæpius jam optavi, denuo inculco, ut, qui de scientia bene mereri volunt, ulterius progredi studeant, non vero sæpius dictorum repetitione ab ovo denuo incipiendo tempus inutiliter terant, vel quæ ad certitudinem deducta sunt in dubitationem rursus adducant & quæ clara sunt iis tenebras offundant progressum in scientia remorantes.

§. 116.

De actionibus malis privativis.

Quoniam actiones bonæ, seu committendæ tendunt ad conservationem perfectionis essentialis, ad acquirendam accidentalem sui & aliorum, ad conservationem generis humani & in specie familiæ ejusque perfectionem, vel denique ad perfectionem communem sociorumque status eorundem (§. 115), cumque absentia boni malum sit (§. 754 *part. 1. Jur.nat.*) & actio privativa consistat in omissione actionis, quæ edi poterat, actio positiva mala est, quæ in omissione actionis bonæ consistit; *actiones privativæ malæ sunt neglectus actionum ad conservationem perfectionis essentialis, ad acquirendum accidentalem sui & aliorum, ad conservationem generis humani & in specie familiæ ejusque perfectionem, vel denique ad perfectionem communem sociorum atque status eorundem tendentium, quas edere poteramus.*

Homini imputari non possunt nisi actiones liberæ (§. 528 *part 1. Phil.pract. univ.*). Quamobrem actio ejus privativa dici nequit nisi ea, quam omittit, cum eam edere potuisset, nec privativa dici potest mala, nisi eam committere debuisset. Ideo privativæ dicuntur neglectus bonarum, seu committendarum, cum *neglectus* consistat in omissione ejus, quod fieri poterat: negligi vero a nobis dici nequit, quod fieri haud quaquam potest. Ita dici nequit negligere studium Matheseos studiosus, si nemo sit in Academia, qui eandem docet, nec studiosus juris dici potest negligere studium Medicinæ, quia

quia artem salutarem addiscere non debet. Actio humana debet esse in potestate agentis cum nemo obligetur ad id, quod impossibile (§. 209 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter nec ad ea, quæ in potestate sua non sunt (§. 175 *part. 1. Jur.nat.*). Dantur impedimenta inevitabilia & insuperabilia, quæ actionem quandam alias possibilem potestati nostræ subducunt. Neglectus exigit non usum facultatum: si cui ergo impedimenta inevitabilia & insuperabilia objiciuntur, quo minus facultatibus suis uti possit, nec neglectus accusari potest. Quodsi hæc probe perpendantur, in dijudicandis actionibus privativis malis a vero non facile aberraverit. Nostrum jam non est ad particularia descendere & theoriam actionum privativarum malarum condere: alias non deessent, quæ utiliter tradi poterant. Ea tamen haud difficulter per se assequetur, qui theoriam juris naturæ cognitam atque perspectam habet. In præsenti nobis potissimum propositum est, ut malitiam intrinsecam actionum humanarum intimius perspiciendam sistamus, & sic naturalis obligatio quoque intimius perspiciatur.

§. 117.

De actionibus malis positivis.

Actiones malæ positivæ, sive omittendæ tendunt ad labefactandam, vel funditus evertendam perfectionem essentialem, ad imperfectionem accidentalem sui & aliorum, ad imperfectionem conservationi speciei, seu generationi & educationi prolis contrariam & ad imperfectionem familiæ atque status ejusdem, ad imperfectionem communem sociorum qua talium, aut status eorundem. Etenim actiones malæ referuntur vel ad malum suitatis hoc est, ad malum destructivum, deformativum, diminutivum & illatum, vel ad malum communionis (§. 114), nec præter hæc mala dantur alia malorum genera (§. 100). Quoniam itaque malum destructivum perfectionem essentialem labefactat, vel funditus evertit (53), malum deformativum ad imperfectionem naturæ

turæ humanæ facit (§. 66), malum diminutivum imperfectionem conservationi speciei, ideoque generationi & educationi prolis contrariam causatur (§. 79), ac per consequens etiam imperfectionem familiæ suæ atque status ejusdem, malum illatum ad labefactandam, vel prorsus evertendam perfectionem essentialem aliorum & ad promovendam imperfectionem eorundem quomodocunque facit (§. 88), malum vero communionis ad communem sociorum qua talium aut status eorundem imperfectionem (§. 96); actiones malæ positivæ, seu omittendæ tendunt ad labefactandam, vel funditus evertendam perfectionem essentialem, ad imperfectionem accidentalem sui & aliorum, ad imperfectionem conservationi speciei, seu generationi & educationi prolis contrariam & ad imperfectionem familiæ atque status ejusdem, itemque ad imperfectionem communem sociorum qua talium, aut status eorundem.

Ex propositione præsente intelligitur, legem naturæ prohibitivam, quæ nos obligat ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 152 *part. 1. Phil. pract. univ.*) atque aliorum tendunt (§. 231 *part. 1. Phil. pract. univ.*), esse adæquatam, seu ad omnes actiones malas ab homine non committendas extendi. Cum idem pateat de actionibus bonis committendis (*not.* §. 115); principium juris naturæ genuinum a nobis erutum esse manifestum est. Sunt qui metaphysicum appellant & jus naturæ inde deductum jus naturæ metaphysicum vocant, quia notio perfectionis in genere in Ontologia explicatur & inde tanquam notio directrix ad detegendam notionem perfectionis naturæ humanæ atque status hominis mutuo petitur. Ast hi non satis intelligunt, quid metaphysicum dici debeat. Neque enim ex notione perfectionis in genere deducitur regulam de se & statu suo atque aliis & statu eorundem perficiendis esse legem naturæ, seu nos ad eas actiones quæ tendunt ad perfectionem sui & status

ſtatus ſui atque aliorum & ſtatus eorundem obligari; ſed ex notione perfectionis hominis & ſtatus ejusdem in ſpecie atque natura humana, ſeu ipſa facultate appetendi & averſandi id demonſtratur, unde ad hæc cognoſcenda ducant principia metaphyſica, quæ directricium vice funguntur in omni ſcientiarum genere. Omnis ſcientia tandem in principia metaphyſica reſolvitur. Ecquis vero ideo dixerit, philoſophiam eſſe metaphyſicam, quæ in principia metaphyſica reſolvitur? Sed quicquid ſit de nomine, de quo cum nemine litigandum, etſi abſurditas oſtendenda, ubi per contemtum ita dicitur & eo fine, ut a ſolida doctrina alii abducantur; quæſtio potiſſimum huc redit, num id, quod ex notionibus abſtractis deducitur, ſit verum & num ad veritatem intime perſpiciendam neceſſe ſit, ut inde deducatur. Qui negativam amplectuntur, ignorant quid ſit veritas logica (§. 513. *Log.*), nec profunditatis intellectus notionem habent (§. 340. *Pſych. empir.*), quæ quanti ſit facienda, abunde intelligitur ex iis, quæ de ea in parte prima Ethicæ demonſtravimus.

§. 118.

De actionibus bonis privativis.

Actiones bonæ privativæ ſunt omiſſio actionum ad labefactandam, vel funditus evertendam perfectionem eſſentialem, ad imperfectionem accidentalem ſui & aliorum, ad imperfectionem conſervationi ſpeciei contrariam & ad imperfectionem familiæ atque ſtatus ejusdem, itemque ad imperfectionem communem ſociorum qua talium aut ſtatus eorundem tendentium. Cum enim abſentia mali bonum ſit (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), omiſſio quoque actionum malarum poſitivarum actio bona eſt. Quamobrem cum actiones malæ poſitivæ tendant ad labefactandam vel funditus evertendam perfectionem eſſentialem, ad imperfectionem accidentalem ſui & aliorum, ad imperfectionem conſervationi ſpeciei contrariam & imperfectionem familiæ atque ſtatus ejusdem, itemque ad imperfectionem communem ſociorum qua talium ſtatus eorundem (§ 117), actio

autem privativa consistat in omissione actionis positivæ quæ edi poterat (§. 24. *part. Phil. pract. univ.*); actiones bonæ privativæ utique sunt omissio actionum ad labefactandam, vel funditus evertendam perfectionem essentialem & ad imperfectionem accidentalem sui & aliorum, ad imperfectionem conservationi speciei contrariam & ad imperfectionem familiæ atque status ejusdem, itemque ad imperfectionem communem sociorum qua talium aut status eorundem tendentium.

Nocere alteri actio utique mala est; ast non nocere, cum nocere posses, actio bona. Nemo est, qui non ita sentiat. Propositio itaque præsens notio communis est, etsi universaliter, ideoque terminis abstractis enunciata non agnoscatur ab iis, qui notiones maxime universales verbis enunciare nesciunt. Neque hoc quicquam singulare in casu præsenti, sed obtinet in omni alio simili. Nemo in dubium vocare ausit, axioma *Euclideum*, quod æqualia eidem tertio sint æqualia inter se, esse notionem communem, qua vulgus promiscue utitur in æstimanda æqualitate congruentium, quorum unum alteri superimponi nequit. Ecquis vero est qui nesciat, propositionem ita universaliter enunciatam non intelligi ab iis, qui eam terminis abstractis enunciare non didicerunt? Quemadmodum vero *Euclides* reprehendi nequit, quod eam ita enunciaverit, ut eadem tanquam principio demonstrandi uti posset; ita minime culpandus, qui notiones communes alias in usum scientiæ eodem modo enunciat. Et sicuti notiones communes, quas *Euclides* sumit, in Ontologia, in qua earum sedes est, demonstrari convenit; ita quoque notiones communes ceteræ universaliter enunciatæ in ceteris scientiis demonstrandæ sunt, ut earum veritas a priori pateat (§. 513. *Log.*), ubi soliditas curæ cordique est (§. 442. *Psych. empir.*). Qui in parte prima Ethicæ didicit, ea, quæ de soliditate demonstrata sunt, non reprehendet laudanda. Ceterum maxime interest, ut actiones bonas & malas tam positivas, quam pri-

vati-

vativas ad notiones generales reducamus. Neque enim solum hoc modo quis per se facile discernit actiones bonas & malas in casu dato; verum etiam inde patet, unde petenda sint actionum committendarum, vel omittendarum motiva genuina (§. 80. *part. 1. Phil pract. univ.*), ne labe quadam inficiantur. Notiones communes vulgo nonnisi confusæ sunt, sed earum beneficio actiones bonas & malas in dato casu facile discernunt, & haud raro rectius eruditis, qui præjudiciis occæcati animum ab iis avertunt. Quoniam vero qui latebrarum & recessuum in animis hominum notionem nullam habent, multo minus in casu dato tam illas, quam hos detegere valent, ignorant, undenam sit, ut actiones bonæ & malæ per se agnoscantur; ideo nonnulli *gustum* quendam *moralem* fingunt, qui quid sit ex modo dictis intelligitur. Sed nolo in præsenti plura addere de notionibus communibus moralibus, quales non minus in theoria, quam in praxi dantur complures, cum quæ dici poterant suo hinc inde loco annotaturi simus. Obiter saltem observo, si notiones istæ communes colligerentur, & per modum axiomatum sumerentur, posse ex iis elementa philosophiæ moralis demonstrari & hoc modo eandem ad notiones communes reduci, quemadmodum, ut alias jam monuimus, *Euclides* Geometriam ad notiones communes reduxit.

§. 119.

Voluntas bona dicitur, quæ ad actiones bonas committendas generaliter determinata est. Dicitur etiam *animus bonus*. Quamobrem *qui boni animi est, seu cujus voluntas bona est, ei propositum firmum est non committendi actiones nisi bonas, &* per consequens *abstinendi ab omnibus actionibus malis.* *Quid sit voluntas bona seu animus bonus.*

Quid sit voluntas bona, probe cognoscendum est. Quamvis enim studium virtutis facilitet atque fugam vitiorum; nondum tamen hominem efficit virtuosum. Qui bonam habet voluntatem, propterea nondum bene ac recte agit, etsi bene

ac recte agere velit: immo fieri potest, ut ipsa bona voluntas hominem ad male agendum seducat. Indies quoque videmus, homines bonæ voluntatis imprudenter & minus recte, immo haud raro stulte agere. Vulgo bonus animus potissimum spectatur in actionibus, quæ respiciunt alios, & ad explendas muneris sui partes requiruntur. Ast hic significatum extendimus ad actiones quascunque, etiam eas, quæ nos respiciunt: id quod a vernaculo loquendi usu minime abhorret, quando dicimus, es habe einer einen guten Willen. Atque in specie voluntatem bonam, quatenus significat animum non nocendi & aliis lubenter inserviendi, idiomate patrio ein gutes Gemüthe dicere solemus. Et, si ita visum fuerit, eodem modo esse bonæ voluntatis & esse boni animi distingui poterat, quamvis illa distinctio in philosophia morali nullam spondere videatur utilitatem, ubi in genere demonstratur, quid de bona voluntate tenendum sit, ad specialia deinceps facile applicandum. Per se autem patet, quemadmodum voluntas bona hic extenditur ad omne actionum humanarum genus; ita eandem quoque particulariter spectari posse, immo etiam dari in certo saltem actionum genere. Ita qui Apostolos persequebantur ob doctrinam Christi, quam promulgare studebant, bonam habebant voluntatem quoad puritatem religionis, quam integram conservare volebant, ipso Christo teste non tamen propterea dici potest, eos in genere habuisse voluntatem bonam.

§. 120.

Quod ea principium generale de bonitate & malitia actionis supponat.

Quia homini, cui bona voluntas est, propositum firmum est non committendi actiones nisi bonas & abstinendi ab actionibus malis (§. 119.), ideoque ut actu abstineat a malis & bonas committat, præsupponendum est judicium de bonitate, vel malitia actionis; *bona voluntas supponit principium generale de bonitate & malitia actionis*, veluti quod actio bona sit, quæ voluntati divinæ conformis, mala vero, quæ eidem

eidem adverſatur, ſeu, quod perinde eſt, quod bona ſit, quæ lege naturali præcipitur, mala vero, quæ eadem prohibetur. Unde porro conſequitur, ut *notio bonæ voluntatis pro diverſitate principii generalis de bonitate & malitia actionis, quod ſupponit, non iisdem verbis ab omnibus explicetur.* Ita a nonnullis bonam voluntatem habere dicitur is, cui firmum eſt propoſitum nil faciendi, niſi quod Deus vult, & abſtinendi ab iis, quæ ab hominibus fieri non vult; ab aliis vero is, cui firmum eſt propoſitum non faciendi, niſi quod legi naturæ convenit, ſeu ab eadem vel præcipitur, vel permittitur, & abſtinendi ab iis, quæ eadem lege prohibentur.

Voluntas in agendo actu determinatur per judicium intellectus, quo nimirum actus voluntatis ſeu volitio elicitur. Judicium hoc diſcurſivum eſt, ideoqe ſupponit principium, vi cujus infertur. Ita nimirum ratiocinamur: Actio, de qua jam quæritur, num ſit committenda, talis eſt. Sed talis actio bona eſt. Ergo hæc bona eſt. Cognita hoc modo bonitate actionis, voluntas in genere jam determinata ſtatim fertur in actionem committendam: judicium enim, quod hæc actio bona ſit, eſt motivum volitionis eam committendi (§. 890. *Pſych. empir.*). Et eodem modo determinatur noluntas ejus, cui bona eſt voluntas, ad abſtinendum ab actione aliqua.

§. 121.

Quia voluntas bona generaliter determinata eſt ad actiones bonas committendas (§. 119), actiones autem bonæ poſitivæ, ſeu comittendæ tendunt ad conſervandam perfectionem eſſentialem & ad acquirendam accidentalem ſui & aliorum, ad conſervationem generis humani & perfectionem familiæ ſuæ atque ad perfectionem communem ſociorum qua talium atque ſtatus eorundem (§. 115), privativæ autem bonæ conſiſtunt in omiſſione actionum ad labefactan- *Quomodo voluntas determinanda ſit, ut ſit bona.*

 dam,

dam, vel funditus evertendam perfectionem essentialem & ad imperfectionem sui & aliorum atque status sui & aliorum, ad imperfectionem familiæ & status ejusdem, itemque ad imperfectionem sociorum qua talium, aut status eorundem tendentium (§. 118.); *si voluntas bona esse debet, generaliter determinanda est ad actiones, quæ tendunt ad perfectionem sui & aliorum atque status sui & aliorum, ac in specie ad conservationem speciei atque perfectionem familiæ suæ & status ejusdem, itemque ad perfectionem sociorum qua talium atque status eorum & ad abstinendum ab actionibus istis contrariis*, & per consequens quia lex naturæ jubet, ut committamus actiones ad perfectionem sui & aliorum atque status sui & aliorum (§. 152. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*), itemque ad conservationem speciei suæ (§. 239. *part. 7. Jur. nat.*) & perfectionem familiæ (§. 689. *& seqq.* & §. 585. *part. 7. Jur. nat.*), atque perfectionem sociorum qua talium communem tendentes (§. 12. *part. 7. Jur. nat.*), lex vero præceptiva simul prohibitiva est contrarii (§. 722. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque jubet, ut ab actionibus illis contrariis abstineamus; *si voluntas bona esse debet, generaliter determinanda est ad committendum actiones legi naturæ convenientes & ad abstinendum ab actionibus eidem repugnantibus*, ideoque cum lex naturæ sit etiam lex divina (§. 277. *part. 1. phil. pract. univ.*) & Deus velit, ut legem naturæ servemus (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *voluntas quoque bona efficitur, si voluntas generaliter determinatur ad committendas actiones, quas Deus a nobis committi vult & ad abstinendum a contrariis.* Atque hinc porro liquet, *principium generale de bonitate & malitia actionum, quod supponit voluntas bona* (§. 120.), *non posse esse aliud nisi quod actio legi naturæ, vel voluntati divinæ conformis sit committenda & quod a contraria sit abstinendum.*

Cumulamus brevitatis causa in hoc paragrapho propositiones, ne inevitabilis eorundem in demonstrando repetitio tædi-

um creet, quod evitari poterat, quemadmodum quoque jam alias fecimus.

§. 122.

Quoniam principium generale de bonitate & malitia actionum, quod supponit voluntas bona, non potest esse aliud, nisi quod actio legi naturæ vel voluntati divinæ conformis sit committenda & quod a contraria sit abstinendum (§. 121.), *si voluntas generaliter determinetur aliter, quam ad committendas actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ conformes & ad abstinendum a contrariis, veluti ad eas committendas, quæ ad sensum hilarandum tendunt & ad abstinendum a contrariis, ea bona non est.*

Quando voluntas generaliter determinata per notionem actionum bonarum bona non sit.

Nimirum si determinatio genaralis voluntatis supponit principium generale, quod actiones bonæ sint, quæ tendunt ad ea consequenda, ex quibus voluptas percipitur, & ad depellendum molestiam (§. 5.), cum notio boni seductrix evadat, qua bonum repræsentatur per id, quod voluptatem creat, aut a molestia liberat, vel eam depellit, quando voluptas & molestia nocua ab innocua non discernitur (§. 6.); voluntas bona dici nequit, utpote non minus ad malum, quam ad bonum determinata. Bona voluntas generaliter determinata esse debet nonnisi ad bonum verum, nequaquam vero ad malum sub ratione boni appetendum (§. 119.). Ne autem quis difficultates facessat, ubi nullæ sunt, probe considerandum est, bonam voluntatem non consistere nisi in determinatione generali, distinguenda a particulari in casu dato, quam generali contrariam esse posse mox ostendetur, quamvis id ex jam dictis facile intelligatur, & idem loquatur exemplum hostium doctrinæ Christi antea allegatum (*not.* §. 119.)

§. 123.

Velle abstinere ab omni actione mala, quia bonæ contraria, & nolle committere actionem malam, quia mala est, differunt inter se.

De differentia volunta-

Idem

tis abstinendi ab actione aliqua & noluntate eam committendi. Idem valet in casu particulari. Qui enim vult abstinere ab actione mala, quia bonæ contraria; ejus voluntas determinata est ad committendam actionem, quia bona est, & per consequens bonitas motivum volitionis est (§. 980 *Psych. empir.*) Quamobrem cum fieri non possit, ut actionem bonam & ei contrariam malam simul committere velit (§. 28. *Ontol.*); eodem motivo, quo voluntas determinatur ad actionem bonam committendam, eadem quoque determinatur ad abstinendum ab actione eidem contraria mala. Enimvero qui non vult committere actionem malam, quia mala est, ejus noluntas determinata est ad non committendam actionem malam, per consequens motivum nolitionis est repræsentatio mali (§. 890. *Psych. empir.*). In casu igitur priori actio, a qua abstinendum, spectatur tanquam privativa bona (§. 24. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 756. *part. 1. Jur. nat.*), in casu autem altero tanquam positiva mala (§. 24. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter velle abstinere ab actione mala quia bonæ contraria a voluntate, committere nolle actionem malam, quia mala est, a noluntate unice dependet (§. 880. 881. *Psych. empir.*). Velle igitur abstinere ab actione mala, quia bonæ contraria, & nolle committere actionem malam, quia mala est, inter se differunt. *Quod erat unum.*

Enimvero cum demonstratio aperte loquatur id valere de quacunque actione; propositio præsens non minus in determinatione voluntatis universali, quam particulari vera est. *Quod erat alterum.*

Distingvimus voluntatem a noluntate (§. 880. 881. *Psych.* sicuti in genere appetendi facultatem a facultate aversandi (§. 580. 581. *Psych. empir.*), cum vulgo volitio & nolitio, seu in genere appetitio & aversio ad eandem facultatem, nimirum ad voluntatem, seu in genere, ad appetitum referantur (§. 583. *Psych. empir.*). Absit vero ut tibi persuadeas, nos

positione præsente. Cum enim intersit in philosophia morali distincte agnosci, quomodo actus animæ determinentur, & eo fine facultates diversæ in anima concipiantur (§. 81. *Psych. rat.*); quæ diversimode in anima determinantur, a se invicem utique distinguenda sunt. Sane nisi constet, quomodo actus animæ determinentur, nec constare potest, num determinatio sit in nostra potestate & quomodo in eandem redigatur. Posterius cum doceri debeat in Ethica, præsertim quoad ea, quæ appetere & aversari debemus; propositio præsens in eadem omnem attentionem meretur. Aliud omnino est, num voluntas feratur in omissionem actionis vi motivi, quo in bonam, cui illa contrariatur, fertur; aliud vero num noluntas respiciat actionem vi motivi sibi peculiaris, sicuti aliud est omissionem actionis sibi repræsentare tanquam bonam, aliud vero actionem sibi representare tanquam malam. Maximi omnino momenti est cognoscere latebras & recessus in animis hominum. Quoniam itaque id fieri nequit, nisi determinationes facultatum animæ accurate discernantur (§. 74. *part. 1. Eth.*); quæ huc faciunt subtilitatibus sterilibus perperam accensentur. Immo cum philosophi sit rationem reddere, cur possibilia actum consequi possint (§. 31. *Disc. prælim.*); qui ea alto supercilio contemnit, quæ huc ducunt, is parum Philosophum se probat.

§. 124.

An noluntatis bonitas dependeat a bonitate voluntatis.

Quoniam velle abstinere ab omni actione mala, quia bonæ contraria, & nolle committere actionem malam, quia mala est, inter se differunt (§. 123.), velle autem abstinere ab omni actione mala, quia bonæ contraria, ad bonam voluntatem pertinet (§. 119); *noluntas per se nondum dici potest bona, quia voluntas bona est.*

Si noluntati tribuere velis aliquam bonitatem, voluntas bona est eadem a voluntate in noluntatem derivanda, per se tamen eidem non inest. Multum vero interest, an bonitas

voluntati per se insit, an vero eadem bonitatem voluntatis saltem quodammodo participare videatur, quatenus voluntas bona noluntatem sibi subjicit, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescet.

§. 125.

Quid sit noluntas bona. *Noluntas bona* dicitur, quæ ad actionem malam non committendam generaliter determinata est. Quamobrem ei, *cui bona est noluntas, firmum propositum est non committendi actionem malam, & per consequens sibi cavendi ne actionem quandam malam committat.* Et quoniam noluntatis motivum est repræsentatio mali (§. 890. *Psych. empir.*) *is, cui noluntas bona est, ab actione mala abhorret, quatenus mala est:* cum vero is, *cui voluntas bona est*, abstineat ab actione mala, quia bonæ contraria, (§. 119.), etsi malitiam actionis non agnoscat, aut saltem animum ad eandem minime attendat; *actionem malam saltem non committit, quia commissio cum proposito suo non committendi nisi actionem bonam consistere nequit.*

Facile jam intelligitur quandonam omissio actionis malæ dependeat a noluntate bona, quandonam vero a voluntate bona. Etenim si voluntas bona est, homo actionem committere non vult, quia malam esse agnoscit, ideoque motivum non committendi est repræsentatio mali, seu malitia actionis intrinseca: ast si a voluntate bona unice dependet omissio actionis malæ, homo eandem omittere vult, quatenus agnoscit eam esse bonæ, in quam fertur appetitus, contrariam, ideoque motivum eam omittendi consistit in repræsentatione boni, quod appetitur, sed hic abesse agnoscitur. In casu priori actio omittitur ex proposito generadi actionem malam non committendi; in posteriori autem ex proposito generali actionem nonnisi bonam committendi, cujus necessarium consequens est omissio actionis bonæ contrariæ, quam scilicet bonam non esse agnoscimus

ſcimus. Atque ideo in caſu poſteriori ad malitiam intrinſecam actionis animus non attenditur, immo ea ignorari poteſt; ſed motivum actionis bonæ influit in determinationem abſtinentiæ ab actione mala, quia bonæ contraria. Vide, quæ modo de differentia inter voluntatem ab actione mala abſtinendi, quia bonæ contraria, & noluntatem eam committendi, quia mala eſt, demonſtravimus (§. 123.).

§. 126.

De principio generali quod ſupponit noluntas bona.

Quia noluntas bona generaliter determinata eſt ad non committendum actionem malam (§. 125.), noluntas vero dependet a judicio intellectus, quod actio talis mala ſit (907. *Pſych. empir.*); *noluntas bona ſupponit principium generale de malitia actionum*, veluti quod mala ſit actio, quam Deus ab hominibus committi non vult, aut quæ legi naturæ prohibetur. Unde ſequitur, ut *notio bonæ noluntatis pro diverſitate principii generalis de malitia actionum, quod ea ſupponit, diverſimode enuncietur.*

Sine motivo nulla datur in anima nolitio (§. 889. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum motivum nolitionis ſit repræſentatio mali (§. 890. *Pſych. empir.*), noluntas generaliter determinari nequit niſi per notionem quandam generalem de malitia actionis. Ex ipſa igitur natura noluntatis patet, noluntatem malam concipi non poſſe niſi præſupponatur principium generale, quo talis actio declaratur mala.

§. 127.

De determinatione voluntatis notanda.

Quoniam noluntas bona generaliter determinata eſt ad non committendum actionem malam (§. 125.), actiones autem malæ poſitivæ, ſive omittendæ tendunt ad labefactandam, vel funditus evertendam perfectionem eſſentialem, & ad imperfectionem accidentalem ſui & aliorum, ad imperfe-

perfectionem conservationi speciei, seu generationi & educationi prolis contrariam & ad imperfectionem familiæ atque status ejusdem, ad imperfectionem communem sociorum qua talium & status eorundem (§. 117.), actiones autem malæ privativæ sunt neglectus actionum ad conservationem perfectionis essentialis, ad acquirendam accidentalem sui & aliorum, ad conservationem generis humani & in specie familiæ ejusque perfectionem, vel denique ad perfectionem communem sociorum atque status eorundem tendentium, quas edere poteramus (§. 116.); *si noluntas bona esse debet, generaliter determinanda est ad actiones non committendas, quæ tendunt ad labefactandam, vel funditus evertendam perfectionem essentialem & ad imperfectionem accidentalem sui & aliorum, ad imperfectionem conservationi speciei, seu generationi & educationi prolis contrariam & ad imperfectionem familiæ suæ, itemque ad imperfectionem communem sociorum qua talium & status eorundem & ad non omittendum, seu negligendum actiones iisdem oppositas, ad conservationem scilicet perfectionis essentialis & acquisitionem accidentalem sui & aliorum, familiæ suæ & sociorum qua talium communem spectantium.* Quoniam constat lege naturæ actionum malarum positivarum commissionem & neglectum bonarum positivarum, in quo consistunt actiones malæ privativæ, prohiberi, id quod brevitatis causa ex philosophia practica universali & jure naturæ tanquam notum suppono, lex divina est, (§. 277. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec alia eidem contraria homini a Deo præscribi potuit (§. 282. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *noluntas bona principium aliud generale supponere nequit, nisi quod actio lege naturali prohibita, vel voluntati divinæ adversa mala sit.*

Quod voluntas & noluntas bona nequeant supponere principium aliud quam convenientiam & repugnantiam actionum humanarum cum lege naturæ, absque ulla hæsitatione admittit,

tit, qui perpendit, legem hanc extendi ad omnes actiones humanas, ita ut per eandem omnis actio bona & mala in quocunque casu definiatur: id quod satis superque apparet ex amplissima juris naturæ tractatione, quam feliciter absolutam publici juris fecimus. Juris hujus autor est ipse Deus (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), eamque legem homini tulit (§. 274 *part. 1. Phil. pract univ.*), ideoque perinde est, sive voluntas & noluntas determinetur per convenientiam & disconvenientiam actionis cum lege naturali, sive per conformitatem & repugnantiam cum voluntate divina. Christiani voluntatem Dei agnoscunt ex oraculis divinis, quæ habent. Attamen nec in hisce præcipiuntur legi naturæ adversa, nec prohibentur eidem conformia, etsi quoad religionem addantur rationi impervia.

§. 128.

De generali determinatione voluntatis & noluntatis impossibili.

Voluntas generaliter ad committendas actiones non nisi malas determinari nequit, nec noluntas ad actiones bonas non committendas determinari potest. Etenim si malum appetimus, id appetimus sub ratione boni & si bonum aversamur, id aversamur sub ratione mali (§. 896. *Psych. empir.*). Quodsi ergo voluntas generaliter determinetur ad actiones malas certi generis committendas, actiones istæ non spectantur respectu sui tanquam malæ, sed tanquam bonæ, & quando noluntas generaliter determinatur ad actiones bonas certi generis non committendas, eædem respectu sui non spectantur tanquam bonæ, sed tanquam malæ. Quamobrem fieri nequit, ut voluntas generaliter determinetur ad committendas actiones nonnisi malas, noluntas ad actionem bonam quamcunque non committendam.

Necesse est, ut propositio præsens recte intelligatur, ne quid difficultatis facessat. Nimirum si cujus voluntas generaliter determinanda est ad actiones nonnisi malas committen-

das; necesse est, ut is firmiter sibi proponat nullam committere actionem, nisi quam malam esse cognoverit. Et si noluntas generaliter determinanda ad non committendam actionem ullam, quæ bona est; necesse est, ut firmiter sibi proponat nullam committere actionem, quam bonam esse cognoverit. Actiones igitur hic spectantur non quales in se revera sunt, sed quales habentur judicio agentis. Istiusmodi determinationem generalem impossibilem esse, nemo non ultro largietur, qui voluntatis ac noluntatis naturam cognitam atque perspectam habet. Istiusmodi malitia concipi nequit, ut quis velit actionem ea unice de causa committere, quia lege naturæ prohibetur, aut non committere, quia eadem præcipitur, aut illas ideo committere, quia Deus eas a nobis committi non vult, vel non committere, quia Deus vult ut committantur. Etenim si actiones patrat legi naturæ, vel voluntati divinæ adversas, voluntatem determinat per notionem boni deceptricem, & si committere non vult legi naturæ, vel voluntati divinæ convenientes, noluntatem determinat per notionem mali deceptricem (§. 5, 6.). Cum enim falso æstimet felicitatem (§. 113), si vel maxime novit actionem quandam legi naturæ, aut voluntati divinæ adversari, legem naturæ aut voluntatem divinam felicitati suæ adversari opinatur.

§. 129.

De voluntate & noluntate mala. *Voluntas mala* dicitur, quæ generaliter determinata est ad actiones malas certi generis committendas, veluti ad nocendum aliis, vel defraudandos alios, aut se ingurgitandum. Et ex adverso *Noluntas mala* appellatur, quæ generaliter determinata est ad actiones bonas certi generis non comittendas, veluti ad non inserviendum aliis, aut ad se non perficiendum. *Malus* inprimis *animus* dicitur, si voluntas generaliter determinata ad nocendum aliis.

Cur

Cur voluntas mala & noluntas restringatur ad certum actionum genus, per propositionem præcedentem patet. Neminem esse gratis malum, dudum inculcarunt alii, experientia magistra, & ipsa voluntatis ac noluntatis natura id sufficienter indicat. Si cujus voluntas determinata est ad nocendum aliis, vel defraudandos alios, id fit partim lucri sui, partim voluptatis ex aliena infelicitate percipiendæ causa. Si cujus noluntas determinata est ad non inserviendum aliis, id ideo fit, quod molestum videatur sine suo commodo alterius commodum promovere. Rationem in casu dato semper manifestabit notio boni & mali deceptrix (*not.* §. 128.).

§. 130.

An particularis determinatio ad bonum & malum possibilis sit.

Quoniam voluntas mala generaliter determinata est nonnisi ad actiones malas certi generis committendas, & noluntas nonnisi ad actiones bonas certi generis non committendas (§. 129.); ideo *non repugnat, ut, cujus voluntas respectu certi generis actionum mala est, ejusdem voluntas respectu actionum certi generis bona sit* (§. 119.). *Idem valet de noluntate.* Immo *in eodem genere actionum voluntas atque noluntas non adeo mala est, quin in nonnullis casibus particularibus admittatur exceptio.*

Fieri potest e. gr. ut, cujus voluntas generaliter determinata est ad sese ingurgitandum, eo tamen non obstante determinata sit ad inserviendum aliis. Et ex adverso cujus noluntas determinata est ad non inserviendum aliis, ejus tamen animus alienus esse potest a defraudandis aliis, & abhorrere a damno inferendo aliis, immo pronus esse potest ad amicorum commoda promovenda. Non repugnat, ut crudelissimus latro, quem malitia propter se delectat, pronus sit ad sociorum commoda promovenda, etiamsi non pertineat ad ea, quæ societatis communia sunt.

§. 131.

Cur voluntas & noluntas bona non sufficiat ad actiones malas omittendas, bonas vero comittendas.

Si is, cui voluntas & noluntas bona est, errores foveat in jure naturæ, seu de actionibus bonis & malis; illo non obstante malas patrat, bonas committere non vult. Etenim cui voluntas bona est, ei firmum propositum est non committendi nisi actiones bonas & abstinendi ab actionibus iisdem contrariis (§. 119.). Et cui noluntas bona est, ei firmum propositum est non committendi, sed omittendi actionem malam (§. 125). Enimvero si errores fovet de actionibus bonis & malis; malas esse judicat, quæ bonæ sunt & bonas aut saltem permissas, quæ malæ sunt (§. 624. *Log.*). Quamobrem cum in casu particulari voluntas & noluntas sequatur determinationem generalem, si is, cui voluntas & noluntas bona est, errores fovet de actionibus bonis & malis, illo non obstante malas patrat, bonas committere non vult.

Constat olim apud multas gentes erroneam regnasse opinionem, quod fornicatio sit licita, seu jure naturæ permissa. Quamvis itaque alicui fuerit voluntas bona, seu firmum propositum abstinendi ab actione omni legi naturæ adversa; non tamen ideo abstinuit a fornicatione. Immo si quis putet coitum modicum conducere sanitati; eidem ipsa bona voluntas, quatenus fertur in bonum conservativum (§. 44.), fornicationem modicam persuadebit, & difficulter tandem sibi cavebit ab excessu. Similiter nec desunt hodie, qui talionem juri naturæ maxime consentaneam pronunciant, cum tamen eidem repugnet. Non obstante igitur noluntate bona de non nocendo aliis par malum pari malo referre minime dubitabunt. Nolo cumulare exempla in re satis manifesta, modo quis animum attendere velit ad ea, quæ quotidie fiunt.

§. 132.

De differentia volunta-

Quoniam voluntas & noluntas bona non sufficit ad abstinendum ab omni actione mala, & ad committendas non nisi

nisi actiones bonas, easque non omittendas (§. 131.), voluntatis autem perfectio consistit in determinabilitate per bonum verum & noluntatis perfectio in determinabilitate per malum nonnisi verum (§. 271. *part. 7. Jur. nat.*); *voluntas bona & perfecta atque noluntas bona & perfecta differunt, suamque voluntatem ac noluntatem nondum perfecit, qui curæ cordique habuit, ut voluntas ac noluntas efficiatur bona.* Ex collatione definitionum voluntatis & noluntatis bonæ atque perfectæ statim patet, *voluntatem ac noluntatem perfectam esse quoque bonam, ast non* ex adverso *voluntatem ac noluntatem bonam esse perfectam* (§. 119. 125. *h.* & §. 271. *part. 1. Jur. nat.*).

Falluntur ideo, qui voluntatem ac noluntatem bonam cum perfecta confundunt, & propterea voluntatem atque noluntatem perficere negligunt, quasi voluntas bona sufficiat ad bene agendum, noluntas bona ad malas actiones vitandas. Acutiores hinc vident, quomodo certo quodam sensu admitti possit, voluntatem emendandam esse ante intellectum, quatenus scilicet consultum est voluntatem ac noluntatem effici bonam, antequam perficiatur. Sed qui emendationem hominis a voluntate, non ab intellectu inchoandam esse contendunt, defectu notionum distinctarum multa confundunt, quæ a se invicem distingvi debebant, & multis præjudiciis & erroneis opinionibus perfectioni voluntatis ac noluntatis admodum adversis fores pandunt, ut ad virtutem infucatam & seriam vitiorum fugam non pateat aditus.

§. 133.

Voluntas perfecta requirit exactam juris naturæ, seu actionum bonarum & malarum scientiam: voluntas vero ac noluntas bona eam non supponit, sed ad eam sufficit generalia quædam de jure naturæ, seu actionibus bonis & malis congnosci. Etenim si voluntas & noluntas perfecta est, illa non determinatur nisi per bonum

Differentia cognitionis a voluntate perfecta & a bona supposita.

bonum verum, hæc non determinatur nisi per malum verum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter supponitur, ut bonum verum & malum verum sit cognitum, & per consequens ut constet, quænam actiones sint revera bonæ, quænam revera malæ. Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad actiones intrinsece bonas committendas & intrinsece malas omittendas (§. 153. *part. 1. Phil. pract. univ.*), scientia autem instructus certam rerum cognitionem habeat (§. 595. *Log.*); voluntas & noluntas perfecta requirit exactam juris naturæ, seu actionum bonarum & malarum scientiam. *Quod erat primum.*

Enimvero si voluntas generaliter saltem determinanda ad actiones bonas committendas & noluntas ad malas non committendas, motivo saltem generali opus est ad hanc determinationem, neque requiritur, ut agnoscas quænam præcise actiones sint bonæ, quænam malæ, seu quænam legi naturæ conveniant, quænam vero eidem repugnent. Quamobrem voluntas & noluntas bona non supponit scientiam juris naturæ, seu actionum bonarum & malarum, hoc est, voluntas & noluntas bona effici potest, etiamsi scientia juris naturæ, seu actionum bonarum & malarum non fueris instructus. *Quod erat secundum.*

Quoniam tamen voluntas & noluntas non determinatur sine motivis (§. 889. *Psych. empir.*), ad voluntatem & noluntatem generaliter determinandam ad committendas actiones bonas & omittendas malas, seu actiones suas legi naturæ conformandas, generali quodam motivo opus est, quale est felicitas sine custodia legis naturæ non consequenda (§. 398. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & infelicitas, quam transgressio legis naturæ parit (§. 405. *part. 1. Phil pract. univ.*), quemadmodum jam alias demonstravimus (§. 326. 327. *part.*

part. 2. Phil. pract. univ.); si voluntas atque noluntas bona efficienda, generalia quædam de lege naturæ præcognoscenda sunt (§. 119. 125.). *Quod erat tertium.*

Is, cujus voluntas & noluntas perfecta est, novit, quænam actiones sint revera bonæ, quænam malæ: cui vero bona saltem est voluntas & noluntas, is vult committere actiones bonas & omittere malas, quas tales esse judicaverit. Quamobrem cum in casu dato particulari voluntas & noluntas determinari nequeat ad actiones bonas committendas & malas omittendas, nisi verum fuerit de actionis bonitate atque malitia judicium, sive ea æstimetur ex convenientia & disconvenientia cum lege naturæ, sive ex conformitate & repugnantia cum voluntate divina; error utique officit ei, cui bona est voluntas & noluntas, imperfectione intellectus influente in voluntatem & noluntatem. Bona igitur voluntas & noluntas non ante efficitur perfecta, quam citra errorem cognoveris, quid legi naturali seu voluntati divinæ conveniat, aut disconveniat. In philosophia morali unum idemque est, sive voluntas & noluntas bona determinetur per convenientiam & disconvenientiam cum lege naturæ, sive per conformitatem & repugnantiam cum voluntate divina. Cum enim Deus homini legem naturali contrariam præscribere non potuerit (§. 282. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si quæritur, quidnam voluntati divinæ conforme sit, quidnam eidem repugnet, non aliter responderi potest, quam id voluntati divinæ conforme esse, quod legi naturæ convenit, id repugnare, quod huic disconvenit. Quodcunque igitur principium generale supponit voluntas & noluntas bona (§. 121. 126.); voluntatem & noluntatem perfici non posse patet, ne exorbitet, nisi exacta juris naturæ scientia. Aliter vero sese res habet, si homo christianus voluntatem divinam agnoscere studet ex oraculis sacris: ubi in casu particulari quæstio huc redit, an in scriptura sacra actio hæc a Deo præcipiatur, an prohibeatur. Atque tum bonæ voluntati & noluntati nocet error in

interpretando, vel in consequentiis deducendis admissus. Neque voluntas & noluntas perficietur, nisi exacta oraculorum divinorum & eorum, quæ inde necessario consequuntur, cognitione. Facilius autem errorem in interpretando & consequentiis deducendis vitabit, qui scientia juris naturæ pollet, quam qui ejusdem prorsus ignarus est, & qui intellectum perficere studuit, quam qui eidem perficiendo operam nullam navavit. Error ille si evitetur, de actionis bonitate & malitia idem erit judicium, quod jus naturæ suggerit.

§. 134.

De necessitate studii juris naturæ. Quoniam voluntas & noluntas perfecta requirit exactam juris naturæ scientiam (§. 133.); *qui voluntatem & noluntatem perficere vult, scientiæ juris naturæ acquirendæ omnem operam navare debet.*

Non est quod objicias, hoc modo fieri non posse, ut perfectionem voluntatis & noluntatis consequantur homines scientiæ minime capaces, ideoque plurimi. Etenim horum bona voluntas & noluntas dirigenda est ab iis, quorum voluntas & noluntas perfecta est (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*) Ideo in Rep. constituendi sunt doctores publici, qui in civitate degentes de voluntate Dei instituere debent (§. 459. *part. 8. Jur. nat.*), atque hi notitia voluntatis divinæ, ideoque scientia juris naturæ instructi esse debent (§. 460, *part 8. Jur. nat.*). Quodsi errore ipsorum seducantur ad male agendum alii, quorum bona est voluntas & noluntas, id ipsis imputandum. Unde elucet, quam sit necesse, ut voluntati & noluntati perficiendæ studeant illi, a quorum autoritate pendet voluntas & noluntas bona aliorum, ne in casu particulari dato exorbitet.

§. 135.

De iis qui demonstrati- Quoniam scientiæ juris naturæ operam navare debet, qui voluntatem & noluntatem perficere vult (§. 134.), defectum

fectum autem scientiæ supplet, si veritates universales, quæ hominibus demonstrationem capere nescientibus scitu necessariæ sunt, ad sensum communem reducantur (§. 422. *part.* 1. *Eth.*); si *voluntas & noluntas ejus perficienda, qui demonstrationem,* quæ scientiam parit (§. 598. *Log.*), *capere nescit; leges naturæ ad sensum communem reducendæ,* consequenter *opera danda, ut notiones bonitatis & malitiæ intrinsecæ actionum per ideas rerum in vulgus notarum ob similitudinem animo ingenerentur,* cumque necesse sit, ut voluptatem nocuam ab innocua discernere (§. 6.), molestiam innocuam agnoscere discat (§. 7.), *exemplis atque fabulis docendus, quænam pro bonis habeantur, ast nonnisi nocuam voluptatem afferunt & quænam habeantur pro malis, ast nonnisi innocuam quandam molestiam comitem habent.* *ones juris naturæ capere nequeunt.*

Veritates morales ad sensum communem esse reducendas, jam alias ostendimus (§. 246. *Part.* 1. *Ethic.*). Dedimus quoque exempla hujus reductionis a Christo & Apostolo suppeditata (*not.* §. 242. 246. *part.* 1. *Eth.*). Absit, ut tibi persuadeas, homines, in quos scientia minime cadit, totos ab autoritate aliorum pendere debere! Accedit, quod veritatis eorum, quæ nobis insinuata sunt, optime convincamur, si ea in nobis ipsis experiamur (§. 271. *prrt.* 2. *Phil. pract. univ.*), & exempla atque experientia propria ducant ad cognitionem vivam (§. 273. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), quæ fit motivum voluntatis & noluntatis (§. 244. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero cum ea omnia, quæ de modo consequendi summum bonum & felicitatem terrestrem demonstrata sunt in parte altera Philosophiæ practicæ universalis, ad perficiendam voluntatem & noluntatem tendant; in præsenti nobis esse licet brevioribus. Inprimis consultum est, ut relegantur, quæ inculcavimus de modo permovendi felicitate ad bona vera appetenda eos, qui demonstrationes a priori non capiunt (§. 350. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quamvis vero ad voluntatem & noluntatem

perficiendam faciat scientia juris naturæ (§. 134.); in philosophiæ practicæ universalis parte altera jam ostendimus, quod ea, quæ in propositione præsenti præcipiuntur ad supplendum scientiæ defectum, mirifice quoque prosint ei, qui juris naturæ scientia instructus est, & cum scientia conjungenda sint. Et ne via ad felicitatem veram præclusa videatur vulgo inerudito atque iis, qui in moralibus eodem altius non sapiunt; probe tenendum est, cum jus naturæ extendatur ad omnes omnino actiones humanas, non autem actiones promiscue omnes sint cujusvis, non opus esse ut omnes ad actionum bonarum & malarum omnium cognitionem vivam perducantur, seu integram juris naturæ theoriam animo complectantur, sed sufficere, ut ea unusquisque habeat perspecta, quæ cognitu ipsi necessaria sunt. Nemini adeo noverca est natura, quin cognoscere valeat, quænam ad felicitatem consequendam ipsi scitu necessaria sunt, ideoque ad componendum actiones suas ad normam legis naturæ. Quænam vero sint ea, quæ promiscue omnibus cognitu necessaria sunt, & quomodo consulendum sit iis, qui scientiæ proprie sic dictæ non sunt capaces, ex speciali tractatione satis superque elucescet. Pertinent ex jure naturæ huc inprimis ea, que de officiis præscribuntur & ad pauca principia generalia reduci possunt. Nostrum vero est in Ethica demonstrare, quænam ad voluntatem & noluntatem absolute perficiendam requirantur, ut constet, quomodo ad summam perfectionem usu facultatum humanarum acquisitu possibilem perveniatur, consequenter ad quam metam tendere debeamus. Quamvis enim eam non attingere valemus; opera tamen danda est, ut ad eam tam prope accedamus, quantum datur, & cavendum, ne longius ab ea distemus culpa nostra, cum propius accedere potuissemus. Quodsi homines conjunctis viribus felicitatem suam promovere studerent, quemadmodum fieri debebat; longe plura in potestate forent, quam vulgo putatur, præsertim si populorum Rectores in eo desiderari minime paterentur

rentur officii sui partes, quod ad curam circa virtutem spectat (§. 456. *part. 8. Jur. nat.*), quæ plerumque vel abjicitur, vel non attenditur, quia ignoratur, in politica accuratius discutienda. Sunt qui scientiam arduam contemnunt, quasi ad voluntatem perficiendam si non prorsus inutilem, saltem non necessariam. Sed hi sunt, qui perfectionis voluntatis atque noluntatis notionem vel nullam, vel saltem non distinctam & satis adæquatam habent, & voluntatem bonam cum perfecta confundunt, nec quid revera sit voluntas bona satis cognoscunt. Temeraria igitur eorumdem judicia nullam merentur attentionem.

§. 136.

De cognitione rationis, cur actio aliqua bona, vel mala sit.

Qui voluntatem & noluntatem perficere vult, tempestive cognoscere debet actionem, cur actio aliqua sit bona, vel mala. Si enim voluntas & noluntas perfecta est, illa determinari debet per bonum verum ad agendum, hæc per malum verum ad non agendum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum actiones bonæ referantur vel ad bonum suitatis, vel ad bonum communionis, & ex adverso malæ vel ad malum suitatis, vel ad malum communionis (§. 114.), & illæ dicantur bonæ, hæ autem malæ, quatenus vero actiones repræsentantur tanquam bonæ, eas appetamus (§. 904. *Psych. empir.*), & quatenus repræsentantur tanquam malæ, eas aversemur (§. 907. *Psych. empir.*); qui voluntatem perficere vult, tempestive cognoscere debet rationem, cur actio aliqua sit bona (§. 56. *Ontol.*), & ex adverso cur sit mala, si noluntatem perficere velit.

Hinc intelligitur, cur in anterioribus bonorum & malorum genera distincte a nobis explicata fuerint, quodque in Ethica explicari debeant. Quamobrem ad perfectionem voluntatis & noluntatis plurimum conducit, ut bonorum & malorum genera nobis intime cognita & perspecta reddamus & actiones

quasli-

quaslibet obvias ad eadem referre studeamus. Si jus naturæ a priori ex ipsa hominis natura demonstratur, quemadmodum a nobis factum est in systemate, quod condidimus; rationes istæ cuilibet obviæ sunt. Ast si quis systema juris naturæ animo comprehendere minime valet; is tamen rationes, cur actio aliqua sit bona vel mala cognoscere potest eo modo, quem in præcedente propositione insinuavimus. E. gr. abstinendum est a nimio vini potu. Haustus vini nimius malus est, quia sanitati nocet, ideoque ad malum destructivum refertur (§. 53.). Quamvis itaque hoc via demonstrationis assequi nequeas; sufficit tamen id doceri exemplis. Nisi enim actio agnoscatur bona, id quod aliter fieri nequit, quam ut manifesta sit ratio, cur bona sit, nec voluntas ad eam committendam determinari potest, ut nihil admittatur inviti. Hic enim quæritur, quomodo homo usu rationis libere se determinet ad agendum, non quomodo invitus ad actionem aliquam committendam determinandus, quam omittere mallet, non sine interna repugnantia, etsi in omni casu non eadem facilitate observabili. Sine ratione, cur actio aliqua bona vel mala sit, non agnoscuntur motiva volitionis & nolitionis (§. 890. *Psych. empir.*), sine quibus tamen nulla datur in anima volitio & nolitio (§. 889. *Psych. empir.*).

§. 137.

Quando pueri ad eam adducendi.

Quoniam is, cujus voluntas & noluntas perficienda, tempestive cognoscere debet rationem, cur actio aliqua sit bona vel mala (§. 136.); *quamprimum pueri intellectu uti discunt, docendi sunt, cur actiones sint committendæ, cur omittendæ, data nimirum ratione, ob quas illæ sunt bonæ, hæ autem malæ, & crescente usu intellectus, danda est opera, ut agnoscant rationem datam esse veram.*

Multi sunt, qui sibi persuadent, sufficere ut pueri actionibus bonis committendis, malis omittendis adsuefiant; sed oppido falluntur. Quamvis enim hoc fieri debet modo; hoc tamen

modo nondum perficitur voluntas, ideoque nec constans efficitur, neque perpetua, sed non una de causa facile in contrarium flectitur, sicque omnis opera & sollicitudo, quam in educatione adhibuimus, frustratur, ita ut magno conatu nihil fecisse tandem videamur. Qui ad propositionem præsentem animum attendit, is haud difficulter animadvertet, distingvi à nobis notitiam rationis a cognitione veritatis. Etenim fieri potest, ut norim rationem, cur aliqua actio sit bona, vel mala, nondum tamen mihi constet rationem istam esse veram. Qui audivit ab aliis, nimium vini haustum sanitati esse adversum, is novit rationem, cur is sit actio mala; ast nisi convictus, aut saltem persuasus fuerit, verum esse, quod nimius vini haustus sanitati noceat, adhuc ignorat rationem istam esse veram Cum intellectus usus successive acquiratur, ratio, cur actio aliqua bona, vel mala sit, addisci potest, etiamsi nondum capi possit, rationem esse veram. Quamobrem in perficienda voluntate a teneris ungviculis initio sufficit, ut pueri doceantur, quænam sit ratio, cur actionem committere, vel omittere debeant, & ubi ampliorem intellectus usum consecuti, ostendendum quoque ipsis est, rationem istam esse veram. Alia, quæ hic adhuc observanda sunt, in præsenti non commemoramus, quia de liberorum educatione ex instituto jam non agimus.

§. 138.

An voluntas metu pœnarum & spe præmiorum perficiatur.

Metu pœnarum & spe præmiorum voluntas & noluntas minime perficitur. Etenim qui metu pœnæ permovetur ad actionem committendam, vel omittendam, is actionem committit, vel omittit, ut pœnam evitet, vel præmii particeps fiat. Voluntas igitur non determinatur ad actionem committendam, quia bona est, nec noluntas ad actionem omittendam, quia mala est. Quamobrem cum voluntas & noluntas perfecta non sit, nisi illa determinetur ad actionem committen-

dam, quia bona est, hæc ad omittendam, quia mala est (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*); metu pœnarum non perficitur voluntas. *Quod erat unum.*

Eodem modo ostenditur, spe præmiorum voluntatem non perfici. *Quod erat alterum.*

Si metu pœnarum actionem committimus, eam non appetimus propter se, sed aversantes pœnam tanquam malum actionem appetimus tanquam medium depellendi malum. Quamobrem si quis putet, se pœnam alio modo evitare posse, obligatio, quæ metu pœnarum introducitur, inefficax est, hoc est, activæ non respondet passiva (§. 118. *pract. 1. Phil. pract. univ.*). Similiter si quis metu pœnæ actionem non committit, eam non aversatur propter se, sed revera pœnam aversatur tanquam malum & omissionem actionis appetit tanquam medium depellendi malum. Et idem eodem modo intelligitur de spe præmiorum. Abunde igitur patet, metu pœnarum & spe præmiorum non perfici voluntatem & noluntatem, & toto cœlo errare, qui metu pœnarum vel spe præmii hominem virtuosum efficere volunt, hoc est, voluntatem ejus constantem & perpetuam non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328. *pract. 1. Phil. pract. univ.*). Quamvis itaque liberi ab initio, cum intellectus usu nondum pollent, quantum sufficit ad cognoscendum bonitatem & malitiam actionum, metu pœnarum deterreantur ab actionibus sive committendis, sive omittendis, vel spe præmiorum incitentur ad actiones committendas, vel omittendas (§. 9.); non tamen in eo subsistendum, sed danda opera, ut etiam voluntas perficiatur, quamprimum per ætatem permittitur (§. 137.).

§. 139.

De duratione determinationis vo-

Quoniam metu pœnarum & spe præmiorum voluntas & noluntas non perficitur (§. 138.), ideoque illa non determinatur ad actionem committendam, quia per se bona est,

est, nec ad malam omittendam, quia per se mala est; *metu pœnarum & spe præmiorum quocunque modo evanescente, actio mala committitur, bona omittitur, in quam voluntas per se propendet, aut quam nauseat noluntas.*

lantatis & noluntatis metu pœnarum aut spe præmiorum facta.

Metus pœnarum & spes præmiorum est ratio determinationis actionem committendi, vel omittendi (*not.* §. 138.). Quamobrem cum sine ratione sufficiente, quæ eadem cum determinantibus (§. 116. *Ontol.*), nil esse possit (§. 70. *Ontol.*), metu pœnarum & spe præmiorum cessante, cessat quoque determinatio voluntatis & noluntatis ad actionem committendam, vel omittendam. Cessat autem metus pœnæ non modo, quando pœna a superiore tollitur, aut si a potestate ejus liberamur; verum etiam si quis opinetur, se pœnam evitare posse, aut si malit pœnam subire, quam bono, quod ex actione commissa sperat, carere, vel etiam pœnam minus molestam arbitretur, quam ipsi accidit commissio actionis. Non absimili modo idem patet de spe præmii. Experientia aperte loquitur ea, quæ a nobis dicuntur, modo quis in observando desiderari non patiatur attentionem & acumen suum. In moralibus constans est rationis & experientiæ consensus. Quodsi dissensus appareat, defectus vel in illa, vel in hac notatur. Ac ideo fieri potest, quod fieri debere alias ostendimus (§. 270. 272. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ut veritas eorum, quæ in philosophia practica demonstrata cognovimus, exemplis & experientia propria confirmentur, & nos hoc modo in eadem confirmemur. Immo ideo fieri potest, ut in moralibus experiundo multum proficere possit, qui scientiæ capax non est, & ut in perficienda voluntate experientia non modo suppleat scientiæ defectum (§. 135.), verum etiam convictioni, quam scientia parit, novum robur addit.

§. 140.

Si quis metu pœnæ, vel spe premii adductus fuit ad habitum quendam sibi comparandum; metu pœnæ, vel spe præmii sublata, non tolli-

De habitu metu pœnæ,

vel spe præmii comparato. *tollitur habitus, sed subsistit.* Habitus non acquiritur nonnisi exercitio (§. 430. *Psych. empir.*). Quamobrem si quis metu pœnæ, vel spe præmii adducitur ad habitum quendam sibi comparandum; voluntas ejus determinatur ad exercitia, quibus is comparatur. Cessante igitur metu pœnæ, vel spe præmii, cessant exercitia (§. 139.). Quamobrem cum exercitiis istis non amplius opus sit, ubi habitus comparatus; metu pœnæ, vel spe præmii sublato, habitus non una tollitur, ideoque subsistit.

Experientia propositio præsens adeo manifesta est, ut nemo eam ignoret nisi culpa sua. Immo ea referri potest ad notiones communes, quatenus communis moris est, pueros & adeolescentes metu pœnæ, vel etiam spe præmii adducere ad habitum sibi comparandum. Nimirum habitus comparandus æquiparatur operi perficiendo. Quodsi quis metu pœnæ vel spe præmii ad opus perficiendum adducitnr, per se patet, opere perfecto, metu pœnæ, vel spe præmii non amplius esse opus ac sine illo, vel hac opus subsistere, quod sine illo, vel hac perfici non poterat. Non est quod objicias, habitum acquisitum amitti, diu intermisso ejus usu (§. 432. *Psych. empir.*): etenim opus quoque perfectum destrui potest. Nec habitus acquisiti, nec operis perfecti duratio pendet ab iis actibus, quibus ille acquisitus, vel hoc perfectum. De duratione autem habitus acquisiti in præsenti sermo non est. Notari autem adhuc velim, quando experientiam commendamus ad supplendum defectum scientiæ, vel etiam ad confirmandam scientiam, id non esse extendendum in præjudicium scientiæ, quasi eadem carere possimus & experientia esse contenti. Etenim propositiones esse rite determinatas & universales, quæ per experientiam nobis innotescunt, absque demonstratione, quæ scientiam parit, raro certo cognoscitur, ut ideo scientia apprime sit necessaria iis, qui voluntatem & noluntatem perficere volunt, & voluntati atque noluntati aliorum formandæ operam dare debent.

§. 141.

§. 141.

Timore filiali Dei voluntas & noluntas bona efficitur, eo autem solo non perficitur, voluntas tamen & noluntas perfecta efficitur magis constans & perpetua. Si enim Deum timemus timore filiali, animum tenet sollicitudo nil quicquam faciendi, quod voluntati Dei adversum est, consequenter etiam nil omittendi quod eidem convenit (§. 1177. *Part. I. Jur. nat.*). Quamobrem cum voluntas bona sit, quæ generaliter determinata est ad committendum actiones voluntati divinæ conformes & ad abstinendum a contrariis (§. 121.), & noluntas bona sit, quæ generaliter determinata ad non committendum actionem voluntati divinæ adversam (§. 127.); timore filiali Dei voluntas & noluntas bona efficitur. *Quod erat primum.*

De influxu timoris Dei filiali in bonitatem & perfectionem voluntatis.

Enimvero cum voluntas & noluntas nondum sit perfecta, etsi sit bona (§. 132.), neque sufficiat, velle committere actionem nullam, nisi voluntati Dei conformem, & nolle committere actionem voluntati divinæ adversam, sed præterea in casu dato particulari requiratur, ut certo constet, hanc actionem voluntati divinæ convenire, aut repugnare; timore filiali solo voluntas non perficitur. *Quod erat secundum.*

Denique cum voluntas perfecta non determinetur nisi per bonum verum & noluntas perfecta nisi per malum verum (§. 271. *part. I. Jur. nat.*); si cujus voluntas & noluntas perfecta est, is actionem committere vult ob bonitatem intrinsecam, malam committere non vult ob malitiam intrinsecam, seu quia certo cognoscit actionem illam esse bonam, hanc malam, ideoque illam legi naturæ (§. 153. *part I. Phil. pract. univ.*) & per consequens voluntati divinæ convenire, hanc vero repugnare (§. 282. *part. I. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque animum ejus, qui Deum timore filiali timet, te-

net sollicitudo nil quicquam faciendi, quod voluntati divinæ adversum est (§. 1177. *part. 1. Jur. nat.*); eum nihil quicquam a proposito committendi actionem, quam legi naturæ, seu voluntati divinæ conformem esse agnoscit, dimovere potest, neque etiam a proposito non committendi actionem, quam scit legi naturæ, seu voluntati divinæ adversam. Quamobrem cum voluntas & noluntas constans sit, quando in dato casu non mutatur, & perpetua, quando in omni casu eodem ad idem tendit (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*); timor Dei filialis influit in constantiam & perpetuitatem voluntatis, ideoque voluntatem perfectam efficit magis constantem atque perpetuam. *Quod erat tertium.*

Falluntur qui sibi persuadent, timorem Dei filialem esse medium sufficiens voluntatem & noluntatem perficiendi. Sed hi sunt qui voluntatem & noluntatem bonam cum perfecta confundunt. A vero tamen quoque aberrant, qui existimant, timorem Dei filialem ad perficiendam nihil conferre, nisi quatenus voluntas bona influit in perfectam, & ab hac præsupponitur, cum ex propositione præsente pateat, eum plurimum conferre ad constantiam & perpetuitatem voluntatis perfectæ: quo ipso studium virtutis & ejus exercitium multum facilitatur (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Verum igitur influxum timoris filialis in determinationem voluntatis & noluntatis propositio præsens docet.

§. 142.

De influxu amoris Dei in bonitatem & perfectionem voluntatis & noluntatis.

Quoniam timore filiali Dei voluntas & noluntas bona efficitur, eo tamen solo non perficitur, voluntas tamen & noluntas perfecta efficitur magis constans & perpetua (§. 141), qui vero Deum amat, ejus animum tenet sollicitudo, ne quid faciat, quod Deus a se fieri non vult, vel etiam ne quid facere negligat, quod fieri vult (§. 1176. *part. 1. Jur. nat.*), conse-

consequenter posito amore divino ponitur timor filialis (§. 1177. *part.* 1. *Jur. nat.*); *amore Dei voluntas & noluntas bona efficitur, eo autem solo non perficitur, voluntas tamen & noluntas perfecta efficitur magis constans & perpetua.* Immo cum timor Dei filialis consistat in sollicitudine animi nil faciendi, nisi quod voluntati divinæ convenit, nequaquam vero quod eidem adversum est (§. 1177. *part.* 1. *Jur. nat.*), & hæc sollicitudo ortum suum ducat ex amore divino (§. 1176. *part.* 1. *Jur. nat.*); *timor Dei filialis & amor Dei excitat studium cognoscendi, quidnam voluntati divinæ, consequenter legi naturæ* (§. 282. *part.* 1. *Jur. nat.*), *conforme sit, quid adversum*, ideoque cum ad perficiendam voluntatem & noluntatem scientia juris naturæ requiratur (§. 134.), hoc ipso *amor Dei & filialis timor* quoque *influit in studium perficiendæ voluntatis & noluntatis.*

Sine amore Dei non datur timor filialis. Quamvis enim ob rationem quandam aliam voluntas determinata sit generaliter ad non committendas actiones voluntati divinæ adversas; nondum tamen adest ea sollicitudo animi, quæ ad timorem filialem requiritur & ex amore oritur. Cumque vi hujus sollicitudinis timor filialis excitet studium ea cognoscendi, quæ voluntati divinæ conveniunt, quæ eidem adversantur, ut is sit stimulus voluntatis & noluntatis perficiendæ, id ab amore habet, qui quo intensior, eo stimulus fortior. Quia vim stimulandi timor ab amore acquirit, ideo studium juris naturæ seu voluntatis divinæ cognoscendæ efficit jucundum, ut eidem non sine voluptate vacemus. Immo quando actio bona committenda, vel mala omittenda, voluntatem perfectam stimulat continuo timor vi ab amore in se derivata, atque sic mirifice influit in constantiam voluntatis & noluntatis. Enimvero de hisce disertius dicendum, quando de virtutibus theologicis, qui sunt habitus officii erga Deum satisfaciendi, ex instituto acturi sumus.

§. 143.

§. 143.

De influxu timoris servilis in voluntatem & noluntatem.

Timore Dei servili voluntas & noluntas non perficitur, nec efficitur bona. Si enim timor Dei fuerit servilis, homo metu pœnæ adactus facit, quod vult Deus, vel non facit, quod a se fieri non vult (§. 1178. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero metu pœnæ non perficitur voluntas & noluntas (§. 138.). Ergo timore Dei servili voluntas & noluntas non perficitur. *Quod erat unum.*

Enimvero quamvis metu pœnæ adactus faciat, quod Deus vult, vel non faciat, quod a se fieri non vult, cum tamen id faciat evitandæ pœnæ causa, voluntas & noluntas determinata non est ad faciendum, quod Deus vult, quia id voluntati ejus conforme, & non faciendum, quod Deus non vult, quia voluntati ejus repugnat, sed generaliter saltem determinata est ad evitandum pœnam. Quamobrem cum voluntas & noluntas bona non sit, nisi generaliter determinata fuerit ad committendum nonnisi actiones voluntati ejus conformes (§. 121.), & ad omittendum actionem quamlibet voluntati ejus adversam (§. 127.); timore servili voluntas & noluntas non efficitur bona. *Quod erat alterum.*

Ex demonstratione partis posterioris facile patet, in genere verum esse, quod metu pœnæ voluntas & noluntas non efficiatur bona. Deterrentur homines metu pœnæ a committendis actionibus malis & non omittendis bonis, ast utrumque faciunt inviti (§. 585. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Actio vero bona tam privativa, quam positiva omne, quod invitum est, excludit, ideoque voluntaria esse debet.

§. 144.

De signo voluntatis bonæ.

Voluntatis bonæ signum est, si quis actionem committit, quia legi naturæ, aut voluntati Dei convenit; seu quam eidem convenire existimat, & noluntatis bonæ signum est, si quis actionem committere non

non vult, quia eam putat legi naturæ, aut voluntati divinæ adversam. Etenim voluntas bona de bonitate actionum principium aliud generale ſupponere nequit, quam quod eædem legi naturæ, aut voluntati divinæ conveniant (§. 121.), nec noluntas bona, quam quod eædem legi naturæ, aut voluntati divinæ repugnent (§. 127). Quamobrem ſi quis actionem committit, quia legi naturæ, aut voluntati divinæ convenit; ejus voluntas generaliter determinata eſt ad committendum actiones legi naturæ, aur voluntati divinæ convenientes, & ſi quis actionem committere non vult, quia legi naturæ, aut voluntati divinæ adverſa, ejus noluntas generaliter determinata eſt ad non committendum actiones legi naturæ aut voluntati divinæ adverſas. Quoniam itaque generalis illa determinatio voluntatem bonam efficit (§. 119), hæc noluntatem bonam (§. 125.); voluntatis bonæ ſignum eſt, ſi quis actionem committere vult, quia legi naturæ, aut voluntati Dei convenit, ſeu eam eidem convenire exiſtimat, & noluntatis bonæ ſignum eſt, ſi quis actionem committere non vult, quia eam putat legi naturæ, aut voluntati divinæ adverſam.

Ex nuda commiſſione, vel omiſſione actionis agnoſci nequit voluntatis & noluntatis bonitas. Quodſi enim voluntas aliter determinetur ad actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ conformes quam quia eidem conformes ſunt, & ad abſtinendum a contrariis, ea bona non eſt (§. 122.). Et ſimiliter intelligitur, noluntatem bonam non eſſe, ſi ea aliter determinetur ad actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ adverſas, non committendas, quam quia eidem adverſantur. Neceſſe igitur eſt, ut nobis pateat ratio, cur quis actionem quandam committat, vel committere nolit, ut conſtet de bonitate voluntatis, vel noluntatis. Et quia bonitate voluntatis & noluntatis non obſtante, actiones malas patrat, bonas

committere non vult, si quis erroneas fovet in jure naturæ, vel de voluntate Dei opiniones (§. 131.); nec ex conformitate actionis cum lege naturæ aut voluntate divina, aut repugnantia cum eadem, agnoscitur voluntas & noluntas bona. Per se autem patet, quando voluntas & noluntas bona inde concludi dicitur, si ratio, cur quis actionem committat, vel committere nolit, fuerit conformitas, vel repugnantia cum lege naturæ, aut voluntate divina, non sufficere, ut quis dicat sibi hanc esse rationem, cum alia sit, ob quam agit, aut agere nolit. Id quod intelligitur in omni casu, ubi simulationi locus est, qua ne decipiamur, in signorum applicatione sollicite cavendum.

§. 145.

De signo voluntatis & noluntatis perfectæ.

Voluntatis & noluntatis perfectæ signum est, si quis rationes, cur actionem committat, ad voluntatem determinandum utitur bonitate intrinseca, cur vero committere nolit, ad determinandum noluntatem malitia intrinseca, vel etiam si actionem ideo committit, quia scit eam legi naturæ convenire, aut committere non vult ideo, quia scit eam legi naturæ adversari. Si quis enim voluntatem determinat per bonitatem intrinsecam actionum ad eas committendas & noluntatem per malitiam intrinsecam ad eas non committendas, cum illæ tendant ad perfectionem nostram statusque nostri (§. 103. *part. 1. Phil. pract. univ.*), hæ autem ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 106. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quod vero nos statumque nostrum perficit revera bonum verum sit (§. 557. *Psych. empir.*), & quod revera nos & statum nostrum imperfectiorem reddit sit malum verum (§. 568. *Psych. empir.*); voluntas determinatur per bonum verum & noluntas per malum verum. Quoniam itaque voluntas perfecta, si per bonum verum determinatur, noluntas autem perfecta, si determinatur per malum

malum verum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*); voluntatis & noluntatis perfectæ signum est, si quis ratione, cur actionem committat, ad voluntatem determinandum utitur bonitate intrinseca, cur vero committere nolit, malitia intrinseca. *Quod erat unum.*

Similiter qui scit actionem, quam committit esse legi naturæ conformem, aut quam committere non vult esse eidem adversam, cum lex naturæ nos obliget ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 153. *part. 1. Phil. pract. univ.*); bonitatis & malitiæ intrinsecæ certam cognitionem habet (§. 595. *Log*). Quodsi ergo actionem ideo committit, quia scit eam legi naturæ convenire, aut committere non vult ideo, quia scit eam legi naturæ adversari; voluntatem ad actionem committendam determinat per bonitatem intrinsecam, noluntatem ad actionem non committendam per malitiam intrinsecam actionis. Quoniam itaque voluntatis & noluntatis perfectæ signum est, si illa ad agendum determinatur per bonitatem intrinsecam, hæc ad non agendum per malitiam intrinsecam actionis, *per demonstrata n. 1.* voluntatis quoque & noluntatis perfectæ signum erit, si quis ideo actionem committit, quia scit eam legi naturæ convenire, vel eam committere non vult, quia novit, eam legi naturæ adversari. *Quod erat alterum.*

Voluntas & noluntas tum demum perfecta est, si in omni actionum genere determinatur per bonitatem, vel malitiam intrinsecam, prouti actiones vel bonæ, vel malæ fuerint. Ac propterea ad perfectionem voluntatis & noluntatis requiri ostendimus scientiam juris naturæ (§. 133.). Quando ex ratione, ob quam actio bona committitur, vel mala omittitur, concluditur, utrum voluntas ipsius perfecta sit, nec ne; id non

extendi poteſt ultra id actionum genus, ad quod actio datæ referenda, ac per conſequens inde perfectio voluntatis, vel noluntatis in genere inferri nequit. Subinde tamen circumſtantiæ quædam ſingulares adſunt, ex quibus ſaltem probabiliter colligitur, quod, ſi perfectio voluntatis, vel noluntatis non extenditur ad omne actionum genus, eadem tamen porrigatur ad pleraſque, veluti ſi conſtet, voluntatem eſſe bonam, atque actiones committi ideo, quia eaſdem patrans ſcit, quod legi naturæ conveniant. Vix autem omnimoda voluntatis & noluntatis perfectio in homine ſperanda: unde enatum dudum eſt proverbium, neminem hominum omnibus horis ſapere. Non autem utilitate ſua caret noſſe, quod alicujus voluntas, vel noluntas perfecta ſit quoad certum ſaltem actionum genus. Qualis nimirum ſit voluntas, vel noluntas alterius, ut cognoſcamus, haud raro e re noſtra eſt. Quodſi enim noſtra parum intereſt noſſe, qualis ſit voluntas, vel noluntas alterius; notitia voluntatis & noluntatis alienæ magis curioſa eſt, quam utilis, eaque facile caremus. Ceterum ſigna virtutum & vitiorum, ideoque etiam voluntatis bonæ atque perfectæ non tantummodo dantur, ut noſcamus alios, verum etiam ut noſcamus nosmetipſos. Et in notitia ſui ipſius facilior & minus fallax eſt eorum applicatio. Ne vero circa demonſtrationem partis ſecundæ præſentis oriatur aliquod dubium, tenendum eſt, eum, qui ſcit actionem aliquam eſſe legi naturæ conformem, cum lex naturæ præcipiat actiones intrinſece bonas (§. 153. *part. 1. Phil. pract. univ.*), intrinſecam illius bonitatem ſaltem confuſe cognoſcere. Immo fieri poteſt, ut eam diſtincte agnoſcat, etiamſi terminum ignoret, aut non ſatis intelligat. Non inhærendum eſt terminis, ſed reſpiciendæ ſunt res iisdem ſignificatæ. Sane in caſibus particularibus bonitas & malitia intrinſeca indigitatur nomine ſuo ſpeciali, veluti quod nimius vini hauſtus noceat ſanitati. Et propoſitio præſens docet, unde petenda ſint ſigna perfectæ voluntatis & voluntatis in caſu particulari, quæ ſunt motiva actionum committendarum & omittendarum.

§. 146.

§. 146.

Si quis ideo quid facit, quia faciunt alii, aut facere non vult, quia non faciunt alii; ejus voluntas nec perfecta, nec bona est. Etenim qui ideo saltem quid facit, quia faciunt alii, aut facere non vult quia non faciunt alii; is de actionum bonitate intrinseca & malitia intrinseca ne quidem per somnium cogitat, tantum abest, ut per bonitatem voluntatem, per malitiam noluntatem determinet. Quamobrem cum voluntas perfecta per bonum verum, noluntas perfecta per malum verum determinetur (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*); si quis ideo quid facit, quia faciunt alii, aut facere non vult, quia non faciunt alii, ejus voluntas perfecta non est. *Quod erat unum.* *De imitatione in agendo & non agendo.*

Similiter qui ideo quid facit, quid faciunt alī, aut facere non vult quia non faciunt alii; is de convenientia ut disconvenientia actionum cum lege naturæ, aut voluntate divina parum cogitat, ideoque voluntas jus generaliter determinata non est ad committendum actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ convenientes, nec voluntas ad non committendas actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ adversas. Quoniam itaque voluntas bona non est, nisi quæ generaliter determinata ad committendum actiones legi naturæ aut voluntati divinæ convenientes (§ 121.), nec voluntas bona est, nisi quæ generaliter determinata ad non committendum actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ adversas (§. 127.); si quis ideo quid facit, quia faciunt alii, aut facere non vult, quia non faciunt alii, ejus voluntas & noluntas bona non est. *Quod erat alterum.*

Maxima pars hominum in agendo & non agendo imitatur alios. Quamvis itaque contingat, ut actiones bonas committant, aut malas committere nolint; actiones tamen eorum

non proficiscuntur a bona voluntate, nec omissio actionum a bona noluntate. Satis superque id apparet in eo casu, in quo se tuentur exemplo aliorum, quando ob actiones malas reprehenduntur, aut exemplo aliorum se excusatos existimant, quando consilia meliora spernunt. Bonitate autem voluntatis & noluntatis deficiente, multo minus perfectioni utriusque locus est (§. 132.).

§. 147.

De eo, qui quid facit, quia eidem faciendo adsuefactus, & contra.

Qui ideo quid facit, aut facere non vult, quia isti faciendo, huic non faciendo quomodocunque adsuefactus: ejus voluntas & noluntas bona non est, multo minus perfecta. Etenim qui ideo saltem quid facit, aut facere non vult, quia eidem faciendo, vel non faciendo quomodocunque assuefactus; is de actionis cum lege naturæ, aut voluntate divina convenientia, vel disconvenientia, minime cogitat, multo minus de ejus intrinseca bonitate atque malitia. Unde porro eodem quo ante (§. 146.), modo patet, voluntatem ejus ac noluntatem nondum esse bonam, nedum perfectam.

Non una de causa contingit, homines adsuefiri certis actionibus committendis vel omittendis, utut ignorent eas esse legi naturæ, aut voluntati divinæ conformes, aut adversas, immo ut nesciant, de eo disquirendum esse, cura omni de voluntate & noluntate bona efficienda neglecta, vel prorsus abjecta. In causa est ignorantia, vel error educatorum, qui aliorum mores formare debent, imitatio cœca aliorum, consuetudo agendi vel non agendi per motiva quæcunque a bonitate & malitia actionum intrinseca, vel a conformitate, aut repugnantia cum lege naturæ, aut voluntate divina desumta diversa: id quod ex speciali tractatione clarius elucescet. Falluntur itaque, qui sibi persuadent, se satisfecisse officio suo, si pueros autoritate sua, vel pœnarum metu actionibus bonis committendis, malis non committendis assuefaciant, parum solliti-

sollicíti, utrum noverint nec ne, cur istiusmodi actiones sint committendæ, vel omittendæ. Quamvis enim id fieri debeat, antequam intellectus usus adhuc deficiens aliud admittit (§. 9.); in eo tamen non subsistendum. Prima enim educatorum cura esse debet, ne voluntas & noluntas educatorum corrumpatur, deinde ut efficiatur bona, tandem ut perficiatur. Ita nimirum sequimur naturæ ordinem, ut nihil fiat ipsa invita, sed per gradus, quos ipsa determinat, ad voluntatis atque noluntatis perfectionem enitamur, & non impedito progressu ad metam contendamus,

§. 148.

Quomodo incognitum se habeat ad appetitum & aversationem.

Incognitum nec appetere, nec aversari possimus. Etenim si quid appetere debemus, necesse est, ut idem nobis repræsentemus tanquam bonum (§. 904. *Psych. empir.*), &, si quid aversari debemus, necesse est, ut idem nobis repræsentemus tanquam malum (§. 907. *Psych. empir.*). Enimvero cum ejus quod incognitum est, nullam prorsus habeamus notionem (§. 51. *Psych. empir.*); id nobis neque tanquam bonum, neque tanquam malum repræsentare possumus (§. 49. *Psych. empir.*). Quamobrem impossibile est, ut incognitum appetamus, vel aversemur.

Vulgo dicitur, ignoti nullam esse cupidinem, ut ideo propositio præsens facile sumatur absque demonstratione, quemadmodum quoque in anterioribus fecimus. Quoniam tamen hoc principio sæpe utemur, ne videamur aliquid gratis sumsisse in philosophia, in quo ratio reddenda eorum, quæ sunt, vel fiunt (§. 31. *Disc. prælim.*); id demonstrare voluimus, ut pateat ratio, cur fieri minime possit, ut incognitum appetamus, vel aversemur.

§. 149.

De impedimento perficiendi voluntatis.

Qui ignorat voluntatis & noluntatis perfectionem & a bona differentiam; utramque perficere negligit. Et qui voluntatis ac noluntatis bonæ notionem non satis distinctam habet; is operam minime dat,

tatem & noluntatem bonam efficiendi. *dat, ut efficiatur bona, aut irrito successu bonam efficere studet.* Qui enim ignorat voluntatis & noluntatis perfectionem, cum incognitum nec appetere, nec aversari possimus (§. 148.), is voluntatis & noluntatis perfectionem minime appetit etsi eandem nec aversetur, ideoque utramque perficere non studet. Quoniam itaque ea facere omittit, quæ ad voluntatem & noluntatem perficiendam requiruntur, in hac omissione vero negligentia consistit (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui voluntatis & noluntatis perfectionem ignorar, utramque perficere negligit. *Quod erat primum.*

Quodsi quis differentiam voluntatis & noluntatis perfectæ a bona ignorat; is voluntatem & noluntatem bonam cum perfecta facile confundit, sibique persuadet sufficere, ut voluntas & noluntas bona sit, nec de eadem perficienda cogitat, quemadmodum quoque satis experimur. Quamobrem porro, ut ante *n 1.* patet; quod utramque perficere negligat. *Quod erat secundum.*

Qui voluntatis & noluntatis notionem non satis distinctam habet, is vel non perpendit illam consistere in determinatione generali ad committendas actiones nonnisi bonas, seu legi naturæ, aut voluntati divinæ convenientes (§. 121.), hanc vero in determinatione ad non committendas actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ adversas (§. 127.), vel non utitur medio voluntatem & noluntatem sic determinandi, quo efficitur bona, veluti si metu pœnarum (§. 134.), imitatione aliorum, quorum autoritas apud ipsum valet (§. 146.), aut consuetudinem agendi contrahendo id efficere velit (§. 147.). Quamobrem contingit, ut de voluntate & noluntate bona efficienda non cogitet, ideoque nullam det operam, ut bona efficiatur, aut omni conatu suo nihil agens irrito successu eandem bonam efficere studeat.

Mirum

Mirum videri poterat, quod plerumque homines intellectui & voluntati perficiendis data opera minime incumbant, sed tam arduum negotium casui permittant, cum tamen non ignorent ne vilissimam quidem sordidarum artium sine peculiaribus exercitiis acquiri posse. Enimvero id inde est, quod habituum intellectus & voluntatis atque noluntatis notiones distinctas non habeant, propterea quod psychologia ac inde pendens Ethica non satis fuerit exculta. Quamobrem ut defectui huic mederemur, nostrum esse duximus, ut ad distinctam animæ cognitionem alios duceremus, ac ideo usum facultatum animæ & ab eo pendentes habitus ex ipsa natura humana demonstraremus. Is enim philosophiæ nostræ scopus est, ut homines efficiamus vere homines, hoc est, rationales, atque veram felicitatem in eorum potestatem redigamus.

§. 150.

Quoniam ignorantia perfectionis voluntatis & noluntatis & differentiæ a bona impedimento est, quominus perficiatur, & defectus notionis bonitatis satis distinctæ obstat, quo minus opera detur, ut bona efficiatur, aut ut irrito successu opera detur; ideo *distincte cognoscere tenemur, in quonam perfectio voluntatis & noluntatis consistat* (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*), *& quomodo voluntas atque noluntas perfecta a bona differat* (§. 133.), *itemque bonitatem voluntatis* (§. 119. *& seqq.*) *ac noluntatis probe perpendere* (§. 125.). *& seqq.*) *& quomodo vere perficiatur atque bona efficiatur, cognoscere debemus* (§. 134. *& seqq.*). *Quomodo id tollatur.*

Patet itaque, quantæ utilitatis sint ea, que de perfectione & bonitate voluntatis ac noluntatis demonstravimus, & quod hæc doctrina ad Ethicam pertineat, utque in eadem tradatur apprime necessarium sit. Dolendum omnino est, profano nostro & licentioso seculo doctrinæ solidæ propagandæ tot ac tanta impedimenta objici.

§. 151.

Impedimentum aliud bonam efficiendi & perficiendi voluntatem atque noluntatem.

Qui falsa notione boni occœcantur, veluti id æstimantes ex delectationibus sensualibus, ex lucro, ex vanis denique imperitorum & adulatorum laudibus; voluntatem & noluntatem bonam efficere atque perficere minime student. Qui enim falsa notione boni, ideoque etiam mali occœcantur, per eam determinant voluntatem atque noluntatem suam (§. 904. 907. *Psych. empir.*). Quamobrem cum voluntas bona non sit, si generaliter determinetur aliter, quam ad committendas actiones legi naturæ, aut voluntati divinæ conformes & ad abstinendum a contrariis (§. 122.), nec bona sit noluntas, si generaliter aliter determinetur, quam ad non committendas actiones lege naturæ prohibitas, aut voluntati divinæ adversas (§. 127), veluti ad committendas actiones, quæ sensum hilarant, vel quæ lucrum, aut vanas imperitorum & adulatorum laudes pariunt, & ad iisdem contrariis omittendas; qui falsa notione boni occœcantur, veluti id æstimantes ex delectationibus sensualibus, ex lucro, ex vanis imperitorum & adulatorum laudibus, voluntatem & noluntatem bonam efficere minime student. *Quod erat unum.*

Qoniam vero voluntas atque noluntas perfecta bonam supponit (§. 132.) & juris naturæ exactam scientiam requirit, ad cui conformandas actiones voluntas (§. 121.) & noluntas bona generaliter determinata (§. 127.); qui falsa notione boni occœcantur, voluntatem & noluntatem perficere minime student. *Quod erat alterum.*

Magnum impedimentum est, quo minus voluntas & noluntas bona efficiatur & perficiatur, si falsa boni opinione animus imbuitur. Falsas autem de bono opiniones potissimum huc redire, ut bona existimentur quæ sensus hilarant, & lucrum, vel laudes vanas pariunt, ex sequentibus in tractatione

tione præsertim speciali clarius elucescet. Et siquidem in rationem inquirere volueris, cur deficiat voluntas & noluntas bona, multoque magis perfecta; haud difficulter deprehendes id tribuendum esse æstimationi boni ex delectationibus sensualibus, ex lucro, ex vanis imperitorum & adulatorum laudibus. Videbis enim homines, in quibus voluntas & noluntas bona, multoque magis perfecta, desideratur, duci cupidine delectationum sensualium, lucri, aut vanæ gloriæ. Vanas laudes tribui ab imperitis, quivis facile agnoscit, si vel maxime ipsemet laudes veras & meritas a falsis & inmeritis discernere nesciat. Mos vero adulandi alios, ut vicissim adulatorem adulentur, inter eruditos, adeo hodie invaluit, ut laudes vix ullam reperiant fidem apud peritos, nisi a laudatore sufficienter probentur, aut ejus peritia ejusdemque mores satis fuerint perspecti. Immo hodie adeo malitiosi sunt longe plurimi, ut non modo vituperent, sed turpiter traducant eos, qui laudes immeritas in ipsos cumulare nolunt.

§. 152.

Quoniam qui falsa notione boni occœcantur, voluntatem & noluntatem bonam efficere atque perficere minime student (§. 151.); *si falsa notione boni a studio voluntatem & noluntatem bonam efficiendi atque perficiendi quis abstrahitur, notio ista ex ejus animo eradicanda & vera eidem insinuanda.* *Quomodo tollatur.*

Cum notiones boni falsæ plures sint, nec uno eodemque modo eradicari possunt. Quomodo autem eradicanda quælibet sit, ex tractatione speciali rectius patebit. Quænam vero sit vera boni notio, abunde explicavimus in superioribus (§. 43. *& seqq.*). Quodsi notio quædam falsa boni firmas radices egerit in animo hominis, difficillime eradicatur: ubi vero eradicata non fuerit, haud quaquam fieri potest, ut vera eidem insinuetur. Quamobrem ad tollendum impedimentum voluntatem atque noluntatem bonam efficiendi & perficiendi, de quo in præsenti nobis sermo est, requirimus, ut

 & no-

notio boni falsa ex ejus animo eradicetur, & vera eidem insinuetur, nec posterius solum sufficit: magnam enim opinionum radicatarum vim adversus veritatem experimur. Ceterum hic denuo apparet, quam necesse sit, ut veri boni notio in Ethica sufficienter evolvatur & omnia boni genera explicentur, quemadmodum a nobis factum in anterioribus.

CAPVT II.

De modo emendandi voluntatem.

§. 153.

Emendatio voluntatis & noluntatis.

V*oluntas & noluntas emendari* dicitur, si corrupta efficitur bona & perficitur, seu mala efficitur bona & perfecta.

Quæ in capite præcedente de modo voluntatem & noluntatem bonam efficiendi & perficiendi docuimus, in iis non supponitur corruptio, quæ cum morbus animi sit, peculiarem exigit curationem. Hoc opus non est, si corrupta nondum fuerit, sed adhuc indifferenter se habet ad bonas & malas actiones. Qui appetitum hominis naturaliter corruptum statuunt; ita ut vitium eidem per se inhæreat; emendationem voluntatis a studio eandem bonam efficiendi & perficiendi non distingvunt. Cumque plerique bonitatem voluntatis ab ejus perfectione non discernant; ideo tantummodo de emendatione voluntatis loquuntur & idem ipsis sonat voluntatem emendare, perficere & bonam efficere. Sed cum corruptio in voluntatem derivetur a facultate cognoscitiva, ejus nimirum non usu & abusu; ea a se invicem probe discernenda sunt, quia unumquodque eorum peculiare studium requirit.

§. 154.

Quid emendatio voluntatis supponat.

Qnoniam voluntas corrupta bona effici debet, si emendanda (§. 153.), quando autem corrupta est, ad malum proclivis, ad bonum vero segnis & iners est, ita ut ad male agen-

agendum ſeſe facile determinet, ad bene autem agendum difficulter determinetur, & actiones bonas committere negligat (§. 10.); aſt ſi *voluntas corrupta* bona efficienda, generaliter ad actiones bonas committendas determinanda (§. 119.); *antequam emendari poſſit, proclivitas ad malum & ſegnities atque inertia ad bonum tollenda, ideoque corruptioni medela conferenda*, conſequenter *voluntatem emendare difficilius, quam bonam efficere nondum corruptam.*

Patet itaque, quamnam peculiarem curam requirat emendatio voluntatis, cui ſuperſedere poſſumus, ſi voluntas bona efficiatur ac poſtea perficiatur, antequam fuerit corrupta, quodque ideo difficilius ſit voluntatem emendare, quam nondum corruptam bonam efficere & poſtea perficere. Quamvis autem hic de emendatione voluntatis in genere loquamur; nemo tamen non videt, ea, quæ hic dicuntur, & porro dicentur, valere in emendatione quacunque particulari, quæ certam quandam actionum ſpeciem reſpicit: id quod etiam valet, ſi voluntas bona efficienda & perficienda quoad certam quandam actionum ſpeciem.

§. 155.

Motivum corruptionem voluntatis præcavendi.

Quia difficilius eſt voluntatem emendare, quam nondum corruptam bonam efficere (§. 154.); *educatores præcavere debent voluntatis educandorum corruptionem, immo quilibet etiam ſibi cavere debet a voluntatis corruptione.*

Valet hic pervulgatum iſtud: principiis obſta, ſero medicina paratur: id quod non minus verum eſt de morbis corporis, quam de vitiis animi. Magna eſt affinitas vitiis animorum & corporum atque medelis eorundem, quam haud difficulter animadvertet, qui ea invicem conferre voluerit. Quemadmodum morbi ſunt præcavendi, ne curatione corporum ſit opus; ita quoque præcavenda ſunt vitia, ne medelam animo afferre teneamur. Hoc parum attendunt, qui liberos

genio ſuo indulgere permittunt, quamdiu deſtituuntur uſu intellectus ad bonum a malo diſcernendum ſufficiente & eorum actiones malas excuſant, quod nondum intelligant eas eſſe malas. Rectius omnino ſentiunt, qui talia permitti improbant.

§. 156.

Quomodo ſe habeat appetitus ad ea, quæ voluptatem pariunt, & averſatio ad ea, quæ moleſtiam creant.

Homo nihil appetit, niſi quatenus voluptatem ex eo percipit, nec quicquam averſatur, niſi quatenus moleſtiam creat. Etenim quod appetimus, id nobis repræſentamus tanquam bonum (§. 904. *Pſych. empir.*), & quod averſamur, id nobis repræſentamus tanquam malum (§. 907. *Pych. empir.*). Enimvero tam bonum (§. 557. *Pſych. empir.*), quam malum vel verum eſt, vel apparens (§. 568. *Pſyſch. empir.*). Quamobrem cum non minus ex bono apparente, quam ex vero percipiatur voluptas (§. 558. 559. *Pſych. empir.*), & non minus malum apparens quam verum moleſtiam creet, ſive tædium (§. 569. 570. *Pſych. empir.*); homo nihil appetit, niſi quatenus voluptatem ex eo percipit, nec quicquam averſatur, niſi quatenus moleſtiam creat.

Voluptas omnino ſtimulus eſt tam appetitus ſenſitivi, quam rationalis, ſeu voluntatis, & tædium, ſive moleſtia ſtimulus eſt tam averſationis ſenſitivæ, quam rationalis, ſeu noluntatis. Non alia vis eſt boni ad movendum appetitum, quam voluptas; nec alia vis mali ad impellendam averſationem, quam moleſtia. Absque ulla difficultate utrumque agnoſcitur, modo boni & mali, itemque voluptatis & tædii ſive moleſtiæ notionem diſtinctam habueris. Quamvis enim bonum ex eo æſtimandum ſit, quod nos ſtatumque noſtrum perficiat (§. 554. *Pſych. empir.*) & malum ex eo, quod nos & ſtatum noſtrum imperfectiores reddat (§. 565. *Pſych. empir.*); id tamen propoſitioni præſenti minimæ contradicit, cum voluptas tota conſiſtat in intuitu perfectionis (§. 511. *Pſych. empir.*),

&

& tædium totum in intuitu imperfectionis (§. 518. *Psych. empir.*). Sane nisi bono adhæreret voluptas, nec malo molestia; intelligi minime posset, cur per repræsentationem boni appetitus, & per repræsentationem mali aversatio determinari debeat. Vi voluptatis bonum influit in appetitum, vi autem molestiæ malum in aversationem, & revera voluptas bonum appetibile, molestia malum aversabile facit. Voluptas si abesset a bono & molestia a malo, fieri haud quaquam posset ut bonum appeteremus & malum aversaremur. Multæ autem sunt rationes, cur voluptatem & molestiam non satis vivide percipiamus. Sane cum consuetudo agendi nitatur motivis præteritis, quatenus confuse perceptorum memoriam habemus (§. 923. *Psych. empir.*); dum appetimus, vel aversamur, quæ appetere vel aversari adsuefimus, voluptatem, vel molestiam non advertimus. Non est, quod objicias, notionem boni erroneam esse, si bonum judicamus ex eo, quod voluptatem inde percipiamus (§. 561. *Psych. empir.*), & similiter notionem mali erroneam esse, si malum judicemus ex eo, quod tædium sive molestiam inde percipiamus (§. 573. *Psych. empir.*), quia hæ notiones evadunt seductrices, quando voluptas nocua ab innocua non discernitur (§. 6), nec molestia innocua agnoscitur (§. 7.). Quoniam enim intellectus regere debet inclinationes & reclinationes naturales (§. 41.); ejus est discernere voluptatem & molestiam veram ab apparente, atque id fieri nequit nisi ex perfectione & imperfectione nostrum & status nostri (§. 514. *Psych. empir.*). Et ita ducimur ad notionem boni & mali veri (§. 557. 568. *Psych. empir.*). Patet itaque, omnia inter se cohærere, nec quicquam a nobis statui, quod contradictionem quandam involvit. Acutiores quoque hic vident, cur recte agendi studium requirat usum omnium facultatum, nec defectus quidam in natura humana deprehendatur, qui ejus autori tribui possit.

§. 157.

§. 157.

Quomodo affectus se habeant ad appetitum & aversationem.

Quoniam homo nihil appetit, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit, nec quicquam aversatur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156.) ideoque voluptas appetitus, molestia aversationis stimulus est, affectus vero sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*); ideo *affectus cum insigni voluptatis vel tædii gradu conjunguntur*, quemadmodum jam alias ostendimus (§. 606. *Psych. empir.*) *& vel jucundi, vel molesti, vel mixti sunt* (§. 608. *& seqq. Psych. empir.*), *nec per se appetitui rationali, seu voluntati, & aversationi rationali, seu noluntati repugnant, neque etiam per se mali dici possunt.*

Probe hæc notanda sunt, cum usui sint in iis, quæ inferius de affectibus tradentur. Habent ideo affectus non minus usum suum, quam abusum, & uterque in Ethica a priori demonstrandus.

§. 158.

De naturali determinatione appetitus ad ea, quæ voluptatem pariunt, & aversatione ad aversandum ea quæ molesta sunt.

Similiter quia homo nihil appetit, nisi quatenus voluptatem parit, nec quicquam aversatur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156.), ideoque voluptas stimulus est ad appetendum, molestia vero stimulus ad aversandum; *appetitus hominis naturaliter determinatus est ad appetendum ea, quæ voluptatem creant, & aversatio determinata est ad aversandum ea, ex quibus molestia percipitur;* ast quia intellectus regere debet inclinationes & reclinationes naturales (§. 41.), *intellectus est discernere voluptatem veram ab apparente per notionem boni & mali veri atque apparentis* (§. 557. 568. *Psych. empir.*), consequenter quamvis *homo* ab initio bonum a malo discernere nequeat nisi ex eo, quod voluptatem, vel molestiam parit, aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.), *notione* tamen

tamen *ista, quod bonum sit, quicquid voluptatem parit, aut a molestia liberat, malum vero, quicquid molestiam creat, aut voluptatem impedit, in discrenendo bono & malo uti minime debet.*

Diximus alias notionem boni & mali erroneam esse, qua illud ex voluptate, hoc ex molestia æstimatur (§. 561. 573. *Psych. empir.*). Quamvis enim ex eo, quod bonum est, percipiatur voluptas (§. 558. *Psych. empir.*) & ex eo, quod malum est, molestia (§. 569. *Psych. empir.*); non tamen id omne bonum est, ex quo voluptas percipitur (§. 6.) nec id omne malum, quod molestiam parit (§. 7.), consequenter cum definitiones converti posse necesse sit (§. 279. *Log.*), qui bonum definit per id, quod voluptatem parit, malum vero per id, quod molestiam creat, in definiendo errat (§. 624. *Log.*). Definitio nimirum latior est suo definito, quatenus non modo convenit bono vero, sed etiam apparenti, quod, cum revera malum sit, pro bono perperam habetur. Homini intellectus datus est ad discernendum bono a malo, voluptas vero cum bono, molestia cum malo cohæret, non ut inde agnoscatur bonum, vel malum, sed ut bonum stimulare possit appetitum, malum aversationem ad actum utriusque eliciendum. Quamdiu liberi educandi appetitum & aversationem recto intellectus usu regere nondum possunt; educatorum est suo intellectu facultates istas regere, ne error, quem per se evitare nondum possunt, eos ad malum sub ratione boni appetendum & ad bonum sub ratione mali aversandum seducat.

§. 159.

De appetitu & aversatione rerum propter qualitates sensibiles.

Quia *homo* nihil appetit, nisi quatenus voluptatem inde percipit, nec quicquam aversatur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156.); *si res quasdam appetit propter sensibiles qualitates, ex qualitatibus hisce voluptatem percipit, & si quas propter eas aversatur, ex iis molestiam percipit: quodsi vero appetere, vel aversa-*

averſari deſinit, nullam amplius voluptatem, vel moleſtiam inde percipit. Quoniam itaque non omnes ex iisdem qualitatibus ſenſibilibus voluptatem, vel moleſtiam percipiunt; ideo quoque *non omnes easdem res propter qualitates ſenſibiles appetunt, vel averſantur, ſed quidam eas appetunt, quas averſantur alii, quidam nec appetunt, nec averſantur: immo quas quidam appetunt, vel averſantur propter qualitates ſenſibiles, alii propter rationes alias extrinſecas appetere, vel averſari poſſunt.*

Omnia, quæ hic dicuntur, experientia confirmat. Si quis cibum quendam appetit propter ſaporem, veluti mel, aut ſacharum propter dulcedinem; is ex ſapore, veluti ex dulcedine, voluptatem percipit. Similiter ſi quis vinum auſterum averſatur propter auſteritatem, is ex hac moleſtiam percipit. Qui vero ex dulcedine mellis nec voluptatem, nec moleſtiam percipit; is nec mel appetit, nec averſatur, ſed indifferenter ſe ad id habet. Quoniam mel proprio genere ſaporis, non comparatione cum aliis dulce eſſe ſentitur; alii dulcedine mellis, alii dulcedine ſachari, vel rerum aliarum delectantur. Cumque varii ſint ſenſus, ad quos qualitates ſenſibiles referuntur; qui res quasdam ſenſibiles appetit propter qualitates ad unum ſenſum relatas, non propterea quoque appetit alias propter qualitates ſenſum alium afficientes. Ita videas plures, qui avide appetunt ea, quæ bene ſapiunt; aſt muſicam, qua mirifice delectantur alii, ſi non averſantur, parum tamen curant, aut ſuaveolentia eos parum movet, quamvis magna ſit ſaporibus & odoribus affinitas. Quod denique quidam appetant propter rationes extrinſecas, quod alii propter qualitates ſenſibiles appetunt; non minus experientia docet. Ita cibum, quem alii appetunt propter ſaporem, alius appetere poteſt famis depellendæ cauſa, cum cibus quicunque alius ejusdem appetitui ſatisfaceret, ſaporis nullam rationem habens, modo is non ſit moleſtus. Enimvero in iis, quæ quotidianæ obſervationis ſunt, exempla cumulari neceſſe non eſt.

§. 160.

Similiter quia homo nihil appetit, nisi quatenus voluptatem inde percipit (§. 156.); *si quis pecuniam, honores, luxum appetit propter se, is ex pecunia, honoribus, luxu qua talibus voluptatem percipit: ast qui eadem appetunt ob rationes alias, ex iis voluptatem percipiunt, unde rationes istæ desumuntur.*

De appetitu pecuniæ, honoribus & luxu propter se.

Avarus pecuniam appetit propter se, nimirum ut possideat, non ut utatur. Ast constat, eundem ex pecunia voluptatem percipere, qua perfunditur animus ejus, si nummos, quos possidet, numerat, aut in arca depositos intuetur, vel de iis saltem cogitat. Qui vero eandem appetunt propter usum, voluptatem non sentiunt, nisi quando de usu cogitant. Qui honores appetit propter se, is voluptatem habet, quando de iis cogitatio animum subit. Ast qui honores non appetit, nisi quatenus autoritatem conciliant, qua in functione muneris sui indiget; non honoribus, sed studio recte fungendi munere suo delectatur. Qui splendidum appetit vestitum propter se, is eidem voluptatem creat: ast qui in aula vel invitus splendide vestitus incedit, eodem minime delectatur, voluptati tamen ipsi est hoc modo satisfacere voluntati Principis eidemque placere. Idem obtinet, si quis hoc modo placere studeat aliis, cum intersit ut placeat iisdem. Exempla, quæ hic & paulo ante (*not.* §. 159), in medium attulimus, aperte loquuntur, si quis voluptatem agnoscere velit, quæ appetitum stimulat, animum esse attendendum ad motiva voluntatis. Ac idem quoque patet a priori. Sunt enim motiva repræsentatio boni (§. 890. *Psych. empir.*), voluptas vero, qua stimulatur appetitus ex bono, quod nobis repræsentamus, ortum ducit (§. 558. *Psych. empir.*). Et idem quoque mutatis mutandis valet de aversatione. Non multo acumine opus est, ut non modo ex iis, quæ hic dicuntur, verum etiam ex aliis, quæ in anterioribus jam dicta sunt & in sequentibus porro dicentur, perspiciatur, quanta attentione, quanto acumine opus sit, ut actus animæ humanæ recte cognoscan-

tur, nec pro iisdem habeantur, quæ obiter inspecti iidem videntur. Atque ideo mirum videri non debet, quod Ethica quasi deserta a philosophis jacuerit, quia veritates morales vulgo imperito obviæ putantur.

§. 161.

Quinam quid appetant, quia voluptatem parit & aversentur, quia molestiam creat.

Qui bonum a malo inde discernit, quod illud voluptatem pariat, aut a molestia liberet, hoc autem molestiam creet, vel voluptatem impediat; ideo quid appetit, quia voluptatem parit, & ideo quid aversatur, quia molestiam creat, vel appetit, aut versatur, quia ipsi causa voluptatis percipiendæ, aut molestiæ devorandæ videtur. Qui enim bonum id judicat, quod voluptatem parit, aut a molestia liberat, cum appetitus ideo in aliquid feratur, quia nobis id repræsentamus tanquam bonum (§. 904. *Psych. empir.*), ideo quoque id appetere debet, quia voluptatem parit, aut a molestia liberat. *Quod erat primum.*

Similiter qui malum id judicat, quod molestiam creat, vel voluptatem impedit, cum ideo aliquid aversemur, quia nobis id repræsentamus tanquam malum (§. 907. *Psych. empir.*), ideo quoque id aversatur, quia molestiam creat, aut voluptatem impedit. *Quod erat secundum.*

Quoniam vero, si quid appetere debemus, necesse est, ut idem nobis repræsentnmus tanquam bonum (§. 907. *Psych. empir.*), &, si quid aversari debemus, necesse est, ut idem nobis repræsentemus tanquam malum (§. 901. *Psych. empir.*), ideoque facultas appetendi & aversandi tota dependet a facultate cognoscendi (§. 53. *Psych. empir.*); ea quoque appetimus, quæ nobis videntur bona, quamvis revera non sint, & aversamur, quæ nobis videntur mala, quamvis non sint. Quamobrem cum bonum a malo inde discernens, quod illud voluptatem creat, vel a molestia liberat, hoc autem

autem molestiam creat, aut voluptatem impedit, ideo quid appetat, quia voluptatem parit, aut a molestia liberat, & aliquid aversetur, quia molestiam creat, aut voluptatem impedit, *per demonstrata n. 1. & 2.* ideo quoque quid appetit, vel aversatur, quia ipsi causa voluptatis percipiendæ, vel molestiæ devorandæ videtur. *Quod erat tertium.*

Aliud omnino est, aliquid appetere quatenus voluptatem parit, & aversari, quatenus molestiam creat, ita ut illud non appeteretur, nisi voluptatem pareret, nec hoc aversaremur, nisi molestiam crearet; aliud vero est aliquid appetere, quia voluntatem parit, & aversari, quia molestiam creat. Etenim in posteriori casu voluptas spectatur tanquam finis, quem consequi intendimus, quoad appetitum; in priori tanquam stimulus, quo appetitus incitatur, ut tendat ad perfectionem sui, vel status sui tanquam ad metam. Similiter in casu posteriori molestia consideratur tanquam finis minime intendendus, seu id, quod a nobis procul removere debemus; in priori autem tanquam stimulus, quo incitamur ad imperfectionem a nobis & statu nostro arcendum. Qui itaque quid appetit, quia voluptatem parit, & aversatur, quia molestiam creat, non vero ulterius causam voluptatis & molestiæ prospicit, unde nimirum utraque oritur; is confundit a se invicem discernenda, ideoque errori aditum patefacit (§. 631. *Log.*): id quod non solum ex sequentibus magis elucescet, verum etiam experientia obvia abunde confirmatur.

§. 162.

De appetitu rerum delectationum sensualium causa & aversatione

Quoniam *qui bonum a malo inde discernit, quod illud voluptatem pariat, aut a molestia liberet,* ideo quid appetit, quia voluptatem parit, aut a molestia liberat, & ideo quid aversatur, quia molestiam creat, aut voluptatem impedit (§. 161.); *sensualium ea, quæ sensus hilarant, ideo appetit, quia sensus delectant, & ea, quæ sensibus ingrata accidunt, ideo aversatur, quia sensibus ingrata sunt.*

eorum, quæ sensibus ingrata sunt.

Exempla a delectationibus sensuum desumta omium optime illustrant, quod bonum a malo per voluptatem percipiendam discernentes rem appetant, quia voluptatem parit, ideoque voluptatem intendant tanquam finem. Etenim qui cibum appetit ob saporem gratum, is saporis grati perceptionem intendit tanquam finem. Aliter vero sese res habet, si sapor gratus, seu quo delectamur, saltem stimulus est ad appetendum hunc cibum: hunc enim cibum appetimus non quia bene sapit, sed quia corpus bene nutrit, & quatenus ex bono conservativo percipitur voluptas a delectatione sensuali prorsus diversa. Quamvis itaque in superioribus demonstraverimus, nihil appeti, nisi quatenus voluptatem creat (§. 156.); non tamen propterea cibus, qui bene sapit, ideo appetitur quia bene sapit, consequenter ut sapore delectemur. Ita qui imaginem quandam appetit, quæ visum delectat, is ideo eam appetit, quia visum delectat. Hinc qui rebus obscœnis delectantur, imagines obscœnas ideo appetunt, quia obscœnis delectantur. Quorum aures Musica demulcet, ideo Musicam appetunt, quia eadem delectantur, nec aliud quid intenditur tanquam finis proximus, quam hæc delectatio.

§. 163.

De derminabilitate voluntatis per sensum.

Quoniam *qui bonum a malo inde discernit, qnod illud voluptatem, hoc molestiam creat*, ea, quæ sensum hilarant, ideo appetit, quia sensum delectant, & ea, quæ sensui ingrata sunt, ideo adversatur, quia sensui ingrata sunt (§. 162.); *si ante intellectus usum, aut recto intellectus usu seposito iis appetendis adsuescit, quæ sensum hilarant, & iis aversandis, quæ eidem ingrata sunt, voluntas determinabilis efficitur per delectationes sensuales & noluntas determinabilis per id, quod sensui ingratum est, &* per consequens *voluntas fit dependens a sensu.*

Ab initio, antequam scilicet homo intellectu uti, aut nondum recte uti didicit, utpote cujus usus eidem natura non inest,

eſt, ſed exercitio acquirendus (§. 199. *part. 1. Jur. nat.*), bonum a malo diſcernere nequit, niſi ex eo, quod voluptatem & moleſtiam parit (§. 4.) Hinc a teneris ungviculis homo facile adſuefit appetendis rebus, quæ ſenſum hilarant, ut adultior factus quaſi natura ducatur ad ea appetenda.

§. 164.

Quodſi homo ante intellectus uſum, aut recto intellectus uſu ſepoſito iis appetendis adſueſcit, quæ ſenſum hilarant, & iis averſandis, quæ eidem ingrata ſunt, voluntas determinabilis efficitur per delectationes ſenſuales & noluntas determinabilis per id, quod ſenſui ingratum eſt (§. 163.); Quamobrem cum varii ſint ſenſus, varia quoque objecta, quæ ſenſum hilarant eundem, vel ipſi ingrata ſunt, quod a poſteriori ſumimus; *diverſorum hominum voluntas diverſimode determinabilis efficitur per ea, quæ ſenſum hilarant, prouti ante intellectus uſum, aut eodem ſepoſito, hisce, vel iſtis rebus adſueſcit, quæ hunc, vel iſtum ſenſum hilarant. Idem valet de noluntate.* *De diverſa determinabilitate intellectus per ea, quæ ſenſum hilarant.*

Differunt delectationes ſenſuales pro diverſitate ſenſuum & diverſitate objectorum eundem ſenſum afficientium. Experientia docet, non omnes, qui delectationibus ſenſualibus capiuntur, eadem re delectari, ſed voluptatem ſuam unumquemque trahere. Ex propoſitione præſente intelligitur, quomodo voluntas determinabilis efficiatur per certa ſenſum certum hilarantia objecta. Non nego organa ſenſoria in diverſis hominibus ita differre poſſe, ut ab eodem objecto diverſimode afficiantur, quatenus impreſſio in eadem facta vel grata, vel ingrata accidit, conſequenter dari quandam naturalem appetitus diſpoſitionem, ut is facilius ad haſce, quam ad alias delectationes ſenſuales determinetur. Sed in tantas ambages deſcendere, ad quas ducit accurata diſquiſitio, nobis in præſenti non conceditur, neque etiam hoc loco fieri poteſt, ut in ea inquiramus, cum non demonſtraverimus principia,

cipia, quæ ad hanc disquisitiooem requiruntur, & alterius fori sunt. Sufficit in Ethica cognosci causam proximam, quæ determinabilitatem voluntatis ad delectationes sensuales potestati nostræ subjicit.

§. 165.

De cura educatorum circa ea, quæ sensum hilarant.

Quia voluntas, si homo ante intellectus usum adsuescit iis appetendis quæ sensum hilarant, efficitur determinabilis per delectationes sensuales (§. 163.), & quidem diversimode pro diversitate objectorum, quibus appetendis adsuescit (§. 164.); *educatores curæ cordique habere debent, ne educandi adsuescant appetendis rebus sensum hilarantibus, quæ voluptatem nocuam parere possunt.*

Ab hoc principio longe plurima dependent in regimine liberorum educandorum, antequam intellectu uti, aut quantum satis est, uti possunt, quæ subtilioris sunt disquisitionis. Equidem nullus dubito fore haud paucos, qui existimaturi sunt, per ea, quæ hinc inde de cura educatorum præcipimus, educationem liberorum reddi nimis difficilem, nec tantam scrupulositatem praxi convenire: non tamen eorum opinio me deterret a veritate demonstranda, quæ utilis esse potest. Qui voluntatis corruptionem intime perspicere voluerit, is quoque cognoscere tenetur, quænam neglectui in educatione sint tribuenda. Neglectum qui cognoscere velit, is nosse debet, quomodo in educatione liberorum corruptio voluntatis sit prævavenda. Absit itaque, ut subtilitatibus inanibus accenseas ea, quæ ex ipsa natura humana de facultatibus animæ perficiendis demonstrantur. Multæ cessarent hominum de natura humana parum justæ, immo in ipsum Deum naturæ autorem injuriæ querelæ, si natura humana intimius cognita atque perspecta esset.

§. 166.

§. 166.

Voluptuosus dicitur is, cujus voluntas determinabilis est per delectationes sensuales. Quoniam qui delectationibus sensualibus capitur ab iis, quæ sensui ingrata sunt, abhorret; *voluptuosi noluntas determinabilis est per ea, quæ sensui ingrata sunt*, idoque *quæ dolorem causantur.* *Voluptuosus quinam sit.*

Idiomate patrio voluptuosus dicitur ein Wollüstiger Mensch & voluptas, quæ percipitur ex rebus sensibilibus gustum præsertim atque tactum inprimis venereum afficientibus, die Wollust vocatur. Non vero sine ratione ita restringitur vocabuli significatus. Etenim cum idem plerumque sumatur in significatu malo, ut animum vitiosum indicet, ea vero, quæ gustum hilarant, & venereæ voluptates omnium facillime vitia accendant; ideo voluptuosus inprimis dicitur, qui ista nimium appetit.

§. 167.

Determinabilitas voluntatis per delectationes sensuales in se mala non est; sed mala evadit, quando nocuæ sunt. Delectationes sensuales voluptates transitoriæ sunt (§. 385. *part. 1. phil. pract. univ.*). Voluptas transitoria æquipollet voluptati veræ, si fuerit innocua (§. 285. *part. 1. Jur. nat.*) & felicitatem auget (§. 286. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque delectationes sensuales voluptati veræ æquipollent, si fuerint innocuæ, & felicitatem augent, homo autem operam dare debet, ut sit felix (§. 280. *part. 1. Jur. nat.*); determinabilitas voluntatis per delectationes sensuales in se mala non est. *Quod erat unum.* *An determinabilitas voluntatis per delectationes sensuales in se sit mala.*

Enimvero homo sibi cavere debet, ne fruatur voluptate transitoria nocua (§. 282. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum delectationes sensuales sint voluptates transitoriæ (§. 385. *part. 1. Phil. pract. univ.*); sibi quoque cavere debet a delectationibus sensualibus, quando nocuæ fuerint.

Determinabilitas itaque voluntatis per delectationes sensuales mala evadit, quando nocuæ sunt. *Quod erat alterum.*

Qui delectationes sensuales simpliciter damnant, nimis rigidi morum censores sunt. Recolenda sunt animo, quæ alias insinuavimus de modo, quo voluptas transitoria innocua veræ æquipollet (*not.* §. 285. *part. Jur. nat.*). A vero omnino aberrant, qui determinabilitatem voluntatis per delectationes sensuales ad naturalem ejus corruptionem referunt, cum tum demum corrumpatur voluntas, quando intellectus non regit inclinationes naturales, ne exorbitent, nimirum delectationes sensuales nocuas ab innocuis minime discernens. Absit autem, ut tibi persuadeas, quasi existimemus hominem obligari ad sensus hilarandos, ea saltem cautione, ne delectatio sit nocua. Etenim quod voluptas transitoria tantummodo licita sit, si fuerit innocua (§. 287. *Part. 1. Jur. nat.*); ideo ea frui possumus, si nobis ita visum fuerit, non autem frui tenemur. Illustravimus hoc exemplo a delectationibus sensualibus desumto & una objectionem removimus, quæ in genere moveri poterat (*not.* §. 287. *Part. 1. Jur. nat.*). Supponimus hic, quemadmodum etiam alibi, delectationes sensuales, & in genere voluptates transitorias, inter quas istæ eminent, alias esse innocuas, hoc est, nec in tædium degenerare, nec tædium sive molestiam parere (§. 384. *part. 1. Phil. pract. univ.*), alias vero nocuas, hoc est, in tædium degenerare, vel tædium sive molestiam parere (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quia experientia obvia id docet. Ita si musica delectemur, delectatio hæc in se innocua est; si cibum salubrem, qui bene sapit, comedimus, delectatio itidem innocua est. Est etiam voluptas venerea innocua, quæ percipitur ex coitu conjugum sobolis procreandæ & posthac educandæ, seu generis humani propagandi causa. Quemadmodum vero excessus delectationum sensualium nocere potest, quatenus appetitus eorum, quæ delectant, tendit ad imperfectionem hominis, aut status ejusdem, ut inde natum sit proverbium, o-

mne

omne nimium in vitium verti; ita quoque ex accidente fieri potest, ut voluptas innocua degeneret in nocuam, quatenus eadem frui non possumus, nisi faciamus, quæ cum officio quodam nostro pugnant. Ita si quis cibo quamvis salubri delectatur, nec in eo capiendo modum excedit, nimios tamen pro modo facultatum suarum facit sumtus, ut eo frui possit, delectatio, quæ in se nihil vitii habet, efficitur nocua ex accidente, quatenus ad delectationem accedit actus illicitus, sine quo ea obtineri nequit. Ast cum in præsenti delectationes consideremus, quales in se sunt; ad ea animum non attendimus, quæ ubi accedunt vitium sibi inhærens in eas transfundunt. Actus vitiosus accedens ad actum alias licitum labe sua eundem inficit. Quodsi ergo noveris, quænam in se licita sint, quænam illicita; in casu particulari haud difficile erit judicium, utrum actus aliquis in se licitus propter alium accedentem evadat illicitus, nec ne. Qui vero hæc non perpendit, de malitia actionum judicium exactum ferre nequit.

§. 168.

Introductis dominiis rerum, pecuniam propter se appetere cœperunt homines recto intellectus usu seposito. Cum enim dominium homini tribuat jus excludendi ceteros omnes ab usu ejus & a libera dispositione quacunque alia de eadem (§. 118. 120. *part. 2. Jur. nat.*); introductis dominiis res, quæ sunt in dominio, spectari cœperunt tanquam ad hominem, in cujus dominio sunt, pertinentes & statum ejus perficientes, consequenter cum pecunia fungatur vice omnium rerum (§. 292. *part. 4. Jur. nat.*), ad perfectionem status externi referri cœpit. Immo quatenus dominium est jus proprium disponendi de re pro arbitrio suo (§. 118. *part. 2. Jur. nat.*); possessio rerum atque pecuniæ ipsum hominem perficere putatur. Quamobrem cum appetitus hominis naturaliter determinatus sit ad sui conservationem & perfectionem (§. 30), &

Quomodo contingat, ut homines pecuniam propter se appetant.

recto intellectus usu sepofito non attendatur, pecuniam referri ad bonum conservativum, quatenus eadem comparantur res ad conservationem nostram necessariæ (§. 51.), ad bonum vero perfectivum, quatenus sumtus facere tenemur ad perfectionem accidentalem acquirendum (§. 64.); ideo dominiis introductis homines pecuniam propter se appetere cœperunt, recto intellectus usu sepofito.

Quodsi homo re nulla indigeret ad sui conservationem & perfectionem, rem quoque nullam appeteret, & ignota foret pecunia, ignotus ejus, immo si prostaret, nullus ejus usus. Quodsi nulla forent rerum dominia, sed res omnes essent communes; eædem aliter spectari non poterant, nisi tanquam ad bonum communionis pertinentes (§. 90.). Nemo igitur eas appetere posset, ut sibi essent propriæ, sed saltem usum earundem, prouti sibi necessarium judicaret. Nullus quoque foret pecuniæ usus, quæ rerum comparandarum causa inventa (§. 293. *part. 4. Jur. nat.*), immo eadem prorsus ignota foret. Quamobrem nisi introductis dominiis rerum concipi nequit, ut eædem, vel pecuniæ propter se appetantur. Neque etiam locus esse poterat errori, quasi rerum abundantia, vel divitiæ hominem perficerent, ut & sibi videretur se præstare aliis& aliis præstare putaretur. Dominiis itaque introductis appetitus hominis corruptioni obnoxius evasit, de qua ne quidem cogitari poterat istis ignoratis. Absit autem, ut propterea damnes dominiorum introductionem. Neque enim legi naturæ repugnat, ut communio primæva fuerit sublata (§. 109. *part. 2. Jur. nat.*) & dominia introducta (§. 141. *part. 2. Jur. nat.*). Immo pro præsenti rerum statu dominia rerum necessaria sunt (§. 77. *part. 2. Jur. nat.*). Communio vero mixta, qualem nonnulli suadent, veluti *Campanella* in Republica solis, & quidam introducere volunt tanquam religioni Christianæ convenientem, dominia rerum supponit, nec sine his subsistere potest (§. 129. *part. 2. Jur. nat.*). Quodsi intro-

introductis dominiis appetitus hominis corruptioni obnoxius redditur, a qua iis ignoratis immunis foret; id non dominiis tribuendum, sed erroneis de rebus, quibus indigemus, opinionibus aliis cum hisce connexis, quas suo loco recensebimus.

§. 169.

Quoniam *introductis dominiis* rerum pecuniam propter se appetere solent homines, recto intellectus usu seposito (§. 159); *erroneis de pecunia opinionibus voluntas hominis efficitur determinabilis per ea, quibus pecunia acquiritur, seu locupletiores reddimur* (§. 582. *part. 2. Jur. nat.*), ideoque *cupido multa habendi incessit animos hominum.* *De cupidine multa habendi.*

Aliud est pecuniam appetere propter se, aliud propter usum, quem habet, & vi cujus ad bonum conservativum (§. 51) atque perfectivum recte refertur (§. 64). Quando vero pecunia appetitur propter usum, ideoque spectatur in relatione ad bonum conservativum & perfectivum; motivum voluntatis non est pecunia, quatenus tanquam bonum absolute citra respectum ad aliud consideratur, sed ipsum bonum conservativum & perfectivum, ad quod conservandum & acquirendum homo naturaliter determinatus est. Quemadmodum facto hominum, non repugnante lege naturæ, jura hominum naturalia immutantur; ita etiam bonis facta ista mutatione mutatio quædam accidit. Ne vero circa ea appetitus aberret, regimine intellectus opus est, quod in speciali tractatione explicabitur & demonstrabitur. Ostendimus hic, cupidinem multa habendi incessere animos hominum pecuniam propter se appetentium. Inde vero minime sequitur, ut ea alias adhuc non habeat causas. Et revera tales dari, suo loco in tractatione speciali demonstrabitur. Sufficiat hic exempli loco, si quis propter luxum pecuniam appetit.

§. 170.

Quinam bonum ex lucro, malum ex damno æstiment.

Quorum voluntas determinabilis est per ea, quibus locupletiores reddimur, ii bonum judicant id, ex quo lucrum faciunt, malum vero ex damno. Etenim cum lucrum consistat in re quacunque, qua locupletiores reddimur (§. 613. *part. 3. Jur. nat.*); si voluntas determinatur per ea, quibus locupletiores reddimur, per repræsentationem lucri determinatur. Quamobrem cum repræsentatio boni sit motivum voluntatis (§. 890. *Psych. empir.*), ratio sufficiens volitionis, seu ratio, cur voluntas determinetur (§. 587. *Psych. empir.*); cujus voluntas per repræsentationem lucri determinatur, is sibi id, ex quo lucrum facit, repræsentat tanquam bonum. Cujus itaque voluntas determinabilis est per ea, quibus loclupletiores reddimur, is bonum judicat id, ex quo lucrum facit. *Quod erat unum.*

Quoniam vero ejus animus, cujus voluntas determinabilis per ea, quibus loclupletiores reddimur, in lucrum propendet (§. 880. *Psych. empir.*); cum lucrum faciat ad bona nostra, seu res, quæ in dominio nostro sunt (§. 448. *part. 2. Jur. nat.*), consequenter pecunias nostras (§. 292. *part. 4. Jur. nat.*), augendum, non diminuendum (§. 613. *part. 3. Jur. nat.*); animus quoque a jactura rerum, quæ sunt in dominio nostro, & pecuniæ atque interversione lucri abhorret. Quoniam itaque damnum consistit in jactura sui (§. 486. *part. 2. Jur. nat.*), & in damno ponitur jactura ejus, quod nostrum fieri poterat; cujus voluntas determinabilis est per ea, ex quibus lucrum facit, ejus noluntas determinabilis quoque est per repræsentationem damni. Quamobrem cum repræsentatio mali sit motivum noluntatis (§. 890. *Psych. empir.*); patet ut ante eum, cujus voluntas determinabilis

bilis est per ea, quibus loclupletiores reddimur, malum æstimare ex damno. *Quod erat alterum.*

Sicuti fallit principium: quicquid sensus hilarat, id bonum est, quod sensui molestum accidit, malum; ita quoque fallit principium: quicquid in lucro est, id bonum est, quod vero in damno deputatur, malum. Patet vero, erroneam hanc notionem boni & mali demum subnatam esse dominiis rerum introductis. Absque dominio enim nec lucrum, nec damnum concipitur, consequenter nec lucro voluntas, nec damno noluntas moveri potest. Me non monente apparet, nos lucrum & damnum accipere in significatu strictiori, qui in jure obtinet suppositis dominiis rerum, & in quo bonorum nomine veniunt res promiscue omnes, quæ sunt in dominio nostro (§. 448. *part. 2. Jur. nat.*). Neque enim repugnat, ut lucrum etiam dicatur de augmento bonorum animi & corporis, immo aliorum præter pecuniam, vel res pecuniæ æstimabiles ad statum externum spectantium, & consequenter damnum de eorum jactura. Neque latior iste significatus a communi usu loquendi abhorret, nec in moralibus inutilis foret. Quoniam tamen in jure naturæ strictior retinendus fuit, quia is in Jurisprudentia usu receptus, ab æquivocatione autem in systemate abstinendum, quantum datur, ideo significatum strictiorem hic quoque retinere maluimus. Damni tamen significatus latior, qualem quoque fert definitio, si suum latius interpretari velis (§. 486. *part. 2. Jur. nat*), etiam in jure non ignotus. Dicimus enim damnum dari corpori nostro, si v. gr. privamur membro quodam corporis, aut id inutile efficitur ad functiones suas obeundas.

§. 171.

Qui bonum ex lucro, malum ex damno æstimant; ideo quid *Quinam quid* *appetunt, quia ex eo lucrum faciunt, & ideo aversantur, quia* *appetant* *damnum inde patiuntur.* Qui enim bonum id judicat, ex quo *propter lu-*

lucrum

crum, aversentur propter damnum. lucrum facit, cum appetitus ideo in quid feratur, quia nobis id repræsentamus tanquam bonum (§. 904. *Psych. empir.*), ideo quoque id appetere debet, quia ex eo lucrum facit, vel lucrum se facturum sibi videtur. *Quod erat unum.*

Similiter qui malum æstimant ex damno, cum ideo quid aversemur, quia nobis id repræsentamus tanquam malum (§. 907. *Psych. empir.*), ideo quoque quid aversari debet, quia damnum inde patitur, vel damnum se passurum sibi videtur. *Quod erat alterum.*

Quemadmodum supra monuimus, aliud esse aliquid appetere, quatenus voluptatem parit, & aversari, quatenus molestiam creat, aliud vero appetere aliquid, quia voluptatem parit, & aversari, quia molestiam creat (*not.* §. 161.); ita suo quoque modo dici potest, aliud esse aliquid appetere, quatenus ex eo lucrum facimus, & aversari, quatenus damnum inde patimur, aliud vero idem appetere, quia lucrum ex eo facimus, & aversari, quia damnum inde patimur. Etenim in casu posteriori lucrum est motivum, in priori autem solum nondum sufficit ad voluntatem determinandum, sed concurrunt rationes adhuc aliæ & lucrum vim movendi appetitum ab alio principio accipit, intellectu appetitum, prouti decet (§. 41), moderante, prouti ex tractatione speciali elucescet. Nec absimili modo id quoad noluntatem perspicitur. Sed demus exemplum. Homo laborat, ut labore suo acquirat pecuniam, qua indiget ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem, prouti circumstantiæ permittunt, & ad sublevandam egestatem aliorum. Non tamen ideo dici potest quod laboret, quia ex labore lucrum facit, sed ideo laborat, ne inopia eorum laboret, quibus ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem indiget, & ut egestatem aliorum sublevare queat. Ast qui bonum ex lucro faciendo æstimat, ideo laborat, quia ex labore suo lucrum facit, atque propterea lucrum intendit tanquam finem & laborem spectat tanquam medium, quo

quo finis iste obtinetur, cum qui laborem non ideo appetit, quia lucrum inde provenit, finem longe alium sibi propositum habeat, nimirum conservationem, commoditatem & jucunditatem vitæ & beneficium præstandum aliis, & in genere intendat omnes officii sui partes pro virili adimplere. Videbimus suo loco, quantum intersit, ne bonum simpliciter ex lucro æstimemus. Videbimus quoque, quantum subinde noceat, ne faciamus, quod facere debebamus, si malum ex damno simpliciter æstimemus.

§. 172.

Quando determinatio voluntatis per lucrum fit mala.

Determinatio voluntatis per lucrum in se mala non est, sed mala evadit, quatenus lucrum facere non possumus, absque violatione officiorum. Cum enim lucro efficiamur locupletiores (§. 613. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter rerum, quæ sunt in dominio nostro, copiam, ideoque bona nostra (§. 448. *part. 2. Jur. nat.*), augeamus (§. 582. *part. 2. Jur. nat.*), quin lucrum in se spectatum statum nostrum perfectiorem reddat, dubitandum non est. Quamobrem cum bonum sit, quod statum nostrum perficit (§. 554. *Psych. empir.*); lucrum in se spectatum bonum est. Determinatio igitur voluntatis per lucrum in se mala non est. *Quod erat unum.*

Enimvero si lucrum facere non possumus absque violatione officiorum, cum officia sint actiones juxta legem naturæ præceptivam & prohibitivam determinatæ (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ*), lucri faciendi causa agimus, quod lex naturæ prohibet, omittimus, quod eadem præcipit. Quamobrem quia lex naturæ nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 153. *part. 1. Phil. pract. univ.*); lucri faciendi causa actiones malas committimus, bonas omittimus. Determinatio ita-

que voluntatis per lucrum mala evadit, quatenus lucrum facere non possumus absque violatione officiorum. *Quod erat alterum.*

Quando de lucro in se spectato pronunciandum, utrum sit bonum, nec ne; id aliunde dijudicari nequit, nisi ex notione boni, consequenter ex eo, num statum nostrum perficiat, atque tum ad bonum conservativum, perfectivum & communicativum, statuque civili introducto ad bonum communionis refertur, unde bonitas in ipsum derivatur. Et quatenus voluntas determinata est ad sui conservationem & perfectionem atque ad inserviendum aliis & bonum commune civitatis promovendum, per lucrum quoque determinabilis est. Enimvero si lucrum non in se spectetur, sed tanquam acquirendum, a modo acquirendi vitium contrahere potest, quatenus is consistit in actionibus vitiosis. Velim hæc probe notentur atque satis ponderentur: habent enim usum etiam in aliis. Cum voluntas perfecta determinetur per bonum verum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*); in Ethica ostendendum, undenam sit intrinseca actionum bonitas & malitia, ne falsa species nobis imponat. Ceterum ex propositione præsente patet, cur fallat principium, quod bonum sit id, ex quo lucrum facimus: opus nimirum est distinctione inter lucrum, quod facimus salvis officiis, & lucrum, quod facimus violatis officiis. Illud demum bonum est, si spectatur ut acquirendum, hoc vero malum est. Quodsi argumenteris: Lucrum perficit statum nostrum. Ergo est bonum; distinguendum est, quemadmodum in demonstratione fecimus, inter lucrum simpliciter, seu in se ut acquirendum spectatum Quod in se spectatum bonum est, ob alia, quæ accedunt extrinsecus, malum fieri potest, idque non uno modo. Quemadmodum vulgo dicitur, minimam circumstantiam variare jus; ita etiam minimis circumstantii variari potest bonitas actionis, vel rei. Cibus salubris in se spectatus bonus est, ast si immodice eodem fruamur, excessus efficit malum. Immo etsi cibum salubrem modice capere actio bona sit, cum tamen

men a rectitudine deficiat actio, si capitur, quia bene sapit, seu palato gratus est, ita ut sapor gratus sit motivum capiendi cibum (§. 887. *pract. 1. Phil. pract. univ.*), actio jam labe quadam inficitur. Quamvis hoc paradoxum videatur, non tamen repugnat principiis dudum probatis. Neque enim ignotum est, dudum inculcatum fuisse, quod bonum non sit nisi ex integra causa.

§. 173.

Lucri cupidus dicitur is, cujus voluntas determinabilis est per lucrum. Quoniam itaque qui lucrum cupit a damno abhorret; *lucri cupidi noluntas determinatur per damnum.* Vocatur autem lucri cupidus etiam *Lucrio*, sive *Lucro.* *Lucri cupidus quinam sit.*

Idiomate patrio lucri cupidus appellatur ein Gewinnsüchtiger Mensch, & vocabulum sumitur in significatu malo. Quamvis enim determinabilitas voluntatis per lucrum in se mala non sit, sed mala evadat, quatenus lucrum facere non possumus absque violatione officii (§. 172.); facillime tamen, immo plerumque contingit, ut lucri cupidus in faciendo lucro officium quoddam violet. Immo cupido lucri absque omni labe in homine vix ac ne vix quidem concipitur, si recessuum & latebrarum in animo ejus rationem habeas. Sed hæc clariora evadent ex sequentibus, quæ de puritate animi demonstraturi sumus.

§. 174.

Introducto statu civili honorem ex titulis & præcedentia æstimare & propter se appetere cœperunt homines, recto intellectus usu seposito. Natura homines omnes æquales sunt (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*), nec eorum ulli competit præcedentia (§. 106. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero cum introducto statu civili non omnes eodem modo de Rep. mereantur, quod per se patet, & in eadem determinandi sint actus, quibus honor ob merita *Quomodo contingat, ut homines honorem propter se appetant.*

in Remp. exhibendus bene de eadem merentibus (§. 762. *part. 8. Jur. nat.*), honor autem iſte, quo denotatur præcellentia ſupra alios, in titulis & præcedentia conſiſtit (§. 765. *part. 8. Jur. nat.*); in ſtatu civili inæqualitate introducta homines honorem ex titulis & præcedentia æſtimare cœperunt. *Quod erat unum.*

Quoniam tituli (§. 763. *part. 8. Jur. nat.*) & præcedentia denotant præcellentiam ſupra alios (§. 104. *part. 1. Jur. nat.*), atque ita homines natura æquales (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*) ſtatu civili introducto facti ſunt inæquales (§. 79. *part. 1. Jur. nat.*); tituli & præcedentia ſpectari cœperunt tanquam ad perfectionem hominis facientes. Et quia honor ex iis æſtimatur, *per demonſtrata*, quem non pariunt niſi virtutes intellectuales & morales, ſeu facta ex iisdem profecta (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*), ad honores civiles, qui in titulis & præcedentia conſiſtunt, animo unice attento, honor hominem perficere putatur. Ea igitur opinio cum invaluerit, appetitus vero hominis naturaliter determinatus ſit ad ſui perfectionem (§. 30.), ſepoſito recto intellectus uſu, quo honor tum in genere (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), tum civilis in ſpecie (§. 762. *part. 8. Jur. nat.*) dijudicandus, in ſtatu civili homines honorem propter ſe appetere cœperunt. *Quod erat alterum.*

Equidem in ſtatu naturali hominibus quoque omnibus non idem debetur honor (§. 560. *part. 1. Jur. nat.*); cum tamen is non conſiſtat niſi in ſignificatione judicii ſui de perfectione alterius (§. 538. *part. 1. Jur. nat.*), quam manifeſtant facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*), & unicuique integrum ſit, quomodo judicium ſuum ſignificare velit, honor in ſtatu naturali nullum alteri tribuit jus præ alio, quod natura non habet, conſequenter nec fieri poteſt, ut is ſpectetur tanquam aliquid, quod homini

homini inhæret, eumque perficit. Quamobrem in ſtatu naturali ad bonum perfectivum referri nequit (§.61), neque ideo appeti propter ſe. Quamvis enim gratum homini accidat, ſi perfectio ſui agnoſcatur ab aliis; cum tamen ideo alterum ſibi obligare nequeat ad certum honorem exhibendum, quemadmodum in ſtatu civili in titulis & præcedentia obtinet &, ſi qui alii præcellentiam alterius ſupra ſe ſignificandi modi fuerint lege poſitiva determinati, nec honorem propter ſe appetere poteſt, conſequenter nec eum ſpectare tanquam ad bonum perfectivum pertinens. Erronea igitur hæc opinio animos hominum demum inceſſit in ſtatu civili & ultra honores civiles extenſa etiam eſt ad alios. Ita eruditi varios excogitarunt titulos ad ſignificandam exiſtimationem, & contigit, ut iidem propter ſe appetantur. Aſt quomodo corruptio appetitus quoad honores latius ſerpat & vitia peculiaria inde naſcantur, in tractatione ſpeciali ſuo loco demonſtraturi ſumus. Hic adhuc obſervamus, utut quis in ſtatu naturali ſibi ob perfectionem quandam præcellentiam tribuere velit præ aliis, eum tamen ideo jus nullum ab aliis prætendere poſſe, quod natura minime habet, nec alios obligare ad præcellentiam iſtam agnoſcendam, & quamvis alii patiantur ipſum indulgere genio ſuo, nihil tamen eum inde lucrari, immo potius aliorum animos a ſe alienare: id quod in ſtatu naturali non una de cauſa periculoſius, quam in civili. Poteramus addere alia: ſed cum in ſtatu civili vivamus, nec ad naturalem pateat reditus, non opus eſſe videtur, ut in eam rem plura dicamus.

§. 175.

De cupidine honoris & laudis.

Quoniam *introducto ſtatu civili* honores propter ſe appetere cœperunt homines, recto intellectus uſu ſepoſito (§. 174.); *erroneis de honore opinionibus voluntas hominis efficitur determinabilis per ea, quæ honorem afferunt, & laudem conciliant* (§. 541. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque *cupido honoris atque laudis inceſſit*

cessit animos hominum, & notio boni ingignitur, quod bonum sit, quicquid honorem affert, aut laudem conciliat.

Aliud est honorem & laudem appetere propter se, aliud ex honore & laude voluptatem percipere, ut sint stimulus ad se reddendum honore atque laude dignum. Cum enim honor & laus sint signa judicii aliorum de perfectione nostra (§. 538. 541 *part. 1. Jur. nat.*), & signa meritorum in Remp. (§. 763. *part. 8.* & §. 104. *part. 1. Jur. nat.*); cui voluptas ex honore atque laude percepta stimulus est ad se reddendum honore & laude dignum, ei motivum voluntatis non est honor & laus, quatenus tanquam bonum absolute spectatur, sed ipsum bonum perfectivum & communicativum, immo in civitate bonum communionis, nec is se supra alios excellere existimat, quia ab aliis laudatur, aut titulis & præcedentia seu in genere honoribus decoratur, sed quia perfectionis suæ & studii promovendi commune bonum sibi conscius est. Enimvero qui honorem & laudem propter se appetit, is parum curat, utrum laude ac honore dignus sit, nec ne, modo laudibus & honoribus oneretur. Et in his æstimandis stat opinione vulgari & ad eos grassatur via quacunque. Appetitum igitur etiam quoad laudes atque honores regere debet intellectus, quemadmodum in tractatione speciali explicabitur & demonstrabitur, & jam intelligitur ex iis, quæ de honore & laude demonstravimus (§. 538. *& seqq. part. 1. Jur. nat.*) & de dignitatibus civilibus (§. 765. *& seqq. part. 8. Jur. nat.*). Ostendimus jam superius, eum, qui honores propter se appetit, ex ipsis qua talibus voluptatem percipere (§. 160.): ast qui ex honore & laude voluptatem percipit quatenus sibi conscius est perfectionis suæ, quam a se agnosci alii honorem & laudem deferendo testantur, ejus voluptas non tam ex honore & laude ortum trahit, quam ex perfectione sua, illiusque excitandi vim honor & laus inde acquirit. Fortassis non deerunt plurimi, quibus hæc nimis subtilia videbuntur; sed hi erunt, qui

puri-

puritatis animi notionem non habent & tenebræ, quibus mens eorum obfuſcatur, ſuo loco diſpellentur.

§. 176.

Si quis honore ac laude qua tali delectatur, ejus delectatio æquivalet delectationibus ſenſualibus. Etenim qui honore ac laude qua tali delectatur, is honorem ac laudem conſiderat tanquam res, quæ voluptatem pariunt, quatenus ſenſum afficiunt, nimirum quatenus ſibi ab aliis honorem exhiberi videt, aut laudari ſe audit. Enimvero delectationes ſenſuales ſunt, quæ ex ſenſationibus ortum trahunt (§. 552. *Pſych. empir.*) Quamobrem ſi quis honore ac laude qua tali delectatur, ejus delectatio æquivalet delectationibus ſenſualibus.

Quando voluptas ex honore ac laude percepta delectationi ſenſuali æquivaceat.

Laudes aliorum non percipi niſi auditu, nemo eſt qui neſciat. Quocunque autem modo honor exhibeatur, actus illi, quibus exhibetur, aut res iſtæ, ſi quæ ſunt, quibus ſignificatur, in viſum, vel ſenſum alium incurrunt. Quodſi ergo quis laudes & honores abſolute ſpectat, utique non ſunt niſi res ſenſibiles. Voluptas igitur ex iis qua talibus, ſeu abſolute ſpectatis percepta delectatio ſenſualis eſt (§. 552. *Pſych. empir.*). Non eſt quod objicias, neminem non eſſe, qui non ideo honore ac laude delectetur, quam quod denotet præcellentiam quandam ſupra alios, ob quam ſe aliis meliorem, aut certis quibusdam parem ſentit, ideoque voluptatem ortum revera trahere ex præcellentia ſua, non autem ex verbis & factis, quatenus ſenſu percipiuntur. Etenim qui honore ac laude abſolute ſpectatis delectatur is parum ſollicitus eſt, num gaudeat quadam perfectione, qua ſupra alios excellit, vel certis quibusdam aliis par eſt, immo præcellentia iſta plerumque nonniſi imaginaria eſt, nec is ullam habet ejus notionem, multo minus eandem ex vero æſtimat. Ponamus aliquem delectari titulo quodam, ideoque eundem affectare, ſed deſtitui meritis in Remp. aut in ſcientiam, cujus is ſignum eſſe debet

debet. Nonne ſignum, cui non reſpondet ſignatum, manet res mere ſenſibilis & quod eidem affingit opinio refert qualitatem ſenſibilem, quam percipit, una cum re?

§. 177.

Determinabilitas voluntatis per honorem an ſit mala.

Determinabilitas voluntatis per honorem & laudem mala eſt. Etenim cujus voluntas per honorem & laudem determinatur, is honorem & laudam appetit propter ſe, & ea, quæ honorem afferunt & laudem conciliant, quia honorem afferunt & laudem conciliant (§. 887. *Pſych. empir.*). Enimvero honorem & laudem non debemus intendere tanquam finem (§. 562. *part.1. Jur. nat.*), ſed tantummodo operam dare, ut ſimus honore ac laude digni (§. 546. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque determinabilitas voluntatis per honorem & laudem adverſatur legi naturæ, actus vero legi naturæ adverſi mali ſunt (§. 153. *part. 1. Phil. pract. univ.*); determinabilitas voluntatis per honorem & laudem mala eſt.

Conſtat alium honorem eſſe verum, nimirum quem pariunt virtutes intellectuales & morales (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), alium apparentem, qui in titulis & præcedentia tantummodo conſiſtit, a virtutibus intellectualibus & moralibus, atque meritis, in Remp. ortum ſuum non trahentibus. Et idem intelligitur de laude, quæ vel tribuitur a peritis ob virtutes intellectuales & morales, aut in Remp. merita, vel ab imperitis, aut ab adulatoribus ſine ullo noſtro merito. Nemo non agnoſcit malum eſſe, ſi appetamus honorem apparentem, veluti titulos inanes & laudes immeritas, vel tribuendas ab imperitis, qui, dum laudant alios, ipſimet non intelligunt, quid dicant. Aſt honorem verum appetere & laudem promeritam ad malam voluntatem minime referent omnes, præſertim cum ipſa lege naturæ unusquisque obligetur alteri honorem exhibere, quem meretur, & laudem quoque meritam tribuere (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*). Aſt dubium hoc facile tolli-

tollitur. Honor verus & laus vera nobis non debetur nisi ob virtutes intellectuales & morales ac merita in Remp. consequenter ob id, ad quod natura obligati sumus. Virrutes intellectuales & morales acquirere tenemur atque ad bonum publicum conferre, quantum possumus, non ut honorem & laudem consequamur, sed ut nos perficiamus & bonum communionis pro virili promoveamus. Quando igitur operam damus, ut simus honore ac laude digni, non honorem ac laudem intendimus tanquam finem, ut propter hunc agamus; sed obligationi nostræ satisfacere studemus, ideoque voluntas determinari debet per motiva a bono perfectivo, communicativo & communionis desumta. Meritum honoris veri laudisque veræ per se inde resultat: utrum vero honorem & laudem meritam nobis tribuere velint alii, nec ne, sicuti nec in potestate nostra est, ita nec jus alios ad id faciendum obligandi habemus, sed arbitrio eorum reliquendum. Apertius de his dicemus in speciali tractatione, ut omnia dubia penitus evanescant, si qua adhuc supersunt. Alia longe ratio est determinationis voluntatis per lucrum, quam in se malam non esse, sed tum malam evadere ostendimus, quando lucrum facere non possumus absque violatione officiorum (§. 172). Pecunia enim indigemus, si officiis erga nos & alios satisfacere, & in civitate ad commune bonum ratam nostram conferre velimus. Ast honore ac laude non indigemus ad satisfaciendum officio nostro. A determinabilitate itaque voluntatis per lucrum ad determinabilitatem per honorem & laudem non valet argumentatio, etsi honor atque laus perficiat statum externum perinde ac lucrum (*not.* §. 172.).

§. 178.

Honoris cupidus dicitur is, cujus voluntas determinabilis est per honorem. Quoniam ad honorem etiam laus referenda (§. 538. 541. *part. 1. Jur. nat.*); *qui honoris cupidus est, ejus voluntas etiam determinabilis per laudem.* Et quoniam is, *Honoris cupidus quinam sit.*

cujus voluntas per honorem atque laudem determinatur, honore ac laude delectatur, ideoque ab iis abhorret, quæ honori & laudi adversantur; *honoris cupidi noluntas determinatur per ea, quæ honori & laudi quomodocunque adversantur.*

Idiomate patrio honoris cupidus dicitur ein Ehrsüchtiger Mensch. Et quia vocabulum semper sumitur in significatu malo, ut animum vitiosum indicet (§. 177.); ideo vulgo vel tacite restringitur ad eos, qui honores ex titulis & præcedentia æstimant, & laudibus immeritis & ab imperitis tributis inhiant. Fixos autem & determinatos significatus de rebus moralibus vix ac ne vix quidem quæsiveris in communi loquendi usu, cum non modo vulgo deficiant illarum notiones distinctæ, verum etiam haud vulgare acumen non raro requiratur, ut ea, quæ notiones ingrediuntur, ab omni labe mundes. Supponit hoc distinctam rectitudinis actionum humanarum notionem, de qua non cogitarunt, qui de moralibus commentati sunt, & quot, quæso sunt, qui studium recte agendi colunt, nisi singulares causæ, eædemque non semper justæ, id urgeant.

§. 179.

An determinatio noluntatis per ea, quæ honori & laudi veræ adversantur, bona sit.

Noluntas determinabilis per ea, quæ honori vero laudique veræ adversantur, bona est. Cum enim facta ex virtutibus intellectualibus profecta honorem verum laudemque veram pariant (§ 550. *part. 1. Jur. nat.*), & facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta honore atque laude dignum probent (§. 552. *Part. 1. Jur. nat.*); cujus noluntas determinabilis est per ea, quæ honori vero laudique veræ adversatur, is nihil committere vult, quod arguit defectum virtutum intellectualium & moralium, aut legi naturæ contrarium, ne habeant alii, quod jure in eo reprehendant, & ne male audiat aliis, consequenter quod bonæ famæ adversum

(§. 553.

(§. 553. *part. 1. Jur. nat.*), & veram ignoniminiam parit (§. 820. & *seqq. Jur. nat.*). Qoniam itaque homo obligatur operam dare, ut fama ipsius sit bona (§. 554. *part. 1. Jur. nat.*) & ut honore atque laude dignus sit (§. 545. 546. *part. 1. Jun. nat.*), sibique ab ignominia vera cavere (§. 817. *part. 1. Jur. nat.*); noluntas determinabilis per ea, quæ honori vero laudique veræ adversantur, bona est.

Non est, quod objicias, si noluntas determinabilis per ea, quæ honori vero laudique veræ adversantur, bona est, bonam quoque esse debere voluntatem determinabilem per ea, quæ honorem verum afferunt laudemque veram conciliant. Quando enim ostendimus voluntatem determinabilem per honorem & laudem; tum sumsimus hominem actione sua intendere honorem & laudem tanquam finem ac ideo actionem judicare bonam, quia honorem affert laudemque parit, opinione aliorum. Quamvis itaque honoris ac laude cupidus agat, quod legi naturæ convenit, non tamen ideo agit, quia eidem convenit, sed ut aliorum opinione supra alios excellere videatur. Voluntas igitur ejus bona non est (§. 119.), nedum perfecta (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*), sed potius mala (§. 129. *h.* & §. 562. *part. 1. Jur. nat.*). Ast cum is, cujus noluntas determinabilis est per ea, quæ honori vero laudique veræ adversantur, cum committere quid nolit, quod bonæ famæ adversum veramque ignomiam parit, is ideo actiones suas dirigit juxta naturæ legem (§. 554. 817. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque noluntas ejus bona est (§. 125. 126.). Ne dubium hoc, quod jam removemus, suboriri posset, ideo non diximus determinabilitatem voluntatis per ea, quæ honorem laudemque afferunt, sed per honorem atque laudem esse malam. Quodsi enim voluntas determinetur per ea, quæ honorem verum afferunt laudemquæ veram conciliant, nos honore ac laude dignos esse studemus, ad quod faciendum obligati sumus (§. 545. *part. 1. Jur. nat.*), non vero actionum bonitatem

æſtimamus ex honore atque laude, ut eadem ab opinione aliorum pendula efficiatur. Aſt ſuo loco in tractatione ſpeciali hæc accuratius diſcutiemus & plenior lux affulget ex iis, quæ inferius de puritate animi demonſtraturi ſumus.

§. 180.

Cur voluntas hominis determinabilis efficiatur per delectationes ſenſuales, lucrum & honorem ac laudem.

Qui bonum ex eo æſtimant, quod voluptatem parit; illorum voluntas determinabilis efficitur vel per delectationes ſenſuales, vel per lucrum, vel per honorem atque laudem. Etenim ea, quæ homo appetere poteſt, vel ſunt bona animi, vel corporis, vel fortunæ (§. 556. *Pſych. empir.*), conſequenter ſi bonum ex eo ſaltem æſtimat, quod voluptatem parit, de eo parum cogitat, num animam, corpus, vel ſtatum ſuum externum vere perficiat (§. 554. *Pſych. empir.*). Quamobrem ſi vel maxime contingat id, quod appetit, facere ad conſervationem perfectionis eſſentialis, aut acquirendam accidentalem, perfectio tamen ſui non intenditur tanquam finis, ſed ſaltem voluptas, quæ inde percipitur. Voluptas hæc cum percipi nequeat niſi ex rebus, quæ ſenſum hilarant, & introductis dominiis ſenſus hilaratur pecunia (§. 168), in ſtatu civili, in quo ex titulis & præcedentia honorem æſtimare cœperunt homines eumque propter ſe appetere (§. 174), honore atque laude; qui bonum ex eo æſtimant, quod voluptatem creat, illorum voluntas determinabilis efficitur vel per delectationes ſenſuales, vel per lucrum, vel per honorem atque laudem.

Bonum æſtimari nequit niſi vel ex notione boni vera, quod ſcilicet quid faciat ad perfectionem noſtram vel ſtatus noſtri (§. 554. *Pſych. empir.*), vel ex notione erronea, quæ ante intellectus uſum ingignitur, ſcilicet quod bonum ſit, quicquid voluptatem creat (§. 5.). Quodſi quis intellectus uſum ſeponit & ſolo ſenſuum judicio ſtat; ejus appetitus non fer-

tur

tur nisi in id, quod sensum hilarat, quatenus sensum hilarat. Enimvero quædam sensum hilarant, quatenus sic, non aliter organa sensoria afficiunt. Et in hoc delectationes sensuales consistunt (§. 552. *Psych. empir.*). Alia vero sensum hilarant, quatenus opinione hominum ipsis affingitur, quod per se non habent, vis nimirum præcellentiam quandam homini tribuendi supra alios, veluti ut dominiis introductis maioris fieri debeat, qui opibus abundat, & introducto statu civili, qui titulis & præcedentia ornatus. Atque tum ex pecunia & honore ac laude in se spectatis voluptas percipitur. Quamobrem haud difficulter concipitur, quomodo seposito intellectus vero usu, sine quo bonum ex vero æstimari nequit, voluntas determinabilis fiat per delectationes sensuales, & introductis dominiis per lucrum, in statu autem civili per honorem atque laudem, ita ut bonum judicetur non modo quod sensus certo quodam modo per se afficit, verum etiam quod nos locupletiores facit, vel honorem affert atque laudem conciliat. Ceterum ne quid dubii hic supersit, relegenda sunt, quæ supra annotavimus (*not.* §. 174.). Quodsi quis adhuc objiciat, delectari quoque homines amicitia & consuetudine aliorum, qua status noster perfectior fiat; non multo acumine opus est, ut perspiciatur, voluptatem ex amicitia & consuetudine aliorum perceptam referendam esse ad delectationes sensuales, ut ideo eam ab his distingvi necesse non sit.

§. 181.

Quomodo homines fiant voluptuosi, & lucri atque honoris & laudis cupidi.

Quoniam qui bonum ex eo æstimant, quod voluptatem parit, voluntatem determinare assuescunt per delectationes sensuales, lucrum & honores atque laudem (§. 180), voluptuosus autem est is, cujus voluntas determinabilis per delectationes sensuales (§. 166), lucri cupidus, cujus voluntas determinabilis per lucrum (§. 173.) & denique honoris cupidus, cujus voluntas determinabilis per honorem & laudem (§. 178.), & absque recto intellectus usu homines bonum

ex eo æstimant, quod voluptatem parit (§. 4.); *si homines recto intellectus usu bonum a malo discernere non didicerunt, voluntas eorum determinatur per delectationes sensuales, lucrum & honorem atque laudem, fiuntque voluptuosi, lucri & honoris atque laudis cupidi, & alii quidem magis voluptuosi, alii magis lucri, alii magis honoris atque laudis cupidi, prouti fert occasio, ut delectationibus sensualibus, & lucri, vel honoris atque laudis cupidini magis assuescant.*

Inde omnino est, ut homines cupidine delectationum sensualium, lucri, honoris atque laudis potissimum regantur, & ex his fontibus actiones ipsorum profluant. Et quia alii magis feruntur in delectationes sensuales, alii in lucrum, alii in honores & laudem; ideo in aliis illa, in aliis ista, in aliis hæc cupido prædominari dicitur. Qui ignorant, quomodo hæc cupido incessat animos hominum, eam homini naturalem esse arbitrantur, & tres istas cupidines pro tribus passionibus animi palmariis habent, quarum vel una in quolibet prædominatur, vel quæ in diversa proportione miscentur in diversis subjectis, prouti facta ipsorum diversitatem appetitionum loquuntur. Equidem negare non ausim, dari etiam quandam dispositionem naturalem, ob quam aliorum appetitus facilius adsuescat determinationi per delectationes sensuales, aliorum per lucrum, aliorum per honores & laudem; non tamen propterea cupido illorum, istius & horum tota ad naturam referri debet. Atque a vero aberrant, qui omnes delectationes sensuales, quas voluptatum nomine insignire solent, in vitio ponunt, & cupidinem lucri cum avaritia, cupidinem honoris atque laudis cum ambitione confundunt, quasi hominibus connatæ sint tres passiones palmariæ seu primariæ, omnium actionum humanarum fontes, voluptas, avaritia & ambitio, sintque homines natura voluptuosi, avari & ambitiosi. Sed quantum fallantur qui ita sentiunt, ex tractatione speciali suo loco clarius adhuc elucescet. Absonum omnino videtur ex primariis sic

sic dictis passionibus deduci omnes hominum actiones tam bonas, quam malas, quasi ex impuro fonte etiam profluant aquæ limpidæ. Sed istiusmodi hypotheses materialismo & eidem consono indifferentismo morali maxime conveniunt, cum natura autem animæ, ac præsertim libertate voluntatis, & actionum intrinseca bonitate atque malitia minime consistunt. Neque ideo mirari debemus, quod conclusiones inde deductæ plurimum fallant, & id magis adhuc appareret, si theoria actionum humanarum & praxis moralis principiis istis methodo demonstrativa superstrueretur.

§. 182.

De inclinationibus hominis palmariis, si rectus intellectus usus seponitur.

Cupido delectationum sensualium, lucri & honoris atque laudis sunt inclinationes hominis. Etenim qui delectationum sensualium, lucri & honoris atque laudis cupidi sunt, eorum voluntas generaliter determinata est ad appetendum ea, quæ sensus delectant (§. 166.), quæ in lucro sunt, seu nos locupletiores reddunt (§. 173.) & quæ honorem afferunt atque laudem conciliant (§. 178.). Ast determinatio generalis appetitus ad aliquid appetendum inclinatio est (§. 895. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Ergo cupido delectationum sensualium, cupido lucri, cupido honoris & laudis sunt inclinationes hominis.

Propositio hæc multo erit usui in sequentibus, præsertim in tractatione speciali. Ostandimus paulo ante (§. 180.), qui bonum ex eo æstimant, quod voluptatem parit, eorum voluntatem determinabilem effici per delectationes sensuales, per lucrum, per honorem atque laudem. Quoniam itaque notio illa boni ingignitur ante intellectus usum (§. 4.), ideoque qui recto intellectus usu bonum a malo discernere non discunt, illa contenti sunt; inclinationes hominis seposito intellectus vero usu in cupidine delectationum sensualium, lucri & honoris atque laudis consistunt. Et cum consuetu-

ſuetudine quaſi altera natura efficiatur & quæ in prima ætate gignitur homini naturalis exiſtimetur; ideo inclinationes ad delectationes ſenſuum, ad lucrum, ad honorem atque laudem non modo naturalibus æquipollent, verum etiam, ut modo annotavimus (*not.* §. 181.), pro naturalibus vulgo habentur. Quando itaque inclinationum naturalium ratio habenda in dirigendis actionibus, præſertim aliorum, & in quavis parte praxis moralis, ad cupidinem delectationum ſenſualium, lucri & honoris atque laudis animus inprimis advertendus.

§. 183.

De inclinationibus voluntatem corrumpentibus.

Inclinationes ad delectationes ſenſuales, lucrum & honorem atque laudem voluntatem corrumpunt. Etenim inclinatio ad delectationes ſenſuales cum ſit cupido delectationum ſenſualium (§. 182.); homo ea, quæ ſenſum delectant, ideo appetit, quia delectant (§. 162.), conſequenter voluntas ejus determinabilis eſt per delectationes ſenſuales (§. 163). Quamobrem quia determinatio voluntatis mala evadit, quando delectationes ſenſuales ſunt nocuæ,(§. 167.) nocuas autem ab innocuis non diſtingvit qui eas appetit, quia ſenſum hilarant; inclinatio ad delectationes ſenſuales voluntatem efficit proclivem ad malum, ideoque eam corrumpit (§. 10.). *Quod erat primum.*

Similiter cum inclinatio ad lucrum conſiſtat in cupidine lucri (§. 182.), voluntas hominis determinabilis eſt per lucrum (§. 173.). Quamobrem quia determinatio voluntatis per lucrum mala evadit, quatenus lucrum facere non poſſumus abſque violatione officii (§. 172.), an vero lucrum fieri poſſit abſque violatione officii non perpendit, qui quid appetit, quia ex eo lucrum facere poteſt, ſeu per lucrum tanquam motivum voluntatem unice determinat; inclinatio

ad

ad lucrum voluntatem efficit proclivem ad malum, ideoque eam corrumpit (§. 10.). *Quod erat secundum.*

Denique cum inclinatio ad honorem & laudem consistat in cupidine honoris atque laudis (§. 182.); hominis voluntas determinabilis est per honorem atque laudem (§. 178.). Quamobrem quia determinatio voluntatis per honorem & laudem mala est (§. 177.); inclinatio ad honorem & laudem voluntatem efficit proclivem ad malum, ideoque eam corrumpit (§. 10.). *Quod erat tertium.*

Si homo res quascunque appetit propter qualitates sensibiles, ex hisce voluptatem percipit; si appetit pecuniam, seu ea, ex quibus lucrum facere potest, aut quæ honorem afferunt, & laudem conciliant, ex lucro, honore & laude voluptatem percipit (§. 158. *& seqq.*). Quamobrem cum voluntas corrumpatur, si notione boni deceptrice utamur, qua bonum habetur quod voluptatem creat (§. 6. 10.); corrumpi quoque debet voluntas, si bonum habetur id, quod sensus delectat, quod lucrum, quod honorem atque laudem affert. Corruptiones igitur hæ speciales pendent a corruptione ista generali. Equidem qui non satis acuti sunt ad pervidendum ea, quæ continuo quodam nexu ex se invicem sequuntur, minime perspiciunt, quomodo voluptas ex lucro non absque violatione officiorum quæsito, & multo minus quomodo voluptas ex honore vel laude percepta nocua fieri possit, ut scilicet vel in tædium degeneret, vel tædium sive molestiam pariat (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter eam promiscue pro innocua habent; errorem tamen suum agnoscent, si quidem ea perpendere voluerint quæ in tractatione speciali de origine vitiorum demonstraturi sumus, immo agnoscere poterant, si satis acutos ac diligentes se praeberenr in observando. Maximam difficultatem facessere potest laus & honor, propterea quod hoc incitamentum habetur ad præclara præstanda & optima ingenia laude duci dicuntur. Sed hæc quoque difficultas in tractatione speciali

evanescet, immo tolletur per ea, quæ de puritate animi demonstraturi sumus inferius. Abunde enim patescet, quantum opinioni communi subsit veri. Velim vero jam perpendatur, quomodo non usu intellectus erroneis de bono opinionibus corrumpatur intellectus & ejus deinde vitio corrumpatur voluntas. Nimirum ante intellectus usum homo discernere nequit bonum a malo nisi voluptate, quam ex re percipit (§. 4.). Hinc ipsi ingignitur notio, id bonum esse, quod voluptatem creat (§. 5.). Appetitus itaque determinabilis efficitur per voluptatem promiscue quamcunque, nisi recto intellectus usu nocua ab innocua separetur (§. 6.). Quodsi igitur contingat, ut voluptatem percipiat non modo ex iis, quæ sensum hilarant, verum etiam ex his, ex quibus lucrum facere potest, & quæ honorem afferunt, vel laudem pariunt; notiones boni speciales ingignuntur, quod scilicet bonum sit id, quod sensum delectat, quod nos locupletiores reddit, quod honorem affert, vel laudem conciliat. Appetitus itaque determinabilis efficitur promiscue per delectationes sensuales, per lucrum & per honorem atque laudem. Atque hoc modo corrumpitur vitio intellectus bonum non recte æstimantis voluntas. Ex hac autem corruptione propullulant vitia quævis, aut saltem actionibus in se bonis labes quædam adspergitur, quatenus a rectitudine deficiunt, quæ consentientem omnium facultatum usum requirit, absque intellectus regimine non obtinendum.

§. 184.

De voluntatis corruptione per inclinationes ad delectationes sensuales, lucrum, honorem & laudem.

Quoniam inclinatio ad delectationes sensuales, lucrum & honorem atque laudem voluntatem corrumpit (§. 183.), voluntatis autem corruptio a vitio intellectus dependet (§. 15.); *intellectus inclinationem ad delectationes sensuales, lucrum & honorem atque laudem regere debet, ne voluntas corrumpatur.*

Intellectus uti debet ministerio sensuum (§. 14. *Part.* 1. *Ethic.*), non vero ab ipsis regi, ut eorum judicio stet in bono æstimando. Dum vero recto intellectus usu præcaventur erronea

erronea de bono judicia, quibus notiones deceptrices ſenſui debitæ occaſionem dant; voluntatis quoque corruptio præcavetur. Vide, quæ alias jam demonſtravimus de ſenſibus ad erronea de actionibus committendis & omittendis judicia nos ſeducentibus (§. 512. *part. 2. Phil. pract. univ.* & de dominio in ſenſus obtinendo (§. 568. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & ſenſu ad conſenſum cum intellectu reducendo in genere oſtendimus (§. 578. *pract. 2. Philpract.univ.*). Ex iſtis nimirum demonſtrationibus & iis, quæ ibidem annotavimus, evidentius intelligitur, quomodo inclinationes ad delectationes ſenſuales, lucrum & honorem atque laudem voluntatem corrumpant & intellectus regimine præcaveatur, ne voluntas corrumpatur. Non tamen inconſultum eſt, ut in ſpecie hoc loco explicetur, quomodo inclinationes iſtas regere debeat intellectus, ne voluntas corrumpatur, aut, ſi corrupta jam fuerit, emendetur.

§. 185.

Quomodo intellectus regat inclinationem ad delectationes ſenſuales.

Intellectus regit inclinationem ad delectationes ſenſuales, ſi ea, quæ voluptatem innocuam creant, diſtingvamus ab iis, quæ innocuam pariunt. Inclinatio enim ad delectationes ſenſuales conſiſtit in determinabilitate per ea, quæ ſenſus delectant, ſeu per delectationes ſenſuales (§. 895. *part 2. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque determinabilitas voluntatis per delectationes ſenſuales mala evadit, quando eædem nocuæ ſunt (§. 167.); intellectus regit inclinationem ad delectationes ſenſuales, ſi ea, quæ voluptatem nocuam creant, diſtingvamus ab iis, quæ innocuam pariunt.

Intellectus eſt præcavere, ne voluptate tranſitoria, qualis eſt delectatio quælibet ſenſualis, illicita fruamur & per conſequens ne appetamus malum ſub ratione boni. Delectatio ſenſualis illicita eſt, ſi fuerit nocua (§. 283. *part. 1. Jur. nat.*), licita vero, ſi innocua fuerit (§. 287. *part. 1. Jur. nat.*). Ne-

cesse igitur est, ut intellectus discernat delectationem sensualem nocuam ab innocua. Qui delectationibus sensualibus promiscue capiuntur, bonum æstimant ex eo, quod quid sensus hilaret, tuncque se felices arbitrantur, si sensus hilarare possunt. Limitando igitur principium, quod ad malum sub ratione boni appetendum ducit, ab errore, qui in eo latet, liberandum, ne imponere possit, scilicet ut quod sensum hilarat non habeatur pro bono nisi quando, delectatio innocua. Naturæ humanæ repugnat, ut quod sensui gratum est non delectet, neque enim in nostra potestate est efficere ut ab objecto sensibili sensus aliter afficiatur, quam afficitur, seu sensibile aliter percipiatur quam a nobis percipitur, veluti ne sacharum saporem dulcedinis procreet, nec dulcedo sensui grata accidat. Ast in potestate nostra est, num sacharo vesci velimus, & si vesci velimus num solius delectationis causa, an propter alium finem, & quia certi sumus sacharum sanitati nostræ non nocere. Quodsi quis sentit incommoda ex cibis sacharo conditis vel etiam ex sacharo confectis, hoc tamen non obstante eos capit ob dulcedinem, qua delectatur, ut voluptate, quam inde percipit, fruatur; ejus inclinationem ad delectationes sensuales intellectus minime regit. Regimen intellectus rectum ejus usum requirit. Quando autem is errat & erroneo judicio voluntas determinatur, id ad regimen intellectus referri nequit, quia intellectus dominatur sensui, a quo falsa boni notio venit non usu intellectus ingenita.

§. 186.

Idem ulterius expenditur. Quoniam intellectus regit inclinationem ad delectationes sensuales, si ea, quæ voluptatem nocuam cereant, distingvamus ab iis, quæ innocuam pariunt (§. 185.), nocua autem esse nequit voluptas, quæ veræ utpote in se innocuæ necessario cohæret (§. 388. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & voluptas vera ex vera perfectione oritur (§. 514. *Psych. empir.*), ad

ad quam actiones omnes dirigendæ juxta legem naturæ (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *si recto intellectus usu appetitus circa ea, quæ sensum hilarant, juxta legem naturæ determinetur, inclinationem ad delectationes sensuales intellectus regit.*

Intellectum recte regere inclinationem ad delectationes sensuales certi esse possumus, si quod sensum hilarat tendat ad veram nostram perfectionem aut status nostri, nec ideo quicquam in eo committatur, quod lege naturæ prohibeatur. Sed ut appareat, quomodo delectatio sensualis cohæreat voluptati ex actione ad perfectionem nostram tendente percipiendæ, demus exemplum. Si cibus salubris bene sapit, cum ex obligatione sanitatis conservandæ nobis detur jus ad cibum quemcunque, ejus usus tendit ad sanitatem conservandam, veram corporis perfectionem. Quodsi ergo cibo salubri grati saporis conservandæ sanitatis causa vescimur, quod sensum hilarat tendit ad veram nostram perfectionem, & voluptati veræ, quæ ex sanitatis sensu percipitur, delectatio sensualis, quæ in sapore grato consistit, cohæret. Sunt equidem quædam delectationes sensuales, circa quas appetitus juxta legem naturæ determinari non posse videtur, veluti odor, qui percipitur ex floribus; Musica, quæ auditum hilarat: in casu tamen particulari dato apparebit, ut voluptate ista fruaris, semper attendenda esse quædam officia, pro diversitate circumstantiarum variantia, quibus violatis fruitio voluptatis in se innocuæ labe quadam inficitur Regimine intellectus indiget voluntas in omnibus omnino actionibus liberis, regimen autem istud exercendum juxta legem naturæ. Qui distinctam vitæ perfectæ notionem habet, abunde explicatam alibi (§. 9. & *seqq.* (*part. 2. Phil. pract. univ.*), necessitatem regiminis universalis facile agnoscet.

§. 187.

Quomodo intellectus regat inclina-

Intellectus regit inclinationem ad lucrum, si lucri causa nil committatur, quod legi naturæ quomodocunque adversatur, seu ut absque re-vio-

tionem ad lucrum.

violatione officiorum quæratur. Cum enim inclinatio ad lucrum in cupidine lucri consistat (§. 182.), voluntas determinabilis est per lucrum (§. 173). Quoniam itaque determinabilitas per lucrum in se mala non est, sed mala evadit, quando lucrum facere non possumus absque violatione officiorum (§. 172), consequenter quam quidpiam committendo, quod legi naturæ adversatur (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*); intellectus regit inclinationem ad lucrum, si lucri causa nil committatur, quod legi naturæ quomodocunque adversatur, seu si absque violatione officiorum quæratur.

Regimine intellectus opus est in lucro faciendo, ne id fiat illicito modo. Spectatur autem hic non modo jus ad actum, quo lucrum facimus, aut ad ipsum lucrum, quo id efficitur licitum, verum etiam perpendendi sunt singuli actus, qui ad id obtinendum concurrunt, num juxta legem naturæ determinentur. Licitum est lucrum in se spectatum, quod ex labore nostro facimus; ast si ejus causa nimio labore defatigemus corpus nostrum, & sanitati vel vigori ejus officiamus, officium erga nos ipsos violatur (§. 519. *part. 1. Jur. nat.*), sicuti ex adverso officium erga alios violatur, si lucri causa in contractibus fraude circumveniamus alios (§. 148. *part. 5. Jur. nat.*). Actus humani compositi sunt ex pluribus simplicibus, qui ad eum constituendum concurrunt. Quodsi unus eorum legi naturæ adversatur, seu officio cuidam repugnat, sive per se, sive ob circumstantias casus præsentis, actus totus efficitur malus. Atque hinc discimus, quanam circumspectione opus sit, ne in lucro faciendo animus impuretur.

§. 188.

Quomodo intellectus regat incli-

Intellectus regit inclinationem ad honorem atque laudem, si honorem atque laudem non intendimus tanquam finem, contenti nos honore ac laude vera esse dignos, minime inhiantes honoribus falsis & laudibus

dibus vanis, aut immeritis. Cum enim inclinatio ad honorem & laudem consistat in cupidine honoris atque laudis (§. 182); voluntas determinabilis est per honorem & laudem (§. 178). Quoniam itaque determinabilitas voluntatis per honorem & laudem mala est (§. 177.), seu legi naturæ adversa; intellectus regit inclinationem ad honorem atque laudem, si circa honorem & laudem nihil committatur, quod legi naturæ adversum. Quamobrem cum legi naturæ repugnet, ut honorem atque laudem intendamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), & saltem præcipiat, ut faciamus ea, quæ nos vero honore veraque laude dignos efficiunt (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque permittere nequeat, ut honoribus falsis, quales sunt tituli & præcedentia sine meritis, quorum signa esse debent, atque laudibus vanis, quæ sunt sine mente sonus, aut immeritis, quibus nobis tribuuntur, quæ nobis minime competunt, aut non insunt, inhiemus; intellectus regit inclinationem ad honorem atque laudem, si honorem atque laudem non intendimus tanquam finem, contenti nos honore ac laude vera esse dignos, minime inhiantes honoribus falsis & laudibus vanis, aut immeritis.

nationem ad honorem atque laudem.

Brevitatis causa non definivimus, quid sit honor falsus, quid laus vana, quid immerita. Cum enim in jure naturæ ostenderimus, quinam sit honor verus & laus vera (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*); quinam honor falsus sit, quænam laus falsa una intelligitur. Ne tamen aliqua remaneat obscuritas, in ipsa demonstratione indicavimus, quidnam per honorem falsum, quid per laudem vanam & immeritam intelligamus. Sunt autem honores falsi non modo tituli, qui denotant dignitates civiles, sine ullo merito tributi; verum etiam alii, quos vanitas hominum introduxit nostro inprimis seculo, quo hominum animos nimis obsedit vanitas. Et in horum censum quoque

que

que veniunt laudes vanæ, in loquendi formulis ab encomiastis mutuatis consistentes, quibus in mente laudatoris nulla respondet notio. Ab hisce autem utique distingvendæ sunt laudes immeritæ, quæ quidem in se spectatæ veræ sunt, ast minime in eum conveniunt, qui iisdem cumulatur.

§. 189.

Quomodo intellectus regat omnes hominis actiones.

Intellectus regit omnes inclinationes & reclinationes hominis, si actiones omnes accurate juxta legem naturæ determinentur. Etenim cum lex naturæ urgeat omnimodam actionum humanarum rectitudinem (§. 189. 190. *part. 1. Jur. nat.*); qui actiones suas juxta legem naturæ accurate determinat, in ejus actionibus nullus notatur defectus. Quamobrem verendum non est, ut inclinatione quadam, aut reclinatione a recti tramite abducatur. Quamobrem cum intellectus regat inclinationes & reclinationes hominis, si a recti tramite se abduci non patiatur, ut scilicet appetat, quod legi naturæ quomodocunque adversatur, aut aversetur, quod eidem quomodocunque convenit; intellectus regit omnes inclinationes & reclinationes hominis, si actiones omnes accurate juxta legem naturæ determinentur.

Ecce igitur medium universale inclinationes & reclinationes regendi, ne faciamus, ad quod non faciendum sumus obligati, vel abstineamus ab iis, ad quæ facienda obligamur, & ne a vero usu juris nostri aberremus. Sit ita, quod inclinatione quadam propendeamus in id, quod legi naturæ adversatur, in contrarium tamen determinabimus actionem nostram, & similiter si reclinatio causetur nauseam ejus, quod legi naturæ convenit, actionem tamen nostram contra illam huic convenienter determinabimus. Ab inclinatione & reclinatione orientur quidem motus primi, qui legi naturæ parum conveniunt, aut saltem non omni labe carent; regimine tamen intellectus suscitabuntur motus, qui dicuntur, secundi primos

mos vel ſupprimentes, vel eos a labe ſua purgantes. Qui ad ſuperius hinc inde dicta animum ſatis advertit, is haud ignorabit actum quendam compoſitum labe infici, quatenus ſimplex quidam eum ingrediens legi naturæ contrarius, aut circumſtantia quædam eidem adverſum facit, quod alias eidem, minime repugnaret.

§. 190.

Quoniam *intellectus* regit omnes inclinationes hominis, ſi actiones omnes accurate juxta legem naturæ determinentur (§. 189.); idem quoque *regit inclinationes ad delectationes ſenſuales, lucrum & honorem atque laudem,* conſequenter *cupidinem delectationum ſenſualium, lucri & honoris atque laudis, ſi actiones noſtras quoad ea, quæ ſenſum hilarant, circa ea, quibus lucrum facimus, & circa ea, quæ honorem afferunt, aut laudem conciliant, juxta legem naturæ accurate determinemus.* *Quomodo in ſpecie regat inclinationes ad delectationes ſenſuales, lucrum, honorem & laudem.*

Quæ paulo ante de modo, quo intellectus regit inclinationem ad delectationes ſenſuales (§. 185.), inclinationem ad lucrum (§. 187.), inclinationem denique ad honorem & laudem, oſtendimus (§. 188.), a propoſitione præſente minime differunt; hic ſaltem ex propoſitione generali per modum corollarii inferimus, quod de ſingulis in ſpecie fuit demonſtratum. In philoſophia morali autem non inutile eſt in ſpecie demonſtrari ea, quæ in genere demonſtrari poſſunt, propterea quod demonſtrationes ſpeciales, cum evidentia earum major ſit, quam generalium, majore quoque vi convincendi polleant, quam generales, ideoque hiſce præferendæ ſint, ubi appetitus, vel averſatio renititur aſſenſui per evidentiam extorquendo.

§. 191.

De scientiæ juris naturæ indispensabili necessitate ad regimen inclinationum & reclinationum.

Quia intellectus regit omnes inclinationes & reclinationes hominis, si actiones omnes accurate juxta legem naturæ determinentur (§. 189.); *qui inclinationes & reclinationes sive aliorum, sive proprias regere voluerit, is exactam juris naturæ scientiam sibi comparare tenetur.*

Cum inclinationes & reclinationes regere maximi sit momenti in praxi morali, quam tradit Ethica; ideo exasciatam juris naturæ theoriam a priori ex ipsa natura hominis demonstratam Ethicæ præmisimus, ut exacta hujus juris scientia inde hauriri possit. Et vel ipsa indispensabilis scientiæ hujus juris necessitas ad regimen inclinationum & reclinationum, quibus a tramite virtutis ad vitia revocantur homines, sufficiens ratio est, ne quem offendat amplitudo, quam eidem tribuimus. Ut enim penitus omnia perspiciantur, omnisque dispellatur obscuritas, & demonstrationibus completis, & annotationibus uberioribus seu scholiis opus fuit. Ast ipsa quoque indispensabilis necessitas nobis facile persuasit, ut in gratiam eorum, quos prolixitas terret, & qui in demonstrando nondum versati sunt, in institutionibus juris naturæ & gentium ea, quæ in opere majore fusius demonstrata atque uberius explicata fuerunt, in compendium ita mitteremus, ut veritates omnes inter se connexas brevieri temporis spatio atque labore minori non ad opinionem, sed ad veritatem persuasi cognoscere, & in opere deinde majore legendo feliciter operam suam collocare possint, siquidem lucem majorem desiderent, quæ in moralibus nunquam nimia videri potest, in quibus appetitus & aversatio hominum influit in assensum & vim demonstrationum, qua is extorqueri debet, imminuit. Cum intrinseca actionum humanarum bonitas & malitia earumque rectitudo distincte non agnoscatur, nisi in hac vel ista actionum specie casu subinde innotescat; non est quod miremur, si indies experiamur, quam parum intellectus regat incli-

inclinationes & reclinationes, & quod defectu hujus regiminis actiones hominum externam bonarum speciem habentes non omni labe careant, si earum rectitudo in trutina suspendatur, inclinationibus & reclinationibus labem adspergentibus. Intrinsecam autem actionum bonitatem & malitiam in iis, quæ a principiis primis remota sunt, vix ac ne vix quidem quasi per transennam conspicere datur, nisi jus naturæ in systema veri nominis redigatur, ut appareat, quomodo continuo illarum nexu bonitas & malitia per eas diffundatur.

§. 192.

An metu pœnarum & spe præmiorum corruptioni medela afferatur.

Metu pœnarum & spe præmiorum corruptioni voluntatis medela non affertur: sed corrupta voluntas refrenatur ab actu externo, ad quem propendet, & invitus contrarium facit homo. Si voluntas corrupta est, ad malum proclivis, ad bonum vero segnis & iners est, ideoque ad male agendum facile, ad bene agendum difficulter determinatur, & hominem negligentem facit in committendis actionibus bonis (§. 10). Quodsi quis metu pœnarum ab actione mala committenda, vel bona omittenda deterretur is pœnæ evitandæ causa malam omittit, bonam committit, ideoque illam non in se citra respectum ad pœnam malam, hanc bonam judicat. Quamobrem cum actionem in se spectatam sibi adhuc repræsentet tanquam bonam, quæ mala est; voluntas manet ad malum proclivis, & ad bonum segnis atque iners, quemadmodum fuerat ante, neque in hisce quicquam immutatur (§. 902. 907. *Psych. empir.*). Quamobrem proclivitate ad malum, segnitie & inertia ad bonum subsistente, corruptioni nulla medela metu pœnarum affertur. *Quod erat primum.*

Quoniam tamen metu pœnæ deterretur ab actione mala committenda, bona omittenda, consequenter contra voluntatem suam, quæ in contrarium propendet *per demon-*

strata n. 1. illam omittit, hanc committit; voluntas refrenatur ab actu externo, ad quem propendet, sive positivo, sive privativo. *Quod erat secundum.*

Invita cum sit actio, si quis facit, quod non facere mallet, vel non facit, quod facere mallet, modo aliquod malum ex actione contraria emergens evitare posset (§. 581. *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui vero metu pœnarum deterretur ab actione committenda, vel omittenda, facit quod non facere mallet, aut non facit, quod facere mallet, modo pœnam, quæ in malo physico consistit, evitare posset; homo metu pœnarum contrarium ejus facit, in quod voluntas corrupta propendet, invitus. *Quod erat tertium.*

Si quis spe præmii allicitur ad actionem bonam committendam, aut malam omittendam, cum præmii obtinendi causa illam committat, hanc omittat, de actione autem in se spectata non mutetur judicium, voluntas in eandem, quatenus in se spectatur adhuc eodem modo propendet, quemadmodum ante. Quodsi ergo corrupta fuerit; corrupta manet, ideoque spe præmii nulla corruptioni ejus medela affertur. *Quod erat quartum.*

Quatenus tamen actionem committit, vel omittit spe præmii permotus, quamvis in contrarium propendeat voluntas *per demonstrata n. 4.*; voluntas corrupta per se in contrarium propendens refrenatur ab actu externo sive positivo, sive privativo, qui absque spe præmii exstiturus erat. *Quod erat quintum.*

Quoniam itaque contra voluntatem suam contrarium ejus facit spe præmii adactus, in quod voluntas per se propendet, *per demonstrata n. 4.* id facit, quod non facere mallet, aut non facit, quod facere mallet, modo bono, in quo

præmium

præmium conſiſtit, potiri poſſet. Quamobrem cum invita ſit actio, ſi quis facit, quod non facere mallet, aut non facit, quod facere mallet, modo aliquod malum ex actione contraria emergens evitare poſſet (§. 581. *part. 1. phil. pract. univ.*), qui vero præmium pro bono habet, ejus jacturam malam judicat (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*); ſpe præmii homo invitus contrarium ejus facit, in quod voluntas corrupta propendet. *Quod erat ſextum.*

Si corruptioni voluntatis medela afferenda, tollenda eſt proclivitas ad malum, ſegnities & inertia ad bonum (§. 10). Quodſi quis perpendit, in quo proclivitas iſta, ſegnities atque inertia conſiſtit (§. *cit.*); is facile agnoſcit metum pœnarum & ſpem præmiorum non ſufficere ad illam tollendam. Nec eandem tolli, conſequenter voluntatem corruptam manere, experimur, dum videmus homines metu pœnarum aut ſpe præmiorum ceſſante ea facere, in quæ voluntas ipſorum propendet, minime autem illa, ad quæ facienda vel pœnæ metu, vel ſpe præmii adducti fuerunt. Pœnæ & præmia uſum habent in voluntate corrupta refrenanda, nullum vero in corruptione tollenda. Ceterum notandum eſt, brevitatis cauſa ſub facto etiam comprehendi non factum, quatenus qui non vult facere idem velle dici poteſt omiſſionem facti, aut velle factum privativum idem eſt ac nolle ipſi oppoſitum poſitivum. Ita nolle edere & velle non edere unum idemque eſt. Et fortaſſis hæc ratio eſt, cur veteres noluntatem a voluntate non diſtinxerint, & tam actum volitionis, quam nolitionis ad voluntatem retulerit, tanquam diverſos actus ejusdem facultatis.

§. 193.

Si metu pœnæ voluntas refrenari debet ab actu externo poſitivo, neceſſe eſt, ut opinione ejus, cujus voluntas in eundem propendet, pœna malum majus ſit jactura boni, quod ex actione committenda ſperat.

Quando metu pœnæ refrenetur voluntas ab actu

externo positivo. Etenim si metu pœnæ voluntas refrenanda ab actu externo, necesse est & ut qui facere vult contra voluntatem suam, seu invitus idem omittat (§. 192.). Quamobrem cum voluntas ad faciendum determinetur repræsentatione boni, noluntas vero ad non faciendum repræsentatione mali (§. 889. 890. *Psych. empir.*); ideo necesse est ut is, cujus voluntas in actum quendam externum propendet, bonum quoddam ex eodem speret, quod vero noluntatem determinat ad actum non committendum, malum, in quo pœna consistit, metuat. Enimvero quia cum facti commissione cohæret jactura boni, quod malum est (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*) & caussatur noluntatem omittendi, quæ recidit in voluntatem committendi, cum facti autem commissione malum pœnæ; si quis potius nolle debet actionem committere, quam eandem committere velle, necesse est ut malum pœnæ opinione ejus, cujus voluntas in factum externum propendet, sit malum majus jactura boni, quod ex actione committenda speratur. Quodsi igitur metu pœnæ voluntas refrenari debet ab actu externo positivo, necesse est, ut opinione ejus, cujus voluntas in eundem propendet, majus malum sit jactura boni, quod ex actione committenda sperat.

Duo habemus motiva nolitionis, nimirum jacturam boni & pœnam. Ab ista pendet nolitio non abstinendi ab actu externo, ab hac vero nolitio eandem committendi. Constat malum minus evitandi majoris caussa subire homines. Quodsi ergo pœna efficax esse debet, necesse est, ut sit majus malum jactura boni opinione agentis. Quoniam in æstimanda boni & mali magnitudine differunt opiniones hominum, quemadmodum indies experimur; eadem pœna non ejusdem efficaciæ est in omnibus, ideoque patet hinc ratio, cur eadem pœna non deterr[e]atur omnes ab eadem actione committenda. Propositio itaque præsens utilis est in determinanda pœnarum magnitudine

§. 194.

§. 194.

Quoniam necesse est, ut opinione ejus, cujus voluntas in actionem quandam propendet, pœna majus malum sit jactura boni quod ex eadem speratur, si voluntas ab actu externo refrenanda (§. 193.); voluntas autem voluptuosi in delectationes sensuales (§. 160.), voluntas lucri cupidi in lucrum (§. 173.) & voluntas honoris cupidi in honorem & laudem propendet (§. 178.); *si voluntas voluptuosi metu pœnæ refrenanda, pœna opinione ejus majus malum esse debet carentia delectationis sensualis, quam ex actione committenda sperat; si voluntas lucri cupidi refrenanda, opinione ejus malum majus jactura lucri esse debet pœna; si denique voluntas honoris cupidi refrenanda, opinione ipsius pœna majus malum videri debet jactura honoris, vel laudis, quam affectat.* *Quando metu pœnæ voluntas voluptuosi, lucri & honoris ac laudis cupidi refrenetur.*

Propositio hæc usui est in determinanda qualitate pœnæ pro diversitate subjectorum, prouti scilicet vel voluptuosi, vel lucri, vel honoris atque laudis cupidi sunt, & ex eadem intelligitur, cur eadem pœna pro diversitate horum subjectorum non sit ejusdem efficaciæ. Cum tamen eadem sub generali præcedente tanquam species sub genere contineatur, non minus utilis est in determinanda quantitate pœnæ (*not.* §. 193.)

§. 195.

Si quis sua sponte voluntatem suam refrenare debet ab actione mala, in quam ea propendet; necesse est ut malum inde consequens opinione ipsius majus sit jactura boni, quod ex eadem sperat. Etenim cum pœna sit malum quoddam physicum ab eo, qui alterum obligandi jus habet, ob malum morale eidem immissum (§. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*), eademque ideo esse possit motivum actionis non committendæ (§. 287. *part. 1. Phil.* *Quando quis voluntatem sua sponte refrenet ab actione mala.*

phil. pract. univ.), malum vero ex actione aliqua citra voluntatem hominis cujusdam per se consequens sit itidem motivum nolitionis (§. 890. *Psych empir.*); in determinanda noluntate tam poena, quam malum ex actione aliqua consequens per se eandem vim habet. Quamobrem cum malum poenae opinione ejus, cujus voluntas in actionem quandam propendet, majus existimari debeat jactura boni, quod ex eadem speratur, si voluntas ab actione ista refrenanda (§. 193); si quis sua sponte voluntatem suam refrenare debet ab actione mala, in quam propendet, necesse est, ut malum inde consequens opinione ipsius superet jacturum boni, quod ex eadem sperat, vi cujus nimirum voluntas in eandem propendet (§. 889. 890. *Psych. empir.*).

Ethico inprimis convenit docere, quomodo homo sua sponte refrenare debeat voluntatem corruptam, ut abstineat ab actione mala, in quam propendet. Ethico enim tanquam Philosopho nullum competit jus obligandi alios ad certos actus contra voluntatem suam, etsi eos, quibus istiusmodi jus competit, docere debeat rectum poenarum usum; sed ipsius potissimum officium est instruere alios, quomodo sua sponte voluntatem ad abstinendum ab actionibus malis & vitandum rectitudinis defectum determinare debeant, ut secundum rationem vivant, quemadmodum homines decet, felicitatis suae tenacissimi, nec infortunii sui fabri. Poterat propositio praesens independenter a superiori de voluntate metu poenae refrenanda (§. 192) demonstrari eum in modum, quo superiorem demonstravimus: id quod haud difficulter perspiciet, qui demonstrationem superioris perpendere voluerit. Quodsi enim pro poena substituas malum ex actione consequens, demonstratio superior abit in demonstrationem praesentem. Et, si poenam consideres tanquam malum ex actione consequens, utut non per se, sed voluntate ejus, qui metu poenae obligare intendit agentem; ex

ex propositione in genere demonstrata per modum corollarii superior inde infertur. Sed demus exemplum propositionis præsentis. Si cujus voluntas propendet in cibum, vel potum ob saporem sibi gratum, quem novit, aut saltem opinatur sibi parere dolorem, qualiscunque tandem is fuerit, veluti ventris, aut cruciatus podagræ; voluntatem suam is minime refrenabit a cibo comedendo, vel potu hauriendo, nisi dolorem, quem causatur, seu a comestione cibi, vel potus haustu metuit, opinione sua majus malum æstimet carentia delectatione sensuali. Alias enim dicet, se comedere ac bibere id, quod sibi sapit, & pati, quod ferre potest.

§. 196.

De refrenanda noluntate metu pœnæ.

Si quis metu pœnæ noluntatem refrenare vult ab actu externo negativo, seu positivi omissione; necesse est, ut molestia, quam ex actione percipit, opinione ipsius minus malum sit, quam pœna. Si cujus noluntas propendet in omissionem actionis, cum motivum nolitionis sit repræsentatio mali (§. 890. *Psych. empir.*); ex actione, quam comittere non vult, molestiam quandam percipit (§. 5.). Quod si ergo metu pœnæ permoveri debet, ut actionem istam omittere, seu ab ea abstinere nolit; necesse omnino est, ut pœna sit motivum fortius ista molestia, cum in vulgus notum sit, nos evitandi mali majoris causa subire minus, quod aliter evitari non potest. Quamobrem cum metu pœnæ noluntas refrenetur, si efficiatur, ne actionem, quam committere quis non vult, omittere nolit; si metu pœnæ noluntas refrenanda ab actu externo negativo, seu positivi omissione, necesse est ut molestia, quam ex actione percipit, opinione ipsius pœna minus malum sit.

Pœna cum consistat in malo quodam physico (§. 285. *part. I. Phil. pract. univ.*), non nisi motivum nolitionis esse potest (§. 890. *Psych.*

Psych. empir.). Per se igitur actum voluntatis determinare nequit, quando pœna alterum obligare volumus ad actionem committendam. Quamobrem si quis metu pœnæ facit, quod alias facere nollet; non tam voluntas determinatur ad actionem committendam, quam noluntas ad eam non omittendam. Quoniam vero fieri nequit, ut quis actionem non omittat, nisi eandem committat; ideo contra voluntatem suam eandem committit. Ac propterea qui metu pœnæ facit, quod alias facere nollet, dicere solet: se oportere hoc facere, quod sibi molestum accidit, pœnæ tanquam mali majoris evitandæ causa. Subsistit igitur noluntas committendi actionem, sed necessitas eam commitendi resultat ex noluntate subeundi pœnam, quæ involvit nolitionem omissionis actionis. Equidem nullus dubito, fore non paucos, quibus hæ distinctiones nimis subtiles videantur, opus tamen est hisce distinctionibus, ut quid sit actio invita & quomodo a voluntaria differat, intrinsece perspiciatur. Nosse autem hanc differentiam non modo utile, verum etiam necessarium est in praxi morali. Sed demus exemplum intellectu facile in re subtili. Si puer in discendo negligens est, discere non vult, quia hoc ipsi molestum accidit. Pœnæ metu refrenanda est noluntas discendi, consequenter efficiendum, ut nolit esse negligens. Quando igitur negligens esse desinit, nec sine molestia contra voluntatem suam discit, quæ discere nollet, pœnam majus malum æstimat molestia, quam in discendo percipit, ideoque tolerat pœnæ tanquam majoris mali vitandæ causa. Cum actio vel sit committenda, vel omittenda, tam commissionem, quam omissionem actionis sibi repræsentat tanquam malam. Quamobrem fieri nequit, quam ut prævaleat nolitio, quæ fortius motivum habet, consequenter ut nolit omittere actionem. Atque inde nascitur necessitas eam committendi, ut ad eam committendam peculiari motivo voluntatem determinari non sit opus. Ceterum in præsenti non attenditur, cur quis pœnam majus malum exstimet, quam molestiam quandam, aut absentiam alicujus boni.

§. 197

§. 197.

De refrenanda noluntate voluptuosi, lucri & honoris ac laudis cupidi.

Quoniam noluntas voluptuosi determinatur per ea, quæ sensui molesta sunt, aut dolorem causantur (§. 166.), noluntas lucri cupidi per damnum (§. 173.), noluntas denique honoris cupidi per ea, quæ honori & laudi quomodocunque adversantur (§. 178.), si quis autem metu pœnæ noluntatem refrenare vult ab actu externo negativo, seu positivi omissione, necesse est, ut molestia, quam ex actione percipit agens, opinione ipsius minus malum sit, quam pœna (§. 196.); *si noluntas voluptuosi refrenanda ab actu externo negativo, necesse est ut pœna opinione ipsius sit majus malum molestia, quam commissio actionis sensui creat; si noluntas lucri cupidi refrenanda, necesse est, ut pœna opinione ipsius sit majus malum damno, quod ex commissione actionis subit; si denique noluntas honoris cupidi refrenanda, necesse est, ut pœna opinione ipsius sit majus malum eo, quod honori vel laudi ipsius adversatur.*

Quæ in anterioribus de refrenanda voluntate voluptuosi, lucri & honoris atque laudis cupidi monuimus (*not.* §. 194.); ea quoque de refrenanda noluntate tenenda.

§. 198.

De noluntate sua sponte refrenanda

Si quis sua sponte noluntatem suam refrenare debet ab actione bona omittenda; necesse est, ut malum ex omissione actionis per se consequens opinione ipsius majus sit, quam quod eam committendo subit. Si quis actionem quandam committere non vult, necesse est ut eam sibi repræsentet tanquam malam (§. 892. *Psych. empir.*): malum vero, quod ex omissione consequitur, itidem motivum nolitionis est (§. 890. *Psych. empir.*). Habemus itaque duo motiva alterum actionis non committendæ, alterum actionis non omittendæ. Quodsi ergo actionem po-

tius non omittere, quam non committere debemus, cum evitandi mali majoris causa minus subeamus, necesse est ut malum, quod subimus actionem committendo, opinione nostra minus sit malo, in quod incidimus eandem omittendo. Quamobrem si quis sua sponte noluntatem suam refrenare debet ab actione bona omittenda, necesse est ut malum ex omissione actionis per se consequens opinione ipsius majus sit, quam quod eam committendo subit.

Malum ex comissione actionis per se consequens habet se per modum pœnæ in eandem statutæ, cum pœna vim suam in noluntatem exerat, quatenus in malo quodam physico consistit (§. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem propositionem præsentem vi anterioris de noluntate metu pœnæ refrenanda quoque demonstrare poteramus, quemadmodum in demonstrando modo refrenandi voluntatem sua sponte fecimus (§. 195.). In Ethica autem inprimis ostendendum, quomodo sua sponte, seu proprio motu noluntatem refrenare possimus. Rationem jam dedimus ante (*not.* §. *cit.*). sed demus exemplum. Qui otium amat, ei molestum accidit laborare. Enimvero si is perpendit, se otio opes suas profundere & tandem in pauperiem illatum iri; ubi pauperiem majus malum existimat labore sibi molesto, ab eodem sese non abstinebit, quamvis in otium adhuc propendet animus, immo quamvis dum abstinet se infelicem judicat, quod abstinere debeat. Refrenare nimirum voluntatem & noluntatem nondum est eandem emendare.

§. 199.

De voluntate spe præmii refrenanda ab actu externo positivo.

Si spe præmii refrenanda voluntas ab actu externo positivo, necesse est ut jactura præmii opinione ipsius majus malum sit, quam jactura boni, quod ex commissione actionis sperat. Etenim si spe præmii refrenanda voluntas ab actu externo positivo, necesse est ut is, qui actionem committere vult, eandem committere nolit spe præmii permotus. Qui actionem committere

tere vult, eam ſibi repræſentat tanquam bonam (§. 192. *Pſych. empir.*), conſequenter ſi eandem omittit, jacturam facit boni, quod ex commiſſione ſperat, & jactura hæc opinione ipſius utique malum quoddam eſt (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*). Quia præmium in omiſſionem actionis ſtatutum in bono quodam conſiſtit (§. 295. *part. 1. Phil.pract. univ.*); eodem modo patet, jacturam ejus itidem eſſe malum quoddam. Quamobrem cum homines majus bonum præferant minori, ideoque minoris quoque boni jacturam facere malint, quam majoris; ſi ſpe præmii refrenanda voluntas ab actu externo poſitivo, neceſſe eſt ut jactura præmii opinione ipſius majus malum ſit, quam jactura boni, quod ex commiſſione actionis ſperatur.

Equidem pœnæ potius metu, quam ſpe præmii refrenatur voluntas; cum tamen impoſſibile non ſit, ut etiam ſpe præmii refrenetur, cur id fieri poſſit, hic utique oſtendendum erat. Educatores ſubinde permovent præmiis educandos, ut a certis actionibus abſtineant lubenter.

§. 200.

Quoniam jactura præmii majus eſſe debet malum jactura boni, quod ex commiſſione actionis ſperatur (§. 199.), voluntas vero voluptuoſi determinatur per delectationes ſenſuales (§. 166.), voluntas lucri cupidi per lucrum (§. 173.), voluntas honoris cupidi per honores & laudem (§. 178.); *ſi voluntas voluptuoſi ſpe præmii refrenanda, neceſſe eſt, ut jactura præmii opinione ipſius majus malum ſit jactura delectationis ſenſualis, in quam fertur voluntas; ſi voluntas lucri cupidi refrenanda, jactura præmii opinione ipſius majus malum eſſe debet jactura lucri, quod ex actione committenda ſperat; ſi denique voluntas honoris cupidi refrenanda, jactura præmii opinione ipſius malum majus eſſe debet jactura honoris, vel laudis, in quam propendet voluntas.* *De refrenanda voluntate voluptuoſi, lucri & honoris atque laudis cupidi*

Constat, voluptates ex rebus sensibilibus perceptas differre intensitate, & nemo est, qui nesciat, lucrum unum esse altero majus, honores quoque & laudes gradu differre. Quamobrem si voluntas voluptuosi refrenanda, præmium consistere potest in re, quae sensum magis hilarat, quam ea, in quam fertur voluntas; si voluntas lucri cupidi refrenanda, præmium consistat necesse est in lucro majore eo, quod ex actione committenda speratur; si denique voluntas honoris ac laudis cupidi refrenanda, præmium honorem majorem afferre, vel laudem majorem conciliare debet, quam actionem committendo consequitur. Enimvero cum homines & voluptuosi, & lucri cupidi, & honoris ac laudis cupidi simul esse soleant, utut non eodem gradu, & in aliis hæc cupido, in aliis alia prædominetur, vel etiam binæ, aut omnes simul eodem passu ambulent; ideo non semper necesse est, ut, si voluntas voluptuosi refrenanda, præmium consistat in re, quæ sensum hilarat; si voluntas lucri cupidi, ut consistat in lucro; si denique voluntas honoris ac laude cupidi, ut idem honorem majorem pariat, vel laudem majorem afferat, quam is consequi intendit; sed pro diversitate inclinationum in voluntate refrenanda delectationes sensuales etiam conferri possunt cum lucro, vel honore ac laude & vice versa, immo etiam lucrum cum honore, vel laude & vice versa, ita ut e. gr. voluntas voluptuosi refrenetur spe lucri, vel honoris aut laudis cupidi per id, quod sensum hilarat. Quamvis enim hæc geometrice æstimari, seu intensitatum ratio determinari nequeat; hoc tamen minime obstat, quo minus homines lucrum aliquod, vel etiam honorem ac laudem quandam majoris faciant delectatione quadam sensuali & ita porro. Immo cum hic standum sit opinione uniuscujusque, quæ admodum variat, geometrica æstimatio, si vel maxime in potestate esset, parum proficeret. Ceterum minime existimandum, quasi delectationes sensuales, lucrum, honor & laus sint adeo heterogenea, ut inter se conferri & rationem ad se invicem habere nequeant.

ant. Ostendimus enim in superioribus hominem nihil appetere, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit, nec quicquam aversari, nisi quatenus molestiam creat (§. 156.). Quando itaque e. gr. lucrum confertur cum delectatione sensuali, voluptas ex lucro percepta refertur ad voluptatem, quæ ex objecto sensibili percipitur, & ita porro. Ex magnitudine voluptatis æstimatur lucrum majus delectatione sensuali, & vice versa. Cum unumquemque sua trahat voluptas, in ejus magnitudine æstimanda standum est opinione æstimantis. Et hinc apparet, cur non adeo facile sit determinare qualitatem & quantitatem præmii, cujus spe refrenanda voluntas in casu dato. Facile intelligitur, quæ hic de voluntate spe præmii refrenanda dicuntur, ea etiam tenenda esse in eadem metu pœnæ refrenanda, quatenus ad molestiam applicantur, quæ de voluptate dicta sunt.

§. 201.

De voluntate sua sponte refrenanda ab actione quadam.

Si quis sua sponte voluntatem refrenare debet ab actione quadam, in quam committendam fertur, quando non minus ex omissione quam commissione actionis sequitur quidpiam boni; necesse est, ut ipsius opinione jactura boni, quod ex omissione consequitur, malum majus sit jactura boni, quod ex commissione consequitur. Quoniam præmium in omissionem actionis statutum consistit in bono quodam obtinendo, si ab ea abstineatur (§. 295. *part. 1. Phil pract. univ*); bonum, quod ex omissione actionis sequitur, æquivalet præmio. Quamobrem cum voluntas refrenetur ab actione committenda, si præmium in omissionem statutum opinione agentis superet bonum, quod ex commissione speratur, ideoque jactura illius jacturam hujus (§. 199.); voluntas quoque sua sponte refrenatur ab actione quadam, in quam committendam fertur, quando non minus ex omissione, quam commissione actionis sequitur quidpiam boni, si opinione ejus, cujus voluntas in actionem committendam fertur,

tur, jactura boni, quod ex omissione consequitur, malum majus sit jactura boni, quod ex commissione consequitur.

In Ethica inprimis doceri debet, quomodo homo sua sponte voluntatem suam refrenare debeat, quando non minus ex omissione, quam commissione boni quidpiam consequitur. Rationem dedimus paulo ante (*not.* §. 195.). Et cetera quoque, quæ ibidem annotavimus, ad demonstrationem propositionis præsentis mutatis mutandis applicari possunt. Quando voluntas refrenanda, ea supponitur corrupta. Bonum igitur, in quod propendet, apparens saltem est, nimine verum. Ast quod ex omissione actionis consequitur tam verum, quam apparens esse potest, idemque consistere potest in carentia mali, quæ bono accensetur (§. 756. *Part. I. Jur. nat.*). Etenim quando voluntas refrenatur, corruptio non tollitur, sed saltem id agitur, ne illa in actum externum erumpat. Ceterum ut quis sua sponte voluntatem refrenet in hypothesi propositionis præsentis, usui est, si quis agnoscit voluntatem suam esse corruptam & contra eam pugnat, aut si quis, cui jus in alterius actionem nullum competit, voluntatem alterius refrenare velit. Quando enim voluntatem alterius refrenare vult, ipsum saltem docere potest, quodnam ex comissione actus sequatur bonum & quomodo æstimari debeat respectu ejus, in quod voluntas illius propendet. Perinde vero est, sive tibi ipsi hæc succurrant, sive ea ab aliis docearis.

§. 202.

De noluntate spe præmii refrenanda.

Si spe præmii refrenanda noluntas ab actu externo negativo, necesse est, ut molestia, quam ex actione percipit, qui ab eodem abhorret, opinione ipsius minus malum sit jactura præmii. Etenim si voluntas tua ab actu externo negativo refrenanda, id agitur, ut actionem, quam committere non vis, omittere nolis, unde resultat necessitas committendi. Motivum, quo determinatur noluntas ad actionem non committendam, est repræsen-

præsentatio mali, quod æstimatur molestia, quæ ex actione percipitur, aut vi ejusdem noluntatem stimulat. Præmium consistit in bono quodam (§. 295. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque ejus jactura malum est (§.754. *part. 2. Jur. nat.*). Quoniam hoc flectere debet noluntatem in contrarium, scilicet ne quis nolit omittere actionem, & constat hominem evitandi mali majoris causa subire minus; necesse est ut jactura præmii sit malum majus illo, quo quis deterretur ab actione committenda, opinione ipsius, siquidem spe præmii noluntas ejus refrenanda.

Quando noluntas refrenatur, ut actionem omittere nolit, non tam voluntas determinatur ad actionem committendam, quam noluntas ad eam non omittendam, unde committendi necessitas per se resultat. Præmium igitur spectatur, quatenus noluntas determinatur in contrarium, non tam ut bonum consequendum, quam carentia ejus ut malum evitandum. In refrenanda enim noluntate nobis cum noluntate negotium est, cujus motivum repræsentatio mali est (§. 890. *Psych. empir.*). Sed non opus est, ut iis diutius immoremur, quæ per anteriora satis manifesta sunt.

§. 203.

Quoniam necesse est, ut opinione ejus, cujus noluntas spe præmii refrenanda ab actu externo negativo, molestia, quam ex eodem percipit, minus malum sit jactura præmii, quo potitur, si eum non omittat (§ 202.), noluntas autem voluptuosi determinabilis est per ea, quæ sensui ingrata accidunt (§. 166.), ideoque per carentiam boni (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), noluntas lucri cupidi per damnum (§. 173.), ideoque lucri jacturam (§. 486. *part. 2.* & §. 613. *part. 3. Jur. nat.*), noluntas honoris cupidi per ea, quæ honori & laudi quomodocunque adversantur (§. 178.); *si noluntas voluptuosi refrenanda*

De refrenanda noluntate voluptuosi, honoris atq; laudis & lucri cupidi spe præmii.

da spe præmii, jactura bujus opinione ipsius majus malum esse debet molestia, quam sentit, quando actionem committit; si noluntas lucri cupidi refrenanda, illa majus malum existimari debet damno, quod actionem comittendo incurrit; si denique *noluntas bonoris cupidi refrenanda, illa majus malum videatur necesse est eo, quod bonori, vel laudi, in quam propendet animus, adversatur.*

Quando voluntas & noluntas refrenanda, rectitudinis actionis ratio haberi nequit, quæ nullum fert ex parte facultatis cujusdam defectum, & actum tam positivum, quam negativum ab omni labe purgat. Nimirum hic saltem ratio habetur actus externi sive positivi, sive negativi, a quo voluntas, vel noluntas refrenanda, ne scilicet actio mala committatur, vel bona omittatur. Dicta sunt quædam antea (*not.* §. 201.), quæ hic usui esse possunt. Et si qua ulterius desiderentur, ea ex sequentibus sive in hac parte Ethicæ, sive in tractatione speciali patescent. Interest autem generis humani & singulorum quoque, ut minimum actus externus legi naturæ conveniat, ubi is ex virtutis habitu proficisci nequit. Nemo est, qui de eo dubitet, nisi attentionem suam desiderari patiatur. Quamobrem nec superfluum videri potest, ut studiose inculcemus, quomodo voluntas & noluntas sit refrenanda, quam a corruptione liberare nondum datur.

§. 204.

De noluntate sua sponte refrenanda ab actu negativo.

Si quis sua sponte noluntatem refrenare debet ab actu externo negativo, necesse est ut molestia, quam ex actione percipit, opinione ipsius minus malum sit jactura boni, quod ex omissione consequitur. Quodsi enim spe præmii ab actu externo negativo refrenanda noluntas, necesse est ut molestia, quam ex actione percipit, qui ab eadem abhorret, opinione ipsius minus malum sit jactura præmii (§. 202.), jactura autem boni, quæ omissioni cohæret, perinde malum sit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), ac

ac id, quod commissionem molestam efficit (§. 5.), consequenter motivum nolitionis adsit tam pro omissione, quam commissione (§. 890. *Psych. empir.*); ideo perinde omnino est, sive noluntas refrenetur spe præmii, sive per jacturam boni omissioni cohærentis. Quare si quis sua sponte noluntatem refrenare debet ab actu externo negativo, necesse est ut molestia, quam ex actione committenda percipit, opinione ipsius minus malum sit jactura boni, quod ex omissione resultat.

Poterat propositio præsens etiam demonstrari independenter ab anteriori de noluntate spe præmii refrenanda, quemadmodum facile intelliget, qui ad demonstrationes animum attendit. Non semper eodem modo demonstrare volumus, quæ eodem demonstrari poterant, ut ipso opere habitus demonstrandi perficiatur. Quæ ceteroquin notanda sunt, de propositione præsente ex anterioribus repetere nolumus.

§. 205.

Quando voluntas vel noluntas refrenanda sit.

Si pugna datur inter facultates appetendi & aversandi rationales & sensitivas; voluntas vel noluntas refrenanda. Etenim si pugna datur inter facultates appetendi & aversandi rationales & sensitivas; appetitus sensitivus fertur in id, a quo abhorret aversatio rationalis, sive noluntas, consequenter quod facere nolumus, quatenus recto intellectus usu tanquam malum nobis repræsentamus, id facere volumus, quatenus sensus & imaginatio idem repræsentant tanquam bonum, consequenter appetitus sensitivus influit in determinationem voluntatis (§. 917. *Psych. empir.*). Similiter ex adverso aversatio sensitiva abhorret ab eo, in quod appetitus rationalis sive voluntas fertur, consequenter quod facere volumus, quatenus recto intellectus usu id nobis re-

sentamus tanquam bonum, id facere uolumus, quatenus sensus & imaginatio id repræsentant tanquam malum vi erroneæ mali notionis, aversatione sensitiva in determinationem noluntatis influente. Quodsi ergo in ista pugna noluntas prævalere debet appetitui sensitivo, seu voluntati corruptæ, aut voluntas aversationi sensitivæ, seu noluntati corruptæ; necesse utique est, ut in casu priori voluntas refrenetur ab actu positivo, in posteriori noluntas ab actu negativo. Atque ideo patet, si pugna datur inter facultates appetendi & aversandi rationales & sensitivas, voluntatem, vel noluntatem refrenandam esse.

Pugna ista exulat in dominio perfecto in sensus, imaginationem & affectus (§. 573. *pract. 2. Phil. pract. univ*). Sed cum longe difficillimum sit dominium istud acquirere (§. 568. *part. 2. Phil. pract. univ.*), præsertim universale (§. 569. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ut appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali semper prorsus consentiat (§. 572. *part. 2. Phil. pract. univ.*); pugna ista haud infrequens esse solet in hominibus, quorum bona est voluntas atque noluntas, non tamen perfecta. Quamobrem hinc elucescit usus eorum, quæ de voluntate & noluntate sua sponte refrenanda demonstravimus.

§. 206.

De refrenanda voluntate & noluntate sui ipsius vincendi causa. Quoniam in pugna inter facultates appetendi & aversandi superiores & inferiores illa vincit, quæ alteri prævalet (§. 562. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quando autem voluntas refrenatur, ea prævalet aversationi sensitivæ, ideoque noluntati corruptæ, & quando noluntas refrenatur, ea prævalet appetitui sensitivo, ideoque voluntati corruptæ, prouti ex demonstrationibus præcedentibus clarius elucescit, & in illa pugna voluntas, vel noluntas refrenanda est (§. 205.); *in pugna inter facultates appetendi & aversandi superiores ac inferiores voluntas, vel noluntas refrenanda, ut aversatio rationalis, seu nolun-*

voluntas bona vincat appetitum sensitivum seu voluntatem corruptam & appetitus rationalis seu voluntas bona vincat aversationem sensitivam, seu noluntatem corruptum, consequenter *ut agens in pugna vincat se ipsum* (§ 562. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

Corruptio in voluntatem & noluntatem diffunditur ab appetitu sensitivo & aversatione sensitiva (§. 16.). Quamobrem unum idemque est vincere appetitum sensitivum & vincere voluntatem corruptam, unum quoque idemque est vincere aversationem sensitivam & noluntatem corruptam. In moralibus probe perpendendum est, quomodo facultas una influat in determinationem alterius & quomodo facultates diversæ concurrant ad determinandum actum volitionis & nolitionis, ut distincte agnoscatum, quomodo is efficiatur vitiosus vel labe quadam inficiatur. Se ipsum vincere quod sit difficillimum, dudum agnoverunt veteres. Unde emanavit pervulgatum istud: Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit mœnia. Ratio vero difficultatis patet ex modo, quo voluntas, vel noluntas in casu pugnæ refrenanda. Hunc qui distincte cognoscit, is quoque vires ad vincendum sufficientes æstimare potest, atque rationem sufficientem reddere, cur quis vincere potuerit, vel victus fuerit. Immo etiam intelligit, utrum utiliter, nec ne operam suam collocare possit in refrenanda voluntate, vel noluntate alterius, ut is se ipsum vincat, & quamnam spem de victoria extorquenda concipere queat.

§. 207.

De privatione occasionis male agendi.

Si quis occasione male agendi privatur, voluntas & noluntas non emendatur: at tamen impeditur, ne male agere adsuescat, & ne occasio ad male agendum eum invitet. Etenim si quis occasione male agendi privatur, male agere nequit, quamvis velit. Quamobrem si voluntas in actionem malam fuerit proclivis, hoc non obstante proclivis manet, consequenter corruptio voluntatis subsistit (§. 10), Quoniam itaque voluntas & noluntas non emendatur, nisi corrupta efficiatur

bona perficiatur (§. 153.); si quis occasione male agendi privatur, voluntas & noluntas non emendatur. *Quod erat primum.*

Enimvero quia male agere quis nequit, quamdiu occasione agendi privatur, nec male agere adsuescit nisi qui eandem actionem sæpius committit (§. 923. *Psych. empir.*); si quis occasione male agendi privatur, voluntas & noluntas quo minus male agere adsuescat impeditur. *Quod erat secundum.*

Denique cum occasio consistat in oblatione circumstantiarum favorabilium agendi (§. 160. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ob quas scilicet agens agere actu nunc actionem facilius & commodius absolvere possit (§. 159. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ideo facile contingit, ut circumstantiæ præsentes suppeditent motivum agendi, aut si animus jam in actionem propendet, is eandem committere nullus dubitet. Quamobrem si quis occasione agendi privatur, impeditur, quo minus occasio ad male agendum eum invitet. *Quod erat tertium.*

Falluntur qui sibi persuadent, privatione occasionis male agendi voluntatem & noluntatem emendari. Ast hi non perpendunt, quænam differentia inter omissionem actus necessariam & voluntarjam intercedat. Introducta dominia & inæqualitas hominum in statu civili locum fecerunt plurimis vitiis, quæ in communione primæva & subsistente æqualitate hominum naturali exulabant, cum deesset occasio in ea delabendi. Qua de causa *Campanella* in Republica solis introduci voluit rerum communionem & civium æqualitatem. Enimvero si quis fuerit satis acutus in rimandis iis, quæ ad animum hominis pertinent; is abunde perspiciet, fomitem istorum vitiorum jam inhærere animis hominum, antequam dominia & inæqualitas in statu civili introducta concipiantur. Immo cum vitia sint animi labes, qua inficiuntur actus externi per se utpote

pote motus physici nihil mali habentes; eadem vitia locum habent in communione primæva & naturali hominum æqualitate subsistente, quibus locum fecisse videtur dominiorum & inæqualitatis hominum introductio. In communione primæva si usus necessarii gratia rem quandam apprehendis, vel quomodocunque in eum statum redigis, quo eam apprehendere potes, eandem statim apprehensurus, nemini licet eandem tibi invito eripere vel ab ea apprehendenda te vi depellere (§. 36. *part. 2. Jur. nat.*), & de usu rerum necessario suaque indigentia unicuique relinquendum est judicium suum (§. 43. *part. 2. Jur. nat.*). In violatione hujus juris actus utique vitiosus consistit (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), labes vero animi in eo, quod quis inhiet jus alterius & cupiat usum rei alteri competentem. Introductis dominiis nemo alteri invito rem suam auferre debet, quocunque tandem animo id fiat (§. 497. *part. 2. Jur. nat.*), & ideo furtum, quo domino inscio ac invito aufertur (§. 498. *Part. 2. Jur. nat.*), & rapina, qua eidem vi eripitur res sua animo eam sibi habendi (§. 505. *part. 2. Jur. nat.*) lege naturæ prohibetur (§. 519. *part. 2. Jurt. nat.*). In violatione juris domino competentis vitiositas furti & rapinæ utique consistit (§. 322. *part. 1. Phil. pract. unix.*), labes vero animi in eo, quod fur & prædo inhiet jus, dominium scilicet, alterius & cupiat rem alienam. Animi igitur labes, qua vitiosus efficitur actus externus, eadem est, sive supponatur communio primæva, sive dominium rerum. Quamvis itaque, si sublatis dominiis communio rerum revocetur, homines priventur occasione furta & rapinas committendi, nondum tamen tollitur cupiditas alieni, nec efficitur, ne quis inhiet jus alterius, ideoque voluntas & noluntas non emendatur, sed corruptio subsistit. Poteramus eodem modo ostendere, quod labes animi, quæ actus quosdam vitiosos reddit æqualitate hominum naturali sublata, non eluatur, si inæqualitas tolli supponatur. Velim, ut hæc attente considerent, qui in privatione occasionis male agendi medium

dium emendandi voluntatem & noluntatem sibi invenisse videntur, ne abstinentiam ab actu necessariam, quæ cum corruptione voluntatis consistit, a voluntaria, quæ sola virtutis est & voluntati corruptæ repugnat, distingvunt. Utut vero privatio occasionis male agendi medium emendandi voluntatem & noluntatem non sit; non tamen propterea prorsus inutilis est in formandis hominum moribus & in cohibenda corruptione, ne latius serpat, atque integritate animi tuenda. Verus igitur usus non confundendus cum falso, ne, dum eidem plus tribuis, quam tribuendum erat, fine intento excidas. Et huc tendit propositio præsens.

§. 208.

De efficientia ignorantiæ vitiorum.

Ignorantia vitiorum voluntas & noluntas non emendatur: obstat tamen, ne quis in vitium ruat. Cum incognitum nec appetere, nec aversari possimus (§. 148.), qui vitium ignorat, ut actionem vitiosam committat aut committere nolit fieri minime potest. Enimvero si voluntas proclivis sit ad certum vitiorum genus, sub quo tanquam genere continetur tanquam species vitium, quod ignorat; propterea quod actum vitiosum committere, non possit, nondum tollitur proclivitas in vitium istud, cum ignorantiæ nulla sit efficientia in voluntatem & noluntatem. Quamobrem quia corruptio in proclivitate in vitium consistit (§. 10.), nec voluntas & noluntas emendatur, quamdiu ea subsistit (§. 153.); ignorantia vitiorum voluntas & noluntas non emendatur. *Quod erat unum.*

Quoniam tamen ignotum appetere nemo potest (§. 148), ideoque nec velle committere actum vitiosum, qui vitium ignorat, habitus autem, qualis omne vitium est (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), non acquiritur nisi exercitio (§. 430. *Psych. empir.*), consequenter ejusdem actus repetitione (§. 195. *Psych.*

Psych. empir.), quamdiu quis ignorat vitium, fieri nequit ut in idem ruat. Ignorantia igitur vitiorum obstat, quo minus in vitium ruamus. *Quod erat alterum.*

Iustinus autor est, ignorationem vitiorum plus in Scythis profecisse, quam in Græcis virtutis cognitionem. Et laudantur subinde gentes barbaræ ac incultæ propter abstinentiam a vitiis, quæ ignorant. Qui vero inde inferunt, ignorationem vitiorum esse medium emendandi voluntatem & noluntatem, utique inferunt, quod inde minime sequitur. Etenim ex demonstratione propositionis præsentis satis patet, aliud esse emendare voluntatem & noluntatem, aliud impedire, quo minus in vitium ruamus, & posterius inde inferendum esse, non prius. Quod vero laus minime quadret in eum, qui a vitiis propterea alienus est, quia eadem ignorat; abunde hinc intelligitur, quod laudem non pariant nisi virtutes intellectuales & morales (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter nec laus comparetur nisi voluntaria abstinentia a vitio, quæ cognitionem ejus supponit. Ignorantiæ verus usus a falso separandus ob rationem eandem, quam de vero usu privationis occasionis male agendi cum falso non confundendo paulo ante dedimus (*not.* §. 207.). Ad illum vero agnoscendum in dato casu particulari ducit propositio præsens.

§. 209.

De efficientia imitationis empiricæ bene agentium.

Imitatione empirica aliorum bene agentium voluntas & noluntas non emendatur; sed tantummodo obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat. Cum in imitatione empirica negligantur rationes actionum, & hac sola de causa actio committatur, quia sic agunt alii (§. 208. *part. 2. Phil. pract. univ.*); voluntas non determinatur per bonitatem intrinsecam actionis, nec noluntas per malitiam intrinsecam, consequenter actio caret rectitudine (§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quam urget lex naturæ (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), immo nec voluntas determinatur per conveni-

entiam, nec noluntas per disconvenientiam actionis cum lege naturæ vel voluntate divina. Quamobrem cum voluntas perfecta sit, si motiva sunt bona vera, & noluntas perfecta, si motiva sunt mala vera (§. 272. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter si voluntas per bonitatem, noluntas per malitiam intrinsecam actionis determinatur (§. 124. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & voluntas bona exigat, ut actionem committamus, quia eadem legi naturæ, vel voluntati divinæ convenit (§. 121.), noluntas vero bona, ut actionem committere nolimus, quia legi nature, vel voluntati divinæ repugnat (§. 127.); imitatione empirica voluntas & noluntas nec perficitur, nec bona efficitur. Quoniam itaque voluntas & noluntas non emendatur, nisi corrupta efficiatur bona atque perficiatur (§. 153.); imitatione empirica aliorum bene agentium minime emendatur. *Quod erat unum.*

Enimvero qui alios imitatur, qui bene agunt, etsi empirica sit imitatio, cum id agat, quod agunt alii, bene agit (§. 208. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum illorum actiones, qui bene agunt, legi naturæ conveniant; actus imitatoris empirici externi legi naturæ conveniunt. Imitatione igitur empirica bene agentium tantummodo obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat. *Quod erat alterum.*

Imitatio aliorum in agendo maximi usus esse, nemo est qui nesciat. Addiscuntur hoc modo artes quæcunque, quemadmodum in vulgus notum est, & commendantur quoque in Moralibus exempla bona ad imitandum. Solent autem homines imitari alios in iis, quorum rationem nesciunt, ideoque infantibus & pueris recto intellectus usu adhuc destitutis proprium est imitari alios. Ast qui imitatione bene agentium voluntatem bonam effici sibi persuadent, oppido falluntur. Recte omnino *Horatius* imitatores servum pecus vocat, cum actiones suas revera regant non propria, sed aliena volun-

luntate, utpote volentes, quod velle vident alios; nolentes, quod nolle vident alios, ne latum quidem ungvem recedentes ab eo, quem imitantur. Empiricus imitator actionem non committit, quia bona est, sed quia novit eandem committi ab eo, quem imitatur; nec omittit actionem, quia mala est, sed quia novit eandem omitti ab eo, quem imitatur. Imitatione igitur empirica voluntas non efficitur bona & perfecta (§. 121. *b.* & §. 271. *part. 1. Jur. nat.*). Immo eadem periculosa est, sive morum moderatores alios ad imitationem adducant, sive quis proprio motu alios imitetur. Etenim in casu priori moderatoris judicium est, num recte agat is, qui ad imitandum proponitur: quod si fallat, male agere discit, qui recte agere assuefaciendus erat. In casu posteriori standum imitatori præjudicio autoritatis, quod quam sit fallax nemo est, qui nesciat.

§. 210.

De efficientia imitationis empiricæ ulteriori.

Quoniam imitatione empirica recte agentium obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat (§. 209.), si vero quid jam sæpius appetivimus, vel aversati fuimus aliquod objectum, id denuo oblatum statim appetimus, vel aversamur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel aversemur distincte expensa (§. 922. *Psych. empir.*), ideoque consuetudinem agendi nanciscimur (§. 923. *Psych. empir.*); *imitatione empirica recte agentium consuetudinem recte agendi nanciscimur.* Ast quia imitator empiricus rationem actionum negligit & hac sola de causa agit, quia agunt alii (§. 208. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter in determinandis actionibus suis aliorum opinionem sequitur, non vero suo stat judicio, qui vero aliorum opinionem in determinandis actionibus sequitur, ei exemplum aliorum motivum agendi præbet (§. 279. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *imitatori empirico exemplum aliorum motivum agendi præbet*, consequenter cum sufficiens ipsi

ratio sit, ut voluntatem vel noluntatem sic, non aliter determinet, quia hoc faciunt, vel non faciunt alii (§. 887 *Psych. empir.*), *imitator empiricus in genere consuetudinem nanciscitur faciendi, quod faciunt alii, non faciendi, quod alii non faciunt,* ideoque *voluntas proclivis efficitur in ea, quod faciunt alii, & noluntati ingignitur nausea eorum, quæ alii non faciunt.*

Clarius hinc elucescit, cur imitatio empirica sit periculosa. Et alibi jam observavimus ((*not.* §. 284. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), neminem facilius seduci pravis exemplis, quam cæcum aliorum imitatorem. Imitatione empirica voluntas & noluntas minime emendatur (§. 209.), ideoque corruptio, quæ iisdem inhæret, subsistit (§. 153). Quodsi ergo voluntati corruptæ sese comendet malum, & noluntati corruptæ displicet bonum; eadem facilitate imitator empiricus adducitur ad male agendum, qua bene agere assuefactus fuerat. Consuetudo igitur bene agendi imitatione empirica contracta constans non est, sed facile in consuetudinem male agendi degenerat. Quamvis enim consuetudo sit quasi altera natura, quæ furca expulsa tamen usque redit, id tamen minime obstat, quo minus consuetudo bene agendi vertatur in consuetudinem male agendi. Cum enim imitator cæcus actionem non committat, quia bona est, sed quia eandem committit alius, ad quem imitandum adductus est, idemque valeat de actionibus malis, quæ ab eo non omittuntur, quia malæ sunt; ideo consuetudo bene agendi imitatione empirica contracta considerari nequit tanquam consuetudo bene agendi, sed saltem tanquam consuetudo faciendi, quod faciunt alii, & non faciendi, quod non faciunt alii. Quando itaque consuetudo bene agendi abit in consuetudinem male agendi consuetudo imitatione empirica contracta manet in se, qualis contracta fuit, nimirum faciendi, vel non faciendi, quod alii faciunt, vel non faciunt. Moralitas, quæ facto inest, non ab imitatione venit. Sunt equidem rationes, cur quis proprio motu alios imitetur vel facilius ad

ad alios imitandos adducatur, cum ob imbecillitatem iudicii ipsemet de actionibus committendis, vel omittendis statuere nequit; quoniam tamen in præsenti ad particularia descendere non licet, ex tractationi speciali eadem sunt addiscenda. Illud saltem adhuc observandum, cum aliorum exemplum motivum suggerere possit actionem quandam committendi, quam cur alii adeo lubentet committant capere nequit, ut id experiatur (§. 282. *part. 2. Phil. pract. univ.*), id ipsum omnium facillime contingere, si quis fuerit imitator empiricus, & ita empirica imitatione contractam consuetudinem fieri illicem male agendi.

§. 211.

De mutabilitate facili imitatoris empirici.

Quoniam imitatione empirica aliorum voluntas efficitur proclivis in ea, quæ faciunt alii, & noluntati ingignitur nausea eorum, quæ non faciunt alii (§. 210.), inclinationes autem in generali quadam determinatione appetitus ad appetendum (§. 895. *part. 2. phil. pract. univ.*), reclinationes in generali quadam dererminatione aversationis ad aversandum consistunt (§. 896. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *imitationi empiricæ assuefactus statim ruit in ea, quæ faciunt alii, si inclinationi suæ respondent, & contra ea fastidit, quæ non faciunt alii, si reclinationi suæ conveniunt, consequenter consuetudo agendi, vel non agendi imitatione empirica contracta facillime mutatur in contrariam, si imitator videt alios facere, vel non facere, quæ inclinationi, vel reclinationi suæ respondent.*

Patet hinc ratio, cur imitandis aliis assuefactorum mores facile degenerent in contrarios: id quod mirantur illi, qui norunt consuetudinem esse quasi alteram naturam, eradicari nesciam. Non enim attendunt, cousuetudinem actiones suas ad exemplum aliorum componendi subsistere, & actionum genere saltem specificari, quas commendat inclinatio & reclinatio aspernatur.

§. 212.

De dependentia ab autoritate aliorum agendi.

Si quis actiones bonas committere, malas omittere assuescit sola autoritate aliorum permotus; voluntas & noluntas non emendatur, & dependentia ab autoritate aliorum in agendo æquivalet imitationi empiricæ aliorum in agendo. Si quis actiones suas determinat sic, non aliter, autoritate alterius permotus; is ideo hoc facit, quia alter dicit sic & non aliter actiones esse determinandas, scilicet hoc esse faciendum, illud esse non faciendum. Enimvero cum voluntas bona non sit, nisi ideo hoc facere velimus, quia legi naturæ, aut voluntati divinæ convenit (§. 121.), nec perfecta, nisi sciamus hanc actionem legi naturæ, aut voluntati divinæ convenire (§. 153.); si quis actiones bonas committere, malas omittere assuescit sola auctoritate aliorum permotus, voluntas & noluntas non emendatur. *Quod erat unum.*

Quoniam qui ab autoritate aliorum in agendo dependet, ideo agit, quia alii dicunt hoc esse faciendum, vel non faciendum, non attenta ratione, cur sit faciendum, vel non faciendum, & imitator empiricus ideo agit, quia videt alios hoc facere, vel non facere, non attenta ratione, cur sit faciendum, vel non faciendum (§. 208. *part. 2. Phil. pract. univ.*), unum autem idemque est, sive hoc facias ideo, quia alius dicit hoc esse faciendum, sive quia alius hoc facit; dependentia ab autoritate aliorum in agendo æquipollet imitationi empiricæ aliorum in agendo. *Quod erat alterum.*

Qui autoritate sua alios permovent ad agendum, vel metuuntur, vel amantur, vel rerum intelligentes existimantur. In casu primo metu, in secundo timore filiali, amoris comite, impelluntur ad agendum, in tertio denique judicio alieno confidunt. In primo itaque casu perinde est ac si metu pœnarum voluntas atque noluntas determinaretur: in secundo dependentia ab autoritate alterius in agendo æquiparatur de-

ter-

terminationi voluntatis atque noluntatis ſpe præmii factæ: in tertio denique determinatio voluntatis & noluntatis tota nititur præjudicio autoritatis. Quamobrem in caſu primo & ſecundo actio alit aliquid inviti; in tertio autem magis voluntaria eſt. Quoniam itaque metu pœnæ & ſpe præmii voluntas & noluntas non emendatur (§. 192.); ideo nec in caſu primo atque ſecundo voluntas & noluntas emendari poteſt, ſi quis actiones bonas committere, malas omittere aſſueſcit ſola autoritate alterius permotus. Cumque in caſu tertio certa quædam determinatio voluntatis & noluntatis generalis jam ſupponatur, contingere equidem poteſt, ut ab autoritate alterius dependens voluntas, vel noluntas ſit bona; non tamen aſſuetudo voluntatem & noluntatem ſuam ſubmittendi judicio alieno medium eſt voluntatem & noluntatem emendandi, quia præſuppoſita inclinatio, vel reclinatio corruptæ quoque voluntatis & noluntatis eſſe poteſt. Nimirum in nullo caſu quidpiam in determinatione generali voluntatis vel noluntatis immutatur, dum autoritate alterius permotus hoc facere, vel non facere aſſueſcis, ſed ab illa potius venit, ut in determinandis actionibus tuis judicio alterius ſtare velis. Atque in hoc caſu manifeſtiſſimum eſt dependentiam ab autoritate aliorum in agendo æquivalere imitationi empiricæ: in caſu tamen primo atque ſecundo idem facile intelligitur, modo notes minime repugnare, ut aliorum imitatio invita eſſe poſſit. Enimvero ſpecialia iſtiusmodi ex ſpeciali tractatione patebunt, quæ generalibus non modo plurimum lucis affundet, verum etiam incrementum dabit: id quod de omnibus notandum, quæ hic in genere demonſtrantur. Ceterum non deſunt, qui ſibi perſuadent autoritate ſua permovere alios ad bene agendum eſſe medium voluntatem emendandi, ſed hi ſunt, qui ad actus externos animum unice attendentes internos inſuper habent, de rectitudine actionis & puritate animi non cogitantes.

§. 213.

§. 213.

De efficientia dependentiæ ab autoritate aliorum in agendo.

Quoniam dependentia ab autoritate aliorum in agendo æquivalet imitationi empiricæ aliorum in agendo (§. 212), imitatores autem empirici recte agentium nanciscuntur consuetudinem non solum recte agendi, sed & in genere faciendi, quod faciunt alii, & non faciendi, quod non faciunt alii, iisdem exemplum aliorum est instar motivi agendi, vel non agendi, & voluntas eorundem proclivis efficitur in ea, quæ faciunt alii, noluntati vero ingignitur nausea eorum, quæ non faciunt alii (§. 210.); *qui actiones bonas committere, malas omittere assuescit sola autoritate aliorum permotus, is non modo consuetudinem bonas actiones committendi, malas omittendi nanciscitur, verum etiam in genere consuetudinem faciendi, quod faciendum esse videtur aliis, & non faciendi, quod non faciendum esse videtur aliis, iisdem exemplum aliorum est instar motivi agendi & non agendi, & voluntas eorundem proclivis efficitur in id, quod faciendum esse dicunt alii, noluntati vero ingignitur nausea eorum, quæ non facienda esse statuunt alii.*

Cum unum idemque sit, sive quis imitationi empiricæ aliorum assuefiat, sive in determinandis actionibus suis ab autoritate aliorum dependeat, utpote in utroque casu in iisdem determinandis judicio alterius stans, non suo, ipsa indentitatis notio insinuat imitationis empiricæ & dependentiæ ab autoritate alterius in agendo eandem esse debere efficientiam (§.181 *Ontol.*). Ceterum quæ hic demonstrantur, experientia abunde confirmat, modo non fueris otiosus actionum humanarum spectator, nec in observando desiderari patiaris acumen.

§. 214.

De mutabilitate facili consuetudinis

Quia voluntas ejus, qui actiones bonas committere, malas omittere assuescit, efficitur proclivis in id, quod faciendum esse dicunt alii, & noluntati ejusdem ingignitur nausea

nausea eorum, quæ non facienda esse statuunt alii (§. 213.), inclinationes autem in generali quadam determinatione appetitus ad appetendum (§. 895. *part. 2. Phil. pract. univ.*), reclinationes in generali quadam determinatione aversationis ad aversandum consistunt (§. 896. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *Qui actiones bonas committere, malas omittere assuescit sola autoritate aliorum permotus statim in ea ruit, quæ facienda esse dicunt alii, si inclinationi suæ conveniunt, & contra ea fastidit, quæ non facienda esse dicunt alii, si reclinationi suæ respondent, consuetudo agendi vel non agendi ob autoritatem aliorum facillime mutatur in contrariam, si ab autoritate aliorum in agendo dependere adsuetus audit aliorum sententia facienda, vel non facienda esse, quæ inclinationi, vel reclinationi suæ respondent.* *agendi ab autoritate alterius pendentis.*

Patet hinc ratio, cur qui in agendo assueti sunt stare aliorum judicio, mores facile mutent in contrarios, bonos nimirum in pravos: id quod mirum minime videri debet, propterea quod consuetudo standi judicio aliorum in determinandis actionibus suis subsistit, & actionum saltem genere specificatur, quas commendat inclinatio & reclinatio aspernatur, quemadmodum paulo ante in casu simili jam observavimus.

§. 215.

Qui cœca obedientia actiones bonas committere, malas omittere assuescunt; eorum voluntas & noluntas non emendatur, sed ab aliorum autoritate saltem dependens efficitur, Etenim quorum cœca est obedientia, illi actiones bonas non committunt, quia bonæ sunt, sed quia vult is ut committantur, cui obediunt, & actiones malas non omittunt, quia malæ sunt, sed quia non vult easdem committi is, cui obtemperant, ad verba scilicet alteri obedientes, non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperantes. Qnoniam itaque voluntas ipsorum *De efficientia cœcæ obedientiæ.*

ideo nondum est bona (§. 121.), neque etiam bona est noluntas (§. 127.), quando autem voluntas & noluntas corrupta bona non efficitur, minime emendatur (§. 153.); qui cœca obedientia actiones bonas committere, malas omittere assuescunt, eorum voluntas & noluntas non emendatur. *Quod erat unum.*

Quia cœca obedientia saltem efficitur, ut quis actiones suas ad voluntatem alterius componat, voluntas vero atque noluntas ejus non emendatur *per demonstrata* n. 1. determinationem voluntatis & noluntatis submittit judicio ejus, cui ad verba obedit, eodemque unice stat, consequenter autoritate ejus permovetur ad actiones committendas. Qui itaque cœca obedientia actiones bonas committere, malas omittere assuescunt, eorum voluntas & noluntas ab aliorum autoritate dependens efficitur (§. 851. *Ontol.*). *Quod erat alterum.*

Cœca ejus est obedientia, qui alteri ad verba obedit, non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperat. Ut igitur actionem committat, sufficit nosse, quod alter significaverit, eam committendam esse, de eo autem parum sollicitus est, num actio sit bona, aut, si de bonitate actionis cogitatio animum subit, eam ideo bonam esse sumit, quia alter dixit, eam committendam esse, consequenter præjudicio autoritatis unice confidit. Non igitur est, quod dubitemus cœcam obedientiam inferre dependentiam ab autoritate alterius in agendo, sive ea necessaria sit, sive voluntaria.

§. 216.

De efficientia cœcæ obedientiæ alteriori. Quoniam qui cœca obedientia actiones bonas committere, malas omittere assuescit, ejus voluntas & noluntas ab alterius autoritate dependens efficitur (§. 215.), *cœcæ obedientiæ eadem*

eadem efficientia est, quæ dependentiæ ab aliorum autoritate in agendo, consequenter *qui cœcæ obedientiæ assuetus est, ei exemplum aliorum, quorum autoritate confidit, aut confidere tenetur, motivum agendi præbet, nancifcitur is in genere consuetudinem faciendi, vel non faciendi, quod alii faciendum, aut non faciendum esse dicunt, seu dictis aliorum faciles præbet aures* (§. 213.), *sine ulla hæsitatione id facit, vel non facit, quod alii dicunt faciendum, vel non faciendum esse, præsertim si quodammodo inclinationi vel reclinationi suæ respondet, & consuetudo agendi cœcæ obedientiæ debita facillime mutatur in contrariam* (§. 214.).

Quantum noceat cœca obedientia, experientia academica omnium optime docet. Videmus enim, quam facile seducantur a pravis sodalibus juvenes, quos probos & obsequentissimos commendant parentes. Ac ideo non infrequentes sunt eorum querelæ, quod liberos optime moratos miserint in academiam, & pessime morati iidem redierint. Multo significantius patrio idiomate idem exprimitur, quo filios in academiam missos angelos, in patriam reduces diabolos appellant. Enimvero non considerant querelas istas moventes, adeo facilem morum degenerationem culpæ suæ tribuendam esse, quatenus nimirum cœcæ obedientiæ assuefecerunt filios suos ab omni consortio remotos, qui quo sunt obsequentiores, eo facilius animus & mores eorum corrumpuntur. In casu particulari dato concurrunt adhuc aliæ causæ, quæ corruptionem faciliorem reddunt, quales sunt inclinationes & reclinationes, quarum mentionem fecimus, per circumstantias datas haud difficulter detegendas, modo in scrutandis latebris & recessibus in animis hominum non fueris prorsus alienus ac hospes. Inprimis quoque considerasse hic juvat modum, quo quis cœcæ obedientiæ assuefactus fuit, veluti num metu pœnæ fuerit extorta, an sit amoris parentum soboles, & ita porro. Eædem enim rationes quoque ingens momentum in eo habent, ut quis sit dicto sodalium audiens.

§. 217.

De consuetudine cum bonis.

Sola consuetudo cum bonis non emendat voluntatem & noluntatem; sed tantummodo obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat. Consuetudine enim cum aliis actiones committere assuescimus, quas ipsi committunt, & eas omittere, quas ipsi omittunt, consequenter ad eorum imitationem ducimur (§. 204. *part 2. Phil.pract. univ.*). Quamobrem si præter consuetudinem nil supponatur, ea sola non ducit nisi ad empiricam illorum imitationem, cum quibus ea nobis intercedit (§. 208 *part. 2. Phil. pract. univ.*). Enimvero imitatione empirica bene agentium voluntas & noluntas non emendatur, sed tantummodo obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat (§. 209.). Ergo sola consuetudine cum bonis non emendatur voluntas & noluntas, sed tantummodo obtinetur, ut actus externus legi naturæ conveniat.

Quemadmodum supra monuimus, plurimum falli eos, qui sibi persuadent, imitatione empirica bene agentium voluntatem & noluntatem emendari ((*not.* §. 209.); ita idem dicendum est de consuetudine cum bonis, quæ etsi utilitate sua non destituatur in moralibus, perperam tamen pro medio emendandi voluntatem & noluntatem habetur. Immo si quis pravis moribus jam imbutum possidet animum, cum difficillime quoque ad imitandum bene ac recte agentes sola cum hisce consuetudo adducet. Sed talia in præsenti discutere non licet, quæ speciali tractationi potius reservanda. Hic enim ubi de modo emendandi voluntatem & noluntatem agitur, id tantum modo quæritur, utrum nuda consuetudo cum bonis sit medium emendandi voluntatem & noluntatem, nec ne, consequenter nec de eo jam quæstio est, num consuetudo cum bonis aliquod adjumentum afferre possit ad voluntatem & noluntatem emendandum, utut per se eidem emendandæ minime sufficiat. Differt autem medium ab adjumento, quod successum in usu medii facilitat. Vide, quæ superius de imitatione empirica porro annotavimus (*not.* §. *cit.*).

§. 218.

§. 218.

Sola consuetudo cum aliis in formandis moribus æquivalet empiricæ aliorum imitationi. Etenim qui cum aliis continuo conversatur, ea facere assuescit, quæ faciunt alii, & non facere, quæ ipsi non faciunt, consequenter actiones suas ad eorum actiones conformat. Quamobrem cum conformatio actionum nostrarum ad actiones aliorum imitatio sit (§. 208. *part 2. Phil. pract. univ.*); consuetudo cum aliis in formandis moribus æquivalet imitationi aliorum. Quodsi sola spectetur consuetudo in hac imitatione, ideo has actiones committere assuescit, quia videt eas ab aliis committi, nulla attenta ratione, cur committendæ, vel omittendæ sint. Quoniam itaque empirica est imitatio, si rationes actionum committendarum, vel omittendarum negliguntur, & hac sola de causa sic & non aliter agitur, quia agunt alii (§. 208. *part. 2. Phil. pract. univ.*); sola consuetudo cum aliis æquivalet imitationi empiricæ aliorum in formandis moribus.

De consuetudine cum aliis imitationi empiricæ æquiparanda.

Ex hac propositione poterat præcedens per modum corollarii inferri vi superioris de imitatione empirica (§. 209.). Ceterum in præsenti non inquirimus in rationes particulares, cur moribus eorum assuescant homines, cum quibus ipsis consuetudo intercedit. Possunt enim esse variæ pro diversitate inclinationum & reclinationum aliarumque circumstantiarum. Ad rationes autem particulares in præsenti non attendimus. Sufficit exploratum esse, quod consuetudine cum aliis eorum mores nobis insinuentur.

§. 219.

Quoniam sola consuetudo cum aliis æquivalet imitationi empiricæ aliorum in formandis moribus (§. 218), imitatoribus autem empiricis exemplum aliorum motivum agendi

De consuetudinis istius efficientia.

di præbet, iidemque nanciscuntur in genere consuetudinem faciendi, quod faciunt alii, & non faciendi, quod alii non faciunt, voluntas etiam eorundem proclivis efficitur in ea, quæ faciunt alii, & noluntati ingignitur nausea eorum, quæ non faciunt alii (§. 210.); *si quis sola consuetudine cum aliis eorum moribus, cum quibus ipsi consuetudo intercedit, assuescit; eorundem exemplum ipsi præbet motivum agendi, nanciscitur ipse in genere consuetudinem faciendi & non faciendi id, quod illi, cum quibus ipsi consuetudo intercedit, faciunt, vel non faciunt, & voluntas ejus efficitur proclivis in ea, quæ faciunt alii, cum quibus continuo conversatur, noluntati vero ingignitur nausea eorum, quæ iidem non faciunt*, consequenter *ubi consuetudo ipsi cum aliis intercedit, mores ejus facile degenerant in contrarios.*

Magna vis est consuetudinis cum aliis in formandis atque immuntandis moribus, etsi per se non sit apta ad voluntatem & noluntatem emendandum. Gradu tamen variat pro varietate circumstantiarum, quæ modum formationis & mutationis variant, ita ut facilior, vel difficilior reddatur. Neque enim solum mores illorum, cum quibus consuetudo intercedit, tacite sese animis nostris insinuant, sed ipsi quoque, quorum consuetudine utimur, instituendo, admonendo, orando, adhortando, instigando, exhortando, comminando, blandiendo, alliciendo, suadendo, sollicitando ad eos formandos, vel immutandos concurrunt, & si qui alii dantur actus, quibus ad actionem alterius concurrere possumus. De hoc concursu ad actionem alterius ex instituto jam egimus alias (§ 110. & *seqq. pract. 2. Philpract. univ*). Non tamen propterea negandum, consuetudinem cum aliis æquivalere imitationi empiricæ aliorum in formandis moribus. Quomodocunque enim illi, cum quibus consuetudo intercedit, ad formationem, vel immutationem morum concurrunt, hoc ipso tamen concursu non intenditur nisi morum suorum imitatio, eaque empirica, quate-

quatenus solius consuetudinis habetur ratio, nec accedunt alia, quæ ad medium emendandi voluntatem & noluntatem referenda. Hic enim saltem consideramus, quænam sit vis consuetudinis cum aliis in formandis & immutandis moribus, nec attenditur concursus ad actionem alterius, nisi quatenus in efficientia consuetudinis nullam mutationem inducit, ut scilicet actus saltem externus voluntati vel noluntati alterius conformiter determinetur, & ipsius jud cio stetur. Quodsi ad imitationem empiricam alios adducere velimus, non minus variis modis ad actionem ejus, cujus formandi sunt mores, concurrimus. Immo etiam idem obtinet, si quem in agendo dependentem efficere volumus ab autoritate alterius. Monuimus ea de causa plus simplici vice, nos ad particularia ista in præsenti non descendere, ubi media spuria emendandi voluntatem & noluntatem ad examen revocamus, quibus inconsiderantes plus confidunt, quam debebant.

§. 220.

Cum voluntas ejus, cui consuetudo cum aliis intercedit, proclivis efficiatur in ea, quæ ipsi faciunt, & noluntati ingignatur nausea eorum, quæ non faciunt, ejusdemque mores facile degenerent in contrarios (§. 219.); *consuetudine cum improbis mores corrumpuntur;* consequenter *qui bonis moribus præditus est, & is, cujus adhuc mores formandi sunt, consuetudinem & familiaritatem cum malis fugere debet.* *De corruptione morum per consuetudinem cum improbis.*

Experientia satis docet, quantum noceat pravum sodalitium, præsertim juvenibus, quorum nondum confirmati sunt mores. Exempla quotidiana sunt in academiis, in quas confluunt juvenes agrestibus, sordidis, pravis & impuris moribus prædici, qui cum se associant bonis horum vel optimos mores corrumpunt.

§. 221.

§. 221.

An solummodo jubendo & vetando aliisque actibus similibus voluntas & noluntas emendetur.

Solummodo jubendo & vetando voluntas & noluntas non emendatur: immo in genere nullo actu emendatur, quo boni & mali veri, seu bonitatis atque malitiæ intrinsecæ actionum scientia non datur. Qui enim jubet solummodo, is saltem significat, hoc ab altero fieri debere (§. 983. *part. 1. Theol. nat.*), & qui vetat, sufficienter saltem significat, hoc ab altero fieri non debere (§. 984. *part. 1. Theol. nat.*), non vero alterum instituit, cur hoc sit faciendum, vel non faciendum. Quamvis itaque contingat, ut alter hoc faciat, vel non faciat, non tamen ideo facit, quia actio bona est & bonitas ejus intrinseca agnoscitur, nec ideo actio omittitur, quia mala est, & malitia ejus intrinseca agnoscitur, consequenter voluntas atque noluntas nec bona efficitur (§. 119. 125.), nec perficitur (§. 133.). Quamobrem cum voluntas & noluntas non emendetur, nisi corrupta bona efficiatur & emendetur (§. 153); solummodo jubendo & vetando voluntas atque noluntas non emendatur. *Quod erat unum.*

Cum voluntas & noluntas corrupta non emendetur, nisi bona & perfecta efficiatur (§. 153.), bona vero effici nequeat nisi generaliter determinetur ad actiones bonas committendas (§. 119.), & noluntas ad malas omittendas, seu non committendas (§. 125.), voluntas vero & noluntas tum demum perfecta sit, si illa nonnisi per bonum verum, hæc nonnisi per malum verum determinabilis sit (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*), nihil vero eorum obtineatur quocunque actu, quo boni & mali veri, seu bonitatis atque malitiæ intrinsecæ actionum scientia non datur; istiusmodi quoque actu, qualiscunque tandem fuerit, voluntas & noluntas non emendatur. *Quod erat alterum.*

Vulga-

Vulgare præjudicium est, quasi jubendo & vetando voluntas & noluntas emendetur. Unde contingit, ut, qui eandem emendare debent, omni animi contentione tantummodo inculcent, quid sit agendum, quid non agendum. Quam parum autem proficiant in emendandis hominum animis, indies experimur. Non est quod objicias, leges esse frænum, quod injicitur refractariis. Legislatores enim actus externos tantum dirigunt, non vero voluntatem & noluntatem hominum emendant. Quamobrem metu pœnarum transgressoribus legum statutarum homines obligant ad actiones committendas & non committendas. Metu autem pœnarum voluntas & noluntas minime perficitur (§. 138.), nec corruptioni medela affertur (§. 192.). Aliud omnino est refrenare voluntatem & noluntatem; aliud eandem emendare, quemadmodum ex superius dmonstratis abunde patet. Legislatores sunt coërcitores, non emendatores animorum.

§. 222.

Quoniam nullo actu voluntas & noluntas emendatur, quo boni & mali veri, seu intrinsecæ bonitatis ac malitiæ scientia non datur (§. 221.), istiusmodi autem actus sunt, quo alios adhortamur, vel dehortamur, oramus, exhortamur, sollicitamus, allicimus, vel etiam iis comminamur (§. 125. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*); *adhortando, dehortando, orando, exhortando, sollicitando, alliciendo, comminando voluntas & noluntas non emendatur.* *Actus istiusmodi recensentur.*

Actus istiusmodi esse medium emendandi voluntatem & noluntatem, plerique sibi persuadent. Hinc haud infrequenter audias querelas illorum, qui pluribus istiusmodi actibus animum aliorum flectere tentarunt, de effrenata & indomita ipsorum malitia. Neque enim capiunt, cur omni suo conatu nihil egerint. Non est quod dubium moveat, si nonnulli actus suppeditent quoque motiva agendi & non agendi, qua-

les sunt exhortatio (§. 129. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & sollicitatio ad agendum, quam vestitam diximus (§. 139. *part. 2. Phil. pract. univ.*): etenim non quævis motiva faciunt ad voluntatem emendandam, quodsi vero ea accedant, quæ huc faciunt, tum actus isti non amplius referuntur in eorum numerum, quibus boni veri & mali veri scientia non datur, sed ad eos accedit actus, quo hæc scientia datur, & quo emendatio intenditur.

§. 223.

De modo præcavendi corruptionem ante rectum intellectus usum.

Antequam homo recto intellectus usu bonum a malo discernere potest, corruptio voluntatis & noluntatis præcavetur ignorantia vitiorum, privatione occasionis male agendi, non concessa consuetudine cum malis & dependentia ab autoritate eorum, qui de actionum bonitate & malitia recte sentiunt. Qui enim recto intellectus usu bonum a malo discernere nondum potest, actiones bonas esse opinatur, quæ ad ea consequenda tendunt, ex quibus voluptas percipitur, vel quibus molestia a se depellitur (§. 5.). Quodsi igitur vitium hoc modo sese ipsi commendat, actionem malam committere vult (§. 591. 891. *Psych. empir.*), & actus ejusdem iteratione voluntas continuo proclivior in vitium istud efficitur (§. 430. *Psych. empir.*), consequenter magis magisque corrumpitur (§. 10.). Enimvero cum incognitum appetere non possimus (§. 148.); si vitium ignoratur, nec voluntas in actum vitiosum ferri potest. Quamobrem vitiorum ignorantia præcavetur, ne voluntas, aut noluntas corrumpatur. *Quod erat primum.*

Si quis privatur occasione male agendi, male agere nequit. Quamobrem nec fieri potest, ut actionis malæ iteratione voluntas continuo proclivior in malum efficiatur (§. 430. *Psych. empir.*), consequenter magis magisque corrumpatur

tur

tur (§. 10.). Quamobrem privatione occasionis male agendi corruptio præcavetur. *Quod erat secundum.*

Consuetudine cum malis voluntas proclivis efficitur in malum & boni nausea ingignitur (§. 220.), consequenter voluntas (§. 10.) & noluntas corrumpitur (§. 11.). Quodsi ergo consuetudo cum malis non concedatur; corruptio præcavetur. *Quod erat tertium.*

Denique si quis in agendo dependet ab autoritate alterius, ejus voluntas proclivis efficitur in ea, quæ alter facienda esse dicit, & nausea eorum ipsi ingignitur, quæ non facienda esse dicit (§. 213). Quodsi ergo dependeat ab autoritate eorum, qui de actionum bonitate & malitia recte sentiunt; verendum non est, ne voluntas fiat proclivis in malum & noluntati ingignatur nausea boni, consequenter voluntas (§. 10.) & noluntas minime corrumpitur (§. 11.) Quamobrem dependentia ab autoritate eorum, qui de actionum bonitate & malitia recte sentiunt, corruptio voluntatis & noluntatis præcavetur. *Quod erat quartum.*

Actus vitiosi iteratione voluntatem continuo fieri procliviorem in vitium inde intulimus, quod habitus exercitio comparetur (§. 430. *Psych. empir.*). Quodsi illatio non videatur satis manifesta, major lux eidem facile affunditur. Exercitium consistit in actuum specie vel genere eorundem iteratione (§. 195. *Psych. empir.*), habitus vero in promptitudine agendi, quæ difficultati opponitur (§. 428. *Psych. empir.*). Ejusdem actus iteratione igitur acquiritur facilitas sese determinandi ad agendum. In hac autem facilitate consistit proclivitas voluntatis in malum, si actibus vitiosis ea comparatur (§. 10.). Patet itaque nos non intulisse, nisi quod ex principio assumto necessario sequitur, etsi brevitatis causa a summo rigore in evolvendis notionibus abstinuerimus. Addere tamen hæc voluimus, ne quis existimet, quasi demonstratum non fuerit, quod

demonstrandum erat. Atque hoc notandum est in aliis, ubi brevitatis studio quædam omittuntur, quæ facile suppleri possunt, siquidem summo rigori quis inhiet. Sed mittamus ista, alia quædam monituri, quæ ad præsens institutum pertinent. Ostendimus hactenus, quænam perperam pro mediis emendandi voluntatem & noluntatem habeantur, ita ut morum formatores successu frustrentur, nisi casu ipsis non advertentibus accedant alia, quæ ad voluntatem & noluntatem emendandam faciunt. Quoniam vero illorum aliquis omnino est usus in formandis aliorum moribus, tum etiam in propriis, quamvis voluntati & noluntati emendandæ non sufficiant; ideo necesse est, ut in quonam consistat usus iste demonstretur. Ac propterea ostendendum quoque erat, quænam faciant ad præcavendam corruptionem voluntatis & noluntatis. Nemo sane erit, qui negare ausit, educatoribus & in genere in formandis moribus inprimis curæ habendum esse, ne voluntas & noluntas corrumpatur, consequenter omni conatu corruptionem præcavendam esse, quam præcavere in potestate nostra est. Necesse igitur est, ut media corruptionem istam præcavendi non ignorentur. Cum vero facilius sit virtutis studium, si nondum vitiis inquinatus fuerit animus; haud difficulter contingit, ut, quorum non sufficiens acumen est in discernendis iis, quæ diversa sunt, iidem media præcavendi corruptionem cum mediis voluntatem & noluntatem emendandi confundant.

§. 224.

De præparatione ad emendationem voluntatis.

Antequam homo recto intellectus usu bonum a malo discernere didicit, imitatione empirica, dependentia ab autoritate aliorum in agendo, cæca obedientia, consuetudine cum bonis & quovis actu alio, quo non datur scientia boni & mali seu bonitatis & malitiæ intrinsecæ actionum, efficitur ne virtutis studium accidat molestum, & ad voluntatis ac noluntatis emendationem homo præparatur. Etenim imitatione empirica (§. 210.), dependentia ab autoritate aliorum in agendo (§. 213.),

213.), cœca obedientia (§. 216.), consuetudine cúm bonis (§. 216.) & quovis actu alio, quo non datur scientia boni & mali veri, seu bonitatis & malitiæ intrinsecæ actionum, consuetudinem actiones bonas committendi & malas omittendi nanciscimur (§. 221.), consequenter habitum agendi ex determinatione præterita (§. 923. *Psych.empir.*), ut scilicet data occasione agendi statim appetamus, vel aversemur id, quod offertur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel aversemur, distincte expensa (§. 922. *Psych. empir.*), ideoque absque ulla hæsitatione actiones externas ad legem naturæ componimus. Quoniam itaque ad virtutis studium requiritur, ut actiones nostras ad legem naturæ componere discamus (§. 321. *part. I. Phil pract. univ*); antequam homo recto intellectus usu bonum a malo discernere didicit, imitatione empirica, dependentia ab autoritate aliorum in agendo, cœca obedientia, consuetudine cum bonis & quovis actu alio, quo non datur scientia boni & mali veri, seu bonitatis & malitiæ intrinsecæ actionum efficitur, ne virtutis studium accidat molestum. *Quod erat unum.*

Enimvero cum hoc pacto voluntas hominis propendeat ad actiones bonas committendas, & noluntas fastidiat actiones malas, utut illarum bonitatem, harum malitiam nondum agnoscat, *per demonstrata n. I.* quando vero voluntas bona efficienda, generaliter determinanda est ad actiones bonas committendas (§. 119.), quia scilicet bonæ sunt, seu voluntati divinæ conformes (§. 121), & quando noluntas bona efficienda, generaliter determinanda est ad actiones malas non committendas (§. 125.), quia scilicet malæ sunt, seu voluntati divinæ repugnant (§. 129.), quando autem voluntas perficienda, per bonum verum, quando perficienda noluntas, per malum verum determinabilis efficienda

enda (§. 271. *part.1.Jur. nat.*): voluntati & noluntati bonæ efficiendæ atque perficiendæ nulla difficultas affertur, quæ peculiari opera removenda ſit, ſicque opera, quæ in voluntate & noluntate bona efficienda atque perficienda collocatur, facilitatur, & docendus ſaltem eſt, cujus voluntas & noluntas bona efficienda & perficienda, cur iſtas actiones committere, vel omittere debeat, quas committere, vel omittere ſuevit. Quamobrem cum voluntas & noluntas emendetur, quando bona efficitur atque perficitur (§. 153); antequam homo intellectus uſu recto bonum a malo diſcernere didicit, imitatione empirica, dependentia ab autoritate aliorum in agendo, cœca obedientia, conſuetudine cum bonis, & quovis actu alio, quo non datur ſcientia boni & mali veri, ſeu bonitatis & malitiæ intrinſecæ actionum, ad emendationem voluntatis & noluntatis præparatur. *Quod erat alterum.*

Ex propoſitione præſente ac præcedente luculenter apparet, quinam verus ſit uſus illorum mediorum, quibus perperam voluntatem & noluntatem emendare vulgo ſtudent plerique. Quamvis enim iisdem, quemadmodum demonſtravimus in anterioribus, voluntas & noluntas non emendetur, ad emendationem tamen non inutilis eſt, quatenus non modo corruptio præcavetur, verum etiam homo jam aſſuevit actiones illas committere, ad quas determinanda eſt voluntas, & quarum amor ingignendus (§. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*), hasce vero omittere, ad quas faſtidiendas determinanda eſt noluntas, & quarum odium ingignendum (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamdiu homo ſaltem aſſuevit actiones bonas committere & malas omittere, cum nondum ipſi ſit firmum propoſitum illas committendi, quia bonæ ſunt, haſce vero omittendi, quia malæ ſunt, multo minus per bonitatem & malitiam intrinſecam actionum voluntas ad illas committendas, noluntas

luntas ad has non committendas determinetur, actiones ipsius assimilantur naturalibus, quemadmodum in animantibus brutis certo cuidam actionum generi arte humana assuetis contingit, ac ideo qui istis mediis voluntatem & noluntatem emendare volunt, emendationem voluntatis & noluntatis confundunt cum modo assuefaciendi bruta certo cuidam actionum generi. Quamdiu enim seponitur rectus intellectus usus, cum homo facultates inferiores cum brutis habeat communes, quoad assuetudinem actionum a brutis minime differt. Quamobrem minime reprehenduntur educatores & formatores morum, si utantur mediis praecavendi corruptionem voluntatis & assuefaciendi eos, quorum mores formandi sunt, actionibus bonis committendis & malis omittendis. Sed tum demum virga censoria notantur, quando in hisce acquiescunt, nec ad ea ulterius progrediuntur, sine quibus emendationi voluntatis & noluntatis locus fieri nequit.

§. 225.

Voluntas & noluntas assueti actiones bonas committere, malas omittere constans & perpetua efficitur, si bona efficitur & perficitur. Quoniam qui sola assuetudine actiones bonas committit, malas omittit, non ideo illas committit, quia bonae sunt, has omittit, quia malae, sed quia quocunque modo illas committere, has omittere assuefactus, quo non datur scientia boni & mali, aut bonitatis atque malitiae intrinsecae actionis; voluntas ipsius nondum determinabilis per bonum nonnisi verum, nec noluntas per malum nonnisi verum. Quoniam itaque per se bonum a malo discernere nequit, nisi ex eo, quod voluntatem, vel molestiam parit, aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.), quando vero voluptas nocua ab innocua non discernitur, aut molestia innocua non agnoscitur, notio boni & mali seductrix evadit,

Quomodo actiones bonas committere, malas omittere assueti voluntas & noluntas constans & perpetua efficiatur.

dit,

dit, ut quod malum eſt appetat ſub ratione boni (§. 6.), quod vero bonum eſt averſetur ſub ratione mali (§. 7.); facile contingit, ut aſſuetudo certas actiones committendi & omittendi degeneret in contrariam, & agens a propoſito committendi, vel omittendi facile abducatur. Quamobrem cum voluntas & noluntas nondum conſtans ſit, ſi in aliquo caſu dato nos adduci patiamur, ut contrarium velimus neque perpetua, ſi idem non velimus in omni caſu (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*); actiones bonas committere, malas omittere tantummodo aſſueti voluntas atque noluntas nondum conſtans & perpetua eſt. Enimvero ſi voluntas & noluntas bona efficitur, firmum agenti eſt propoſitum non committendi actiones niſi bonas (§. 119.), hoc eſt, legi naturæ, ſeu voluntati divinæ conformes (§. 120.), & ſibi cavendi, ne actionem malam committat (§. 125.), hoc eſt, legi naturæ, ſeu voluntati divinæ repugnantem (§. 127.). Et ſi voluntas & noluntas perficitur, cum ea requirat exactam juris naturæ, ſeu actionum bonarum & malarum ſcientiam (§. 133); in dato quolibet caſu agens agnoſcit, quid legi naturæ, aut voluntati divinæ conveniat, quid eidem repugnet, conſequenter bonum verum ab apparente & malum quoque verum ab apparente diſcernit. Quoniam itaque non modo novit, utrum actio bona ſit, an mala, ſed voluntas quoque determinata eſt ad bonas committendas, noluntas vero ad malas omittendas; ideo in dato caſu agendi a propoſito ſuo ſe abduci minime patitur, atque in omni caſu actionem committit, quam bonam agnoſcit, & ex adverſo omittit, quam malam eſſe ſcit. Voluntas igitur & noluntas actiones bonas committere, malas omittere aſſueti conſtans & perpetua efficitur, ſi bona efficitur & perficitur.

Oſten-

Ostendimus in anterioribus, quomodo homo assuefieri possit actionibus bonis committendis, malis omittendis, utut illas non committat, quia bonæ sunt, nec has omittat, quia malæ sunt, consequenter voluntas non determinetur ad agendum per bonitatem, nec noluntas per malitiam actionum. Immo vidimus, cur consuetudinem agendi in contrariam mutabilem efficiat ipse modus assuefaciendi, corruptibilitate voluntatis & noluntatis a notione boni & mali deceptrice dependente adhuc subsistente (§. 6. 7.), et corruptione appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ ante intellectus usum inhærente, eodem se exerente in voluntatem & noluntatem diffusa & cum eodem crescente atque latius sese extendente (§. 16.). Atque ideo patet, in assuetudine non esse subsistendum, sed voluntatem atque noluntatem bonam effici & perfici debere, ut constans & perpetua evadat. Tempestive autem danda est opera, ut voluntas & noluntas bona efficiatur atque perficiatur, & cum ipsa opera, quæ in assuefaciendo collocatur conjungenda, quamprimum id permittit intellectus usus. Etenim vix fieri poterit, ut caveatur, ne occasio male agendi offeratur, dum assuetudine corruptionem præcavere & animum ad voluntatis & noluntatis emendationem præparare annitimur. Quænam vero hic observanda sint, in capite præcedente passim docuimus, ut ea denuo repetere superfluum foret. Singula, quæ in formandis moribus observanda, in se consideramus, qualia sint; in praxi autem non singula sunt, sed pro diversitate casuum plura simul attendenda veniunt.

§. 226.

De eo, qui a vitio avocandus & ad virtutem adducendus.

Si quis a vitiis avocandus & ad virtutem adducendus, habitus, quo is pollet, amittendus est & eidem contrarius acquirendus. Quoniam enim vitium habitus est actiones suas ratione contraria dirigendi, quam lege naturali præscribitur (§. 322. *part. 1. phil. pract. univ.*), virtus autem habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*

univ.); vitium & virtus habitus contrarii sunt (§. 297. *Log.*), qui simul in eodem subiecto existere nequeunt. Quodsi ergo quis a vitiis avocandus & ad virtutem adducendus; habitus, quo is pollet, amittendus & eidem contrarius acquirendus.

Patet hinc, cur difficilius sit ad virtutem adducere eum, qui vitiis deditus est, quam illum, qui iisdem adhuc caret. Unde quoque intelligitur, cur educatoribus curæ maxime habendum sit, ut præcaveatur corruptio, ne scilicet in vitia prolabatur educandus, antequam ad virtutem adduci possit (§. 223.), & ut ad hanc acquirendam præparetur (§. 224.). Hinc etiam discimus, quantum fallantur parentes, qui liberos male moratos in disciplinam eorum tradunt, qui voluntatem & noluntatem emendare student mediis ad corruptionem præcavendum, aut præparationem ad emendationem saltem sufficientibus, vel animum refrenantibus: quantum etiam fallantur morum moderatores, qui in disciplinam suam traditum incorrigibilem pronunciant, ubi vident, se mediis istis nihil efficere posse, aut ex adverso se mores correxisse existimant, ubi animum eorum refrenari contigerit. Videmus itaque, quam sit necesse, ut ea, quæ a nobis demonstrantur, probe perpendantur, ne in formandis moribus inanem operam sumamus, & rationem illorum perspiciamus, quæ circa mores hominum indies observanda occurrunt.

§. 227.

Quænam eo fine fieri debeant.

Quoniam a vitiis avocandus & ad virtutem adducendus habitum, quo pollet, amittere eidemque contrarium acquirere tenetur (§. 226.), habitus vero amittitur diu intermisso ejus usu (§. 432. *Psych. empir.*) & contrarius simul acquiritur, editis continuo actionibus eidem contrariis (§. 433. *Psych. empir.*); *qui a vitiis avocandus & ad virtutem adducen-*

cen-

cendus ab actionibus malis abstinere eidemque contrarias bonas committere tenetur. Quoniam vero habitus morales, qui sunt virtutes & vitia (§. 277. *part. 1. Jur. nat.*), habitus voluntatis & noluntatis sunt (§. 276. *part. 1. Jur. nat.*); *ut quis vitium dediscat, virtutem discat, non sufficit, ut actus externus malus intermittatur, & eidem contrarius bonus edatur, sed necesse est, ut actionem committere nolit, quam omittit, quia mala est, & bonam committere velit, quia bona est.*

Qui hominem a vitiis avocare & ad virtutem adducere vult voluntatem & noluntatem emendare debet, non saltem actum externum corrigere, qui a voluntate & noluntate, non vero ab alia quadam causa, qua animus saltem refrenatur, dependet. Emendatio voluntatis & noluntatis exigit, ut bona efficiatur & perficiatur: quo facto actus externi sua sponte animæ volitionibus & nolitionibus respondent (§. 953. *Psych. empir.*). Præpostere igitur agunt, qui actus externi immutatione animum mutare student, cum volitiones animæ non dependeant ab actibus externis, ut hisce positis ponantur etiam illæ, sed ex adverso positis illis hi ponantur. Virtus pariter & vitium nihil admittunt inviti, sed plenaria in agendo & non agendo regnare debet libertas. Quamdiu nimirum homo facere mallet, quod a causa quacunque omittere urgetur, aut non facere, quod a causa quacunque facere impellitur; plenaria in agendo & non agendo libertate nondum fruitur, sed animus saltem refrenatur. Qui ad hoc animum non advertunt, nec eadem in trutina suspendunt, habitus morales ad solos actus externos restringunt, qui tamen revera actibus internis absolvuntur, quibus externi per se respondent. Equidem actibus externis inesse possunt, quæ sensus movent & imaginationem, quorum perceptiones in appetitum & aversionem influunt; non tamen inde sequitur, volitiones & nolitiones, qui sunt actus ad habitus morales spectantes, ab actibus iisdem respondentibus externis dependere. Ad hæc intimius

timius perſpicienda relegenda ſunt, quæ alias a nobis demonſtrata de ſenſu atque imaginatione ad actiones malas nos ſeducentibus (§. 512. & ſeqq. part. 2. Phil. pract. univ.): utile quoque eſt ea expendere, quæ de motivis ab eo, quod ex actionibus externis conſequitur, deſumendis paſſim in philoſophia practica univerſali inculcata fuerunt. Neque enim in ſyſtemate eodem loco omnia tradi poſſunt, quæ ad eandem rem ſpectare videntur.

§. 228.

Quomodo efficiatur, ut quis vitium dediſcat, virtutem diſcat.

Quoniam ad vitium dediſcendum, virtutem addiſcendam non ſufficit, ut actus externus malus intermittatur, eidemque contrarius bonus edatur (§. 227.), metu autem poenarum agens ſaltem deterretur ab actione mala committenda & ad bonam committendam obligatur contra voluntatem ſuam (§. 287. part. 1. Phil.pract. univ. & §. 138. b.); *metu pœnarum non efficitur, ut vitio deditus vitium dediſcat, virtutem vero diſcat, ſed ſaltem obtinetur, ne quis vitio indulgere poſſit, & ut actum ſaltem externum legi naturæ conformet.* Similiter quia privatione occaſionis male agendi tantummodo obtinetur, ne actus malus committi poſſit, & ne occaſio male agendi ad eum committendum vitio deditum invitet (§. 207.); *privatione occaſionis male agendi nemo a vitio avocatur & ad virtutem adducitur, ſed ſaltem obtinetur, ne quis vitio indulgere poſſit.* Quoniam vero ſi vitium dediſcere, virtutem vero diſcere quis debet, neceſſe eſt, ut actionem malam committere amplius nolit, quia mala eſt, eidem vero contrariam bonam committere velit, quia bona eſt (§. 227.), id vero obtinetur, ſi voluntas ejus generaliter determinetur ad actionem committendam, quia legi naturæ conformis, aut voluntati divinæ convenit, noluntas autem ad non committendam actionem legi naturæ aut voluntati divinæ repugnantem, illaque in ſpecie deter-

determinabilis efficiatur per bonitatem intrinſecam actionis bonæ, quam exigit virtus, noluntas autem per malitiam intrinſecam actionis malæ, quæ ad vitium ſpectat; *ſi quis vitium dediſcere, virtutem addiſcere debet, voluntas (§. 121.) & noluntas eius bona efficienda (§. 127.) atque perficienda (§. 271. part. I. Jur. nat.).*

Videmus itaque, quomodo voluntas & noluntas hominis vitio dediti ſit emendanda. Nimirum actum externum malum cohibere & ad bonum externum edendum quocunque modo agentem permovere, ſimul autem actionis malæ malitiam intrinſecam & ex adverſo bonæ bonitatem extrinſecam docere debemus, ut mala diſpliceat, bona placeat. Dubitari poterat, an generalis voluntatis determinatio ad bene agendum & noluntatis ad male non agendum neceſſaria ſit, ſi a vitio quodam ſpeciali homo avocandus & ad virtutem eidem oppoſitam adducendus. Enimvero ſi quis naturam voluntatis & noluntatis humanæ intimius perſpicit, is agnoſcit, quantum præſidii ſit in bonitate & noluntate bona, ſi noluntas ad actionem certam quandam non committendam, eidem vero oppoſitam bonam committendam voluntas flectenda, & quid voluntatis & noluntatis bonitas conferat ad conſtantiam & perpetuitatem in iſto actionum genere conſervandam. Accedit, quod virtus omnis adhuc labe nondum careat, niſi voluntas & noluntas fuerit bona. Immo cum hic agatur de emendatione voluntatis & noluntatis, non aliud intenditur, quam ut ab omni vitio avocetur homo & ad omnem virtutem adducatur, id quod utique requirit, ut actionem nullam committere velimus, niſi quæ legi naturæ conformis ſit, ſeu voluntati divinæ conveniat, neutiquam vero ullam, quæ eidem repugnat. Fieri omnino poteſt, ut homo bonæ voluntatis ac noluntatis in vitium quoddam adhuc propenſus ſit. Tum equidem opus non eſt, ut demum bona efficiatur: urgendum tamen eſt, actionem pravam bonæ voluntati & noluntati, conſequenter propoſito generali agendi & non agendi repugnare. Ceterum plurimum variant caſus, in quibus ab eodem vitio hic vel il-

le avocandus & ad virtutem ipsi oppositam adducendus. Ast qui in genere cognovit, quibusnam mediis voluntas & noluntas refrenetur, quomodo bona efficiatur & perficiatur, quaenam emendationem, quocunque modo adjuvent, quae singula in antecedentibus a nobis demonstrata fuerunt; is pro varietate circumstantiarum dijudicabit actus ad emendationem voluntatis & noluntatis necessarios atque utiles. Uberrima vero lux hisce affulgebit ex speciali tractatione, ex qua patescet, quomodo generalibus istis, quae hic demonstrantur, sit utendum.

§. 229.

De odio vitii & amore virtutis ei ingignendo, cujus voluntas & noluntas emendanda.

Qui a vitio avocandus & ad virtutem adducendus, ejus animo odium vitii ingignendum & amor virtutis eidem oppositae instillandus. Virtuosus enim vitium odit (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*), virtutem vero amat (§. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo aliquem a vitio avocare & ad virtutem adducere volueris; necesse est, ut ejus animo odium vitii ingignere & amorem virtutis eidem oppositae instillare studeas.

Sine amore virtutis & odio vitii non posse concipi virtutem dudum agnovere veteres. Quamobrem vix condonandum videtur morum formatoribus, qui in formandis moribus de odio vitii ingignendo & amore virtutis instillando ne quidem cogitant, multo minus aliquam in eo operam collocant. Sane quamdiu odium vitii & amor virtutis oppositae abest, fieri haud quamquam potest, ut voluntas & noluntas constans atque perpetua sit, quae constantia & perpetuitas voluntatis atque noluntatis in causa est ne quis unquam a tramite virtutis ad vitium deflectat, aut ab illo seduci sese patiatur. Probe autem notandum est, odium vitii & virtutis amorem simul ingigni debere: etsi enim una eademque opera id fieri minime possit, utraque tamen sibi invicem suppetias fert, si conjungatur. Nimirum cum vitium & virtus sibi mutuo opponantur & eorum motiva contraria sint, contrariis juxta se positis magis elucescentibus, quae ad virtutem alliciunt & attrahunt, simul a vitio

vitio retrahunt, & ex adverso quæ aversionem vitii pariunt, simul virtutem magis commendant. Oculatam dabimus fidem in tractatione speciali.

§. 230.

Odium vitii ingignitur, si quis convincatur turpitudinis naturalis, seu deformitatis vitii, damni inde sequentis, & infelicitatis, quam parit, immo etiam periculi, cui agentem exponit Cum enim vitia malum deformativum sint, quod in imperfectione naturæ humanæ acquisita consistit (§. 66.); si quis deformitatem vitii, seu turpitudinem ejus naturalem distincte agnoscit, imperfectionis, cui hominem obnoxium reddit vitium, sibi conscius est, consequenter ex vitio tædium percipit (§. 518. *Psych. empir.*). Quoniam itaque rem istam odimus, ex qua tædium percipimus (§679. *Psych. empir.*); qui deformitatis, seu turpitudinis naturalis vitii convincitur, ei odium vitii ingignitur. *Quod erat primum.*

De modo ingignendi odium vitii.

Cum damnum omne, quod patimur, statum nostrum imperfectiorem reddat (§. 492. *part. 1. Jur. nat.*); qui damnum, quod ex vitio consequitur, distincte agnoscit, imperfectionis status sibi conscius est, in quem vitium hominem conjicit, consequenter ex vitio tædium percipit (§. 518. *Psych. empir.*). Unde porro eodem, quo ante *n. 1.* modo colligitur, qui damni ex vitio consequentis convincitur, ei odium ejusdem ingigni. *Quod erat secundum.*

Infelicitatem homines per naturam suam aversantur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter cum nihil aversemtur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156), ex eo, quod infelicitatem parit, molestiam sive tædium percipiunt. Quodsi ergo quis convincatur infelicitatis, quam parit vitium, quin ex eo tædium percipiat dubitandum non est. Quamobrem denuo

denuo eodem, quo ante n. 1. modo porro patet, odium vitii ingigni, si quis infelicitatis, quam parit, convincatur. *Quod erat tertium*

Quoniam ea, quæ ex actionibus vitiosis consequuntur, vel necessario consequuntur, vel ex accidente propter certas circumstantias in omni casu minime præsentes, vel etiam posthac supervenientes; ideo mala, quorum fons est vitium, semper certo prævideri non possunt, sed saltem metuenda sunt, consequenter vitium subinde saltem periculo agentem exponit, quod num evitare possit, certo constare nequit. Enimvero nemo, nisi mentem præjudiciis occœcatam habuerit, periculo sese exponere vult, & naturale homini est, ut id aversetur, nisi se illud evitaturum sibi persuaserit. Quoniam itaque ex eo, quod periculo nos exponit, tædium seu molestiam percipimus (§. 156.); si quis convincitur periculi, in quod vitium ipsum adducit, quin ex vitio tædium percipiat, dubitandum non est. Quamobrem denuo ut ante *n. 1.* patet, odium vitii ingigni, si quis convincitur periculi, cui agentem exponit vitium. *Quod erat quartum.*

Multa sunt, quæ adhuc notanda forent, si quidem nobis propositum esset de singulis, quæ hic præcipiuntur, disertius dicere, quænam in praxi observanda. Quoniam tamen ea ex iis, quæ in Psychologia & Philosophia practica universali tradita, tum etiam in anterioribus demonstrata, acutiores per se eruere valent, ceteris vero abunde satisfaciet tractatio specialis, quibus generalia hæc saltem loco notionum directricium inservire debent, aut attentionem eorundem excitare ad ea, quæ in dato casu speciali attendenda; ideo non opus est, ut hic prolixiores simus. Non tamen inconsultum existimamus, ut quædam saltem in genere annotemus, olim profutura, ut particularia rectius intelligantur & de iis accuratius judicari possit. Tres indicavimus fontes, unde petendæ sint rationes, quibus

quibus homini vitium reddatur exosum, vitii nempe deformitatem, & damnum, quod dat, atque infelicitatem, cui hominem obnoxium reddit. Deformitas famam respicit, damnum bona corporis & fortunæ, quorum jacturam facimus, infelicitas denique statum animi internum, quem nemo non aversatur præsentem. Deformitas itaque patet ex eo, quod hominem maxime dedeceant actiones vitiosæ, iisdemque fama lædatur, damna ex malis, quæ quoad corpus & statum externum incurrit vitio deditus, infelicitas ex molestiis, ac inprimis affectibus molestis, quibus torquetur animus. Quoniam vero singula hæc vel certo eveniunt, actionibus pravis patratis, vel saltem evenire possunt, ideoque vel expectanda, vel metuenda sunt; ideo periculi quoque rationem habendam esse ostendimus, cui vitio deditus sese exponit. Quamvis enim contra periculum qui vitio delectatur facile exceptiones faciat, ut animum a metu liberet, si id solum urgeatur; ubi tamen accedit ad ea, contra quæ exceptio fieri nequit, rationibus, quibus odium ingignitur, pondus aliquod addit, ut fortius stimulet facultatem aversandi.

§. 231.

Quænam in odio ingignendo potissimum observanda.

Quoniam odium vitii ingignitur, si quis convincitur turpitudinis naturalis seu deformitatis vitii, damni hinc consequentis, & infelicitatis, quam parit (§. 230.), deformitas autem noluntatem honoris cupidi (§. 178.), damnum noluntatem lucri cupidi (§. 173.), quæ sensui ingrata sunt & quæ dolorem causantur noluntatem voluptuosi maxime determinant (§. 166.); *si odium vitii ingignendum, nunc magis urgeri debet deformitas vitii, nunc damnum, quod infert vitium, nunc infelicitas, quam causatur, prouti vel honoris, vel lucri, vel voluptatis quis magis fuerit cupidus, & ab eo motivo initium faciendum, quod inclinationi dominanti respondet*, cumque pro varietate circumstantiarum nunc magis intersit, ut quis famæ suæ consu-

lat, vel damnum evitare ſtudeat, vel tædia & moleſtias, quibus torquetur animus, aut dolorem fugiat, *quæ in urgendo motivo circumſtantiæ ſingulares ſuadent, ad ea inprimis attendendus eſt animus.*

Cupido honoris atque laudis, lucri & delectationum ſenſualium ſunt inclinationes hominis (§. 182.), quas non æqualiter diſtributas deprehendimus inter homines, ut in alio hæc, in alio alia prædominetur. Atque inde eſt, quod non ſingulorum motivorum eadem vis ſit in animos promiſcue omnium. Qui veritatis convincendus, ad ea, quæ dicuntur, animum attendere debet (§. 998. *Log.*). Attentionem autem in ſe trahit, quod inclinationi noſtræ maxime adverſatur: id quod tanquam a poſteriori ſatis manifeſtum hic ſumimus, brevitatis cauſa, utut facile demonſtrari poſſit ex natura appetitus (§. 156. *b.* & §. 371. *Pſych. rat.*), cui quod contrariatur, id averſamur, quatenus jactura ejus, quod bonum exiſtimamus & appetitum movet (§. 904. *Pſych. empir.*), habetur pro malo (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), & facultatem averſandi movet (§. 907. *Pſych. empir.*). Atque hinc intelligitur in urgendo motivo noluntatis initium fieri debere a motivo, quo voluntas maxime determinabilis, ut excitetur attentio, & deinde oſtendendum eſſe, quomodo motivum noluntatis, quo ad debellandum vitium utimur, e diametro iſti adverſetur. Equidem plures adhuc concurrunt cauſæ, quæ ſucceſſum irritum reddere poſſunt, niſi earum ſimul habeatur ratio; de iis tamen in præſenti dicere non licet. Specialia iſtiusmodi patebunt per ſequentem de affectibus tractationem, magis tamen adhuc eluceſcent ex tractatione ſpeciali, cui talia reſervanda. Et ſi quis impedimenta in praxi morali obvia diligentia induſtriaque ſuperare ſtuduerit, obſervatis iis, quæ a nobis præcipiuntur, eum circumſtantiæ particulares, quæ pro diverſitate ſubjectorum & caſuum ſeſe offerunt, plura docebunt, quæ adhuc deſiderari poterant. Neque enim exiſtimandum eſt, nos omnia exhauſiſſe, ut aliorum induſtriæ nihil ſit relictum; ſed

ſed ſufficit nobis aditum patefeciſſe ad ea, quæ inacceſſa videri poterant, aut de quibus non facile incidiſſet cogitatio, vel quorum etiam cogitatio animum noſtrum ſubire nequit, deficiente ſenſatione, quæ ad eam ducit (§. 64. *Pſych. rat.*). Pro diverſitate quoque circumſtantiarum nunc magis, nunc minus intereſſe, ne quis famæ officiat, vel damnum quoddam incurrat, aut ægritudine animum affligat, nemo puto erit, qui in dubium revocaturus eſt, niſi prorſus ignarus fuerit eorum, quæ quotidie obſervare licet, otioſus eorum quæ fiunt ſpectator. Inde vero vim motivi intendi non dubitabit, qui perpendit malum pro ratione magnitudinis movere facultatem averſandi, cum ſatis exploratum ſit, ideo minus præferri majori, ſi ex duobus idem neceſſario eligendum. Unum adhuc reſtat, quod ſilentio, prætereundum non eſt. Diximus in antecedente propoſitione, eum, cui odium vitii ingignendum, convincendum eſſe malorum, in quæ ipſum vitium præcipitem dat. Conſtat autem quam difficile ſit, ſive aliquem a poſteriori (§. 985. *Log.*), ſive a priori convincere velis (§. 998. *Log.*). Enimvero ſi quis ſcientiæ non fuerit capax, defectus ſupplendus reductione veritatum univerſalium ad ſenſum communem (§. 422. *part. 1. Eth.*), ſufficienter a nobis explicata (§. 242. *& ſeqq. part. 1. Eth.*), & in veritatibus moralibus inculcandis commendata (§. 246. *part. 1. Eth.*). Attendenda hic quoque ſunt, quæ de literarum elegantiorum & ſcientiarum connubio obſervando oſtendimus, quando convictioni locus non eſt. Et quoniam perſuaſio incipit, vbi convictio definit, aut deficit, ad perſuaſionem autem plurimum conferunt affectus, ſi legitime excitentur; ea non minus obſervanda ſunt, quæ paulo poſt de uſu affectuum, quatenus in aſſenſum influunt, demonſtraturi ſumus. Sæpius jam inculcavimus & ipſa methodus ſcientifica, qua utimur in philoſophando, aperte idem loquitur, fieri haud quaquam poſſe, ut in ſyſtemate veri nominis omnia tradantur uno in loco, quæ ad eandem rem ſpectant; ſed quæ in diverſis locis demonſtrantur, ea a lectore aſſiduo ac diligente in unam no-

notionem esse congerenda, ut memoriæ felius impressa succurrant, quando iisdem opus habemus.

§. 232.

Quando odium vitii alatur. *Odium vitii alitur, si in observando fuerimus assidui, quomodo id homines deformet, quænam damna inferat, quot molestiis animum afficiat, & quantum metus mali vel venturi, vel eventu saltem possibilis eundem excruciet.* Etenim si in observando fuerimus assidui, quomodo id homines deformet, quænam damna inferat, quot molestiis animum afficiat, & quantum metus mali vel venturi, vel eventu saltem possibilis eundem excruciet; ea, quibus odium vitii ingignitur, iterato atque iterato experimur, ut de eorum certitudine minus dubitemus (§. 567. *Log.*). Dum vero de vitio cogitandi incidit occasio, imaginatio reproducit ideas omnium antea de eodem perceptorum, cum nulla adsit ratio, cur unam potius, quam aliam reproducere debeat, eadem nempe reproductionis causa quoad singula existente (§. 117. *Psych. empir.*), easque vi memoriæ recognoscimus (§. 175. *Psych. empir.*). Quamobrem cum ideæ reproductæ a se invicem distingui nequeant, confusam quandam ideam efformant, ex qua tædium percipitur majus, quam ex singulis in se spectatis. Quoniam itaque odium vitii majus minusve est pro gradu tædii inde precepti (§. 679. *Psych. empir.*); si in observando fuerimus assidui, quomodo id hominem deformet, quænam damna inferat, quot molestiis animum afficiat, & quantum mali vel venturi, vel eventu saltem possibilis eundem excruciet, odium vitii continuo crescit, ideoque hoc modo alitur.

Qui novit, quomodo vis imaginationis in aversationem sensitivam augeatur ideis plurimis in unam confusis; is quoque haud difficulter capiet, quomodo affectus in eodem se-

dem

dem habentes incrementum capiant. Eo ipſo autem una intelligitur, quomodo determinationes præteritæ influant in affectum præſentem: id quod ad receſſus in animis hominum referendum (§. 72. *part. 1. Eth.*) Quando vero diximus, dum de vitio cogitamus, vi imaginationis reproduci ideas eorum omnium, quæ antea diverſo tempore de eodem percepimus; reproductio idearum reſtringenda fuiſſe videtur ad ea, quæ oblivioni non tradidimus. Dubium hoc etſi ſpecie magna ſeſe commendet, protinus tamen evaneſcet, modo animum advertas ad aſſiduitatem in obſervando, quam in propoſitione ſumſimus. Ponamus enim te hodie de turpitudine vitii primum edoctum eſſe, de qua antea ne quidem per ſomnium cogitaveras. Quodſi jam eandem experiris, imaginatio reproducit ideam ejus, qua eandem tibi repræſentaveras, cum docenti aures præberes, & niſi ſuper idea reproducta reflectas, aut ſaltem animum ad eandem attendas, cum præſente, cui aſſociatur, confunditur in unam. Quodſi porro iterato experiris turpitudinem vitii, quam edoctus & poſtea expertus fueras, imaginatio reproducit utramque ſimul ac perconſequens in unum confuſam, ſicque utraque conſervatur, & neutra oblivioni traditur. Facile intelligitur, de continuatis obſervationibus idem prorſus dicendum eſſe, & per conſequens ideas præteritas omnes conſervari in idea quadam confuſa, ſit ita quod ſingulas, quæ eandem ingrediuntur, ſigillatim a ſe invicem diſcernere non valeamus, & hoc nomine eas oblivioni dediſſe dicamur. Ipſa autem impoſſibilitas reſolvendi ideam confuſam in ſingulas, quæ eandem ingrediuntur, receſſum in animo hominis imperſcrutabilem reddit. Quodſi ea, quæ diximus, ita ſeſe minime haberent, nec fieri poterat, ut odium continuatis obſervationibus augeretur: id quod tamen fieri experimur. Equidem negandum non eſt, ſuum quoque ſymbolum conferre certitudinem, quæ iteratis obſervationibus augetur; tenendum tamen certitudinem iſtam adhærere ideæ præſenti, quatenus præteritarum idearum memoriam quandam habemus: incrementum enim certitudinis non

 poni-

ponitur nisi posita ejus causa. Ceterum quæ hic dicuntur de odio vitii, de rebus quibuscunque aliis valent, quæ incrementum capiunt a præteritis, & jam olim huc spectantia tradidi (§. 593. *& seqq. Psych. empir.*), atque monui, hæc observasse maximi momenti esse in Moralibus (*not.* §. *cit.*). Exemplum vero hujus asserti est ipsa propositio præsens, & plura occurrent in sequentibus.

§. 233.

Quænam ad urgenda motiva disertius conducant.

Qui in observando fuerit assiduus, quomodo vitium hominem deformet, quænam damna inferat, & quot molestiis animum afficiat; is multo disertius urgere poterit motiva ad odium ingignendum apta. Etenim cum observator ad casus singulares animum attendat, quæ circumstantiis variant (§. 180. *part. 2. Phil. pract. univ.*); non modo ea ipsi innotescunt, quæ ad urgenda motiva ad odium ingignendum apta faciunt, verum etiam luculentius eidem innotescit turpitudo vitii, innotescunt damna, quæ infert, atque molestiæ, quibus animum torquet, magnitudo periculi clarius percipitur. Quamobrem cum dubitandum non sit, quin motiva ad odium ingignendum apta multo disertius urgere possit is, cui hæc perspecta sunt; qui in observandis turpitudine vitii, damnis quæ infert, molestiisque, quibus animum afficit, assiduus fuerit, multo disertius urgere poterit motiva ad odium ingignendum apta.

Multus hic prudentiæ locus est (§. 466. *part. 1. Eth.*), ad quam acquirendam conducit ars observandi (§. 468. *part. 1. Eth.*). Quamobrem qui multarum rerum experientia instructus est, eidem quoque multa succurrent, quorum cogitatio aliorum animos minime subit, & in rimandis casus præsentis circumstantiis aliis erit oculatior.

§. 234.

§. 234.

Amor virtutis instillatur, si quis convincatur pulchritudinis virtutis, lucri hinc sperandi & felicitatis, quam parit, immo etiam carentiæ deformitatis vitii, damni inde sequentis & infelicitatis, quam parit, atque periculi, cui vitio deditus exponitur, si quis virtutem colit. Cum enim pulchritudo virtutis in nobis producat voluptatem (§. 545. *Psych. empir.*), res autem inanimatas amemus, quatenus ex iis voluptatem percipimus (§. 657. *Psych. empir.*); qui pulchritudinis virtutis convincitur, ei amor virtutis instillatur. *Quod erat primum.*

De amore virtutis instillando.

Quoniam lucrum consistit in re, quæ bonis nostris superaccedit, iisdem non deminutis (§. 613. *part.3. Jur. nat.*) statum nostrum perfectiorem reddit (§. 556. *Psych. empir.*). Quamobrem qui lucri ex virtute sperandi convincitur, is perfectionis status sibi conscius est, quæ virtuti debetur, consequenter ex virtute voluptatem percipit (§. 511. *Psych. empir.*). Unde porro eodem, quo ante *n. 1.* modo colligitur, ei amorem virtutis instillari, qui lucri hinc sperandi convincitur. *Quod erat secundum.*

Felicitatem homines per naturam suam appetunt (§. 324. *part. 2. Phil.pract. univ.*), consequenter cum nihil appetamus, nisi quatenus voluptatem creat (§. 156.), ex eo, quod felicitatem parit, voluptatem percipiunt. Quodsi ergo quis convincatur felicitatis, quam parit virtus, immo quod sine ea nemo felix esse possit, neque felicitas ab eadem separari (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quin ex virtute voluptatem percipiat dubitandum non est. Quamobrem denuo ut ante *n. 1.* porro patet, virtutis amorem instillari, si quis felicitatis, quam parit virtus, convincatur. *Quod erat tertium*

Deni-

Denique cum per se pateat, virtuti deditum animum a vitio vacuum habere (§. 321. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); virtuti deditus a vitio non deformatur, liber est a damno, quod vitium dat, nec obnoxius fit infelicitati, quam parit vitium, neque etiam quicquam ipsi metuendum a periculo, cui vitio deditus exponitur. Quoniam itaque horum consideratio vitium exosum reddit (§. 230.); virtus sese nobis commendat, quatenus contra hæc mala nos munit. Quamobrem cum bonum sit absentia mali (§.754.*part.1.Jur. nat.*); quin ex virtute, quatenus mala a nobis procul abesse jubet, voluptatem percipiamus, dubitandum non est (§. 904. *Psych.empir.*) & §. 156. *b.*). Hinc itaque porro ut ante *n. 1.* colligitur, virtutis amorem instillari, si quis convincatur carentiæ deformitatis vitii, damni inde sequentis & infelicitatis quam parit, atque periculi, cui vitio deditus exponitur, si quis virtutem colit.. *Quod erat quartum.*

Virtutem amare idem est ac eadem delectari. Delectamur autem non modo iis, quæ bona in nos conferunt, verum etiam his, quæ mala arcent & contra ea nos muniunt. Quamobrem ad instillandum amorem virtutis non modo faciunt, quæ largiter conferuntur, verum etiam quæ procul a nobis abesse jubentur. Atque hoc pacto amor virtutis & vitium odii in se mutuo influunt, ita ut quæ faciunt ad odium vitii ingignendum amorem virtutis, & quæ ad hunc instillandum faciunt odium vitii intendant. Pulchritudinis virtutis tanta vis est, ut etiam in hoste posita delectet. Virtutes nimirum omnes bonum perfectivum sunt, ad perfectionem accidentalem naturæ humanæ facientes (§. 61.), ac ideo aptæ ad voluptatem in nobis producendam (§. 511. *Psych. empir.*), ideoque pulchræ (§. 545. *Psych. empir.*). Quamobrem homini naturale est, ut pulchritudine virtutis delectetur, ideoque ob pulchritudinem eandem amet, modo eandem satis perspiciat, nec contrariis affecti-

affectibus quacunque de causa in transversum agatur animus. Inde sane est, quod virtutem in aliis amare & laudare soleant, qui ipsimet vitio sunt dediti. Ceterum quæ supra annotavimus, cum de odio vitii ingignendo ageremus, ea quoque mutatis mutandis hic tenenda sunt. Ut autem pulchritudo virtutis & deformitas seu turpitudo naturalis vitii intimius perspiciatur, tenendum est, virtutem hominem maxime decere, vitium autem dedecere. Etenim virtus habitus est actiones legi naturali conformiter (§. 321. *part. 2. Phil. pract. univ.*), vitium vero habitus easdem contraria ratione dirigendi, quam lege naturali præscribitur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum actiones rectæ, quas urget lex naturæ (§. 189. 190. *part. 1. Phil pract.univ.*), hominem maxime deceant & omnes actiones lege naturali permissæ, vel præceptæ naturaliter decoræ sint, quatenus hominem decent (§. 197. *part. 1. Phil. pract. univ.*), actiones autem minus rectæ hominem maxime dedeceant (§. 200. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & omnes actiones lege naturali prohibitæ indecoræ sint, quatenus hominem dedecent (§. 198. *part. 1. Phil. pract. univ.*); virtus quoque hominem maxime decet, vitium vero dedecet. Virtute igitur homo se hominem probat; vitio autem se a natura humana degenerasse. Homo potentia homo nascitur, quatenus facultatibus instructus, quæ diligentia industriaque in habitus vertuntur, actu autem fit homo, recto illarum usu acquisito: quodsi vero usus in abusum abit, fit non homo, animal quoddam inter hominem & brutum intermedium, quod etsi in aliis linguis peculiari nomine destituatur, in vernacula tamen habet. Dicitur enim ein Unmensch. Et sane differunt homo, brutum & non homo sive ein Unmensch. Etenim homo a brutis distingvitur ratione, brutum ab homine carentia rationis; ast homo a non homine rationis usu, non homo ab homine rationis abusu. Diversa vero utique sunt sicuti ratio & carentia rationis, ita quoque usus & abusus rationis. Et sane majus quid est abusus rationis, quam ca-

rentia rationis. Hæc non alio fine urgemus, quam ut pulchritudo virtutis, deformitas vitii intimius perspiciatur. Turpe inprimis est eruditos, quibus virtus se parum commendat, utut usu facultatum cognoscendi præstare aliis studeant, ad hoc animum non attendere, nec vim pervulgati istus dicti percipere, quo in literis proficiens, in moribus vero deficiens plus deficere, quam proficere fertur.

§. 235.

Quænam in amore instillando potissimum observanda. Quoniam amor virtutis instillatur, si quis convincitur pulchritudinis virtutis, lucri hinc sperandi & felicitatis, quam parit, immo etiam carentiæ deformitatis vitii, damni inde sequentis & infelicitatis, quam parit, atque periculi, cui vitio deditus exponitur, si quis virtutem colit (§. 234.); pulchritudo autem voluntatem honoris cupidi (§. 175.), lucrum voluntatem lucri cupidi (§. 173.), felicitas, hoc est, status, quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*), voluntatem voluptuosi determinant (§. 166.), modo agnoscatur, quantum voluptas vera delectationes sensuales superet, & voluntas per pulchritudinem, lucrum & felicitatem determinata attento animo ad carentiam deformitatis, damni & infelicitatis atque periculi noluntatem in consensum trahit (231.); *si amor virtutis instillandus, nunc magis urgeri debet pulchritudo virtutis cum carentia deformitatis vitii, nunc lucrum, quod dat virtus, cum damno, quod infert vitium, nunc felicitas, quam parit virtus, cum infelicitate, quam gignit vitium, & periculo, quod vitium creat, prouti vel honoris, vel lucri, vel voluptatis quis magis fuerit cupidus, & ab eo motivo initium faciendum, quod inclinationi dominanti respondet,* cumque pro varietate circumstantiarum nunc magis intersit, ut quis famæ suæ consulat, vel lucrum non negligat, vel animum lætum ac tranquillum conservet, *quæ in urgendo motivo circumstantiæ singulares suadent, ad ea inprimis attendendus est animus.* Quæ

Quæ ſupra ſatis prolixe inculcavimus, cum oſtenderemus, quænam in odio ingignendo potiſſimum obſervanda ſint (*not.* §. 231.), eadem quoque hic tenenda ſunt, facile mutatis mutandis. Amor virtutis cum vitii odio una ingignitur, ſi quis vitio nondum fuerit deditus, multoque facilius, tum quod vitium nondum delectet, tum quod non ſit dediſcendum: aſt ubi quis vitio fuerit aſſuetus, cum id ante debellandum ſit, quam is ad virtutem adduci poſſit, odium vitii ante ingignendum, quam amor virtutis inſtilletur. Multa adhuc ſunt, quæ hic utiliter moneri poterant: aſt cum in generalibus nobis non liceat eſſe prolixioribus, ea tractationi ſpeciali reſervamus, præſertim cum ibidem majore luce radient.

§. 236.

De amore virtutis alendo.

Amor virtutis alitur, ſi in obſervando fuerimus aſſidui, quomodo ea hominem ornet & quam laudem pariat, quantum det lucrum, quanta voluptate animum perfundat & quam tranquillum eundem conſervet, tum etiam quamnam deformitatem, quænam damna, quasnam moleſtias, quantum quoque metum mali arceat & avertat. Etenim ſi in obſervando fuerimus aſſidui, quomodo virtus hominem ornet, quamque laudem pariat, qantum det lucrum, quanta voluptate animum perfundat & quam tranquillum eundem conſervet, tum etiam quantam deformitatem, quænam damna, quasnam moleſtias, quantum metum mali arceat & avertat, ea, quibus amor virtutis inſtillatur (§. 234.), iterum atque iterum experimur, ut de eorum certitudine minus dubitemus (§. 567. *Log.*). Dum vero de virtute occaſio cogitandi incidit, imaginatio reproducit ideas omnium antea de eodem perceptorum, cum nulla adſit ratio, cur unam potius quam alteram reproducere debeat, eadem nimirum reproductionis cauſa quoad ſingulas exiſtente (§. 117. *Pſych. empir.*), easque vi memoriæ recognoſcimus (§. 175. *Pſych. empir.*). Quam-

obrem cum ideæ reproductæ a se invicem distingvi nequeant, confusam quandam ideam efformant, voluptatis majoris genetricem, quam singulæ in se spectatæ producere poterant. Quoniam itaque amor virtutis major minorve est pro gradu voluptatis inde perceptæ (§. 654 *Psych empir.*); si in iis observandis fuerimus assidui, quæ propositio commendat, amor virtutis continuo crescit, ideoque hoc modo alitur.

Quæ supra annotavimus, cum de odio vitii alendo ageremus (*not.* §. 232), de vi imaginationis in aversationem sensitivam influente; ea etiam tenenda sunt de influxu ejusdem in appetitum sensitivum, quo amor virtutis incrementa capit. Utiliter quoque releguntur ea, quæ de usu exemplorum & experientiæ domesticæ cum in genere, tum in specie in philosophia practica demonstravimus (§. 258. & *seqq. pract. z. Phil. pract. univ.*). Id præterea probe notandum, amorem virtutis atque odium vitii non ingigni in instanti, præsertim si constantia & perpetuitas desideretur, ut scilicet affectus in quolibet casu recurrente excitetur, nec ullis rationibus vinci possit, assiduus comes virtutis ac vitii, quoties de alterutro incidit cogitatio. Sicuti enim sensus certitudinis non adhæret assensui, nisi ubi propositionem tibi familiarem reddideris & sæpius iterata reproductione fit major; ita quoque amor virtuti & odium vitio indivulso nexu non associatur, nisi continuata diligentia affectum excitandi, & constantia atque perpetuitas iterata sæpius reproductione firmior efficitur. Atque idem tenendum est de iis omnibus, quæ habitum participant.

§. 237.

Quænam ad urgenda motiva ad amorem virtutis

Qui in observando fuerit assiduus, quomodo virtus hominem ornet, quodnam lucrum afferat, quomodo animi tranquillitatem conservet & quanam voluptate eundem perfundat, a quanam deformitate hominem immunem præstet, quasnam damna avertat, quasnam molestias

lestias arceat, a quonam periculo hominem prohibeat; is multo disertius urgere poterit motiva ad instillandum amorem virtutis apta. Etenim cum observator assiduus ad casus singulares obvios, qui circumstantiis variant (§. 180. *part. 2. Phil. pract. univ.*), animum attendat; non modo ea ipsi innotescunt, quæ ad urgenda motiva ad amorem virtutis instillandum apta faciunt, verum etiam luculentius eidem innotescit pulchritudo virtutis, ob quam ea nobis placet in aliis, innotescit lucrum, quod affert, tranquillitas animi, quæ conservatur, atque voluptas, qua is perfunditur, & ubi simul animus attenditur ad ea, quæ de vitio virtuti opposito observantur, luculentius quoque agnoscitur deformitas, a qua immunes nos præstat virtus atque securos adversus meritas proborum exprobrationes, quænam damna, quænam pericula avertantur, quænam molestiæ arceantur. Quoniam itaque quivis facile largitur, quod motiva ad amorem instillandum apta multo disertius urgere possit is, cui hæc perspecta sunt (§. 234.); qui in observandis iis, quæ in hypothesi propositionis præsentis sumuntur, fuerit assiduus, multo disertius urgere poterit motiva ad amorem instillandum apta.

conciliandum apta conducant.

Quæ supra annotavimus, cum de iis ageremus, quæ ad urgenda disertius motiva ad odium ingignendum apta conducunt (*not.* §. 233.); ea quoque hic notanda veniunt. Ne quis vero in sensum perversum trahat, quæ de motivis ad odium vitii ingignendum & amorem virtutis instillandum aptis dicuntur, quædam adhuc monenda sunt. Motiva sunt ratio sufficiens volitionis ac nolitionis (§. 887. *Psych. empir.*), ideoque appetitus & aversationis rationalis (§. 880. 881 *Psych. empir.*), affectus vero sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*), quibus itaque excitandis non convenire videntur motiva, per quæ appetitus rationalis & aversatio, seu voluntas & noluntas determinatur. Te-

nendum igitur est, dum per motiva voluntatem & noluntatem determinare studemus, una suscitari imaginationem, quæ influendo in appetitum sensitivum & aversationem sensitivam utramque facultatem in consensum cum appetitu & aversatione rationali, seu voluntate & noluntate trahit. Cum affectus oriantur ex confusa (§. 605. *Psych. empir.*), voluntas & noluntas ex distincta repræsentatione boni & mali (§. 880. 881. *Psych. empir.*), bonum vero & malum in se unum idemque maneat, sive notione distincta explicetur, sive idea quadam confusa repræsentetur, cum modus repræsentandi rem unam eandemque non mutet ipsam rem; facile hæc disertius ostendi poterant. Enimvero cum paulo post, quando de affectibus acturi sumus, de hisce disertius dicendum sit, plura in præsenti addere nolumus. Sane cum amor atque odium in affectuum numero sint (§. 649. 677. *Psych. empir.*); quæ in sequentibus de affectibus in genere, tum etiam de amore & odio rerum præsertim inanimatarum, in quarum numerum referendus amor virtutis, referendum odium vitii, demonstrabuntur, uberiorem quoque lucem affundent modo instillandi amorem virtutis & ingignendi odium vitii. Sæpius jam diximus, facultates animæ ad determinationem certi cujusdam actus mirifice concurrere, cumque concursus dependeat a determinationibus præteritis, quarum expressam memoriam non habemus, ut nobis parum consciis influant in determinationes actus facultatis cujuslibet præsentes, eam vix ac ne vix quidem agnoscimus, multo minus perfecta analysi distincte exponere valemus. Si daretur biographia hominis, in quibus singuli actus a prima infantia continua serie describerentur, tum recessus & latebræ in animo ejusdem, quo referenda sunt quæ in præsenti dicuntur, perfecta analysi ad notionem adæquatam reducere possemus. Ast istiusmodi biographia cum potestati nostræ minime subjiciatur; nemo quoque desideret in casu dato, quæ vires humanas longe transcendunt.

§. 238.

Si quis diu vitio indulget, voluntas continuo magis magisque corrumpitur. Etenim si quid sæpius jam appetivimus, vel aversati fuimus; id denuo oblatum statim appetimus, vel aversamur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel aversemur distincte expensa (§. 922. *Psych. empir.*), consequenter habitus acquiritur agendi ex determinatione præterita, quatenus scilicet motivorum confuse perceptorum memoriam habemus (§. 430. *Psych. empir.*), ac ideo, quo diutius vitio indulgemus, eo majora habitus iste capit incrementa (§ 431. *Psych. empir.*). Quoniam itaque hoc pacto voluntas continuo magis magisque determinabilis fit ad actiones malas committendas (§. 428. *Psych empir.*), ideoque proclivior ad malum (§. 10.), ac per consequens difficultas sese determinandi ad actionem bonam malæ contrariam committendam & negligentia in eadem committenda continuo augetur, ideoque voluntas segnis & iners efficitur ad bonum (§. *cit.*), in hac autem proclivitate ad malum & segnitie atque inertia ad bonum corruptio voluntatis consistit (§. *cit.*); si quis diu vitio indulget, voluntas continuo magis magisque corrumpitur.

De incremento corruptionis.

Experientia abunde confirmat veritatem propositionis præsentis, ita ut de ea vix quisquam dubitet, nisi qui in observandis tam propriis, quam aliorum actionibus negligens fuerit. Ex demonstratione autem patet ratio continui incrementi corruptionis. Notandum vero, quænam sit vis imaginationis in facilitanda determinatione ad malum. Quoniam nihil appetimus, nisi quatenus ex eo voluptatem percipimus (§. 156.), qui actiones malas committit, is malo delectatur. Quodsi ergo animo recolamus ea, quæ de continuo incremento vis imaginationis in appetitum sensitivum & aversationem sensitivam annotavimus (*not.* §. 232, 236.); quod determinabilitas volun-

voluntatis ad malum continuo magis magisque facilitari debeat, quo diutius quis vitio indulget, intimius perſpiciemus. Non tribuendum hoc eſt corruptioni naturæ humanæ, ſed eidem proprium eſt, ut iteratis actionibus agendi facilitas contrahatur. Neque hoc in ſe malum eſt, cum nec habitus boni acquiri poſſent, ideoque nec virtutis capax eſſet homo (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), niſi ea eſſet ejus natura. Homo igitur ſe ipſum corrumpit, dum vitio indulget, quod recto uſu facultatum fugere poterat atque debebat, ſit ita quod in vitium incidat culpa aliorum, qui in educatione officio ſuo deſunt, vel qui eundem quocunque modo ſeducunt: neque enim jam attendimus cauſam remotam, a qua initium ſumit vitium. Exempla ſceleſtorum manifeſto docent, quomodo malitiae, vel libidinis gradus continuo creverint. Et qui naturam animæ humanæ ex Pſychologia ſatis cognitam atque perſpectam habet, is ignorare minime poterit rationem tranſitus a gradu inferiori ad ſuperiorem, quamvis tranſiens ſibi ejusdem non ſit conſcius. Non dubito fore haud paucos, quibus noſtrum Ethicam tradendi ſtudium minime probabitur, propterea quod exiſtimaturi ſunt, philoſophiam moralem pertinere ad homines omnes, paucos vero eſſe inter ipſos eruditos, qui ad rationes perſcrutandas animum appellere velint. Aſt hi perpendant velim philoſophi eſſe, ut rationem reddat eorum, quæ fieri obſervamus, & cognitionem philoſophicam plurimum præſtare communi in ipſa etiam praxi, præſertim morali, prouti abunde conſtabit, ubi laborem, quem inchoavimus, exantlaverimus. Philoſophus non ſcribit vulgo, etſi qui didicit ea, quæ docet, vulgo etiam prodeſſe poſſit, immo eo fine diſcat, ut proſit imperitis. Abſit itaque, ut exiſtimes, te inanem operam ſumere, ubi inſtructus iis, quæ docemus, in rationes inquiſiveris eorum, quæ exempla monſtrant fieri poſſe. Corruptionis continua incrementa, ſi quis in vitiorum tramite continuo pergit, nemo in dubium vocare poteſt: cum vero eadem rationem ſufficientem habeant, homini intellectus datus eſt, ut eandem ſcrutetur, & ubi eam detexit,

detexit, rationalitas ejus augetur, quæ quo fit major, eo magis naturam humanam probat & ultra brutorum sortem extollit: id quod paradoxum videri nequit, nisi ei, qui hominem a bruto ratione potissimum distingvi negare ausit, unde omnino sequitur, ut tanto magis distingvatur, quantum ratione præstat, ratione humanitatis mensura constituta. Hæc minime repugnant iis, quæ paulo ante de virtute annotavimus (*not.* §. 234.). Vita enim hominis virtute præditi legi naturali convenit (§. 121. *part. 1. Phil. pract. univ.*): vita autem legi naturæ conveniens eadem cum vita rationi conveniente (§. 57. *pract. 2. Philpract. univ.*). Natura homines omnes æquales sunt, etiam si physice considerentur, quatenus easdem habent facultates: ast pro diverso facultatum usu, quem acquirunt, utique efficiuntur inæquales, ut quoad ipsam humanitatem gradu differant.

§. 239.

Quoniam voluntas continuo magisque corrumpitur, si quis diu vitio indulget (§. 238.), consequenter difficultas emendandi voluntatem augetur (§. 154.); ideo *tempestive emendationi voluntatis opera danda est*, & quoniam ejus animo, qui a vitio avocandus & ad virtutem adducendus, odium vitii ingignendum & amor virtutis eidem instillandus, *a primo actu, qui principium vitii est, abstinendum, & contra eundem odio vitii, amore virtutis animus muniendus.* *De tempestiva voluntatis emendatione.*

Magnum, immo maximum contra vitium præsidium est sibi sollicite cavere ab actu primo. Etenim quamdiu nullo adhuc actu commaculatus est animus, pugnandum saltem contra invitamenta ad malum. Ast ubi actu perpetrato voluptatem apparentem & nocuam, quam creat vitium, expertus fueris, accedunt irritamenta, & invitamenta acquirunt vim fortiorem ad stimulandum appetitum, continuo augendam, quo diutius vitio indulges, prouti ex demonstrationibus anterioribus satis su-

superque patet. Cui itaque seria est voluntas a vitio sibi cavendi, ei curæ cordique maxime esse debet, ne in actum primum consentiat, cum quo proclivitas ad malum, ideoque corruptio voluntatis incipit (§. 10.). Atque hinc etiam videmus, quantæ utilitatis, immo necessitatis sit, ut in formandis moribus ratio habeatur eorum, quæ ad præcavendum corruptionem faciunt, utut voluntatem perficere nondum detur.

§. 240.

De emendatione hominis bonæ voluntatis, qui erroneis de actionibus opinionibus imbutus.

Si homo bonæ voluntatis & noluntatis committit actionem legi naturæ adversam, quia putat eam eadem præceptam, vel non prohibitam, seu permissam esse; ejus voluntas emendatur, si erroris sui convincitur & emendatio facilior, quam si voluntas nondum bona fuerit. Si quis enim bonæ fuerit voluntatis, ea generaliter determinata est ad actiones committendas, quæ legi naturæ conveniunt, aut voluntati divinæ conformes sunt (§. 121.), &, ubi bona fuerit noluntas, ea generaliter determinata est ad non committendum actiones, quæ lege naturali prohibentur, vel voluntati divinæ repugnant (§. 127.). Quodsi ergo actionem legi naturæ adversam committit, quia putat eam eadem præceptam, non ideo eam committit, quia mala est, aut malum ipsum delectat, sed quia arbitratur, se facere quod facere obligatur, & quod Deus vult. Et, ubi committit actionem lege naturæ prohibitam, quia putat, eam prohibitam non esse, sed permissam, non ideo eam committit, quia propositi sui immemor est, aut bonam voluntatem vincit voluptas, quam vitium creat, sed quia arbitratur, se frui voluptate licita, Deo minime repugnante. Quamobrem si convictus foret, actionem lege naturæ minime præcipi, ideoque voluntati divinæ convenire, aut eam lege naturali, seu a Deo prohibitam esse; neutram committere vellet. Quamobrem si erroris sui convincitur, displicebit

cebit actio, quam vel præceptam, vel permissam judicabat, & ab ea sese abstinebit, consequenter voluntas, dum perficitur (§. 133.), emendatur. (153.). *Quod erat unum.*

Enimvero cum in hypothesi propositionis præsentis voluntas jam determinata sit ad actionem contrariam committendam, modo constet, eam legi naturæ, seu voluntati divinæ conformem esse, *per demonstrata n. 1.* consequenter corruptio, quæ ab errore unice pendet, tollatur, eodem cognito; voluntas utique facilius emendatur, quam si quis parum curat, utrum actio legi naturæ aut voluntati divinæ conveniat, nec ne, consequenter emendatio voluntatis in hypothesi propositionis præsentis facilior. *Quod erat alterum.*

Si voluntas emendanda, & bona efficienda, & perficienda (§. 153.). Quodsi ergo jam bona existit, sed erronea de actione opinione saltem corrumpatur; tantummodo perficienda. Opera igitur, quæ impendenda erat, ut voluntas bona efficiatur, cessat. Minor autem labor est, quæ parti alterius æqualis (§. 352. *Ontol.*). Non est, quod objicias, difficile esse ut quis erroris sui convincatur. Quamvis enim hoc ultro largiamur, eadem tamen difficultas semper adest, ubi voluntas emendanda, non modo quatenus perficienda, verum etiam quatenus bona efficienda. Voluntatis nimirum & noluntatis corruptio dependet a vitio intellectus (§. 15.), consequenter semper nititur erroneis de actionibus opinionibus, quibus homo appetitum & aversationem corrumpit. Fieri equidem potest, ut voluntas hominis particulariter corrupta sit, eadem ceteroquin bona existente; sed de hoc casu in præsenti sermo non est, cum sumamus, actionem vi voluntatis bonæ committi, quia putatur, eam lege naturæ præceptam vel permissam esse. Corruptionem vero voluntatis cum bona voluntate atque noluntate consistere posse, errore de actionibus le-

ge naturæ præceptis, vel permissis, illam contaminante, experientia docet & exempla in scriptis historicorum obvia confirmant.

§. 241.

Impedimentum emendationis voluntatis. Quoniam voluntas hominis bonæ voluntatis & noluntatis emendatur, si erroneas de actionibus legi naturæ, seu voluntati divinæ convenientibus opiniones foveat, dum erroris sui convincitur (§. 240.); *emendationem voluntatis impedit opinio, quod actionum bonarum & malorum exacta scientia ad eandem non requiratur, sed generalia quædam de iis cognoscere sufficiat.*

Voluntas non ante emendata est, quam si fuerit & bona, & perfecta (§. 153.), ideoque eidem nocet omnis de actionibus bonis & malis error. Quamdiu quis erroneam de actione fovet opinionem, quasi sit præcepta, vel permissa lege naturæ, voluntas, quatenus bona est, proclivis est ad illam committendam, & noluntas nondum determinata est ad hanc fugiendam. Ipsi igitur voluntati & noluntati bonæ, quamdiu nondum perfecta, inhæret corruptio (§. 10.), si errat intellectus de actionibus legi naturæ, aut voluntati divinæ convenientibus. Neque hoc mirum videri debet, cum voluntatis & noluntatis corruptio a vitio intellectus dependeat (§. 15.). Exempla quoque ubivis obvia adeo manifesto probant, quanta sit corruptio voluntatis & noluntatis, quam error obstetricante bona voluntate parit. Pertinent huc mala, quæ superstitio & religio hominibus persuasit, & plura animadvertere poterimus, ubi vitia particularia explicaverimus. Emendationi igitur voluntatis obstaculum maximum opponunt, qui sibi aliisque persuadere conantur, ad virtutem non requiri multam scientiam, sed sufficere ut quis paucas quasdam easque confusas actionum bonarum atque malarum habeat notiones, immo opinantur, ad cognitionem earundem non requiri, nisi ut quis vocabulis, quibus eædem significantur, jungat notiones confusas, quas ipsum docuit communis loquendi

di usus. Condonandus videri poterat hic error, etsi maxime nocuus, hominibus, quorum miseranda sors est, quod absque culpa sua intellectum perficere minime potuerint: ast cum hodie non desint, qui cum Argo oculatiores videri velint & reformatorum partes sibi arrogant, omnem morum doctrinam paucis quibusdam vocabulis, quibus nonnisi confusæ ex communi sermone hauriendæ notiones respondent, comprehensam pro consummata theoria morali aliis obtrudunt, eorum arrogantia excusationem nullam meretur. Dolendum omnino est eos, qui literis operam navant, majorem operam collocare in librorum lectione, quam in perficiendo intellectu: unde enascitur monstrosa illa multiscientiæ opinio, arrogantiæ genetrix, de qua modo conquesti sumus. Cum ex iis, quæ superius de differentia voluntatis bonæ atque perfectæ & illius insufficientia demonstrata sunt (§. 131. *& seqq.*), jam pateat fons opinionis tam perversæ, immo absurdæ, & absque difficultate refellantur objectiones, quæ contra scientiam exactam mali & boni moveri solent; hisce diutius immorari nolumus.

§. 242.

Quoniam emendationi voluntatis maxime obstat opinio, quod ad eam actionum bonarum & malarum exacta scientia non requiratur, sed generalia quædam de iis cognoscere sufficiat (§. 241.); ut impendimentum istud tollatur, *eradicanda est opinio ista per exempla eorum, quibus evincitur, homines bonæ voluntatis ideo actiones malas committere, quia voluntas ipsorum bona est, si erroneis opinionibus occœcatam mentem possident; immo ipsam bonitatem voluntatis parere pertinax male agendi studium.* *Quomodo impedimentum istud tollendum.*

Equidem facile a priori refellitur opinio ista eodem prorsus modo, quo ostendimus, si homo bonæ voluntatis erroneas foveat de actionibus bonis & malis opiniones, non obstante bona voluntate eundem actiones malas committere, bonas fugere (§. 131.); consultius tamen videtur, ut periculum,

cui homo bonæ voluntatis exponitur, ob defectum scientiæ boni & mali, exemplis doceatur (§. 269. 270. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Seligenda inprimis sunt exempla, quæ produnt facta maxime detestanda, ad quæ determinata fuit voluntas, quia bona fuit, per opinionem erroneam, quamvis quoque non negligenda sint talia, quibus probatur, voluntatis bonitatem non obstitisse, quo minus vitio quodam eandem contaminaret error de actione lege naturali permissa. Ab opinione ista absurda immunis erit, qui facultates animæ earumque a se invicem dependentiam quoad usum ex Psychologia sibi cognitam & perspectam reddidit. Sola enim Psychologiæ ignorantia illam peperit, & eadem ignorantia in causa est, ut homines, qui supra alios sapere sibi videntur, eandem opinionem amplectantur, nec absurditatem manifestam, qua laborat, animadvertant. Non ignota sunt exempla, quæ hic commendantur, opinionis absurdæ defensoribus; sed quando de opinione sua loquuntur, ad illa animum non attendunt, & quando de exemplis incidit cogitatio, opinio ista animum ab eo avertit, quod bonitas voluntatis influat in determinationem actionis malæ.

CAPUT III.

De modo concitandi & sedandi affectus.

§. 243.

De impossibilitate eradicandi affectus

Affectus eradicari nequeunt. Affectus enim oriuntur ex confusa boni et mali repræsentatione (§. 605. *Psych. empir.*). Enimvero bonum a sensu confuse repræsentatur per voluptatem, quæ inde percipitur (§. 561. *Psych. empir.*) & malum per tædium sive molestiam, quæ nobis creatur (§. 573. *Psych. empir.*), cumque nihil appetamus nisi quatenus volu-

voluptatem ex eo percipimus, nec quicquam aversemur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156.), ideoque appetitus naturaliter determinatus sit ad appetendum ea, quæ voluptatem creant, & aversatio determinata sit ad aversandum ea, ex quibus molestia percipitur (§. 158.), quin appetitus & aversatio stimuletur, dum sensus per voluptatem bonum, per molestiam malum repræsentant, fieri nequit. Et quoniam si nobis rem tanquam bonam confuse repræsentamus, ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel cum eadem simul antea perceptæ (§. 593. *Psych. empir.*), si vero tanquam malam, ideam mali ingrediuntur tædia quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul percepta (§. 594. *Psych. empir.*), sicque appetitus (§. 595. *Psych. empir.*) & aversatio efficitur fortior (§. 596. *Psych. empir.*), imaginatio vero antea cum re percepta reproducit, dum ea sensu percipitur (§ 117. *Psych. empir.*); quin vi imaginationis appetitus & aversatio ad appetitum & aversationem, quos stimulat, fortius stimulentur, fieri nequit. Quamobrem cum affectus sint actus appetitus sensentivi & aversationis sensitivæ, quorum ille confusa boni (§. 580. *Psych. empir.*), hæc autem confusa mali repræsentatione oritur (§. 582. *Psych. empir.*), vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*); si quis affectus eradicare deberet, efficiendum foret, ne objectum sensibile voluptatem crearet, quam creat, nec tædium, sive molestiam, quam parit, ne imaginatio reproduceret ideas cum eodem antea simul perceptorum, & ne voluptate appetitus, molestia aversatio stimularetur. Quoniam itaque fieri nequit, ut in sensationibus quicquam immutemus (§. 78. *Psych. empir.*), nec in potestate nostra positum est, utrum sentire velimus, nec ne, quando objectum sensibile in organum sensorium

ſorium agit (§. 79. *Pſych. empir.*), in poteſtate quoque noſtra non eſt legem imaginationis, qua nititur cum obiecto ſenſibili antea perceptorum ideæ reproductio (§. 117. *Pſych. empir.*), & naturalem determinabilitatem appetitus per voluptatem atque averſationis per moleſtiam (§. 158.) pro lubitu immutare; affectus quoque eradicari nequeunt.

Oſtendimus alias, nos affectuum impetu abripi ad legem naturæ transgrediendum (§. 537. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & alia adhuc ratione impediri, quo minus legi naturæ convenienter agamus (§. 538. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Nemo igitur in dubium vocabit, fortiſſimum fore contra vitia quævis præſidium affectuum carentiam. Aſt qui ſibi hoc præſidium quærit, is profecto operam perdit. Qui affectus eradicare jubet, is hominem naturam humanam exuere debere vult. Ex demonſtratione enim manifeſtum eſt, quamdiu homo ſenſu, imaginatione & appetitu ſenſitivo atque averſatione ſenſitiva pollet, tamdiu quoque affectibus obnoxium eſſe animum eius. Deus affectibus caret, quia caret appetitu ſenſitivo & averſatione ſenſitiva, ſenſus atque imaginatione (§. 157. 1101. & ſeqq. *part. 1. Theol. nat.*). Quodſi homo ſimiliter affectibus carere deberet, nec ſenſu, nec imaginationem, nec appetitum ſenſitivum, neque etiam averſationem ſenſitivam habere deberet. Ecquis vero non videt niſi naturæ humanæ fuerit prorſus ignarus, affectus eradicare idem eſſe ac naturam humanam in aliam transmutare? Naturæ igitur humanæ valde imperitum ſe probaret, qui affectus eradicandos eſſe ſerio contenderet. Enimvero cum appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva ad conſenſum cum rationali reduci poſſint (§. 581. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ideoque etiam effici, ut affectus eo trahant, quo voluntas ducit, & ab eo retrahant, a quo noluntas reclinat; in Ethica in id inprimis inquirendum, quomodo ex affectibus nobis quæramus præſidium vitiis & adjumentum virtutibus. Quamobrem cum eo fine opus ſit, vt affectus concitare & ſedare valeamus; primo omnino loco docendum, quomodo affectus concitandi & ſedandi.

dandi. Quoniam vero voluntas emendata nos ducit ad actiones legi naturæ conformes committendas, noluntas autem revocat ab actionibus eidem repugnantibus; ad voluntatis emendationem utique pertinet regimen affectuum, consequenter ostendendum quomodo potestati nostræ subjiciantur, ut iisdem uti possimus ad virtutis culturam & vitiorum fugam, & nobis caveamus ab eorundem abusu, quo a virtutis tramite retrahimur & ad vitia abripimur. Absit ut existimes affectus tribuendos esse naturæ humanæ corruptæ. Per naturam humanam appetitus & facultas aversandi saltem corruptibilis, & ubi hæ facultates corrumpuntur, affectus quoque in malam partem vertuntur.

§. 244.

Quando solo sensu concitetur affectus.

Solo sensu concitatur affectus, si sensibile voluptatem vel molestiam acrem creat. Etenim si sensibile voluptatem vel molestiam acrem creat, sensibile repræsentatur tanquam valde bonum, vel malum (§. 612. 613. *Psych. empir.*). Quamobrem cum vehementius illud appetamus (591. *Psych. empir.*), hoc aversemur (§. 592. *Psych. empir.* pro gradu nimirum voluptatis, vel molestiæ perceptæ, actus vero appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ vehementiores affectus sint (§. 603. *Psych. empir.*); solo sensu concitatur affectus, si sensibile voluptatem, vel molestiam acrem creat.

Affectus solo sensu, imaginatione minime concurrente, concitari posse, videmus in infantibus, præsertim recens natis, veluti quando ploratu produnt tristitiam, aut cupiditatem sugendo ubera nutricis. Quoniam enim imaginatio non reproducit ideas rerum nisi antea perceptarum (§. 104. *Psych. empir.*) &, si reproducere debet, res istæ vel sæpius, vel diu simul percipiantur necesse est (§. 211. *Psych. empir.*); in infantibus recens natis usus quidem sensuum adest, ast imagi-

nationis adhuc cessat. Quamobrem dubitandum non est, quin affectus, quos produnt infantes recens nati, solo sensu concitentur. Dantur equidem exempla quoque in adultis, qui usu imaginationis jam pollent; quoniam tamen dijudicatu difficile est, utrum in ciendo affectu aliquæ fuerint imaginationis partes, nec ne, & quænam fuerint, cum paucissimorum sit hoc acumen, quo quis in se ipso id discernit, ad ea provocare nolumus. Hac sane de causa facile mihi persuadeo, plures fore in hac opinione, quod solo sensu affectus concitantur a sensibili sunt, nec ullas imaginationis agnoscunt.

§. 245.

Idem porro expenditur. Quoniam solo sensu concitatur affectus, si sensibile voluptatem vel molestiam acrem creat (§. 244.), voluptas autem & molestia, quæ primum percipitur, nulla adhuc alia ante percepta, cum qua comparari possit, aut adeo insolita, ut cum antea perceptis nihil prorsus affinitatis habeat, attentionem omnem in se trahat (§. 368. *Psych. rat.*), satis acris apparet; *solo sensu concitatur affectus, si voluntatem aut molestiam quandam sensibile primum creat, nulla adhuc alia ante percepta, aut adeo insolitam, ut cum antea perceptis nihil prorsus affinitatis habeat.*

Apparet hoc in infantibus solo adhuc sensuum usu pollentibus, imaginatione adhuc langvente, aut quasi quiescente, quibus vel tenerrimus famis sensus adeo molestus accidit, ut tristitiam & fugam exciter, quos affectus ploratu, vultu & gestu produnt (§. 780. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Pertinet huc quoque dolor, cujus sensus fere nullus est in adultis, in infantibus vero ad affectum ciendum sufficiens deprehenditur. In iis nullus adhuc locus est, aut saltem vix ac ne vix quidem ullus latebris atque recessibus, quorum maxima vis est in adultis, ut ideo difficillime discernatur, quænam sensui, quænam

nam imaginationi sint tribuenda, & in quibusnam imaginatio dependeat ab aliis facultatibus animæ. Quamobrem nihil facilius est, quam in infantibus observare, quid valeant sensus in concitandis affectibus, & quænam inclinationes sint naturales, a quibus pendent primi impetus potestati humanæ minime subjecti, nullo modo præcavendi, sed recto intellectus usu saltem regendi: id quod nosse non modo juvat in definienda imputatione, verum etiam in praxi morali. Satis superque experimur sensibilia non ejusdem intensitatis voluptatem ac molestiam parere in omnibus, ideoque in commovendis affectibus non eandem vim exerere. Atque inde dependet diversitas inclinationum naturalium & procliuitatis in certos affectus. Ast talia profundius scrutari in præsenti minime datur. Cum quoad sensationes corpus sit interpres animæ (§. 959. *Psych. empir.*); Physici potissimum est inquirere in rationem, cur sensus diversimode afficiantur ab eodem sensibili in diversis objectis.

§. 246.

Quando sola vi imaginationis producantur affectus.

Sola vi imaginationis concitatur affectus, si eadem producitur idea objecti voluptatem vel molestiam acrem creantis. Quodsi enim imaginatio producit ideam objecti voluptatem, vel molestiam acrem creantis, idem repræsentatur tanquam valde bonum, vel malum (§. 612. 613. *Psych. empir.*). Quamobrem cum vehementius illud appetamus (§. 591. *Psych. empir.*), hoc aversemur (§. 592. *Psych. empir.*), pro gradu nimirum voluptatis, vel molestiæ preceptæ, actus vero appetitus sensitivæ & aversationis seu sensitivæ vehementiores affectus sint (§. 603. *Psych. empir.*); sola vi imaginationis concitatur affectus, si eadem producitur idea objecti voluptatem, vel molestiam acrem creantis.

Ideæ imaginationis vi productæ & sensuales, seu perceptiones rerum sensibilium non differunt, nisi quod hæ repræsentent objectum præsens, illæ autem objectum absens (§. 67. 92.

 Psych.

Psych. empir.). Quamobrem cum ideæ ſenſuales commovere poſſint appetitum ſenſitivum & averſationem ſenſitivam, quantum ſufficit ad concitandos affectus (§. 244.); nec mirum videri poteſt, phantaſmatis eandem vim ineſſe. Quamvis enim phantaſmata minus clara ſint ideis ſenſualibus (§. 96. *Psych. empir.*), quando tamen in ſe trahunt omnem attentionem ob voluptatem, vel moleſtiam inde perceptam (§. 371. *Psych. rat.*), animo a ſenſibili averſo & in phantaſma unice intento, perinde eſt, ac ſi ſenſationibus non coëxiſteret, ideoque clariora efficiuntur (§. 101. *Psych. empir.*), qui effectus attentionis eſt (§. 237. *Psych. empir.*). Poſſe autem affectus ſola vi imaginationis concitari, ſenſu immediate in appetitum, vel averſationem non influente, in nobismet ipſis experimur. Somnia imaginationi deberi conſtat (§. 122. *Psych. empir.*). Concitari vero etiam affectus in ſomniis vix puto quenquam eſſe, qui neſciat, modo non prorſus oblitus fuerit eorum, quæ ipſi ſubinde per ſomnium acciderunt. Sola igitur ſomnia veritatem propoſitionis præſentis confirmare poterant. Enimvero multo frequentius id contingit, quando vigilamus. Non deſunt caſus, in quibus objecta præſentia ſenſus hilarant. Quodſi vero contingat eorundem ope vi imaginationis produci ideam objecti valde moleſti, animus extemplo affectu moleſto perturbatur, in quo ideo ſenſus nullæ prorſus ſunt partes niſi quatenus ideæ ad affectum producendum aptæ anſam dedit, affectu ſoli imaginationi tribuendo. Nolumus cumulare caſus alios, quos unusquisque in ſe obſervare poterit, modo animum ad ea attendere velit. Diſcernendi autem ſunt caſus, in quibus imaginatio reproducit ideas rerum, quæ alias cum præſentes perciperentur certos quosdam affectus jam concitaverunt. In his enim ſenſus concurrit ad affectum ciendum, quatenus determinationes præteritæ influunt in determinationem actus præſentis qua talis. Acumine utique opus eſt, ſi quis caſus diverſos a ſe invicem diſcernere voluerit (§. 332. *Psych. empir.*), inprimis ſi ideas

ideas confusas ad distinctas revocare voluerit (§. 194. *Eth.*). Immo opus est acumine subtili, si differentia non fuerit satis manifesta, non sine multa ac singulari exercitatione comparando (§. 205. *part. 1. Ethe.*).

§. 247.

De affectu imaginationis resuscitato.

Si idea imaginationis vi reproducta objectum ut tale repræsentat quale repræsentabatur sensui obvium, cum affectus concitaretur; affectus vi imaginationis cietur, seu resuscitatur. Quoniam enim affectus oriuntur ex confusa boni & mali repræsentatione (§. 605 *Psych. empir.*); objectum aliquod præsens affectum quendam concitat, quatenus ut bonum, vel malum hoc vel alio modo repræsentatur, consequenter ad hunc, vel alium affectum producendum aptum est. Enimvero si idea imaginationis vi reproducta objectum ut tale repræsentat, quale repræsentabatur sensui obvium, cum affectus concitaretur; idem ut bonum, vel malum eo modo repræsentare debet, quo ad affectum concitandum aptum est. Affectus igitur vi imaginationis resuscitatur, qui oriebatur, cum objectum præsens sensum afficeret.

E. gr. si quid in altero observamus, quod nobis placet, amor oritur (§. 649. *Psych. empir.*). Quodsi vero recordamur ejus, quod nobis placet in altero, amor resuscitatur. Et tanta deprehenditur vis imaginationis in appetitum sensitivum, ut, si personæ saltem meminerimus & ejus ideæ saltem inhæret idea ejus, quod placet, ut cum illa in unam confundatur, quatenus hæc illi inexistit, quamvis ab eadem minime discreta, amorem resuscitet. Ex iis, quæ de speciebus affectuum diximus in Psychologia empirica, patet, non semper objectum ut tale repræsentari, quando imaginationis vi reproducitur idea ipsius, quale repræsentabatur, cum sensui præsens esset. Quamobrem nec fieri potest, ut imaginatio eodem

modo influat in appetitum, vel aversationem, quo influebat cum sensui obvium esset. Ita si ædes vicinas ardentes videmus, metus, vel timor oritur (§. 822. 823. *Psych. empir.*) Enimvero quando incendium restinctum est, ædibus nostris salvis, etiamsi posthac periculi, quod iisdem imminebat, meminerimus, metus tamen, vel timor non resuscitatur. Cum enim incendium videremus, idem nobis repræsentabamus tanquam nobis periculosum, quod fieri posse videbatur, ut incendium nostras quoque ædes corriperet. Sed quando illius posthac recordamur, etiamsi ædes vicinas ardentes una cum nostris nobis repræsentemus, nullus tamen ideo metus oritur. Quoniam nimirum nobis satis conscii sumus, ideam hanc non esse rei præsentis, sed præteritæ, omnis quoque cogitatio periculi nostris ædibus imminens abest, quæ metum incutiebat. Atque hinc intelligitur, quid sit objectum ad concitandum metum aptum sibi vi imaginationis repræsentare ut tale, quale percipitur, dum metus animum invadit.

§. 248.

De modo suscitandi affectum in alio.

Si quis affectum quendam concitare velit in alterius animo, necesse est, ut in eo suscitet ideam, qua rem quandam sibi repræsentat ut talem, qualis affectum istum ciere solet. Quoniam enim affectus ex confusa boni & mali repræsentatione oriuntur (§. 605. *Psych. empir.*), ratio sufficiens affectus est idea rei, qua repræsentatur certo quodam modo ut bona, vel mala, & ex genesi affectuum in specie constat, ut hic vel ille oriatur, hoc vel alio modo illam repræsentari debere tanquam bonam, vel malam. Quamobrem cum posita ratione sufficiente ponatur id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118. *Ontol.*); si quis affectum quendam concitare velit in animo alterius, necesse utique est, ut in eo suscitet ideam, qua rem quandam sibi repræsentat ut talem, qualis affectum istum ciere solet.

Qui

Qui definitiones reales affectuum, quas in Psychologia empirica dedimus, cognitas atque perspectas habet; ei in casu particulari haud difficile erit dijudicare, quomodo repraesentari debeat objectum, ut affectus concitetur. Non tamen ex se de aliis statuere debet, qui successus spem certam sibi spondere voluerit. Quoniam enim bonum, quatenus affectum suscitare aptum est, aestimatur ex voluptate, quam creat, aut molestia, quam depellit, & vicissim malum ex molestia, quae percipitur, aut ex voluptatis jactura, quae fit, exploratum vero est, suam unumquemque trahere voluptatem, neque in omnibus eadem est delectationum sensualium, lucri atque honoris cupido, ac praeterea requiritur, ut quis persuasus sit, etsi non ad veritatem, saltem tamen opinione, certa esse quae de re dicuntur; non eadem boni vel mali repraesentatio in quolibet subjecto eandem vim habet in commovendo appetitu sensitivo, vel aversatione sensitiva, ut idem concitetur affectus. Accedit, quod nec imaginatio in omnibus eodem modo influat in repraesentationem boni atque mali (§. 593. 594. *Psych. empir.*), ut appetitus & aversatio evadat fortior (§. 595. 596. *Psych. empir.*). Quamobrem cum affectus sint appetitiones & aversiones vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*); quae in uno ratio sufficiens affectus est, ea nondum sufficiens est in alio. Notandum praeterea, rationem quoque habendam esse influxus appetitus rationalis in sensitivum & aversationis rationalis in sensitivam, qui plurimum variat; attendenda esse impedimenta, quae subinde objiciuntur, repraesentationi boni atque mali ad affectum concitandum alias sufficienti vim suam detrahentia; consideranda denique adjumenta, quae casuum diversitas exigit, quo etiam refero praeparationem ad affectum suscitandum per affectum quendam alium praecedentem. De hisce singulis dicendi amplissimus aperitur campus, sed quem ingredi in praesenti prohibemur. Erit tamen nonnulla de his dicendi occasio in sequentibus, quando singulos affectus in specie consideraturi sumus. Patebunt alia ex speciali

ciali tractatione de virtutibus atque vitiis oppositis. Cum oratorum sit concitare affectus, quæ hic annotantur, non pro subtilitatibus sterilibus habenda, si vel maxime quis non prospiciat usum in formandis aliorum moribus, quidni & propriis? Usus vero hic ex speciali, quæ sequitur, tractatione magis elucescet.

§. 249.

De aliis in affectum inducendis.

Ut quis alium in affectum inducat, plurimum conducit, ut ipsemet eundem effundat. Quando anima affectibus commovetur, sangvis ac fluidum nerveum motu extraordinario agitatur, (§. 611. *Psych. empir.*), unde pendet mutatio vultus, gestus vocis & sermonis pro affectuum varietate (§. 753. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Actus hi externi cum incurrant in sensus ejus, qui in affectum inducendus, impressiones autem in sensus excitent motus fluidorum in corpore; motus quoque sangvinis atque fluidi nervei in eo, qui ad affectum inducendus, extraordinarius oriri debet, aut saltem conatus ad eundem nisi adsint causæ ad eum cohibendum sufficientes. Quamobrem cum constans sit inter animam & corpus harmonia (§. 540. *Psych. rat.*); ut quis alium in affectum inducat, plurimum omnino conducit, ut ipsemet eundem effundat.

Dudum hoc animadversum est ab aliis. Inde ortum traxit pervulgatum istud: si vis alium flere, ipse fleto. Facile autem intelligitur, affectus ejus, qui alios in affectum inducere vult, non simulatos, sed sinceros esse debere. Quodsi quis enim affectum simulet, actibus externis, quibus proditur, inest quidpiam contradictorii, quod displicet, etiamsi distincte non percipiatur, & affectum potius reprimit, quam eidem concitando conducit. Multa insunt perceptionibus confusis, quorum nobis conscii non sumus, ex quibus oritur

untur obscuriores animæ conatus, qui insunt appetitui & aversationi, ideoque a nobis minime animadvertuntur. Ac ideo contingit, ut longe plurima sufficienter explicare non valeamus, etsi intelligibili modo sint explicabilia. Tenendum præterea est, impressiones in organa sensoria ejus, qui in affectum inducendus, supponere quoque dispositionem ad affectum, quo commoveri debet animus, qualis non minus in corpore, mechanismo nimirum cerebri & inde propagati systematis nervosi, quam in facultatibus animæ latet, ut ideo fieri non possit, ut eundem in quolibet subjecto exspectemus successum. Distingvendus etiam est ab hypothesi propositionis præsentis casus alius, quo affectu nostro alium inducere volumus in affectum alium, veluti ira in terrorem, vel metum. Multo acumine opus est in iis discernendis, quæ animam tangunt, ne diversa confundantur.

§. 250.

Omnis appetitus tendit ad aliquid abstinendum; aversatio vero ad aliquid depellendum. Etenim appetimus, quod nobis repræsentamus tanquam bonum & aversamur, quod nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos (§. 904. 907. *Psych. empir.*), quatenus scilicet ex illo voluptatem, ex hoc molestiam percipimus (§. 156.). Quamobrem appetitus tendit ad obtinendum id, quod voluptatem creat, aversatio vero ad id, quod molestiam parit. Omnis itaque appetitus tendit ad aliquid obtinendum, aversatio vero ad aliquid depellendum.

Quo tendat appetitus & aversatio.

Dantur utique fines tam appetitus, quam aversationis. Finis generalis appetitus est fruitio voluptatis, seu felicitas (§. 636. *Psych. empir.*), ad quam appetitus per naturam suam determinatus est (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); aversationis vero carentia molestiæ, seu evitatio infelicitatis (§. 637. *Psych. empir.*), ad quam nauseandum aversatio per naturam

ſuam determinata eſt. §. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Ad finem iſtum cum referatur appetitus & averſatio; appetitus tendit ad ea obtinendum, quæ voluptatem creant, averſatio vero ad ea depellendu, quæ moleſtiam pariunt, ut ſimus felices, minime autem infelices. Quemadmodum itaque abſentia mali bonum eſt (§. 754. *Part. 1. Jur nat.*); ipſi averſioni cohæret quædam appetitio, quatenus infelicitatem averſamur, ut ſimus felices, ut ideo actus appetitus & averſationis arctiſſimo quodam vinculo connectantur, nec determinationes utriusque facultatis naturales ſibi invicem contrarientur, ſed in idem conſpirent. Natura igitur humana autore ſuo digna: id quod ex principiis Theologiæ naturalis luculenter demonſtrari poterat, ſiquidem talia demonſtrandi hic eſſet locus. Ex principiis quoque Theologiæ naturalis de ortu idearum rerum omnium in intellectu divino (§. 90. *& ſeqq. part. 2. Theol. nat.*) oſtendi poterat, quomodo determinationes illæ naturales tandem reſolvantur in prima poſſibilia ſeu realitates, quæ Deo inſunt (§. 87. *part. 2. Theol. nat.*): ſed ad tantas ambages jam deſcendere a præſente inſtituto alienum.

§. 251.

Idem ſpecialius expenditur. Quoniam omnis appetitus tendit ad aliquid obtinendum, averſatio vero ad aliquid depellendum (§. 250.), voluptas vero voluptuoſi determinabilis per delectationes ſenſuales, noluntas per ea, quæ ſenſui ingrata ſunt & quæ dolorem cauſantur (§. 166.), voluntas lucri cupidi determinabilis per lucrum & noluntas per damnum (§. 173), voluntas honoris cupidi per honorem & laudem, noluntas per ea, quæ honori atque laudi quomodocunque adverſantur (§. 178.); *appetitus voluptuoſi tendit ad obtinendum ea, quæ ſenſum hilarant, lucri cupidi ad obtinendum ea, quibus locupletiores reddimur, honoris cupidi ad obtinendum ea, quæ honorem & laudem pariunt, averſatio vero voluptuoſi ad depellendum ea, quæ ſenſui ingra-*

ta sunt, aut dolorem causantur, lucri cupidi ad avertendum damnum, honoris cupidi ad depellendum ea, quæ honori atque laudi quomodocunque adversantur.

Quodsi quis animum attenderit ad ea, quæ superius de bonorum & malorum differentia prolixe inculcavimus, fines quoque appetitus & aversationis distinctius cognoscere poterit, & quomodo particulares tandem in generalem resolvantur, pulchroque nexu omnia inter se cohæreant animadvertere. Etsi autem appetitus hominis generaliter determinatus sit ad obtinendum id, quod bonum est respectu sui, & aversatio generaliter determinata sit ad depellendum id, quod malum est respectu sui; id tamen minime obstat, quod etiam ad motiva voluntatis referendum sit bonum communicativum, quod facit ad perfectionum aliorum (§. 83.) & parit studium inserviendi aliis (§. 87.), ad motiva vero noluntatis referendum quoque sit malum illatum, quod facit ad imperfectionem aliorum (§. 89.) & parit studium eam impediendi, aut avertendi. Cum enim nil appetamus, nisi quatenus ex eo voluptatem percipimus, nec aversemur nisi quatenus id molestiam nobis creat (§. 156.); dum appetitus fertur in alienam perfectionem, ex ea voluptatem percipimus, dum aversatio abhorret ab aliena imperfectione, ex ea molestiam percipimus, consequenter cum appetitus naturaliter determinatus sit ad appetendum ea, quæ voluptatem creant, & aversatio determinata ad aversandum ea, ex quibus molestia percipitur (§. 158.); eo ipso appetitus quoque determinabilis efficitur per bonum communicativum & tendit ad obtinendum ea, quæ alteri prosunt, & aversatio determinabilis per malum illatum & tendit ad depellendum ea, quæ aliis nocent. Probe omnia perpendenda sunt, ut appareat, in anima nihil concipi posse, quod sit prorsus discretum ab aliis, & ut origo corruptionis ex limitationibus originariis resultantis, natura humana in se bona, quatenus ad autorem ipsius referenda, penitius inspiciatur. Errant vulgo qui sibi persuadent, quasi animæ humanæ

inditæ ſint determinationes nullo modo inter ſe connexæ. Et multo turpius errant, qui exiſtimant inditas ipſi eſſe determinationes prorſus contrarias; id quod revera idem eſt ac contradictoria admittere. Multa omnino ſunt præjudicia, quæ mentem humanam occæcare ſolent, quo minus ſeipſam cognoſcat, & niſi ea exuamus nec fieri poteſt, ut praxin moralem a priori addiſcamus.

§. 252.

Quo tendant affectus. Quoniam appetitus tendit ad aliquid obtinendum, & averſatio ad aliquid depellendum (§. 250.), affectus vero ſunt actus vehementiores appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ (§. 603. *Pſych. empir.*); *omnis* quoque *affectus tendit ad aliquid obtinendum, vel depellendum.*

Principium hoc maximi momenti eſt in moralibus. Ad affectus enim intimius perſpiciendos requiritur, ut probe expendatur, ad quid ſinguli tendant. Quemadmodum plures perceptiones, quibus bonum, vel malum repræſentatur, confunduntur in unam, ut ſingularum nobis concii non ſimus, ita etiam iisdem reſpondentes appetitiones & averſiones in unam quandam confunduntur, quæ quamvis tandem ad unum quid in genere ſpectatum tendant, id tamen, ad quod tendunt, nonniſi confuſe percipitur & quæ in unam confunduntur perceptiones obſcuræ ſunt. Atque hinc pendet perturbatio animi, quæ regnat in affectibus, & extraordinarius motus fluidorum, præſertim fluidi nervei, aut ipſa nervorum irritatio in corpore, mutationis vultus, vocis, geſtuum cauſa. Facile autem hinc intelligitur, quod perturbatio iſta & motus iſte fluidorum in corpore atque hinc pendentium geſtuum inprimis varietas in omnibus ſubjectis non prorſus eadem deprehendatur, variantibus præſertim latebris & receſſibus, qui dantur in animis hominum. Plura huc ſpectantia patebunt ex iis, quæ de affectibus in ſpecie

ſpecie mox demonſtraturi & annotaturi ſumus. Notari adhuc meretur, cum anima continuo producat ideam totius univerſi etiam quoad ſtatus futuros (§. 190. *Pſych. rat.*), eidem quoque ineſſe præſenſionem quandam futuri, quæ etſi obſcura ſit in appetitum & averſionem tamen influit, & appetitiones atque averſiones pro diverſitatem eorum, quæ præſentiuntur, obſcuras parit, ad ſpecificationem appetitionis & averſionis confuſæ, cujus nobis conſcii ſumus, facientes, quippe quæ perinde ac perceptiones confuſæ in ſimpliciores obſcuras continuo reſolubiles ſunt. Confuſa perceptio talis eſt, quia obſcuræ, in quas reſolubilis, tales ſunt, & ſimiliter confuſa appetitio, vel averſio talis eſt, quia appetitiones vel averſiones obſcuræ tales ſunt. Quamvis nullus dubitem fore, ut plurimi ſubtilitates haſce accuſent, parum tamen me movet eorum cenſura, qui in Pſychologia ſe hoſpites probant. Dent enim rationes ſufficientes eorum, quæ in anima contingere indies obſervant, absque iſtis ſubtilitatibus: nullus dubito fore, ut vel obmuteſcant, vel dent ſine mente ſonos, quibus ignorantiam ſuam palliare conantur. Sane non capiunt primum illud rationis humanæ principium, quod principium rationis ſufficientis appellari ſuevit & vi cujus omnia intelligibili modo ſunt explicabilia (§. 321. *Ontol.*), ſit ita quod non omnia intelligibili modo a nobis explicari poſſint. Qui ſubtilitatum, quas hic commemoramus, non fuerit ignarus, is in caſu dato rationem impotentiæ ſuæ reddere poterit, quæ unde veniat illarum ignarus non intelligit. Iisdem igitur perpenſis aut rationem ejus, quod in nobismet ipſis vel aliis obſervamus, reddere poterimus, aut oſtendere, cur id non ſit in noſtra poteſtate. Atque hoc ſufficit ad recte philoſophandum.

§. 253.

De diversa proclivitate ad affectus.

Alii ad hos, alii ad alios affectus sunt procliviores. Sumimus hoc a posteriori. Facile experimur, modo animum attendere velimus ad eos casus, in quibus eadem posita boni, vel mali repræsentatione ad affectum quendam concitandum apta non tamen idem in omnibus ponitur affectus, certo sane indicio, dari quid in anima hominis, quod repræsentationi boni, vel mali superaccedit, ut adsit ratio sane sufficiens ad concitandum affectum. Ita videmus non omnes esse æque meticulosos, non omnes eadem facilitate induci in terrorem, non omnes esse æque iracundos.

Differentia hæc probe notanda est in praxi morali, quoties affectus vel sunt concitandi, vel sedandi. Ratio autem hujus differentiæ non adeo obvia, ut absque ambagibus in eandem inquirere possimus. In eadem tamen observanda acumine haud raro subtili opus est, præsertim si quod naturale est, id ab hoc discernere volueris, quod acquisitum, quamvis in praxi morali perinde videri poterat, sive proclivitas ad certum affectum naturalis sit, sive acquisita. Quod vero eadem momentum afferat ad paxin moralem, inde intelligitur, quod naturale expelli minime possit, quod vero acquisitum est exstirpatu non sit prorsus impossibile, aut saltem medelam quandam admittat, quatenus in casu præsenti datur proclivitatis gradus. Quod vero diximus in observanda proclivitatis hujus differentia in diversis subjectis acumine opus esse, etiamsi id, quod naturale est, ab eo, quod acquisitum, discernere nolueris, non una ratio est. Etenim sollicite cavendum, ne a particulari, vel singulari argumenteris ad universale, cum in casu priori attendenda sit differentia inter inclinationes ad delectationes sensuales, lucrum & honorem atque laudem, quæ repræsen-

præsentationem boni, vel mali plurimum variant (§. 181.), in posteriori in eandem influat imaginatio (§. 593. 594. *Psych. empir.*). Considerandа prætera est dependentia affectus unius ab altero, ubi proclivitas ab hoc in illum redundat, non tamen semper eodem gradu, quatenus nimirum repræsentatio boni vel mali ad concitandum dependentem apta uni non æque facilis, quam alteri. Neque etiam hic negligendum, quod affectus quidam imminuere, vel etiam augere possit proclivitatem ad alium, vel prorsus obstare, quo minus is excitetur, ad quem quis alias proclivis est. Immo quoque tenendum, fieri subinde posse, ut affectus quidam cum alio concurrat, ut hic facilius concitetur, quam si solus fuerit, sicque ad eandem proclivior quis videatur, quam revera est. Ast hæc & alia plura iisdem gemina ex sequente tractatione speciali elucescent. Sufficit in præsenti notasse, multas dari rationes, ob quas adnodum circumspectum esse debet de proclivitate ad affectum quendam judicium.

§. 254.

Cur habenda sit ratio magnitudinis boni vel mali repræsentandæ in concitando affectu.

Quoniam alii ad hunc, alii ad alium affectum procliviores sunt (§. 253.), atque proclivitas suos habet gradus, quod a posteriori sumere licet; *pro diverso proclivitatis gradu in affectu concitando habenda est ratio magnitudinis boni vel mali repræsentandæ.*

Bonum & malum suos habere gradus, ideoque unum altero esse majus, noto notius est. Ex bono majore major percipitur voluptas (§. 612. *Psych. empir.*); ex malo majore molestia major (§. 613. *Psych. empir.*), ideoque bonum majus stimulat appetitum, malum majus aversationem, cum minus stimulare non posset (§. 156.). Quamobrem si minor fuerit proclivitatis gradus, ut affectus difficilius concitetur, magnitudo boni, vel mali exaggeranda, cum ex adverso de eo parum solliciti esse debeamus, si quis fuerit ad affe-

affectum valde proclivis, ut is facile admodum excitetur. Quamvis forsitan, quæ modo diximus, ea nihil in recessu habere videantur, contrarium tamen experientur, qui in rationes eorum, quæ de affectibus observantur, inquisituri sunt. Videbunt enim haud pauca esse, quorum ratio inde reddenda.

§. 255.

Quomodo gaudium concitetur.

Si gaudium concitare velimus, necesse est alteri quidpiam dari quod insigne bonum ipsi videtur, aut persuadendum ipsi id, quod habet, bonum insigne esse. Etenim si quod nobis datur, vel quod habemus tanquam insigne bonum idea confusa nobis repræsentamus, gaudium in nobis oritur, & magnitudo ejus magnitudini boni, quæ nobis videtur, respondet (§. 616. *Psych. empir.*). Quodsi ergo gaudium concitare velimus, necesse est alteri quidpiam dari, quod insigne bonum ipsi videtur, aut ipsi persuadendum id, quod jam habet, insigne bonum esse.

Duo sunt casus, qui in gaudio concitando occurrunt. Etenim aut nondum habemus, quo gaudendum, aut jam habemus. Quodsi id nondum habeamus, necesse est, ut ejus compotes reddamur: quodsi jam habeamus, quantum vero bonum sit, non agnoscamus, necesse omnino est, ut ad agnitionem perducamur. Gaudium supponit opinionem boni præsentis, sine qua eidem locus esse nequit (§. 618. *Psych. empir.*), ut ideo quoque gaudium definiri soleat per affectum boni præsentis opinione conceptum. Quamobrem qui gaudere debet, sibi, quod habet, vel id cujus compos redditur, tanquam bonum repræsentare debet. Si per se id sibi repræsentare non potest, tum utique necesse est, ut ipsum bona sua agnoscere doceas. Ponamus te possidere gemmam pretiosam, quam talem esse ignoras. Quodsi certus reddaris de ejus pretio, non minus gaudebis, quam

si quis

si quis tibi donaret gemmam, cujus preciositas tibi jam erat nota. Supponimus nimirum te gemmis delectari & pro bono insigni habere, ut gemmam pretiosam possideas. Opinio enim boni non omnium eadem, neque omnes eandem rem bonam sibi repræsentant ob eandem rationem. Ita alios gemmæ per se delectant, alios lucri cupidos propter pretium, quo veniunt, ambitiosos propter ostentationem, cui inserviunt, naturæ curiosos propter raritatem, atque ita porro. Unde facile patet, si dando gaudium concitare velis, tibi constare debere, quanam re quis delectetur, & ubi opinionem boni concipere debet, qui sua bona non agnoscit, te non ignorare debere, ob quamnam rationem is bonum quid reputet. Perpendenda hæc probe sunt oratori, si affectus auditorum commovere velit. Cum enim omnis affectus boni & mali repræsentatione concitentur, quæ de gaudio dicuntur, facile ad alios affectus concitandos etiam transferuntur. Et re vera hoc jam in genere inculcavimus, cum ostendimus, si quis affectum quendam concitare velit in alterius animo, necesse esse, ut in eo suscetur id, quo rem quandum sibi repræsentat ut talem, qualis affectum istum ciere solet (§. 248.). Videndum quoque, quod ibidem jam annotavimus in genere, hic autem exemplo quodam illustravimus.

§. 256.

De gradu affectus a magnitudine boni vel mali pendente.

Gradus affectus pendet a magnitudine boni vel mali, cujus opinione concitatur, seu quanto majus videtur bonum, vel malum, quod nobis repræsentamus, tanto major quoque est affectus, qui ejusdem repræsentatione concitatur. Etenim affectus oriuntur ex confusa boni & mali repræsentatione (§. 605. *Psych. empir.*). Quamobrem cum nemo sit, qui nesciat, bonum unum & malum non modo esse altero majus, verum etiam opinione hominum haberi; quo majus videtur bonum,

vel malum, quod nobis repræſentamus, eo major quoque eſſe debet affectus, qui ejus repræſentatione concitatur, ideoque gradus ejusdem pendet a magnitudine boni, vel mali, cujus opinione concitatur.

Oſtenditur etiam hoc modo. Homo nihil appetit, niſi quatenus voluptatem ex eo percipit, nec quicquam averſatur, niſi quatenus moleſtiam creat (§. 156.). Quoniam itaque voluptas major appetitum, moleſtia major averſationem magis ſtimulat, affectus vero ſunt actus vehementiores appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ (§. 603. *Pſych. empir.*); affectus quoque vehementiores ſunt pro diverſo gradu voluptatis, vel moleſtiæ ex re perceptæ. Enimvero ſi qua ex re major percipitur voluptas, bonum majus nobis videtur (§. 612. *Pſych. empir.*), & ſi moleſtia major percipitur, malum videtur majus (§. 613. *Pſych. empir.*). Quanto igitur majus videtur bonum, vel malum, quod nobis repræſentamus, tanto major quoque eſſe debet affectus, qui ejusdem repræſentatione concitatur, ideoque gradus affectus dependet a magnitudine boni, vel mali, cujus opinione concitatur.

Poterat idem aliis adhuc modis demonſtrari; aſt non opus eſt, ut multis modis demonſtretur, quod indies obſervatur & tot exemplis atque domeſtica experientia confirmari poteſt. Conducit tamen, ut legantur, aut ad animum revocentur ea, quæ de influxu imaginationis in appetitum ſenſitivum & averſationem ſenſitivam, atque hinc pendente apparentia magnitudinis boni, vel mali, itemque gradibus appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ demonſtravimus (§. 593. & *ſeqq. Pſych. empir.*). Non eſt quod urgeas, habendam quoque eſſe rationem proclivitatis ad affectum, quam in omnibus ſubjectis eandem non eſſe conſtat (§. 253.). Cum enim appetitus voluptate, averſatio moleſtia ſtimuletur (§. 156. & ab initio homo bonum a malo

malo discernere nequeat nisi ex eo, quod voluptatem vel molestiam parit, aut a molestia liberat, vel voluptatem impedit (§. 4.); ipsa proclivitas ad affectum naturalis dependere debet a gradu voluptatis, vel molestiæ perceptæ, non minus quam acquisita. Qui igitur ad affectum quendam proclivior est, ejus opinione quoque bonum, vel malum, cujus confusa repræsentatione affectus concitantur (§. 605. *Psych. empir.*), majus esse debet, quam opinione alterius, qui minus proclivis ad eundem est. Non licet nobis omnia a prima origine repetere. Qui in anterioribus atque iis omnibus, quæ in Ethica præsupponuntur, industriam suam desiderari passus non est; facile per se talia animadvertet: ceteris fere surdis narratur fabula.

§. 257.

Si quis obtinet, quod cupit, in gaudium inducitur, & gradus gaudii respondet gradui cupiditatis. Si quid enim cupimus, id nobis repræsentamus tanquam valde bonum (§. 808. *Psych. empir.*). Quodsi ergo id obtinemus, bonum, quod erat absens, jam fit præsens. Quamobrem cum gaudium oriatur, si quis id obtinet vel habet, quod insigne bonum ipsi videtur (§. 255.), ideoque opinione boni præsentis(§. 624. *Psych. empir.*); si quis obtinet, quod cupit, in gaudium inducitur. *Quod erat unum.* *De eo, quod cupimus, obtento.*

Enimvero quoniam gradus affectus pendet a magnitudine boni, cujus opinione concitatur (§. 256.); cupiditas quoque major, vel minor erit, prouti id, quod cupimus, majus, vel minus bonum videtur. Quando quod cupimus obtinemus, cupiditas in gaudium abit, eadem manente opinione magnitudinis boni *per demonstrata n. 1.* Quamobrem necesse est, ut gradus gaudii respondeat gradui cupiditatis. *Quod erat alterum.*

Experientia utramque propositionis præsentis partem con-confirmat, si quis rariorem quendam librum vehementer habere cupit, & postquam diu multumque eundem frustra quæsivit, eundem tandem obtinet, totus in gaudium effunditur, & gaudii rationem reddit habendi cupiditatem, qua flagravit, & omne studium, quod in eo obtinendo collocavit, commemorat & pro gradu cupiditatis exaggerat. Exemplo quoque sunt illi, quibus diu in votis fuit, ut officio cuidam admoverentur, & tandem voti sui compotes fiunt. Idem observamus in iis, qui officio vacanti admoveri cupiunt, quando ipsis nunciatur, quod idem in ipsos fuerit collatum.

§. 258.

De eo, quod cupimus ut habeat alter. Quoniam in gaudium inducimur, si quid obtinetur, quod cupimus (§. 257.), qui vero alterum amat, eundem considerat tanquam seipsum (§. 659. *Psych empir.*), ideoque si quid cupit, ut alter habeat, vel obtineat, perinde est ac si ipse hoc habere, vel obtinere vellet; *qui alterum amat, in gaudium inducitur, si is obtinet, quod ut obtineat cupit.*

Perinde est, si id, quod cupimus, ipsimet habere velimus, sive ut habeat alter, etsi in nos nulla inde redundet utilitas. Atque tunc amor influit in cupiditatem: id quod non fit, si quid ut alter obtineat cupiamus nostri causa. Ac ideo casum hunc particularem a generali propositionis præsentis distingvere debemus, cum hoc faciat ad latebras & recessus in animo detegendum (§. 72. *part. I. Eth.*). Exempla casus præsentis sunt, si cui, quem amamus, officium quoddam confertur, vel si commendatione nostra efficitur, ut uxorem divitem ducat. Gaudemus autem opinionem boni nostram secuti. Quamobrem fieri potest, ut alter non gaudeat, opinione nostra ab opinione ipsius differente, veluti si alter habere mallet officium pingvius, aut quod

quod minus negotii facesseret, vel uxorem pulchrioris formæ. Necesse non est, ut gaudium sit commune: id quod supponit vel cupiditatem communem (§. 258.), vel eandem saltem boni opinionem (§. 255.). Casus, qui ad appetitum & aversationem spectant, admodum perplexi sunt, ut acute distingvendi sint, ubi in rationem eorum inquirere volueris, quæ in anima contingunt.

§. 259.

Si quod cupimus ejus gratia, quem amamus, obtinetur, gradus gaudii variat pro gradu amoris. Etenim si quid cupimus ejus gratia, quem amamus, amor influit in cupiditatem (§. 652. 805. *Psych. empir.*), consequenter quo major fuerit amor, eo major quoque erit cupiditas, ceteris nimirum paribus, velut eadem boni opinione existente, qua cupiditas concitatur. Quamobrem cum gradui cupiditatis respondeat gradus gaudii, in quod inducimur eo, quod cupimus, obtento (§. 257.); si quod cupimus ejus gratia, quem amamus, obtinetur, gradus gaudii respondet gradui amoris, ideoque variat pro gradu amoris.

De gradu gaudii, eo obtento, quod ejus gratia cupimus, quem amamus.

Si quid cupimus ejus gratia, quem amamus, ideo cupimus, quia eundem amamus. Quoniam itaque amor unica cupiditatis causa esse supponitur, ita ut si ille abesset hæc quoque locum non haberet; major utique cupiditas esse debet, si major fuerit amor, minor autem, si hic minor fuerit. Ne vero putemus, ejusdem gradus esse debere in omni casu, ideo diximus, ceteris paribus, veluti eadem boni opinione existente. Etenim cum gradus affectus pendeat a magnitudine boni, cujus opinione concitatur (§. 256.), cupiditas quoque non erit ejusdem gradus, variante boni magnitudine, etsi amor, a quo originem trahit, ejusdem gradus fuerit. Ideo contingere potest, ut magis gaudeamus, obtento bono minore, quod alterius gratia cu-

pimus, si eum impense amemus, quam obtento multo majore, si tantus non fuerit amor. Quando vero dicimus, ceteris paribus cupiditatem respondere gradui amoris, a quo eadem originem trahit, non modo attendenda est opinio boni, qua cupiditas excitatur; verum etiam in casu particulari alia adhuc concurrere possunt, quæ cupiditatem vel augent, vel minuunt, manente licet amore invariato. Sed omnia ista in præsenti discutere non licet. Cum in anima mirificus quidam nexus eorum detur, quæ in ea contingunt; præter Psychologiam integram Ethicam intime cognitam & perspectam habere debet, qui casus particulares resolvere voluerit. Nos itaque satisfecisse existimamus præsenti instituto, si hinc inde excitemus aliorum attentionem ad ea, quæ in casibus particularibus sunt attendenda.

§. 260.

De eo, quo alteri voluptatem creare valemus.

Si quid obtinemus, quo alteri voluptatem creare valemus, gaudium, quod ideo oritur, concitat amor, si vel maxime alias eodem obtento non gauderemus. Etenim si aliquo obtento quo alteri voluptatem creare valemus, gaudium oritur, quo alias non gauderemus; ratio gaudii alia non est, quam quod sic nobis detur occasio voluptatem alteri creandi (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem necesse est ut voluptatem alterius appetamus, cum ad eam tendat gaudium (§. 252.). Enimvero qui voluptatem alterius appetit, eundem amat (§. 650. *Psych. empir.*). Qui igitur gaudet, aliquo obtento, quo alteri voluptatem creare valet, alias non gavisurus, eundem amat. Gaudium ideo, quod oritur, concitat amor.

Hoc probe notandum est, quando ex affectibus conjectandi sunt aliorum mores, ne in repræsentatione boni dijudicanda aberremus. Id enim, quod in hypothesi propositionis

sitionis præsentis quis obtinet, non tantum existimatur bonum respectu obtinentis, quod ad gaudium concitandum sufficiat; sed quia amato voluptatem creandi occasionem nanciscitur: uti deo gaudium fit signum amoris, quo alterum prosequitur. Ponamus aliquem delectari nummis. Ponamus porro te eum impense amare, ideoque ex ipsius voluptate percipere voluptatem atque gaudere, quia ipse gaudet (§. 640. *Psych. empir.*). Ponamus denique tibi donari nummum non magni pretii, sed quem is nondum habet. Gaudio oblectaberis eundem accipiens, quamvis nummo minime delecteris. Concitat igitur gaudium amor, quo absente non oriretur. Amor nimirum gignit cupiditatem gaudia afferendi amico; obtento nummo cum afferre possis, bonum utique existimabis te nummum accipere, ac per consequens opinio boni præsentis gignit gaudium (§. 624. *Psych. empir.*). Aptitudo afferendi gaudia amico perfectio quædam in nobis est, consequenter id bonum existimatur, quod eam efficit. Multæ omnino perceptiones, tam respectu nostri, quam respectu amici concurrunt & in unam confusæ influunt in appetitum sensitivum, ut gaudium oriatur. Qui non modo in præsenti, verum etiam in quovis alio casu id experiri voluerit, ut veritate clarissime elucescente omnis ab assensu procul removeatur hæsitatio; ei suademus, ut in casibus particularibus probe expensis omnibus circumstantiis in concursum istum inquirat. Hac nimirum casuum resolutione plurimum proficiet in cognitione latebrarum in animis hominum, & patebit aditus ad penetralia mentis humanæ. Per se autem patet, antequam hunc laborem aggrediaris, te in Psychologia diligenter versatum esse debere.

§. 261.

Quænam de eo ante cognoscenda, quæ-

Si alterum in gaudium inducere volueris, necesse est ut cognoscas, ex quibusnam rebus insignem percipiat voluptatem, vel etiam,

quem in gaudium inducere velis. *quænam cupiat.* Gaudium enim consistit in prædominio voluptatum insigni (§. 614. *Psych. empir.*), consequenter ea gaudium afferunt, ex quibus tanta voluptate perfundimur, ut tædium, si quod adesset, non appercipiatur (§. 529. *Psych. empir.*). Quod si ergo quis in gaudium inducendus, necesse est ut adsint talia, ex quibus is insignem percipiat voluptatem, vel cum gaudium etiam concitetur, si quid obtinet, quod cupit (§. 257.), necesse est ut obtineat, quod cupit. Quamobrem si alterum in gaudium inducere volueris, necesse est ut cognoscas, ex quibusnam rebus insignem percipiat voluptatem, vel etiam, quænam cupiat.

Non omnes iisdem rebus delectantur, nec delectantur eodem gradu. Quare nec eadem omnibus gaudium afferunt, nec qui iisdem rebus delectantur, æquali gaudio exultant. Gradus gaudii dependet a magnitudine boni, cujus opinione concitatur (§. 256.). De hoc autem non omnium eadem est opinio. Immo non desunt rationes, cur quis subinde nunc magnum bonum existimet, quod alio tempore tanti non faceret. Neque etiam quod uni bonum videtur, ideoque voluptatem creat (§. 558. *Psych. empir.*), id etiam videtur alteri. Antequam igitur alterum in gaudium inducere conemur, constare utique debet, quænam sint ea, quibus delectatur, vel quæ cupit, ne magno conatu nihil agamus & spe nostra excidamus.

§. 262.

Si quis gaudio indulgere velit. *Si quis gaudio indulgere velit, animum convertere debet ad bona, quæ sibi adsunt, & eorum magnitudinem respectu sui expendere.* Etenim si gaudium in nobis oriri debet, quod habemus, tanquam insigne bonum nobis repræsentare debemus, & magnitudo gaudii respondet magnitudini boni, quæ nobis videtur (§. 616. *Psych. empir.*). Quodsi ergo

go quis gaudio indulgere velit, animum convertere debet ad bona, quæ ipsi adsunt, & earum magnitudinem respectu sui expendere.

Gaudium requirit bonum præsens. Qui itaque gaudio indulgere vult animum convertere debet in bona præsentia, aut quæ præsentibus æquiparantur per ea, quæ mox ostendemus. Nemo hominum est, cui non semper adsint bona, modo ea cognoscere studeret & magnitudinem æstimare disceret, ut ideo occasio gaudendi nunquam desit, & status quidam animi placidus conservari possit. Diximus autem magnitudinem bonorum expendendam esse respectu sui. Neque enim quod uni magnum bonum est, idem quoque tantum est alteri. Felicitati suæ plurimum nocent, qui sua cum iis, quæ aliorum sunt, comparant, ut sensum boni proprii deleant & opinioni infelicitatis locum faciant. Tum demum fruimur bonis nostris, si nobis præbeant materiam semper gaudendi. Sanitas maximum omnino bonum est: qui tamen ea integra fruuntur, quantum sit minime perpendunt, cum tamen sola ad gaudendum sufficeret, quemadmodum contingere solet, si quis diu, multumque morbo vexatus eidem restituitur. Non commemoro bona alia, quæ plurimum variant & quorum tanto major deprehenditur numerus, si ad ea quoque referatur, quemadmodum debet (§.756. *part. 1. Jur. nat.*), malorum absentia, modo quis veri boni notionem habuerit & unumquodque rite æstimare didicerit. Plura huc spectantia dicemus, quando de praxi officiorum erga Deum acturi sumus, quæ quatenus in praxin ceterorum influunt efficiunt, ut hisce non sine gaudio satisfaciamus, sicque gaudium oriatur, quo virtuosus actiones legi naturæ conformes committit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 263.

De gaudio ex virtute percepto.

Gaudium, quod parit virtus, virtutis colendæ motivum est. Cum enim gaudium consistat in prædominio voluptatis insigni (§. 614. *Psych. empir.*), felicitas vero status sit, in quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*), qualem esse eam, quæ ex virtute percipitur, nemo dubitare potest, utpote oriundam ex vera perfectione (§. 514. *Psych. empir.* & §. 330. *part. 1. Phil.pract. univ.*); gaudium, quod parit virtus, ad felicitatem hominis pertinet. Quoniam itaque felicitas est motivum committendi actiones legi naturæ conformes (§. 326. *part. 2. phil. pract. univ.*), consequenter virtutis colendæ (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); gaudium, quod parit virtus, virtutis colendæ motivum est.

Facile apparet, motivum hoc vim suam tum demum exerere, ubi quis gaudium ex actione legi naturæ conformi perceptum expertus fuerit. Quamvis enim utile sit, ut convincatur veritatis eorum, quæ de modo consequendi felicitatem & ejus necessario cum virtute nexu demonstravimus (§. 396. *& seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), quemadmodum alias me jam monuisse memini (*not.* §. 326. *part. 2. Phil. pract. univ.*); quoniam tamen gaudium sedem suam habet in appetitu sensitivo (§. 603. *Psych. empir.*), multum omnino interest, utrum gaudium ex actione legi naturæ conformi ipsimet experti fuerimus, nec ne. Ad animum revocentur ea, quæ de experientia domestica in moralibus demonstravimus (§. 271. *& seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Inprimis probe considerandum, quantum valeat experientia propria in cognitione viva (§. 273. *part. 2. Phil. pract. univ.*), sine qua non concipitur motivum voluntatis (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Amplissimus veritatum moralium nexus est, quem minime perspicit, nisi qui nostro modo philosophatur, nec sine eo cognito latebræ ac reces-

recessus in animis hominum agnoscuntur, quantum ad praxin moralem requiritur.

§. 264.

Si virtus gaudium parere debet, necesse est ut expendatur perfectio sui & status sui aliorumque, simulque absentia imperfectionis, a qua liberamur, vel quæ præcavetur. Virtute præditus committit actiones ad sui aliorumque atque status sui & aliorum perfectionem tendentes (§. 330. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo eadem expendatur, virtute præditus perfectionis hujus sibi conscius voluptate perfunditur (§. 511. *Psych. empir.*), tanto quidem majore, quo major censetur perfectio (§. 516. *Psych. empir.*). Magnitudo perfectionis cum magis elucescat, ubi simul animus attenditur ad imperfectionem, a qua liberamur, vel quæ præcavetur; si ejusdem absentia simul expendatur, voluptas quoque majora incrementa capit. Quoniam itaque gaudium in prædominio voluptatum consistit (§. 614. *Psych. empir.*); si virtus gaudium parere debet, necesse est ut expendatur perfectio sui & status sui aliorumque, simulque absentia imperfectionis, a qua liberamur, vel quæ præcavetur. *Quid faciendum ut virtus gaudium pariat.*

Quæ hic in genere præcipiuntur, facem præferunt in tractatione speciali, ut constet, quid te virtutibus singulis sit inculcandum. Praxis moralis a fortunæ potestate unice pendet, quamdiu certis regulis destituitur, quibus ad usum facultatum distincte cognitum adstringitur & potestati nostræ subjicitur: id quod a nobis in Ethica methodo scientifica ideo pertractanda intenditur. Nemo est, qui non in votis habeat, ut semper gaudeat. Ast quot, quæso, sunt, qui sibi persuasissimum habent tenaci virtutis studio hoc effici posse. Cur hoc non agnoscant, ratio alia non est, quam quod non serio perpendant, quantis bo-

 nis

nis cumulentur & a quantis malis liberentur, aut quanta arceantur mala, ubi virtuti indulgent. Neglectus enim hic in causa est, ne gaudium ex virtute capiant, quod tamen eandem maxime commendat & confirmat.

§. 265.

Quomodo tristitia concitetur.

Si tristitiam concitare velimus, necesse est ut alteri repræsentetur malum, quod ipsi præsens est, & magnitudo ejus, quantum datur, exaggeranda. Etenim si quid nobis præsens tanquam ingens malum idea confusa repræsentamus, tristitia in nobis oritur & magnitudo ejus respondet magnitudini mali, quæ nobis videtur (§. 621. *Psych empir.*). Quodsi ergo tristitiam concitare velimus, necesse est ut alteri repræsentetur malum, quod ipsi præsens est, ut id agnoscat atque animum ad idem attendat, &, ut quantum sit persuadeatur, magnitudo ejus exaggeranda.

Equidem tristitia quoque cocitari potest, si alterum in malum conjicimus, aut quodcunque malum excitatur: quoniam tamen cavere debemus, ne alius quicunque in mala animi, corporis ac fortunæ incidat (§. 613. *part. 1. Jur. nat.*), modus iste concitandi tristitiam legi naturæ repugnat, consequenter ex Ethica proscribendus. Laborant autem homines multis malis, quæ non agnoscunt, aut a quibus animum revocant, nec ad eadem eundem attendunt. Cumque haud raro utile sit, ut quis contristetur, ad repræsentationem horum malorum est recurrendum. Tristitia tota nititur opinione mali præsentis, quæ cum omnium non sit eadem, ejus quoque in contristando habenda est ratio. Duo autem hic observanda sunt, quæ in ceteris quoque affectibus notanda. Nimirum malum existimari atque æstimari non debet opinione contristantis, sed contristandi. Et ut hoc fiat, constare debet, quænam huic accidant molesta

&

& quænam maxime molesta sint. Quod enim de bono diximus respectu gaudii concitandi (*not.* §. 255.), idem quoque tenendum est de malo respectu tristitiæ concitandæ, quemadmodum jam supra monuimus (*not.* §. *cit.*).

§. 266.

De eo, quod cupimus, non obtento.

Si quis non obtinet, quod cupit, contristatur, & gradus tristitiæ respondet gradui cupiditatis. Si quid enim cupimus, id nobis repræsentamus tanqum valde bonum (808. *Psych. empir.*), consequenter carentia ejus tanto majus censetur malum, quanto majus bonum id videbatur. Quodsi ergo non obtinetur, quod cupimus, in malum incidere nobis videmur. Quamobrem cum tristitia oriatur ex opinione mali præsentis (§. 623. *Psych. empir.*); si quis non obtinet quod cupit, contristatur. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam gradus affectus pendet a magnitudine boni vel mali, cujus opinione concitatur (§. 256.); cupiditas quoque major vel minor erit, prouti id, quod cupimus, majus, vel minus bonum videtur. Quando itaque quod cupimus non obtinetur, boni istius carentia tanto majus videtur malum, quanto major erat cupiditas. Quamobrem cum gradus tristitiæ pendeat a magnitudine mali, cujus opinione concitatur (§. 256.); si quis contristatur, quia non obtinet quod cupit, *per demonstrata n. 1.* gradus tristitiæ respondet gradui cupiditatis. *Quod erat alterum.*

Experientia utramque propositionis præsentis partem confirmat. Si cui diu in votis fuit, ut officio cuidam admoveatur, ubi id ambiens repulsam fert, contristatur: tanto autem major est tristitia, quanto magis eidem admoveri cupi-

ebat. Consideramus vero hic tristitiam, quatenus a sola cupiditate dependet. Pro diversitate enim circumstantiarum alia concurrere possunt, quæ tristitiam augent, quatenus opinione contristati malum propter eas censetur majus, veluti si quis famæ suæ noxium existimet, quod repulsam tulerit, aut id in posterum impedimento futurum putet, si alibi officium ambierit. Exemplo quoque esse potest matrimonium nullo successu ambiens. Neque jam attenduntur affectus alii, qui tristitiæ subinde associantur, & in eandem simul influunt, ut gradus fiat major.

§. 267.

De eo non obtento, quod cupimus, ut habeat alter.

Quoniam contristamur, eo quod cupimus non obtento (§. 266.), qui vero alterum amat, eundem considerat tanquam seipsum (§. 659. *Psych. empir.*), ideoque si quid cupit, ut habeat alter, perinde est, ac si ipse hoc habere vellet, ac per consequens si id non obtinetur, perinde est, ac si ipse non obtineret quod cupit; *qui alterum amat, contristatur, si is non obtinet, quod ut obtineat ipse cupit.*

Quæ in casu simili de gaudio supra annotavimus (*not.* §. 258.), eadem quoque de tristitia tenenda, ut ideo superfluum existemus ibidem dicta ad tristitiam quoque transferre. Id autem inprimis est notandum, tristitiam ex eo non obtento, quod ut alter obtineat cupimus, non semper communem esse. Rationes jam supra allegavimus, cum idem de gaudio in casu opposito annotaremus. Tua cupiditas producere potest tristitiam, etsi carentia ejus, quod cupitum, non sufficiat ad contristandum alterum.

§. 268.

De gradu tristitiæ eo non obtento,

Si quod cupimus ejus gratia, quem amamus, non obtinetur gradus tristitiæ variat pro gradu amoris. Etenim si quid cupimus ejus gratia, quem amamus, amor influit in cupiditatem

tatem (§. 652. 805. *Psych.empir.*), consequenter quo major fuerit amor, eo major quoque erit cupiditas, ceteris paribus, veluti eadem boni opinione existente, qua cupiditas excitatur. Quamobrem cum gradui cupiditatis respondeat gradus tristitiæ eo non obtento, quod cupiebatur (§. 266.); si quod cupimus ejus gratia, quem amamus, non obtinetur, gradus tristitiæ variat pro gradu amoris. *quod ejus gratia cupimus, quem amamus.*

Repetenda hic sunt, quæ supra annotavimus, cum de gradu gaudii pro gradu amoris variante ageremus (*not.* §. 259.)

§. 269.

Si quod cupimus tam nostri causa, quam alterius, quem amamus, non obtinetur; gradus tristitiæ respondet & gradui cupiditatis, & amoris simul. Etenim si quod cupimus nostri causa non obtinetur, gradus tristitiæ respondet gradui cupiditatis (§. 266.), & si quod cupimus alterius gratia, quem amamus, non obtinetur, gradus tristitiæ variat pro gradu amoris (§. 268.). Quodsi ergo quod cupimus tam nostri, quam alterius causa non obtinetur; gradus tristitiæ simul respondet & gradui cupiditatis, & gradui amoris: *De eo non obtento, quod nostri & alterius, quem amamus, causa cupimus.*

Influit in præsenti casu in tristitiam tam cupiditas, quam amor, ac ideo gradus tristitiæ per utrumque affectum simul determinatur. Uterque cum gradu variare possit pro diversitate circumstantiarum, gradus quoque tristitiæ in hypothesi propositionis præsentis plurimum variat. Ponamus te ambire officium, tum ut rei tuæ familiari prospectum sit, tum quia patriæ, quam amas, plurimum prodesse potes & magis quam ceteri competitores. Gradus tristitiæ, qui oritur, officio in alium collato, respondet & gradui cupiditatis, qua flagrabas, & gradui amoris, quo ardes. Simile exemplum est in eo, qui cupit ducere uxorem divitem, tum ne in pane lucrando tempus omne consumere tenea-

teneatur, quod in scientiis collocare mallet, tum ut parentibus egenis benefacere posset; ast præter spem suam inopem esse experitur, quam divitem esse putabat. Nemo non facile largietur, in utroque casu tristitiam fore majorem ob concursum cupiditatis & amoris simul in tristitiam influentis, quam si horum affectuum unus tantummodo animum obsideret, neque difficilius intelliget, pro diverso gradu utriusque affectus variare quoque tristitiæ gradum.

§. 270.

De eo obtento, quod tam nostri, quam alterius causa, quem amamus, cupimus.

Si obtinetur quod cupimus tam nostri causa, quam alterius gratia, quem amamus; gradus gaudii simul respondet & gradui cupiditatis, & gradui amoris. Etenim si quod nostri causa cupimus obtinemus, gradus gaudii respondet gradui cupiditatis (§. 257.), & si quod cupimus alterius gratia obtinemus, gradus gaudii respondet gradui amoris (§. 259.). Quodsi ergo obtinemus quod cupimus tam nostri, quam alterius causa, quem amamus; gradus gaudii respondet simul & gradui cupiditatis, & gradui amoris.

Quæ modo annotavimus de tristitia (*not.* §. 269.); ea etiam tenenda sunt de gaudio in hypothesi propositionis præsentis, ad quam etiam facile accommodantur exempla, quibus propositionem præcedentem illustravimus, mutatis mutandis. In utroque autem casu tam in cupiditatem, quam in amorem imaginatio præteritorum repræsentatrix multis modis influere solet nobis minime consciis, cum constet actus præteritos influere in determinationem actus præsentis. Utraque propositio utilis est tam in concitando gaudio, quam tristitia, quatenus in repræsentando eo, quod alterius causa cupimus, simul inquirimus, quomodo idem nobis prosit, & vice versa si quid nostri causa cupimus, simul inquirimus, quomodo eo ipso prodesse possimus aliis, vel

vel quos amamus, vel quos amare debemus. Etenim vix ac ne vix quidem dabitur casus ullus, in quo aliis inserviendo non prosimus nobismetipsis vel quod bonum est respectu nostri, non etiam bonum sit respectu aliorum, quos amamus, vel amare saltem debemus. Præterea quoque notandum est, propositionem utramque usui esse posse simul, sive gaudium concitare velis, sive tristitiam, quatenus carentia mali bonum est (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter depulsio tristitiæ in gaudium influit, carentia autem boni malum est (754. *Part. 1. Jur nat.*), consequenter privatio gaudii in tristitiam influit. Atque hoc in genere maximi momenti est in omni motivorum doctrina, quemadmodum suo loco elucescet.

§. 271.

Si quid nobis contingat, quod alteri molestiam creare valet.

Si quid nobis accidat, quod alteri molestiam creare valet, tristitiam, quæ ideo oritur, excitat amor, si vel maxime alias eodem non contristaremur. Etenim si quid nobis accidat, quod alteri molestiam creare valet, ideoque contristemur, cum alias non contristaremur, ratio tristitiæ alia non est, quam quod sic detur occasio alteri molestiam creandi (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem necesse est, ut tædium sive molestiam alterius aversemur, cum ad hanc depellendam tendat tristitia (§. 252.). Enimvero si quis ex tædio sive molestia alterius molestiam percipit, ideoque eandem aversatur (§. 156.), eundem amat (§. 643. *Psych. empir.*). Quamobrem si quis contristatur ex eo, quod sibi accidit, quia alteri molestiam creat, cum alias non contristaretur; eundem amat. Tristitiam itaque, qua is affligitur, amor concitat.

Usui hoc est in conjectandis aliorum moribus ex affectibus, quemadmodum in casu non prorsus absimili de gaudio idem observavimus (*not.* §. 260.). Exemplo sunt li-

beri, qui, cum parentes suos impense amant, extremis medullis querelas proferunt, quod casus sibi infestus parentes lachrymis ac tristitiæ sit traditurus.

§. 272.

Si nostri & aliorum causa simul contristemur.

Si ex eadem re ipsimet contristemur, contristentur vero etiam alii, quos amamus; gradus tristitiæ major est, quam si nostri saltem causa contristaremur. Etenim si nostri et alterius causa contristemur, uterque affectus determinatum habet gradum, quod ex natura affectuum patet (§. 603. 599. *Psych. empir.*) et experientia quotidie obvia confirmatur. Quodsi ergo nostri et alterius causa simul contristemur, cum utraque tristitia gradum suum retineat, utroque gradu in unum coalescente major utique efficitur. Quamobrem si ex eadem re ipsimet contristemur, contristentur vero etiam alii, quos amamus, ideoque etiam amor tristitiam excitet (§. 271.); gradus tristitiæ major est, quam si nostri saltem causa contristaremur.

Tristitia duplici concurrente majorem fieri tristitiæ gradum, nemo facile in dubium vocabit. Hinc sane enatum est pervulgatum istud, afflicto non esse addendam afflictionem, ne scilicet augeatur tristitia, qua torquetur animus. Concurrit duplex tristitia, si duplex extiterit ejus causa, quatenus nimirum duo diversa sunt mala, ad quæ animus attenditur, quorum unumquodque per se nos tristitiæ tradit. Id obtinere in casu propositionis præsentis manifestum est. Haud difficulter intelligitur, idem etiam valere de affectibus aliis. Fieri autem potest, ut plures diversæ causæ, quarum unaquæque per se affectum eundem concitat, concurrant. Concursus itaque iste probe perpendendus, si gradus affectus æstimandus. Omnibus particularibus universalia, aut, si mavis, specialibus generalia insunt, quæ ut acute

acute abstrahat operam dare debet, qui in scientia plurimum proficere vult. Sane si theoriam omnibus numeris absolutam in disciplinis haberemus, multæ tamen adhuc relinquerentur partes acumini in notionibus universalibus seu generalibus abstrahendis, ut, dum memoria minus oneratur, ipsa tamen scientia latius diffundatur. Talia vero ad artem inveniendi pertinent, cujus subinde semina spargere constituimus.

§. 273.

Quænam de gnoscenda, quem in tristitiam inducere velis.

Si alterum in tristitiam inducere volueris, necesse est ut cognoscas, ex quibusnam rebus insignem percipiat molestiam, vel etiam eo ante quæ cupit. Tristitia enim consistit in prædominio tædii, sive molestiæ insigni (§. 619. *Psych.empir.*), consequenter ex iis contristamur, quæ tantam nobis molestiam creant, ut voluptas, si qua adesset, non appercipiatur (§. 529. *Psych. empir.*). Quodsi ergo quis in tristitiam inducendus, necesse est ut adsint talia, ex quibus is insignem molestiam percipit, vel, cum tristitiæ quoque tradamur, eo, quod cupimus, non obtento (§. 266.), ut talia adsint, quæ obstant, quo minus quod cupimus obtineamus. Quamobrem si alterum in tristitiam inducere volueris, necesse est ut cognoscas, ex quibusnam rebus insignem percipiat molestiam, vel etiam quæ cupiat.

Non omnibus omnia molestiam creant, nec creant eodem gradu. Quare nec eadem omnibus tristitiam afferunt, nec qui ex eadem re molestiam percipiunt, æquali tristitia afficiuntur. Gradus tristitiæ dependet a magnitudine mali, cujus opinione concitatur (§. 256.). De hoc autem non omnium eadem est opinio. Immo non desunt rationes, ob quas subinde malum quoddam majus habetur, quam tempore alio, ubi illæ cessant. De his igitur omnibus ante

te constare debet, quam eum in tristitiam inducere conemur, ne omni tandem conatu nostro nihil agamus. Cum tristitia affectus sit (§. 623. *Psch. empir.*), isque molestus, qui in aversando consistit (§. 609. *Psych. empir.*), et affectus pariter molestus quemadmodum omnis aversatio (§. 893. *Psych. empir.*), oriatur ex repraesentatione mali (§. 605. *Psych. empir.*); quae hic de tristitia dicuntur, de aliis etiam affectibus concitandis et aversatione stimulanda valent, atque ad motiva nolitionis urgenda quoque faciunt (§. 890. *Psych. empir.*).

§. 274.

De tristitia ex vitiis orta *Tristitia, quam vitium parit, vitii fugiendi motivum est.* Cum enim tristitia consistat in praedominio taedii sive molestiae insigni (§. 619. *Psych. empir.*), quicquid vero homini molestiam creat, ad infelicitatem ejus quidpiam conferat (§. 639. *Psych. empir.*); tristitia, quam parit vitium, ad infelicitatem hominis pertinet. Quoniam itaque infelicitas est motivum omittendi actiones legi naturae contrarias (§. 327. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter vitii fugiendi (§. 321. *part 1. Phil. pract. univ.*); tristitia, quam parit vitium, vitii fugiendi motivum est.

Quod supra annotavimus de gaudio ex virtute oriundo virtutis motivo (*not.* §. 263.); idem quoque tenendum est de tristitia ex vitio oriunda vitii fugiendi motivo, nimirum quod motivum hoc vim suam tum demum exerat, si quis tristitiam ex actione legi naturae contraria ortam expertus fuerit. Id tamen probe notandum est, operam dandam esse, ut ex alieno casu discamus, quae infelicitatis vitandae causa fugere debeamus, etsi in casu opposito consultius sit, ut gaudium, quod parit virtus, in nobismet ipsis experiamur. Ratio diversitatis minime obscura. Felicitatem enim homines omnes per naturam suam appetunt (§. 324. *part. 2. Phil.*

2. Phil. pract. univ.), infelicitatem aversantur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), et ipsa lege naturali obligamur ad felicitatem consequedam & infelicitatem fugiendam (§. 280. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem homo natura fertur ad gaudium ex virtute percipiendum & eo ducit eundem naturalis obligatio: ast idem natura retrahitur a tristitia, quam parit vitium, & eo tendit naturalis obligatio, ut eandem evitet. Quoniam tamen contingit, ut homines, dum voluptate nocua delectantur, ad tristitiam contorqueantur; ubi eam in seipsis experti fuerint, eadem motivum fortius esse poterit vitii fugiendi. Non sunt facienda mala, ut inde eveniant bona: ast ubi facta fuerunt, dirigenda sunt in bonum finem. Factum infectum fieri nequit; proderit tamen, ne denuo facias. Ethica felicitatis privatæ, politica publicæ promovendæ scientia est. Omnia igitur motiva virtutis colendæ, vitii fugiendi tandem in motivum generale culturæ virtutis felicitatem (§. 328. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & motivum vitii fugiendi infelicitatem resolvuntur (§. 329. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Qui semper gaudere vult, ejus gaudium nunquam tristitia interrumpendum. Dum igitur operam damus, ut semper gaudeamus, opera quoque danda est, ut tristitiam evitemus. Non est quod objicias homines contristari casibus funestis, quos evitare in potestate ipsorum non est. Videbimus enim suo loco, calamitates non posse delere gaudium, quod ex virtute & beneficiorum divinorum consideratione oritur. Exemplo esse possunt Apostoli & martyres, quæ cum in vulgus nota sint, ut ea prolixe urgeamus opus minime videtur, præsertim cum alio in loco de iis rectius dicatur.

§. 275.

Si vitium tristitiam parere debet, necesse est ut expendatur imperfectio sui & status sui aliorumque, cui vitium hominem obnoxium reddit, simulque carentia perfectionis, qua vitium hominem pri- *Quid faciendum, ut vitium tristitiam pariat.*

privat. Qui vitio deditus eſt, actiones eas committit, quæ tendunt ad ſui aliorumque ac ſtatus ſui & aliorum imperfectionem (§. 354. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quodſi ergo eadem expendantur, vitio deditus imperfectionis hujus ſibi conſcius moleſtiam percipit (§. 518. *Pſych. empir.*), tanto quidem majorem, quo major cenſetur imperfectio (§. 521. *Pſych. empir.*). Magnitudo imperfectionis cum magis elucescat, ubi ſimul animus attenditur ad perfectionem, qua privamur vitiis indulgentes; ſi ejusdem carentia ſimul expendatur, triſtitia quoque majora capiet incrementa. Quoniam itaque triſtitia in prædominio tædiorum ſive moleſtiarum conſiſtit (§. 619. *Pſych. empir.*); ſi vitium triſtitiam parere debet, neceſſe eſt ut expendatur imperfectio ſui & ſtatus ſui aliorumque, cui vitium hominem obnoxium reddit, ſimulque carentia perfectionis, qua vitium hominem privat.

Quae ſupra de modo efficiendi, ut virtus gaudium pariat, annotavimus (*not.* §. 264.); ea etiam de modo efficiendi, ut vitium triſtitiam pariat, tenenda ſunt. Quemadmodum nemo eſt, qui non in votis habeat, ut ſemper gaudeat; ita quoque nemo eſt, qui non ab omni triſtitia animum immunem ſervare deſideret. Aſt quo, quæſo, ſunt, qui ſibi perſuaſiſſimum habeant, ſevero vitii fugiendi ſtudio triſtitiam arceri. Cur hoc minime agnoſcant, ratio alia non eſt, quam quod animum non ſerio attendant ad mala, quæ ex vitiis propullulant, & quot ac quantis bonis ſe privet qui vitiis indulget. Clarius hæc omnia eluceſcent, quando de vitiis in ſpecie acturi ſumus. Fortunæ adverſæ tam propriæ, quem alienæ fabri efficiuntur homines, dum a virtutis tramite deflectentes ad vitia dilabuntur, & mala phyſica evitatu impoſſibilia intolerabilia efficiunt vitia hominum, quæ tolerabilia efficeret virtus. Calamitates publicæ vitio ſum-

summorum imperantium debentur, qui bene regere Remp. nunc nesciunt, nunc nolunt, et mala physica publica, quæ prudentia nulla præcaveri possunt, vitia male imperantium subditis intolerabilia efficiunt. Perennes sunt hominum de miseria humana querelæ; de fonte tamen miseriæ obturando vix est qui cogitet.

§. 276.

Eodem, quo gaudium, modo excitatur voluptas, & eodem, quo tristitia, molestia, nisi quod opinione ejus, cujus animus voluptate demulcendus, in casu priori bonum, ejus autem opinione, cui molestia creanda, in casu posteriori malum minus videatur, quam quod ad gaudium, vel tristitiam concitandum sufficit. Etenim gaudium concitatur opinione boni insignis (§. 255.) et gradus ejus pendet a magnitudine boni, cujus opinione concitatur (§. 256.), Quamobrem cum ex opinione boni nascatur voluptas (§. 558. *Psych. empir.*); bonum, quod voluptatem minorem parit, quam quæ ad gaudium concitandum sufficit, minus videatur necesse est eo, cujus repræsentatione gaudium affertur. Voluptas igitur eodem modo, quo gaudium, concitatur, nisi quod opinione ejus, cujus animus voluptate demulcendus, minus videatur, quam quod ad gaudium concitandum sufficit. *Quod erat unum.*

De modo voluptatem & molestiam concitandi.

Similiter tristitia concitatur opinione mali gravis (§. 265.), & gradus ejus pendet a magnitudine mali, cujus opinione concitatur (§. 256.). Quamobrem cum ex opinione mali nascatur tædium sive molestia (§. 569. *Psych. empir.*); malum, quod molestiam minorem parit, quam quod ad tristitiam concitandam sufficit, minus videatur necesse est eo, cujus opinione tristitiæ tradimur. Molestia igitur eodem, quo tristitia modo concitatur, nisi quod opinio-

opinione ejus, cui molestia creanda, malum minus videatur, quam quod ad tristitiam concitandam sufficit. *Quod erat alterum.*

Voluptas & gaudium nonnisi gradu differunt (§. 614. *Psych. empir.*), gradus autem voluptatis pendet a gradu boni, nec in eo æstimando attenditur veritas, sed opinio æstimantis (§. 612. *Psych. empir.*). Atque inde est, quod nonnulli voluptatem in numerum affectuum retulerint; & cum gaudio in unum confuderint. Similiter tædium sive molestia & tristitia nonnisi gradu differunt (§. 619.), gradus autem molestiæ pendet a gradu mali, nec in eo æstimando veritas attenditur, sed opinio æstimantis (§. 612. *Psych. empir.*). Atque inde est, quod nonnulli molestiam in numerum affectuum retulerint, & cum tristitia in unum confuderint. Quoniam tamen actus vehementiores appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ affectus appellamus (§. 603. *Psych. empir.*) idque usui loquendi conformiter (§. 604. *Psych. empir.*), & præsertim in mutatione, quæ in corpore contingit, dum animus gaudio exultat, vel tristitia afficitur, gaudium a voluptate minore, & a molestia minore tristitia discernitur; evitandæ confusionis causa non voluptatem quamlibet & molestiam quamlibet minoris gradus ad affectus referre volumus. Et quamvis in voluptate & gaudio concitandis eodem modo sit procedendum, sicuti etiam in molestia atque tristitia; observanda tamen etiam hic est quædam differentia, quatenus in affectu concitando magnitudo boni vel mali urgenda, id quod minime requiritur, si saltem voluptas, vel molestia creanda. In praxi autem morali plurimum interest, utrum saltem voluptatem, vel molestiam creare, an vero gaudium, vel tristitiam concitare possis.

§. 277.

§. 277.

Quoniam voluptas & molestia eodem modo excitatur, quo gaudium & tristitia, nisi quod variet opinio de magnitudine boni, vel mali (§. 276.), de ea autem non eadem omnium opinio est, quod in vulgus notum; *repræsentatio boni præsentis, quæ uni gaudium affert, alteri nonnisi voluptatem quandam eamque levem creat*, & ex adverso *repræsentatio mali præsentis, qua unus contristatur, alteri nonnisi molestiam quandam eamque levem creat*, consequenter *ubi repræsentatio boni vel mali non sufficit ad gaudium vel tristitiam concitandum, omni animi contentione id agendum, ut bonum vel malum exaggeretur.*

Cur eadem repræsentatione boni & mali uni gaudium vel tristitia, alteri voluptas quædam aut molestia crcetur.

Oratorum est concitare affectus. Experientia autem docet, eandem boni & mali repræsentationem non eandem vim exerere in animos auditorum. Videbis enim alios gaudio exultare, dum alii leni saltem quasi voluptate perfunduntur, ac inprimis alios insigniter contristari, ita ut se totos tristitiæ atque lachrymis tradant, cum ex adverso alii aliquid saltem molestiæ percipiunt. Cum Orator magnitudinem boni & mali eodem modo repræsentet singulis, quos ad ipsius verba animum attendere supponimus; ratio diversitatis alia non est, quam quod de magnitudine boni & mali non eadem est omnium opinio. Idem obseruare licet in comœdiis & tragœdiis, immo in ipsa quoque vita communi haud infrequentes sunt casus, quibus idem experiri datur. Non jam inquirimus, undenam sit opinionis hominum de magnitudine boni, vel mali diversitas: hæc enim disquisitio in præsenti loco nos nimis procul a scopo nostro abduceret. Qui ea expendit, quæ de diversitate bonorum & malorum supra demonstravimus, & quæ de facultatum animæ mutua a se invicem dependentia dudum ostendimus; is ex circumstantiis datis facile colliget,

quomodo inserviendum sit opinioni. Cavendum vero est, ne cum eo casu, in quo repræsentatio mali præsentis molestiam creat, confundantur alii, in quibus imaginatione in appetitum vel aversationem influente molestiæ isti associantur affectus alii pro diversitate circumstantiarum ac inprimis subjectorum plurimum variantes. Latebræ & recessus in animis hominum observationes perplexas reddunt, ut admodum circumspectus esse debeat, si quis omnem errorem cavere velit. Illis si nullus esset locus, id quod in præsenti tractatione supponitur, ubi affectus singulos in se spectamus, nisi expresse aliud dicatur, absque ulla difficultate experiri poteramus ea, quæ hic demonstrantur, Quod vero de affectibus annotamus, idem extendi quoque potest ac debet ad alia in anima observabilia.

§. 278.

De differentia voluptatis & molestiæ a gaudio & tristitia.

Voluptas ex opinione boni præsentis orta, quæ ad gaudium nondum sufficit, gaudium nascens est, ac similiter molestia ex opinione mali præsentis orta, quæ ad contristandum nondum sufficit, tristitia nascens est. Cum enim gaudium in prædominio voluptatis insigni consistat (§. 614. *Psych. empir.*); a voluptate, quæ ad gaudendum nondum sufficit, nonnisi gradu differt. Quoniam itaque natura a gradu minori successive progreditur ad majorem, quod sumitur, ideoque quando gaudium gignitur, ante pervenitur ad eum gradum, qui ad gaudendum nondum sufficit, quam ad eum, in quo sistitur, gaudio nato; voluptas ex opinione boni præsentis orta, quæ ad gaudium nondum sufficit, gaudium nascens est. *Quod erat unum.*

Similiter cum tristitia in prædominio tædii sive molestiæ insigni consistat (§. 569. *Psych. empir.*); molestia ex opinione mali præsentis orta, quæ ad contristandum nondum

dum sufficit, a tristitia nonnisi gradu differt. Unde porro eodem, quo ante *n.* 1. modo ostenditur, molestiam ex opinione mali præsentis ortam, quæ ad contristandum nondum sufficit, tristitiam nascentem esse. *Quod erat alterum.*

Notissimum hodie est, naturam non facere saltum, hoc est, ab extremo uno ad alterum non progredi nisi successive per gradus intermedios: id quod non modo in mundo materiali observatur, verum etiam in anima locum habet. Quod vero non ubivis observari possit, nisi intellectus suppleat, quæ sensum effugiunt, vel etiam attentionem ad ea, quæ nobis consciis in anima contingunt; id quidem inde est, quod tempuscula observabilia in mulra inobservabilia adhuc distingvantur, in quibus mutationes minime observabiles aut sensu discernibiles contingunt. Quemadmodum itaque incendium successive oritur, nec uno impetu in flammam vehementem erumpit, & ipsa flamma ignis quocunque procellæ impetu impulsa tecta straminea nonnisi successive percurrit tempusculo vix observabili; sic etiam affectus non uno impetu erumpit, sed successive oritur & ad eum gradum, in quo terminarur, pervenit. Prouti ergo incendium nascens distingvitur ab eo, quod jam ortum est & vires acquisivit; ita etiam affectus nascens ab eo, qui jam ortus est & vires acquisivit, discernendus. Et sicuti incendium nascens vires acquirere nequit, deficiente pabulo; ita etiam affectus nascens non acquirit vires nisi ea adsit magnitudinis boni vel mali opinio, quæ ad eum alendum sufficit. Atque ideo bonum vel malum, cujus opinione suscitatur voluptas vel tædium, exaggerandum, ut illa in gaudium, hoc in tristitiam degeneret (§. 277.), sicuti incendio nascenti pabulum adjiciendum, ut vires acquirat.

§. 279.

Gaudium tendit ad conservandum felicitatem; tristitia vero ad depellendum infelicitatem. Cum gaudium in prædominio vo-

Quo gaudium & tristitia tendant.

voluptatis insigni consistat (§. 614. *Psych. empir.*), quicquid vero homini voluptatem creat, id ad felicitatem ejus quidpiam conferat, aut saltem conferre videatur (§. 638. *Psych. empir.*); quicquid gaudium creat, id hominem reddit felicem, aut saltem reddere videtur, prouti scilicet opinio boni præsentis vel vera fuerit, vel falsa. Quoniam itaque homo per naturam suam appetit felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter etiam id, quod felitatem parit; ad conservationem quoque ejus, quod gaudium ipsi affert, appetitus (§. 150.) ideoque ad felicitatem conservandum tendit (§. 157.). *Quod erat unum.*

Similiter cum tristitia in prædominio tædii sive molestiæ insigni consistat (§. 619. *Psych. empir.*), quicquid vero homini molestiam creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam conferat, aut saltem conferre videatur, (§. 639. *Psych. empir.*); quicquid tristitiam creat, id hominem reddit infelicem, aut saltem reddere videtur, prouti scilicet opinio mali præsentis vel vera fuerit, vel falsa. Quoniam itaque homo per naturam suam aversatur infelicitatem (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter etiam id, quod infelicitatem parit, aversatio vero tendit ad aliquid depellendum (§. 250.); tristitia tendit ad depellendum infelicitatem (§. 157). *Quod erat alterum.*

Nemo est, qui dubitet, semper gaudere idem esse ac continua felicitate frui. Appetitus hominis dum fertur in felicitatem, tendit ad fruendum gaudio. Quodsi ergo actu gaudeamus, fieri haud quaquam potest, quin idem tendat ad conservationem ejus status, in quo gaudemus, consequenter ad felicitatem conservandum (§. 636. *Psych. empir.*). Similiter nemo est qui dubitet, quin infelix sit, qui tristitia & mœrore continuo angitur. Dum homo aversatur infeli-

felicitatem, ad tristitiam depellendam tendit. Quodsi ergo actu contristetur, fieri haud quaquam potest quin tendat ad immutandum eum statum, in quo contristatur, consequenter ad infelicitatem depellendam. Qui re quadam delectatur, eam conservare studet, & videmus ipsos infantes pati nolle, ut sibi eripiatur id quo delectantur. Neque alia ratio est, cur rebus nonnullis statuatur pretium affectionis, cujus quantitas æstimari solet ex voluptate, quam ex eadem percipimus. Ac ideo jactura istiusmodi rei majorem molestiam creat, quam rerum aliarum longe pretiosiorum, aut summæ pecuniæ pretium illius verum longe excedentis. Immo ubi hanc dudum oblivioni tradidimus, illius memoriam adhuc conservamus. Et quando recordatio hujus nos amplius non movet, illius tamen recordatio semper molestiam excitat, conjuncta cupiditate habendi quod amissum, etsi nunquam explenda. Aperte id loquuntur verba de jactura conquerentium, quoties de eadem sermo incidit.

§. 280.

De bono & malo certo venturo.

Opinione boni certo venturi, seu obtinendi gaudium: opinione autem mali certo venturi tristitia concitatur. Bonum enim, quod certo nos obtenturos esse persuasi sumus, præsenti æquiparatur, cum perinde sit ac si idem jam haberemus. Quoniam itaque opinione boni præsentis gaudium concitatur (§. 624. *Psych. empir.*); idem quoque concitari debet opinione boni certo venturi seu obtinendi. *Quod erat unum.*

Similiter malum, quod certo venturum esse persuasi sumus, præsenti æquiparatur, cum perinde sit ac si eodem jam affligeremur. Quamobrem cum tristitia opinione mali præsentis concitetur (§. 623. *Psych. empir.*); eadem quoque concitari debet opinione mali certo venturi. *Quod erat alterum.*

Experientia utramque propositionis partem confirmat, Ecquis enim est, qui nesciat, quantum lætentur homines, si norint, adventurum diem, quo certam quandam voluptatem sunt habituri. Observamus hoc in ipsis pueris, quibus certo tempore quid datur, aut permittitur, quo delectantur. Loquuntur idem exempla martyrum, qui inter exquisitissima tormenta lætati sunt, cum essent persuasissimi de bonis æternis a morte consequendis. Tristitiæ exemplum præbent conjuges & liberi de convalescentia conjugis & parentis desperantes. Exemplo quoque sunt ob crimina ad supplicium ultimum condemnati. Ceterum vix est ut moneam, quando in doctrina affectuum boni atque mali mentio fit, semper intelligi, quod bonum & malum opinione ejus, qui de eo cogitat, tantum sit, quantum ad affectum concitandum sufficit, ut superfluum videatur semper adjici determinationem, quæ ex substrata materia subintelligitur vi notionis affectus in genere: id quod in aliis casibus quoque notandum & ad quod ducit recta interpretatio. Propositionis autem præsentis insignem prorsus esse usum in ipsa praxi morali, vel exempla in medium allata docent.

§. 281.

Quando bonum venturum majus concitet gaudium quam obtentum.

Quoniam opinione boni venturi seu certo obtinendi gaudium concitatur (§. 280.), perinde ac boni actu præsentis (§. 624. *Psych. empir.*); bonum autem, quod nondum habemus, majus videri potest, quam ubi idem actu obtinetur & quale revera sit experimur; ideo *contingere potest, ut gaudium opinione boni venturi seu obtinendi concitatum majus sit gaudio, quod percipitur, eodem obtento, immo ut eodem obtento prorsus non gaudeamus*, consequenter *quoties opinione boni venturi seu obtinendi gaudium concitatur, circum-*

cumspecti admodum esse debemus, omni sollicitudine inquirentes, quale revera sit, ne scilicet vana specie deludamur.

Variat admodum hominum opinio de bono, quod nondum habent, & de eodem obtento. Antequam enim eodem potiantur, multa supponuntur, quæ non sunt, & ex adverso multa ignorantur, quæ sunt, quorum tamen omnium in æstimanda quantitate boni habenda erat ratio. Accedit, quod variæ sint pro diversitate circumstantiarum rationes, quæ cupiditatem habendi accendunt, ut eadem accedente gaudium efficiatur majus, quam sola opinio boni in se spectati concitare poterat (§. 257.). Et ipsa hæc cupiditas in causa est, ut in inquirendis aut perpendendis iis, quæ in æstimando bono attendenda sunt, simus oscitantes, præsertim si adhuc alia ad oscitantiam ducant ob latebras & recessus in animis hominum in casu dato nunquam non attendendos. Obtinet hoc inprimis, quando statum præsentem cum alio commutare debemus. Propositio igitur præsens probe tenenda, ne circumspectionem in nobis desiderari patiamur, quando circumspectissimi esse debebamus. Circumspecti autem hominis est bonum recte æstimare, prouti scilicet vel animum, vel corpus, vel statum externum perficit (§. 554. *Psych. empir.*). Ut vero recte æstimetur, quænam consideranda sint, in memoriam facile revocabunt ea, quæ superius de bonorum differentia demonstravimus. Multa plerumque disquisitione opus est, ne a veri tramite deflectas.

§. 282.

Quando malum venturum majorem concitet tristitiam, quam præsens.

Similiter quia opinione mali certo venturi tristitia concitatur (§. 287.), perinde ac mali actu præsentis (§. 623. *Psych. empir.*), malum autem, quod nondum præsens est, majus videri potest, quam ubi idem actu præsens est & quale revera sit experimur, ideo *contingere potest, ut tristitiam*

stitia opinione mali certo venturi concitata major sit tristitia, quæ percipitur malo præsente, immo ut eodem præsente prorsus non contristemur, consequenter *quoties opinione mali venturi tristitia concitatur, circumspecti admodum esse debemus omni sollicitudine inquirentes, quale revera sit,* ne scilicet vanis angoribus nos dedamus.

Variant de malo perinde ac de bono hominum opiniones, quando nondum præsens est, & quando idem actu experiuntur, ob easdem rationes, quas paulo ante allegavimus (*not.* §. 281.). Accedit, quod variæ quoque sint pro diversitate circumstantiarum rationes, quæ fugam mali concitant, qua accedente tristitia efficitur major, quam sola opinio mali in se spectati concitare poterat (§. 266.), & fuga oscitantiæ in inquirendiis iis causa est, quæ in malo recte æstimando attendenda sunt. Quodsi igitur angores vanos evitare velimus, in æstimando malo venturo circumspecti esse debemus, & in casu dubio speranda sunt meliora. Ad malum autem recte æstimandum ducunt non modo notio mali in genere, verum etiam ea, quæ supra de malorum differentia demonstravimus.

§. 283.

Quando tristes lachrymis se tradant.

Qui contristantur lachrymis se tradunt, quando malum depellere, aut medelam eidem afferre nequeunt. Tristitia enim tendit ad depellendum malum, cujus opinione concitatur (§. 279.). Quodsi ergo quis nescit, quomodo malum depelli possit, aut, ubi tale fuerit, ut depelli non possit, quomodo medela eidem afferri debeat; appetitus tendit ad auxilium aliorum impetrandum, consequenter ad commiserationem concitandam (§. 697. *Psych. empir.*). Quoniam itaque datur harmonia mentis & corporis (§. 540. *Psch. rat.*), ideoque appetitioni huic etiam respondere debet

bet aliqua mutatio in corpore (§. 509. *Psych. rat.*); quando qui contristantur malum depellere, aut medelam eidem afferre nesciunt, lachrymis se dant.

Lachrymas esse tristitiæ signum, nemo est qui nesciat. Quoniam vero non omnes, qui contristantur, lachrymis se dant; ideo necesse est, ut, quando tristitiam comitantur lachrymæ, peculiaris quædam ratio subsit. Cum vero tristitia concitetur opinione mali præsentis (§. 623. *Psych. empir.*); quando tristitia lachrymas movet, repræsentationi mali aliquid inesse debet, quod in casu opposito abest. Malum vero præsens aliter repræsentari nequit, quam quod vel depelli, aut medela quædam eidem afferri possit, vel quod neutrum appareat, quomodo fieri possit. In casu posteriori effundi lachrymas, experientia docet, modo mentem erigamus & docentem attendamus. Omnium facillime hoc observatur in infantibus, qui quamprimum quidpiam molesti ipsis accidit lachrymantur & plorant. Satis enim apparet appetitum eorum tendere ad depellendum id, quod molestum est, nec minus constat, eos ignorare, quomodo id fieri debeat. Videmus idem in pueris, qui lachrymas effundunt & ploratum edunt, quando pugnis cæduntur a fortioribus, quibus resistere nequeunt, mox risuri, si quis hos ipsorum causa vicissim verberaverit, manifesto sane indicio, lachrymas prodere appetitum medelam afferendi malo præsenti, cui ipsimet medelam afferre non poterant. Poteramus quoque provocare ad luctum liberorum, parentibus mortuis, & parentum, mortuis liberis. Atque inde est, quod præsertim fœminæ in ipsis lachrymis sibi invenire videntur medelam mali, quod depelli aut non potest, aut quod depellere nesciunt, vel cui alio modo mederi nequeunt. Liberationem a malo homo per naturam suam appetit, quippe quæ speciem boni habet (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem fieri nequit, quin appetitus in eandem feratur, quoties malum præsens tristitiam movet (§. 589. *Psych.*

Psych. empir.). Dari vero mala, quæ tolli nequeunt, ſatis exploratum eſt. Atque tum appetitus fertur ſaltem in medelam mali. Quemadmodum vero non in cujuslibet poteſtate eſt tollere malum, quod tolli poteſt; ita quoque non in cujuslibet poteſtate eſt eidem afferre medelam, ſi quam admittit. Quemadmodum vero jam ſæpius monuimus, id quod nunquam ſatis inculcari poteſt, in caſibus datis multa influere in actus humanos, quæ mutationem quandam afferunt; ita idem quoque tenendum eſt in præſenti, ne parum attentus incerta efficiat, quæ in ſe ſatis certa ſunt. Quodſi ergo quis in Pſychologia & in Ethica, qualem nos tradimus, ſatis fuerit verſatus, ei ſuademus, ut caſus, quos experientia in quolibet genere ſuggerit, reſolvat, ſedulo inquirens in rationes eorum omnium, quæ acute diſtingvuntur. Me vero vel tacente patet, ſi quis in hanc arenam deſcendere velit, eum ante operam dare debere, ut virtutibus intellectualibus, quas materiales dicimus, excellat, ſeu, quod perinde eſt, intellectum cum ceteris facultatibus cognoſcendi ſufficienter perficiat.

§. 284.

De ſigno triſtitiæ & triſtitiæ cum gaudio mixtæ.

Quoniam qui contriſtantur lachrymis ſe tradunt, quando malum depellere, aut medelam eidem afferre neſciunt (§. 283.); *lachrymæ triſtitiæ ſignum ſunt*, conſequenter *ſi gaudia fuerint lachrymoſa*, *triſtitia cum gaudio miſcetur*.

In vulgus notum eſt lachrymas indicare triſtitiam, quamvis triſtitia non ſemper ſit lachrymoſa, & mulieres inprimis lachrymas effundere ſolent, quando contriſtantur, ut ideo lachrymari muliebre dicatur. Nec minus exploratum eſt, ſubinde etiam lachrymas affundi ab eo, qui gaudet. Exemplo eſt pater reditu filii diu abſentis in patriam gaudens. Aſt non omnes agnoſcunt, triſtitiam cum gaudio permiſceri. Experimur tamen gaudium lachrymoſum differre a non lachry-

lachrymoso, ita ut & vultus, & gestus, & vox, & ipse quoque sermo diversitatem satis aperte loquantur. Quemadmodum enim ex mixtione diversarum materiarum prodit mixtum, cujus confusa perceptio differt a perceptione eorum, quæ permiscentur; ita quoque tristitia cum gaudio permixta hujus perceptionem confusam & eidem respondentes in corpore mutationes alterat.

§. 285.

Quia cum gaudio tristitia miscetur, si id fuerit lachrymosum (§. 284.), gaudium vero opinione boni (§. 624. *Psych. empir.*), tristitia opinione mali præsentis concitatur (§. 623. *Psych. empir.*); *si gaudium fuerit lachrymosum, necesse est ut cum bono, cujus opinione concitatur, simul repræsentetur aliquod malum cum eodem quomodocunque connexum*, veluti *si obtinemus bonum, quod valde cupiebamus, de quo tamen obtinendo dubitabamus, aut quod malo præsenti affert medelam quandam inopinatam & quod fore non sperassemus.* *Quando gaudium sit lachrymosum.*

Gaudium & tristitia simul poni nequeunt, nisi utriusque ratio sufficiens simul adsit (§. 70. 118. *ntol.*). Necesse igitur est, ut, dum de bono præsente cogitatur, animum quoque subeat cogitatio mali. Exempla reddunt manifestum, quod obscurum videri poterat. Ponamus filium, quem pater senex aut non firma satis valetudine utens valde amat, peregre abesse. Ponamus porro eundem maxime in votis habere, ut filium salvum ac incolumem redeuntem videat, valde autem vereri, ne non eveniat quod optat. Nemo est, qui dubitet, quin reditus filii gaudium sit concitaturum (§. 257.). Enimvero dum reditum filii sibi repræsentat tanquam bonum (§. 624. *Psych. empir.*), memoriam quoque subit cogitatio de jactura hujus boni, quam metuebat (§. 117. *Psych. empir.*), consequenter malum quoddam sibi repræsentat, quod loco boni jam præsens esse poterat, & quod

 evi-

evitare in poteſtate ſua non deprehendit. Quando igitur gaudens in lachrymas effunditur, bonum cum malo ſimul ſibi repræſentat. Quamvis enim malum non actu præſens ſit, quippe quod in abſentia boni præſentis conſiſtit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*); in perceptionibus tamen confuſis, in quibus minime omnia diſcernuntur, quæ diſtingvenda ſunt, per modum præſentis ſpectatur, quatenus conſideratur tanquam quod nunc exiſtere poterat, & de luctu ſimul animum ſubit cogitatio, quem experturus erat, dum nunc gaudet, ſi extitiſſet. Si animum attendamus ad verba, quæ profert non ſine lachrymis gaudens; abunde docemur, quænam perceptionibus confuſis inſint, dum a loquente in eas, quæ confunduntur, reſolvuntur. Hoc notaſſe utile eſt etiam in aliis. Aſt demus adhuc exemplum aliud. Ponamus hominem egenum ægrotare, nec quicquam habere cibi potusque, quo animetur. Ponamus porro præter omnem ſpem mitti ab aliquo cibum vel potum, quem expetebat, ſed minime expectabat. Quodſi jam gaudens in lachrymas reſolvitur; ecquis dubitet, quin ſibi repræſentet ſtatum ſuum tanquam malum & ſimul cibum vel potum tanquam bonum, quo malo medela quædam affertur. Produnt perinde ac ante verba, quod in perceptionibus gaudii atque triſtitiæ ſimultaneæ cauſis latet. Non nego, præter ea, de quibus diximus, influere poſſe adhuc perceptiones & appetitiones atque averſiones alias, quæ triſtitiam cum gaudio permixtam modificant, immo impediunt, ne gaudium ſit lachrymoſum, quod alias tale foret. Sed talia diſcutienda ſunt, quando caſus dati reſolvendi, & eo fine jam in anterioribus commendavimus latebrarum & receſſuum in animis hominum ſtudium, quo neglecto quæ certiſſima ſunt in dubitationem adducuntur. Poteramus in medium afferre exempla alia; ſed cum in eas ambages deſcendere nobis in præſenti non permittatur ut removeamus ea, quæ propoſitioni cujus confirmandæ cauſa adduci debebant, contrariari videntur, ab iis abſtinere conſultius videtur. Id ſaltem

tem

tem adhuc notamus, cum affectuum magnitudo variet in præsenti quoque casu, quando gaudium & tristitia permiscentur, nunc gradum gaudii superare posse gradum tristitiæ, nunc tristitiæ gradum majorem esse: unde in mutationibus, quæ in corpore affectibus respondet, multa est diversitas solerti observatori satis manifesta. Quoniam ex iis, quæ diximus, patet, rationem gaudii & tristitiæ cum re eadem una poni posse; mirum videri minime debet, duobus contrariis affectibus, dum de eadem re cogitatur, simul in anima esse locum.

§. 286.

Si quis alterius amorem sibi conciliare velit, necesse est, ut ipsi placere studeat: ejus tamen gratia nil faciendum, quod legi naturæ repugnat. Etenim si quod nobis placet in altero observamus, amor oritur (§. 645. *Psych. empir.)*, consequenter si quis nos amare debet, necesse est ut quid in nobis deprehendat, quod ipsi placet. Quamobrem si amorem alterius nobis conciliare velimus, necesse est ut ipsi placere studeamus. *Quod erat unum.* *De amore alterius sibi conciliando*

Enimvero cum obligatio, quæ a lege naturæ venit, immutabilis sit (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); nulla prorsus datur ratio, cur unquam facere liceat, quod eidem repugnat (§. 118. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 291. *Ontol.*). Quamobrem nec quicquam faciendum, quod legi naturæ repugnat, ut alterius amorem tibi concilies. *Quod erat alterum.*

Media, quibus utimur ad finem quendam consequendum, duplici modo considerari possunt, vel physice tantum, vel moraliter. Si physice saltem considerentur, sufficit ut iisdem finis obtineatur: ast si moralitas simul spectetur, necesse est ut non sint illicita, consequenter ne legi naturæ re-

repugnent (§. 170. *part. I. Phil.pract. univ.*). Idem tenendum de modo, quo alterius amorem nobis conciliare possumus. Si is physice saltem spectetur, sufficit ut alteri quacunque de causa placeamus: quodsi vero moralitatis quoque habenda ratio, præterea requiritur, ut quod alteri in nobis placet non sit malum. In hoc autem rite dijudicando haud raro acumine opus est. Fieri nimirum potest, ut quid sit illicitum respectu ejus, cujus amorem tibi conciliare vis, idem tamen sit licitum respectu tui, veluti si hominis lucri cupidi benevolentiam donis captes ad promovendum a te bonum requisitam, qua absque donis te complecti debebat: dona nimirum dare subinde licitum, quando ea accipere illicitum. Sed de his in præsenti dicendi locus non est. Quæ vero jam de amore conciliando diximus, ea quoque tenenda sunt de affectu quocunque concitando.

§. 287.

Idem specialius expenditur.

Quoniam amorem alterius nobis conciliamus, si operam demus ut ipsi placeamus (§. 286.), id vero placet, ex quo voluptas percipitur (§. 542. *Psych. empir.*); *si amorem alterius tibi conciliare velis necesse est, ut quid facias, ex quo voluptatem percipit, aut ut eidem persuadeas, tale quid tibi esse, vel inesse, quo ipse delectatur.* Facile autem intelligitur, *quod eodem modo alicui amorem tertii concilies, quo eundem concilias tibi ipsi.* Et quoniam bonis placent virtutes intellectuales & morales; *ut bonorum amorem tibi concilies, opera danda est, ut virtutibus intellectualibus & moralibus studeas.*

Placere bonis in nostra potestate est & eo ducit naturalis obligatio; ast placere aliis non semper in nostra potestate est, quia non omnes virtutibus intellectualibus & moralibus delectantur, sed haud raro iis, quæ legi naturæ repugnant: quæ ipsa tamen non sunt facienda, ut placeas (§. 286).

§. 288.

§. 288.

Similiter quia amorem alterius nobis conciliamus, si operam demus, ut ipsi placeamus (286.) placent autem voluptuoso, quæ sensum hilarant (§. 166.), lucri cupido lucrum (§. 173.), honoris cupido honores & laudes (§. 178.); *qui amorem voluptuosi sibi conciliare vult, facere debet, quæ sensus ejus hilarant; qui lucri cupidi amorem affectat, lucrum ejus quomodocunque promovere; qui denique honoris cupidum in amorem sui inducere vult, ei honorem exhibere & laudes contribuere, vel conciliare debet.* *Quomodo amor voluptuosi, lucri vel honoris cupidi concilietur.*

Brevitatis causa hic saltem provocamus ad definitiones voluptuosi & lucri atque honoris cupidi. Etsi enim superius dixerimus, eorum voluntatem esse determinabilem per delectationes sensuales, lucrum & honorem ac laudem; hinc tamen facile intelligitur appetitum ferri in delectationes sensuales, lucrum & honorem ac laudem, consequenter voluptuosum ex iis, quæ sensus delectant, lucri cupidum ex lucro, honoris cupidum ex honore ac laude voluptatem percipere (§. 156.), ideoque voluptuoso placere, quæ sensus hilarant, lucri cupido lucrum, honoris cupido honorem ac laudem (§. 542. *Psych. empir.*). Ostendimus in superioribus determinabilitatem voluntatis per delectationes sensuales (§. 167.) & per lucrum in se malam non esse (172.). Quamvis itaque amoris conciliandi causa fieri non debeat, quod malum est, seu legi naturæ repugnat (§. 286.); id tamen non obstat, quo minus in conciliando amore voluptuosi & lucri cupidi rationem habeas harum inclinationum, modo recti limites non transcendas. Et quamvis determinabilitas voluntatis per honorem & laudem in se mala sit (§. 177.); non tamen propterea voluptas ex honore ac laude percepta omnis illicita est. Et quoniam unusquisque alteri honorem exhibere debet, quem meretur, tantumque tribuere laudis, quantum meretur (§. 648. *part. I. Jur. nat.*); ut in conciliando amore honoris cupidi hujus quoque inclinationis ratio habeatur, illicitum

illicitum non eſt. Præterea hic etiam attendenda ſunt, quæ paulo ante annotavimus de eo, quod reſpectu tui licitum, etiamſi illicitum ſit reſpectu alterius, cujus conciliandus eſt amor (*not.* §. 286.).

§. 289.

Quomodo amor rerum inanimatarum & animalium concitetur.

Si amorem animalis bruti, vel rei inanimatæ in aliquo concitare velis: oſtendendum eſt eidem ineſſe quidpiam, unde voluptatem multam percipere poteſt. Etenim rem inanimatam, vel animal brutum amamus, ſi in illa, vel in hoc quidpiam deprehendimus, quod nobis multam affert voluptatem (§. 654. *Pſych. empir.*). Quodſi ergo velis, ut quis rem inanimatam, aut brutum quoddam amet, oſtendendum utique eſt tale quid eidem ineſſe, unde voluptatem multam percipere poteſt.

Propoſitionis hujus uſus latiſſime patet, cum ſub rebus inanimatis comprehendantur non modo ſubſtantiæ materiales, verum etiam accidentia tam corporum quam animæ, conſequenter in eundem cenſum quoque referendæ ſunt omnes artes, omnia ſcientiarum genera, omnis eruditio. Conſtat vero, quantum valeat amor in addiſcendis artibus & diſciplinis, immo in ipſo quoque virtutis ſtudio, & quam neceſſarius ſit ſcientiarum, artium & eruditionis promotoribus.

§. 290.

Quænam eo fine præcognoſcenda.

Quoniam amor animalis bruti, vel rei etiam inanimatæ concitatur, ſi oſtendatur eidem quidpiam ineſſe, unde voluptatem percipere poteſt (§. 289.), ſatis autem exploratum eſt, non eadem re delectari omnes, ſed ſuam quemque trahere voluptatem; *qui amorem animalis bruti, vel rei inanimatæ in aliquo concitare voluerit, ante inquirere tenetur,*

qualia

qualia ea sint, ex quibus is voluptatem percipit, immo etiam subinde, qualia esse debeant, ut majorem percipiat.

Solent vulgo homines in casu dubio alios ex suo genio judicare. Quamobrem cum nonnisi casu verum esse possit eorum judicium; ideo sæpissime fallit, atque ideo omni conatu nihil agitur. Sequuntur affectus opinionem ejus, cujus animum invadunt; minime autem opinionem hujus, qui eos in altero concitare studet. Quando aliis res commendamus, amorem earum in ipsis excitare intendimus. Quamobrem necesse est, ut talia proferantur, quæ voluptatem ipsis creant, aut efficiatur ut voluptatem inde percipiendam prævideant, aut ubi id fieri nequit saltem persuadeantur, quantum sufficit, ut dictis fidem habeant. Voluptas enim amoris procreatrix haud raro talis est, ut non cadat nisi in expertos, qualis est, quæ percipitur ex arte inveniendi vel etiam ex scientia, seu solida rerum cognitione, immo etiam ex iis, quæ gustu probantur. Multa hic concurrunt, quæ fide rem commendantis pro veris sumenda, antequam ea vera esse experitur, qui persuadendus. Videmus itaque in omnibus fere, quæ in Ethica traduntur, amplissimum aperiri campum, si ad particularia descendendum. Talia ideo monemus, ut attentionem eorum excitemus, quibus scientias amplificandi animus est, & ut discant scioli, tempus, quod frivolis censuris perdunt, utilius collocari posse ulterius progrediendo. Ceterum cum ad res inanimatas etiam referenda sit virtus; vide, quæ superius de amore virtutis instillando & alendo demonstravimus & uberius annotavimus (§. 234. & *seqq.*).

§. 291.

De amore limitato.

Si qua ratio particularis amorem movet, appetitio voluptatis & aversio molestiæ alterius non extenditur ultra quam ratio exigit. Etenim si qua ratio particularis amorem movet,

 cum

cum ea posita ponatur amor (§. 118. *Ontol.*), alterum non amamus, nisi quatenus hoc quod ipsi inest, vel adest, nobis placet (§. 648. *Psych. empir.*). Amor igitur per hanc rationem particularem restringitur ad ea, quæ cum hoc connexa sunt, quod nobis placet. Quamvis itaque amans appetat voluptatem amati (§. 650. *Psych. empir.*), & tædium ejus aversetur (§. 651. *Psych. empir.*); appetitio tamen voluptatis & aversio molestiæ non extenditur ultra quam ratio, quæ amorem movet, exigit.

Propositio hæc utilissima est, cum inde dijudicandum, quid tribuendum sit amori. Quoniam vero plurimæ omnino sunt rationes particulares amoris eadem quoque ambitu suo multa admodum comprehendit. Sed demus exemplum. Si quem amamus, quia ad convivas hilarandos discursibus suis plurimum conferre potest; voluptatem ejus non appetimus nisi quæ ipsi affertur, dum conviviis, aut compotationibus interesse datur, aut si forsan mittitur, quod gustum hilarat. Absit, ut amorem, qui particularem istiusmodi rationem habet, confundas cum amore universali omnium erga omnes, quem lex naturæ urget (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), & de eodem prædices ea omnia, quæ ex notione amoris illimitati, aut, si mavis, minime restricti fluunt. Sicuti enim hic consistit in dispositione animi ex felicitate alterius voluptatem percipiendi (§. 633. *Psych. empir.*), consequenter ex voluptate quacunque alterius (§. 638. *Psych. empir.*); ita ille terminatur in dispositione animi ex certa saltem alterius voluptate voluptatem percipiendi. Ratio amoris particularis in casu dato si recte expendatur, qualis hæc sit voluptas & quousque extendatur deprehendet, qui satis fuerit acutus ad talia rimanda.

§. 292.

Quo tendat amor. *Amor tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius.* Etenim qui alterum amat, is voluptatem

tem ejus appetit (§. 656. *Psych. empir.*), molestiam vero aversatur (§. 651. *Psych. empir.*), & illam ipsi creare (§. 651. *Psych. empir.*), hanc vero ab eo avertere studet (§. 652. *Psych. empir.*). Enimvero quicquid voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert & quod voluptatem apparentem creat, ad eandem quid conferre videtur (§. 638. *Psych. empir.*): quicquid vero tædium sive molestiam creat, id ad infelicitatem ejus quid confert, aut saltem conferre videtur (§. 639. *Psych. empir.*). Amor itaque tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius.

Amor stimulus est ad inserviendum & benefaciendum aliis. Eodem ideo utitur natura ad educationem prolis (§. 72. & mediante eo generationem cum educatione copulavit (§. 262. *part.* 7. *Jur. nat.*). Nimirum appetitus sensitivus excitatur æstu venereo ad generandum prolem (§. 72.), quando prolem in lucem editam conspiciunt parentes, ex multiplicatione sui voluptatem percipiunt, cumque ideo ipsis placeat proles, quod per eam multiplicentur & in eis conserventur, dum ipsimet in se conservari nequeunt in perpetuum (§. 542. *Psych. empir.*), amor iste naturalis, quem στοργήν appellant Græci (§. 259. *part.* 7. *Jur. nat.*) concitatur (§. 645. *Psych. empir.*). Aptitudo sese multiplicandi cum sit perfectio, hujus sibi conscius ex ea utique voluptatem percipere debet (§. 511. *Psych. empir.*). Ea, quæ hic dicuntur, observare possumus tam in hominibus, quam in brutis, etsi utrobique occurrant, quæ non satis acutos in dubitationem adducere possunt, quatenus nimirum non attenditur ad differentiam actuum ad educationem prolis pro diversitate animalium requisitorum, nec ad ea, quæ pro diversitate circumstantiarum & latebrarum ac recessuum in animis hominum amorem naturalem prolis vel supprimere, vel vincere, vel imminuere possunt. Notandum præterea est, cum in brutis appetitus pendeat a notionibus

confusis, ea, quæ iisdem insunt, ex notionibus distinctis, quæ hominibus intellectu utentibus sunt, haurienda esse. Alias jam observavimus, canes masculos aversari prolem suam (*not.* §. 260. *part.* 7. *Jur. nat.*). Deficit in iis amor naturalis, propterea quod ignorant hanc esse prolem suam, quia coitus cum cane fœmina minime sibi conscii sunt, utpote statuum præteritorum non recordantes, contrario obtinente in avibus, quæ conjunctim incubando fœtus ex ovis excludunt & exclusos calore suo fovent ciboque pascunt speciei propagandæ causa consociatæ. Veram esse rationem, quam dedimus, quod canis masculus non agnoscat prolem suam, quia scilicet statuum præteritorum non recordatur, ea, quæ in præsenti percipit, statim oblivioni tradens non modo probant exempla hominum inter bruta educatorum & brutorum deinde more viventium (§. 461. *Psych. rat.*), verum etiam inde intelligitur, quod canis fœmina aversetur prolem suam per aliquot dies ab ipsa remotam, utpote non amplius agnoscens eam esse suam. Contra naturam est infanticidium, quod cum amore prolis naturali consistere minime posse videtur. Enimvero studium ignominiam evitandi, vel cogitatio de sumtibus, qui educationis causa faciendi sunt, deficientibus, vel repræsentatio aliorum, a quibus sibi metuit fœmina, si palam fiat se peperisse, amorem naturalem vel supprimunt, vel saltem vincunt, immo subinde in odium vertunt, quia coitum infœcundum voluptatis causa appetens culpam sibi imputandam in prolem transfert.

§. 293.

Quo tendat amor particularis.

Quoniam amor tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292.), amor autem, quem movet ratio particularis, appetitionem voluptatis & aversionem alterius non extendit ultra quam ratio exigit (§. 291); *si ratio particularis movet amorem, is non tendit*

tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius ultra quam ratio ista exigit.

Ita si quis alterum amat, quia ejus consortio delectatur, is ea ipsi præstat, quæ eundem ad id permovere possunt. Sicut enim voluptatem, ita etiam felicitatem opinione sua æstimant homines (§. 638. *Psych. empir.*). Similiter si studiosus dives amat pauperem, propterea quod ipsi explicare potest, quæ in collegio non satis intellexit; eidem librum, quem interpretatur docens, donat & honorarium pro ipso solvit. Idem facit is, cui placet, quod studiosus pauper in certis disciplinis addiscendis operam collocare velit. Pertinent huc dona, quæ dant amasii puellis, quas ob pulchritudinem eximiam amant. Notandum nimirum, non attendendam esse moralitatem, quando de amore agitur, quem ratio quædam peculiaris movet. Usui tamen quoque est in Moralibus, ut hunce amorem cognitum atque perspectum habeamus. Sicuti omnium affectuum, ita inprimis amoris quoque datur abusus, qui frequentior esse solet usu. Cumque nobis negotium sit cum hominibus, qui abusu affectuum a virtutis tramite seducuntur, qui ab eodem recedere non vult, abusum quoque istum ignorare minime debet. Absit itaque ut existimes in Ethica doceri ea, quæ ad abusum spectant, & a quibus animum habere debemus maxime alienum, ut ea faciamus.

§. 294.

Quo tendat amor rerum inanimatarum.

Amor rerum inanimatarum tendit ad eas conservandas, aut si perfici, augmentari, vel ornari possunt, ad eas perficiendas, augmentandas, ornandas. Cum enim amor rerum inanimatarum consistat in dispositione animæ ad voluptatem ex ipsis percipiendam (§. 657. *Psych. empir.*) & appetitus hominis per naturam suam feratur in felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), consequenter ad conservandum eum statum, in quo voluptate constante fruimur (§. 636. *Psych. empir.*)

empir.). Quodsi ergo rem inanimatam amamus, amor tendit ad eam conservandam. *Quod erat primum.*

Quoniam vero res, qua delectamur, tanto majorem voluptatem nobis creat, quo fuerit perfectior (§. 516. *Psych. empir.*), nec quicquam appetitur, nisi quatenus voluptatem nobis creat (§. 156.); amor, qui tendit ad conservandum eum statum, in quo voluptate fruimur, *per demonstrata*, tendit quoque ad obtinendum eum statum, in quo voluptas major percipitur, si obtentu possibilem cognoscat. Quodsi ergo res, quæ amatur, magis perfici possit; amor tendit ad eam perficiendam. *Quod erat secundum.*

Cum eodem modo intelligatur voluptatem esse debere majorem, quæ ex re percipitur, si ea augmentetur, intensitatis gradu augmento proportionali existente; patet, ut ante *n.* 2. si res, quæ augmentari potest, ametur, amorem tendere ad eam augmentandam. *Quod erat tertium.*

Denique quia res, quæ ornatur, propter ornatum censetur perfectior, ideoque ex ipso ornatu voluptas percipitur (§. 511. *Psych. empir.*), amor vero tendit ad rem perficiendam, si perfici possit, *per demonstrata n.* 2. idem quoque tendit ad eam ornandam, si qui eam amat eandem amare potest. *Quod erat quartum.*

Ubivis prostant exempla eorum, quæ hic demonstrantur. Qui nummum aureum amat, quem a Rege quodam, vel Principe, aut argenteum, quem ab amico accepit; eundem omni diligentia custodit, ne ejus jacturam faciat. Immo eadem diligentia servantur literæ, quas quis sibi honorificas a viro magnæ autoritatis accepit. Et huc pertinent res omnes, quibus pretium aliquod affectionis quacunque de causa statuitur: variat enim causa tum de pretio statuendo, tum de

de quantitate ejus determinanda pro diversitate opinionum. Qui scientiam amat, eam augere ac perficere studet. Idem observamus de iis, qui artem quandam amant. Et hinc quoque intelligitur, cur indefessum sit virtutis studium, si ea ametur. Pertinet huc quoque amor parentum, qui nullis sumtibus parcunt, ut liberi, quantum fieri potest, perficiantur. Qui pecuniam amat, non modo eam servare studet, verum etiam curæ habet, ut, quantum datur, fiat locupletior. Qui librum quendam amat & ingens pretium affectionis eidem statuit, eum ornate splendideque a bibliopego concinnari curat.

§. 295.

Quoniam, si quid amamus, quod personæ inhæret, non personam ipsam, amor revera est rei inanimatæ, amor vero rei inanimatæ tendit ad eam conservandam, aut, si perfici, augmentari, vel ornari possit, ad eam perficiendam, augmentandam vel ornandam (§ 294.); *amor quoque ejus, quod personæ inhæret, tendit ad id conservandum, aut, si perfici, augmentari vel ornari possit, ad id perficiendum, augmentandum vel ornandum.* *De amore ejus, quod personæ inhæret.*

Fieri equidem potest, ut etiam personam amemus propter id, quod in ipsa amamus; id tamen non semper contingit & quando contingit, amor tamen personæ ab amore ejus, quod ipsi inhæret, distingvendus: id quod usum suum habet in moralibus, ubi nunquam satis distingvi possunt, quæ utcunque diversa sunt, nec unquam nimia in distingvendo accusari potest subtilitas. Sed demus exempla. Si quis amat ardorem discendi in aliquo, dum amor tendit ad eum conservandum & augendum, eum omni animi sollicitudine inflammare studet, immo etiam ardore flagrantem consiliis & subsidiis juvat, ut in discendo utiliter operam suam collocet. Si quis amat pulchritudinem uxoris, ornatum mulie-

muliebrem ipsi abunde prospicit, etsi forma eandem non admodum commendet,

§. 296.

Quo tendat amor animantium brutorum.

Quoniam animantia bruta æquiparentur rebus inanimatis, quatenus ea non considerantur tanquam voluptatis capacia, sed tanquam res, unde voluptas percipi potest (§. 657. *Psych. empir.*), amor autem rerum inanimatarum tendit ad eas conservandas, aut, si perfici, vel ornari possint, ad eas perficiendas, vel ornandas (§. 294.); *amor* quoque *animantium brutorum, si rebus inanimatis æquiparantur, tendit ad ea conservanda, aut, si perfici possint, ad ea perficienda vel ornanda.* Quoniam vero animantia bruta etiam æquiparantur subinde hominibus, quatenus scilicet spectantur tanquam voluptatis capacia, cum tunc eorum amor idem sit, qui hominum (§. 657. *Psych. empir.*); *si animantia bruta hominibus æquiparantur, amor eorum eodem tendit, quo amor hominum* (§. 292.).

Qui exempla desiderat, is animum saltem attendat ad facta hominum animantia bruta amantium. Ex iis enim, quæ faciunt amore impulsi, intelligitur, quo tendat appetitus, quod subinde etiam verba satis produnt.

§. 297.

De amore ob similitudinem sui.

Si quis quadam in re, qua delectatur, alterum sibi similem agnoscit; eundem amat, nisi ratio quædam adsit, quæ amorem impedit. Etenim si quis quadam in re, qua delectatur, alterum sibi similem agnoscit; is in eodem deprehendit quidpiam, ex quo voluptatem percipit (§. 192. 195. *Ontol.*), consequenter quod sibi placet (§. 542. *Psych. empir.*). Quoniam itaque amor oritur, si quod nobis placet in altero obser-

observamus (§. 645. *Psych. empir.*); alterum quoque amamus, si qua in re, qua delectamur, similem nobis cognoscimus. *Quod erat unum.*

Quodsi vero contingat adesse rationem quandam, quæ amorem impedit; amor alias extiturus minime existit (§. 726. *Ontol.*). Quamobrem si amor alterius in nobis concitandus, propterea quod quadam in re, qua delectamur, eum nobis similem agnoscimus; necesse est, ne ratio quædam adsit, quæ amorem impedit.

Vulgo dici solet: similis simili gaudet. Patrio sermone dicimus: Gleich und gleich gesellet sich gerne, hoc est, similem simili plerumque associari. Determinans voluptatis est in quo similitudo consistit, determinatum voluptas (§. 114. *Ontol.*). Quamobrem cum idem sit determinans, nimirum id, in quo similitudo consistit, determinatum quoque idem esse debet (§. 192. *Ontol.*), consequenter si id in nobis voluptatem creat, quatenus ejusdem de nobis conscii sumus, idem quoque voluptate animum nostrum perfundit, si id in altero agnoscimus. Nimirum id, in quo similitudo consistit, hic spectatur, quale in se est, citra omnem respectum ad alia, quæ ideæ illius associari possunt atque solent. Quodsi enim ideæ associentur alia, determinans non amplius erit idem (§. 181. *Ontol.*). Hoc maximi momenti est, ideoque probe notandum non modo in casu præsenti, verum etiam in aliis innumeris. Alias enim non satis determinata videbuntur atque exceptionibus obnoxia, quæ talia non sunt, licet non modo utile, sed prorsus necessarium sit in disciplinis, ut res spectentur primum in se, & quid de iis prædicandum sit quæratur, deinde vero consideretur quid obtineat, si aliæ determinationes notioni ejus superaccedant. Consona hæc sunt principiis logicis de differentia propositionum, quæ in Mathesi a Ma-

thematicis tite observantur, vulgo autem ab aliis non attenduntur, qui nimis abjecte de præceptis Logicæ sentiunt, quasi puerorum exercitiis saltem conveniant, non vero iis, qui se viros præstare volunt, etsi turpiter ac pueriliter errent, dum in illa impingunt. Quod ad præsentem propositionem attinet, non nego, fi:ri perinde posse ut determinationes notionem subjecti absolute spectati ingredientes tam amori promovendo & alterando, quam eidem impediendo serviant: ast cum hic non agatur de gradu amoris ob similitudinem amantis & amati, neque de diversitate hujus amoris in diversis casibus, ideo saltem mentionem eorum facere libuit, quæ amorem impediunt. Dari autem revera talia, satis manifestum est, siquidem inquiramus in rationem, cur similis similem non amet. Ita videmus similem non amari, si qua datur alia causa odii, quo eum prosequimur, & odium superat amorem, qui concitandus erat. Similiter fastosus, qui sibi parem ferre nequit, multoque minus se superiorem (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), non amat similem. Exempla similium similibus gaudentium adeo obvia sunt, ut quædam commemorari superfluum existimemus.

§. 298.

De amore ob cujusdam similitudinem cum eo, quem amamus.

Quoniam eum amamus, quem nobis similem quadam in re agnoscimus (§. 297.), eodem autem modo alteri concitatur amor quo noster; *si quis amat quendam quacunque de causa, ejus quoque amorem tertio conciliabis, si eidem persuaseris, eum ipsi ea in re similem esse, ob quam amatur.* Facile autem intelligitur, *idem valere de rebus inanimatis atque animantibus brutis.*

Si quendam ames ob rerum mathematicarum scientiam; in amorem quoque alterius induceris, si persuadearis, eum rerum mathematicarum scientia excellere. Similiter si rem quam-

quandam amas ob raritatem, amor rei quoque alterius concitabitur, si ostendatur non minorem esse ejus raritatem. Ita si scientiam quandam ames propter utilitatem in Rep. alterius generis scientiam itidem amabis, ubi cognoveris, eam non minoris utilitatis esse. Habent hæc usum eximium in eligendis motivis, quæ ab amore multum roboris acquirunt. Quæ de affectibus hic demonstrantur, non alio fine proponuntur, quam ut iisdem utamur in praxi morali. Indispensabilem enim habent usum in arduo illo negotio, quo appetitus sensitivus cum aversatione sensitiva in consensum cum rationali reducendus & pugna inter appetitum & aversationem rationalem atque inter appetitum sensitivum & aversationem sensitivam in favorem virtutis finienda.

§. 299.

Qui alterum amat, is ea facere studet, quæ amato placent, & sibi cavet, ne faciat, quæ displicent. Etenim qui alterum amat, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eo avertere studet (§. 651. *Psych. empir.*). Quamobrem cum id placeat, ex quo voluptas percipitur, displiceat vero id, ex quo percipitur tædium (§. 542. *Psych. empir.*); qui alterum amat ea facere studet, quæ amato placent, & sibi cavet, ne faciat, quæ displicent.

De studio placendi amato in agendo.

Cura itaque ac sollicitudo faciendi nonnisi quod placet amato necessarius amoris effectus est. Vidimus in superioribus medium amorem alterius sibi conciliandi esse studium eidem placendi (§. 286.); medium tamen hoc latius patet effectu, de quo jam sermo est. Etenim in præsenti tantummodo spectantur facta amantis, quatenus interesse videtur amati, ut quid potius fiat, vel non fiat, aut contra. Ast placere etiam alteri possunt facta, quæ ad ipsum nullum respectum habent, placere quoque alia, quæ in facto non

consistunt, & quæ conciliando amori inserviunt (§. 287.). Præterea aliud omnino est faciendi quidpiam amoris alterius captandi causa, aliud vero est facere id, ad quod amor impellit. Differt omnino in utroque casu intentio agendi, cum in illo casu quod intenditur nos respiciat, in hoc autem quod intenditur respiciat alterum. In priori casu facimus quod alteri placet nostri causa; in posteriori autem causa alterius. Immo haud raro effectus hujus gratia alterius amorem nobis conciliamus, ut scilicet faciat, quod nobis placet.

§. 300.

De actionibus ad opinionem amati referendis.

Quoniam qui alterum amat, is ea facere studet, quæ amato placent, consequenter quæ ipsi voluptatem creant (§. 542. *Psych. empir.*), & sibi cavet, ne faciat quod displicet (§. 299.), consequenter quod tædium vel molestiam ipsi parit (§. 542. *Psych. empir.*), sua autem unumquemque trahit voluptas, ideoque nec omnia promiscue cuivis molesta accidunt; *qui alterum amat actiones suas ad alterius opinionem referre tenetur, quas committi vel non committi ejus quodammodo interesse putat.* Quoniam tamen ob indispensabilem obligationis naturalis, quæ a lege naturæ venit, necessitatem in gratiam alterius facere non licet, quod legi naturæ repugnat (§. 142. *part. I. Phil. pract. univ.*); in agendo non attendenda est opinio amati, si ea non fuerit legi naturæ adversa.

Quo major fuerit amor, eo quoque facilius de actionibus committendis & omittendis ex opinione amati statuere solent homines. Ideo sæpissime contingit, ut pravas committant actiones, bonas vero omittant, in gratiam amati, etsi alias ab illis committendis, hisce autem omittendis alienum haberent animum. Enimvero tum amor alterius eos seducit a virtutis tramite ad vitia. Lex naturæ actionum norma

norma eſt, non amor aliorum. Ipſe hic amor eadem lege regitur, nec caret vitio, ſi ad actiones iſti contrarias nos impellit. Tendit amor ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292.), ac inde quoque originem ſuam deducit ſtudium placendi amato (§. 638. 542. *Pſych. empir.*). Novimus vero felicitatis veræ medium non dari aliud præter cuſtodiam legis naturæ (§. 396. 398. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Actiones, quæ huic adverſantur, quamvis voluptatem creent amato, ad veram tamen felicitatem ipſius non conferunt, quin potius ea referenda in cenſum voluptatum nocuarum, infelicitatis procreatricium (§. 383. *pract. 1. Phil. pract. univ.* & §. 639. *Pſych. empir.*). Quamobrem qui in gratiam amati facit quod legi repugnat naturali, eum revera non amat (§. 633. *Pſych. empir.*), ſed odium amoris ſpeciem induit, utut animus ab illo ſit alienus (661. *Pſych. empir.*). In caſibus particularibus hoc adeo manifeſtum eſt, ut facillime oſtendi poſſit. Atque inde petendæ ſunt rationes, quibus perſuadeas amato, actionem tuam ipſi diſplicere minime debere.

§. 301.

Similiter cum qui alterum amat facere ſtudeat, quæ ipſi placent, & ſibi caveat, ne faciat quæ diſplicent (§. 299.); *ſe mutuo amantes unam quaſi voluntatem habent.* Atque *in conſenſu in actiones ſuas mutuo conſiſtit unio animorum* (§. 658. *part. 1. Phil. pract. univ.*). *De unione animorum.*

Amor itaque certiſſimum vinculum eſt, quo animi hominum uniuntur. Atque hæc unio facilis eſt, ſiquidem uterque amantium in cuſtodienda lege naturali fuerit tenax, cum uterque tum actiones ſuas determinet juxta eandem normam, neque ideo fieri poſſit, ut quis facere velit quod non vult alter, aut ut facere nolit, quod vult alter. Enimvero ſi voluptate omnia metiuntur, cum ſua unumquemque

voluptas, unio ista difficilior est, quia non utriusque de actione eadem idem semper est judicium. Singulares vero esse debent rationes, cur quis alterius potius, quam suam in agendo sequatur opinionem, si sua ab opinione alterius differt. Accedit, quod amati opinio non sit attendenda, si ea fuerit legi naturæ adversa. Monuimus jam alias, esse nonnullos, qui in animorum unione amorem consistere arbitrantur (*not.* §. 660. *Psych. empir.*): ast quam oppido fallantur quoque ostendimus. Confundunt effectum amoris mutui cum ipso amore, qui nec semper locum habere potest vi eorum, quæ modo diximus. Accedit, quod effectus amoris mutui tribui nequeat amori non mutuo, quando scilicet unus amat alterum, sed hic non vicissim illum amat. Dari autem casus, quo amor mutuus non est, ecquis est qui dubitet? Ipsa sane lex naturæ minime suspendit amorem nostrum a reciproco amore alterius (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 302.

De vitando odio alterius. *Si quis odium alterius evitare velit, is sibi cavere debet, ne ipsi displiceat: odii tamen evitandi causa nil faciendum, quod legi naturæ repugnat.* Etenim si quod nobis displicet, vel unde tædium percipimus, in altero observamus, odium oritur (§. 674. *Psych. empir.*), consequenter si quis nos odisse non debet, necesse est ut in nobis nil deprehendat, quod sibi displicet. Quodsi ergo odium alterius evitare velimus, necesse est ut nobis caveamus, ne ipsi displiceamus. *Quod erat unum.*

Quod vero odii evitandi gratia nil faciendum, quod legi naturæ repugnat, eodem prorsus modo demonstratur, quo supra ostendimus amoris conciliandi causa nil esse faciendum, quod legi naturæ repugnat (286.). *Quod erat alterum.*

Quæ

Quæ supra de amore conciliando annotavimus (*not.* §. 286.); ea quoque de evitando odio tenenda sunt. Cum qui alterum odit, tædium ejus, seu ea, quæ ipsi molesta sunt, appetat (§. 669. *Psych. empir.*), voluptatem vero aversetur (§. 670. *Psych. empir.*), eidemque tædia creare & quo minus voluptate perfundatur impedire studeat (§. 671. *Psych. empir.*), nihil vero appetamus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156.); & aversatio actu determinetur per molestiam in casu dato (§. 101.); nemo odium alterius appetit, sed potius aversatur, consequenter opus non est ut doceamus, quomodo alterius odium in nos convertere debeamus, sed ostendendum potius erat, quomodo id propulsandum sit. Non est quod objicias, displicere etiam in nobis alteri posse, quæ a nobis mutari minime possunt, alterius tamen odium in nos concitant, veluti si quis alterum odit ob deformitatem corporis, aut vocem muliebrem, vel extra modum absonam atque absurdam: tunc enim odium alterius depellere in potestate nostra non est. Quando nos quis odit propter ea, quæ quin effugere cupiat nemo est; nos odit sine causa, perinde ac si quis nos odit propterea, quod ipsius causa facere nolimus, quæ legi naturæ adversantur.

§. 303.

Quoniam odium alterius evitaturus sibi cavere debet, ne ipsi displiceat (§. 302.), bonis autem displicent vitia, ideoque actus legi naturæ adversi (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *odium bonorum evitaturus sibi cavere debet, ne vitiis contaminetur, & ab actionibus legi naturæ repugnantibus sese abstinere.* *De vitando odio bonorum.*

Facile patet, nos hic, quemadmodum supra (§. 287.), per bonos intelligere eos, quibus bona est voluntas & noluntas, consequenter generaliter determinata ad actiones bonas

nas committendas (§. 119.), malas vero non committendas (§. 125.), quo fere eodem sensu vir bonus dicitur (§. 967. *part. 5. Jur. nat.*). Unde nullo negotio colligitur, bonis displicere vitia & omnes actus legi naturæ adversos. Sicuti vero vix quisquam perfecte bonus est, ita ut ipsi displiceat omnis actus legi naturæ quomodocunque adversus; ita etiam non omnis actus legi naturæ adversus cuilibet displicet, aut non displicet tantum, quantum sufficit ad odium concitandum. Quamobrem non est quod miremur, dari homines qui certas amant virtutes & odio prosequuntur vitiis contrariis deditos, qui tamen in alios aliis vitiis deditos nullum odium habent. Quamobrem qui in alterius odium incurrere non vult, is potissimum sibi cavere debet ab iis vitiis, quibus maxime infensus est. Equidem quilibet sese abstinere debet ab omni actione legi naturæ contraria, ideoque vitium omne fugere; non tamen ideo inutile censendum, si talia in Ethica passim inculcentur, quæ singularem quandam curam sese abstinendi a certis vitiis, & actionibus pravis commendant. Dantur nimirum casus, in quibus plurimum interest, ut inde petantur motiva.

§. 304.

Modus vitandi odium alterius specialius expenditur.

Similiter quia odium alterius evitaturus sibi cavere debet, ne ipsi displiceat (§. 302.), id vero displicet, ex quo tædium percipitur, sive molestia (§. 542. *Psych. empir.*); *si odium alterius evitare velis, necesse est ne quid facias, quod ipsi molestiam creat, aut ut ipsi persuadeas falsam esse opinionem, quam de eo concepit, quod ipsi molestiam creat.*

Non displicere bonis in potestate nostra est & eo ducit naturalis obligatio: ast non displicere aliis non semper in potestate nostra est, quia non omnibus saltem vitia molestiam creant, sed haud raro etiam ea, quæ legi naturæ conveniunt

veniunt ideoque non omittenda, displicent (§. 302.). Quædam huc spectantia etiam jam ante annotavimus (*not.* §. 303.).

§. 305.

Porro quia odium alterius evitaturus facere non debet, quæ ipsi molestiam creant (§. 304.), voluptuosus autem lucri, quæ sensibus ingrata accidunt, ideo aversatur quia sensui ingrata sunt (§. 162.), immo privatio delectationum sensualium eidem molestiam creat (§. 754. *part. 1. Jur. nat.* & §. 560. *Psych. empir.*), lucri cupidus id aversatur, quod damnum affert (§. 171.), & per consequens omne factum, quo lucrum ejus intervertitur, honoris autem cupido molesta accidunt, quæ honori ac laudi ejus officiunt (§. 178.); *ne quis incurrat in odium voluptuosi, vel lucri, aut honoris atque laudis cupidi, sibi cavere debet, ne alterum delectatione sensuali, qua frui poterat, privet, neve dolorem excitet, vel ne ipsi damnum det, aut lucrum ejus intervertat, vel ne honori ac laudi ejus officiat neve in ignominiam eum adducat.* *De odio voluptuosi, lucri, aut honoris ac laudis cupidi.*

Quando in evitando odio attenditur animus ad ea quæ voluptuoso, vel lucri aut honoris ac laudis cupido molestiam creant, eamque tantam, quanta ad odium concitandum sufficit, actiones nostras ad aliorum opinionem referimus & ex ea malum metimur. Qui enim odium concipit, is suam, non nostram sequitur opinionem. Quamobrem qua cautione in genere opus est, quando in determinandis actionibus nostris opinionis alterius rationem habemus, ea quoque in evitando odio alterius adhibenda, scilicet ne quicquam committatur ex parte nostri, quod quomodocunque legi naturæ repugnat, quemadmodum jam ante demonstravimus (§. 302.). Consideranda sunt omnia mala tam positiva, quam privativa ex opinione ejus, in cu-

jus odium incurrere nolumus, & quæ hinc non facienda resultant exigenda ad normam legis naturæ, seu quod perinde est, cum officiis comparanda: quod norasse usui est in ceteris quoque affectibus omnibus concitandis, vel præcavendis. Relegenda quoque hic sunt, quæ supra in casu simili de amore annotavimus (*not.* §. 288).

§. 306.

Quomodo odium rerum inanimatarum & animalium concitetur.

Si odium animalis bruti, vel rei inanimatæ in aliquo concitare velis; ostendendum est eidem quidpiam inesse, unde molestiam multam percipere potest. Etenim animal brutum, vel rem inanimatam odimus, si in illo, vel in hac quidpiam deprehendimus, quod nobis tædium creat, seu unde tædium, sive molestiam percipimus (§. 679. *Psych. empir.*). Quodsi ergo velis in aliquo incendere odium animalis cujusdam bruti, vel rei inanimatæ, ostendendum utique est eidem quidpiam inesse, unde molestiam multam percipere potest.

Latissime patet usus propositionis præsentis ob eandem rationem, quam supra de amore rerum inanimatarum atque animalium brutorum dedimus (*not.* §. 289.). Quamvis enim hominem nullum odisse debemus (§. 624. *part. I. Jur. nat.*); vitia tamen eorum & facta legi naturæ adversa odio habenda sunt. Unde ad eadem quoque extendenda, quæ de odio rerum inanimatarum hic demonstrantur. Hoc nimirum non tendit ad aliorum nocumentum ac læsionem, sed potius ad promovendum non uno modo, quod bonum atque rectum est, prouti suo loco clarius elucescet. Absit itaque ut existimes, propositionem præsentem minime convenire praxi morali!

§. 307.

§. 307.

Quoniam odium animalis bruti, vel rei etiam inanimatæ concitatur, si ostendatur eidem quidpiam inesse, unde molestia percipi potest (§. 306.), satis autem exploratum est, non ex eadem re molestiam percipere omnes, sed prouti variat hominum opinio, uni molestum accidere, quod alteri molestiam nullam creat, aut saltem non tantam, quanta odio exitando sufficit; *qui odium animalis cujusdam bruti, vel rei inanimatæ in aliquo incendere voluerit, ante inquirere tenetur, qualia ea sint, ex quibus molestiam percipit, immo etiam subinde, qualia esse debeant, ut majorem percipiat.* *Quænam eo fine præcognoscenda.*

Quæ supra annotavimus, cum de præcognoscendis ageremus, antequam amor rei inanimatæ vel animalis bruti concitare studeamus (*not.* §. 290.); ea etiam hic tenenda sunt. Alium nimirum judicare non debes ex tuo genio. Cumque ad res inanimatas etiam referenda sint vitia, quæ de odio vitiorum ingignendo & alendo demonstravimus & annotavimus (§. 230. & *seqq.*), legenda.

§. 308.

Odium tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam vel depellendam felicitatem alterius. Qui enim alterum odit, is tædium ejus appetit (§. 669. *Psych. empir.*), voluptatem vero aversatur (§. 670. *Psych. empir.*), & illud ipsi creare, hac vero quo minus perfundatur impedire studet (§. 671. *Psych. empir.*). Enimvero quod tædium homini creat, id ad infelicitatem ejus quid confert (§. 639. *Psych. empir.*), & quicquid voluptatem creat, id ad felicitatem ejus quid confert, aut saltem conferre videtur (§. 638. *Psych. empir.*); odium itaque tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam ac depellendam felicitatem. *Quo tendat odium alterius.*

Odium ſtimulus eſt ad lædendum alios tam poſitive, quam privative, læſione extenſa ad omnes illos actus tam poſitivos, quam negativos, ad quos eandem alias extendimus (§. 730. & *ſqq. part. 1. Jur. nat.*). Atque hinc patet turpitudo naturalis odii lege naturali prohibiti (§. 624. *Part. 1. Jur nat.*). Odio tolluntur omnia officia hominis erga alios, ipſumque hominem homini lupum facit odium, ut cum homine nihil utilius ſit homini, mutata ſcena homini nihil ſit magis nocuum homine. Immo idem odium inficit labe ſua etiam eos hominum actus, qui ad defenſionem ſui & juris ſui liciti ſunt, eosque non ſolum ultra limites juſtos producit, verum etiam haud raro jus in crudelitatem vertit. Effectus itaque odii probe perpendendus in praxi morali.

§. 309.

De odio limitato.

Si qua ratio particularis odium movet, appetitio moleſtiæ & averſio voluptatis alterius non extenditur ultra quam ratio exigit. Etenim ſi qua ratio particularis odium movet, cum ea poſita ponatur odium (§. 118. *Ontol.*), alterum odio non habemus, niſi quatenus quod ipſi ineſt, vel adeſt, nobis diſplicet (§. 674. *Pſych. empir.*). Odium igitur per hanc rationem particularem reſtringitur ad ea, quæ cum hoc connexa ſunt, quod nobis diſplicet. Quamvis itaque qui alterum odio habet tædium ejus appetat (§. 669. *Pſych. empir.*), voluptatem vero averſetur (§. 670. *Pſych. empir.*); appetito tamen tædii, ſive moleſtiæ, aut averſio voluptatis alterius non extenditur ultra quam ratio, quæ odium movet, exigit.

Cum affectus omnes conſiſtant in appetitionibus & averſionibus vehementioribus (§. 603. *Pſych. empir.*); ratio odii eſt ratio appetitionum & averſionum, quæ eidem inſunt, & hac

hac posita ponuntur. Quamobrem appetitio molestiæ & aversio voluptatis alterius non promiscue ad quamlibet molestiam & voluptatem quamlibet extenditur, sed utraque talis esse debet, quæ per rationem istam intelligitur cur adsit, & quoniam actus isti animæ præsupponunt notionem ejus, quod alteri molestiam, quod voluptatem creat; perceptiones præteritæ pro diversitate circumstantiarum plurimum variantes in præsentem perceptionem ejus, quod alteri molestiam, vel voluptatem creare valet, influunt. Accedit quod imaginatio occasione eorum, quæ in præsenti percipiuntur, in memoriam revocet grata & ingrata sive nobis, sive aliis, quæ perceptionem confusam præsentem ingrediuntur, prouti de notionibus confusis boni atque mali jam olim ostendimus (§. 593. 594. *Psych. empir.*). Unde non modo consequens est, ut molestiam, vel voluptatem creaturi ei, quem odimus, quæ molestiam, vel voluptatem pariunt, opinione nostra censeamus; verum etiam in utroque creanda imitemur alios. Haud obscure talia observantur, ubi odio concitato verbis produnt homines, quid in votis habeant. Quæ hic annotantur, de aliis quoque affectibus intelliguntur. Patet autem inde, cur difficile admodum sit, immo plerumque impossibile, ut confusa perceptio, unde pendent appetitiones & aversiones, in quibus in unum actum confusis affectus consistit, evolvatur in distinctam. Cum de latebris ac recessibus in animis hominum, quo referenda sunt quæ hic dicuntur (§. 72. *part. 1. Ethic.*), altum hactenus silentium fuerit in philosophia, nec ultra confessionem ignorantiæ progrediantur, qui inscrutabilem appetitum humanum pronunciant, Cartesiani autem infelici præjudicio non agnoscant in anima, nisi ea, quorum sibi conscii sunt; non est quod miremur, quod tanta caligo inducatur menti, quando de iis cogitatur, quæ ad actus animæ determinandos faciunt. Ceterum propositio præsens utilissima est, cum inde dijudicandum, quid metuendum ab odio alterius,

Quoniam vero plurimæ omnino ſunt rationes particulares odii; eadem quoque ambitu ſuo multa admodum comprehendit. Abſit autem, ut odium generale confundatur cum eo, quod rationem quandam particularem habet, & de illo prædices ea omnia, quæ ex notione odii nullo modo illimitati, ſeu, ſi mavis, prorſus reſtricti fluunt. Sicuti enim odium generale, ſeu nullo modo reſtricti conſiſtit in diſpoſitione animi ad voluptatem percipiendam ex infelicitate alterius (§. 661. *Pſych.empir.*), conſequenter ex moleſtia, qua is afficitur, quacunque (§. 637. *Pſych. empir.*); ita odium, quod nonniſi particularem quandam rationem habet, terminatur in diſpoſitione animi ex certa ſaltem moleſtia alterius voluptatem percipiendi. Quodſi ratio particularis odii concitati expendatur, quænam ſit hæc moleſtia & quousque extendatur appetitio creandi moleſtiam conſtabit, modo ſatis acutus fueris ad talia rimanda.

§. 310.

Quo tendat odium particulare.

Quoniam odium tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam, aut depellendam felicitatem alterius (§. 308.), odium autem, quod movet ratio quædam particularis, appetitionem moleſtiarum & averſionem voluptatis alterius non extendit ultra quam ratio iſta exigit (§. 309.); *ſi ratio quædam particularis movet odium, id non tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam, aut depellendam felicitatem alterius ultra quam ratio exigit.*

Odium generale multo magis metuendum, quam particulare. Ac ideo plurimum refert hoc ab illo diſtingvi, cum plurimi dentur caſus, in quibus circumſpectione opus eſt, ne nobis noceat, qui odium in nos habet.

§. 311.

Quo tendat odium rerum

Odium rerum inanimatarum tendit ad eas deſtruendas, aut conſpectu noſtro removendas, vel etiam, ſi qua imperfectio opinio- *ne*

ne nostra in eas cadit, ad imperfectionem earum promovendam. Cum enim odium rerum inanimatarum consistat in dispositione animæ ad tædium sive molestiam percipiendum ex iisdem (§. 682. *Psych. empir.*), & homo per naturam suam aversetur infelicitatem (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ*). consequenter ad vitandum eum statum, in quo tædia, sive molestiæ perdurant (§. 637. *Psych. empir.*); si rem inanimatam odio habemus, odium tendit ad eam destruendam, aut saltem e conspectu nostro removendam. *Quod erat unum.* *inanimatarum*

Enimvero cum ad imperfectionem rei inanimatæ, quam odimus, promovendam proni simus, siquidem ea opinione nostra imperfectionis cujusdam fuerit capax (§. 680. *Psych. empir.*); quin ubi rem destruere, aut e conspectu nostro removere aut non possumus, aut nolumus, ad ejus imperfectionem promovendam odium tendat, dubitandum non est. *Quod erat alterum.*

Non desunt exempla eorum, qui odio permoti fragilia frangunt, vel etiam alio modo destruunt, quæ destrui possunt. Variant pro varietate circumstantiarum, quæ ipsæ etjam, si attente considerentur, odium fractionis & destructionis causam produnt. Non confundenda tamen cum his sunt exempla illorum, qui ira commoti idem faciunt: qua de causa diximus, circumstantias probe perpendendas esse. Pertinet huc, si quis librum profanum, in quo religionis & moralitatis fundamenta subvertuntur, Vulcano tradit, quia libros profanos odit, aut carmen lascivum dilacerat lasciviæ osor. Huc etiam referendum, si quis picturam perdit, quia prototypon suum male exprimit. Cum non una esse possit ratio, cur res, quam odio habemus, destrui non possit sive ex parte rei, sive ex parte ejus, qui eam odio habet; eam e conspectu nostro removeri curamus. Exemplo esse possunt qui certos cibos fastidiunt, & artis periti,

qui

qui nauseant minus recte facta. Exemplum odii ad imperfectionem rei inanimatæ tendentis habemus in eo, qui librum splendide impressum maculat, aut a bibliopego ineleganter concinnari curat, significandi contemtus ex odio profecti causa. Nemo desideret, ea, quæ odio rerum inanimatarum fiunt, rationi semper conformia esse: haud raro enim odio flagrantes insaniunt, maxime omnium si nesciunt, quomodo odium explere, aut indicare debeant. Accidit idem in aliis quoque affectibus, utpote non semper, quidni rarissime suadentes, quæ rationi conformia sunt.

§. 312.

Quo tendat odium animalium brutorum.

Quoniam animantia bruta æquiparantur rebus inanimatis, quatenus ea non consideramus tanquam molestiæ capacia, sed tanquam res, unde molestia percipi potest (§. 682. *Psych. empir.*), odium autem rerum inanimatarum tendit ad eas destruendas, aut e conspectu nostro removendas, vel etiam, si qua imperfectio opinione nostra in eas cadit, ad imperfectionem ipsarum promovendam (§. 311.); *odium* quoque *animalium brutorum, si rebus inanimatis æquiparantur, tendit ad ea perdenda, aut e conspectu nostro removenda, aut, quando opinione nostra imperfectioni cuidam obnoxia fieri possunt, ad imperfectionem eorum promovendam.* Quoniam vero animantia bruta subinde hominibus quoque æquiparantur, quatenus scilicet spectantur tanquam molestiæ capacia, cum tunc odium eorum idem sit, quod hominum (682. *Psych. empir.*); *si animantia bruta hominibus æquiparantur, odium eorum tendit eodem, quo odium hominum* (§. 308.), *nimirum ad dolorem faciendum, vel inurendum, aut ad depellendum voluptatem,* (§. 636. & *seqq. Psych. empir.*)

Qui

Qui exempla desiderat animum saltem attendat ad facta hominum animantia bruta odio habentium. Ex iis enim, quæ faciunt odio commoti, intelligitur, quo tendat aversatio & ab eadem pendens appetitus, quod subinde etjam ipsorum verba satis manifesto produnt. Nemo est qui nesciat, vulgo homines de actionibus brutorum eodem modo loqui quo de humanis, & eorum cum hominibus similitudinem, quæ ad notionem generis sufficit, ultra eam extendere, quasi nulla sit inter ipsa atque homines differentia, ut nec vereantur ipsis tribuere rationem, immo cum *Rorario* contendant, animalia, quæ bruta dicimus, ratione rectius uti hominibus. Quamobrem paradoxum videri nequit, quod in amore ac odio eadem hominibus æquiparent, quasi felicitatis atque infelicitatis capacia essent perinde ac homines. Immo nec absonum atque absurdum est, si admittamus fictionem, qua homines res inanimatas per modum rerum animatarum sibi repræsentant, præsertim dum affectus mentem obnubilant. Istiusmodi autem fictionem non temere fingi, ex iis, quæ faciunt homines haud raro amore vel odio in res inanimatas incensi, patet.

§. 313.

De odio aliorum tertio concitando.

Odium aliorum in tertium concitatur, si ostenditur, ipsi inesse, vel adesse, quæ displicent aliis. Etenim si quid nobis displicet in altero observamus, odium oritur (§. 674. *Psych. empir.*). Quamobrem si quibusdam persuadeamus, inesse vel adesse alicui, quæ ipsis displicent; eorum in hunc odium concitatur.

Equidem cum nemo alterum odio habere debeat (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*); nemo quoque in alium aliorum odia concitare debet (§. 711. *part. 1. Jur. nat.*). Indies tamen contingit, ut nonnulli aliorum odia in eos convertant, quos ipsi oderunt. Exemplo sunt Theologi, qui philosophos

losophos atheismi, alios sui ordinis hæreseos insimulant, ut ceterorum Theologorum odia in eos concitent, cumulantes alia, quæ argumentum ab invidia ductum suggerit (§. 1050. *Log.*). Exempla in medium afferri opus non est: sunt enim notis notiora, & utinam minus nota essent. Quamvis itaque propositio præsens non doceatur, ut aliorum odium in alios concitare discamus; eandem tamen nosse non uno in casu utile, veluti ut nobis caveamus tanto sollicitius, ne in odium eorum incurramus, qui aliorum odia in eos, quos ipsi oderunt, concitare solent.

§. 314.

De odio ob similitudinem cum persona vel re alia concitato.

Si quis personam vel rem quandam odit, odium in aliam concitatur, si persuadetur eam esse illi similem quoad hoc, ob quod ipsam odit. Quoniam enim odium tam personæ (§. 674. *Psych. empir.*), quam rei inanimatæ & animatæ, sive animalis bruti oritur, si quid in ea observamus, quod nobis displicet, vel unde tædium percipimus (§. 679. *Psych empir.*); si res quædam vel persona quoad hoc, ob quod alium odimus, fuerit similis, id quod displicet, vel unde tædium percipitur, etiam in eadem deprehenditur. Quodsi ergo hoc alteri persuaseris, cum jam ratio sufficiens odii ponatur, *per demonstrata*, odium quoque ponatur necesse est (§. 118. *Ontol.*). Quamobrem si quis personam, vel rem quandam odit, odium in aliam concitatur, si persuadetur eam esse illi similem quoad hoc, ob quod ipsam odit.

Nimirum determinantia eadem sunt, ideoque etiam determinatum idem esse debet (§. 192. *Ontol.*). Quodsi igitur adsint præterea alia, quæ odium impediunt, veluti quæ amorem concitant dominantem; odium non concitabitur. Tum enim amplius non sunt eadem, quæ statum animæ præsen-

præsentem determinant. Hinc videas haud raro vitium quoddam in uno odio haberi, quod fertur in alio, vel etjam vitium aliquod odium incendere, quia detrimentum affert, quamvis aliud, quod non minus detrimentum affert, odium minime inferat. In omni praxi morali difficultates haud raro insuperabiles objiciuntur, quia hominum opiniones de eo, quod ipsis prodest, vel obest, plurimum variant, nec de eo, quod in dato casu alteri præferendum, consentientes sunt, & præterea in determinationem status præsentis plurima influunt, quæ in diversis subjectis minime eadem sunt. Quamobrem admodum circumspectus esse debet, qui præcipitantiam in afferendis instantiis cavere voluerit. Tanta autem circumspectio, quanta hic requiritur, vix ac ne vix quidem cadit in sciolos, qui ad carpendum, quam discendum sunt proniores, quorum ideo puerilis audacia merito contemnenda. Probe hæc notanda sunt, cum usum amplissimum habeant etiam in aliis. Nihil magis naturale est, nihil rationi magis conforme, quam ut idem determinetur, si ratio determinans eadem fuerit. Ratio determinans prædicatum in propositione continetur in hypothesi, seu in eo consistit, quod de subjecto sumitur. Quamdiu itaque in eadem nihil immutatur, prædicatum quoque idem manet. Quamobrem cum veritas propositionis consistat in determinabilitate prædicati per notionem subjecti (§. 513. *Log.*); ad demonstrationem animum satis attendere debemus, ut intelligatur num prædicatum per ea, quæ de subjecto sumuntur, determinetur. Atque ita cavere poterimus præcipitantiam istam, quam atro calculo modo notavimus, & ubi instantia quædam affertur, quæ veritatem propositionis, aut ejus universalitatem infringere videtur, acumen nostrum suscitabit in inquirendis iis, quæ hypothesin propositionis immutant, ut ea ad præsentem casum applicari nequeat. Equidem hæc satis nota sunt ei, qui verioris Logicæ fuerit peritus, nec notionibus ontologicis

vacuum possidet animum: ast quot quæso sunt, qui Logicæ verioris sunt periti & notiones ontologicas distinctas habent? Et si qui vel maxime Logicæ veriori addiscendæ operam navarunt, quot quæso sunt, qui in addiscendis disciplinis ceteris & in praxi vitæ præceptorum ejus usum faciunt? Nonne plerique Logicam addiscunt in spem futuræ oblivionis? Nonne sibi supra alios sapere videntur, qui Logicæ præcepta puerorum lusibus convenire, non autem attentionem ullam eorum mereri alto supercilio pronunciant, qui se viros præstare gestiunt? Quanta sit vis præjudiciorum, præsertim si confirmentur autoritate eorum, quorum plurimum valet apud alios autoritas, nemo est qui ignorat. Quamobrem non inconsultum existimamus, data occasione talia moneri, quæ ad eradicanda istiusmodi præjudicia faciunt.

§. 315.

An odium & amor simulari possint si alterum amamus vel odimus.

Qui alterum odit, amorem simulare potest & contra. Etenim qui ex tædio, vel molestia alterius voluptatem percipit, eundem odit (§. 665. *Psych. empir.*). Enimvero quamvis ex tædio alterius voluptatem percipit, hoc tamem non obstat, quo minus verbis aut etiam factis declaret, se ex tædio alterius tædium percipere, consequenter eundem amare (§. 643. *Psych. empir.*). Quoniam itaque tunc actiones externæ ab interna dissentiunt, in hoc autem dissensu simulatio consistit (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui alterum odit, amorem simulare potest. *Quod erat unum.*

Similiter si quis ex tædio alterius tædium percipit, eundem amat (§. 643. *Psych. empir.*). Enimvero quamvis ex tædio alterius tædium percipiat, hoc tamen non obstat, quo minus verbis, aut etiam factis declaret, se ex tædio alterius voluptatem percipere, consequenter eundem odio

odio habere (§. 665. *Psych. empir.*). Quoniam itaque denuo actiones externæ ab interna dissentiunt, in hoc autem dissensu simulatio consistit (§. 716. *part. 2. phil. pract. univ.*); qui alterum amat eum odio habere potest. *Quod erat alterum.*

Plurimum refert odium & amorem simulatum a vero & sincero discernere, ut intelligas, quid tibi ab alio sit metuendum quid sperandum. Etenim ad quod odium (§. 308. 310.), ad quod amor tendit (§. 292. 293.), id non intelligendum nisi de vero, minime autem de simulato. Immo prudentia haud raro exigit, ut constet, num odium in te habeat, qui amorem simulat, & num te amet, qui odium simulat. Quamobrem hæc, ne nimis credulus decipiaris, probe tenenda. Non est quod existimes, superfluum esse, ut talia moneantur. Ecquis enim est qui nesciat, quam facile in præsenti casu credulitaten addicant simulantibus non sine certo detrimento, quod utique majus esse solet, si putes te amari ab eo, qui odit, quam si amor simpliciter simuletur, nec odium eodem occludatur.

§. 316.

De amore & odio simulato detegendo.

Quoniam qui alterum odit, amorem; qui amat, odium simulare potest (§. 315.); ne decipiaris, *odium & amorem simulatum a vero & sincero ut discernas, opera danda est, sollicite nimirum inter se comparando vultum, gestum, vocem & sermonem*, quibus proditur affectus (§. 752. *part. 2. Phil. pract. univ.*), *num inter eos aliqua appareat contrarietas, quæ simulationem prodit* (§. 852. *part. 2. Phil. pract. univ.*), *subinde etiam perpendendo circumstantias, quæ simulationem suadent*, ut scilicet odium amore, vel amor odio occuldatur.

Ars deregendi simulationem nondum satis exculta est: inprimis differentia vultus, gestuum & vocis in diversis affe-

 ctibus

ctibus ad notiones distinctas easque universales revocata non est. Affectus quidem simulare difficilius est, quam alios actus animæ internos, qui tantam & tam subitam mutationem in vultu, gestu & voce minime causantur; id tamen magis obtinet in affectibus impetuosis quam in lenioribus. Negari tamen non potest, experientiam confusis saltem notionibus suffultam in detegendis simulationibus vim habere, modo quis in observando fuerit sedulus, nec attentionem suam desiderari patiatur. Cumque in simulatione affectuum locum etiam habeant latebræ & recessus; non parum adjumenti ad detegendam simulationem conferunt signa virtutum & vitiorum etiam in affectibus. Neque ars detegendi simulationes certis regulis adstringi poterit, antequam Ethica satis fuerit exculta: quod quomodo fieri debeat, hactenus parum expensum, ideoque scientia generi humano utilissima deserta atque neglecta hucusque jacuit. Absit autem ut existimes, unius esse hominis opus tam arduum perficere & ad id fastigium extollere, ad quod perduci potest! Qui imbecillior fuerit, quam ut convincatur, exemplo Mathematicorum modernorum id persuaderi poterit, si dociles fuerint. Quamvis autem in disciplinis nondum tradi possunt, quæ scitu apprime utilia forent; non tamen inutile est, ut quæ adhuc desiderantur sedulo inculcentur excitandi aliorum de scientia præclare merendi studium causa. Quamobrem si desiderata diligenter annotarentur; confici inde poterat desideratorum liber ingeniis excelsis plurimum profuturus. Incitamento nimirum opus est, si in rem aliquam omnem cogitationem convertere debes, in quam per te non venis & incidis.

§. 317.

De simulatione voluptatis & gau- Quoniam opera danda, ut odium & amorem simulatum a vero & sincero discernas (§. 316.), alterum vero amat, qui ex voluptate alterius voluptatem percipit, vel

vel ideo gaudet, quod alter gaudet (§. 641. *Psych. empir.*), & alterum odit, qui ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter (§. 668. *Psych. empir.*); *simulationem odii & amoris detecturus, tristitiam & molestiam, lætitiam & voluptatem simulatam ut a vera atque sincera discernere norit opus est.* *dii, odii & tristitiæ.*

Qui amorem simulat, gaudium vel voluptatem se percipere simulat ex eo, quod alteri gaudium vel voluptatem creat, & qui odium simulat, ex eo, quod alteri voluptat vel gaudium creat, tædium sive molestiam, vel tristitiam se percipere simulat. Quamobrem ut simulationem amoris ac odii detegas, opera danda est, ut ante simulatam tristitiam & molestiam, lætitiam & voluptatem a vera atque sincera discernere discas. Revera omnes affectus cum insigni voluptatis ac tædii gradu conjunguntur (§. 606. *Psych. empir.*), quamvis pro diversitate eorundem diversimode modificetur voluptas atque tædium, prouti variat repræsentatio boni vel mali, ex qua affectus oriuntur (§. 605. *Psych. empir.*), quemadmodum ex definitionibus eorundem apparet. Quamobrem in detegenda simulatione affectuum multum valent signa diagnostica voluptatis ac molestiæ, gaudii ac tristitiæ. Simulatio voluptatis ac molestiæ, gaudii atque tristitiæ in simulationem omnium affectuum irrepit. Affectus non sunt nisi actus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*), quarum illi non aliter quam confusa boni (§. 580. *Psych. empir.*), hic non aliter quam confusa mali repræsentatione determinantur (§. 582. *Psych. empir.*), quatenus id, quod appetimus, voluptatem, quod vero aversamur molestiam creat (§. 156.). Hæc qui perpendit, haud obscure videt, quod simulatio voluptatis ac molestiæ in omnem affectuum simulationem irrepat. Artis detegendi simulationem principia quædam generalia tradidimus (§. 716. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*) & multa specialia ad eandem

dem referenda in Ethica demonſtrantur, quatenus ſemioticæ moralis in eadem ratio ſimul habetur. Atque hæc prodeſſe poterat ei, qui certis regulis artem detegendi ſimulationem adſtringere voluerit. Antequam vero hoc factum fuerit iisdem utiliter utemur in præſenti negotio. Ars ſimulandi admodum imperfecta eſt, quamdiu ars ſimulationem detegendi minus perfecta, pendet enim una ab altera & una alteram perficit, utut ſimulare magis in poteſtate noſtra ſit quam ſimulationem detegere: non tamen ſatis circumſpectus eſt in ſimulando, qui non intime novit, quomodo ſimulatio prodatur. Ideo non eſt, quod miremur, ſimulationis adeo ſtudioſos & amantes, ut cognoſci nolint, ſeu videri, qui non ſunt, ea tamen faciunt, ex quibus facillime cognoſcuntur, etſi communis notio ipſis abſtinentiam ab iis inſinuare potuiſſet, quam proverbio in vulgus noto exprimere ſolemus: ſi tacuiſſes, philoſophus manſiſſes.

§. 318.

De mutua amoris & odii diſſimulatione.

Qui amorem ejus, quem odit, ſimulat, odium diſſimulare vult, & qui odium ejus, quem amat, ſimulat amorem diſſimulare vult. Qui enim amorem ejus ſimulat, quem odit; is alteri perſuadere ſtudet, ſe ipſum amare, ut odium occultet. Quamobrem cum occultatio odii hoc modo facta diſſimulatio ſit (§. 717. *part 2. Phil. pract. univ.*); qui amorem ejus, quem odit, ſimulat, odium diſſimulat. *Quod erat unum.*

Similiter qui odium ejus ſimulat, quem amat, is eidem perſuadere ſtudet, quod ipſum odio habeat, ut amor occultetur. Quoniam itaque hæc amoris occultatio diſſimulatio eſt (§. 717. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui odium ejus, quem amat, ſimulat, amorem diſſimulat. *Quod erat alterum.*

Diſſi-

Dissimulatio ejus, quod est, finis simulationis est, simulatio medium dissimulationis (§. 848. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Dum odium dissimulamus, non alio fine id fit, quam ne alteri patefiat, consequenter in hoc casu ipsa dissimulatio finis est, qui simulatione intenditur (§. 717. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Et quoniam extra omnem dubitationis aleam positum est, fieri non posse, ut, qui alterum odit, eundem simul amet, & qui alterum amat, eundem simul odio habeat (§. 623. *part. 1. Jur. nat.*); simulatio amoris medium est dissimulandi odium. Eodem modo intelligitur, odii simulationem esse medium dissimulandi amorem. Utique supponitur simulationem detegi non posse ab eo, cujus causa simulatur. Enimvero quoniam non modo difficile est detegere simulationem, quemadmodum ex modo demonstratis patet, verum etiam non una ratio est, cur amorem vel odium simulanti habeatur fides; simulatio amoris, vel odii medium minime fallax esse solet dissimulationis odii, vel amoris præsertim cum pauci sint, qui de detegenda simulatione & dissimulatione cogitant, nisi experientia edocti fuerint, eum, qui amorem vel odium simulat, esse simulationis studiosum atque amantem, aut circumstantiæ quædam particulares simulationis suspicionem moveant. Quæ vero hic dicuntur de simulatione amoris odii dissimulandi causa & de simulatione odii dissimulandi amoris causa; intelliguntur etiam de rebus inanimatis & animalibus brutis. Quamobrem propositio præsens non modo utilis est ad dissimulandum amorem, vel odium; verum etiam nos admonet, ut satis circumspecti simus, ne decipiamur. Omnis veritas fœcunda est, etsi fœcunditatem non semper prospiciamus. Sufficit autem, ut cognita in casu obvio eam nobis afferat utilitatem, quam fœcunditas spondet.

§. 319.

De odio amore occluso non detegendo.

Quoniam qui amorem ejus, quem odit, simulat, odium dissimulat (§. 318.), amor autem simulari potest

non una de causa alia, veluti ut alterum permoveas ad tibi, quod petis, præstandum; *simulatione amoris detecta, nondum detectum est odium, quod dissimulatur*, consequenter *opera danda ulterius, ut odium detegatur, sollicite nimirum attendendo animum ad vultum, gestum, vocem atque sermonem* (§. 754. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*).

Qui affectum simulare vult, is fingere debet vultum, vocem, gestum, sermonem atque facta eidem respondentia (§. 809. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), & istiusmodi mutationes affectus sua sponte comitantur (§. 670. *Psych. empir.*). Qui eum dissimulare vult, impedire tenetur ne iisdem sit locus: id quod quoad vultum fieri nequit (§. 795. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), utut quoad cetera magis regnet arbitrium (§. 802. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Atque hinc oritur quædam contrarietas in ipso vultu, si eum fingere velis, qualem requirit affectus simulandus; ut ceteræ quoque mutationes, quas fingere magis in potestate est, inde alterentur, nec iis prorsus similes non maneant, quales affectui simulando conveniunt. Miscentur ea, quæ amori conveniunt, cum iis, quæ respondent odio, ut quædam illi, quædam huic conveniant, si integrum vultum aut complexum omnium mutationum in corpore observabilium spectes, in singulis autem, si in se spectentur, per motus contrarios producatur effectus, qui neutri prorsus respondet. Non diffiteor, multis, immo plurimis hoc nimis subtiliter excogitatum visum iri; quodsi tamen in observando satis fuerint acuti atque attenti, nec patientiam suam desiderari patiantur, rem ita sese habere experientur.

§. 320.

De amore odio simulato tecto. Similiter quoniam odium simulans, qui alterum amat, amorem dissimulare studet (§. 318.); eodem quo ante (§. 319.) modo patet, *simulationem odii detegendo nondum*

dum detegi amoris dissimulationem, consequenter *operam dandam esse ulterius, ut amor detegatur, ut ante* (§. *cit.*).

Quæ modo annotavimus de odio, quod amore simulato conclusum, (*not.* §. 319.), ea hic quoque tenenda sunt. Per se autem intelligitur, excipiendos hic esse eos casus, in quibus affectum simulatum & dissimulatum sua sponte prodit qui simulaverat atque dissimulaverat aut ubi de dissimulato jam aliunde constat, ut saltem opus sit simulationem detegi, ne animus simulantis mutatus credatur, vel circumstantiæ tales sunt, ut simulatione detecta pateat ratio dissimulationis. Etenim hi casus supponunt adhuc alia, quam quæ sumsimus. Propositiones autem non sunt extendendæ ultra id, quod sumitur, cum per ea determinetur id, quod vi eorum affirmatur, vel negatur. Hæc satis manifesta sunt ei, qui Logicæ atque Ontologiæ fuerit satis peritus. Non igitur est, quod miremur, Logicæ atque Ontologiæ ignaros vel prorsus contemtores, quales omnino sunt, qui dignitatem disciplinarum eorumque inter se nexum non perspiciunt, ideoque plurimi, ea non videre.

§. 321.

De affectu actiones respectu alterius.

Qui alterum odit, is non modo facere omittit, quod ipsi placet, verum etiam facere studet, aut faciendi occasionem captat, quod odii displicet. Qui enim alterum odit, ex ejus voluptate tædium seu molestiam percipit (§. 667. *Psych. empir.*), atque tædium ipsius appetit (§. 669. *Psych. empir.*), voluptatem vero aversatur (§. 670. *Psych. empir.*), consequenter fieri nequit, ut ea facere studeat, quæ voluptatem creant, quin potius ab his sese abstinet. Quamobrem cum id placeat, ex quo voluptas percipitur (§. 542. *Psych. empir.*); qui alterum odit, is facere omittit, quod ipsi placet. *Quod erat unum.*

Porro qui alterum odit, is tædia eidem creare, voluptate vero quo minus perfundatur impedire ſtudet (§. 671. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum id diſpliceat, quod tædium creat (§. 542. *Pſych. empir.*), ac per conſequens quod voluptate, qua frui poteramus, nos privat; qui alterum odit, is facere ſtudet, aut faciendi occaſionem captat, quod diſplicet. *Quod erat alterum.*

Inferri utrumque poterat etiam inde, quod odium tendat ad promovendam infelicitatem & impediendam, vel depellendam felicitatem alterius (§. 308.), vi notionis felicitatis & infelicitatis (§. 638. 639. *Pſych. empir.*). Me autem vel tacente patet, præſertim ſi recordemur eorum, quæ toties de latebris & receſſibus in animis hominum ubivis attendendis inculcavimus, non una de cauſa effectum odii impediri poſſe. Exempla igitur huc ſpectantia contra propoſitionem præſentem allegari non poſſunt. Atque idem tenendum eſt in aliis, vi eorum, quæ modo annotavimus (*not.* §. 320.). Quamvis vero adſint rationes ſufficientes, cur actus externus ceſſet, ut voti non damnetur oſor, cupiditas tamen omittendi, quod alteri placet, & faciendi, quod diſplicet, animum obſidet: poſito enim odio ponuntur quoque appetitiones & averſiones eidem convenientes, quemadmodum in ceteris affectibus quibuscunque. Diſtingvendum quoque eſt inter actiones, de quibus noſtri cauſa ſtatuimus, & eas, de quibus aliorum cauſa decernimus. In iſtis non attenditur odium, ac ideo perinde nobis eſt, ſive alteri placeant, ſive diſpliceant, cum eas non referamus ad aliorum opinionem. Atque hoc facere tenemur, quoties quæritur, quid legi naturæ conveniat, quid repugnet, ob indiſpenſabilem obligationem, quæ ab ea venit (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ceterum quæ ſupra obſervavimus de amore in caſu non diſſimili, (*not.* §. 299.), hic quoque tenenda, ſcilicet diſcernenda eſſe ea, quæ concitando odio inſerviunt (§. 674.

674. *Psych. empir.*), ab iis, quæ nostri causa fiunt. Quando osor facit, quæ alteri displicent, quia displicent, id facit sui causa, quatenus ex tædio alterius voluptatem percipit, quam incautus ad felicitatem suam refert (§. 638. *Psych. empir.*).

§. 322.

Quoniam qui alterum odit, non modo facere omittit, quod ipsi placet, verum etiam facere studet, ut faciendi occasionem captat, quod displicet (§. 321.), sicque appetitus osoris & ejus, quem odio habet, in diversa tendunt, in consensu autem mutuo in actiones suas unio animorum consistit (§. 301.); *odium unionem animorum impedit & superveniens tollit*, consequenter cum discordia sit diversitas voluntatis & noluntatis in diversis subjectis (§. 133. *Part. 7. Jur. nat.*), *discordiam parit*. *Odii effectus porro expenditur.*

Quemadmodum amor certissimum vinculum est, quo animi hominum uniuntur (*not.* §. 301.); ita odium hoc vinculum rumpit. Et cum amor, quatenus unit animos hominum (§. *cit.*), concordiam parit & servat (§. 132. *part. 7. Jur. nat.*); odium eandem arcet. Quemadmodum vero unio facilis est, siquidem uterque amantium in custodia legis naturalis fuerit tenax (*not.* §. 301.), quo ipso omne quoque odium fugatur (§.624. *part. 1. Jur. nat.*); ita ex adverso omnis discordia inde venit, quod homines actiones contraria ratione determinant, quam lege naturali præscribitur. Non perpendunt homines custodiam legis naturalis esse fontem omnis felicitatis (§. 396. & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), etsi appetitus eorum per naturam suam in eandem feratur (§. 324. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Omnium igitur maxime insaniunt, qui legem naturæ pax nullam esse somniant. Nec minor est illorum insania, qui obligationem actiones suas juxta eam determinandi a metu pœnarum deducunt, etsi non adeo manifesto in oculos incurrat.

§. 323.

De amore in osore & odio in amante concitando.

Si amorem ejus, quem quis odit, concitare volueris, necesse est ut osori persuadeas, ei, quem odio habet, quidpiam inesse, vel adesse, ex quo majorem percipit voluptatem, quam quantum est tædium ex eo perceptum, quod odium genuit. Et ex adverso si qui alterum amat persuadetur, inesse vel adesse quidpiam amato, unde tædium seu molestia major percipitur, quam quanta est voluptas ex eo percepta. quod amorem genuit, odium in eodem concitatur. Etenim si osor persuadetur, ei, quem odit, quidpiam inesse vel adesse, ex quo majorem percipit voluptatem, quam quantum est tædium ex eo perceptum, quod odium genuit; illud magis placet, quam hoc displicet (§. 542. *Psych. empir.*). Enimvero si in altero observamus, quæ nobis placent, alia vero, quæ displicent, eum simul amamus ac odimus, prouti ad causam vel amoris, vel odii attendimus (§. 695. *Psych. empir.*): quodsi tamen amor plurimum superet odium, vel odium amorem, in casu priori odium, in posteriori amor prorsus evanescit (§. 686. *Psych. empir.*), ac per consequens eum, quem odio habebamus, nunc amamus, & ex adverso eum, quem amabamus, nunc odimus. Quodsi ergo amorem ejus, quem quis odit, concitare volueris, necesse est, ut osori persuadeas, ei, quem odio habet, quidpiam inesse, vel adesse, ex quo majorem percipit voluptatem, quam quantum est tædium ex eo perceptum, quod odium genuit, & ex adverso si qui alterum amat persuadetur, inesse quidpiam amato, unde tædium majus percipitur, quam quanta est voluptas ex eo percepta, quod amorem genuit, amor in odium abit.

A posteriori ut veritatis convincamur repetenda hic saltem sunt, quæ de amore & odio se mutuo extingvente jam

jam olim in medium attulimus (§. 686. *Psch. empir.*). Quodsi quis ad actiones hominum quotidie observandas animum attendere sueverit; is propositionem præsentem, quemadmodum alias longe plurimas, ad notiones communes referre nullus dubitabit. Videmus enim oratoribus repræsentari & commendari ea, quæ ipsis placent & excusari ac emolliri ea, quæ displicent, ut saltem minus displiceant, si quis velit, ut ametur, qui odio habetur. Contrarium observamus in iis, qui omnem movent lapidem, ut in odium adducant eum, qui amatur. Multa homines docet natura occulto quodam modo, cujus ipsimet sibi non sunt conscii, quatenus ratio in anima quasi delitescens vim suam exerit in perceptionibus confusis. Iam vero ratio plenissimam lucem affundit, dum in disciplinis notiones confusæ reducuntur ad distinctas & distinctarum nexu efficiuntur adæquatæ. Quamobrem putandum non est, minime convenire, ut quæ notionibus communibus respondent in disciplinis demonstrentur, neque existimandum est hoc inutiliter fieri, cum notiones communes ad distinctas reductæ inserviant aliis detegendis a priori & quatenus praxi serviunt, eandem magis subjiciant potestati nostræ. Occultus iste docendi modus pertinet ad latebras & recessus in animis hominum (§. 72. *part.* 1. *Eth.*) ac inde petenda est distincta & intelligibilis ejusdem explicatio. Insinuat nimirum experientia animis hominum ideas multas, quibus notiones universales insunt, & dum in præsentibus attentionem quædam in se trahunt, quæ in iis continentur, imaginatio reproducendo ideas sistas attentionem vertit in ea, quæ ad notionem universalem spectant, quemadmodum ex natura facultatum animæ facile demonstrari potest, modo quis principia Psychologiæ animo comprehenderit. Hæc omnia cum nobis minime consciis in nobis fiant, immo fieri debeant, undenam veniant notiones istæ, & cur jam actu sint præsentes, atque in determinationem actionum nostrarum influant, ignoratur, nec

nec ab iis, qui nosse poterant, attenditur. Philosophi non est dicere, quod hoc vel illud doceat natura, vel quod natura notum sit; sed docere debet, quomodo natura id doceat, vel natura notum fiat, ne dicantur quæ intelligi nequeunt. Nec sufficit dicere, quod notiones istæ sint ideæ innatæ, aut rectius quod iisdem insint. Quodsi enim innatæ dicantur ideæ, quas anima ex seipsa quasi evolvit, ostendendum est, quomodo evolutio ista fiat, atque tunc incidimus in explicationem latebrarum & recessuum in animis hominum & dispulsis nebulis plenissima lux affunditur menti. Ex anterioribus autem patet, propositionem præsentem etiam valere de amore atque odio rerum inanimatarum atque animalium brutorum, ut minime opus videatur id demum demostrari.

§. 324.

Quando amans tædium percipiat ex voluptate amati.

Qui alterum amat, ex iis tædium percipit, quæ amato voluptatem creant, sed eidem quomodocunque officiunt. Etenim qui alterum amat ex ejus voluptate voluptatem percipit, si idem fuerit de objecto, quod voluptatem amato creat, judicium (§. 640. *Psych. empir.*). Enimvero si amans judicat, ea, quæ amato voluptatem creant, eidem quomodocunque officere, quod ipse non agnoscit; judicium amantis differt ab opinione amati, consequenter fieri nequit, ut ex voluptate, quam percipit amatus, amans quoque voluptatem percipiat Enimvero quoniam qui alterum amat, eundem considerat tanquam seipsum (§. 659. *Psych. empir.*); si qua eidem officere quomodocunque agnoscit, perinde est ac si accideret, quod sibi officit, consequenter se vel statum suum imperfectiorem reddit. Cum itaque hoc sibi repræsentet tanquam malum (§. 565. *Psych. empir.*), si vero malum cognoscimus, ex eo tædium percipi-

cipimus (§. 569. *Psych. empir.*); qui alterum amat, ex iis tædium percipit, quæ amato voluptatem creant, sed eidem quomodocunque officiunt.

E. gr. ponamus amantem delectari gloria amati! ecquis non videt, fieri haud quaquam posse, ut ex iis voluptatem percipiat, quæ gloriæ ipsius officiunt, quamvis amatus eadem sibi gloriosa esse putet, quin potius ex adverso molestiam inde percipere, propterea quod gloriæ suæ, præsertim ad immortalitatem memoriæ, officiat. Ita parentes contristantur vitiis liberorum impense amatorum, quibus ipsi delectantur. Et idem valet de bonis omnibus, qui amore universali complectuntur homines omnes, quando eosdem male factis delectari vident.

§. 325.

De commiseratione excitanda.

Si quis alterius commiserari debet, necesse est, ut malum, quo is affligitur, cognoscat eundemque amet. Etenim cum commiseratio oriatur, si alterum indignum judicemus malo, quo affligitur; necesse est ut malum, quo alter affligitur, cognoscatur (§. 695. *Psych. empir.*). Enimvero quoniam ejus non commiseramur, quem non amamus (§. 689. *Psych. empir.*); ut quis alterius commiseretur, præterea requiritur, ut eum amemus.

Sola cognitio miseriæ alterius ad concitandam commiserationem minime sufficere, exemplis quotidie obviis confirmari potest. Amorem autem esse fontem commiserationis, & ratio docet (§. 688. *Psych. empir.*), & experientia confirmat. Si videas juvenem, quem pulchritudo formæ commendat, ad supplicium ultimum duci, ejus commiseraris, quia pulchritudo formæ, quæ placet, amorem concitat (§. 645. *Psych. empir.*). Quodsi excipias, eum non indignum judicari supplicio, quod meruit; probe notandum est, aliud

esse judicare, num quis indignus sit malo, aliud num malum, quo affligitur, vel quod subire tenetur, meruerit. Quando enim alterum indignum judicamus malo, in quod incidit; malum referimus ad id, ob quod is nobis placet, non vero ad factum, quod istud peperit. Si quem amamus, ab eo malum ut procul absit in votis habemus, ac ideo indignum eodem judicamus. Lingva patria satis accurate mentem nostram exprimimus, ut differentia ista manifesto conspiciatur. Dicere nimirum solemus in exemplo dato, es sey Schade, daß ein so schöner junger Mensch auf solche Weise müße hingerichtet werden, quasi scilicet dolenda sit jactura juvenis tam formosi, qui hoc modo e medio tolli meruerit. Ut vero usum quendam propositionis præsentis indicemus, tenendum est eam nos jubere esse circumspectos, ne commiserationis excitandæ causa ad alterum deferamus querelas de miseria nostra, cujusque tandem causa id fiat.

§. 326.

De amore ante commiserationem concitando.

Quoniam si quis alterius commiserari debet, necesse est, ut eundem amet, atque malum, quo is affligitur, cognoscat (§. 325.); *commiserationem concitaturus ante amorem concitare tenetur, quam malum, quod alterum affligit, repræsentetur.* Idem valere, si commiserationem tui concitare velis, per se patet.

Si amor universalis, quem lex naturæ urget (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), & quo natura homini hominem commendat, omnium animos obsideret, ad concitandam commiserationem sufficeret sola miseriæ repræsentatio. Enimvero quam rara avis sit in his terris, nemo est qui nesciat, modo quid sit amor iste universalis sciat. Amor iste non aliam requirit rationem, quam quod is, qui amatur, homo sit. Sola humana natura, quam tecum communem habet, ratio ejus sufficiens est. Amoris universalis, qui extenditur ad homi-

homines promiscue omnes, ratio eadem esse debet in hominibus omnibus, consequenter in alio consistere nequit, quam quod omnium hominum commune est, ac per consequens ut alium ames non alia requiritur ratio, quam quod is sit homo. Sed de eo plura dicenda erunt suo loco. Quoniam vero multa obstant, quo minus amor universalis concitetur, ea utique attendenda sunt, quæ amori huic, vel isti in specie conciliando inserviunt, ubi commiserationem commovere volueris. Latet fomes amoris universalis in natura hominis, qui sua sponte flammam concipit, nisi alia obstent, ut tunc sola cognitio miseriæ commiserationi concitandæ sufficere videatur. Cum similis simili gaudeat (*not.* §. 297.), sola humanitas hominem invitat ad amorem aliorum, cujus magna vis est, modo non accedant, quæ eandem enervant. Ast erit alibi locus, ubi de eo disertius dicendum.

§. 327.

Quando animalium & rerum inanimatarum commiseremur.

Si animalia bruta & res inanimatas amamus, & ea, quæ ipsis accidunt, spectamus tanquam mala iisdem obvenientia; tam illorum, quam harum commiseramur, vel quasi. Amor rerum inanimatarum tendit ad eas conservandas, aut augmentandas, perficiendas, vel ornandas, si augmentari, perfici, vel ornari possunt (§. 294.). Quamobrem si destruantur, aut diminuantur, aut ipsis quid accidat, quod imperfectiores reddit, vel quodam ornatu suo privari videntur, id ipsum respectu earum habetur pro malo (§. 565. *Psych. empir.*), quo ipso eas indignas judicamus, quatenus appetitus fertur in contrarium. Quoniam itaque commiseratio oritur, si alterum indignum judicamus malo, quo affligitur (§. 695. *Psych. empir.*); rerum inanimatarum commiseramur, vel quasi, si eas amamus & ea, quæ ipsis accidunt, tanquam mala iisdem obvenientia spectamus. *Quod erat unum.*

Enimvero quando animalia bruta amamus, ea ſpectamus vel tanquam voluptatis capacia, vel per modum rerum inanimatarum, tanquam objecta, ex quibus a nobis voluptas percipi poteſt. Quodſi conſiderentur tanquam voluptatis capacia, amor eorum idem eſt, qui hominum (§. 657. *Pſych. empir.*) & infelices cenſentur, ſi dolore & moleſtia affliguntur (§. 639. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum alterius commiſeremur, ſi eundem amamus (§. 688. *Pſych. empir.*); animalium quoque commiſeramur, quatenus quoad perceptionem voluptatis, vel moleſtiæ aut doloris hominibus æquiparantur, ſi eadem amamus.

Quoniam vero rerum quoque inanimatarum commiſeramur, ſi ipſis accidant, quæ tanquam mala iisdem obvenientia conſiderantur, *per demonſtrata*, & animalia, quando ſpectantur tanquam ea, ex quibus voluptas percipi poteſt, rebus inanimatis æquiparantur (§. 657. *Pſych. empir.*); in hoc etiam caſu animalium commiſeramur, ſi ea, quæ ipſis accidunt, ſpectamus tanquam mala ipſis obvenientia, eademque amamus. *Quod erat alterum.*

Nos commiſerari animalium, quæ amamus, ſi ea doloris ac triſtitiæ capacia exiſtimamus & rerum inanimatarum quaſi commiſerari, ſi deſtruantur, vel quomodocunque deteriorentur, alibi jam oſtendimus (§. 701. 702. *Pſych. empir.*). Quoniam tamen hic agitur de affectibus concitandis, oſtendendum quoque erat, quanam opinione concitetur commiſeratio vel quaſi animalium & rerum inanimatarum, quæ amamus, ut conſtet quid ſit faciendum, ſi commiſerationem illorum, vel quaſi commiſerationem harum concitare velimus. Ecquis enim eſt, qui neſciat, haud infrequentes eſſe caſus, in quibus commiſeratione iſta vel quaſi alios permovere intendimus ad non faciendum, quod facere intendunt, aut a certis actionibus in poſterum

ſeſe

sese abstinendum. Ceterum cum commiserationem vel quasi animalium atque rerum inanimatarum jam olim exemplis illustraverimus, cum eandem a posteriori stabiliremus (§. §. cit.); non opus est, ut ad exempla provocemus, præsertim cum quotidie obvia sint, ut vix esse possit, qui talium non recordetur, modo non nimis negligens fuerit eorum, quæ ab hominibus fiunt, spectator, vel etiam actionum propriarum observator.

§. 328.

Quoniam animalium ac rerum inanimatarum commiseramur, vel quasi, si ea amamus & quæ ipsis accidunt spectantur tanquam mala iisdem obvenientia (§. 337.), commiseratio vero tristitia est ex alterius infelicitate percepta (§. 687. *Psych. empir.*), consequenter ex malo, quod ipsis obtigit (§. 639. 569. *Psych. empir.*); *si, qui animalia bruta vel res inanimatas amat, ea, quæ ipsis accidunt, spectat tanquam mala iisdem obvenientia, contristatur.*

Quando contristemur ob ea, quæ accidunt animalibus & rebus inanimatis solo ipsorum respectu.

Tristitiam hanc satis aperte loquuntur exempla, præsertim in eo casu, in quo nullum emolumentum, vel detrimentum nostrum apparet, quidquid tandem animali, aut rei cuidam inanimatæ accidat, ne excipi possit, quasi contristemur nostri saltem causa. Tristitiam istam produnt querelæ eorum, qui commiserantur, vel quasi, eandemque etiam attestantur judicia de funesto casu, qui commiserationem movet. Probe tamen tenendum est, hujus quoque tristitiæ, quemadmodum affectuum ceterorum omnium, dari gradus, ut subinde quasi in nascentia subsistant, quantitatis autem in præsenti nullam haberi rationem. Vide notionem commiserationis rerum inanimatarum & animalium alibi jam explicatam (§. 703. 704. *Psych. empir.*).

§. 329.

De miseria. *Miser* dicitur, qui malo cuidam obnoxius, quo affligitur, vel affligi potest. Quamobrem *Miseria* status est, qui determinatur per mala, quibus homo vel actu affligitur, vel affligi saltem potest, si animum ad ea attendit, & cogitationes suas in iisdem defigit. *Malum* vero *affligere* nos dicitur, quod tristitia aliisque affectibus molestis animum torquet. Quamobrem cum infelix sit, qui tædiis sive molestiis, consequenter affectibus molestis (§. 609. *Psych. empir.*), in quorum numero tristitia est (§. 619. *Psych. empir.*), torquetur (§. 637. *Psych. empir.*); *qui miser est infelix est, si malo suo affligitur.*

Omne malum, si cognoscitur, tædium sive molestiam creat (§. 569. *Psych. empir.*), & pro opinione idem sibi repræsentantis diversos affectus molestos suscitat (§. 609. *Psych. empir.*). Quamobrem malum omne ad causas miseriæ referri potest, immo referri etiam solet ab iis, qui in miseriam humanam declamant: studiose enim congerunt omnia mala tam privativa, quam positiva, eademque omni animi contentione exaggerant, quibus homo vel obnoxius est, vel obnoxius fieri potest. Nemo etiam est, qui miseros non dicat infelices. Quamvis vero ideis confusis insint certi respectus ejus, quod commune habent, differentiam quandam specificam parientes, ut iis discernendis diversa vocabula fuerint destinata; cum tamen non adeo facile sit diversos istos respectus animadvertere & animum ad eos attendere, ideo significatus multorum vocabulorum efficitur vagus & multa pro synonymis propemodum habentur, quæ non sunt, saltem esse non debent, ac difficile est eadem ad significatus determinatos & fixos reducere, ne incautus ipse incidas in synonymiam, quam sollicite vitare studebas. Accedit, quod in iis, quæ ad appetitum & aversationem quo-

quomodocunque pertinent, habenda sit ratio opinionis appetentis vel aversantis, ut eadem res, quatenus refertur ad hominem, vel statum ejusdem, pro diversitate opinionum alia aliaque appareat, & aliud sit judicium ex veritate statuentis, quam ex opinione. Infelicitas & miseria facillime confunduntur. Utraque certum hominis statum denotat. In utroque statu adsunt, quæ molestiam pariunt. Uterque status durationem per tractum quendam temporis supponit. Ac ideo in iis, quæ sub sensum cadunt, inter se conveniunt, & propterea accidit, ut hominem in hoc statu unus infelicem, alter miserum appellet, prouti hoc, vel istud vocabulum ipsi in mentem venit. Quodsi vero hosce duos status, quorum unum infelicitatem, alterum miseriam dicimus, a se invicem discernere velimus, discrimen aliud inesse non intelligitur, quam ut in infelicitate potissimum respiciatur molestia, qua afficitur animus alterius in miseria autem attendatur causa, quæ molestiam creat & animum inquietat. Hinc in æstimanda infelicitate magis sequimur opinionem ejus, qui molestia & inprimis molestis affectibus torquetur; in æstimanda autem miseria nostram de malo, quod molestiam creat, aut molestos affectus concitat, opinionem. Atque ideo non solum miserum vocamus eum, quem mala actu affligunt, sed etiam eum, qui iisdem obnoxius est, etiamsi de iis ipse nondum cogitat, nec propterea angitur animus ejusdem. Ponamus patrem mori, relictis liberis impuberibus & infantibus, nec ulla relinqui bona, ex quibus educationi eorum prospici possit: nemo non liberos hosce vocabit miseros, quamvis ipsi propter ætatem non cognoscant malum, ut eodem affligi possent. Ita miseros vocamus eos, qui vitio quodam corporis laborant, aut etiam animi, veluti si fuerint claudi, cœci, surdi, amentes, quamvis ipsimet malo hoc non affligantur, quatenus nimirum talia sunt, quæ eos affligere possunt, siquidem eadem cognoscant & cogitationes suas in

iisdem designant. Quicquid vero sit, cum definitiones in disciplinis, in quibus vocabula usurpantur tanquam termini technici, non tanquam voces in communi sermone familiares, sint arbitrariæ, utut quantum datur, ideoque absque urgente necessitate a communi loquendi usu non sit recedendum, sufficit, ac sufficere debet, nos terminis infelicitatis & miseriæ in eo significatu uti velle, quem iisdem tribuimus, consequenter inter infelicitatem & miseriam eam differentiam statuimus, quam modo explicavimus.

§. 330.

An miseria per se hominem infelicem reddat.

Quoniam qui miser est, tunc demum infelix est, si malo, cui obnoxius est, affligitur, non vero si affligi saltem potest (§. 329.); *miseria per se hominem non facit infelicem.*

E. gr. Apostoli erant utique miseri, quatenus multis malis erant obnoxii, quæ ipsis inferebantur propter doctrinæ christianæ propagationem. Non tamen propterea erant infelices, quia propter istas calamitates tristitia & molestis affectibus aliis non torquebant animum. Sed de his plura dicenda erunt, quando de patientia acturi sumus. Felices prædicamus eos, quos miseria sua non vexat. Unde confirmatur, quod paulo ante diximus, nos in miseria æstimanda magis respicere opinionem nostram, in infelicitate vero alienam (*not.* §. 329.). Quando enim de miseria judicandum, malum nobis repræsentamus quale nobis videtur, quando vero judicium ferendum de infelicitate, effectus mali attenditur, quem habet in eo, qui eidem obnoxius est. Equidem homini naturale est, ut ex malo quod cognoscit, tædium percipiat (§. 569. *Psych. empir.*), & hoc aliquid ad infelicitatem ejus confert, quantulumcunque fuerit (§. 639. *Psych. empir.*); ast cum infelicitas dicatur status, in quo tædia perdurant, ob molestiam qualem-

lemcunque non statim quilibet vocatur infelix. Et quia ea est rerum humanarum conditio, ut voluptates ac tædia sive molestiæ alternent; ideo si de infelicitate statuendum, potissimum attenditur ad tædiorum seu molestiarum prædominium & num hæ voluptate sint frequentiores, molestiæ autem transitoriæ & exiguæ non in censum veniunt, nisi infelicitatem declamare volueris. In moralibus tamen haud raro non inutile est, ut molestiarum quarumcunque in æstimanda infelicitate habeatur ratio.

§. 331.

Quoniam miseria status est, in quo homo malis obnoxius est (§. 321.), consequenter bonis privatur, qui iisdem opponuntur, ideoque etiam caret ea voluptate, quæ ex hisce bonis percipi poterat (§. 569. *Psych. empir.*); *miseria hominem privat iis, quæ ad felicitatem ejus quidpiam conferre poterant* (§. 638. *Psych. empir.*), consequenter *cum miseria privativa quædam infelicitas connexa est, quæ, si animus ad carentiam bonorum attendatur, in positivam abit, nisi voluptas aliunde percepta prædominetur* (§. 529. *Psych. empir.*). *De infelicitate privativa cum miseria connexa.*

Cum homines ex se judicent alios, nihil frequentius auditur quam infelices dici alios, qui carent voluptate positiva, qua ipsi fruuntur, & iis obnoxii sunt malis, quibus ipsimet vehementer affligerentur, siquidem eorum essent loco. Quod vero infelicitas privativa abeat in positivam, animo ad carentiam bonorum attento, indies quoque experimur. Neque enim desunt exempla eorum, qui sorte sua non contenti plurimum anguntur, quando vident alios abundare bonis, quibus ipsi carent & quorum cupiditate incensus est animus. Immo quis est, qui nesciat, plurima esse mala, hominum præsertim opinione talia, quæ in privatione bonorum consistunt & homines valde affligunt? Pertinet huc paupertas, egestas, mendicitas, carentia dignitatis, qua extol-

tolluntur alii, carentia laudis præsertim meritæ, quæ immerita tribuitur aliis & ita porro. Voluptatem vero prædominantem tollere molestiam, ipsum exemplum Apostolorum, ad quod ante provocavimus (*not.* §. 330.), atque martyrum docet, qui inter exquisitissima tormenta lætati sunt. Huc etiam referendum exemplum illorum, qui bona, quibus fruuntur, præferunt his, quibus carent, & quæ delectant alios, qui istis carent, ita ut, si optio daretur, sortem suam cum sorte illorum commutare nollent. Infelicitas privativa magis spectatur ab aliis, quam ab iis, qui eidem obnoxii sunt, sed eam in positivam abire non sinunt: immo subinde spectanda est, ut, dum alios judicamus meliore sorte dignos, eorum felicitatem positivam promovere studeamus, quantum in potestate est. Quodsi homines regerentur veritate, non opinionibus, alia prorsus foret rerum facies, quando de miseria & infelicitate pronunciandum. In Ethica autem demonstrandum est, quomodo veritate regi possint, missis opinionibus, quæ quod apparet cum vero confundunt. Atque hæc sequentibus partibus Ethicæ nostræ reservantur.

§. 332.

Quando commiseremur ejus, quem miseria infelicem non reddit.

Quoniam cum miseria privativa connexa est infelicitas quædam privativa (§. 331.), commiseremur vero alterius, si ex infelicitate alterius tristitiam percipimus (§. 687. *Psych. empir.*); *miseriam alterius sua opinione æstimans ejus commiserari potest, quamvis ea alterum non reddat infelicem.*

Si quis sorte sua contentus est, etiamsi meliorem mereretur, cum infelicitas privativa non abeat in positivam, vel etiam positiva quadam compensetur, utut certo modo miser dicendus sit, ac talis ab aliis habeatur, infelix tamen non est (§. 330.). Qui eum meliore sorte dignum judicant, sortem ejus miserantur, ideoque miseria alterius, quem malum

lum suum non affligit, commiserationem concitat. Atque sic apparet, infelicitatem privativam, quæ in positivam non abit, magis respici ab aliis, quam ab eo, in quem cadit. Quid quod haud raro contingit, ut, quæ infelicitatem privativam causantur, nonnullis sint causa felicitatis, quamvis apparentis? Noto enim notius est in antecedentibus jam sæpissime inculcatum, quantum hic dandum sit hominum opinionibus. Pertinet huc exemplum eorum, qui felices dicuntur errore suo, quamvis perspicaciores sortem eorum rectius miserentur.

§. 333.

Commiseratio tendit ad liberandum alterum a miseria, aut, si id fieri non possit, ad eam sublevandam, vel leniendam, immo etiam ad eam avertendam: Eos enim, quorum commiseramur, a malo, quod ipsis tædia creat ac tristitiam causatur, vel dolorem, liberare studemus, si possumus (§. 698. *Psych. empir.*). Quoniam itaque hominem miserum faciunt mala quæ eundem affligunt, aut affligere saltem possunt (§. 331.), & alterius etiam commiseramur, quando mala saltem affligere eum possunt, etiamsi non actu affligant, opinionem scilicet nostram secuti (§. 332.); commiseratio tendit ad liberandam alterum a miseria, si possumus. *Quod erat primum.*

Quo tendat commiseratio.

Enimvero quodsi in potestate nostra non sit miserum a miseria liberare, cum tamen eo tendat appetitus, in id fertur, quod in potestate nostra est, vel nobis esse videtur. Quamobrem si miseriam alterus saltem quodammodo sublevare, aut quomodocunque lenire valemus; appetitus huc determinatur, tumque commiseratio tendit ad miseriam sublevandam, vel quocunque modo leniendam. *Quod erat secundum.*

 Deni-

Denique cum avertere malum intentatum, vel casu quodam infausto imminens idem sit, ac alterum liberare a miseria instante, commiseratio autem tendat ad liberandum alterum a miseria, *per demonstrata n. 1.* eadem quoque tendit ad miseriam ab altero avertendam. *Quod erat tertium.*

Liberare a miseria & liberare a malo, sive quo quis premitur, si vel maxime idem non sentiat, sive quod saltem nunc imminet, unum idemque est (§. 331.). Quoniam vero qui alterius commiseratur, ad ejus tædia & tristitiam minuendum pronus est (§. 697. *Psych. empir.*), liberatione a miseria non aliud intenditur, quam ne alterius animus tædiis ac tristitia torqueatur. Quamobrem cum amor tendat ad depellendam infelicitatem alterius (§. 292.), consequenter mala, quæ homini tædia atque tristitiam creare possunt (§. 637. 569. *Psych. empir.*); tendentia appetitus ad liberationem a miseria tandem ab amore proficiscitur, quatenus is commiserationem concitat. Atque hinc liquido apparet, cur commiseratio arctissimo vinculo cum amore copuletur, ita ut sine hoc concipi nequeat. Immo inde quoque est, ut commiseratio mensuram capiat ex amore, & pro hujus diverso gradu major quoque, vel minor sit commiseratio, & ut pro varietate amoris variet quoque commiseratio. Si semper sincerus foret amor & ab omni labe immunis, plenariam quoque liberationem a miseria perpetuo appeteret, qui alterius commiseratur, & commiseratio extenderetur quoque ad omne periculum avertendum. Qui alterum ab omni miseria liberare vult, is, si non possit, quin saltem velit quod potest, consequenter eum liberare ex parte, aut, si ne hoc quidem in potestate est, alio quocunque modo miseriam lenire, dubitandum non est. Experientia quoque propositionem præsentem abunde confirmat quoad singulas partes. In tractatione autem speciali de vir-

virtutibus, quas inter etiam misericordia est, distinctius explicandi sunt singuli liberationum a miseria, itemque eandem sublevandi & leniendi modi.

§. 334.

Quo tendat commiseratio respectu brutorum.

Quoniam commiseratio erga bruta eadem est, quæ erga homines, si ea consideramus tanquam subjecta, quæ perinde ac homines malo affliguntur ac dolore torquentur (§. 704. *Psych. empir.*), commiseratio vero erga homines tendit ad miseriam, seu malum, quo affligi possunt, depellendum, leniendum & avertendum (§. 333.); *quando brutorum commiseramur, commiseratio tendit ad malum, quod dolorem parit, depellendum, leniendum, vel avertendum, si ea hominibus æquiparamus.*

Exempli loco est, si quis indigne fert canem ab altero, quamvis domino, verberibus immaniter cædi. Item huc pertinent intercessiones pro brutis, ne cædantur, & exprobrationes sævitiei in bruta adhibitæ. Atque hi affectus perinde ac in commiseratione hominum amoris mediati sunt, quatenus scilicet amor brutorum parit commiserationem eorum.

§. 335.

Quo tendat commiseratio rerum inanimatarum.

Commiseratio rerum inanimatarum tendit ad impediendam destructionem, vel deteriorationem, aut, si alterutra contigerit, ad eas instaurandas. Etenim si rerum inanimatarum commiseramur, vel quasi, ex earum destructione, vel deterioratione tristitiam percipimus, quatenus eas destructione, vel deterioratione indignas existimamus (§. 703. *Psych. empir.*). Quamobrem cum ideo contristemur, quod eas indignas judicemus destructione, aut deterioratione, sive quoad

ſubſtantiam aut certas qualitates, ſive quoad uſum (*not.* §. *cit.*); quin appetitus feratur in earundem deſtructionem, vel deteriorationem impediendam, aut ſi alterutra contigerit, ad easdem inſtaurandas dubitari nequit.

Si quis perdere vult imaginem, quam dignam judicamus ut conſervetur, ejus quaſi commiſeramur, ſi triſti animi commotione impulſi precamur alterum ne faciat. Qui rem quandam artificialem, quam amat, fregit, partes conglutinare ſtudet, ut a plenario interitu vindicetur, etiamſi ea non amplius præſtare poſſit uſum, cui deſtinatur. Similiter qui contriſtatur, maculam quandam contraxiſſe imaginem, quam amat, omni animi contentione annititur, ut ea tollatur. Pertinent huc judicia, quæ feruntur de iis, qui res, quæ conſervari merentur, deſtruunt, aut deteriorare ſolent. Produnt nimirum iſtiusmodi judicia, quid in affectibus abſconditum lateat.

§. 336.

Quo tendat commiſeratio, ſi animalia bruta æquiparentur rebus.

Quoniam animalia bruta æquiparantur rebus inanimatis, ſi ſpectentur tanquam deſtructionis, vel deteriorationis ſive quoad ſubſtantiam, ſive quoad uſum capacia (§. 704. *Pſych. empir.*), commiſeratio vero rerum inanimatarum tendit ad impediendam earum deſtructionem, vel deteriorationem, aut, ſi alterutra jam contigit, ad eas inſtaurandas (§. 335.); *ſi animalia bruta æquiparentur rebus inanimatis, commiſeratio tendit ad impediendam earum deſtructionem & deteriorationem qualemcunque, aut, ſi alterutra jam contigerit, ad ea mortua conſervanda, vel conſervandam memoriam eorum, & ad deteriorationem quomodocunque emendandam.*

Pertinent huc interceſſiones pro brutis ne occidantur, ſtudium arte defendendi cadavera avium adverſus corruptionem, picturæ animalium mortuorum, quæ viva amavimus, &

& quæ sunt alia hujusmodi, subinde observanda, quamvis rariora. Notandum vero est, appetitionibus, quæ insunt affectibus, non semper respondere actus externos, quibus perficitur id, ad quod tendunt, sed in votis terminari, quæ etiam extenduntur ad impossibilia: hinc audias dicentes, si hoc vel illud fieri posset, id fore cupiditati suæ conforme, aut, si possibile foret, ut hoc fiat, se ut fiat velle. Quamvis itaque ex factis colligatur, quo tendat appetitus, eidem tamen locus esse potest, etiamsi facta desint: id quod subinde verba produnt. Atque ideo, si tendentia appetitus exemplis confirmari debet, tam ad verba, quam ad facta, quibus proditur, animus attendendus. Ceterum hic relegenda sunt, quæ de rebus inanimatis & animantibus brutis jam olim exposuimus, quando de commiseratione egimus (§. 701. & *seqq. Psych. empir.*). Etenim in Psychologia empirica de affectibus multa jam tradidimus, quæ ad præsentem tractationem trahi poterant, hic non repetenda.

§. 337.

Si invidiam aliorum evitare velimus, odium eorum vitandum est, & curæ habendum, ut amorem eorum in nos concitemus. *De invidia vitanda.*

Etenim qui alterum odit, ea, quæ bona existimat, alteri invidet (§. 701. *Psych. empir.*), non vero invidet, si alterum non odit (§. 708. *Psych. empir.*), immo multo minus id verendum, si alterum amat (§. 709. *Psych. empir.*). Quodsi ergo invidiam aliorum evitare velimus, necesse est ut odium eorum vitemus, & curæ habendum, ut amorem eorum in nos concitemus.

Quemadmodum commiseratio concipi nequit sine amore, ita invidia non potest concipi sine odio. Non est quod dicas, indies fere contingere, ut homines invideant aliis bona, qui-

quibus potiuntur, etiamsi eos odio minime habeant: etenim tum odium cum invidia simul concitatur, sit ita quod illud concludatur, ut non appareat. Nimirum qui alteri invidet bona, quibus potitus est, ei displicet, quod iis gaudeat. Odium vero concitatur, si in altero quid observamus, quod nobis displicet (§. 674. *Psych. empir.*), etsi igitur alia causa non subsit odii, quamvis etiam adeo leviculæ in idem influere possint, ut a nobis ipsis non animadvertantur (§. *cit.*), ea tamen sola sufficit, ut nobis displiceat, alteri obtigisse bonum, quo gaudet: id quod inprimis accidit, quando id referimus ad nos, vel statum nostrum, atque carentiam ejus habeamus pro malo respectu nostri, vel alio quodam respectu quoad nos malum existimemus, quod alter eodem gaudeat. In casu itaque dato omnes circumstantiæ probe sunt excutiendæ, ne in judicando a veritate aberretur. Ceterum hæc propositio maximi momenti est in praxi morali, sicuti suo loco ostensuri sumus. Probe quoque notanda est differentia in eo spectanda, num invidia cesset, quia odium abest, an vero quia amor adest (*not* §. 708. *Psych. empir.*).

§. 338.

De invidia in alium concitata.

Si quis alterum odit, invidia in hunc concitatur, si exaggerantur bona, quibus gaudet, aut narratur, quantum ipsi faveat fortuna. Quodsi enim quis alterum odit, ea, quæ bona existimat, alteri invidet (§. 707. *Psych. empir.*). Quamobrem si exaggerentur bona, quibus gaudet, aut si per se talia sint, ut exaggeratione non indigeant, saltem narretur, quantum alteri faveat fortuna; quin invidia in eum concitetur fieri non potest.

Cum neminem odisse debeamus (§. 624. *part.* 1. *Jur. nat.*), nemini quoque bona sua invidere debemus. Præsens itaque propositio non docetur, ut sciamus, quomodo alias in invi-

invidiam aliorum adducere debeamus: quin potius eadem hunc habere debet usum, ut constet, quomodo maligni invidiam aliis conflare soleant, immo ut intelligatur, quomodo præter intentionem invidia alicui conciliari possit. Motum invidiæ longe omnium acerrimum dixit *Cicero*: est nimirum fons multorum malorum. Quamobrem multam in nobis exigit circumspectionem, ne vel ab aliis nobis, vel aliis a nobis incautis concilietur. Et multa cautione opus est, ut fortuna secunda ita fruamur, ne nobis noceat aliorum invidia. Utut enim in se verum sit, quod vulgo dicitur, *malo invidiam, quam misericordiam;* hinc tamen minime sequitur, ut in actionibus nostris determinandis nullam rationem habere debeamus invidiæ aliorum, quatenus ea vel evitari, vel sedari, vel mitigari potest, ne noceat. Vulgo dicitur in proverbio: Figulus figulum odit. Tum vero odio sociatur invidia, quæ cum illo simul concitatur, quatenus nobis displicet adesse quendam, quem putamus fortunæ nostræ adversum, aut si videmus, ipsi favere fortunam magis, quam nobis, etsi nos ipso non majorem, eidem tamen parem existimemus. Cum invidia, quando vires capit, misere torqueat animum hominis; homines malitiosi bona aliorum exaggerare student, ut invidia alios magis cruciet: immo ipsimet haud raro invidiam non alio fine simulant, quam ut invidia in aliis concitata majores capiat vires.

§. 339.

Si quis alteri quomodocunque persuadet, eum, cui bonum quoddam obtingit, vel qui eodem fruitur, eodem indignum esse; invidia in ipsum concitatur. Etenim si alteri quomodocunque persuadeas, eum, cui bonum quoddam obtingit, vel qui eodem fruitur, eodem indignum esse; is eum indignum judicat bono, quo potitus est, vel fruitur. Quamobrem *De alio modo concitandi invidiam.*

obrem cum invidia oriatur, si quis alterum bono, quo potitus est, vel fruitur, indignum judicat (§. 713. *Psych. empir.)*; si quis alteri quomodocunque persuadet, eum, cui bonum quoddam obtingit, vel qui eodem fruitur, eodem indignum esse, invidia in ipsum concitatur.

Quæ a posteriori in medium afferri poterant ad propositionem præsentem confirmandam, ea jam alias commemoravimus (§. 713. *Psych. empir.*), ubi simul ostendimus, quod, si quis alterum nondum odit, eo ipso odium cum invidia simul concitetur, sit ita quod odium conclusum lateat, ut non a quovis animadvertatur, præsertim si in anima non admittat, nisi talia, quorum sibi conscius est, & perceptiones confusas pro primivitis atque irresolubilibus habeat: quod præjudicium Psychologiæ & Ethicæ admodum infestum hodie occupavit mentem eorum, qui se supra alios sapere arbitrantur, doctrinæ solidæ contemtores, immo hostes. Facile patet modum hunc concitandi invidiam cum precedente conjungi posse, immo experientia docet, utrumque conjungi solere.

§. 340.

De cupiditate infelicitatis alterius. *Invidia gignit cupiditatem infelicitatis alterius.* Etenim qui alteri invidet bona, quibus potitur, aut fruitur, is eum odit (§. 711. *Psych. empir.*). Qui vero alterum odit, is tædium ejus (§. 669. *Psych. empir.*), consequenter infelicitatem appetit (§. 639. *Psych. empir.*). Quoniam itaque id appetimus, quatenus nobis voluptatem creare poterat (§. 156.), ideoque respectu nostri bonum putamus ut alter sit infelix (§. 5.), ex bono autem absentis, quod præsens esse malemus, repræsentatione cupiditas oritur (§. 809. *Psych. empir.*); invidia cupiditatem infelicitatis alterius gignit.

Tor-

Torquet invidia animum bonum, quo alter fruitur, aut quod obtinere debet. Ab affectu hoc molesto cum liberi esse mallemus, fieri haud quaquam potest, quam ut cupiamus, eundem privari bono, quo fruitur, aut spe ejus obtinendi excidere, aut, si id fieri nequeat, ut alia obtingant mala, quibus affligatur. Invidus itaque infelicitatem alterius in votis habet. Vix esse quenquam puto, qui veritatem propositionis præsentis in dubium vocaverit: experientia eam adeo aperte loquitur, ut nemini latere possit. Inde est, quod gaudeant homines rebus adversis ejus, cui bona sua invident. Quoniam vero hæc, quemadmodum cetera quoque fere omnia, quæ in Ethica traduntur, a posteriori satis manifesta sunt; ideo oleum atque operam perdi existimant longe plurimi, quod tam operose demum demonstrentur. Immo non desunt, qui hoc reprehendunt, aut prorsus exagitant, & acuminis defectui tribuunt, quod sine acumine minime vulgari cognosci nequit. Enimvero qui ita sentiunt, quænam sint philosophi partes ignorant, cujus est rationem reddere eorum, quæ sunt, aut esse possunt (§. 6. *Disc. præl.*), nec quid sit scire intelligunt, cum sine demonstratione scientia concipi nequeat (§. 594. *Log.*). Immo nondum didicerunt, quam facile fallat experientia, nisi ratione suffulciatur. Ecquis est, qui nesciat, nisi verioris Logicæ prorsus ignarus, eorum judiciis, qui sola experientia magistra utuntur, notiones plerumque respondere non satis determinatas, ut, quod fieri posse affirmatur, quando fieri possit ignoretur? Commendandum itaque est rationis & experientiæ connubium (§. 497. *Psych. empir.*), ideoque nec rationi nimium confidere, nec in sola experientia acquiescere debemus. Nullam autem excusationem merentur, qui quod in *Euclide* laudant, in philosopho reprehendunt, inprimis si ipsimet confiteantur, quod studium Matheseos propter evidentiam & certitudinem prætulerint philosophico, cum a demonstratione evidentia ista atque certi-

 tudo

titudo dependeat, demonstrationis autem evidentia, quæ certitudinem parit, debeatur Syllogismorum concatenationi: id quod puerile censetur in philosopho. Non multo acumine opus est, ut videamus, quam inepta sit istiusmodi hominum de viribus intellectus sui opinio & quam vana ipsorum fiducia, quam in iisdem collocant, ne duriora dicam.

§. 341.

Effectus hujus cupiditatis.

Quoniam invidia gignit cupiditatem infelicitatis alterius (§. 340.); *si qua alteri obtingunt, quæ opinione invidi eum reddunt infelicem, invidus gaudet.*

Invidus malum alterius pro bono suo habet. Quamobrem si quod alteri obtingit malum, sibi bonum quoddam obtingere putat. Quamobrem cum bonum præsens gaudium concitet (§. 624. *Psych. empir.*); absonum non est, ut invidus gaudio afficiatur, si alteri malum quoddam obtingit. E. gr. Si quis alteri invidet laudem, qua ornatur; is lætatur, si ab alio laudi ejus detrahitur, vel famæ ipsius macula adspergitur.

§. 342.

Quomodo invidia adversus bruta concitetur.

Si quis statu suo non contentus eandem cum statu bruti cujusdam comparat, eumque suo præfert; is eundem ipsi invidet. Etenim qui statu suo non contentus est, eundem aversatur & ut alius esset, mallet. Quodsi ergo bruto talem convenire videt, qualem ipse habere mallet, statum suum cum statu hujus comparans hunc illo meliorem existimat. Enimvero si quis animalis cujusdam bruti statum meliorem suo existimat, is ei eundem invidet (§. 725. *Psych. empir.*). Quamobrem si quis statu suo non contentus eundem cum statu

ſtatu bruti cujusdam comparat, eumque ſuo præfert, is eundem ipſi invidet.

Exemplum hujus invidiæ jam dedimus alias (§. 725. *Pſych. empir*), ibidemque annotavimus invidiam hanc potiſſimum eſſe eorum, qui ſe miſeros putant. His indigna videntur bruta, ut fruantur bono, quo ipſi carent, vel tacite ſupponentes, hominem præſtare brutis, ideoque indignum exiſtimantes brutum, cui melior ſors quam homini contingat. Latior tamen patet hæc invidia, quam forte videtur, cum plurimum dandum ſit etiam ſtultitiæ hominum, quorum opinioni in affectibus litatur. Quamvis vero jam alias oſtenderimus, brutis invideri ſortem ſuam, ſi quis eam meliorem ſua exiſtimat (§. *cit.*); hic tamen, ubi de modo concitandi affectus agitur, oſtendendum erat, quid fieri debeat & quod ſupponendum ſit, ut quis ſtatum ſuum ſtatu cujusdam bruti meliorem judicet. Non deſunt homines malitioſi, qui ut animum alterius torqueat invidia, hoc modo invidiam adverſus bruta concitant, ſicque ſtatum ſuum, aut, ſi mavis, miſeriam ſuam efficiant intolerabiliorem. Invidia hæc inſinuat haud raro blaſphemas in Deum cogitationes bonitati inprimis ipſius adverſas, & odium illis conflat, qui ſunt ſortis brutorum autores. Hac ipſa etiam propoſitio circumſpectionem commendat declamatoribus in miſeriam humanam, ne in comparanda ſorte humana cum ſorte brutorum miſeriæ humanæ exaggerandæ cauſa hanc extollant uſque ad invidiam.

§. 343.

Si quis alteri perſuaſerit, brutum indignum eſſe bono, quo fruitur; invidia in ipſum concitatur. Si enim alteri perſuaſeris, brutum indignum eſſe bono, quo fruitur, is idem eodem indignum judicat. Enimvero ſi quis brutum aliquod indignum judicat bono, quo opinione ſua fruitur,

Quomodo eadem alio adhuc modo concitetur.

invidia adversus ipsum oritur (§. 726. *Psych. empir.*). Quamobrem si quis alteri persuaserit, brutum indignum esse bono, quo fruitur, invidia in ipsum concitatur.

Exemplum huius invidiæ etiam jam dedimus alias (§. 726. *Psych. empir.*). Neque vero est, quod miremur, invidiam in bruta concitari cum bruta hominibus æquiparentur quoad ea, quæ ipsis obtingunt, nec ex horum numero excludantur ea, quæ per essentiam & naturam suam ipsis conveniunt, quia natura aut ejus potius autor quasi pro lubitu suo eadem ipsis tribuisse putatur: quæ opinio ex notione essentiarum arbitrariarum fluit. Sane hæc opinio in invidiam quoque influit, quæ hominibus conflatur. Quando vero bruta hominibus æquiparantur, quatenus voluptatis & doloris ac molestiæ sunt capacia, & fortunam tam secundam, quam adversam sibi experiri possunt; sicuti affectus alii, ita etiam invidia adversus eos concitatur eodem modo, quo adversus homines. Pendet affectus a perceptionibus confusis, in quibus non discernuntur, quæ diversa sunt, ut in appetitum & aversationem influerent. Quamvis itaque inhumanum videri poterat, affectibus in bruta indulgere; satis tamen experimur, id naturæ humanæ non ita repugnare, ut impossibile reddatur, sed saltem ut hominem dedeceat, utut etiam dentur casus, in quibus affectus istiusmodi decet hominem, veluti si commiseremur bruti cujusdam.

§. 344.

De quasi invidia in rem inanimatam concitanda.

Si alteri persuadetur, in re inanimata quidpiam deprehendi, quo eandem indignum existimat; invidia vel quasi in eandem concitatur. Etenim si cui persuadetur, in re inanimata quidpiam deprehendi, quo eandem indignam existimat, is utique eandem eodem indignam judicat. Enimvero si quis in re inanimata quid deprehendit, quo eandem indignam existimat, vel quod perinde est, judicat, id eidem

dem quasi invidet (§. 727. *Psych. empir.*). Quamobrem si alteri persuadetur, in re inanimata quidpiam deprehendi, quo eandem indignum existimat; invidia vel quasi in eandem concitatur.

Quod de invidia adversus animantia bruta concepta annotavimus (*not.* §. 342.), idem quoque de quasi invidia adversus res inanimatas concepta tenendum. Nimirum alias jam ostendimus invidiam istam vel quasi oriri, si quis in re inanimata deprehendit, quo eandem indignam judicat §. 727. *Psych. empir.*), inde igitur in praesenti, ubi de modo concitandi invidiam agitur, infertur, si ea concitanda sit, alteri persuadendum esse, in re inanimata tale quid deprehendi. Vidimus nimirum jam in antecedentibus, ad concitandos affectus non requiri veritatem, quam convictio parit, consequenter scientiam, sed sufficere persuasionem quibuscunque argumentis effectam. Hanc vero quasi invidiam cadere in homines alias quoque jam evicimus (§. *cit.*); ut, quamvis maxime inhumana videatur, immo a stoliditate aliena non sit, id ipsum tamen eam non efficiat impossibilem. Exemplo esse potest, si quis libro cuidam invidet involucrum elegans, quo eum indignum existimat.

§. 345.

Quoniam invidia vel quasi rebus inanimatis conflatur, si alteri persuaseris in iis quidpiam deprehendi, quo eandem indignam existimat (§. 344.), quando vero animantia bruta rebus inanimatis aequiparantur, invidia erga ipsa eadem est, quae erga res inanimatas sese exerit (§. 729. *Psych. empir.*); *si animalia bruta rebus inanimatis aequiparantur, invidia vel quasi ipsis conflatur ubi alteri persuadetur in iis quidpiam deprehendi, quo eadem indigna existimat.* *De animalibus rebus inanimatis aequiparatis.*

Plurimum hic datur stoliditati, cum animalibus invideant homines, quae ipsis natura dedit & quae essentia atque

que natura ipſorum in ſe immutabilis exigit. Sed affectus hominum ab opinione eorundem pendentes, quæ quam abſurda haud raro eſſe ſoleat, nemo eſt qui neſciat, rationis trutina æſtimandi non ſunt, cui nonniſi per accidens conveniunt, niſi ratione regantur. Vide, quæ alias ea de re diximus (*not.* §. 728. *Pſych. empir*).

§. 346.

Quo tendat invidia.

Invidia tendit ad alterum bono, quod ipſi invidemus, privandum, aut quo minus obtineat impediendum. Etenim qui alteri bonum, quo fruitur, aut quod eſt conferendum, invidet, is pronus eſt ad eum bono iſto privandum, aut quo minus hoc obtineat impediendum (§. 716. *Pſych. empir.*). Jacturam igitur boni, quo is fruitur, vel quod obtinere debet, appetit. Invidia igitur tendit ad privandum alterum bono, quod ipſi invidemus, aut ad impediendum, quo minus obtineat.

Duo nimirum ſunt caſus, quo invidia concitatur. Nimirum aut bonum, quod invidemus, alter jam actu habet, aut demum conſequi debet, ſive jam certum ſit, quod idem ſit obtenturus, ſive ſaltem fieri poſſit, ut obtineat. Utrumque nobis inviſum eſt, conſequenter mallemus, ut abeſſet. In caſu autem priori abeſſe nequit niſi eodem privetur; in poſteriori vero, niſi impediatur, quo minus obtineat. Atque hinc haud difficulter perſpicitur, quo tendat appetitus invidi, cujus tendentia quoque verbis prodi ſolet. E. gr. ſi alteri invidetur negotium quæſtuoſum, quo multum pecuniæ lucratur; invidus in votis habet, ut illius jacturam faciat, ſit ita quod in poteſtate ſua non ſit eodem ipſum privare. Immo ſi illud demum obtinere debet, invidus in votis habet, ne obtineat, ſi vel maxime id impedire minime poſſit. Quis quæſo eſt, qui neſciat, appetitum hominis in multa ferri, quæ quomodo obtineri poſſint ignorat,

rant immo quæ ipſimet efficere minime valent, vel etiam nolunt, ut appetitus in votis ſubſiſtat? Atque hoc inprimis obſervandum eſt in omni affectuum genere, in quibus ſaltem ſpectatur, quales in ſe ſint appetitiones affectui inexiſtentes (§. 603. *Pſych. empir.*), ideoque ſaltem attenditur ad objectum appetitionum, quod tanquam finis intenditur. Quæ vero ad media pertinent, ea demum ad conſequentia affectuum referenda ſuntque affectus ſtimuli, ut ea exequatur invidus. Atque inde eſt, quod contrariis affectibus facultas averſandi, aut noluntas determinetur ad averſionem executionis, quam in poteſtate ſua deprehendit. Hæc igitur non derivanda ſunt ex natura affectus, ſed alias agnoſcunt rationes per circumſtantias caſus dati determinandas. Inde porro eſt, ut in caſu præſenti ex actionibus, quibus quis alterum bono, quo fruitur, privare, aut quo minus id obtineat impedire ſtudet, vel etiam actu privat, aut impedit, quo minus obtineatur, non colligatur invidia, niſi conſtet id ideo fieri, quia ferre nequit ut alter fruatur bono iſto, vel id obtineat (§. 718. *Pſych. empir.*).

§. 347.

Quoniam invidia tendit ad privandum alterum bono, quod ipſi invidemus (§. 346.), & quo ideo eum indignum cenſemus (§. 713. *Pſych. empir.*), invidemus vero etiam animali bruto bonum, quo fruitur, & eodem ipſum indignum judicamus (§. 726. *Pſych. empir.*), eademque de cauſa invidia, vel quaſi etiam extendatur ad res inanimatas (§. 727. *Pſych. empir.*); *invidia quoque, ſi animantibus brutis bonum, quo fruuntur, invidemus, vel rei inanimatæ id, quo eam indignam judicamus, quaſi invidemus, appetitus tendit ad ea bono iſto privandum.* *Quo tendat invidia in bruta, vel res inanimatas concepta.*

Modus privandi cum plurimum variet pro diversitate objectorum & circumstantiarum aliarum, appetitiones quoque, quæ insunt invidiæ, plurimum variant, & verbis invidi produntur.

§. 348.

De irrisione concitanda. *Si invido persuaseris ea, quæ famæ alterius adversa sunt, vel quædam, quæ de eo novit, famæ alterius adversa esse; irrisio ejus concitatur.* Etenim si invidus observet, quæ sunt famæ alterius adversa, eum irridet (§. 735. *Psych. empir.*). Quamobrem si eidem persuaseris ea, quæ famæ alterius adversa sunt, aut, si qua de eodem jam novit, ea famæ ipsius adversa esse; irrisio ejus concitatur.

Irrisio supponit invidiam, nec sine ea concipitur. Etenim invidus ex felicitate alterius molestiam atque tristitiam percipit (§. 705. *Psych. empir.*), ideoque eam aversatur (§. 156.). Cumque invidia tendat ad privandum alterum bono, quo fruitur (§. 346.), ideoque invidus voluptate perfunditur, si is eodem privetur, in hac autem voluptate, cujus prædominium gaudium est (§.614. *Psych. empir.*), irrisio consistat ea utique invidiam supponit. Sane si quis gaudet, quod malo alter affligitur, is eum malo dignum judicat, ideoque eum odit (§. 723. *Psych. empir.*), cumque propterea dignum judicet malo, quia indignum judicat bono, ei bonum invidet (§. 713. *Psych. empir.*). Odium, invidia & irrisio arctissimo quodam vinculo cohærent, quod facile detegitur si rationem sufficientem irrisionis in casu dato scrutari volueris. Nec est, quod excipias, ad irrisionem requiri, ut id, ex quo gaudium percipitur alteri vitio verti possit, vel famam ejus quomodocunque lædat (§. 730. *Psych. empir.*). Ecquis enim est, qui nesciat, mala quoque physica & fortunam adversam opinione hominum aliis vitio verti & famæ ipsorum adversa existimari, quatenus ea meruisse censentur, quem

quemadmodum irrisorum sermones satis superque testantur, & vituperia aperte loquuntur (§. 813. *part. 1. Jur. nat.*). Exemplo quoque sunt eruditi, qui aliis famam invidentes omni animi contentione id agunt, ut eos aliis deridendos propinent. Atque inde est, quod controversiis immisceant famæ alterius adversa, saltem opinione sua & sui similium, quæ personam ejus tangunt, ad rem controversam vero nullum momentum afferunt (§. 734. *Psych. empir.*).

§. 349.

De carentia boni.

Quoniam irrisio concitatur, si invido persuaseris ea, quæ famæ alterius adversa sunt, vel quædam, quæ de eo jam novit, famæ ipsius adversa esse (§. 350.), carentia vero boni malum sit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), & vulgo omne malum, qualecunque tandem sit, aliis vitio vertitur, ideoque famæ adversum censetur; *si invidus putet, malum quodcunque famæ adversum esse, eique persuaseris alterum carere bono quodam, præsertim eo, quod ipsi quocunque respectu convenire videbatur; irrisio concitatur.*

Ponamus virum dignitate eminentem carere divitiis, ne dignitatem suam opinione communi tueri possit, utpote quæ in dignitate omnia ad splendorem revocat; carentia divitiarum sive paupertas in invidis irrisionem concitat. Similiter litteratores irrident philosophos & viros doctos alios, quorum magna sunt in scientiam merita, si elegantia styli, qua ipsi delectantur, in ipsorum scriptis desideretur, propterea quod putant, id adversari famæ ipsorum, cui ut detrahant, ignorantiam Latinitatis omni animi contentione exaggerant, utut ipsimet Latine non loquantur, dum sermonem purum, ab omni vitio remotum, se conservare putant: neque enim Latine loquitur, qui verbis Latinis utitur, sed qui verbis eas jungit notiones, ad quas significandas

iisdem usi sunt scriptores aureæ, vel argenteæ, quam vocant, ætatis. Ita etiam invidus irridet divitem, qui casu quodam funesto ad paupertatem redigitur, propterea quod famæ adversum censetur, fuisse divitem & esse pauperem.

§. 350.

Quo tendat irrisio.

Irrisio tendit ad detrahendum famæ alterius & labefactandam gloriam ejus. Qui enim alterum irridet, is ei famam invidet (§. 736. *Psych. empir.*). Quoniam itaque invidia tendit ad privandum alterum bono, quo fruitur (§. 346.); invidia tendit ad detrahendum famæ alterius, consequenter cum fama hominis sit communis hominum aliorum sermo de virtutibus intellectualibus & moralibus ejusdem (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*), & gloria consentiens bonorum & peritorum laus (§. 47. *Jur. Gent.*), vulgo autem veritas in opinionem vertatur, quæ ab ea recedit, etiam ad labefactandam gloriam ejus.

Veritatem propositionis præsentis illustrant exempla, ad quæ modo provocavimus (*not.* §. 349.). Id saltem hic notandum est, quod cum in Jure naturæ & Moralibus necesse sit, ut definitiones condantur veritati, non autem opinioni hominum convenienter, quæ ab illa recedit, notio quoque famæ & gloriæ ultra limites suos extendenda sit, ad quos ea trahit hominum opinio, qui multa famæ servire & ad gloriam facere putant, quæ illi potius detrahunt & hanc labefactant, aut saltem nihil ad utramque conferunt, ideoque etiam famæ ac gloriæ aliorum adversa judicant, quæ minime adversantur, quidni etiam subinde, quæ gloriam eorum augent. Quamobrem cum in omni affectu attendenda sit hominum opinio, qui eodem commoventur, in irrisione quoque quæ alterius famæ detrahunt vel gloriam labefactant æstimanda sunt ex opinione irrisoris. Non est quod

quod objicias, irrisionem non tendere ad detrahendum famæ alterius & labefactandam gloriam ejus, quia irreligionarii irrident non modo Theologos, verum etiam Philosophos, quod pueritiæ præjudicia nondum deposuerint, religionem pro fabula non habentes ad terrendum plebem indoctam excogitata. Cum enim gloriæ sibi ducant mentis perspicaciam, qua se supra alios excellere sibi videntur; præjudicia, quæ exprobrant, Theologis & Philosophis gloriæ ipsorum utique adversa judicant. Se nimirum suique similes eos esse putant, in quorum consentiente laude gloria consistit. Ceterum hic non attenditur, quo fine irrisor famæ aliorum detrahere, aut gloriam aliorum labefactare cupiat, sed perinde est, sive hoc faciat alteri nocendi, sive seipsum extollendi animo. Ecquis enim est qui nesciat, quam multi sint, qui famam consequi student aliorum famæ detrahendo? Præterea notandum est, irrisores non semper respicere individuum certum, cujus famæ detractum velint, sed haud raro etiam vagum.

§. 351.

De irrisione alio adhuc modo concitanda.

Si cui persuaseris alterum esse dignum iis, quæ opinione sua famæ ipsius adversantur; irrisio concitatur. Etenim si quis alterum dignum iis existimat, quæ opinione sua famæ ipsius adversantur, irrisio oritur (§. 740. *Psych. empir.*). Quodsi ergo alicui persuaseris alterum esse dignum iis, quæ opinione sua famæ ipsius adversantur, irrisio concitatur.

Irrisio supponit invidiam, quemadmodum jam supra annotavimus (*not.* §. 348.). Quodsi alteri persuadeas eum esse dignum iis, quæ famæ ipsius adversantur, eidem quoque persuades eum esse indignum fama, consequenter permoves ipsum, ut alteri famam invideat (§. 713. *Psych. empi.*). Quoniam itaque in modo concitandi irrisionem

ſupra ſuppoſuimus invidiam (§. 348.); propoſitio præſens adhuc addenda erat.

§. 352.

De iis, quos malum alienum per ſe delectat.

Si quem malum aliorum per ſe delectat, is odium occluſum in omnes homines habet, niſi adſit ſingularis ratio, cur aliquem amet, vel malum ejus averſetur. Si quem malum aliorum per ſe delectat, nulla apparet ratio, cur voluptatem ex malo alieno percipiat. Quoniam tamen eum odimus, ex cujus malo voluptatem percipimus (§. 661. *Pſych. empir.*), odiſſe autem alium nemo poteſt, niſi adſit ratio ſufficiens cur oderit (§. 70. *Ontol.*); ideo neceſſe eſt, ut odium occluſum habeat in alios. Cumque nulla ratio dari poſſit, quæ a perſona ejus, in quam odium habet, deſumitur; ideo neceſſe eſt, ut promiſcue odium habeat in homines alios omnes, quia nempe ſunt homines a ſe diverſi. *Quod erat unum.*

Enimvero ſi ſingularis quædam fuerit ratio, cur aliquem amet; tædium ejus, conſequenter malum (§. 5.), averſatur (§. 651. *Pſych. empir.*). Quoniam itaque fieri non poteſt, ut ex eodem voluptatem percipiat, ſeu eodem delectetur, ſi ſingularis quædam adſit ratio cur alterum amet; quem alias malum alienum per ſe delectat, is odium occluſum in alium habere nequit, ſi ſingularis fuerit ratio, cur eum amet. *Quod erat alterum.*

Similiter ſi ſingularis adſit ratio, cur malum alterius averſetur; neceſſe eſt, ut ex eo tædium ſive moleſtiam percipiat (§. 156.). Quamobrem denuo fieri nequit, ut voluptatem ex eo percipiat, ſeu eodem delectetur. Quodſi ergo ſingularis quædam adſit ratio, cur malum alterius is

is aversetur, quem alias malum per se delectat; ideo in eum, cujus malum aversatur, odium occlusum habere nequit. *Quod erat tertium.*

Dari istiusmodi homines, qui malo alieno delectantur, quia alienum est, experientia docet, & alibi jam monuimus, eos a nobis Schadenfrohe appellari, & gaudium, quod percipiunt, irrisionis summum gradum esse diximus (§. 746. *Psych. empir.*), ostendimusque, quamvis nulla ratio appareat, eam tamen non abesse, sed tantummodo latere (§. 747. *Psych. empir.*). Deficere in his amorem universalem, quem lex naturæ urget (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), satis superque liquet (§. 651. *Psych. empir.* & §. 5. *h.*). Defectus vero hujus amoris saltem efficit, ut ipsis perinde sit, sive boni, sive mali quidpiam alteri contingat. Quamobrem is ratio sufficiens non est, cur malum alienum eos delectet, quia alienum. Necesse igitur est, ut in malo in se spectato aliquid insit, quod sensum hilarat, ideoque seposito rationis usu respectu sui habetur pro bono (§. 4.). Cum igitur in id feratur appetitus (§. 589. *Psych. empir.*); defectus amoris tacite degenerat in odium, ut hujus ne quidem sibi conscius sit, qui alieno malo delectatur. Sua unum quemque trahit voluptas, ideoque etiam eos, quos malum alienum per se delectat, non idem delectat, ut ideo petulantiæ in aliis tribuatur, quod malitiæ tribuitur in aliis. *Nero* urbem incendit, quia delectabatur spectaculo flammarum sævientium, quemadmodum hodie delectantur Reges ignibus artificialibus tunc temporis ignotis, attentione omni in se conversa, non vero expenso damno, quod dabatur civibus. Et eodem modo intelligitur cur aliis hoc, aliis aliud placeat malum, quod aliis obtingit, quamvis rationes subinde sint adeo leviculæ, immo ridiculæ, ut pro nullis habeantur: rationes voluptatis æstimandæ sunt ex ejus genio, qui eadem trahitur. Rationes istæ haud raro, si non utpluri-

plurimum, continentur perceptionibus, quæ per confusas perceptiones a primis ungviculis casu oblatas sese insinuarunt animis hominum & clam in determinationem appetitus influunt. Atque ex hisce & aliis, quæ passim jam annotavimus, atque posthac annotaturi sumus, intelligitur, quam multa adhuc investiganda supersint, ut theoria exasciata de anima habeatur, modo non desint, qui præclare de nobilissima hac scientiæ parte mereri studeant. Quamvis enim pro præsenti rerum statu impossibile videatur, eorum, quæ ad latebras & recessus in animis hominum pertinent, theoriam exasciatam condere, quæ ad hæc abscondita in casibus datis detegenda sufficiat; nullus tamen dubito fore, ut fieri posse multa deprehendatur, quæ nunc impossibilia habentur. Ceterum adhuc notandum est, si singularis fuerit ratio, cur aliquem amemus, amorem attentionem trahere in personam amatam, ut id, quod nobis voluptatem parere aptum est, consideretur respectu hujus personæ, cujus tædium aversamur (§. 651. *Pyscb. empir.*) & ad quod ab ea avertendum nos impellit amor (§. 652. *Pyscb. empir.*). Aversio, quam gignit amor respectu alterius, vincit appetitionem, quam respectu nostri suscitat voluptas prævisa. Ac idem fere etiam tenendum est in casu altero, in quo singularis adest ratio, cur malum alterius aversemur quatenus id respectu etiam nostri malum agnoscitur, veluti si damnum nostrum conjunctum sit cum damno alterius, aut saltem metuendum. Neque hoc silentio prætereundum, odium occlusum non animadverti, si fuerit generale, cum id animis hominum sese insinuet, quando de ipsis nulla incidit cogitatio, & si concitatur in casu quodam dato, cum nulla adsit ratio a persona, in quam habetur, desumta, quæ saltem qua homo repræsentatur, & saltem attendatur voluptas, quam malum alienum parere aptum est, per se extendi promiscue ad hominis omnes, nisi adsit ratio, quæ id restænet, atque hoc modo effici universale. Maximi momen-

momenti est perpendere, quomodo notiones universales insinuentur per perceptiones confusas singulares.

§. 353.

De acquiescentia in se ipso concitanda.

Si alteri persuaseris ea, quæ fecit, bene facta esse; acquiescientia in se ipso concitatur. Etenim si quis a se facta bene facta opinatur, voluptatem inde percipit (§. 750. *Psych. empir.*), ideoque acquiescentia in se ipso concitatur (§. 749. *Psych. empir.*). Quodsi alteri persuaseris, ea, quæ fecit, bene facta esse, is a se facta bene facta opinatur. Quamobrem si hoc ipsi persuaseris, acquiescentia in se ipso oritur.

Probe notandum est, quod alibi jam inculcavimus (§. 751. *Psych. empir.*), in hoc affectu non attendendam esse nisi opinionem propriam de eo, quod fecimus, quamvis perinde sit, sive ipsimet nobis persuadeamus, sive persuadeant alii, ea quæ fecimus bene, aut, si mavis recte facta esse. Quamvis enim alius hoc nobis persuadeat, in concitando tamen hoc affectu unice sequimur opinionem nostram, non alienam, propriis videntes oculis ab alio licet nobis apertis. Affectum hunc esse jucundissimum, ostendimus alias (§. 753. *Psych. empir.*). Quamobrem plurimum interest, ut opinio, qua concitatur, sit veritati consentanea, ne agnito errore evanescat & in affectum molestum abeat. Quamvis enim opinio sufficiat ad eum concitandum, non tamen sufficit ad conservandum: perpetuitatem consequi nequit nisi a veritate, quæ sola immutabilis, cum ex adverso nihil opinionibus hominum sit mutabilius. Necesse autem est, ut veritatem agnoscamus: secus enim fieri potest, ut opinio veritati consentanea degeneret in opinionem erroneam. Quis enim est, qui nesciat, homines, qui assensum præbebant veritati, eamque pertinaciter defendebant, errori assensum præbere eumque non minus pertinaciter defen-

defendere, quia veritatis saltem persuasi, non vero convicti erant, quamvis convicti & sibi, & aliis videbantur, differentiam inter convictionem atque persuasionem minime perspecta, utpote non adeo facile agnoscendam, quemadmodum vulgo putatur. Affectui huic nomen dedit *Cartesius* (§. 754. *Psych. empir.*), quem esse ab aliis distinctum, ut pro peculiari quodam affectu recte habeatur, alias jam ostendimus (*not.* §. 751 *Psych. empir.*). Differre voluptatem opinione bene a se factorum producta a voluptate aliunde percepta in nobis experimur, etsi cautione opus sit, ut animum advertamus ad istiusmodi casus, in quibus præter istam opinionem in illam nihil aliud influit. Experimentum in moralibus difficile est propter diversum in appetitus, vel aversationis determinationem influxum, quem acute discernere non est cujusvis, utpote remotum, ut perceptioni uni tribuamus, quod multiplicibus simul concurrentibus tribuendum. Miscentur propter eundem haud raro plures affectus, qui simplex videntur cum non sunt. Et in communi inprimis sermone deficiunt vocabula, quibus diversa significari & verbis quoque a se invicem discerni debebant: id quod mirum non est, cum vulgus verba invenerit, & philosopi hactenus in iis, quæ ad animam spectant, nimis desiderari passi sint acumen suum. Obiter moneo, quam absurdum sit,ut litteratores in philosophia ubivis urgeant vocabula Latina, quæ in paupertate Latini sermonis desiderantur,; de qua conquesti sunt ipsi Autores Latini.

§. 354.

Quid in concitanda acquiescentia in se ipso præsupponatur.

Quoniam acquiescentia in se ipso concitatur, si alteri persuaseris ea, quæ fecit, bene seu recte facta esse (§. 353.), qui vero per se nondum judicare potest, num quod fecit recte fecerit, nec comprehendere, in quonam recti-

rectitudo ista consistat, judicio ejus confidit, quem judicem peritum putat; *si quis acquiescentiam in se ipso concitare velit in altero, necesse est ut alteri ante ingignat opinionem, se esse judicem peritum, nisi eadem jam imbutus sit animus ejus.*

Si quis credit, se quæ fecit recte fecisse, opinio ejus plerumque nititur approbantis autoritate. Creditur artifici in arte sua, quia ejus peritus existimatur. Hinc si præceptor approbat exercitium styli a tyrone factum, eumque laudat, tyro judicio ejus confisus putat se rem suam bene fecisse. Si Geometra approbat inventum in Geometria, quod ipsius judicio submittitur; qui quod sibi invenisse visus est judicio ipsius submittit, eodem confisus se inventorem esse putat. Plurimum itaque hic valet præjudicium autoritatis, quod etsi ex disciplinis exterminandum, ubi cum scientia nobis est negotium, propterea tamen utilitate sua non destituitur quemadmodum in civilibus, ita etiam in moralibus. Ab approbatione peritorum petitur quoque argumentum persuasorium, si persuadentis non ea sit autoritas, ut ipsi credatur. Quoniam vero argumenta persuasoria non idem habent pondus penes omnes, sed hoc maxime variat pro diversitate subjectorum quibus aliquid persuadendum; nimis prolixum foret, si, ubi quid alteri persuadendum esse ostenditur, argumenta persuasoria recensere vellemus. Eorum igitur discussio relinquenda est iis, qui quæ hic præcipiuntur ad praxin transferre voluerit. Argumenta persuasoria subinde absurda sunt, propterea tamen non improbanda, si ad persuadendum fuerint apta in casu dato. Talia enim esse debent, qualia permittuntur a subjecto, cui quid persuadendum. Quodsi moralitatis habenda ratio, ne quicquam committatur, quod ullo modo officiis sive erga alios, sive erga Deum repugnat; circumspectione utique opus est, nec a veritate longius recedendum, quam necesse est: ast horum disquisitio ad Rheto-

 ricam

ricam spectat, quæ modum persuadendi docet. Obiter quasi notamus, nec ex disciplinis argumenta persuasoria prorsus eliminanda esse, si tradantur in usum eorum, qui carent requisitis, sine quibus convinci nemo potest.

§. 355.

De acquiescentia in se ipso felicitatis causa.

Si judicium de eo, quod bene vel recte fecimus, fuerit verum; acquiescentia in se ipso ad felicitatem hominis pertinet, eademque magna ejus pars est. Si judicium de eo, quod a nobis bene, vel recte factum, fuerit verum, voluptas inde percepta vera est (§. 514. *Psych. empir.*). Quamobrem cum felicitas sit status, in quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*); voluptas quoque ex eo, quod bene, vel recte fecimus, percepta ad felicitatem pertinet. Quoniam itaque hæc voluptas prædominatur in acquiescentia in se ipso (§. 749. 614 *Psych. empir.*); acquiescentia in se ipso ad felicitatem hominis pertinet, si judicium de eo, quod bene, vel recte fecimus, fuerit verum. *Quod erat unum.*

Est autem acquiescentia in se ipso affectus jucundissimus (§. 753. *Psych. empir.*), ideoque summa voluptate perfundit animum (§. 608. *Psych. empir.*). Quamobrem cum tanto majorem felicitatis partem faciat voluptas, quo ea fuerit major (§. 107.); acquiescentia in se ipso magna felicitatis pars est. *Quod erat alterum.*

Equidem acquiescentia in se ipso oritur ex sola opinione bene a nobis factorum (§. 751. *Psych. empir.*), ut ideo perinde videatur, utrum judicium nostrum de eo, quod fecimus, fuerit verum, an falsum; non tamen inde sequitur acquiescentiam in se ipso semper referendam esse ad felicitatem hominis, nisi voluptatem veram cum apparente in eun-

eundem censum referre volueris, quemadmodum non sine magno periculo & detrimento vulgo fieri solet. Quantum vero intersit in præsenti casu discerni veram ab apparente, vel unico exemplo doceri potest. Ponamus *Mævium* sibi videri invenisse, quod virorum summorum acumen subterfugit, & se errorem eorum favente Minerva detexisse ac correxisse. Dubium non est, fore ut affectus iste jucundissimus demulceat animum ejus. Ponamus porro postea *Cajum* demonstrare, *Mævium* a veritatis tramitte recessisse; errore agnito non modo cessabit acquiescentia in se ipso, verum etiam affectus molesti occupabunt animum ejus, tanto quidem magis eundem torquentes, quo majore antea voluptate is perfundebatur. Ecquis igitur dixerit, perinde esse, sive judicium nostrum de eo, quod bene vel recte fecimus, fuerit verum, sive falsum, modo opinemur verum esse? Ecquis non dixerit, *Mævium* sibi visum fuisse fuisse felicem, non revera fuisse, cum voluptate sua viam straverit ad infelicitatem? Sane si voluptas vera ab apparente non esset distingvenda in æstimanda felicitate; voluptas omnis nocua ad felicitatem hominis referenda esset: id quod a ratione maxime alienum est. Distinximus ideo statum jucundum ab eo, in quo felicitas consistit (§. 105.), & eum a felicitate differre ostendimus (§. 106.). Felix dicendus non est, qui saltem videtur. Qualis quæso est felicitas, quæ infelicitatem in sinu suo fovet? Ceterum quanta pars sit felicitatis acquiescentia in se ipso, nemo melius intelligit, quam qui dulcedinem hujus affectus degustavit. Dulcedo enim hæc in eorum numero est, quæ ignorantur, nisi sensu percipiantur, aut, si ad animam spectant, quorum nobis conscii in eadem facti sumus. Ceteris surdis narratur fabula. Non est, quod excipias, ex demonstratione, qua evicimus acquiescentiam in se ipso affectum jucundissimum esse (§. 753. *Psych. empir.*), satis intelligi posse, quanta ejus esse debeat dulcedo. Aliud enim est

 nosse

noſſe, quod magna ejus eſſe debeat dulcedo, aliud vero hanc ipſam dulcedinem deguſtare. Nemo niſi expertus eandem cum dulcedine aliarum voluptatum comparare poteſt, ut quantum prævaleat agnoſcat.

§. 356.

Quænam inde cura derivetur.

Quoniam tum demum acquieſcentia in ſe ipſo ad veram hominis felicitatem referenda, ſi judicium de eo, quod bene vel recte fecimus, fuerit verum (§. 355.); ne nobis vana felicitate imponamus, *opera danda eſt, ut ſciamus, quid bene, vel recte factum ſit, & bene ac recte agendi habitum nobis comparemus.*

Forſan excipis ſuperfluam eſſe hanc operam, abſque moleſtia non ſuſcipiendam, cum ad concitandam acquieſcentiam in ſe ipſo ſufficiat opinio bene, vel recte factorum, non vero requiratur ſcientia, illaque non evaneſcat, multo minus in affectum moleſtum abeat, modo in ea opinione perſiſtamus: quæ etſi in ſe mutabilis ſit, non tamen propterea neceſſario mutetur. Sane videmus plurimos eſſe, quos ſua fallit opinio, qui tamen per omnem vitam non agnoſcunt eam ſe fefelliſſe. Quando igitur uterque moritur, tum ille, cujus de eo, quod fecit, judicium fuit verum, tum hic, cujus falſum eſt judicium, in ſtatu utriusque nullam eſſe differentiam, conſequenter utrumque æque felicem eſſe prædicandum. Non diffiteor, quæ hic dicuntur, magnam habere ſpeciem veritatis; aſt ea veritati conſentanea eſſe nego. Etenim ſi falſum eſt judicium, caſu ſaltem contingit, ne error agnoſcatur, quo tam facile detegi, quam occultus permanere poteſt. Quamobrem qui ſe felicem putat, cum revera non ſit, periculo infelicitatis continuo expoſitus eſt, ex adverſo vero, qui vera felicitate fruitur, ab iſto periculo immunis eſt. Nemo autem ſanus ſerio affirmare auſit, ſtatum eundem eſſe, in quo quis periculo infe-

infelicitatis continuo expositus est, & qui periculo isto vacat, ac propterea hunc isti non esse præferendum. In præsenti enim nondum consideramus, quo nos ducat obligatio naturalis, a lege naturæ veniens, quæ felicitati veræ nostræ consulit.

§. 357.

Acquiescentia in se ipso tendit ad conservandam felicitatem & ad bene ac recte faciendum, quod faciendum in posterum. Etenim acquiescentia in gaudio existit (§. 749. *Psych. empir.*), cujus dulcedo prorsus insignis est (§. 753. *Psych. empir.*). Quoniam itaque gaudium tendit ad conservandam felicitatem (§. 279.); acquiescentia quoque in seipso ad conservandam felicitatem tendit. *Quod erat unum.*

Quo acquiescentia in se ipso tendat.

Enimvero quoniam gaudium istud nascitur ex eo, quod a nobis bene ac recte factum est (§. 749. *Psych. empir.*); gaudium istud conservatur, si quod in posterum faciendum etiam bene ac recte faciamus. Quamobrem cum acquiescentia in se ipso tendat ad conservandam felicitatem per demonstrata, quo gaudium istud perpetuatur (§. 636, 614. *Psych. empir.*); acquiescentia quoque in se ipso tendit ad bene ac recte faciendum, quod in posterum faciendum est. *Quod erat alterum.*

Qui dulcedinem hujus affectus semel degustavit, cum voluptatem, qua animus demulcetur, voluptati omni reliquæ præferat, quin in votis habeat, ut eadem constanter ac perpetuo fruatur, fieri haud quaquam potest. Nemo est, qui eandem vili pendat & delectationes alias eidem præferat, quam inexpertus. Inde est, quod qui solida doctrina & inventis novis delectantur sensuales nauseent, quas tanti faciunt alii, nec illarum unquam pertædeant, immo si contingat,

tingat, eos re quadam alia delectari, illa tamen semper prædominetur. In definitione acquiescentiæ in se ipso mentionem saltem fecimus bene a nobis factorum, recte autem factorum nullam fecimus (§. 749. *Psych. empir.*), quia bene factum dici nequit, nisi quod recte factum. Sane in ipso communi sermone bene factum dicimus opus ab artifice, si secundum regulas artis nihil in eodem desiderari potest, ideoque si recte fecit artifex. In factis humanis duplex considerari potest rectitudo, altera moralis, altera physica. Physica esse potest sine morali & locum habet in ipsis factis scelestis, quæ quoad rectitudinem physicam nunc approbantur, nunc improbantur, licet in omni casu moraliter consideratæ improbentur. Enimvero cum lege naturali etiam ad recte agendum obligemur (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque etiam ad quemvis laborem recte perficiendum (§. 522. *part. 1. Jur. nat.*); qui bene agit etiam physice recte agit. Ast quoniam forsan pauci sunt, qui hoc perpendunt, majoris perspicuitatis causa bene ac recte facere conjungere voluimus, propterea quod exempla obvia probant, affectui huic locum esse, etiamsi physica saltem spectetur rectitudo, morali prorsus deficiente. Rectitudo physica a morali sejuncta arguit habitus intellectus, qui ad virtutis intellectuales referendi essent, nisi labem adspergeret vitium, habitus moralis pravus.

§. 358.

Qualis ea sit stimulus. Quoniam *acquiescentia in se ipso* tendit ad bene & recte faciendum, quod in posterum faciendum est (§. 357.); affectus hic *stimulus est ad studium bene ac recte faciendi perpetuandum.*

Ne propositio hæc in abusum trahatur, probe notandum est, id quod etiam in affectibus aliis observandum, stimulum istum pro diversitate factorum, quorum rectitudine affectus

fectus concitatur, ad certa facta restringi, quorum diversa esse genera nemo ignorat. Ita non ad eadem incitat Mathematicum, Philosophum, Poëtam, Oratorem, Historicum, Lingvarum cultores, pietatis aliarumque virtutum studiosos, artifices & opifices, immo ipsos operarios quoscunque. Variat autem affectus hujus dulcedo non solum pro diversitate perfectionis facultatum humanarum ad bene, aut recte agendum requisitarum, sed & pro diversitate opinionis, quam quis de illa fovet. Atque huc respiciendum est in affectu hoc concitando, quando alterius animo bene & recte ab ipso factorum opinio ingignenda (§. 353.). Nec minus huc animus advertendus, quando de dulcedine hujus affectus agitur, ne quis incautus eam, quam in suo genere experitur, conferat cum illa, quam alius in suo genere expertus. Autor Medicinæ mentis *de Tschirnhausen* supra voluptatem omnem extollit eam, quæ ex arte inveniendi percipitur, nec ab ea sententia abesse videtur *Cartesius*, cum acquiescentiam in se ipso affectum omnium dulcissimum prædicat. Ecquis vero dixerit dulcedinem hujus affectus esse prorsus eandem, quando pictor vel sculptor gaudet opere a se confecto, quod omnium peritorum admirationem concitat, aut approbationem meretur, nullum notari posse in eo defectum observans, si rigorosissime examinetur. Quemadmodum vero alias jam monuimus, in æstimanda jucunditate affectus alicujus habendam quoque esse rationem aliorum affectuum, qui in eandem simul influunt; ita idem quoque tenendum est de jucunditate acquiescentiæ in se ipso, cum qua plerumque affectus gloriæ conjungitur & in quem amor objecti, circa quod versantur facta nostra, influit. Fieri etiam potest, ut, qui diversis scientiis vel artibus excellit, diversitatem dulcedinis pro diversitate objecti variantis in se expertus, non eandem cum altero, qui una saltem excellit, sentiat, si vel maxime eodem facto affectus concitetur. Accedunt præterea varia præjudicia,

quæ amorem suæ Minervæ cum contemtu aliorum eandem non colentium ingignant.

§. 359.

De pœnitentia concitanda.

Si alteri persuaseris, ea, quæ fecit, male aut minus recte facta esse: pœnitentia concitatur. Quodsi enim alteri persuaseris, ea quæ fecit male, aut minus recte facta esse, idem quod fecit tanquam male, aut minus recte factum sibi repræsentat. Enim vero si quis, quæ fecit, sibi repræsentat tanquam male aut minus recte facta, pœnitentia oritur (§. 759. *Psych. empir.*). Eandem igitur concitabis, si alteri persuaseris, ea, quæ fecit, male, aut minus recte facta esse.

Theologi, qui vocabulum pœnitentiæ in significatu ecclesiastico sumunt, Romanis ignoto, hunc affectum contritionem vocant, quam pœnitentiæ partem appellant. Vide, quæ alias eam in rem jam diximus (*not.* §. 755. *Psych. empir.*). Et Theologi saltem in actionibus moraliter spectatis hunc affectum considerant, qui in sensu philosophico & communi sermone multo latius patet. Accedit, quod nos moralitatem actionum ipsam multo latius extenderimus, quam vulgo fieri solet, dum legi naturæ omnem tribuimus amplitudinem, quam habere potest, eam extendentes ad omnium actionum humanarum rectitudinem (§. 189. *part.* 1. *Phil pract. univ.*), & ipsum quoque decorum (§. 204. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quemadmodum necesse est, si obligatio naturalis ex ipsa natura humana & actionum moralitas ex eadem a priori deducatur, ut intime perspiciatur. Ast quot quæso sunt, qui moralitatem actionum intime perspiciunt, ne, eam arctioribus limitibus constringant, quam intra quos continetur. Quamvis enim dudum inculcatum fuerit a *Cicerone*, ipsa natura constitutum jus esse, seu legem naturæ in ea sufficientem rationem habere, & quamvis Philosophi & cum iis Theologi unanimiter pronunciaverint

verint, hominem per ipsam naturam suam obligari ad actionum suarum determinationem legi naturæ convenientem; constat tamen distincte explicatum non fuisse, quomodo jus ipsa natura sit constitutum, ut actionum bonitas & malitia ex iis, quæ homini naturaliter insunt, intelligatur, nec quomodo ipsa natura humana hominem obliget actiones bonas committere, malas omittere. Hæc ideo disertius monenda esse duximus, ut quam late pateat propositio præsens &; quousque extendatur intelligatur. Exemplum pœnitentiæ præbet *Petrus*, qni, quod Christum ter abnegasset, contristatus lachrymas largiter effudit: præbet vero etiam eruditus, qui invento quodam suo delectatus agnoscit errorem a se commissum, quamvis cautione hic opus sit, ut quod pudori tribuendum discernatur ab eo, quod pœnitentiæ est. Ad pœnitentiam nimirum referenda est sola molestia, qua inquietatur animus, si præter judicium de malitia actionis aut ejus a rectitudine, etiam physica saltem, aberratione nihil aliud attenditur.

§. 360.

Quid in concitanda pœnitentia præsupponatur.

Quia pœnitentia concitatur, si alteri persuaseris, ea quæ facit male aut minus recte facta esse (§. 359.), qui vero per se nondum judicare potest, num quod fecit recte fecerit, nec comprehendere, in quonam rectitudo consistat, ut se minus recte fecisse intelligat, judicio ejus confidit, quem judicem peritum putat; *si quis alterum ad pœnitentiam permovere voluerit, necesse est ut alteri ante ingignat opinionem, se esse judicem peritum, nisi eadem jam imbutus sit animus ejus.*

Quæ de argumento suasorio ab autoritate petendo notanda sunt, ea jam superius annotavimus (§. 354.). Observandum tamen adhuc est, difficilius hoc argumento persua-

suaderi homines, quod male aut minus recte fecerint, quam quod bene aut recte fecerint. Hoc adeo notum est, ut dudum invaluerit pervulgatum istud: quod quis maxime vult, id maxime credit. Quamvis enim id latius pateat, ad præsentem tamen casum quoque trahendum.

§. 361.

De pœnitentia infelicitatis causa.

Pœnitentia ad infelicitatem hominis pertinet, eademque magna ejus pars est. Quem enim pœnitentia torquet, is male vel minus recte a se facta, quæ fecit, existimat, ideoque tristitia, vel molestia affligitur (§. 755. *Psych. empir.*). Quamobrem cum quod homini tædium sive molestiam creat, consequenter etiam quod tristitiam parit (§. 619. *Psych. empir.*), ad infelicitatem ejus quid conferat (§. 639. *Psych. empir.*); male vel minus recte factorum opinio ad infelicitatem hominis quid confert, consequenter eadem concitata pœnitentia ad infelicitatem hominis pertinet.

Idem ostenditur hoc modo. Pœnitentia cum sit tristitia ex eo, quod a nobis male, vel minus recte factum existimamus, orta, vel saltem tædium inde perceptum (§. 755. *Psych. empir.*); ad eum statum pertinet, quo tædia perdurant. Quoniam itaque status hic infelicitas est (§. 637. *Psych. empir.*); pœnitentia ad infelicitatem hominis pertinet. *Quod erat unum.*

Est autem pœnitentia affectus molestissimus (§. 758. *Psych. empir.*), ideoque maximo tædio afficit animum, seu quod perinde est, maximam molestiam creat (§. 609. *Psych. empir.*), & quia factum infectum fieri nequit, ab hac molestia non facile liberatur animus. Quamobrem cum tanto majorem infelicitatis partem faciat molestia, quo ea fuerit

fuerit major & quo longius durat (§. 109.); pœnitentia magna infelicitatis pars est. *Quod erat alterum.*

Quemadmodum affectus omnes, ita etiam pœnitentia gradu differt, ita ut subinde vix ac ne vix quidem agnoscatur, animum affectu commoveri. Hoc tamen non obstante, semper ad infelicitatem hominis referenda pœnitentia. Et si vel maxime molestia, quæ opinione male vel minus recte factorum suscitatur, non ingens videatur, intensitatis tamen defectum duratio supplere solet, ut ideo sibi ab eo, cujus posthac pœniteat, maxime cavere debeat qui felix esse cupit.

§. 362.

Cum pœnitentia ad infelicitatem hominis pertineat, eademque magna ejus pars sit (§. 361.); *opera danda est, ut de quid male ac minus recte fiat sciamus, aut saltem non ignoremus, & omni solicitudine caveamus, ne male, ac minus recte faciendi consuetudinem nanciscamur, seu faciendi ea, quorum pœnitet.* *Quænam inde fluat cura*

Quam difficile, si non prorsus impossibile sit, inveteratam consuetudinem expellere, nemo est qui nesciat. Non alia sane, quam hac de causa pœnæ emendatrices nihil valent adversus consuetudinem inveteratam, ita ut homines scelerati ultro confiteantur, sibi impossibile esse ut a scelere sese abstineant, quamvis scelere commisso sibimetipsi indignentur, quod fecerint. Quanto igitur difficilius est huic malo afferre medelam; tanto quoque majore sollicitudine cavendum, ne incidamus in consuetudinem ea faciendi, quorum pœnitet. Et quoniam appetitus hominis per naturam suam in felicitatem fertur (§. 324. *prat. 2. Phil. pract. univ.*); hæc sollicitudo maxime convenit naturæ humanæ.

§. 363.

Pœnitentia tendit ad depellendam infelicitatem & ducit ad propositum id, cujus pœnitet, in posterum non faciendi: quod nisi *Quo tendat pœnitentia.*

nisi generale est, si quidem factum non fuerit iterabile. Pœnitentia enim in tristitia consistit (§. 755. *Psych. empir.*), qua vehementer inquietatur animus (§. 762. *Psych. empir.*). Quoniam itaque tristitia tendit ad infelicitatem depellendam (§. 279.); pœnitentia quoque ad depellendam infelicitatem tendit. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam tristitia ista nascitur ex eo, quod a nobis male, vel minus recte factum (§. 755. *Psych. empir.*); ea perpetuatur, si ea, quæ in posterum facienda, male aut minus recte quoque faciamus. Quamobrem cum pœnitentia tendat ad depellendam infelicitatem, *per demonstrata;* consequenter ad non continuandum eum statum, in quo animus tædiis ex male vel minus recte factis perceptis inquietatur (§. 637. 755. *Psych. empir.*); pœnitentia ducit ad propositum id, cujus pœnitet, in posterum non faciendi. *Quod erat secundum.*

Quoniam tamen per se patet, fieri non posse, ut pœnitentia ducat præcise ad propositum hoc factum in posterum non iterandi cujus pœnitet, si iterabile non fuerit; quando iterabile non est, propositum esse nequit nisi generale nil quicquam committendi, cujus nos pœnitere possit. *Quod erat tertium.*

Quo molestior est pœnitentia, eo ardentius quoque ab hoc affectu liberari cupimus, eundemque aversamur, consequenter si ad causam ejus animum attendimus, ad hanc ipsam extenditur aversio: unde nascitur propositum factum istiusmodi non committendi. Propositum autem hoc vel generale est, quatenus extenditur ad omne, quod male aut minus recte a nobis fieri potest; vel speciale, quatenus præcise hoc factum in specie respicit. Illud propositum præ-

præsupponit, ut factum in genere repræsentetur tanquam causa affectus molesti, quatenus nimirum tale est, quod malum, aut minus rectum judicatur; hoc autem præsupponit, ut factum in specie repræsentatur tanquam causa affectus molesti, quatenus est factum, e, gr. culposum, quo damnum certum quoddam datum, vel dari poterat, veluti homicidium committi, aut incendium fieri. Dari autem facta non interabilia, exemplum Iudæ Christum prodentis probat. Propositum plerumque speciale est, quod pœnitentes verbis satis declarant, quando dicunt, se hoc, cujus pœnitet, iterum facere nolle. Ast generale propositum, quamvis in speciali latere videatur, majus tamen acumen requirit in pœnitente, quam quo vulgo utuntur plerique, & concurrunt præterea rationes aliæ, cur aversio ad propositum speciale restringatur. Sola tamen pœnitentia non sufficit, ut in proposito isto persistamus, & quando occasio denuo faciendi id, cujus nos pœnitebat, offertur, afacto isto denuo committendo nos abstineamus, si vel maxime propositi istius fuerimus memores: id quod omnium maxime obtinet, si inveterata fuerit consuetudo idem faciendi.

§. 364.

Quando odium facti, cujus nos pœnitet, concitetur.

Si factum nobis repræsentamus tanquam causam pœnitentiæ seu molestiarum, quibus in hoc affectu torquetur animus; odium ejusdem concitatur. Factum enim, cujus nos pœnitet, ad res inanimatas pertinet, quod per se patet. Quoniam itaque rem inanimatam odimus, si in ea quidpiam deprehendimus, quod nobis tædium creat, sive molestiam (§. 679. *Psych. empir.*); si factum nobis repræsentamus tanquam causam pœnitentiæ, sive molestiarum, quibus in hoc affectu torquetur animus, odium ejusdem concitatur.

Displicet omnino factum, cujus nos pœnitet, quatenus animum adeo inquietat (§. 542. *Psych. empir.*). Quodsi ergo

ergo huc animus advertatur, quin odium absit fieri non potest (§. 677. *Psych. empir.*). Quodsi adeo fieri posset, ut facto, quod nobis tantum molestiarum creat, mali quiddam accideret, quemadmodum homini, animus non minus dispositus esset ad voluptatem inde percipiendam, quemadmodum ex malo, quo affligitur homo, quem odio habemus (§. 661. *Psych. empir.*). Ast cum hoc fieri minime possit, factum ita aversamur, ut ejus memoriam deleri mallemus, sicuti personæ & rei odiosæ conspectum ferre non possumus. In perceptionibus & percepturitionibus confusis multa insunt, quæ ab objectis aliis ad alia transferuntur, quibus repugnant, ut distincte nonnisi per fictiones explicari possint, & istiusmodi perceptionibus tanto magis perturbatur animus. Si quis talia experiri voluerit, is acutum se præstet necesse est in observando, quando anima a perceptionibus confusis affectum generantibus ad distinctas transit & ad appetitiones atque aversiones discernibiles ex illis ortas. Si quis ad arcana animæ penetralia admissus fuerit, ei nihil absurdius videri poterit materialismo, cum pudendam Materialistarum oscitantiam deprehendat, quando singulare acumen jactant. Habet equidem etiam mechanismus sua arcana arcanis animæ respondentia, quibus conservatur harmonia perpetua inter animam atque corpus; non eædem tamen sunt utrobique rationes. Poterant hæc disertius explicari ex principiis Psychologiæ rationalis, quæ alias demonstravimus, sed ad tantas ambages descendere non est hujus loci: sufficit excitasse attentionem eorum, qui in philosophando recto tramite incedere didicerunt.

§. 365.

Quando pœnitens sibimet ipsi indignetur & irascatur.

Si quis se considerat tanquam autorem facti, cujus pœnitet, indignationem in se convertit, immo si se ipsum consideret tanquam causam molestiarum, quibus torquetur animus, seu mali, quo affligitur, sibi irascitur. Si quis enim se considerat tanquam auto-

autorem facti cujus pœnitet, sibimetipsi injuriam fecisse videtur. Quoniam tamen odium, quod gignit displicentia (674. *Psych. empir.*), non prævalet adversus amorem sui homini naturalem; propterea malum sui non cupit, quia malum sibi intulit, attentione in autorem facti, non in id, quod inde secutum, conversa, consequenter vindictæ cupiditas abest (§. 871. *Psych. empir.*). Quoniam itaque si tædium ex injuria nobis ab altero illata percipimus, a vindictæ tamen cupidine alienum habemus animum, indignatio oritur (§. 873. *Psych. empir.*); si quis se considerat tanquam autorem facti, cujus pœnitet, indignationem in se convertit. *Quod erat unum.*

Enimvero si quis attentionem suam omnem convertit in tædia, quibus torquetur animus, non vero in factum, ex quo ea consequuntur, & se considerat tanquam causam hujus mali, quo affligitur, cum ira oriatur ex opinione mali ex facto alterius nobis emergentis (§. 868. *Psych. empir.*), quin nobismetipsis irascamur fieri non potest. *Quod erat alterum.*

In moralibus non insolens est, ut homo se consideret tanquam subjectum duplex, ideoque certo respectu tanquam subjectum a se ipso diversum. Naturaliter homo se ipsum amat, quatenus appetitus ipsius naturaliter fertur in felicitatem suam (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.* & §. 606. *part. 1. Jur. nat.*), atque inde nascitur voluntas constans & perpetua felicitatem suam promovendi, & hactenus appetitus sensitivus cum rationali consentit. Nulla igitur ratio est, cur homo quasi duplex subjectum spectetur, ita ut in uno resideant facultates superiores, in altero inferiores. Enimvero quando contingit, ut, seposito usu facultatum superiorum, abusu inferiorum, quæ ab illis regi debebant,

bant, ne exorbitarent, homo faciat, quæ ipsum infelicem reddunt, quatenus agnoscit se sibimetipsi contrarium fuisse, ut duplicem quasi in se voluntatem agnoscat; ratio omnino sufficiens adest, cur se consideret tanquam duplex subjectum, diversis voluntatibus unum ab altero distingvens. Quatenus igitur se ipsum amat, se tanquam se considerat, quatenus vult, ut sit felix; quatenus vero se reddidit infelicem tanquam personam a se diversam. – Poterat hoc illustrari exemplo *Pauli* Apostoli inter hominem interiorem & exteriorem distingventis, quasi ipse sit non unus idemque homo, sed ex duobus hominibus vinculo quodam inter se junctis componatur: sed ne videamus falcem immittere in alienam segetem, uberiorem discussionem Theologis relinquimus. Quodsi vero homo se consideret tanquam personam a se diversam, quatenus facto suo incidit in malum, quo affligitur, iisdem affectibus animus ejus obnoxius esse debet, quibus obnoxius fit, dum alius facto suo idem malum ipsi intulit. Factum, cuius pœnitet, duplici omnino modo considerari potest, vel quatenus consideratur ejus autor, qui id commisit, vel quatenus spectatur consequens, quod est malum inde consecutum, & per consequens quatenus is, qui factum commisit, est causa mali nobis præsens. Diversa hæc repræsentatio facti diversos quoque concitat affectus. Perinde vero est, sive persona, quæ factum patravit, fuerit persona a nobis diversa, sive nosmetipsos hoc respectu consideremus tanquam personam a nobis diversam, vi eorum, quæ modo uberius explicavimus. Produnt autem homines, quos facti pœnitet, verbis tam indignationem in se conversam a cupiditate vindictæ liberam, quam iram cum eadem conjunctam, ut propositio præsens a posteriori satis superque confirmetur. Non tamen opus est, ut cupiditas vindictæ semper in actum externum prorumpat, cum id nec fiat, quando aliis irascimur. Sed de eo dicemus suo loco,

§. 366.

§. 366.

Si alteri persuaseris, quod alii de ipso, vel factis ipsius benigne judicent, vel judicaturi sint, glória concitatur. Etenim si alteri persuaseris, alios de ipso vel factis ejus benigne judicare, vel judicaturos esse; is benignum aliorum de se factisque suis judicium sibi repræsentat. Quamobrem cum opinione benigni aliorum judicii de se factisque suis repræsentatione gaudium concitetur, aut saltem voluptas excitetur (§. 766. *Psych. empir.*), & in hoc gaudio, vel voluptate gloria consistat (§. 765. *Psych. empir.*); si alteri persuaseris, quod alii de ipso vel facto ipsius benigne judicent, vel judicaturi sint, gloria concitatur. *De gloria concitanda.*

Quid sit benignum aliorum de nobis nostrisque judicium, alias jam explicavimus (§. 765. *Psych. empir.*). Subjectum hujus judicii sunt non modo omnia, quæ personam nostram concernunt, sive ea natura nobis insint, sive a nobis acquisita, veluti dotes naturales & habitus exercitio comparati tam intellectuales, quam morales, immo habitus quoque corporis, verum etiam omnia, quæ quomodocunque nostra dici possunt, quo inprimis referenda sunt ea, quæ fecimus. Quoniam vero prædicatum, quod subjecto tribuitur, non æstimatur veritate, sed opinione ejus, qui affectui indulget; ideo probe considerandum est, quanti quis faciat judicium aliorum, quod ipsi persuaseris. Quemadmodum multi vanis delectantur laudibus, immo emendicatis, quidni etiam ementitis? ita eædem quoque ad concitandum gloriam sufficiunt. Voco autem laudes emendicatas, si quis quibuscunque artificiis permovet alterum, ut laudes vel maxime immeritas de ipso publicet; ementitas vero, si laudes proprias per alios divulgari curat. Uterque mos apud nos hodie invaluit inter homines in Rep. literaria novos, qui cum tyronum adhuc numero sint atque be-

ne laterent, celebritatem nominis immature affectant, & homines ambitiosos, qui laudibus inhiant, quas non merentur, postquam in tantum excrevit novellarum litterariarum & diariorum eruditorum numerus, ut facile reperire liceat laudum immeritarum publicatorem. Multæ sunt rationes, cur facilius persuadeas hominibus laudis & honoris cupidis, quod alii benignum de ipsis judicium sint laturi, quam ut contrarium persuadeas, cum id maxime credant, quod maxime volunt.

§. 367.

De eo, qui veræ laudis cupidus.

Quoniam affectus gloriæ concitatur, si alteri persuaseris quod alii de ipso vel factis ipsius benignum judicium sint laturi (§. 366.), qui vero veræ laudis cupidus est, laudem parum curat nisi a peritis ipsi tribuatur (§. 542. *part. 1. Jur. nat.*); *si quis veræ laudis fuerit cupidus, antequam affectus gloriæ concitetur, necesse est ut te peritum esse persuasus sit.*

Qui vanis laudibus delectantur, absurdis imperitorum adulationibus fidem habent: qui vero nonnisi vera delectantur, aliorum credulitati non obnoxiam habent fidem, multo minus credunt adulatoribus. Laudes imperitorum non voluptatem, sed potius molestiam creant, nisi constiterit, eas esse echo peritorum. Interest hoc nosse, ut coram alios laudaturi satis circumspectos nos præbeamus, ne displiciamus, dum placere studemus.

§. 368.

De acquiescentia in se ipso una cum gloria concitata.

Si quis benignum aliorum judicium de se atque factis suis pro vero habet, quod ipsi persuadetur, acquiescentia in se ipso una cum gloria concitatur: si affectus prior jam adfuerit, idem magis intenditur. Etenim qui benignum aliorum judicium de se &

& factis suis pro vero habet, is ea, quæ fecit, bene aut recte a se facta esse putat (§. 505. *Log.* & §. 765. *Psych. empir.*). Quoniam itaque acquiescentia in se ipso concitatur, si alteri persuaseris ea, quæ fecit, bene aut recte facta esse (§. 353.), gloria vero concitatur, si eidem persuaseris alios de ipso & factis ejus benigne judicare, vel judicaturos esse (§. 366.); si quis benignum aliorum judicium de se atque factis suis pro vero habet, quod ipsi persuadetur; acquiescentia in se ipso una cum gloria concitatur. *Quod erat unum.*

Enimvero si quis quæ fecit bene ac recte a se facta opinatur, acquiescentia in se ipso oritur, etiamsi id ab alio ipsi non persuadeatur (§. 749. 750. *Psych. empir.*), atque tum affectus hic jam occupat animum, antequam eidem persuaseris benignum aliorum de ipso & factis ipsius judicium, consequenter antequam is concitetur (§. 366.). Quodsi jam eidem persuaseris benignum aliorum judicium, non modo inde voluptatem percipit (§. 766. *Psych. empir.*), verum etiam ex eo, quod merita sua ab aliis agnosci putat. Quoniam igitur voluptas, qua perfunditur animus, dum gloria concitatur, inde incrementa capit; si affectus gloriæ concitatur, cum acquiescentia in se ipso jam occuparit animum, is magis intenditur. *Quod erat alterum.*

Apparet hinc acquiescentiam in se ipso atque gloriam conjungi posse, quemadmodum alias jam indicavimus (*not.* §. 751. *Psych. empir.*). Quando igitur una animum occupant; in unum confunduntur, ut mixtus aliquis prodeat affectus, qui diversa quadam voluptate animum pascit, sicuti sapor compositus ex commixtione duorum alio-

 rum

rum prodiens diversus est ab utroque, qui commiscentur, ut gustum diverso modo afficiat. Quamobrem affectum unum ab altero discreturus utrumque observare tenetur, si solus concitatus fuerit. Ceterum nemo facile in dubium vocabit placere hominibus, si merita eorum ab aliis agnoscantur. Differunt autem utique perceptiones animæ, si quis cogitat, merita sua agnosci, & si quis benignum aliorum de se & factis suis judicium sibi repræsentat, cum utrumque non semper simul ponatur: videmus enim homines delectari laudibus, quas immeritas sibi tribui non ignorant. Utrumque igitur judicium per se in appetitum influit. Acquiescentia in se ipso sola est, si quis, quod captu difficile erat, improba diligentia usus tandem intime perspicit, aut quomodo veritates dudum detectæ & in vulgus notæ detegi potuerint invenit, vel bene ac recte factorum conscientia fruitur, quæ ad aliorum opinionem minime refert. Gloria vero sola animum demulcet, si quis præter omnem spem atque opinionem laudari experitur, quæ ad opinionem aliorum ab ipso relata minime fuerant, aut si gloria eum stimulet ad aggrediendum opus, cui perficiendo num suffecturæ sint vires nondum novit. Acutus observator facile casus discernere addiscet, si in observando fuerit sedulus. Multa docet usus, de quibus antea non cogitatum fuerat, & hoc modo defectus theoriæ suppletur.

§. 369.

De gloria felicitatis causa.

Si judicium aliorum de eo, quod bene vel recte fecimus, fuerit verum; gloria ad felicitatem hominis pertinet, eademque magna ejus pars est. Si judicium aliorum de eo, quod bene vel recte fecimus, fuerit verum; voluptas inde percepta vera est (§. 514. *Psych. empir.*). Quamobrem cum felicitas sit status, in quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*); illa quoque voluptas, quam creat nobis judicium

dicium verum aliorum de eo quod bene vel recte fecimus, ad felicitatem pertinet. Quoniam itaque hæc voluptas prædominatur in gloria (§. 765. 614. *Psych. empir.*); gloria ad felicitatem hominis pertinet, si judicium de eo, quod bene aut recte fecimus, fuerit verum. *Quod erat unum.*

Cum gloria stimulus sit ad præclara præstanda absque ulla spe lucri (§. 771. *Psych. empir.*), ita ut non pigeat molesto persungi labore, affectu omnem molestiam, quantacunque fuerit, vincente; facile hinc colligitur, voluptatem, qua perfunditur animus, dum gloria commovetur, esse summam. Quamobrem cum tanto majorem partem felicitatis faciat voluptas, quo ea fuerit maior (§. 107.); gloria magna felicitatis pars est. *Quod erat alterum.*

Si cui dubium videri poterat, cur ad gloriam requiramus judicii aliorum de factis nostris nobis veritatem, cum ad concitandum affectum sufficiat opinio; is ad animum revocet ea, quæ eodem fine de acquiescentia in se ipso paulo ante annotavimus (*not* §. 355.). Exemplum, quod ibidem dedimus, facile ad propositionem præsentem illustrandam transfertur, modo opinioni propriæ substituas alienam, aut cogites casum, in quo quis spe sua excidit, quam de opinione aliorum conceperat. Ceterum dulcedinem hujus affectus nemo melius intelligit, quam qui eum degustavit. Propositio autem præsens probe perpendenda est iis, qui vanam gloriam affectant.

§. 370.

Quia gloria tum demum ad veram hominis felicitatem referenda, si judicium de eo, quod bene, vel recte fecimus, fuerit verum (§. 369.); ne nobis vana felicita- *Quænam inde cura derivetur.*

te

te imponamus, *opera danda est, ut sciamus, quid bene, vel recte factum sit, & bene ac recte agendi habitum acquiramus.*

Idem supra commendavimus de acquiescentia in se ipso, ut ad veram felicitatem eandem referendam esse certi simus (§. 356.). Quæ vero ibidem annotavimus de insufficientia opinionis constantis, ea huc quoque pertinent. Si acquiescentia in se ipso & gloria concitanda, in casu utroque requiritur judicium de rectitudine ejus quod fecimus, nisi quod in priori sit proprium, in posteriori alienum. Utrumque autem verum esse debet, si affectus partem felicitatis facere debet. Maxime igitur nostra interest, ut simus omnimode certi, de veritate judicii. Constat autem hanc certitudinem a scientia dependere (§. 595. *Log.*). Quodsi affectus gloriæ concitetur, antequam constet, quid alii de eo, quod fecimus, sint judicaturi: tanto magis necesse est, ut sciamus id, quod facimus, bene vel recte fieri. Etenim si contingat, spem nostram nos fefellisse, remanet tamen acquiescentia in se ipso, qua impeditur, quo minus molestia afficiatur animus, propterea quod merita nostra ab aliis non agnoscantur, aut, si qua adhuc molestia ideo nobis creatur, ea tamen voluptate, qua acquiescentia in se ipso animum perfundit, emollitur. Qui felicitatem suam curæ cordique habet, is admodum circumspectus esse debet, ne improvidus fiat infelicitatis suæ faber.

§. 371.

Quo tendat gloria.

Gloria tendit ad conservandam felicitatem, & ad bene ac recte faciendum, quod faciendum est, ac ubi oritur ex benigno aliorum judicio de eo, quod jam fecimus, studium bene ac recte faciendi acre efficit. Etenim gloria in gaudio consistit (§. 765. *Psych empir.*). Quoniam itaque gaudium tendit ad conservandam felicitatem (§. 279.); gloria quoque ad eandem conservandam tendit. *Quod erat unum.*

Enimve-

Enimvero quoniam gaudium istud nascitur ex eo, quod alios, bene ac recte a nobis factum esse, quod fecimus, judicataros putamus, qui vero vult finem, media quoque velit necesse est (§. 941. *Ontol.*); gloria utique tendit ad bene ac recte faciendum, quod faciendum est. *Quod erat secundum.*

Denique si gloria animum occupat, quando benignum aliorum de eo, quod fecimus, judicium experimur, & voluptate perfundit eum, ut dulcedinem hujus affectus degustemus; quin statum istum conservari cupiamus fieri nequit. Enimvero status hic perpetuatur, si omni animi contentione facere studeamus, quæ benignum aliorum judicium experiuntur. Quamobrem tanto majore quoque sollicitudine studemus, ut in posterum quoque faciamus, quæ bene ac recte fiunt, consequenter gloria studium bene ac recte faciendi acre efficit. *Quod erat tertium.*

Ostendimus jam in superioribus (*not.* §, 156.), voluptatem esse stimulum appetitus tam sensitivi, quam rationalis. Quamobrem si quis quadam ex re voluptatem percipit, ejus percipiendæ causa in eandem etiam posthac fertur appetitus: cum enim per naturam felicitatem appetamus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), eum statum, in quo voluptas perdurat (§. 636. *Psych. empir.*), voluptatem, cujus dulcedinem degustavimus, perpetuam esse cupimus. Quodsi ergo ex benigno aliorum de factis nostris judicio voluptatem insignem percipimus, ad facta ista iteranda tendit appetitus. Et ubi cognoscimus voluptatem istam incrementa capere posse, ad ea quoque tendit appetitus, a quibus incrementa ista dependent, atque ita gloria acre efficit studium bene ac recte faciendi. Non repetimus ea, quæ supra jam diximus (*not.* §. 156.), etsi hic probe notanda veniant, ne, quod vulgo fieri solet, in errorem incidamus, quasi

inter voluptatem nocuam & innocuam, veram & apparentem non sit distingvendum, sed felicitas promiscue ex voluptatis cujuscunque perceptione sit æstimanda. Quamvis vero jam passim tradiderimus nunc & olim, quæ ad corrigendum atque evitandum hunc errorem faciunt, inferius tamen, quando de regimine affectuum acturi sumus, ut verus eorum appareata usus, ex instituto de eo erit agendum. Ex modo dictis autem colligitur, propositum bene ac recte agendi plerumque nonnisi speciale esse: neque enim ad generale devenitur nisi ubi attenditur, voluptatem non percipi ex facto, quatenus in specie tale est, veluti quod arguat excellentiam artis aut certæ cujusdam scientiæ, sed quatenus id, quod a nobis factum, bene atque recte factum est, saltem opinione nostra, & aliorum de eo judicium sibi sumentium. Atque hinc facile ulterius patet tendentiam gloriæ in omnibus non esse prorsus eandem, sed plurimum variare, prouti appetitus ad rectitudinem actionis in genere traductus ad specialia reducitur; id quod ab antecedentibus animæ modificationibus dependet in præsentem influentibus. Idem intelligitur de acquiescentia in se ipso cum gloria plerumque arctissimo vinculo copulata, & idem hic notasse in aliis juvat. Quando demonstravimus, gloriam esse stimulum ad præclara præstanda absque ulla spe lucri, idem in genere evicimus, nimirum ut quis incitetur ad præclara facta in suo genere, ut ideo dixerimus nihil unquam præclari in orbe terrarum factum, quod ex gloria tanquam fonte non manaverit, nec nisi eos, qui gloria ducti fuerunt, fecisse præclara ac de genere humano bene meruisse, in suo scilicet genere. (§. 771. *Psych. empir.*).

§. 372.

Quomodo amor certorum factorum concitetur. *Si factum nobis repræsentamus tanquam causam gloriæ & acquiescentiæ in se ipso, seu voluptatis, qua uterque affectus animum demulcet; amor facti concitatur.* Factum enim, quod glo-

gloriam & acquiescentiam in se ipso parit, ad res inanimatas pertinet, quod per se patet. Quoniam itaque rem inanimatam amamus, si in ea deprehendimus quidpiam, quod nobis multam affert voluptatem, pro gradu huius voluptatis (654. *Psych. empir.*); si factum nobis repræsentamus tanquam causam gloriæ & acquiescentiæ in se ipso, sive voluptatis, qua uterque affectus animum demulcet, amor facti istius concitatur.

Placet omnino factum, gloriæ & acquiescentiæ in se ipso causa, quatenus dulcissima voluptate animum pascit (§. 542. *Psych. empir.*). Quodsi ergo huc attentio nostra vertatur, quin amor oriatur fieri nequit (§. 654. *Psych. empir.*). Quamobrem si fieri posset, ut facto, quod tantam nobis voluptatem creat, boni quidpiam obtingere posset, quemadmodum homini, animus non minus dispositus esset ad voluptatem inde percipiendam, qualem percipimus ex bono, quo gaudet homo a nobis amatus (§. 635. *Psych. empir.*). Ast cum hoc fieri minime possit, factum ita appetimus, ut idem semper quasi præsens in memoria resideret, sicuti amicum, quem impense amamus, nobis semper præsentem esse mallemus. Quæ de perceptionibus confusis & perceptiuritionibus hic tenenda sunt, ea ex superioribus petenda (*not.* §. 364.). Amorem, de quo hic sermo est, produnt laudes, quibus factum ornant affectu utroque, sive alterutro commoti (§. 294.).

§. 373.

Quando amorem sui excitet gloria & acquiescentia in se ipso.

Si quis se considerat tanquam autorem facti, quod acquiescentiam in se ipso & gloriam parit; se ipsum amat. Quodsi enim quis se considerat, tanquam autorem facti, quod acquiescentiam in se ipso atque gloriam parit, consequenter animum dulcissima voluptate pascit (§. 749. 765. *Psych.*

Psych. empir.); id omnino ipsi placet (§. 542. *Psych. empir.*). Quamobrem cum amemus hominem, si quod nobis placet in ipso observamus (§. 645. *Psych. empir.*); se ipsum quoque amat, qui se considerat tanquam autorem facti, quod acquiescentiam in se ipso & gloriam parit.

Propositionem præsentem experientia abunde confirmat. Et alias jam annotavimus (*not.* §. 365.), non insolens esse, ut homo in moralibus se spectet tanquam personam a se diversam.

§. 374.

De pudore concitando.

Si alteri persuaseris, alios de ipso & factis ejus sinistrum ferre judicium & judicium ab ipsis latum esse verum; pudor concitatur. Etenim si alteri persuaseris alios de ipso & factis ejus sinistrum ferre judicium, quod ita judicent, pro vero habet. Quodsi igitur eidem quoque persuaseris, judicium istud esse verum; id verum esse putat. Quoniam itaque nullus dubitat, quin alii de se & factis suis sinistre judicent & hoc judicium pro vero habet, si quis vero sinistrum aliorum judicium sibi repræsentat, idque pro vero habet, tædiis afficitur (§. 775. *Psych. empir.*), atque in his pudor consistit (§. 774. *Psych. empir.*); pudor concitabitur, si alteri persuaseris, alios de ipso & factis ejus sinistrum judicium ferre & judicium ab ipsis latum esse verum.

Ad concitandum pudorem duo omnino requiruntur, tum ut alii de te, vel factis tuis sinistre judicent, tum ne dubites de veritate judicii istius. Sane neminem pudet facere, quod ipsum puderet, si nossent alii. Probant hoc exempla sceleratorum scelera clam committentium & studiose occultantium, ne resciscant alii. Ex adverso constat, non pudore

pudere eos facere, quod ab aliis improbatur, cum putant, alios factum pro malo, vel minus recto habere, quod ipsi pro bono vel licito, ac pro recto habent. Quodsi ergo pudor concitari debet, necesse est ut, quod quis fecit, male vel minus recte a se factum putet & ut norit, aliis factum hoc innotuisse eosque quod male, vel minus recte fecerit, quod fecit, agnoscere.

§. 375.

Pudor tendit ad delendam memoriam facti, quod nos pudet, & ad impediendum, ne id aliis in notitiam veniat, seu ad notitiæ aliorum id subtrahendum. Si quem enim pudet eorum, quæ fecit, eorundem quoque ipsum pœnitet (783. *Psych. empir.*). Quamobrem cum is, quem facti pœnitet, factum infectum reddere mallet (§. 761. *Psych. empir.*); quem facti pudet, idem quoque factum infectum reddi mallet, ne sinistro aliorum judicio expositus esset. Ast cum hoc fieri minime possit, cumque opinio aliorum de se, vel factis suis expiraret, nisi eorum, de quibus sinistre judicant, amplius meminerint; pudor tendit ad delendam memoriam facti, quod nos pudet. *Quod erat unum.* *Quo tendat pudor.*

Enimvero cum alii de eo, quod fecimus, sinistre judicare non possint nisi id in eorum notitiam veniat, quod per se patet, ac ideo quem pudet eorum, quæ fecit, vel quæ sibi sunt, is ea ab aliis ignorari mallet (§. 776. *Psych. empir.*); pudor tendit ad ea subtrahendum notitiæ aliorum. *Quod erat alterum.*

Qui sinistra aliorum judicia, quæ ipsis molesta accidunt eademque vera esse agnoscunt, experiuntur, verbis haud raro aperte produnt, malle sese, ut hoc non fecerint, manifesto indicio, quod ad pudorem accedat pœnitentia.

Non confundendus vero cum casu præsente alius, in quo malevolorum judicia easdem querelas extorquent. Et quia nemo est, qui ab affectu molesto non liberari cupiat, quin in eo appetitus tendat ad causam ejus tollendam, dubitandum non est. Ac ideo quoque pudor tendit ad delendum memoriam ejus, cujus nos pudet. Quam studiose homines ea clare studeant, quæ famæ suæ adversa opinantur, & quam anxie vereantur, ne eadem rescifcant alii, noto notius est. Quamobrem nec dubitandum est, quin pudor tendat ad id, cujus pudet, notitiæ aliorum subducendum. Idem clarissime elucet ex ardore animi, quo precibus compellantur ii, quibus factum innotuit, ne idem propalent. Ceterum notandum est, pudorem non modo occupare animos hominum, quando actu experiuntur judicia sinistra aliorum, verum etiam quando ea metuunt, aut tanquam extitura sibi repræsentant. Immo si quis agnoscit, se fecisse, quod minime se decet, seu maxime indecorum est; fieri quoque potest, ut ejus ipsum pudeat, etiamsi factum ad aliorum opinionem minime referat. Hinc idiomate patrio dicimus: Er muß sich vor sich selbst schämen. Duplicem nimirum tunc personam distingvimus in: una altera repræsentat subjectum dignitatis, aut virtutum intellectualium, vel etiam moralium, quibus quis condecoratus, aut famæ, qua gaudet; altera vero subjectum male, vel minus recte facti. Atque hic pudor probe notandus ob usum, quem habet in moralibus, quemadmodum ex infra demonstrandis elucescet.

§. 376.

Quando pudor tendat ad factorum emendationem.

Quoniam pudor tendit ad delendam memoriam facti (§. 375.), ea autem deletur, si factis contrariis sinistra aliorum judicia in benigna convertas; *si quis famæ suæ amans est, pudor tendit ad emendationem eorum, quorum pudet.* Pona-

Ponamus eruditum immature ad nominis celebritatem contendere & libro edito de eo, quod nondum satis intelligit, meritam aliorum censuram incurrere. Quodsi famæ suæ fuerit studiosus, omnem movebit lapidem, ut in isto scientiarum, vel eruditionis genere præclara præstare possit, quæ peritorum laudem & approbationem merentur. Pudor igitur tum stimulus est, ut id emendet, cujus pudet, sicque memoriam minus recte facti quasi deleat. Quamvis enim pudor in omnibus ad delendam memoriam facti tendat, non tamen propterea tendit eodem modo. Ubi in genere de affectu quodam agitur, aut, si mavis in se spectato, tendentia quoque non aliter consideratur, quam qualis inde oritur, pro diversitate vero subjectorum aliarumque circumstantiarum eadem specificatur, ut formam specialem acquirat: id quod notasse juvabit, ut in casibus datis tendentiam istam specifice explicare valeamus.

§. 377.

De gratitudine concitanda.

Si quem ad agnitionem beneficiorum sibi ab alio præstitorum adduxeris, gratitudo concitatur. Etenim si quem ad agnitionem beneficiorum sibi ab alio præstitorum adduxeris, is beneficia ab ipso in se collata sibi repræsentans ea non modo pro beneficiis habet, verum etiam animum huc attendit, quod ab ipso in se sint collata. Quoniam igitur hac beneficiorum repræsentatione gratitudo oritur (§. 789. *Psych. empir.*); ea quoque concitatur, si quem ad agnitionem beneficiorum sibi ab alio præstitorum adduxeris.

Non omnes pro beneficiis habent, quæ sunt, ideoque pro re nata vel vili pendunt, vel ad debita referunt. Necesse igitur est, ut alteri persuadeas, ea, quæ ab alio in ipsum profecta sunt, seu quæ is ipsi dedit, aut fecit, beneficiorum numero esse. Neque etiam omnes beneficium tanti

tanti faciunt, quanti facere debebant. Ad beneficii autem agnitionem utique requiritur, ut quantum sit cognoscamus. Quomodo vero beneficia æstimanda sint, alio loco & tempore demonstraturi sumus. Præterea animus advertendus est ad personam, quæ nobis benefecit. Inde enim potissimum pendet, ut ea nobis placeat, consequenter ut eandem amemus (§. 647. *Psych. empir.*): in quo amore gratitudo consistit (§. 784. *Psych. empir.*). Taceo, quod a persona benefactoris etiam petenda sint argumenta, quibus magnitudinem beneficii alteri persuadeas. Exempla dedimus alias (*not.* §. 785. 789. *Psych. empir.*). Ast verbis opus non est, cum rei testimonia ubivis adsint.

§. 378.

Idem uberius declaratur.

Quoniam gratitudo concitatur, si quem ad agnitionem beneficiorum sibi ab alio præstitorum adduxeris (§. 377.); beneficium vero est actus omnis, quo ad alterius bona quæcunque sive animi, sive corporis, sive fortunæ gratis quid conferimus, vel malum quodcunque animi, corporis aut fortunæ ab altero avertimus (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*); *gratitudinem concitaturus alteri repræsentare debet non modo boni collationem, verum etiam mali depulsionem, vel ab eo factam liberationem.*

Noto notius est maxima esse beneficia, quæ in mali depulsione, vel liberatione ab eodem consistunt. Exemplo est, si quis periculum vitæ depellit, aut te ex eodem extrahit, vel incendium ab ædibus tuis avertit. Immo si beneficium in omni sua latitudine sumitur, quemadmodum sumi debet, longe plurima sunt benificiorum genera, quæ vulgo non agnoscuntur, suo loco uberius declaranda, quando de grato animo acturi sumus, quatenus inter virtutes locum habet & de amore ob beneficia in nos collata atque gratiarum actione.

§. 379.

§. 379.

Gratitudo tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem benefactoris. Etenim gratitudo in amore benefactoris consistit (§. 784. *Psych. empir.*). Quamobrem cum amor tendat ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem amati (§. 292.); gratitudo quoque tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem benefactoris. *Quo tendat gratitudo.*

Sicuti amor in genere stimulus est ad inserviendum & benefaciendum aliis (*not.* §. 292.); ita etiam gratitudo stimulus est ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem benefactoris. Acuit hunc stimulum ipsa beneficiorum consideratio, si ea recte æstimare didicerimus. Ac inde quoque petenda est ratio, cur amor benefactoris singulari quodam modo modificetur, ut gratitudo sit diversus affectus ab alio amore & propriam sibi habeat dulcedinem (*not.* §. 784. *Psych. empir.*). Quemadmodum vero affectus per se in tendentia terminatur, non autem necessario exigit, ut id existat, ad quod tendit; ita idem quoque valet de animo grato. Quando hic affectus occupat animum, ad quævis bona tam positiva, quam negativa præstanda idem pronus est, utut vel desit actu præstandi occasio, vel ea præsente deficiant vires. Etsi desit occasio, desint vires, semper tamen adest voluntas. Neque obstat, quod occasione oblata non præstetur, quod præstari poterat: quemadmodum enim tempora mutantur & nos in illis mutamur, ita etiam gratitudo in præsenti concitata successive languescit, & multa offeruntur, quæ obstant, quo minus præstetur quod præstitum fuisset, si occasio præstandi statim adfuisset.

§. 380.

Quando benefactoris commiseremur.

Qui gratum habet in benefactorem animum, ejus commiseratur, si malo quodam affligitur. Quodsi enim benefactor malo quodam affligitur, cum id tædia ipsi creet (§. 569. *Psych. empir.*), ad infelicitatem ejus id referendum (§. 639. *Psych. empir.*). Quamobrem cum gratitudo tendat ad depellendam infelicitatem benefactoris (§. 379.); eundem utique indignum judicat malo, quo affligitur. Quoniam itaque commiseratio oritur, si alterum indignum judicamus malo, quo affligitur (§. 695. *Psych. emp.*); qui gratum habet animum, benefactoris commiseratur, si quo malo affligitur.

§. 381.

Quo tendat gratitudo in specie.

Gratitudo tendit ad bonum bono referendum & gratias agendum. Qui enim gratum habet animum, is voluptatem benefactori creare, tædium vero sive molestiam ab eo avertere studet (§. 787. *Psych. empir.*), quia ipsi benefecit (§. 784. *Psych. empir.*), consequenter gratitudo tendit ad bonum in benefactorem conferendum (§. 558. *Psych. empir.*), malum vero ab eo depellendum (§. 569. *Psych. empir.*), quia benefactor bonum quoddam in nos contulit, aut malum quoddam a nobis depulsit, vel nos ab eodem liberavit (§. 21. *part. 4. Jur nat.*). Quamobrem cum bonum bono referat, qui alteri existit causa boni (sive positivi, sive privativi, seu negativi), quia ipsi causa boni extitit (§. 797. *Psych. empir.*); gratitudo tendit ad bonum bono referendum. *Quod erat unum.*

Enimvero cum non semper adsit occasio bonum bono statim referendi, aut deficiant vires; qui gratum habet

bet animum, bonum bono referre benefactori saltem cupit, & licet desit occasio, desint vires, adest tamen voluntas. Quamobrem cum qui gratum habet animum, eundem non modo a benefactore, verum etiam ab aliis agnosci velit; quomodo is dispositus sit, verbis declarare studet. Enimvero si verbis declaramus animum gratum gratias agimus (§. 44. *part. 4. Jur. nat.*). Gratitudo igitur tendit ad gratias agendum. *Quod erat alterum.*

Gratitudo consistit in amore benefactoris ob beneficia (§. 784. *Psych. empir.*), ideoque repræsentatione beneficiorum specificatur, ut ab alio amore differat. Quamvis itaque hoc commune habeat cum omni amore, ut tendat ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius; id tamen ipsi proprium est, ut tendat ad bonum bono referendum & gratias agendum benefactori, ac propterea insit cupiditas appetitui sensitivo aliis declarandi hunc animum. Beneficia nobis præstita stimulus sunt ad bonum bono referendum; ut, si desit occasio vel desint vires, animus impatiens sit, quod desideria sua explere nequeat. Hinc videas animum gratum habentes nunc ob beneficia accepta benefactorem remunerari, nunc verbis animum gratum eidem declarare, nunc coram aliis beneficia sibi præstita prædicare. Omnes isti actus externi, qui consequuntur animi commotionem, indicant appetitiones, quæ insunt affectui. Quando nimirum quæritur, quo tendat affectus, quæstio huc redit, quænam appetiones insint appetitui sensitivo, quænam aversiones aversationi sensitivæ, & quænam inde appetitiones in appetitum sensitivum redundent, quando eodem commovetur animus. Id vero a posteriori colligitur ex verbis & factis ejus, cujus animum affectus commovet. Quodsi hæc perpendantur, consensus eorum, quæ a priori demonstrantur, cum iis, quæ a posteriori nobis innotescunt, hoc est, quæ ex verbis & fa-

ctis colliguntur, in omni affectuum genere elucescit. Immo hoc etiam modo a posteriori probatur, affectuum definitiones usui loquendi convenire, hoc est, distincte iisdem explicari vocabula, quibus in communi sermone perceptiones confusæ respondent.

§. 382.

De favore concitando. *Si cui persuaseris, inesse alteri aliquid boni, quod opinione ipsius singulare est, inprimis eum moribus ac habitibus animæ, vel etiam corporis ipsi acceptis gaudere; favorem concitabis.* Si cui enim persuaseris, inesse alteri aliquid boni, quod opinione ipsius singulare est, consequenter quo maxime delectatur, inprimis eum gaudere moribus ac habitibus animæ, quidni etiam corporis, ipsi acceptis, consequenter quæ ipsi voluptatem creant, ideoque placent (§. 542. *Psych. empir.*); is sibi bonum singulare, quod alteri inest, vel mores atque habitus animæ, itemque corporis, repræsentat. Quoniam itaque favor oritur ex repræsentatione eorum, unde mores ac habitus nobis accepti intelliguntur, vel ejus, quod nobis in altero placet, tanquam singulare spectatur (§. 792. *Psych. empir.*); favor concitatur, si cui persuaseris inesse alteri aliquid boni, quod opinione ipsius singulare est, inprimis eum moribus ac habitibus animæ, vel etiam corporis ipsi acceptis gaudere.

Exemplum dedimus alias (§. 791. *Psych. empir.*), quo propositio præsens illustrari potest, & prostant alia ubivis, ut plura in medium afferre superfluum foret. Quodsi excipias, ipsa hæc exempla abunde docere, quod sint longe plurimi, qui aliis favent propter perversos mores, vel habitus vitiosos; dubium hoc dudum sustulimus (§. 795. *Psych. empir.*). Quis, quæso, est qui nesciat, quam multi delectentur malis. In affectibus autem concitandis non specta-

ſpectatur veritas, ſed opinio ejus, qui affectu commovetur, quemadmodum multoties jam inculcavimus, & quoad hunc affectum jam alibi annotavimus (*not.* §. *cit.*). Quando aliquem alteri commendamus, non aliud agimus, quam ut hujus favorem ipſi conciliemus. Argumenta autem, quibus aliquem commendamus, petuntur ab iis, quæ favoris concitandi cauſa perſuadenda eſſe alteri oſtendimus. Propoſitio itaque præſens plurimum utilitatis affert non modo in praxi morali, verum etiam in omnibus negotiis vitæ humanæ. Ecquis enim eſt, qui neſciat, quantum ſæpiſſime a meta aberrent, qui aliis commendatione ſua prodeſſe volunt?

§. 383.

Favor tendit ad præferendum eum, cui favemus, aliis, quos amamus, in felicitate promovenda. Etenim eum, cui favemus, in promovenda felicitate aliis præferimus, quos amamus (§. 793. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum facta, quorum ſtimulus eſt affectus, indicent, ad quænam tendat appetitus, dum affectu commovetur animus; favor tendit ad præferendum eum, cui favemus, in felicitate promovenda aliis, quos amamus. *Quo tendat favor.*

Commendatione noſtra ei, quem commendamus, favorem alterius conciliare ſtudemus. Non vero aliud intendimus, quam ut is aliis, quibus idem quod petitur præſtari poterat, præferatur. Dantur equidem caſus, in quibus nulli ſunt competitores; iidem tamen non adverſantur intentioni commendantis. Etenim tum intenditur, ut perſona, quæ commendatur, digna judicetur, cui quod petitur præſtetur, etiamſi aliis ſimile quid vel idem petentibus denegaretur. Cum vero dentur gradus favoris, ſicuti amoris alterius cujuſcunque; prælationi quoque locus eſt inter eos, quibus favemus, quemadmodum jam alias monuimus (*not.* §. 793. *Pſych. empir.*). Ea quoque ratio eſt, cur perſo-

nis favorabilibus ornandis non idem ſtudium detur. Exempla in aulis Principum obvia, ubi plus valet favor, quam merita, quamvis non repugnet, ut favor meritis concitetur (§. 791. *Pſych. empir.*). Aſt aurea nondum adſunt ſecula, in quibus veritas vincit opinionem.

§. 384.

De ſpe & fiducia concitanda.

Si cui perſuadeas bonum quoddam, quod cupit, ipſi obtentu poſſibile eſſe; ſpes concitatur. Quodſi eidem perſuadeas, id obtentu facillimum eſſe, ut de eo obtinendo nulla ſuperſit dubitatio; fiducia concitatur. Etenim ſi cui perſuadeas bonum quoddam, quod cupit, ipſi obtentu poſſibile eſſe; is idem tanquam obtentu poſſibile ſibi repræſentat. Quodſi vero quis ſibi bonum tanquam obtentu poſſibile repræſentat, ſpes oritur (§. 797. *Pſych. empir*). Quamobrem ſi cui perſuadeas bonum, quod cupit, ipſi obtentu poſſibile eſſe, ſpes concitatur. *Quod erat unum.*

Similiter ſi cui perſuadeas bonum, quod cupit, obtentu facillimum eſſe; is ſibi idem tanquam obtentu facillimum repræſentat, nullus dubitans, quin obtenturus ſit. Enimvero cum ex repræſentatione boni tanquam obtentu facillimi naſcatur fiducia (§. 802. *Pſych. empir.*); ſi cui perſuadeas bonum, quod cupit, obtentu facillimum eſſe, ut ſcilicet de eo obtinendo nulla dubitatio ſuperſit, fiducia concitatur. *Quod erat alterum.*

Suminus nos bonum cupere, quod ſperamus, conſequenter cupiditatem ſemper præcedere ſpem: antequam enim bonum cupimus, nec de eo cogitatur, utrum obtentu ſit facile, an difficile, aut prorſus impoſſibile. Antequam igitur ſpes concitatur, cupiditas concitanda eſt. Quamvis enim alteri perſuadeas bonum aliquod ab eo facile obtineri poſſe; ſi tamen id habere

habere nolit, nec sperabit, se id obtenturum. Quodsi ipsi obtingat, præter spem & expectationem id eveniet, immo si id habere nolit, accipere recusabit. Idem tenendum est de fiducia, quæ a spe nonnisi gradu differt (§. 796. *Psych. empir.*).

§. 385.

Spes tendit ad bonum, quod cupimus, obtinendum, seu ejus expectationem. Qui enim bonum cupit, id habere vult, quod per se patet. Quoniam vero qui sperat se id obtenturum, is sibi idem repræsentat tanquam obtentu possibile (§. 797. *Psych. empir.*); vehementius idem appetit, ut idem expectet. Spes igitur tendit ad bonum, quod cupimus, obtinendum, seu ejus expectationem. *Quo tendat spes.*

Quando bonum cupimus, porro jam inquirimus, utrum obtentu sit facile, an difficile Quodsi obtentu impossibile videatur, quantacunque sit cupiditas, ad idem tamen obtinendum non inclinatur appetitus, ideoque de eo obtinendo omnis abjicitur cogitatio. Si idem obtentu difficile videatur, de difficultatibus superandis desperantes minime solliciti sumus de modo, quo id obtineri possit, nec ullus adhibetur conatus idem obtinendi. In utroque igitur casu appetitus non tendit ad idem obtinendum. Quodsi vero bonum, quod cupimus, a nobis obtineri posse probabile videtur; id obtinere conamur, atque ita spei, quæ concitatur, inest appetitio obtentionis boni. Equidem fieri potest, ut bonum, quod cupimus, nec tanquam obtentu impossibile, vel difficile, nec tanquam obtentu facile videatur, & hoc tamen non obstante idem obtinere conemur: sed tum in incerto aleam subire malumus, quam omnem cogitationem de eodem obtinendo abjicere, ne si forte contingat nos id obtinere potuisse, neglectus nos pœniteat.

§. 386.

§. 386.

Quo tendat fiducia.

Quoniam fiducia nonnisi sublimis gradus spei est (§. 796. *Psych. empir.*), spes autem tendit ad bonum, quod cupimus, obtinendum (§. 386.); *si fiducia commovetur animus, in bonum, quod cupimus, obtinendum fortius fertur appetitus, seu fiducia tendit ad certam boni expectationem.*

Si fiducia commoventur animus, nobis prorsus certum videtur bonum, quod cupimus, a nobis obtentum iri (§. 804. *Psych. empir.*). Ardet igitur cupiditas habendi, ac inde tendentia ad bonum obtinendum efficitur fortior, ut impatiens efficiatur ejus expectatio. Vide, quæ alias dicta sunt, cum definitiones nostras spei atque fiduciæ usui loquendi conformes evinceremus (§. 803. *Psych. empir.*).

§. 387.

De cupiditate concitanda

Si cui persuaseris rem quandam absentem ipsi fore bonam eamque obtentu esse possibilem; cupiditas concitatur. Quodsi enim alicui persuaseris, rem quandam absentem, hoc est, quam nondum habet, ipsi fore bonam, eamque obtentu esse possibilem; is non modo eandem sibi tanquam bonam repræsentat, ideoque voluptatem ex ea percipit & tanquam voluptatis creatricem eandem considerat, siquidem eam haberet (§. 558. *Psych. empir.*), verum etiam eandem a se obtineri posse putat. Quoniam itaque ex istiusmodi boni repræsentatione cupiditas oritur (§. 810. 811. *Psych. empir.*); cupiditas utique concitatur, si alteri persuaseris rem quandam absentem ipsi fore bonam eamque obtentu esse possibilem.

Neminem appetere id, quod obtentu sibi impossibile judicat, adeo notum est, ut in dubium revocari minime possit. Quamobrem hanc conditionem in definitione reali cupiditatis

tatis tacite suppofuimus (§. 810. *Psych. empir.*); expressam tamen ejus mentionem facere noluimus, quia subinde cupiditas extenditur ad ea, quæ a nobis obtineri non possunt, quæ habere tamen mallemus, si quidem ea obtentu nobis possibilia essent (§. 811. *Psych. empir.*): in ast hoc casu cupiditas vix nascens in ipso ortu suffocatur & in alios affectus pro datis circumstantiis abit, quemadmodum jam alias monuimus (§, *cit.*). Quod vero possibilitas obtinendi bonum, quod nondum habemus, differat ab ea, quæ in spe spectatur, quatenus superadditur opinio facilitatis, alias quoque monuimus (§. *cit.*). Cupiditas semper præcedit spem (*not.* §. 384.), ast non semper in spem abit. Quando enim a sola voluntate nostra dependet, utrum rem acquirere velimus, nec ne, spei locus non est, in quam demum tunc abit cupiditas, quando aliæ adhuc causæ concurrere debent, quarum concursus potestati nostræ subjectus non est. Quomodo vero conservatio boni, evitatio mali absentis & liberatio a præsente spectentur tanquam bonum absens, ut ideo fiant objectum cupiditat s, alias quoque jam demonstravimus (§. 812. *Psych. empir.*). Alibi igitur dicta hic repetenda non sunt, non tamen prorsus silentio prætereunda, cum in præsenti intersit animum ad ea attendere. Id adhuc addendum est, quatenus rationes probabiles adsunt pro boni præsentis conservatione, pro evitatione mali absentis & pro liberatione a malo præsente, spem quoque oriri fore, ut bonum præsens conservetur, malum absens evitetur & malum præsens auferatur: id quod cum experientia consentit. Adest tam in cupiditate, quam in spe probabilitas obtinendi bonum absens, major tamen requiritur ad spem, quam ad cupiditatem concitandam. Unde est, ut non statim speremus, quod cupimus. Probe autem tenendum, non omnibus eadem æque probabilia videri, ita ut probabilitas, quæ uni sufficit ad spem concipiendam, alteri minus sufficiat. Denique notandum est, quando rem absentem nobis repræsentamus tanquam

bonam, eam repræſentari tanquam voluptatis creatricem, & quatenus bona agnoſcitur actu jam voluptatem quandam percipi, in cujus perceptione prægustus ille voluptatis conſiſtit, quem ad cupiditatem requiſivimus (§. 805. *Pſych. empir.*). Etſi enim res ipſa, cujus cupiditas excitatur, adhuc ignota ſit, per ea tamen, quibus ejus bonitas perſuadetur, animo ingignitur voluptas quædam affinis, quatenus cuidam ex re alia jam perceptæ aſſimilatur. Ideo quoque contingit, ut, quando re cupita potimur, haud raro confiteamur nos longe aliter de voluptate inde percipienda ſenſiſſe, quam nunc eandem experimur.

§. 388.

Quo tendat cupiditas.

Cupiditas tendit ad bonum abſens obtinendum, & ſi præſens repræſentatur ut conſervandum, ad idem conſervandum, ſi malum abſens ut evitandum, ad idem evitandum, ſi vero quod præſens eſt ut auferendum, ad liberationem ab eodem. Etenim ſi quod nobis placet nondum habemus, habere tamen volumus, id cupimus (§. 806. *Pſych. empir.*). Tendit itaque cupiditas ad id, quod nondum habemus, habendum, conſequenter ad bonum abſens obtinendum. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam etiam cupimus boni conſervationem, ſi præſens nobis repræſentamus ut conſervandum, mali evitationem, ſi idem nobis repræſentamus tanquam evitandum, & mali ablationem, ſi idem nobis repræſentamus tanquam auferendum (§. 812. *Pſych. empir.*); ſi bonum præſens repræſentatur tanquam conſervandum, cupiditas ad ejus conſervationem tendit; ſi malum abſens repræſentatur ut evitandum, cupiditas ad ejus evitationem tendit; ſi denique malum præſens repræſentatur ut auferendum, cupiditas ad idem auferendum, ſeu ad liberationem ab eodem tendit. *Quod erat alterum.*

Sicu-

Sicuti bonum esse debet obtentu possibile, saltem opinione nostra, ut id cupiamus; ita quoque bonum præsens, quo fruimur, spectari debet tanquam amissibile, attamen conservabile, ut ad ejus conservationem tendat cupiditas. Similiter necesse est ut, si cupiditas tendere debet ad mali absentis evitationem, & ad liberationem a præsenti, tam evitatio mali absentis, quam liberatio a præsenti videatur possibilis. Ceterum quando cupimus boni conservationem, mali absentis evitationem & a præsenti liberationem, affectus alii diversi pro diversitate circumstantiarum concurrere possunt, ut cupiditas ægre agnoscatur & quæ ad eandem referenda ab aliis difficulter discernantur. Notandum vero, posse etiam bonum in genere spectatum esse objectum cupiditatis & similiter malum in genere sub iis conditionibus spectatum, quas in propositione expressimus. Et hinc patet, cupiditatem naturaliter homini inditam esse, quatenus appetitus generaliter determinatus est ad bonum (§. 904. *Psych. empir.*). Inprimis autem adhuc notandum est, quamvis non minus in cupiditate, quam in spe supponatur bonum esse obtentu possibile, in illa tamen potissimum animum attendi ad boni absentiam, in hac vero ad bonum obtinendi possibilitatem & facilitatem, ut in illa obtinendi possibilitas quasi tacite supponatur, quatenus de impossibilitate, vel difficultate nulla incidit cogitatio. Plurimum autem interest, num perceptio aliqua nobis minime consciis influat in appetitum, an vero nobis consciis, ut in determinando appetitu prædominetur. In casu enim posteriori repræsentatio possibilitatis & facilitatis obtinendi potissimum influit in appetitum sensitivum, ut concitetur spes; in priori autem repræsentatio boni tanquam voluptatis creatricis, ut concitetur cupiditas. Differentia itaque in modo utriusque affectus concitandi attendenda & diversitas tendentiæ, qua percepturitio explicatur (§. 481. *Psych. rat.*), inde elucescit.

§. 389.

De fuga concitanda. *Si cui persuaseris rem quandam absentem, quæ præsens fieri potest, ipsi esse malam, fuga concitatur.* Etenim si cui persuaseris, rem quandam absentem, quæ præsens fieri potest, ipsi esse malam; is malum hoc sibi repræsentat. Quamobrem cum ex hac repræsentatione oriatur fuga (§. 818. *Psych. empir.*): si cui persuaseris, rem quandam absentem, quæ præsens fieri potest, ipsi esse malam, fuga concitatur.

Sumimus malum, cujus repræsentatione concitatur fuga, tale esse debere, quod præsens fieri potest. Quodsi enim id, quod malum esse quoad nos, agnoscimus, fuerit tale, ut a nobis acquiri vel nobis obtingere minime possit, istud non curamus, consequenter in appetitum & aversationem minime influit, neque ideo ejus repræsentatione affectus ullus concitari potest (§. 603. *Psych. empir.*). Ac propterea in definitione reali fugæ hanc conditionem, quæ per se intelligitur, tacite supposuimus, prouti jam alias monuimus (*not.* §. *cit.*). Ceterum facile intelligitur, sub rebus malis, quæ præsentes fieri possunt, comprehendi quoque facta tam positiva, quam privativa, quæ nobis tædia creare possunt. Opponitur fuga cupiditati. Quamobrem quæ de cupiditate diximus, fugæ quoque multum lucis affundunt.

§. 390.

De amore ante cupiditatem & odio ante fugam concitando. *Antequam cupiditas concitatur, amor; antequam fuga, odium concitandum.* Cupiditas enim ex amore nascitur, amor nimirum præcedit, cupiditas amorem sequitur (§. 807. *Psych. empir.*). Quodsi ergo cupiditas concitanda, amor ante concitandus est, *Quod erat unum.*

Simili-

Similiter fuga ex odio nascitur, odium nimirum præcedit, fuga odium sequitur (§. 815. *Psych. empir.*). Quodsi ergo fuga concitanda, ante concitandum est odium. *Quod erat alterum.*

Quodsi perpendamus, quomodo cupiditas & amor brutorum atque rerum inanimatarum, fuga & odium brutorum atque rerum inanimatarum concitetur; clarissime perspicitur, cupiditatem concitari non posse nisi prævio amore, nec fugam nisi prævio odio. Etenim cupiditas concitatur repræsentatione boni, quod acquirere possumus (§. 387). Si res repræsentatur tanquam bona, hoc est, tanquam voluptatis creatrix (§. 558. *Psych. empir.*), amor ejus concitatur (§. 289.); quodsi eadem sit acquisitu possibilis, cupiditas. Præcedit itaque amor, sequitur cupiditas, etsi tempore subinde vix perceptibili, ut quasi una oriatur uterque affectus, & ad cupiditatem attenti amorem non appercipiamus. Similiter fuga concitatur repræsentatione mali, quod præsens fieri potest (§. 389.). Si res repræsentatur tanquam mala, hoc est, tanquam tædiorum sive molestiarum creatrix (§. 569. *Psych. empir.*), odium concitatur (§. 306.); quodsi porro consideretur, quod præsens fieri possit, fuga. Præcedit itaque odium, fuga sequitur, utut denuo tempore subinde vix perceptibili, ut uterque affectus quasi una oriatur, & ad fugam animum attendentes odium non appercipiamus. Quamvis hæc nimis subtilia videantur, quia vulgo a cupiditate non discernitur amor prævius, nec a fuga odium prævium; ea tamen probe notanda sunt, cum non modo usui sint in concitanda cupiditate & fuga, verum etiam in reliqua praxi morali, quæ affectus concernit. Subtilitatem accusant, qui non facile observabilia, quæ acumen ipsorum in observando effugiunt, a se invicem discernere non solent: ast aliorum imperitia nullum facit veritati præjudicium, quæ semper fructuosa est, si quidem intellectus fuerit satis excultus, comparanda ideo semini fœ-

cundo agro fertili commisso. Nescit quid sit acumen, qui subtilitatem in distingvendis iis, quæ diversa sunt, atro carbone notat, nec perpendit, ad errorem pandi viam, ad veritatem præcludi, si quæ diversa sunt in unum confundantur, nec a se invicem separentur.

§. 391.

Quo tendat fuga.

Fuga tendit ad impediendum, ne malum, quod præsens fieri poterat, præsens fiat, seu quod existere poterat existat. Quod enim fugimus, id nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos (§. 816. *Psych. empir.*), consequenter idem aversamur (590. *Psych. empir.*). Quoniam itaque aversatio tendit ad depellendum malum istud, quod cum absens sit, præsens fieri poterat (§. 250.), depellitur autem, si impeditur, ne præsens fiat, seu actu existat; fuga tendit ad impediendum, ne malum, quod præsens fieri poterat, præsens fiat, seu quod existere poterat, actu existat.

Objectum fugæ admodum generale est, cum extendatur ad id omne, quod nobis quomodocunque tædium sive molestiam creare potest, saltem opinione nostra. Quamobrem impedimentum quoque sumitur pro eo omni, quo efficitur, ne quod nobis molestiam creare poterat existat, quamvis in hoc quoque discernendo subtili haud raro acumine opus sit, quemadmodum mox patebit. Tendit etiam cupiditas ad evitandum malum absens, quod præsens fieri poterat; quod tamen tribuendum cupiditati non prorsus idem est, quod fugæ debetur. Nimirum si distincte explicandum quod affectus hic involvit, quando nobis repræsentamus, aliquid nobis molestiam creare posse, si actu existat, id existere nolumus, sicque in nobis existit conatus impediendi, ne perceptioni prævisæ in nobis locus sit (§. 496. *Psych. rat.*). Atque hoc modo fuga tendit ad impediendum, ne

ne malum, quod existere poterat, existat. Quodsi jam porro consideremus, si malum prævisum non existat, id a nobis evitari, cum evitatio mali bona sit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque spectetur tanquam voluptatis creatrix (§. 558. *Psych. empir.*), fuga influit in appetitum sensitivum & in eodem excitat cupiditatem evitandi malum, E. gr. ponamus noctu, nobis dormientibus, oriri incendium in ædibus nostris, ut in periculo vitæ constituti simus. Malum, quod adhuc absens est, sed præsens fieri potest, in eo consistit, ut igne crememur, consequenter actionem flammæ feralis spectamus tanquam malam quoad nos. Quando igitur fuga concitatur, affectus tendit ad impediendum, ne actioni isti sit locus, & per consequens ad periculum hoc, quod jamjam imminet, a nobis avertendum. Quodsi vero evitationem casus tam funesti spectemus tanquam nobis bonum, cupiditas excitatur eum evitandi, & hoc modo fugam præviam cupiditas sequitur, aut eandem comitatur. Hunc fugæ in appetitum sensitivum influxum cum non adverterit *Cartesius*, evitationem periculi a conatu impediendi, ne perceptionibus prævisis locus sit, non distingvens fugam a cupiditate evitandi malum, seu id, quod molestiam creare potest, non discrevit, quemadmodum jam alias monuimus (*not.* §. 819. *Psych. empir.*): id quod tanto facilius accidere poterat, quia facultatem aversandi a facultate appetendi non distinxit, sed communi more aversiones ad appetitum retulit, nec in animo admisit nisi ea, quorum nobis conscii sumus.

§. 392.

De fuga actionum malarum.

Quia fuga tendit ad impediendum, ne malum quod existere poterat, existat (§. 391.), impeditur autem, ne actio mala existat, quam patrare poteramus, si ab ea nos abstineamus: *si actionem malam fugimus, fuga tendit ad nos abstinendum ab eadem*, & per consequens *si eam cupimus tanquam*

quam voluptatis in præsenti creatricem, fuga repræsentatione molestiarum in posterum creandarum concitata tendit ad eam omittendam & cupiditati resistit.

Discimus hinc, quomodo tendentia in casibus particularibus sit explicanda, ne in βαττολογίαν incidamus: id quod non modo in omni affectuum doctrina observandum, verum etiam in aliis doctrinis generalibus. Cum desint vocubula, quibus satis apte abstracta & a sensu nimis remota indigitare valemus; in mente aliorum interpretanda non tam ad vocabula animus attendendus, quam ad rem ipsam, ut ex ea deriventur notiones illis jungendæ, ne iisdem affingamus, de quibus minime cogitarunt. Poteramus ulterius vi propositionis præsentis ostendere, quomodo fuga vincat cupiditatem, ne voluptas nocua nos seducat; sed de eo rectius agetur inferius. Placuit casum fugæ actionum malarum diserte commemorare, quia ejus magnum momentum est in praxi morali.

§. 393.

De metu, timore & desperatione concitandis.

Si alteri persuaseris, malum quoddam eventu possibile esse, metus concitatur: si persuaseris, malum jam appropinquare, seu imminere, timor concitatur: si denique persuaseris malum, quod appropinquat, non esse evitabile idemque fore intolerabile, desperatio concitatur. Quodsi enim alicui persuaseris, malum quoddam eventu possibile esse, is sibi malum hoc tanquam eventu possibile repræsentat. Quamobrem cum metus oriatur, si quis sibi malum tanquam eventu possibile repræsentat (§. 822. *Psych. empir.*); si cui persuaseris malum quoddam eventu possibile esse, metus concitatur. *Quod erat primum.*

Similiter si quis alteri persuaserit, malum jamjam appropinquare, seu imminere; is sibi malum tanquam appro-

pinquans, seu imminens repræsentat. Quamobrem cum opinione mali appropinquantis, seu imminentis, timor excitetur (§. 823. *Psych. empir.*); idem concitabitur, si alteri persuaseris, malum jamjam appropinquare, seu imminere. *Quod erat secundum.*

Denique si alteri persuaseris, malum esse evitatu impossibile idemque ipsi fore intolerabile; is sibi malum tanquam inevitabile atque intolerabile repræsentat. Quamobrem cum desperatio oriatur, si nobis malum tanquam inevitabile, ac inprimis si simul tanquam intolerabile repræsentemus (§. 825. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, malum esse invitabile, idemque fore intolerabile, desperatio concitatur. *Quod erat tertium.*

Metus, timor & desperatio sunt affectus nonnisi gradu differentes. Pendet gradus affectus a probabilitate eventus, quem in suo genere auget magnitudo mali, ita ut metus & timor nunc major sit, nunc minor, prouti opinione nostra malum majus, vel minus est. In desperatione autem tantum censetur malum, ut a nobis tolerari non possit, & opinio intolerabilitatis gradum desperationis maxime intendit. Quando autem nobis malum repræsentamus tanquam inevitabile, pro certo habemus, id eventurum. Quamobrem desperationi quoque locus est, si nobis certum sit id eventurum esse, veluti si sententia de ultimo supplicio ad idem condemnato publicatur, si quis videt se ex flammis feralibus salvum evadere non posse, vel fieri non posse, ut incendium ab ædibus suis avertatur. Varia ad differentiam horum affectuum spectantia commemoravimus, cum definitiones metus, timoris & desperationis recepto significatui conformes evinceremus (§. 826. *Psych. empir.*), quæ ibidem legi possunt. Major probabilitas requiritur, ut malum tanquam appropinquans spectetur, quam ut tanquam

eventu possibile consideretur. In casu posteriori subinde fere sufficit probabilitas intrinseca, cum in priori requirantur etiam ad extrinsecam requisita, & in casu desperationis jam adsunt, quæ extrinsecam determinant, aut saltem determinare possunt. Constat vero etiam, quantum varient hominum in æstimanda probabilitate opiniones, præsertim cum ea nondum sit certis regulis adstricta, ut nec eruditi & scientia excellentes eam ex vero æstimare didicerint. In concitandis autem affectibus, immo in reliqua etjam praxi morali multum usum haberet Logica probabilium.

§. 394.

Quod metus præsupponat fugam.

Quoniam repræsentatione mali, quod sibi obtingere posse quis opinatur, fuga concitatur (§. 818. *Psych. empir.*), quando vero quis sibi repræsentat malum tanquam eventu possibile, attentione scilicet in possibilitatem eventus directa, metus (§. 822. *Psych. empir.*), & si alteri persuadere velis, malum quoddam eventu esse possibile, ipsi quoque persuadere debes id, quod eventu possibile, esse malum, quod ipsi obtingere potest; *quando metus concitandus, ante concitanda fuga* (§. 393.), *aut fuga & metus uno quasi actu concitantur.*

Metus opponitur spei. Sicuti ergo spes concitari nequit, nisi supponatur te bonum cupere, ita ut cupiditas præcedat spem, spes sequatur, aut veluti illam comitari ut plurimum videatur; ita etiam nemo metuit malum, quod non fugit, cum id parum curet, ideoque animus ad idem indifferenter se habeat. Dubium, quod oriri poterat in modo concitandi utrumque affectum, supra jam removimus, cum de cupiditate concitanda ageremus (*not.* §. 387. quæ enim ibidem de spe & cupiditate dicta sunt, ea etiam ad metum & fugam applicanda. Diximus ideo, si malum tanquam eventu possibile repræsentetur, attentionem potissimum dirigi

gi in possibilitatem eventus: ast quando malum, quod nobis obtingere potest, repræsentatur, attentio potissimum dirigitur ad molestiam, quam creat, siquidem præsens sit. Cetera repetere nolumus, quæ quivis per se ad affectus præsentes facile applicabit: sed demus exemplum. Qui spectra metuit, manus violentas sibi ab iis inferri posse arbitratur. Quando igitur cogitatio de vi a spectris illata animum subit, cum hanc illationem possibilem esse putet, fuga concitatur. Enimvero si in tenebris solus commoretur, atque spectra comparere posse, consequenter vim sibi inferre putet, metu concutitur, immo si forte strepitum quendam audit, cujus ipsi causa ignota est, cum vi imaginationis spectrum tanquam præsens & ad nos accedens propius sistitur, metus in timorem degenerat. Notandum vero est malum, quod metuimus, non esse spectrum, sed vim, qua ipsum impeticurum esse corpus nostrum putamus. Quamvis itaque spectrum nobis jam præsens esse videatur, metus tamen adhuc durat, quoniam malum, quod imaginamur, nondum adest, sed saltem adhuc tanquam eventu possibile consideratur.

§. 395.

De difficultate rei, quam cupimus, potiundæ.

Si cui rei, quam cupit, potiundæ difficultatem repræsentas; metus concitatur. Quod enim cupimus, id nobis repræsentamus tanquam bonum (§. 808. *Psych. empir.*), consequenter ejus jacturam tanquam malum (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi putemus, adesse difficultatem rei, quam cupimus, potiundæ; jacturam istam tanquam eventu possibilem nobis represèntamus. Quamobrem cum metus concitetur, si alteri persuaseris malum quoddam eventu possibile esse (§. 393.); metus quoque concitabitur, si alteri persuaseris rei, quam cupit, potiundæ difficultatem

Ad hunc casum particularem respexit *Cartesius* in definiendo metu (§. 816. *Psych. empir.*), quem dubio procul ipsi in memoriam revocaverat spes, de qua modo cogitaverat, attentionem ab aliis avocans. Constat nimirum spem degenerare in metum, quando cogitatio difficultatis rei, cujus spem conceperamus, potiundæ animum subit, nos spem abjicere & metui locum facere. Obtinet etiam hic differentia inter timorem, metum ac desperationem, quam supra notavimus (§. 393.), pro diversitate scilicet difficultatis rei potiundæ, quæ nunc magis, nunc minus probabilem reddit spei frustrationem. Fieri haud raro solet, ut magnam rei potiundæ spem concipiamus; ast ubi posthac emergunt, aut nobis innotescunt difficultates antea cognitæ, metus spei sociatur, ut inter spem & metum quasi medii hæreamus, aut metus spem prorsus vincat, præsertim si ad eum gradum propius accesserit, in quo desperatio consistit.

§. 396.

Quo tendat metus, timor & desperatio.

Metus, timor & desperatio tendunt ad malum venturum a nobis amoliendum, estque sollicitudo id faciendi major in timore, quam in metu, & in desperatione major, quam in timore. Quod enim metuimus, id nobis repræsentamus tanqum malum eventu possibile (§. 821. *Psych. empir.*), consequenter idem aversamur (§. 590. *Psych. empir.*). Quamobrem cum omnis aversatio tendat ad aliquid depellendum (§. 250.), & huc etiam tendat omnis affectus, qui in aversione vehementiori consistit (§. 252. *h.* & §. 603. *Psych. empir.*), in metu autem spectetur malum venturum (§. 820. *Psych. empir.*); metus tendit ad malum venturum a nobis amoliendum. *Quod erat unum.*

Cum timor & desperatio non sint nisi gradus majores metus & gradus in desperatione sit summus (§. 823.

825.

825. *Psych. empir.*); timor quoque & desperatio tendunt ad malum venturum amoliendum, *per demonstrata n. 1.* Quoniam vero in timore malum spectatur tanquam appropinquans (§. 823 *Psych. empir.*), in desperatione tanquam inevitabile (§. 825. *Psych. empir.*); sollicitudo idem amoliendi major est in timore, quam in metu, & in desperatione major, quam in timore. *Quod erat alterum.*

Sollicitudinem mali amoliendi in metu & timore produnt facta metuentium, prodit quoque sermo. Si ædes non longo admodum intervallo a nostris remotæ ardent, quo nostras etiam corripi posse putamus; de rebus nostris servandis & ædibus nostris adversus flammas tuendis solliciti sumus. Quicquid ad restingvendum incendium conferre possumus, id conferimus, alios ad restingvendum adhortamur & de neglectu in restingvendo observato conquerimur, aliorum quoque auxilium imploramus. Crescit hæc sollicitudo cum ipso affectu, quo magis incendium appropinquat. Quando malum jam imminens inevitabile videtur, desperatio ducit ad extrema tentanda, ut homines e. gr. in incendiis rerum servandarum causa subeant periculum vitæ, vel ex lecto profilientes per flammas ab utroque latere sævientes fugiant itaque vestimenta iis consumendas relinquant. Pertinet huc fuga criminis capitalis rei, omnia sua bona, quæ possidet, derelinquentis. Immo huc etjam pertinet, si quis pœnæ evitandæ causa violentas manus sibimet ipsi infert, aut si desperatio huc ducit eum, cujus omnia bona incendio absumta sunt.

§. 397.

Quoniam metus tendit ad malum venturum amoliendum (§. 396.), pœna vero malum physicum est, quod propter malum morale, hoc est, factum lege prohibitum, in- *Quo tendat metus pœnæ.*

infligitur (§.285. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & pœna evitatur, ideoque malum istud a nobis amolimur, si ab actione lege prohibita committenda nos abstineamus, quod per se patet; *metus pœnæ tendit ad factum lege prohibitum non committendum, vel præceptum non omittendum.*

Hinc patet ratio, cur alterum obligemus ad actiones lege prohibitas non committendas sanctione pœnali. Hac ipsa enim non aliud intenditur, quam ut metus incutiatur iis, qui actiones istas committere mallent. Actionis enim omissio nonnisi mediate intenditur, aut intendi potest. Quodsi in omissionem facti, quod lege præcipitur, pœna fuerit statuta, cum tunc omissio sit prohibita, perinde omnino est factum præceptum non omittere, ac prohibitum non committere. Exempla ut dentur opus non est, cum adeo obvia ubivis sint, ut a nemine ignorentur.

§. 398.

Quando desperatio in tristitiam abeat.

Si nobis certi esse videmur, quod malum adventurum evitare nequeamus; desperatio in tristitiam abit. Quando enim nobis certi esse videmur, quod malum adventurum evitare nequeamus; nulla novimus media, quibus uti possemus id evitaturi, consequenter cessat omnis sollicitudo malum istud a nobis amoliendi. Quamobrem cum malum adventurum inevitabile nobis repræsentemus per modum rei præsentis, id quod tanto facilius contingit in perceptionibus confusis affectuum genetricibus (§. 605. 609. *Psych. empir.*), ex mali autem præsentis repræsentatione oriatur tristitia (§. 623. *Psych. empir.*); si nobis certi esse videmur, quod malum adventurum evitare nequeamus, desperatio in tristitiam abit.

Experientia propositionem præsentem confirmat. Videmus enim quod homines, qui desperant se malum adventurum

a se

a se amoliri posse, lachrymis & luctui se dent, non aliam rationem allegantes, quam quod ignorent, quomodo malum, quod adventurum est, effugere possint. Cum desperatio supponat malum eventu possibile, si eveniat, nobis inevitabile fore; quando de ejus adventu non amplius dubitamus & id a nobis evitari non posse pro certo habemus, desperatio utique cessat. Probant idem exempla maleficorum, publicata sententia supplicii ultimi.

§. 399.

Quoniam desperatio in tristitiam abit, si nobis certi esse videmur, quod malum adventurum evitare nequeamus (§. 398.); tristitia vero tendit ad depellendam infelicitatem (§. 279.); *si nobis certi esse videmur, quod malum evitare nequeamus, quod jamjam imminet, tristitia, in quam abit desperatio, tendit ad implorandum opem aliorum & hac deficiente ad effundendum querelas.* *Quo tendat tristitia ista.*

Ita si quis ædibus conflagrantibus inde exire non possit vitam suam servaturus; eum audias tristi clamore implorare opem aliorum &, ubi impossibile est, ut opem ferant alii, tristissimas audias ingemiscentis querelas, & omni spe auxilii destitutum adhuc quærere, an nemo sit, qui sibi opem ferre possit. Reus ad mortem condemnatus cum videat se ultimum supplicium evitare non posse, totum se tristitiæ dat. Quodsi tamen oblata videatur occasio aufugiendi ex carcere; eam ambabus manibus amplectitur & fuga vitæ suæ consulere conatur. Redux igitur facta desperatio jubet tentari medium extremum, quod ipsi superesse videtur ad vitam servandam, consequenter ad malum imminens a se amoliendum. Ast si in tristitia manet, opem aliorum saltem implorat in miseria sublevanda, quam frustra implorari agnoscit, ut ab ea liberetur. Audias tamen etiam ab eo querelas, quod omni auxilio se destitutum sentiat, nec quisquam sit, qui ipsi opem ferre possit.

§. 400.

§. 400.

De terrore concitando. *Si quis certior redditur, præter omnem opinionem & expectationem eveniſſe aliquod malum, quod ingens eſſe putat; terror ipſi injicitur.* Quodſi enim quis certior fit, præter omnem opinionem & expectationem ingens quoddam malum eveniſſe; is malum hoc ſibi repræſentat. Quamobrem cum terror oriatur ex adventu mali improviſi, præter omnem expectationem & opinionem accidentis (§. 829. *Pſych. empir.*); ſi quis certior redditur, præter omnem opinionem & expectationem eveniſſe aliquod malum, quod ingens eſſe putat, terror ipſi injicitur.

Ponamus tibi nunciari, in prædio tuo ſævire incendium; quin terrorem tibi injiciat nuncius dubitandum non eſt. Ita qui incendia valde metuit, audito ſigno ſuborti incendii, quod publice dari ſolet, in terrorem conjicitur, quo exemplo jam uſi ſumus alias in definitione reali terroris illuſtranda & confirmanda (§. 829. *Pſych. empir.*). Sufficit nimirum ad concitandum terrorem in incerto opinio probabilis periculi præſentis. Quantum vero variet hominum de probabilitate periculi præſentis opinio, nemo eſt qui neſciat. Quamobrem non eſt, quod miremur, eundem caſum non omnibus inferre terrorem, nec omnibus eundem. Pertinet huc quoque exemplum eorum, quos terror invadit, ſi ex improviſo ſibi apparere putant ſpectrum, a quo ſibi timere ſolent. Probe autem notandum eſt, in terrore mali repræſentationem potiſſimum influere in averſationem ſenſitivam, quatenus ex improviſo adventat; adventu improviſo enim abſente non terror, ſed vel metus, vel timor, vel deſperatio, vel ſaltem triſtitia concitatur, prouti circumſtantiæ ceteræ huic, vel alii affectui locum faciunt. Hoc tamen non obſtante magna quoque vis eſt magnitudinis mali, in quo æſtimando unusquisque ſuo ſenſu abundat, quod-

que

que ab omnibus eodem modo æstimari nequit: quod enim uni graviſſimum eſt atque intolerabile, id alteri leve ac tolerabile eſſe poteſt. Quantum igitur dandum ſit opinioni ejus, cui terror infertur, ex circumſtantiis ſingularibus definiendum.

§. 401.

Quoniam terror ei injicitur, cui adventus mali improviſus nunciatur (§. 400.), quem vero quis amat, eundem conſiderat tanquam ſe ipſum (§. 659. *Pſych. empir.*), conſequenter quod ipſi accidit malum, id ſibimet ipſi eveniſſe putat, aut ſaltem ejus ſe participem eſſe arbitratur; *ſi cui nunciatur malum, quod præter omnem opinionem & expectationem obvenit perſonæ, quam impenſe amat, ipſi terror injicitur.* *De malo improviſo, quod obvenit perſonæ amatæ.*

Amant parentes liberos, niſi adſint cauſæ ſingulares affectum naturalem ſupprimentes. Quodſi patri nunciatur, filium in flumine ſubmerſum periiſſe, cum de eo minime cogitaret, terror ipſi injicitur. Idem contingit, ſi literis redditur certior, filium ſuum abſentem, quem bene valere putabat, mortuum eſſe. Similiter uxor terrore concutitur, ſi ex improviſo nunciatur, maritum apoplexia extinctum eſſe, vel a famulo conclave ingrediente mortuum humi jacentem inventum eſſe.

§. 402.

Terror impedit, quo minus de amoliendo malo cogitemus. Etenim cum terrorem injiciat adventus mali improviſus, malum, quatenus moleſtiarum creatrix eſt, omnem attentionem in ſe trahit, ut cogitatio de mediis, quibus periculum nobis imminens averti poteſt, animum ſubire nequeat. Terror itaque impedit, quo minus de malo a nobis amoliendo cogitemus. *De affectu terroris.*

Terror ideo affectus molestissimus est & maxime noxius, etiamsi non omnibus noceat eodem modo, nec omnes æque noxium eundem experiantur. Non tamen propterea necesse est, ut affectuum numerum multiplices propter varietatem scilicet effectuum, quos pro varietate personarum aliarumque circumstantiarum producit terror. Ponamus incendium subito ortum præter ullam opinionem & expectationem terrorem injicere ædes inhabitanti, quæ ardent. Terrore concussus, cum attentionem omnem defigat in malo præsente, non cogitat de periculo, quod sibi & rebus suis imminet, ut idem avertere, & se resque suas servare studeat. Unde ad se redeuntem confiteri audias, sese ignorare quid sibi faciendum sit. Et, si vel maxime res quasdam servare vult, nescius tamen quid agat res vilissimas rebus pretiosissimis præfert, non aliter postea se excusans, quam quod præ terrore ignoraverit, quid agat. Non est, quod excipias, malum, quo terror injicitur, haud raro tale esse, quod depelli minime potest, veluti si nunciatur obitus inopinatus filii, vel strages, quam grando dedit frugibus: etenim cum terror sit sanitati ipsique vitæ admodum inimicus, periculum adest quod depellendum, seu malum, quod ex malo præsente nasci potest. Afferenda quoque est malo, quod nos affligit, medela, ad quam tendit alias tristitia, utpote tendens ad infelicitatem depellendam (§. 279). Quoniam vero terror attentionem omnem ab eo avertit, cujus cogitatio animum subire poterat, immo subinde mentem adeo stupefaciat, ut ne quidem perceptiones præsentes appercipiat, quo in casu homines se quasi extra se raptos opinantur; de his omnibus minus cogitant, nec dici potest, quod huc eos ducat affectus. Langvescente autem terrore, cum quasi ad se redit animus, remanet timor, metus vel tristitia & cogitatur de mediis vel evitandi, vel, si id fieri minime possit, imminuendi, aut leniendi malum.

§. 403.

§. 403.

Si in aliquo concitas cupiditatem boni absentis, ipsum autem docere non potes media, quibus idem obtinetur, aut quorum executio in potestate ipsius est, aut plura suppeditas media, quorum quod sit melius ipsi persuadere nequis; fluctuatio animi concitatur. Quodsi enim cupiditas concitatur, ea tendit ad bonum absens obtinendum (§. 388.). Enimvero si ipsum docere nequis media, quibus bonum, quod cupit, obtineri potest, vel media, quorum executio in potestate ipsius est, aut media, de quibus sollicitus est, ignorat, aut quomodo ea exequi debeat nescit. Quodsi vero plura eum doceas media, quorum quod præstet ceteris ipsi persuaderi non potest, quodnam eligere debeat anceps hæret. Enimvero ex ignorantia mediorum, quibus bonum, quod cupimus, obtineri potest, vel electionis, aut executionis eorundem oritur fluctuatio animi (§. 835. *Psych. empir.*). Quodsi ergo in aliquo concites cupiditatem boni absentis, ipsum autem docere non potes media, quibus idem obtinetur, aut quorum executio in potestate ipsius est, aut plura suppeditas media, quorum quod sit melius, ipsi persuadere nequis, fluctuatio animi concitatur. *De fluctuatione animi.*

Cum cupiditas tendat ad bonum absens obtinendum, quando ea flagrat animus, sollicitudinem de mediis parit, quibus id obtineri potest. In mediis duo spectantur, nimirum utrum ad finem obtinendum sufficiant, nec ne, & quomodo ea executioni sint danda, & num eorum executio in potestate nostra sit. Quodsi plura dentur media, electione opus est. Appetitus vero naturaliter determinatus est ad id alteri præferendum, quod judicatur melius (§. 898. *Psych. empir.*). Antequam igitur decreveris, quibus mediis uti velis, opus ipsum non aggrederis. Ignorantia mediorum,

aut executionis eorundem, hæſitatio in electione ſive mediorum, ſive modi exequendi ad fugam boni abſentis trahit, cujus cupiditatem fovet ipſius boni repræſenratio. Atque ita quaſi pugna quædam oritur inter fugam & cupiditatem, quamdiu affectus unus alterum non vincit.

§. 404.

Quo tendat fluctuatio, animi.

Fluctuatio animi tendit ad audaciam, ſi fuga eventus contrarii fuerit minor cupiditate boni; ad ſegnitiem vero, vel patientiam, ſi fuga eventus contrarii prævalet adverſus cupiditatem boni. Quando enim animus fluctuat, bonum quoddam cupimus & ſolliciti ſumus de mediis idem obtinendi, quæ ſi reperire, aut executionem eorundem detegere non poſſimus, vel ſi difficultates appareant, quæ quomodo ſuperandæ ſint non videmus, vel denique ſi ob rationes diverſa media ſuadentes decidere nequeamus quodnam eorum ſit melius, ita ut ex dubiorum fluctibus emergere nequeamus, aut audaces fortunæ arbitrio nos committere debemus expectaturi, utrum nos juvare, an auxilio deſtituere velit, aut a bono proſequendo nos abſtinere tenemur, quantacunque ſit habendi cupido. Quibus parum curæ eſt, utrum conatui reſpondeat eventus, nec ne, cum fuga eventus contrarii minor ſit cupiditate boni abſentis, illi audaces fortunæ arbitrio ſe & eventum committunt; aſt ſi fuga eventus contrarii major ſit cupiditate boni, utut vel maxime inviti a propoſito bonum, quod cupiunt, proſequendi deſiſtunt. Quamobrem patet, fluctuationem boni tendere ad audaciam, ſi fuga eventus contrarii fuerit minor cupiditate boni; ad ſegnitiem vero, vel patientiam, ſi illa adverſus hanc prævalet.

Mul-

Multa hic dicenda forent, si ad particularia descendere vellemus. Sed dabitur alibi de hisce plura dicendi occasio, inprimis quando de patientia acturi sumus. Sed demus exemplum. Ponamus Sempronium decrevisse, ut uxorem ducat, & flagrare cupiditate ducendi *Caeciliam*. Cum cupiditas tendat ad matrimonium cum eadem contrahendum, ea ducit ad consultationem, quomodo ad eam convenire & consensum ejus atque parentum impetrare possit. Quodsi parum curae habeat, si repulsam ferat; patrem vel matrem adire audet, utut nulla ipsi cum illo, vel hac intercedat consuetudo, & desideria sua exponit. Hic igitur omnem eventum fortunae committit, fretus illo pervulgato: fortunam juvare audaces, repellere timidos. Ast si ex adverso ignominiosam sibi judicet repulsam fore, eamque obstituram, quo minus successum posthac sperare possit in ambienda alia; a proposito desistit, utut non sine aegritudine, quam fovet cupiditas manens. Ab ea si liberari cupit, necesse est, ut patienter ferat, quod mutare non potest. Fieri etiam potest, ut, si hortentur alii ut aleam jaciat, vix ac ne vix quidem ad id faciendum se adduci patiatur, repugnantiae cujusdam internae sibi conscius. Atque ita patet, quomodo & quando fluctuatio animi tendat ad audaciam, vel ad patientiam, aut segnitiem. Fluctuatio animi affectus valde molestus est. Quamobrem quando torquet animum, ex dubitationum fluctibus emergere conamur, quamvis haud raro contingat, ut omnis conatus in cassum cadat. Quae porro hic expendenda sunt, ad consultationem pertinent, in qua magna vis est accurata probabilium aestimatio.

§. 405.

De horrore concitando.

Si cui persuaseris malum quoddam ingens esse, nimirum si physicum fuerit, quod cruciatus intolerabiles creat, si morale, quod de homine vix concipi possit; horror concitatur. Etenim si cui persuaseris, malum quoddam ingens esse, quod, si physi-

cum fuerit, intolerabiles cruciatus creat, si morale, de homine vix concipi potest, is malum istud sibi hoc modo repræsentat. Quamobrem cum ex repræsentatione istiusmodi mali oriatur horror (§. 837. *Psych. empir.*); si cui persuaseris malum quoddam physicum esse intolerabilium cruciatuum creatricem, vel morale istiusmodi, ut de homine vix concipi possit, horror concitatur.

Horrore omnino perfunditur animus, si perpendamus cruciatus incredibiles, quos perpessi sunt martyres: horrescimus crudelitatem tyrannorum in homines innocentes tam immane sævientium. Atque ideo ipsos cruciatus martyrum horrendos & crudelitatem tyrannorum horrendam dicimus. Notandum vero, quando scelus horrendum dicimus, id duplici modo intelligi posse, vel quatenus in se spectatur, vel quatenus morsus conscientiæ creat. Priori respectu ad naturam humanam infertur, quam malitia excedere videtur, ita ut qui scelus committit naturam humanam exuisse existimetur. Posteriori respectu morsus conscientiæ tanquam intolerabiles repræsentantur, seu tales, quos perpeti hominem posse vix creditur. Notandum præterea, quando horrescimus cruciatus, vel angores animi, nos eos ad nos referre, ac nobis repræsentare statum, qui foret, si ipsimet eos perpeti deberemus, ita ut nobis insit præsensio quædam tantorum malorum: quo ipso efficitur, ut ea nobis tanquam intolerabilia repræsentemus. Qui horrore perfunditur, quantum molestiarum sibi crearet malum considerat & quomodo scelus ad se sese habeat perpendit, non vero cruciatus æstimat atque conscientiæ morsus ex sensu aliorum, nec scelus ex depravatis facultatibus animæ aliorum. Obtinet sane idem in æstimatione cujusvis voluptatis & molestiæ, ac ideo in ciendis appetitionibus & aversionibus atque in concitandis affectibus semper attentenda est opinio ejus, cujus appetitus vel aversatio cieri debet & in quo affe-

affectus concitandus. Hæc e. gr. ratio eſt, cur quis horreſcat ſupplicium, quo latro afficitur, cum alii absque horrore idem ſpectant, & cur quis horreſcat ſcelus quoddam, quod narratur, cum alii absque ullo honore idem narrari audiant. Ita veritatum moralium convictus horreſcit errores pſeudophilosophorum non minore audacia, quam temeritate contendentium, virtutem eſſe nullam, vitium eſſe nullum, niſi quod efficiat dira in ſtatu civili a ſuperiore conſtituta pœna & quod inde recipiat menſuram, propterea quod qui rectius ſentit omnem rationis uſum ſe ejurare debere agnoſcit, ut tam abſurdum errorem pro vero amplectatur & generi humano adeo perniciosum publice diſſeminare non vereatur, cum alii opinioni tam abſurdæ, tam periculoſæ, vel ſubſcribant, vel eam rideant & contemnant.

§. 406.

Horror tendit ad malum, cujus repræſentatione concitatur, omni animi contentione a ſe depellendum. Etenim horror concitatur repræſentatione mali, quod cruciatus prorſus intolerabiles nobis crearet, vel quod a nobis committi non poſſit, niſi ipſam naturam humanam exuere velle nobis videamur (§. 405.). Quamobrem cum fieri aliter non poſſit, quam ut malum iſtud averſemur (§. 590. *Pſych. empir.*), & ut averſatio ex magnitudine mali capiat vires (§. 596. 598. *Pſych. empir.*); omnis autem averſatio tendat ad malum depellendum (§. 250.); horror tendit ad malum, cujus repræſentatione concitatur, omni animi contentione a ſe depellendum. *Quo tendat horror.*

Horroris hunc eſſe effectum, noto notius eſt. Neque enim alia de cauſa pœnæ horrendæ decernuntur delictis gravioribus, quam ut horror, quo animum perfundit eorum cogitatio, ab iisdem avocet ad delinquendum pronos. Videmus

demus enim eos, qui ab aliquo abhorrent, nullo modo permoveri posse, ut id patiantur, vel faciant. Ita qui abhorret a venæ sectione, nullo modo adduci potest, ut venam sibi secari patiatur. Similiter qui abhorret a nuptiis, eum frustra persuadere conaris, ut uxorem ducat, & cujus voluntas ab homine quodam abhorret, is persuaderi nequit, ut familiaritatem cum eo contrahat. Nimirum antequam id fieri possit, ex animo evellenda est opinio mali horroris creatrix; id quod non adeo facile, quemadmodum forsan putatur, nec semper in potestate nostra deprehenditur. Quemadmodum vero omnes affectus suos habent gradus, ita ut subinde vix agnoscantur, nec sibi similes videantur, nisi acute discernere noris eam similitudinem, per quam species constituitur, nulla quantitate varianda; ita idem quoque valet de horrore. Quamvis itaque ad illustrandum ea, quæ de hoc affectu demonstravimus, ad exempla provocavimus, in quibus gradus hunc affectum palpabilem facit, non tamen propterea in hisce subsistendum, quasi ultra ea non sit extendendus. Et ea fini modo etiam exempla quædam alia allegavimus, quæ cum ceteris non comparanda videntur. Cum species quædam metus sit, qui concitatur, quatenus malum, etiam si aliis accidat, spectatur tanquam eventu possibile, seu tale, quod etiam utut sub certa conditione etjam in nos cadere possit, horrori etiam proprius quidam gradus est, a quo dependet animi contentio, qua malum depellendum. Unde videmus eadem animi contentione aliquos fugere venæ sectionem, qua alii fugiunt exquisitissima tormenta, immo majore.

§. 407.

De pusillanimitate. *Si cui persuaseris, tantam esse boni, quod cupit, obtinendi difficultatem, quæ superari non possit; pusillanimitas concitatur.* Si quis enim bonum cupit, ad idem obtinendum tendit appetitus (§. 388.): ast si ipsi persuaseris, tantam esse ejus obti-

obtinendi difficultatem, quæ superari non possit; qui bonum cupit, is impedimenta, quæ obstant quo minus obtineat, tanquam insuperabilia sibi repræsentat. Enimvero si quis impedimenta, quo minus bonum, quod cupit, obtineat, tanquam insuperabilia sibi repræsentat, vel, quod eodem redit, media bonum, quod cupit, obtinendi nulla novit, nec consiliis aliorum juvatur; pusillanimitas oritur (§. 842. 845. *Psych. empir.*). Quamobrem eadem concitatur, si cui persuaseris, tantam esse boni, quod cupit, obtinendi difficultatem, quæ superari minime possit.

Monuimus jam alias (*not.* §. 842.), impossibilitatem obtinendi distingvendam esse a difficultate, cui tollendæ num pares simus quamvis dubitatur, nondum tamen propterea sublatio impossibilis habetur. Exemplum habemus in eo, qui spem munus, quod ambit, obtinendi abjicit, animadversis difficultatibus opinione sua insuperabilibus, manente tamen cupiditate. Hac enim evanescente in jacturam boni intentus saltem contristatur, aut, prouti variant circumstantiæ, alio affectu inquietatur.

§. 408.

De pusillanimitate ob impossibilitatem evitandi mali, & liberationis ab eodem.

Quoniam evitatio mali & liberatio ab eodem bona est (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), & utramque cupimus, quatenus eam nobis repræsentamus tanquam bonam (§. 812. *Psych. empir.*); *si cui persuaseris, evitationem mali adventuri vel liberationem a præsenti tot difficultatibus obseptam esse, ut ab eo superari nequeant, pusillanimitas concitatur*; consequenter *si quam evitationis, vel liberationis spem concepit, eam omnem abjicit.*

Major plerumque esse solet pusillanimitas, quæ animum occupat, deficiente spe omni mali evitandi, vel liberationis

ab eodem, quam boni non obtinendi, nisi jactura ejus conjuncta sit cum malo ingente inde consequente, aut damno irreparabili. Exemplum pusillanimitatis huc referendum præbent malefici, qui ad locum supplicii ducuntur. Idiomate patrio hanc pusillanimitatis speciem dicimus das Verzagen: quod vocabulum forte reddideris per animum fractum, ut quo quis se vertat nesciat. Necesse tamen est, ne ab eodem separes contristationem summam, quæ animum consternat & sensus stupidos reddit, attentione omni in impossibilitatem evitationis mali, vel liberationis ab eodem conversa. Gradus hic utique summus est, quo affectus præsens facillime discernitur ab aliis, ut in casibus quoque aliis, ubi tantus non est, agnoscatur. Hæc nimirum ratio est, cur in illustrandis affectuum notionibus allegentur exempla, quæ eos omnium clarissime produnt.

§. 409.

Quo tendat pusillanimitas.

Pusillanimitas tendit ad omnem de mediis bonum obtinendi aut malum evitandi, vel præsens depellendi cogitationem abjiciendam & ad periculum impedimenta tollendi non faciendum. Pusillanimitas enim oritur, si impedimenta, quæ nobis objiciuntur, quo minus bonum, quod cupimus, obtineamus, consequenter etiam quo minus malum adventurum, quod evitare cupimus, evitemus, aut a malo præsente, a quo liberari cupimus, liberemur (§. 408.), tanquam insuperabilia nobis repræsentamus (§. 844. *Psych. empir.*). Enimvero qui impedimenta a se superari non posse putat, quæ sibi objiciuntur, quo minus bonum, quod cupit, obtineat, vel malum, quod evitare cupit, evitet, aut denique a malo præsente, a quo liberari cupit, liberetur; is nec amplius cogitat de mediis bonum obtinendi, vel malum evitandi, aut quibus a malo præsente liberetur, nec impe-

pedimenta tollendi periculum facit, quod per se patet. Quamobrem pusillanimitas tendit ad omnem de mediis bonum obtinendi, aut malum evitandi, vel præsens depellendi, cogitationem abjiciendam & ad non faciendum periculum impedimenta tollendi.

Inde est, si pusillanimes bono jubemus esse animo, ne de bono obtinendo, & de evitatione mali, aut liberatione ab eodem desperent, ut impossibilitatem regerant, allegantes tot ac tantas difficultates, quibus superandis non sint pares. Immo si horteris eos, ut nihil intentatum relinquant, eo se adduci minime patiuntur, ultro confitentes, se jam scire, omnem, quam in eo collocaturi sint, operam inanem fore. Pusillanimitas itaque hominem segnem reddit ad agendum, (§. 546. *Psych. empir.*). Quodsi dicas omnem affectum molestum tendere ad malum depellendum (§. 252.), consequenter hinc inferendum esse, quod etiam pusillanimitas ad malum depellendum, consequenter ad faciendum periculum tollendi impedimenta, utut insuperabilia visa, tendat; tenendum est, affectum, quatenus continet aversionem mali, tendere quidem ad id depellendum, ast cum impedimenta nobis insuperabilia videntur, tendentiam subsistere in votis, non vero procedere usque ad conatum, quem frustraneum fore putamus. Sane hinc audias pusillanimes dicentes ingemiscendo, utinam impedimenta, quæ mihi objiciuntur, tollere possem! Persuasissimos enim se esse putant, quod nullo modo ipsis subveniri possit, inanem esse omnem de mediorum executione, aut impedimentorum sublatione cogitationem. Immo se de eo loquenti aures amplius præbere nolle.

§. 410.

Si cui persuaseris, difficultates boni, quod cupit, obtinendi, si non certo superabiles, certe superatu non prorsus impossibiles, *De animositate & au-*

 les,

dacia concitanda. *les videri, animositas concitatur: immo si persuaseris, præstare ut, licet spe maxime dubia, faciamus, quicquid a nobis fieri potest, quam ut ab omni conatu bonum obtinendi desistamus, audacia concitantur.* Etenim si cui persuaseris, difficultates boni, quod cupit, obtinendi, si non certo insuperabiles, certe superatu non prorsus impossibiles videri, is putat, difficultates bonum, quod cupit, obtinendi esse istiusmodi, quæ forsan adhuc superari possint, seu non prorsus superatu impossibiles habendæ. Enimvero si difficultates boni, quod cupimus, si non certo superabiles, superatu tamen non prorsus impossibiles videantur, animositas oritur (§. 848. *Psych. empir.*). Quamobrem si cui persuaseris difficultates boni, quod cupimus, obtinendi, si non certo superabiles, certe superatu non impossibiles videri, animositas concitatur. *Quod erat unum.*

Quodsi vero alicui persuaseris præstare, ut licet spe maxime dubia faciamus, quicquid a nobis fieri potest, quam ut ab omni conatu agendi desistamus, cum appetitus naturaliter feratur ad id, quod melius videtur, alteri præferendum (§. 893. *Psych. empir.*), omnem conatum ad bonum, quod cupimus, obtinendum adhibere malumus, quam ab eodem desistere. Quamobrem cum cupiditas boni obtinendi adhuc vincat metum ex difficultate boni obtinendi ortum, quamvis spes vix ulla superesse videatur, animositas vero consistat in prædominio cupiditatis ac spei vincentis metum ex difficultate boni obtinendi ortum (§. 847. *Psych. empir.*); qui bonum, quod cupit, obtinere tentat, animosior videtur, quam esse debebat, ideoque audacia concitatur. *Quod erat alterum.*

Equi-

Equidem animositas & audacia tanquam synonyma promiscue sumuntur (§. 847. *Psych. empir*); audacia tamen communiter in malam partem, ita ut excessus animositatis habeatur (*not.* §. *cit.*). Præstat itaque hoc modo audaciam ab animositate distingvi, quam ut affectum utrumque in unum confundamus. Ex ipsa nimirum demonstratione propositionis præsentis patet, non eodem modo concitari audaciam, quo animositas concitatur. Equidem fieri potest, ut, qui nimium audeat, in temeritatem incidat; non tamen audacia omnis temeritati obnoxia est. Sed istiusmodi dijudicatio, si exacta esse debet, ab æstimatione probabilium dependet, quam esse adhuc mancam & perdifficilem, cum Logica probabilium adhuc in desideratis sit, nemo est qui nesciat. Quamobrem nec est, quod miremur, animositatem cum audacia vulgo confundi, & animositati tribui, quod fortunæ, quæ audacem juvabat, tribuendum erat. Constat rationes ad persuadendum idoneas admodum variare, nec in quolibet subjecto eandem vim exerere, & ipsam cupiditatem magnum pondus iisdem addere, & aditum ad appetitum quasi aperire. Maxima inprimis in eo vis est exemplorum, quibus audacia fortuna adjuta pro animositate venditatur. Exemplum animositatis dedimus alias (*not.* §. 847. *Psych. empir.*).

§. 411.

Quoniam animositas concitatur, si cui persuaseris, difficultates boni, quod cupit, obtinendi, si non certo superabiles, certe superatu non prorsus impossibiles esse; audacia vero, si persuaseris, præstare ut licet spe maxime dubia faciamus, quicquid a nobis fieri potest, quam ut ab omni conatu bonum obtinendi desistamus, (§. 401.), evitatio vero mali adventuri ac liberatio a præsente bonis annumeranda est (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*); *animositas quo-* *De animositate & audacia in declinatione mali & liberatione ab eodem.*

 que

que concitatur, si cui persuaseris, difficultates evitationis mali, vel liberationis ab eodem, si non certo superabiles, attamen superatu non prorsus impossibiles videri; audacia vero, si persuaseris præstare ut licet spe maxime dubia omnia tentemus, quam ut ab omni conatu malum venturum evitandi vel præsens a nobis amoliendi desistamus.

Quamvis audacia plerumque in malam partem accipiatur, eidem tamen in declinando, vel amoliendo malo facilius quid condonandum, quam ubi agitur de bono positivo obtinendo, præsertim si grande fuerit malum & in mora periculum, quamvis hæc consideratio nec prorsus negligenda sit, quando agitur de bono positivo obtinendo. Temeritas tamen in hoc casu non tam facilem habet excusationem, quam in anteriori, cum levius sit carere bono quodam, quam incidere in malum, aut eidem obnoxium manere. Propositio præsens probe notanda, cum in casu mali, cujus evitatio, vel amolitio intenditur, vulgo magis spectetur animositas & audacia, quam in casu boni obtinendi. Si malum non procul abest, aut ex improviso irruit, consternatio vix ac ne vix quidem patitur, ut in consultatione, quando ex arena capiendum consilium, omnia expendantur, quantum satis est, ac tum inprimis facilius excusatur temeritas, quam in casibus aliis, ubi non adeo urget ancipitem ad media primum obvia, qualiacunque tandem fuerint, arripienda necessitas. Nemo non videt, quam multa consideranda sint in casibus datis, si satis circumspectum in judicando te præbere volueris, ut ideo deproperata judicia non cadant in admirationem.

§. 412.

Quo tendat animositas.

Animositas tendit ad alacritatem in bono obtinendo, aut malo venturo evitando, vel præsenti a se amoliendo, non obstantibus difficultatibus quibuscunque obviis. Qui enim animosus est, is difficultates in prosecutione boni, quod cupit, emergentes

tes si non pro superatu possibilibus, saltem pro non prorsus impossibilibus habet (§. 849. *Psych. empir.*). Quamobrem difficultates a bono, quod cupit, prosequendo se deterreri minime patitur, nec spem id obtinendi omnem abjicit, quin potius omnem movet lapidem, ut difficultates superet, quæ obstare videntur, quo minus bono, quod cupit, potiatur. Quoniam itaque alacritatem in agendo prodit, qui sine hæsitatione ad aggrediendum pergendumque promptus est; animositas tendit ad alacritatem in bono obtinendo. *Quod erat unum.*

Enimvero cum mali venturi evitatio, aut præsentis amolitio bonis accensenda sit (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque evitare bonum venturum, vel a se amoliri præsens idem sit ac bonum, quod cupimus, obtinere, animositas autem tendat ad alacritatem in bono obtinendo, *per demonstrata n. 1.* eadem quoque tendit ad alacritatem in malo venturo evitando, aut præsenti a se amoliendo. *Quod erat alterum.*

Per *alacritatem in agendo* intelligimus eam animi contentionem, qua id, quod agendum, aggredimur & in agendo pergimus, sicuti *Cicero* canibus alacritatem tribuit in venando. Quod animoso recte tribuatur istiusmodi alacritas, exemplum militum probat, qui in prælio animosi sunt, omni animi contentione id agentium, ut hostem vincant, sicque vim hostilem & periculum ab ea sibi imminens a se depellant, tanto quidem majore, quanto major apparet vincendi difficultas.

§. 413.

Si cui persuaseris, adventum boni, quod sperat, non adeo propinquum esse, quemadmodum ipsi videtur, aut ipse optat; desideri- De desiderio concitando.

derium concitatur. Etenim ſi cui perſuaſeris, adventum boni, quod ſperat, non adeo propinquum eſſe, quemadmodum ipſi videtur, aut ipſe optat; is moram boni venturi, quod ſperat, ſibi repræſentat. Quamobrem cum mora boni, quod ſperamus, ſi ad eam animum attendimus, deſiderium gignat (§. 853. *Pſych. empir.)*; ſi cui perſuaſeris, adventum boni, quod ſperat, non adeo propinquum eſſe, quemadmodum ipſi videtur, aut ipſe optat, deſiderium concitatur.

Exemplum deſiderii alias dedimus (*not.* §. 852. *Pſych. empir.*). & alia complura ſuppeditat experientia, cum hic affectus non infrequens ſit. Impatientiam in expectando eo, quod ſperatur, produnt deſiderantes, quando ajunt, ſeſe omnes numerare horas, donec evenerit, quod ſperant; produnt etiam eorum vota, accelerationem adventus boni, quod ſperatur, continentia. Immo haud raro ipſimet impatientiam in expectando confitentur, vel aliis quoque ſignis indicant.

§. 414.

De deſiderio liberationis a malo præſente, aut averſionis periculi imminentis.

Quoniam liberatio a malo præſente, aut periculi imminentis averſio bonis annumeratur (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), deſiderium autem concitatur, ſi cui perſuaſeris, adventum boni, quod ſperatur, non adeo propinquum eſſe, quemadmodum putat, aut optat (§. 413.); *deſiderium quoque concitatur, ſi cui perſuaſeris liberationem a malo præſente, aut averſionem periculi imminentis, quæ ſperatur, non adeo propinquam eſſe, quemadmodum is putat, aut optat.*

Ponamus in vicinia amici exortum eſſe incendium, a quo periculum imminet ipſius ædibus. Cum ſperamus, incendium reſtinctum iri, ut ædes amici maneant intactæ, anxii expe-

exspectamus nuncium de incendio restincto. Impatiens hujus expectatio desiderium prodit. Uxor convalescentiam mariti sperans cum Medicorum asseverationibus fidem habeat, anxie exspectat diem, quo ex morbo assurgit. Si bellum in vicinia exardescit, quod ad nos usque facile extendi poterat, speramus autem fore, ut hostis profligetur & a finibus nostris arceatur, impatienter expectamus nuncium de strage hostium in prælio commisso. Antequam igitur de eadem nuncium fuerit allatum, desiderium inquietat animum.

§. 415.

Desiderium tendit ad accelerandum adventum boni quod speratur, aut liberationem a malo præsente, vel depulsionem periculi imminentis, si quid a nobis ad id conferri possit, aut in casu opposito ad vota, ut bonum mox adsit, vel a malo præsente mox liberemur, aut periculum imminens avertatur. Cum enim desiderium oriatur ex mora boni venturi, quod speratur (§. 853. *Psych. empir.*), desiderans utique cupit, ut id quantocyus adveniat. Et eodem modo patet, eundem cupere, ut mox a malo præsente liberetur, aut ut periculum imminens mox avertatur. Quoniam itaque cupiditas tendit ad bonum absens obtinendum, & ad malum absens evitandum, præsens vero auferendum (§. 388.); quin desiderans non omittat, quicquid ad id conferre potest, dubitandum non est. Desiderium itaque tendit ad accelerandum adventum boni, quod speramus, aut depulsionem periculi imminentis, liberationem a præsente. *Quod erat unum.*

Quo tendat desiderium.

Enimvero si acceleratio in potestate nostra non est, quod facere non possumus, saltem optamus. Tunc igitur desiderium ad vota tendit. *Quod erat alterum.*

Qui quid desiderat, nil magis in votis habet, quam ut id statim eveniat. Desiderium tædium sive molestiam creat (§. 852. *Psych. empir.*): a molestia autem quilibet quantocyus liberari cupit. Ita si quis desiderat adventum amici repetita vice famulum circumspicere jubet, num veniat, vel etiam ad eundem mittit rogaturum, ut veniat. Vota prodit sermo desiderantium. Exempla, quæ ante dedimus (*not* §. 414), veritatem propositionis præsentis itidem confirmant.

§. 416.

De hilaritate concitanda

Si cui persuaseris malum præteriisse, vel metum ejus evanuisse; hilaritas concitatur. Qui enim sibi persuadet, malum præteriisse vel metum ejus evanuisse, is sibi malum, quo angitur, aut periculum, quod metuebat, tanquam tædia non amplius creaturum repræsentat. Quoniam itaque hilaritas oritur, si nobis repræsentemus malum, rem tædii creatricem, tanquam tædia nobis non amplius creaturum, hilaritas oritur (§. 856. *Psych. empir.*); eadem quoque concitatur, si cui persuaseris, malum præteriisse, vel metum ejus evanuisse.

Idem etiam ostenditur hoc modo. Quoniam hilaritas oritur ex eo, quod malum sit præteritum, vel metus mali evanuerit (§. 855. *Psych. empir.*); si cui persuaseris malum præteriisse, vel metum ejus evanuisse, ratio hilaritatis sufficiens ponitur (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum posita ratione sufficiente ponatur etiam id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118. *Ontol.*); si cui persuaseris, malum præteriisse, vel metum ejus evanuisse, hilaritas concitatur.

Si

Si quis morbo periculoso decumbit, & medicus eum certiorem facit, quod periculum evanuerit; hilaritate perfunditur æger. Si quis cruciatibus podagræ torquetur, ubi ab iis se liberatum sentit, hilari est animo. Similiter si incendium in vicinis ædibus ortum periculum minatur tuis; hilaritas concitatur, quam primum nunciatur, incendium extinctum esse, ut nullum amplius periculum sit metuendum. Ita si incendium sævit eo in loco, in quo situm est prædium tuum, & vehementer metuis, ne flamma feralis corripiat prædium tuum, ubi nunciatur, incendium posuisse vires, nec prædio tuo damna dedisse, ab ægritudine liberatur animus & hilaris evadit. Liberatio a malo æquiparatur bono præsenti, gaudii creatrici (§. 624. *Psych. empir.*), in quo hilaritas consistit (§. 855. *Psych. empir.*). Hilaritas gaudium est, quod arcet tristitiam præsentem, & quatenus causa gaudii, liberatio nimirum a malo præsente, vel quasi præsente, continet causam tristitiæ, aut affectus alterius molesti, ipsum nimirum malum præsens, vel quasi, gaudium hoc singulari modo modificatur, ut peculiaris affectus formam induat. Ipsius angoris & molestiæ, quamcunque causabatur mali repræsentatio, memoria in appetitum simul influit, cujus ideo ut nullus sit effectus, fieri haud quaquam potest.

§. 417.

Hilaritas tendit ad malum, a quo liberati sumus, aut periculum, quod evanuit, in posterum præcavendum, quantum in potestate nostra: quodsi in ea non fuerit præcavere malum, saltem ad vota tendit. Qui enim hilaris est, is gaudet, quod malum præterierit, vel metus mali evanuerit (§. 855. *Psych. empir.*). Quamobrem cum gaudium tendat ad conservandam felicitatem (§. 279.), consequenter eum statum in præsenti casu, in quo liberi sumus ab iis tædiis, quibus *Quo tendat hilaritas.*

 nos

nos torquebat malum, quod præteriit, aut periculum, quod evanuit, (§. 636. & *seqq. Psych. empir.*), status vero iste conservatur, si malum, quod jam præteriit, aut periculum, quod evanuit, in posterum præcavetur, quod per se patet; hilaritas tendit ad malum, a quo liberati sumus, aut periculum, quod evanuit, in posterum præcavendum. *Quod erat unum.*

Enimvero si malum præcavere non sit in potestate nostra, veluti quando consistit in damno, quod datur a grandine, vento impetuoso, fulgure, imbre, inundatione; aliud nobis non relinquitur, quam ut optemus, ne tale quid iterum accidat. Quamobrem hilaritas, quæ ad malum præcavendum alias tenderet *per demonstrata n. 1.* ultra vota tendere nequit. *Quod erat alterum.*

Qui hilares sunt, si a periculo incendii, quod culpa sua oriri poterat, nisi tempestive fuisset animadversum, antequam vires caperet, liberati fuerint, ultro asseverant, se in posterum fore cautiores. Quodsi periculum, quod tempestas nobis minabatur, fuerit aversum; hilares optamus, ut idem Numen benignissimum in posterum quoque a nobis avertat. Immo si quis casus funestus contigit, qui nos afflixit, optamus ne istiusmodi casus denuo contingat. Hilaritatis itaque magnum momentum habet in praxi morali, prouti suo loco clarius elucescet.

§. 418.

De fastidio concitando. *Si cui persuaseris, id quod bonum esse putat malum esse, aut saltem non bonum; fastidium concitatur, aut saltem ad hunc affectum disponitur aversatio sensitiva.* Etenim si cui persuaseris, id quod bonum esse putat, malum esse, is mutata opinione sibi jam tanquam malum repræsentat, quod repræsen-

præsentaverat tanquam bonum. Enimvero si, quod nobis tanquam bonum repræsentabamus, idem deinceps tanquam malum repræsentemus, fastidium oritur (§. 859. *Psych. empir*). Quamobrem fastidium concitatur, si cui persuaseris, quod bonum esse putat, id esse malum. *Quod erat unum.*

Quoniam vero in concitandis affectibus bonum spectatur tanquam voluptatis, malum vero tanquam molestiæ creatrix, id quod per antecedentia satis claret, ex eo autem, quod quid nullam voluptatem creat, aut saltem voluptatem contemnendam, nondum sequitur, quod molestiam creet; si cui persuaseris, quod bonum esse putat, non esse bonum, is nondum persuasus est, id esse malum, ideoque in statu indifferentiæ manet (§. 587. *Psych. empir.*), consequenter nec fastidium concitatur. Quoniam tamen fastidium facilius concitari potest, si cupiditas, quæ ex boni absentis repræsentatione oritur (§. 810. *Psych. empir.*), non refragatur; ideo aversatio sensitiva, in qua affectus molesti sedes est (§. 609. *Psych. empir.*), ad fastidium disponitur, si cui saltem persuaseris, bonum non esse, quod bonum putat. *Quod erat alterum.*

Cum in affectibus concitandis bonum spectetur tanquam voluptatis, malum tanquam molestiæ seu tædiorum creatrix; difficile omnino est alteri persuadere, malum esse, quod bonum esse putat. Voluptatis enim præsentis, quam percipit, sibi conscius est; ast molestias, quibus aliquando eam luere cogetur, nondum sentit, immo si vel maxime ponas, eum molestias jam percepisse, quas bonum apparens ipsi creavit, præteritorum tamen memoria multum cedit sensui præsenti. Taceo causas alias, quæ molestias futuras in dubitationem adducere solent. Nisi itaque ratio in

subsidium vocetur, eique alter benignas præbeat aures; parum aut nihil effeceris. Ast hoc pertinet ad regimen affectuum, de quo in sequentibus dicemus. Voluptates sensuales in se tales sunt, ut sensim sensimque decrescant, præsertim si fiant quotidianæ, & ideo fastidium veluti sua sponte sequatur, quamvis etiam plures sint causæ, quæ iis pretium, quod statuitur, detrahunt. Et huc respicit *Cartesius*, quando ait, durationem boni gignere satietatem, seu fastidium. Immo dantur etiam causæ; cur quid voluptatem creet, quod per se nulla animum perfundere amplius poterat.

§. 419.

Quo tendat fastidium.

Fastidium tendit ad abstinendum ab eo, quod fastidimus: immo huc etiam jam tendit dispositio facultatis aversandi ad fastidiendum. Etenim fastidium oritur, si, quod nobis tanquam bonum repræsentabamus, idem deinceps tanquam malum nobis repræsentemus (§. 859. *Psych. empir.*). Quamobrem quod antea cupiditatem gignebat (§. 810. *Psych. empir.*), id orto fastidio fugæ causa est (§. 813. *Psych. empri.*). Quoniam itaque fuga tendit ad impediendum, ne malum, quod præsens fieri poterat, præsens fiat (§. 391.), hoc vero impeditur, si eo, quod fastidimus, abstinemus, quod per se patet; fastidium tendit ab eo abstinendum, quod fastidimus. *Quod erat unum.*

Enimvero si alteri persuadeas, quod bonum esse putat, bonum non esse cum appetitus non determinetur nisi repræsentatione boni (§. 893. *Psych. empir.*); quod antea appetebat, non amplius appetit. Cessante igitur actu appetitus, cessat quoque actus externus, quo quod nondum præsens est præsens sistitur (§. 250.). Quamobrem cum tunc eo, quod antea

antea appetebamus, abstinemus, facultas autem aversandi sensitiva ad fastidiendum disponitur, si alteri persuaseris, quod bonum esse putat bonum non esse (§. 418.); ipsa dispositio facultatis aversandi ad fastidiendum jam tendit ad abstinendum eo, quod antea appetebat. *Quod erat alterum.*

Fastidium rei non alio fine concitare studemus, quam ut alter eadem abstineat. Quilibet igitur pro certo habet, fastidium tendere ad abstinendum eo, quod appetitur. Adhiberi subinde solent media physica, veluti si cibo, vel potui, quem quis nimis avide appetit, saporem ingratum concilias, qui nauseam excitat. Ast talia non pertinent ad philosophiam moralem, quamvis ex hujus principiis definiendum, quando mediis istis uti liceat; & quomodo ab iis pendeat mutatio facultatis appetendi & aversandi sensitivæ demonstrandum. Animus facilius disponitur ad fastidiendum, quam fastidium concitatur, id quod ex propositione præcedente abunde liquet (§. 418.). Quamobrem cum hac dispositione idem obtineatur, quod fastidio intenditur, quamvis negari non possit abstinentiam, quæ huic debetur, magis constantem esse, quam quæ ab illa venit; in praxi morali in disponenda facultate aversandi sensitiva ad fastidiendum acquiescere possumus, præsertim si accedat voluntatis atque noluntatis emendatio, seu regimen affectuum, de quo deinceps dicemus. Quoniam delectationes sensuales licitæ sunt, si fuerint innocuæ (§. 409. *part. 1. Jur. nat.*); fastidio concitando in praxi morali locus non est, nisi quando fuerint nocuæ. Censentur vero etiam nocuæ, si in se spectatæ quidem innocuæ sunt, ast ob circumstantias singulares iisdem frui non licet nisi cum neglectu officiorum, qui prorsus indispensabilis.

§. 420.

§. 420.

De ira concitanda. *Si cui persuaseris, quod ipsi injuria facta fuerit ab alio, ira concitatur.* Etenim si cui persuaseris, quod ipsi injuria facta sit ab alio, injuriam istam sibi repræsentat. Quamobrem cum ex repræsentatione injuriæ seu ex opinione mali ex facto alterius nobis emergentis ira oriatur (§. 868. *Psych. empir.*); ira concitatur si cui persuaseris, quod ipsi injuria facta sit ab alio.

Ira affectus impetuosissimus est, qui facillime agnoscitur, præsertim cum versetur circa personam, quæ nobis injuriam fecit. Injuriam faciens semper nobis infert malum quoddam, cujus adeo causam alterum nobis repræsentamus. Supponit itaque semper factum alienum, ex quo malum quoddam in nos redundat, veluti quod famam nostram læsit, quod damnum quoddam dedit, quod defraudavit, quod vulnus corpori nostro inflixit. Hinc facile intelligitur, si ira concitanda, commemorandum esse aliquod factum, atque ostendendum, quale & quantum malum inde in eum redundet, qui ad iram provocandus. Solent autem alii ad iram esse procliviores aliis, ut ideo non omnes eadem facilitate ad eam provocentur. Et differt ira gradu non modo quod non omnium eadem sit de malo tibi ab alio facto opinio, verum etiam quia naturalis ista ad iram proclivitas in aliis major est, in aliis minor. Pendet etiam gradus iræ ab affectibus ceteris, quæ cum eadem permiscentur (§. 867. *Psych. empir.*).

§. 421.

Quænam observanda in concitanda ira ob inju- *Si ira concitanda adversus eum, qui non tibi, sed tertio cuidam injuriam fecit, ante concitandus est amor ejus, cui injuria facta, aut odium ejus, qui injuriam fecit.* Patet ex iis, quod alibi demonstravimus, nos irasci ei, qui alteri, quem amamus

amamus, injuriam fecit (§. 874. *Psych. empir.*), atque ei, quem odio habemus, ob injuriam aliis factam (§. 875. *Psych. empir.*). *rium tertio cuidam factam.*

Hinc videas parentes ad iram commoveri injuria liberis facta, quos amant. Irascimur latronibus, qui crudelitatem adhibuerunt in alios, in quos odium habemus ob malitiam per se ipsos delectantem. Constat nos vel amare, vel odisse alios, vel esse indifferenti in eos animo. Qui alterum odit, is tædium ejus appetit (§. 669. *Psych. empir.*), consequenter delectatur malo ipsi illato (§. 156.), ideoque fieri nequit, ut injuriam inferenti irascamur (§. 862. *Psych. empir.*). Si indifferente in alterum animo sumus, ea, quæ ipsi obtingunt bona vel mala, parum curamus, tanquam ad nos minime spectantia. Qui alterum amat, ex ejus tædio ipsemet tædium percipit (§. 642. *Psych. empir.*), atque ita amor animum disponit ad iram adversus eum concipiendam, qui personæ amatæ injuriam facit (§. 862. *Psych. empir.*). Quando igitur irascimur ei, quem odio habemus, ob injuriam factam alteri, in quem alias indifferente animo sumus, amor naturalis, quo natura hominem homini commendat, & qui hactenus quasi conclusus latuit, vires capit.

§. 422.

Ira tendit ad vindictam, seu malum malo referendum &, si in potestate nostra id non fuerit, ad mala imprecandum. Ira enim cum vindictæ cupiditate conjungitur (§. 872. *Psych. empir.*). Quamobrem cum cupiditas tendat ad id, quod cupimus, obtinendum (§. 388. vindicta autem consistat in actibus, quibus alteri tædium creatur, propterea quod nos offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); ira tendit ad ea, quæ alteri tædia creare possunt, seu ad vindictam. *Quod erat primum.* *Quo tendat ira.*

Aſt malum malo referimus, ſi alter nobis extitit cauſa mali & nos viciſſim ipſi cauſa mali exiſtimus, quia ipſe extitit (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum ira tendat ad vindictam *per demonſtrata n. 1.* & vindicta conſiſtat in actibus, quibus alteri tædium creatur, propterea quod nos offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter quibus malum alteri infertur (§. 569. *Pſych. empir.*), quia ipſe nobis intulit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*); ira tendit ad malum malo referendum. *Quod erat ſecundum.*

Enimvero ſi in poteſtate noſtra non fuerit, ut alteri malum inferamus, cum tamen malum ipſius appetamus, non aliud nobis relinquitur, quam ut mala eidem imprecemur. Quamobrem ira tum tendit ad mala imprecandum. *Quod erat tertium.*

Quo tendat ira, facta & verba iraſcentium abunde produnt. Ecquis eſt, qui neſciat, quam multi ira commoti occiderint alios? Nonne indies experimur, iratos plagis afficere alios? Experientia quotidiana docet, nihil moderabile ſuadere iram, ideoque ira furor brevis dicitur. Imprecationes noto notiores ſunt, quam ut eas commemorari opus ſit. Ira omnino affectus nocentiſſimus eſt, & tendit ad id, quod lege naturæ prohibitum. Debemus enim habere animum ab omni vindictæ cupiditate alienum (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*), nec ideo iraſci alteri, quia nos offendit (§. 949. *part. 1. Jur. nat.*). Malum malo referre non debemus (§. 809. *part. 1. Jur. nat.*), nec mala alteri imprecari (§. 868. *part. 1. Jur. nat.*), multoque minus alios execrari (§. 869. *part. 1. Jur. nat.*). Differt nimirum imprecatio ab execratione, quod mala majora imprecemur ei, quem execramur (§. 865. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 423.

§. 423.

Si cui persuaseris, injuriam ipsi factam esse ab alio, is tamen animum habet a vindictæ cupidine alienum; indignatio concitatur. Etenim si cui persuaseris, injuriam ipsi factam esse ab alio, ira concitatur (§. 4[illegible].). Quoniam tamen animum habet a vindictæ cupidine alienum, *per hyoth.* ab ira sejungitur cupiditas vindictæ. Quamobrem cum indignatio sit, si ad iram concitatus habeat animum a vindictæ cupidine alienum (§. 873. *Psych. empir.*), cujus cupiditas cum ira conjungitur (§. 872. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, injuriam ipsi factam esse ab alio, is tamen animum habet a vindictæ cupidine alienum; indignatio concitatur. *De indignatione concitanda.*

Indignatio facilius concitatur, si injuria afficiuntur alii, in quos indifferenti sumus animo. Cum enim hic plerumque deficiat ratio cupiditatis vindictæ, nec personam, quæ injuriam facit, alia de causa jam oderimus, ut magis oderimus factum, quam facientem; vindictæ quoque cupido non oritur, sine qua ira non concipitur (§. 872. *Psych. empir.*).

§. 424.

Quoniam indignatio concitatur, si cui persuaseris injuriam ipsi factam ab alio, is tamen habet animum a vindictæ cupiditate alienum (§. 423.), ira autem langvescente, cum ad se redeat animus, cupiditas victæ exspirat non una de causa; *si iratus ad se rediens rationes attendit, quæ a cupiditate vindictæ animum revocant, ira in indignationem abit.* *Quando ira in indignationem abeat.*

Variæ omnino sunt rationes, ob quas cupiditatem vindictæ missam facit irascens. Ita si quis animadvertit impotentiam suam, vel rationes aliæ efficiant vindictam impossibilem,

 aut

aut saltem difficillimam, vanam esse sine viribus iram agnoscens de injuria vindicanda non amplius cogitat. Similiter si cujus bona fuerit voluntas, & vindictam omnem illicitam agnoscit, eam suspicere non vult. Idem contingit, si quis videt, quod injuriam vindicando in malum majus se conjecturus sit. Huc etiam pertinet, si patientia vincit dolorem, quem causatur injuria sibi facta.

§. 425.

Quo tendat indignatio. *Indignatio tendit ad factum injuriam facientis improbandum, vel, nisi occasio desit, idem ipsi exprobrandum, tum etiam ad commercium cum eo fugiendum, si verendum, ne denuo injuriam faciat.* Etenim vindicta, quæ consistit in actibus, quibus alteri tædium creatur, propterea quod nos offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter quia nobis tædia creavit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), aliud intendi nequit, nisi ut alterum ab injuria facienda deterreamus, quando videt quod nos impune lacessere non possit. Quamobrem si cupido vindictæ cessat, ut ægre facere alteri nolimus; ex facto tamen ipsius tædium adhuc percipimus, quamdiu eidem indignamur (§. 873. *Psych. empir.*); nihil nobis relinquitur, quam ut id ipsi exprobremus, nisi desit occasio, aut hac deficiente saltem improbemus, quasi ad exprobrandum parati. Indignatio igitur tendit ad factum improbandum &, nisi desit occasio, injuriam facienti exprobandum. *Quod erat unum.*

Quoniam indignans alteri ex injuria ab altero sibi illata tædium percipit (§. 873. *Psych. empir.*), id omnino aversatur (§. 156.). Quamobrem cum omnis aversatio tendat ad aliquid depellendum (§. 250.), id scilicet, quod aversamur; indignans alteri injuriam ulteriorem a se depel-

pellere intendit. Quoniam itaque vitanda occasio est, indignatio ad commercium cum eo, cui indignatur, fugiendum, si verendum ne denuo injuriam faciat. *Quod erat alterum.*

Equidem irati quoque, quando injuriam factis rependere nequeunt, minis, conviciis, improbationibus & exprobrationibus eam compensare solent; attamen cupiditas ulciscendi propterea non cessat, quia hoc modo injuriam ulcisci volunt, quam factis ulcisci minime possunt. Alia vero longe est injuriæ improbatio, & exprobratio, quando cupiditas vindictæ abest. Differentiam manifesto produnt vultus, vocis, immo etiam gestuum atque sermonis diversitas, cum in indignatione nihil horum sit minax, quemadmodum in irato.

§. 426.

Quando homines animantibus brutis & rebus inanimatis irascantur

Irascuntur etiam homines animantibus brutis, si læsionem aliis factam per modum injuriæ sibi repræsentant; immo etiam rebus inanimatis, per quas ipsis damnum datur, si eas sibi repræsentant tanquam damni dati causam. Etenim si a brutis læduntur, seu malum quoddam ab iis ipsis infertur, molestiæ sive doloris creatrix, & per modum injuriæ hoc sibi repræsentant; perinde ipsis est ac si ab homine injuria facta fuisset. Quamobrem cum ad iram concitentur, si ab hominibus injuria ipsis fiat (§. 868. *Psych. empir.*); animantibus quoque brutis irascuntur, si læsionem ab iisdem factam per modum injuriæ sibi repræsentent. *Quod erat unum.*

Similiter si damnum homini datur per res inanimatas & is sibi eandem repræsentat tanquam causam damni, cum damnum in se trahat omnem attentionem & actio, qua datum, inter causam liberam & necessariam non distingvit, consequenter damnum sibi datum eodem loco

 habet

habet, ac si ab homine datum fuisset. Atque ideo patet, ut ante, quod ad iram concitetur. *Quod erat alterum.*

Homines irasci animantibus brutis experientia docet: id quod mirandum non est, cum vulgo actiones brutorum humanis æquiparentur, actiones externas, quæ externis cum humanis convenientibus respondent, humanis internis assimulando. Neque etiam est, quod miremur, actiones brutorum non discerni ab humanis. Ira enim nascitur subito & perturbatio animi incipit cum ipsa perceptione facti, quo tædium nobis creatur. Et eadem est ratio, cur rebus quoque inanimatis homines imputent actiones suas, iisdemque irascantur. Nihil vero hic insoliti, quod non æque observetur, quando hominibus irascuntur. Ecquis enim est qui nesciat, iram quoque nasci ex imputatione actionum, quæ imputari minime debebant, aut culpa facile condonanda committuntur. Hinc audias excusationes eorum, quibus irascuntur, quod non lubenter fecerint, vel quod casum evitare non potuerint.

§. 427.

Quo tendat ira in bruta vel res inanimatas concepta.

Quando homines brutis, vel etiam rebus inanimatis irascuntur, ira quoque tendit ad vindictam, aut, si eam exequi nequeant, ad imprecationes & execrationes. Quando enim homines brutis, vel rebus etiam inanimatis irascuntur, actiones brutorum & rerum inanimatarum ab humanis non discernunt, sed hisce æquiparant (*not.* §. 426.). Quoniam igitur bruta atque res inanimatas perinde ac homines spectant tanquam autores facti, quod tædium sibi creat, ira eodem quoque tendit, quo tendit, quando hominibus irascuntur. Enimvero si hominibus irascuntur, ira tendit ad vindictam, aut si eam exequi nequeant ad imprecationes aut execrationes (§. 422.). Ergo quando irascuntur brutis,

tis, vel rebus inanimatis, ira quoque tendere debet ad vindictam, aut, si eam exequi nequeunt, ad imprecationes & execrationes.

Probant hoc facta & dicta eorum, qui brutis & rebus inanimatis irascuntur. Videas enim iratos sævire in bruta & res inanimatas, audias imprecationes & execrationes. Non est quod dicas, esse hoc furiosi hominis, non ejus, qui sanæ mentis est: ira enim furor brevis est, nec magis ad furorem accedit, quam quando in bruta ipsasque res inanimatas se exerit. Affectus præsertim perturbatiores, qualis ira est, non permittunt, ut per ea, quæ in perceptionibus confusis ipsorum creatricibus latent, a se invicem discernantur, quæ diversa sunt, primo tamen adspectu tanquam eadem apparent.

§. 428.

Gassendus Phys. sect. 3. memb. 2. lib. 10. c. 7. f. 500. *lenitatem* considerat tanquam affectum iræ oppositum. Quamvis vero ea referri minime possit ad commotiones animi vehementiores, quales sunt affectus (§. 603. *Psych. empir.*), ideoque eandem in Psychologia empirica affectibus non annumeraverimus (§. 349. *Log.*); non tamen hic eandem prætermittere voluimus, quia usum habet in praxi morali. Cum ira sit tædium insigne ortum ex injuria nobis vel aliis illata, conjunctum cum odio ejus, qui eam intulit (§. 862. *Psych. empir.*), & cupiditatem vindictæ alat (§. 872. *Psych. empir.*); *lenitas* erit tædium lene ortum ex perceptione mali, quod opinione nostra injuria nulla videtur, aut saltem levis, atque ab animo ulciscendi alienum. *Quid lenitas sit.*

Lenitas est quasi indignatio nascens (§. 873. *Psych. empir.*), & potissimum conspicitur in eo casu, quando ei, quem amamus, ne quidem indignamur (§. 877. *Psych. empir.*): amor

amor enim indignationem refrænat, ne tendat ad improbationem, vel exprobrationem facti, sed ut id facilem habeat apud nos excusationem, cum alteri idem non imputemus, quia non improbo animo, vel nulla etiam culpa, aut facile condonanda fecisse videtur. Non dissentit in hisce *Gassendus*, qui sedationem potius, quam commotionem & perturbationem animi esse lenitatem dicit, ut propterea ab affectibus excludenda videri possit: quoniam tamen non mera privatio est, sed omnino aliqua motio, eaque placida ac iræ opposita, quæ motio turbulenta est, eam affectibus accensere maluit. Parum vero refert, utrum lenitatem affectum voces, nec ne, modo concedas eam dari.

§. 429.

De lenitate concitanda, Quoniam lenitas tædium leve est ortum ex perceptione mali quod opinione nostra injuria nulla videtur, aut saltem levis, atque ab animo ulciscendi alienum (§. 428.), malum autem, quod tædium lene creat, exiguum esse debet, quod per se patet; *si lenitas concitanda, malum, quod alteri factum, extenuandum, id non improbo animo factum, sed culpa facile condonanda, vel prorsus nulla, ideoque nullam rationem esse, ut de vindicta cogitetur, ostendendum.*

Constat remediis hisce uti omnes ad iram mitigandam, seu animum irati leniendum. Eo ipso autem non aliud intenditur, quam ut ab ira ad statum eidem oppositum animus perducatur, in quo lenitas consistit (§. 429.). Quamobrem idem quoque fieri potest, si iram præcavere & lenitatem statim concitare velis. Atque tum facilior speratur successus, quia animus adhuc quietus ad singula ponderanda aptior est, quam ubi affectu turbulentissimo jam fuerit commotus.

§. 430.

§. 430.

Lenitas tendit ad injuriam sibi factam alteri condonandam. Qui enim leni est animo factum alterius, quod ipsi tædium quoddam leve creat, aut saltem creare poterat, pro injuria non habet, aut saltem levi, ideoque ulciscendi animum non habet. Quamobrem cum offensam, ideoque factum, quod tædium creare potest (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), condonet, qui cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter qui a vindictæ cupidine alienum habet animum; lenitas tendit ad injuriam sibi factam condonandum. *Quo tendat lenitas.*

Dantur causæ complures, quæ cupiditatem vindictæ refrenant, ut ideo cautione opus sit, ne lenitati tribuatur, quod aliam prorsus causam habet. Sed de his plura dicemus suo loco. Aliud nimirum est vindictam omittere, aliud injuriam vindicare nolle. Illud fieri potest ac sæpissime fieri solet, manente cupiditate, quæ differtur, consequenter injuria sibi facta non condonatur; ast condonatio injuriæ fugam vindictæ continet ac omne odium personæ, quæ injuriam fecit, excludit. Quamobrem ab ira ad lenitatem non datur progressus, nisi deposita omni vindictæ cupiditate & odio extincto, ut saltem remaneat levis quædam commotio animi ad tristitiam referenda, quæ efficit, ut factum infectum fieri malles, nisi id esset impossibile. Unde qui leni sunt animo ajunt, malle sese, ne hoc factum fuerit, ast cum factum sit, id mutari non posse. Factum igitur in se spectatum non approbatur, non tamen refertur ad personam tanquam ejus autorem, ut inde odium in eam concipiatur, cupiditatem vindictæ excitaturum. Quodsi hoc perpendas, lenitatem vere talem rarissimam deprehendes. Videntur equidem nonnulli natura ad lenitatem propensi; ast iidem natura sunt meticulosi, ut cupiditas vindictæ me-

tu refrenetur & odium occultetur, tunc demum effundendum, quando qui male ipsis fecit, malo & damno mactatur, quo dignum pronunciant hoc malo. Taceo molimina clandestina nocendi.

§. 431.

Quid sit sedatio affectuum.

Affectus sedari dicuntur, quando aut extingvuntur, aut saltem mitigantur. *Extingvuntur* autem, si prorsus cessant, ut animus ab iis liberetur; *mitigantur*, si gradus imminuitur, ut animus minus perturbetur. Quamobrem cum affectus in appetitionibus & aversionibus vehementioribus consistant (§. 603. *Psych. empir.*); *si affectus extingvuntur, appetitiones & aversiones, seu actus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ prorsus cessant, si vero mitigantur, vehementia horum actuum minuitur, seu minus fortes, aut debiliores efficiuntur.*

Egimus hactenus de modo concitandi affectus, cum iidem excitandi sint, quatenus usui sunt in praxi morali; nunc vero porro demonstrandum, quomodo sedentur, cum iidem sedandi sint, quatenus tollendus abusus. Regimen itaque affectuum, de quo deinceps dicemus, non minus modum sedandi quam concitandi affectus supponit: neque enim affectus usui nobis esse possunt, nisi eos concitare possimus, quando e re nostra videtur, neque etiam abusum vitare valemus, nisi sponte nascentes sedare noverimus. Affectus animum perturbant, estque perturbatio nunc major, nunc minor pro diversitate gradus eorundem. Quando animus sedandus, a perturbatione ista liberandus: quæ si non omnis auferri possit, ut tranquillitas animi adsit, saltem imminuenda, ut tranquillior reddatur. Quamvis enim illud intendatur, non tamen semper votis respondet eventus, ideoque præstat animi perturbationem esse minorem, quam majorem, quando abusus affectuum impediendus. Atque inde est, ut sedatio duo disjunctive complectatur, nimirum affectus plenariam extincti-onem

onem, aut ejusdem mitigationem. Uberiorem lucem hisce affundet specialis tractatio.

§. 432.

Si cui persuaseris, opinionem, quam de bono vel malo fovet, esse falsam, affectus eadem concitatus sedatur. Etenim affectus oriuntur ex confusa boni & mali repræsentatione (§. 605. *Psych. empir.*). Quodsi vero alicui persuaseris, opinionem, quam de bono vel malo fovet, esse falsam, is agnoscit vel bonum non esse quod putaverat esse bonum, vel non esse malum, quod opinatus fuerat, vel bonum atque malum non esse tale, quemadmodum visum fuerat, vel denique non tantum, quemadmodum videbatur (§. 507. *Log.*). Quamobrem cum affectus, quo commovebatur animus, vel prorsus cesset, vel saltem gradus ejus imminuatur, quando vero alterutrum evenit, affectus vel extingvatur, vel mitigetur, ideoque sedetur (§. 431.); si cui persuaseris, opinionem, quam de bono vel malo fovet, esse falsam, affectus eadem concitatus sedatur. *Quomodo affectus sedentur.*

Exempla non addimus, dabuntur enim deinceps, quando de affectibus sedandis in specie acturi sumus. Hic saltem notandum, non confundendam esse sedationem affectus cum sedatione animi. Quando enim animus sedatur tunc ab omni prorsus perturbatione liberatur, nullo amplius affectu eundem commovente: ast si affectus præsens sedatur, fieri potest, ut mutata opinione, qua concitabatur, concitetur alius, consequenter perturbatio alia in locum evanescentis succedat. Immo si animus prorsus tranquillus esse debet, nec commotionem ejus extraordinariam imminui sufficit, sed ea prorsus cesset necesse est. Dico commotionem extraordinariam cessare debere; ordinariæ enim, quarum stimulus est voluptatis placidæ, vel tædii animum minime in-

 quie-

quietantis sensus, appetitioni & aversioni omni insunt (§. 156.). Appetitiones vero & aversiones ordinariæ simplices sunt & ad certum quid tendunt, veluti ad exspatiandum cœlo sereno, vel non ad non egrediendum domo cœlo pluvio. Quoniam absentia ejus, quod aversamur, simul repræsentatur tanquam bonum, seu opposito melius, voluptas quædam temperat in aversione tædium, ut animum inquietare non possit. Atque hinc etiam est, ut aversioni respondens actio tam positive, quam negative explicari possit, veluti dum nolitio domo egrediendi tempestate pluvia etiam effertur per volitionem manendi domi, quamvis etiam utrumque simul dicatur.

§. 433.

Quæ in persuasione observanda. Quoniam si cui persuaseris opinionem, quam de bono vel malo fovet, qua affectus concitatur, esse falsam, consequenter quod pro bono habeat, quod non est, aut quod malum est, vel ex adverso malum esse putet, quod non est, aut quod bonum est (§. 507. *Log.*), affectus sedatur (§. 432.), ut autem quis judicet aliquid esse bonum, vel malum, principio quodam opus est, quod ad id applicatur (§. 50. 51. *Log.*); *si affectus sedandus, vel persuadendus est, principium, quo judicat aliquid esse bonum, vel malum, esse falsum, vel id, ad quod principium istud applicatur, non esse, aut falso supponi.*

E. gr. si cupiditas cibi cujusdam capiendi extingvenda, is eum bonum judicat, quia bene sapit, vel quod putet, eum sanitati ac vigori corporis prodesse. In priori casu opinio quam fovet de cibo explicatur distincte per hunc syllogismum: Quicunque cibus bene sapit, bonus est. Atqui hic cibus bene sapit. Ergo bonus est. Cum de gustu non sit disputandum, quia quod uni bene sapit non ideo

ideo quoque bene sapit alteri & contra; si vel maxime minime gratus tibi fuerit sapor, ut cibo isto non delecteris, non tamen persuadebis alteri eum non bene sapere. Quamobrem in hoc casu ostendendum est, bonitatem cibi non esse æstimandam ex sapore, sed ex eo, num conducat sanitati, an eidem adversetur, ideoque persuadendum est ejus capiendi cupido, eum sanitati ipsius adversum esse. Quodsi vero judicet cibum esse bonum, qui sanitati ac vigori corporis prodest, in casu hoc posteriori opinio ejus explicabilis distincte per hunc syllogismum: Quicunque cibus sanitati ac vigori corporis conducit: bonus est. Atqui hic cibus sanitati & vigori corporis conducit, Ergo cibus hic bonus est. Cum principium, quo judicatur de cibo, utrum bonus sit, nec ne, verum sit (§. 399. *part. 1 .Jur. nat.*); falsitatem minoris ei persuadere teneris, nimirum quod cibus sanitati ac vigori corporis minime conducat, sed potius eidem adversetur. Absit ut puerile judices perceptionis confusæ boni & mali reductionem ad notionem distinctam fieri per syllogismum formalem, confusa enim perceptio in distinctam resolvi nequit, nisi sigillatim a se invicem distingvendo ea, quæ eidem insunt, non vero insunt nisi tres notiones tribus syllogismi propositionibus, ex quibus is constat, respondentes & notio respondens propositioni distincte explicari nequit nisi per propositionem determinatam. Opinionis boni & mali, qua affectus concitatur, per syllogismum formalem explicatio, quæ in eadem quasi involuta latent, ea a se invicem separata in conspectum producit & veluti manibus palpanda sistit, ut singula accurate expendi possint, ne quia irrepat tacite in perceptionem affectus creatricem, quod a veritate alienum est, atque ita non modo omni animi contentione præcavetur omnis in judicando præcipitantia adeo familiaris etiam illis, qui ceteris acutiores sunt & ipso Argo oculatiores sibi videntur; verum etiam clarissime perspicitur, quid faciendum sit in affectibus tam concitandis, quam sedandis, ne quid præter-

mittatur, quod fieri poterat, vel committatur, quo abstinendum erat. Juvat igitur hæc opinionis boni atque mali per syllogismum formalem explicatio plurimum acumen, quod alias facile desiderari in nobis patimur, cum sic ex tenebris in lucem revocentur, ut quasi in oculos incurrant, quæ alias tenebris obducta nonnisi casu felici animadvertuntur. Dici equidem poterat perpendendum esse, num id, quod affectu commotus sibi repræsentat, revera sit, aut num sit tale, quale sibi repræsentat, & num ratio, cur bonum, vel malum id judicet, sit genuina, ut pateat utrum in perceptione affectus genetrice insit aliquid erronei, nec ne: ast quis non videt tum tecte menti insinuari, quæ aperte dicuntur, si per syllogismum formalem explicantur. Absonum vero est sibi metuere, ne repuerascere videamur, si in offenso pede in recto tramite incedere malimus, ut securi metam optatam contingamus.

§. 434.

De revocatione animi a perceptione confusa ad distinctas notiones.

Affectus sedatur, si animus revocatur a perceptione confusa, affectus genetrice, ad notiones distinctas. Etenim affectus concitantur confusa boni & mali repræsentatione (§. 605. *Psych. empir.*), quæ cum sit eorundem ratio sufficiens (§. 586. 603. *Psych. empir*), tamdiu iidem subsistunt, quamdiu anima illi inhæret (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si a perceptione confusa ad distinctas notiones revocemur, quæ intellectus objectum sunt (§. 275. *Psych. empir.*); attentione ab illa in has retracta, ut harum magis nobis conscii simus, quam illius (§. 234. & *seqq. Psych. empir.*), notio confusa evanescit, sicque affectus successive imminutus tandem extingvitur (§. 431.). Quoniam itaque affectus sedatur, si imminuitur, aut prorsus extingvitur (§. *cit.*); affectus sedatur, si anima a perceptione confusa, affectus genetrice, ad notiones distinctas revocetur.

Notio-

Notiones distinctæ cum requirant attentionem & reflexionem (§. 88. *Log.* & §. 257. 258. *Psych. empir.*), omnem quoque attentionem in se attrahunt & a perceptione confusa retrahunt, sicque ea vel prorsus extingvitur, vel minimum vix ac ne vix quidem appercipitur: id quod unusquisque in se experiri potest. Notandum vero est, sedandi affectus causa non præcise requiri, ut perceptio confusa, affectus genetrix, ad distinctam notionem revocetur; sed sufficit mentem occupari circa notiones distinctas alias quascunque. Experientia idem confirmat, ut ideo quoque quasi natura duce affectum sedaturi ad cogitationes alias, quam de objecto affectus, animum divertere studeamus non tamen in utroque casu unus idemque prorsus est effectus. Etenim si objectum notionis distinctæ diversum fuerit ab objecto perceptionis confusæ, a qua attentio ad illam retrahitur, affectus non tam extingvitur, quam sopitur, ut hæc memoriam subiens eundem rursus suscitet. Quodsi vero perceptionis distinctæ & confusæ idem fuerit objectum, affectus extingvitur, aut, si vel maxime denuo suboriatur, facilius quam ante reprimitur. Eo nimirum in casu intellectus ducit ad agnitionem erroris in perceptione confusa latentis & locum facit remedio anteriori (§. 433. 434.). Est igitur remedium præsens præparatorium anterioris, quo aufertur causa affectus & cum eadem tollitur ipse affectus. Varia equidem adhuc observanda sunt in praxi; sed ea facilius innotescent ex tractatione speciali, quæ sequitur.

§. 435.

De iis, quæ observanda sunt in detegenda falsitate opinionis affectuum creatricis.

Si cui persuadendum, opinionem, quam de bono vel malo fovet, affectus creatricem esse falsam, probe considerandum est, num influxu imaginationis bonum vel malum intendatur, seu efficiatur ut majus appareat, quam revera est. Quoniam enim ideam boni, quando rem tanquam bonam confuse nobis repræsentamus, ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel cum

cum eadem antea perceptæ (§. 593. *Psych. empir.*), tuncque bonum majus videtur, quam ipso sensuum judicio deprehenditur (§. 597. *Psych. empir.*), ac similiter ideam mali, quando rem tanquam confuse nobis repræsentamus, ingrediuntur tædia ex re ista vel cum eadem antea simul percepta (§. 594. *Psych. empir.*), tumque malum majus videtur, quam ipso sensuum judicio deprehenditur (§. 598. *Psych. empir.*); opinio, quam de bono vel malo fovemus, utique falsa est, quatenus majus, vel minus habetur ipso sensuum judicio, quam revera est (§. 507. *Log.*). Et quia in hoc casu appetitus fortior efficitur (§. 595. *Psych. empir.*), itidemque aversatio, quam perceptione boni, vel mali ab errore purgata foret (§. 596. *Psych. empir.*), affectus vero sunt actus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*); error, qui in opinionem affectus creatricem influit, in causa est, ut vel affectui concitando sufficiat, cum alias non sufficeret, vel ut affectus sit impetuosior, quam alias foret. Quodsi itaque alicui persuadendum, opinionem, quam de bono vel malo fovet, affectus creatricem esse falsam, probe considerandum, num influxu imaginationis bonum vel malum intendatur, seu efficiatur, ut majus appareat, quam revera est.

Error de magnitudine boni vel mali maximam vim habet in concitandis affectibus. Alias nimirum omnes actus appetitus sensitivi vel aversationis sensitivæ forent affectus, cum omne bonum excitet appetitionem (§. 589. *Psych. empir.*), malum omne aversionem (§. 590. *Psych. empir.*), nec unus idemque affectus unquam gradu differret, sed semper eadem esset ejus vehementia: quod tamen utrumque absurdum esse cum ratio, tum experientia docet, quæ ambæ con-

contradicunt. Quamobrem in sedando affectu magnam quoque vim habet agnitio erroris de magnitudine boni vel mali. Equidem non cujusvis est, neque etiam adeo facile detegere influxum imaginationis in opinionem de magnitudine boni, vel mali, & quod huic tribuendum separare ab eo, quod sensui debetur, immo difficilius adhuc est, idem persuadere alteri, præsertim ei, qui de influxu isto nunquam cogitavit, ut ignotum quid & ipsa novitate suspectus ipsi videatur: non tamen propterea influxus iste silentio erat prætereundus erat nec ejus consideratio prorsus inutilis censeri poterat, præsertim cum maxime hæc conveniat præparationi ad casus futuros, de qua suo loco dicemus.

§. 436.

De necessitate bonum & malum apparens a vero separandi.

Qui affectus sedare voluerit; is ut bonum & malum apparens a vero discernere norit, necesse est. Qui enim affectum sedare vult, alteri persuadere debet, opinionem, quam de bono & malo fovet, esse falsam, si nempe per errorem pro bono habet, vel etiam pro malo, quod non est, sed saltem apparet (§. 435.). Quamobrem necesse est, ut bonum & malum apparens a vero discernere norit.

Si opinio erronea, qua affectus concitatur, detegenda, prima omnino cura esse debet, ut inquiratur, num error in eo committatur, ut bonum videatur, quod non est, vel etiam malum, quod non est. Hoc enim facit ad affectum extingvendum cum ex adverso error de magnitudine boni, vel mali plerumque saltem faciat ad eundem imminuendum. Ultro autem quilibet largietur, præstare ut affectus extingvatur, quam ut saltem mitigetur. Quamobrem probe perpendenda sunt, quæ supra de bonorum differentia & malorum discrimine prolixe admodum demonstravimus (§. 43. & seqq.). Perfectio voluntatis consistit in determinabilitate ejusdem per bonum nonnisi verum, & no-

luntatis perfectio in determinabilitate per malum nonnisi verum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem sedatio affectuum plurimum dependet a perfectione voluntatis & noluntatis, cum hæc animum ducat ad aversandum id, quod nonnisi boni vel mali apparentis repræsentatione oritur, consequenter affectum, qui opinione hujus boni, vel mali concitatur. Quoniam affectus pravi, a quibus animus liberandus, morborum instar sunt respectu animæ; natura tum fit quasi animæ medicatrix, ut affectus sua quasi sponte absque ullis remediis sedetur, quemadmodum natura expellendo materiam peccantem morbi causam medicatrix est corporis, quod absque remediis a medico propinatis a morbo liberat. Pertinent hæc ad nexum modificationum animæ & per consequens ad latebras atque recessus in animis hominum, de quibus jam multoties diximus.

§. 437.

Quænam observanda in refellenda opinione boni, vel mali, qua affectus concitatur.

Si affectum sedare volueris alteri persuadendo opinionem boni, vel mali esse falsam, qua concitatur, ratio habenda notionis boni & mali, vi cujus sibi aliquid tanquam bonum vel malum repræsentat, quantum datur, præsertim ubi medela prompte afferenda. Etenim si alteri persuadere volueris, opinionem boni, vel mali esse falsam, qua affectus concitatur; ostendendum est, ipsum pro bono habere, quod non est, aut malum ipsi videri, quod non est (§. 507. *Log.*). Enimvero si quis pro bono vel malo aliquid habet, necesse est, ut aliqua ipsi sit boni, vel mali notio, quam ad id applicat. Quamobrem aut ostendendum notionem boni & mali, quam applicat, esse erroneam, nimirum quod tale est, quale is bonum esse supponit, bonum non esse, aut quod tale est, quale is malum esse supponit, malum non esse, aut id, ad quod notionem boni vel mali applicat,

non

non esse tale, quale supponit. Quodsi posterius obtinet, multo facilius id ipsi persuaseris, quam ut eundem ad agnitionem notionis erronea perducas, cum præjudicia, quæ altas in animo radices egerunt, difficillime eradicentur. Quamobrem si sedare affectum volueris alteri persuadendo opinionem boni, vel mali esse falsam, qua concitatur, ratio habenda notionis boni & mali, vi cujus sibi aliquid tanquam bonum vel malum repræsentat, quantum datur. *Quod erat unum.*

Quodsi affectui sedando non multum temporis impendi potest, ideoque medela statim afferenda; in refellenda opinione erronea, qua affectus concitatur, utendum est rationibus, quibus facilius errorem alteri persuaseris, quam aliis, quibus idem difficilius obtinetur. Quoniam itaque errorem suum alteri facilius persuades, si ostendas, stante notione boni & mali, vi cujus id, quod animo ipsius obversatur, tanquam bonum, vel malum sibi repræsentat, idem bonum, vel malum non esse, quam ubi persuadere volueris, notionem boni, vel mali, quam habet, erroneam esse, *per demonstrata*; si affectum sedare volueris alteri persuadendo, opinionem boni, vel mali esse falsam, qua concitatur, ratio inprimis habenda est boni vel mali, vi cujus sibi id, quod animo ipsius obversatur, tanquam bonum vel malum repræsentat, ubi medela prompte afferenda. *Quod erat alterum.*

Monuimus jam in superioribus (*not.* §. 433.), si immutanda opinio, qua concitatur affectus, ut is sedetur, totum negotium redire ad refellendum syllogismum practicum, cujus conclusio est, objectum affectus esse bonum, vel malum, nimirum sequentem: Quicquid tale est, id bonum vel malum. Atqui

objectum tale est. Ergo objectum hoc bonum, vel malum est. Quodsi notio, boni vel mali, vi cujus objectum affectus tanquam bonum, vel malum repræsentatur, refellenda, major impugnanda; si vero falsitas opinionis, quam de eadem fovet, stante ista notione ostendenda, minor refutanda. Quodsi minor revera fuerit falsa perinde ac major, falsitatem minoris facilius omnino persuaseris erroneam de objecto affectus opinionem foventi, quam majoris. Ita si quis factum alterius sibi repræsentat tanquam famæ suæ adversum, ideoque ipsi irascitur, quia dogma quoddam suum refutavit, facilius omnino ipsi persuaseris errorem ubi ostenderis ipsum insulse admodum perstringere, quod non intelligit, quam dogmatis refutationem non esse famæ adversam. Notiones boni & mali erroneæ non adeo facile corriguntur, ubi ad specialia descendimus, quam veritate tantisper seposita ex notionibus domesticis aliquis redarguitur erroris sui. Similiter si quis munus ambire cupit, quod cum præsente permutet, quia reditus pingviores præsentibus esse putat; facilius cupiditatem delebis, si ipsi persuaseris, tantos non fore redius, quanti ipsi videntur, quam si ostendere volueris in eligendo munere non præferendum esse istud, quod pingviores reditus affert. Quemadmodum vero sæpius jam monuimus, ea, quæ affirmantur, vel negantur, non extendenda esse ultra hypothesin, seu ea quæ sumuntur; ita idem hic quoque inculcandum. Fieri enim potest, ut aliæ superveniant conditiones, ob quas error in majore latens facilius alteri persuadetur, quam qui in minore deprehenditur, vel etiam ut uterque eadem facilitate persuadeatur. Quemadmodum in omni praxi morali multa circumspectione opus est, ne qua circumstantia prætermittatur, quæ attendenda est; ita eadem circumspectione quoque opus est in sedandis affectibus.

§. 403.

§. 438.

Affectus contrarii quinam.

Affectus contrarii dicuntur, qui ſimul exiſtere nequeunt in eodem ſubjecto.

Ita gaudium & triſtitia affectus contrarii ſunt, quia fieri nequit, ut qui gaudet ſimul contriſtatus ſit. Aſt odium & cupiditas vindictæ ſibi invicem non contrariantur, cum in ira conjungantur. Simul autem exiſtunt non modo, quæ una ponuntur, verum etiam quæ tempuſculo imperceptibili ſe invicem conſequuntur, ut quaſi in unum confuſa ſimul appercipiuntur, ſicuti videmus in exercitio habituum plures actus diverſi tanta celeritate ſe invicem conſequi, ut actum unum mentiantur, & in perceptionibus confuſis animæ idem obſervatur.

§. 439.

Quinam affectus prædominetur.

Si affectu uno præſente concitetur alius, ille *prædominari* dicitur, qui vehementior eſt, ut alterum ſupprimat.

Si quis valde contriſtatus eſt, eique dones nummum aureum, quo alias multum delectatur, triſtitia prædominatur, ſi ea non extingvitur; ſed gaudium in ipſo ortu ſupprimit, nec ullum ipſi relinquit locum. Aſt gaudium prædominatur, ſi triſtitiam arcet.

§. 440.

De affectu ſedando contrario concitato.

Affectus præſens affectu contrario ſedatur, ſi hic prædominatur. Etenim ſi affectus, qui concitatur, fuerit contrarius præſenti, quo animus commovetur, cum illo ſimul exiſtere nequit (§. 438.). Quodſi is prædominetur, vehementior eſt & præſentem ſupprimit (§. 439.), conſequenter hunc arcet & eo ſolo jam commovetur animus. Quamobrem cum affectus ſedetur, ſi exſtingvitur, ut exiſtere deſi-

nat (§. 431.); affectus præsens affectu contrario sedatur, si hic prædominatur.

Ita si gaudio seu lætitia sedare velis tristitiam, necesse est ut gaudio vehementius commoveatur animus, quam tristitia: quodsi enim tristitia prædominetur, nihil effeceris, cum tristitia in ipso ortu gaudium supprimat, ut vires capere non possit. Hinc etiam videmus, irrito conatu tentari, ut ad gaudendum permoveatur, qui valde contristatus est. In *Laurentio*, qui carbonibus candentibus tostus tyrannum irridebat, repræsentatio beatitudinis extremæ, quam a morte expectabat, lætitiam ineffabilem concitabat, eamque augebat cogitatio gloriæ martyrum, ut dolorem horrendos cruciatus passus non apperciperet, ideoque minime contristaretur, quemadmodum etiam legitur de Apostolis, quod lætitia exultaverint contumelias Christi causa perpessi.

§. 441.

Quænam eo fine prognoscenda.

Quoniam affectus præsens affectu contrario sedatur, si hic prædominatur (§. 440.), cumque affectus ex confusa boni & mali repræsentatione oriantur (§. 605. *Psych. empir.*), vehementia eorundem dependeat ab opinione magnitudinis boni atque mali & certitudine visa hujus opinionis; *affectum præsentem affectu contrario sedaturus nosse debet, quinam affectus sibi invicem contrarii sint, & quænam sit opinio boni vel mali, qua affectus concitatur, quamque firma sit persuasio.*

Bonum & malum admittere gradus, ut unum altero majus appareat, noto notius est. Quamobrem in opinione boni & mali affectus creatrice non modo spectanda est ratio, ob quam objectum affectus bonum, vel malum esse putatur, verum etiam consideranda est magnitudo boni, vel mali, quæ videtur affectu commoto. Qui veritatis convictus est, is prorsus certus est de veritate judicii sui: ast opi-

opiniones cum non sint nisi probabiles, probabilitas vero suos habeat gradus, persuasio quoque, qua gignuntur, gradus admittit, ut quis certior sibi videatur de eo, quod putat, quam alius, utut rationes suasoriæ utrique sint eædem. Ab hoc autem gradu pendet firmitas persuasionis, ita ut vix ac ne vix quidem ab opinione sua quidam se abduci patiantur, sicque quoad effectum persuasio æquipolleat convictioni. Cum in praxi morali multum dandum sit opinionibus, quibus maxima pars hominum regitur, ea difficillima redditur, quæ tantis difficultatibus non implicaretur, si veritas ubique regnaret. Ipsi sane philosophi philosophia morali opinionibus vulgaribus inhærent & qui sibi soli philosophi videntur aliosque se longe perspicaciores contemnunt insulsa opinionum commenta pro veritate aliis obtrudunt. Quid ergo expectandum est ab aliis?

§. 442.

Principium generale de contrarietate affectuum molestorum & jucundorum.

Affectus omnes molesti & jucundi sibi invicem contrarii sunt, nisi aversatio sensitiva influat in appetitum sensitivum, quatenus objectum affectus certo respectu simul repræsentatur ut bonum ei, qui affectu molesto inquietatur. Cum enim natura aversemur, quod opinione nostra malum est (§. 590. *Psych. empir.*), & ex adverso appetamus, quod bonum nobis videtur (§. 589. *Psych. empir.*), & affectus molesti in aversando (§. 609. *Psych. empir.*), jucundi autem in appetendo consistant (§. 608. *Psych. empir.*), ut autem idem eodem respectu considerantes simul appetamus & aversemur, fieri non possit, affectus molesti & jucundi omnes sive repræsentatione diversorum objectorum, sive ejusdem mutata opinione concitatorum una existere nequeunt in eodem subjecto. Quamobrem cum affectus contrarii sint, qui una in eodem subjecto existere nequeunt (§. 438.); affectus omnes molesti & jucundi sibi invicem contrarii sunt *Quod erat unum.*

Enim-

Enimvero si unum idemque objectum certo respectu spectatur tanquam nobis malum, ideoque affectus molestus concitatur *per demonstrata*, idem vero alio respectu nobis videtur bonum, ideoque appetitum movet (§. 589. *Psych. empir.*), atque hoc. quod appetitum movet, convenit ei, ad quod tendit affectus molestus *per superius passim demonstrata;* aversione in appetitum influente affectus jucundus una excitatur, qui cum molesto permiscetur, si quidem opinio boni fuerit sufficiens ad affectum concitandum. Quodsi ergo objectum affectus certo respectu simul repræsentatur tanquam bonum ei, qui affectu molesto inquietatur; aversatione sensitiva in appetitum sensitivum influente affectus jucundus & molestus sibi invicem non contrariantur. *Quod erat alterum.*

Nemo non agnoscit, gaudium contrariari tristitiæ, cupiditatem fugæ, spem metui, fiduciam desperationi & ita porro, quamdiu supponimus idem objectum eodem modo consideratum, vel diversa objecta illorum affectuum. Sicuti enim impossibile est, ut idem eodem modo consideratum & appetamus & aversemur, ita etiam fieri nequit, ut dum attentio tota trahitur in opinionem boni, qua affectus jucundus concitatur, eadem attentio afferatur ad opinionem mali, qua affectus quidam molestus cietur, qualiscunque tandem sit affectus uterque, anima cogitationem ab objecto uno, quod antea videbatur malum, nunc bonum esse putamus & contra diuertente. Tum enim cessat ratio affectus molesti & ponitur ratio jucundi, consequenter molestus in jucundum mutatur, veluti tristitia in gaudium, & contra. Ast hæc adeo manifesta sunt, ut nemo ea in dubium vocare ausit. Altioris vero indaginis est, quod de permixtione affectus jucundi cum molesto dicitur, aversatione in facultatem appetendi influente. Consultum igitur est, ut hoc exemplis decla-

declaretur. Exemplum habemus in ira, qui affectus mixtus est. Cum ejus causa sit injuria, seu malum ab alio nobis illatum (§. 868. *Psych. empir.*), quod cum nobis repræsentemus per modum mali præsentis, animus contristatur (§. 623. *Psych. empir.*). Ast quatenus factum injuriam facientis nobis displicet (§. 542. *Psych. empir.*), odium tristitiæ associatur (§. 674. *Psych. empir.*), quod cum animum disponat ad voluptatem percipiendam ex alterius infelicitate (§. 661. *Psych. empir.*), consequenter malo, quo ipsi tædium affertur (§. 637. *Psych. empir.*), aversio in appetitnm sensitivum influit, ut quod alteri malum est cupiamus (§. 156. *Psych. empir.*), atque ita cupiditas accedit, quatenus quod alteri malum est spectamus tanquam bonum quoad nos (§. (§. 805. *Psych. empir.*). Taceo affectus alios, qui pro diversitate circumstantiarum sese associant. Idem conspicitur in odio, quod cum proprie in aversione ejus, quod nobis displicet, consistat (§. 677. 603. *Psych. empir.*), ac subinde etiam in eadem terminetur, ut conspectum alicujus personæ ferre non possimus, ad eam cupiditas accedit, quatenus, quemadmodum modo diximus, aversione in appetitum influente, malum ejus appetimus, quod quatenus nos delectat, tanquam bonum quoad nos nobis repræsentamus. Variæ autem sunt rationes, cur quod alteri malum est nobis repræsentemus tanquam bonum quoad nos: ast eas perspicere non datur, nisi vitia omnia ante nobis fuerint perspecta, ut perceptiones appetitionum & aversionum creatrices in dato casu concurrentes discernere valeamus. Quoniam hæc pertinent ad latebras & recessus in animis hominum, fieri quoque haud quaquam potest, ut talia ad propositiones determinatas revocentur, antequam Ethica integra fuerit pertractata. Immensum vero campum ingredietur, qui tantum opus aggredi voluerit.

§. 443.

De contrarietate affectuum jucundorum inter se & molestorum inter se.

Affectus omnes jucundi sibi invicem contrariantur, nisi quatenus idem objectum simul diversis modis repræsentatur, quibus repræsentari debet ad diversos affectus concitandos. Idem valet de affectibus molestis inter se. Etenim affectus omnes jucundi concitantur opinione boni (§. 605. *Psych. empir.*). ut tamen certus affectus concitetur, bonum istud singulari quodam modo repræsentari debet, qui affectui cuilibet proprius est, quemadmodum ex singulorum affectuum jucundorum definitionibus præsertim realibus apparet. Quatenus itaque unum idemque objectum, vel etiam diversa eodem modo repræsentari nequeunt, nec plures affectus jucundi simul in appetitu sensitivo existere possunt. Quoniam ergo affectus contrarii sunt, qui simul existere nequeunt in eodem subjecto (§. 438.); affectus quoque omnes jucundi, quamdiu in se spectantur, sibi invicem contrarii sunt. *Quod erat primum.*

Enimvero si forsan contingat, ut objectum quoddam nobis bonum visum, duplici modo repræsentari possit, quemadmodum duplici affectui proprium est, vi definitionum præsertim realium, cum tunc ponatur ratio sufficiens utriusque affectus, uterque etiam simul concitari debet (§. 118. *Ontol.*), ita ut mixtus quidam ex duobus oriatur. Quoniam itaque affectus contrarii non sunt, qui simul in eodem subjecto existere possunt (§. 438.), utut una existentes invicem permisceantur, ideoque ad unum ab altero discernendum acumine singulari opus sit; si forsan contingat, ut objectum quoddam nobis bonum visum simul diversis modis repræsentetur, quibus repræsentari debet ad diversos affectus concitandos, affectus jucundi, qui alias forent contrarii sibi invicem, contrarii amplius non sunt. *Quod erat secundum.*

Simi-

Similiter omnes affectus molesti concitantur opinione mali (§. 605. *Psych. empir.*), ut tamen certus affectus concitetur, malum istud singulari quodam modo repræsentandum, qui affectui cuilibet proprius est, quemadmodum ex singulorum affectuum molestorum definitionibus præsertim realibus abunde patet. Quatenus itaque unum idemque objectum, vel etiam diversa objecta eodem modo repræsentari nequeunt, nec plures affectus molesti simul in facultate aversandi sensitiva existere possunt, utpote deficiente eorundem ratione sufficiente, sine qua concitari nequeunt (§. 70. *Ontol.*). Quamobrem cum affectus contrarii sint, qui simul existere nequeunt in eodem subjecto (§. 438.); affectus quoque omnes molesti, quamdiu in se spectantur, sibi invicem contrarii sunt. *Quod erat tertium.*

Enimvero si casu contingat, ut objectum quoddam nobis malum visum duplici modo repræsentari possit, sicuti duplici affectui concitando convenit, vi definitionum præsertim realium affectus utriusque, cum tunc ponatur ratio sufficiens utriusque affectus, uterque etiam simul concitari debet (§. 118. *Ontol.*), si vel maxime duo affectus diversi coëxistentes, quatenus a nobis percipiuntur & appercipiuntur, in unum confundantur, ita ut mixtus quidam ex duobus oriatur, non sine singulari acumine a se invicem discernendis. Quoniam tamen revera in facultate aversandi sensitiva coëxistunt, contrarii autem affectus non sunt, qui simul in eodem subjecto existunt (§. 438.); si forsan contingat, ut objectum quoddam nobis malum visum simul repræsentari possit diversis modis, quibus ad diversos affectus concitandos repræsentari debet, affectus mo-

lesti, qui alias forent contrarii, sibi invicem contrarii amplius non sunt. *Quod erat quartum.*

Cum gaudium concitetur opinione boni præsentis (§. 624. *Psych. empir.*), spes autem opinione boni, quod tanquam obtentu possibile repræsentatur (§. 800. *Psych. empir.*), unum autem idemque non simul præsens & absens esse potest, quod adhuc obtinendum, consequenter præsens demum fieri posse putatur, ideo objectum spei idem esse nequit cum objecto gaudii. Quamobrem cum de alio objecto cogitandum sit, si sperare debemus, quam si gaudemus, gaudium & spes una in eodem subjecto existere nequeunt. Quodsi objicias exemplum *Laurentii*, qui inter horrendos cruciatus lætitia exultavit, cum speraret beatitudinem æternam a morte consequendam; tenendum est, bonum, quod certo brevi tempore obtentum iri putatur, repræsentari tanquam jam præsens, tuncque non spem, sed gaudium concitari. Quod enim obtentu possibile esse putamus, id a nobis certo obtentum iri nondum persuasi sumus. Et quamvis fiducia, qui summus spei gradus est, in gaudio de bobo obtinendo consistat (§. 796. *Psych. empir.*); gaudium tamen hoc singulari adhuc modo modificatur, ut a gaudio ex opinione boni præsentis orto differat. Opinionem boni, quo fiducia concitatur, & præsens aliquid, & futurum repræsentat. Futurum nimirum eidem inest, quatenus bonum repræsentatur tanquam adhuc obtinendum, præsens autem, quod nobis ideo felices videmur, quod id certo obtenturi simus. Perceptio itaque cum pariat affectum, & ab eadem pendeat, ut talis præcise sit, si ea diversa fuerit, appetitum quoque eodem prorsus modo ciere nequit. Non eam afferimus attentionem ad animi commotiones, ut earum diversitatem animadvertamus, nec sibi invicem agnatas facile confundamus: multa minus autem adeo distincte eas concipimus, ut earundem differentiam verbis exprimere valeamus. Quoniam qui alterum

amat,

amat, eum considerat tanquam se ipsum (§. 659. *Psych. empir.*); bonum, quod ipsi obtingit, considerat tanquam bonum, cujus ipsemet compos factus fuerat. Ac ideo contingit, ut idem objectum, nimirum persona, quæ nobis placet, bono quodam ornata, sit & amoris, & gaudii. Tumque amor & gaudium non sunt affectus contrarii, vi propositionis præsentis. Hinc videmus parentes, quando gaudent de bono a liberis obtento, variis signis prodere amorem, quo eos complectuntur. Immo quemadmodum boni repræsentatio excitat gaudium, ita quoque amor eodem inflammatur, quatenus nobis placet, quod persona amata ejusdem compos facta fuerit. Notandum vero, nos hic spectare gaudium, non quatenus ex amore oritur; sed quatenus cum eodem coëxistit. Differentia hæc evidentior est in commiseratione, quæ ex amore oritur (§. 688. *Psych. empir.*). Etenim si liberis, quos impense amant parentes, aliquid mali casu accidit, dum eorum commiserantur amoris quoque signa edunt, qualia non videas, si quis commiseretur hominum aliorum miserorum. Maximi momenti est ortum affectus unius ex altero a coëxistentia eorundem discernere, ne in affectuum contrarietate dijudicanda aberres a vero. Aberratio tamen metuenda non est, si objectum duorum affectuum fuerit prorsus diversum, quemadmodum plerumque obtinet, aut obtinere saltem debet, si affectus præsens contrario quodam sedandus. Poteramus quoque exemplo affectuum molestorum propositionem præsentem illustrare; sed nolumus esse prolixiores.

§. 444.

Si ei, qui gaudet, persuaseris, quod ipsi bonum videtur, vel esse malum, vel saltem boni quandam speciem habere, aut id, ob quod rem bonam judicat, eidem non convenire; gaudium evanescit. Etenim gaudium nascitur opinione boni præsentis (§. 624. **De gaudio sedando.**

(§. 624. *Psych. empir.*). Quodsi ergo alicui persuaseris, quod ipsi bonum videtur bonum non esse, vel speciem saltem boni habere, aut id, ob quod rem bonam judicat, eidem non convenire; opinionem, quam de re fovet, falsam esse agnoscit. Gaudium igitur evanescit (§. 431. 432.).

Ponamus tibi donari nummum quem aurea lamella obductum aureum esse putas, ac ideo gaudio exultare. Quodsi cognoscas, nummum esse cupreum, auri saltem lamella tenuissima obductum; gaudium protinus evanescit. Ratio nimirum, cur nummo pretium statuebas, erat, quod sit aureus. Objecto igitur lætitiæ non convenit, quod eidem tribuebas. Ponamus te accipere librum, ex quo multa te discere posse putas, quorum cognoscendorum ardore flagras, ac ideo gaudio perfundi. Quodsi alius tibi persuadeat, in libro isto non extare, quæ addiscere cupis, aut quod inde addiscere potes, non eum habere usum, quem intendis; gaudium extingvetur. In casu priori refutatur minor syllogismi, per quem explicatur perceptio gaudii creatrix; in posteriori major (*not.* §. 437.). Gaudium si non prorsus extingvatur, multum tamen imminuetur, si gaudenti persuaseris, dari librum alium, vel etiam plures, qui scopo ipsius magis conveniunt, quia scilicet ea, quæ addiscere vult, ex iisdem vel facilius, vel accuratius addiscere potest, vel quia multo plura, quam in præsente, in iisdem continentur. Quodsi species boni rei detrahenda, voluptatem, quam creat, nocuam esse ostendendum.

§. 445.

De tristitia sedanda.

Si, qui ei contristatur, persuaseris malum non esse, quod ipsi videtur, vel id mali saltem speciem habere, vel certo respectu esse bonum, vel etiam ad bonum tendere, aut ea, ob quæ objectum affe-

affectus ipsi malum videtur, eidem minime convenire; tristitia sedatur. Etenim si cui persuaseris malum non esse, quod ipsi videtur, vel id mali saltem speciem habere, aut ea, ob quæ objectum affectus ipsi malum videtur, eidem minime convenire; opinio mali præsentis mutatur. Quamobrem cum opinio mali præsentis concitet tristitiam (§. 623. *Psych. empir.*); causa tristitiæ tollitur, consequenter etiam tristitiæ (§. 898. *Ontol.*), ideoque affectus sedatur (§. 432.). *Quod erat. unum.*

Enimvero si malum, quod videtur, certo quidem respectu tale est, vel etiam absolute spectatum, alteri tamen persuaseris idem certo respectu esse bonum, vel etjam ad bonum tendere; in casu priori opinio boni præsentis, gaudii causa (§. 624. *Psych. empir.*), & in posteriori boni futuri, quod tanquam obtentu possibile spectatur, spei causa (§. 800. *Psych. empir.*), tristitiam si non supprimit, saltem lenit (§.868. *Ontol.*), consequenter tristitia sedatur (§. 432. *Quod erat alterum.*

Non abhorrent hæc a praxi communi: ducit enim huc homines ipsa natura, rerum optimarum in moralibus quoque magistra. Ejus beneficio si destitueretur genus humanum, pessime eidem consultum foret. Sicuti datur Logica naturalis, Arithmetica naturalis, immo etiam Ars inveniendi naturalis; ita etiam datur Ethica naturalis. Absit tamen ut tibi persuadeas propterea Ethicam artificialem esse contemnendam, aut naturali saltem postponendam. Incides enim in errorem eorum, qui Logicam artificialem naturali opponunt & illam vel damnant, vel huic longe postponunt, aut quem committerent illi, qui Arithmeticam artificialem damnarent, propterea quod vulgo ejus ignari naturali in communibus negotiis feliciter utuntur, immo quando ipsis res

res eſt cum hominibus Arithmeticæ ignaris multo felicius, quam artificiali ad hos convincendum minus apta. Sed noſtrum jam non eſt oſtendere, quomodo natura ſe rerum cognitu utilium magiſtram præbeat ſive in genere, ſive etjam ſaltem in praxi morali. Vaſtum enim dicendorum campum ingrederemur, quæ nonniſi ex intima penitus philoſophia haurienda eſſent, quamvis principia noſtra præſertim pſychlogica hiſce demonſtrandis abunde ſufficerent. Talia relinquuntur iis, qui ulterius progreſſuri fundamento a nobis poſito ædificium magnificum ſuperſtruere voluerint: neque enim homo unus ſufficit omnibus, ſed aliorum indiget auxilio, ſive præſente, ſive futuro. E re igitur præſente potius eſt, ut uno vel altero exemplo propoſitionem præſentem illuſtremus. Ponamus viduam contriſtari obitu mariti, relictis liberis nondum educatis. Ponamus porro maritum luxui deditum fuiſſe, bona ſua dilapidare ſolitum & impuris moribus imbutum. Obitus mariti ſpectatur tanquam malus, quatenus nimis immaturus & liberi nondum educati ſumtibus educationis privari videntur. Enimvero cum bona ſua tandem omnia dilapidaturus fuiſſet maritus, cujus obitum luget uxor, ſi diutius in vivis fuiſſet, & quoniam valde verendum erat, ne pravo patris exemplo mores filiorum corrumperentur, nec educationi debita cura impenderetur; hoc reſpectu obitus mariti præmaturus omnino exiſtimandus eſt bonus. Cumque liberi bene educati fortunam ſibi polliceri poſſint magis faventem, quam ſi male educarentur; idem tendit ad bonum finem. Quodſi igitur hoc perſuaſeris viduæ, ſi eandem a triſtitia non prorſus liberes, attamen eam lenies, ut tandem evaneſcat. Ponamus debitorem tuum mortuum eſſe, ac famam ad te perveniſſe, quod ære alieno onuſtus obierit, ut nulla ſpes ſit quod tibi debetur ſolutum iri. Quodſi tibi perſuadeantur, famam eſſe fallacem, vel tibi ſaltem nullum periculum imminere; triſtitia, quæ occupaverat animum, evaneſcet. Idem evenit, ſi cer-

si certus reddaris nuncium de obitu filii studiorum causa absentis esse falsam.

§. 446.

Quoniam tristitia sedatur, si alteri persuaseris, quod ipsi malum videtur, certo respectu esse bonum (§. 445.), opinione autem boni præsentis gaudium concitatur, si scilicet tantum videatur, quantum gaudio concitando sufficit (§. 624. *Psych. empir.*); *si quod malum videbatur tanquam bonum insigne agnoscatur, tristitia, quæ sedatur, in lætitiam abit, aut, si quod malum videbatur, agnoscatur tanquam medium liberationis a malo ingente*, cum hilaritas oriatur, si a malo nos liberatos esse, vel metum ejus evanuisse agnoscimus (§. 855. *Psych. empir.*), *in hilaritatem*. *Quando tristitia in gaudium, aut hilaritatem convertatur.*

Exempli loco esse potest, quod modo dedimus de vidua obitum mariti lugente. Quodsi enim consideret, bona adhuc quædam superesse, quæ nisi maritus mortuus fuisset, tandem omnia dilapidata fuissent, nec prorsus desint necessarii vitæ suæ atque educationis liberorum sumtus; si porro perpendit, se liberatum esse a metu, ne tandem cum marito ad egestatem redigatur, & ne liberi, quibus bona educatione plus consulitur, quam divitiis, pravis parentis moribus corrumpantur; cum in hilaritatem, tum in gaudium convertetur tristitia. Facile autem apparet animum attendendum esse ad ea, quæ gaudium & hilaritatem gignunt, revocandum ab iis, quæ tristitiam creant.

§. 447.

Si cui persuaseris, quod in altero ipsi placet, non adesse, aut quod id displicere potius debeat, aut talia adesse, quæ magis displicent quam illud placet; amor extingvitur, aut saltem imminuitur. Quodsi enim alicui persuaseris, quod in altero ipsi *De amore extingvendo, aut imminuendo.*

placet, non adesse, aut quod idem displicere potius debeat; opinionem, quam fovet, falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*). Quamobrem cum amor oriatur, si quid in altero observemus, quod nobis placet (§. 648. *Psych. empir.*), si vero cuidam persuaseris opinionem, qua affectus concitatur, esse falsam, affectus sedetur (§. 432.), ideoque vel extingvatur, vel saltem imminuatur (§. 431.); si cui persuaseris, quod in altero ipsi placet, non adesse, aut quod displicere potius debeat, amor extingvitur, vel saltem imminuitur. *Quod erat unum.*

Quodsi persuaseris talia adesse, quæ magis ipsi displicent, quam istud placet, quo affectus concitatur, cum jam causa odium producere apta (§. 674. *Psych. empir.*), prævaleat adversus causam amoris (§. 648. *Psych. empir.*), amor vel extingvitur, vel saltem imminuitur. *Quod erat alterum.*

E. gr. Si quem ames propter pulchritudinem, virtutem autem præferas pulchritudini, vitia summopere detesteris, & narrentur tibi scelera, quæ is patrare solet; amor si non prorsus extingvitur, langvescit, cum odium nascens vires ejus infringat. Neque opus est, ut odio habeas ipsam personam; sufficit ut oderis scelera & flagitia, quibus deditus est, & quæ tanto magis displicent, quanto pronior est animus ad eum amandum. Aliæ nimium concurrunt causæ, cur pulchritudo alium magis, alium minus commoveat ad amandum alterum. Si quis alterum amat, quem in Philosophia, vel Mathesi progressus minime vulgares fecisse arbitratur, postea vero agnoscit, profectus ejus esse admodum exiguos, immo propemodum nullos, aut eum in philosophia absurdarum opinionum commentis imbutum esse, quin amor evanescat nemo dubitabit. Si quis alterum

rum amat, quem prudentem esse putat, ipsi autem persuadetur, hominem magis callidum & versutum esse, quam prudentem; amor, si non prorsus extingvatur, plurimum tamen imminuitur. Quodsi quis alterum amet ob libidinem, qua & ipse deditus est, amorem minime extingves, nisi voluptatem, cui ambo inhiant, nocuam esse eidem persuaseris eandemque ipsi exosam reddideris: supponimus nimirum aliis modis, de quibus ante diximus, non esse locum. Nihil hic asseritur, quod a praxi, quem natura magistra homines docet (*not.* §. 445.), alienum sit. Quamobrem necesse saltem est, ut animum attendamus ad ea, quæ indies fiunt, non otiosi rerum humanarum spectatores. Sed vix ac ne vix quidem satis diligentem te præbueris, nisi constet, ad quænam attendendus sit animus: id quod in præsenti docere intendimus.

§. 448.

Quoniam amor extingvitur, aut saltem imminuitur, si cui persuaseris, quod in altero ipsi placet non adesse, aut quod id displicere potius debeat, aut talia adesse, quæ magis displicent, quam istud placet (§. 447.); *Si amorem extingvere, aut saltem imminuere pro virili velis, necesse est ut ante omnia inquiras in rationem, cur quis alterum amet,* cumque haud raro ratio hæc adeo lateat, ut, qui alterum amat, ipse ignoret, cur amet, *tanto majore animi contentione eadem investiganda, si amans ipse eandem ignoret.* *Quænam econe præcognoscenda.*

Equidem simpliciter impossibile non est alteri persuadere, quod persona, quam amat, amore ipsius indigna sit, etiamsi ratio, cur eandem amet, ignoretur; immo etsi ipsimet amans ignoret, cur amet (§. 444.); nemo tamen in dubium revocare ausit, multo melius id fieri posse, siquidem ratio ista nobis nota fuerit (§. *cit.*). Dari autem casus multos, in quibus ipsemet amans ignorat rationem, cur

alterum amet, experientia adeo obvia docet, ut vix quenquam fore existimem, qui id in dubium sit revocaturus. Sane quod *Lucretius* de odio canit:

Non amo te, Volusi, nec possum dicere, quare:
Hoc tantum possum dicere, non amo te.

id quoque de amore valet, ut multi dicere tantum possint, amo te, non vero dicere possint quare. Non ignoro eos, qui cum sint in philosophia prima hactenus parum, aut non quemadmodum fieri debebat, exculta hospites fere ac peregrini, vim principii rationis sufficientis non capiunt, sibi aliisque persuadere conari, quod nulla detur in hoc casu ratio amoris: cui errori tanto facilius subscribunt, qui præjudicio Cartesiano imbuti nihil in anima admittunt, nisi cujus sibi conscii sunt. Ast satis superque certum est, si quis alterum amet, necesse esse, ut detur etiam ratio sufficiens hujus amoris. Immo mihi exploratum est, in casibus datis fieri quoque posse, ut ratio illa detegatur, modo satis acutus fueris in expiscandis iis, quæ in animis hominum latent, & in parando aditu ad latebras & recessus in iisdem. Dedi jam olim exemplum in philosophia morali, quam patrio sermone edidi, nec piget idem huc transcribere. *Narcissus* amat virginem, quam quod formæ pulchritudo parum commendet ipse confitetur. Facta inquisitione tandem fatetur, se in oculis quid deprehendere, quod incitamentum amoris sit, ab aliis tamen videri, nec ab ipso, in quonam consistat, dici poteſt. Continuata inquisitione tandem detegitur, virginem istam simile quiddam in oculis habere cum persona alia, quam antea adamavit. Cum rationem clare non percipientes, ob quam personam quandam amamus, tacite supponamus, quæ non sunt, quatenus imaginatio perceptionem eorum, ob quæ personam aliam amaueramus, confundit cum perceptione horum, quæ huic personæ insunt, in qua simile quidpiam deprehendere nobis videmur; ratione amoris detecta facile corrigitur opinio falsa amoris creatrix & cum

cum ea extinguitur, nisi adhuc alia obstiterint. Ubivis enim, objici possint multifaria impedimenta, quæ praxin moralem in actu signato, ut cum scholasticis loquar, certam in actu exercito incertam reddunt: id quod in genere probe notandum, ne quæ in se satis certa sunt in dubitationem adducantur, quando applicatio spem fallit, vel exempla obvia theoriæ demonstratæ contradicere videntur.

§. 449.

Si ratio amoris pervestigari nequit, maxime consultum est, ut amor odio concitato pellatur. Cum ratio amoris pervestigari nequit, per se patet, quod refutata opinione falsa, qua concitatus, extingvi nequeat (§. 432.) Quamobrem cum amor sit affectus permanens, qui scilicet continuo renovatur, quoties persona videtur, vel de eadem cogitatio animum subit; ideo necesse est, ut contrarius affectus, qui itidem permanet, excitetur (§. 440.). Quamobrem cum istiusmodi affectus odium sit, quemadmodum ex collatione definitionum odii & amoris patet (§. 633. 661. *Psych. empir.*); si ratio amoris pervestigari nequit, maxime consultum est, ut amor odio concitato pellatur.

Quando consultissimum affectum odio tolli.

Odium concitatur vel in personam, vel in id, quod eidem convenit, & in casu posteriori odium concitatur, non amor personæ. In utroque igitur amor extingvitur. Quoniam neminem odisse debemus (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*); non amor subsistere potest cum officiis erga alios, quatenus saltem tendit ad vitandum commercium cum persona antea amata. Enimvero cum non amor & odium eodem modo concitetur, quatenus scilicet in persona quædam deprehendimus, quæ nobis displicent; non nostri arbitrii est, utrum non amorem, an odium concitare velimus, sed id pendet a dispositione animi alterius. Non amor in repu-

gnantia quadam consistit ad habendum ullum commercium cum persona non amata, etsi non malo simus in eam animo, nequaquam vero in mera amoris privatione consistit, ut indifferenti simus in eam animo. Idiomate patrio decimus: man könne die Person nicht leiden, sie sey einem gantz zuwieder, quod idem fere significat, nos ferre non posse præsentiam personæ, ipsam nobis accidere molestam. Est itaque non amor infimus quasi odii nascentis gradus, quatenus adolescere ac vires capere nequit, ut & ab odio differat, quemadmodum embryo in utero materno nondum homo perfectus est, & a privatione amoris, quæ nudam amoris absentiam infert, quemadmodum fœtu nondum concepto in utero materno nihil adhuc adest, ex quo infans formari possit. Subtilia hæcce quidem esse videntur, non tamen propterea inutilia existimanda sunt, siquidem animos hominum intimius perspicere volueris. Istiusmodi autem subtilitates qui cognoscere voluerit, indefessam operam collocare tenetur in scrutandis observationibus Astronomos imitatus, qui hanc viam ingressi hodie detexerunt & adhuc detegunt subtilitates in phænomenis cœlestibus, de quibus ne per somnium quidem cogitaverant veteres. Valet hic pervulgatum istud, etsi aliter intellectum, nihil esse tam tectum, quod detegatur, & ad tectum detegendum nos animare debet, quod vulgo inculcatur, laborem improbum omnia vincere.

§. 450.

De amore animalium & rerum inanimatarum extingvendo, vel imminuendo.

Animalium & rerum inanimatarum amor eodem modo extingvitur, ac hominum, vel saltem imminuitur. Etenim amor animalium & rerum inanimatarum oritur, si quid in iis deprehenditur, quod nobis voluptatem creat. (§. 654. *Psych. empir.*), ideoque quod nobis placet (§. 542. *Psych. empir*): ast eadem de causa quoque oritur amor hominum (§. 649. *Psych. empir.*). Quoniam itaque amor hominum extingvitur, vel saltem imminuitur, mutata opinione

de eo

de eo quod placet, vel inducta opinione alius, quod magis displicet, quam illud placet (§. 447), & hoc modo tollatur quoque vel vincatur causa amoris animalium & rerum inanimatarum *per demonstrata;* amor animalium & rerum inanimatarum eodem modo, quo hominum, extingvitur, aut saltem imminuitur.

Patet itaque, propositionem superiorem de amore extingvendo, vel imminuendo valere quoque de amore animalium atque rerum inanimatarum. Ponamus te amare nummum, quem a principe quodam accepisti, & putabas esse aureum, ac ideo eundem æstimasse tanquam signum meritorum agnitorum. Quodsi cognoveris, eum cupreum esse, lamella tenui aurea obductum, aut ex metallo sophistico confectum; amare eundem desines, aut minimum amor multum imminuetur. Ponamus te amare simiam. Quodsi damnum inferat speculo, aut vasi cuidam pretioso, quod maximi feceras, siquidem tædium inde ortum superet voluptatem, quam ex actionibus simiæ percipis, amor extingvitur, immo in odium vertitur, ut eandem e conspectu tuo removeri jubeas. Simile exemplum habes in pavonibus, qui hortum ingressi damnum dederunt arboribus, vel plantis rarioribus, quibus magis delectabaris, quam pulchritudine pavonum. Sicuti experientia plurima suggerit exempla amoris animalium & rerum inanimatarum, qui variat plurimum, prouti unumquemque sua trahit voluptas; ita quoque eadem haud pauciora offert exempla amoris extincti, vel imminuti, ut sufficiat uno vel altero saltem excitasse ad eadem attentionem.

§. 451.

De odio extingvendo, vel imminuendo.

Si cui persuaseris, quod in altero ipsi displicet, revera non adesse aut quod sine ratione displiceat, placere potius debeat, aut adesse alia, quæ

quæ magis placent, quam hoc displicet; odium extinguitur, aut saltem imminuitur. Quodsi enim cui persuaseris, quod in altero ipsi displicet, revera non adesse, aut quod sine ratione displiceat, placere potius debeat; is opinionem suam de eo, quod sibi in altero displicet, mutat, consequenter opinionem suam falsam esse agnoscit. Quamobrem cum opinione ejus, quod nobis in altero displicet, odium concitetur & foveatur (§ 677 *Psych. empir.*), si vero agnoscamus opinionem, qua affectus concitatur, esse falsam, affectus sedetur (§. 432.); si cui persuaseris, quod in altero ipsi displicet, revera non adesse, aut quod sine ratione displiceat, placere potius debeat, odium extinguitur, aut saltem imminuitur (§. 431). *Quod erat unum.*

Quodsi vero persuaseris, adesse alia, quæ magis placent, quam hoc displicet, cum illud amoris (§. 649. *Psych. empir.*), hoc odii causa sit (§. 677. *Psych. empir.*); causa odii fortior est causa amoris, seu hæc illam superat. Quamobrem cum odium cedere debeat amori; odium vel prorsus extinguitur, aut, si funditus eradicari nequeat, saltem imminuitur. *Quod erat alterum.*

Odium subinde concitatur ob leviculas admodum causas, immo subinde ob causas, quæ propter influxum imaginationis minime observabilem, de quo supra diximus (*not.* §. 448.), aliæ videntur, quam sunt. Quamobrem in priori præsertim casu facillimum videtur pellere odium. Ast cum hominum opiniones admodum varient, & causa uni levicula visa, immo quæ revera talis est, non tamen levicula videatur alteri; ideo necesse est eas æstimari ex opinione non sua, sed alterius, cuius odium pellendum, aut alteri ostendendum causam odii leviculam esse, modo id sibi persuaderi patiatur.

tiatur. Ponamus Cajum odio habere Grachum, quem putat ad nocendum aliis eſſe pronum, nemini fidelem. Quodſi ipſi falſitatem opinionis perſuaſeris, odium ceſſabit. Equidem ſi odium jam firmas radices egerit in animo Caji, fieri non poterit, quin ſubinde ſuboriatur; quamprimum tamen recordatur falſitatis opinionis ſuæ, cui ortum illud debet, ſtatim ſupprimetur, ne vires capere poſſit: id quod etiam de aliis affectibus permanentibus tenendum & de odio inprimis valet, quando ratio ejus latet. Si quis alterum odit propter parſimoniam, propterea quod luxum amat, tu vero ipſi perſuaſeris, laudandam eſſe parſimoniam, quæ alias non agnoſcit cauſas, quam ut ſanitati ſuæ conſulatur, & familiæ ſuæ proſpiciatur, cum ex adverſo luxu ſanitas corrumperetur & ſplendor familiæ deleretur; rationem odii nullam eſſe agnoſcet. Deleta igitur opinione, qua odium concitabatur, ipſum quoque evaneſcet, quamvis amor luxus, quamdiu is ſubſiſtit, odium ſubinde reſuſcitet, recordatione tamen eorum, quæ a te edoctus eſt, refrenandum. Si quem oderis propter ſimilitudinem faciei cum inimico tuo, cum ratio tota pendeat a vi imaginationis, conſequenter ipſemet rationem reddere nequeas, cur eum oderis; ubi tibi perſuaderi poteſt, odium tuum concitari confuſa perceptione, in qua miſcentur aliena, quæ perſonæ huic minime conveniunt, odium extingvetur. Difficilis admodum cum ſit hæc perſuaſio, raro quicquam efficietur, niſi accedant alia, quæ perſonam commendant, ut, ſi non amore digna, ſaltem odio minime digna habeatur. Si quis diſplicet ob deformitatem corporis, ut eum ferre non poſſis; ubi agnoveris inſerviendi promptitudinem, quæ ipſum commendat, & quæ magis placet, quam deformitas diſplicet; amor odium gliſcens extingvet.

§. 452.

Quoniam odium extingvitur, aut ſaltem imminuitur, ſi cui perſuaſeris, quod in altero ipſi diſplicet, reve- *Quænam eo fine præcognoſcenda.*

ra non adesse, aut quod sine ratione displiceat, placere potius debeat, aut adesse alia, quæ magis placent, quam hoc displicet (§. 451.); *si odium extingvere, aut saltem imminuere velis pro virili, necesse est, ut ante omnia inquiras in rationem, cur quis alterum oderit*, cumque haud raro ratio hæc adeo lateat, ut qui alterum odit, ipse ignoret, cur eum odio habeat, *tanto majore animi contentione eadem investiganda, si osor ipse eandem ignoret.*

Quæ supra de amore eo fine annotavimus (*not.* §. 448), ea etiam de odio tenenda sunt. Patet autem præterea, si osor ipse ignoret rationem, cur odio alterum habeat, sibi saltem conscius, quod habeat, ipsi persuadendum esse, quod hæc, quam detexisti, ratio odii sit, non alia: id quod etiam in casu amoris, cujus rationem ignorat amans, observandum. Quoniam influxus imaginationis in perceptiones confusas appetitum sensitivum & aversationem sensitivam moventes vulgo ignotus est & parum attenditur; rationem inde petendam difficulter persuaseris Psychologiæ imperito, aut non satis perito, præsertim si adhuc alia superaccedant impedimenta, quæ assensui obstant, nisi præjudicium autoritatis dictis tuis fidem faciat. Quodsi animum attendas ad exemplum, quod modo dedimus de persona, quæ displicet ob similitudinem faciei cum inimico tuo; difficultatem in persuadendo obviam haud difficulter capies. Vix enim ac ne vix quidem alter sibi persuadere patietur, non inesse ipsi faciei personæ, quam odit, quod displicet.

§. 453.

Quando consultissimum odium amore fugari.

Si ratio odii pervestigari nequit, maxime consultum est, ut odium amore concitato pellatur. Si ratio odii pervestigari nequit, per se patet, quod refutata opinione falsa, qua concitatum fuit, extingvi nequeat (§. 432.). Quamob-

rem

rem cum odium sit affectus permanens, qui continuo revivifcit, quoties personam videmus, vel de eadem cogitatio animum subit; ideo necesse est, ut contrarius affectus itidem permanens excitetur (§. 440.). Quoniam itaque istiusmodi affectus amor est, quemadmodum ex collatione definitionum odii & amoris patet (§. 631. 661. *Psych. empir.*); si ratio amoris pervestigari nequit, maxime consultum est, ut odium amore concitato pellatur.

Affectus prorsus idem est, si perceptio confusa ejus creatrix idem objectum, sive persona fuerit, sive res, & eadem de eodem repraesentet (§. 181. *Ontol.*). Quamvis itaque perceptio reproducta affectum reproducat; non tamen existimandum est, interea temporis, dum appetitus sensitivus non actu commovetur, nihil prorsus eidem inesse: inest enim quaedam dispositio ad affectum facile concipiendum, ita ut cum cogitatione de objecto extemplo ponatur affectus, etiamsi ea, quae perceptioni insunt, ne confuse quidem appercipiantur, quemadmodum videmus in habitu agendi, ubi ex obscuris perceptionibus nascuntur appetitiones & aversiones, quibus actus externi respondent. Atque hinc nascitur difficultas extirpandi affectum, ne scilicet cogitatio de objecto eundem reproducat. Dispositio enim illa appetitus sensitivi & aversationis sensitivae, quae in facilitate affectum concipiendi consistit, rollenda, & ipsi contraria dispositio inducenda: id quod tanto difficilius efficitur, si affectus fuerit inveteratus, cum hoc perinde sit ac habitum dediscere & contrarium acquirere. Probe haec notanda sunt, quoniam inde dependent alia, quorum ratio non apparet, nisi huc animum advertas. Distinximus in superioribus non amorem ab odio, nec eum meram amoris privationem seu carentiam esse monuimus, sed aliquid positivi in aversatione sensitiva supponere (*not.* §. 449.). Causae tamen odii & non amoris cum genere eaedem sint, quae

de odio extingvendo & imminuendo dicta sunt, ad non amorem quoque applicanda, cujus plerumque ratio latet, aut saltem non satis patet.

§. 454.

De odio animalium & rerum inanimatarum extingvendo.

Animalium & rerum inanimatarum odium eodem modo extingvitur, aut imminuitur, quo hominum odium. Etenim odium animalium & rerum inanimatarum oritur, si quidpiam in iis depræhenditur, quod nobis tædium, sive molestiam creat (§. 679. *Psych. empir.*), consequenter quod nobis displicet (§. 542. *Psych. empir.*): ob eandem vero rationem etjam odium hominum oritur (§. 674. *Psych. empir.*). Quoniam itaque odium hominum extingvitur, aut saltem imminuitur, mutata opinione de eo, quod displicet, vel inducta opinione alius, quod magis placet, quam illud displicet (§. 451.), & hoc modo quoque tollitur, vel vincitur causa odii animalium & rerum inanimatarum, *per demonstrata*; odium animalium & rerum inanimatarum eodem modo, quo hominum, extingvitur, aut imminuitur.

Propositio itaque superior de odio extingvendo, vel imminuendo extenditur quoque ad odium animalium atque rerum inanimatarum. Ponamus te odio habere canem, quia damnum dedit, vase quodam pretioso fracto, vel re quadam alia pretiosa corrupta. Quodsi vero perpendas vigilantiam & fidelitatem ejus, si hanc pluris æstimes quam rem, in qua damnum datum, odium, quod conceperas, extingvitur. Simile exemplum habes in pavonibus, quos majoris facis, quam damnum, quod dederunt in horto, præsertim si id in posterum præcaveri posse videatur. Si quis oderit monetam ponderis minus justi, ubi rescivit, eam esse admodum raram, ita ut eidem majus pretium statuatur, quam monetæ alii justi ponderis, odium extingvitur, præsertim

præsertim si monetæ rariores tibi voluptatem creent. Experientia plurima indies offert exempla observanda, modo cogites, quod unum quemque sua trahat voluptas, ne ex tuo genio alios æstimes.

§. 455.

Si alteri persuaseris, id quod nunc ipsi displicet in altero, cum antea placeret, rectius placere debere, quam displicere; odium, in quod amor conversus fuerat, rursus in amorem vertetur, aut saltem odium extingvetur. Etenim si alteri persuaseris id, quod ipsi nunc displicet in altero, cum antea placeret, rectius placere debere, quam displicere; aut idem denuo placet, quod displicebat antea, aut saltem agnoscitur id sine ratione displicere. Quamobrem in casu priore odium præsens in amorem convertitur (§. 684. *Psych. empir.*), in casu autem posteriore odium extingvetur (§. 451.). Patet itaque in hypothesi propositionis præsentis vel odium, in quod conversus fuerat amor, rursus in amorem verti, vel odium saltem extingvi.

De odio, in quod conversus fuit amor

Quæ hic de conversione odii in amorem demonstrantur, etiam ex adverso de conversione amoris in odium tenenda sunt (§. 684. *Pysch. empir.*). Pendet a mutabilitate opinionis de eadem re, quæ cum antea placeret, nunc displicere potest & contra. Varius & mutabilis animus hominum, quia opinionibus regitur, quæ variabiles sunt.

§. 456.

Si quis alterum aliqua de causa odit, ob aliam vero amat, odium, quando se exerit, refrenatur, si animus attendatur ad ea, quæ sibi in altero placent. Etenim si quis alterum aliqua de causa odit, ob aliam vero amat, in eodem alia deprehendit,

De odio refrenando, si quem aliam ob causam amemus.

dit, quæ displicent, alia vero quæ placent, & odium vel amor se exerit, prouti vel ad illa, vel ad hæc animum attendit (§. 685. *Psych. empir.*). Quodsi ergo odium se exerit, quia animum attendit ad ea, quæ displicent, ut id missum & amori locum faciat, necesse est ut sibi in memoriam revocet ea, quæ placent, & attentionem omnem in eadem convertat. Quamobrem patet, si quis alterum aliqua de causa odit, ob aliam vero amat; odium, quando se exerit, refrenatur, si animum attendat ad ea, quæ in altero sibi placent.

Quoniam odium suscitant ea, quæ nobis displicent (§ 677. *Psych. empir.*), amorem vero ea, quæ placent (§. 649. *Psych. empir.*), vix autem quisquam sit, in quo non deprehendantur tum quæ placent, tum quæ displicent; nihil omnino frequentius est, quam ut alios simul amemus & oderimus, nunc amore, nunc odio sese exerente. Quia tamen neminem odisse debemus (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*); ideo necesse est, ut odium, quando sese exerit, refrenare discamus, ne permittamus, ut vires acquirat. Equidem haud facile est, attentionem revocare ab iis, quæ displicent, & defigere in iis, quæ placent, atque eandem in hisce conservare, quamdiu necessarium fuerit; exercitio tamen habitus hoc modo refrenandi odium acquiri potest. Quamobrem opera danda, ut ea cognoscamus, quæ nobis in aliis placent, & memoriæ mandemus, si qua vero sunt, quæ displicent, non multa attentione dignemur, nisi amor tendat ad eorum mutationem, qui jam altas radices egit in animo nostro, ut ea potissimum nos commoveant, quia alterum amamus. Quodsi voluntas fuerit emendata, hæc & alia multo facilius præstantur, quam ubi quisque sua voluptate trahitur & molestia sua retrahitur.

§. 457.

§. 457.

Si cui persuaseris, eum, cujus commiseratur, non esse indignum malo, quo affligitur, vel eodem, quo putat, malo eundem minime affligi, aut tantum non esse malum, quantum ipsi videtur; commiseratio extingvitur, aut saltem imminuitur. *De commiseratione extingvenda.* Quoniam enim commiseratio oritur, si alterum indignum judicamus malo, quo affligitur (§. 695. *Psych. empir.*); ubi alteri persuaseris, eum, cujus commiseratur, non esse indignum malo, quo affligitur, seu, quod perinde est, eum meruisse, vel etiam culpa sua sibi contraxisse hoc malum, eundem commiseratione indignum judicabit. Sublata igitur causa commiserationis, cessabit quoque commiseratio, seu extingvetur. *Quod erat primum.*

Similiter si cui persuaseris alterum hoc malo minime affligi, quo eum vexari putat; errorem suum agnoscet (§. 623. *Log.*). Cessante igitur causa commiserationis (§. 695. *Psych. empir.*), patet ut ante, commiserationem extingvi. *Quod erat secundum.*

Denique si cui persuaseris, malum, quo alterum affligi putat, non esse tantum, quemadmodum ipsi videtur, ideoque extenuetur, quantum datur; opinionem suam de magnitudine mali mutat: a qua cum dependeat gradus affectus, commiseratio imminuetur, immo si magnitudo mali non tanta videatur, quanta ad concitandum affectum sufficit, sublata affectus causa, patet ut ante commiserationem prorsus extingvi debere. *Quod erat tertium.*

Singulos casus propositionis præsentis experientia confirmat. Ecquis est, qui nesciat, neminem eorum commiserari, quos commiseratione indignos judicat? Experimur in nobis ipsis cessare commiserationem, si eadem indignos judicamus, quibus mala quædam accidunt. Dehortaturi alios,

lios a commiseratione, hoc argumento utimur, quod is commiseratione omni indignus sit, quem malum quoddam vexat. Immo eodem argumento excusamus defectum commiserationis propriæ. Nemo commiseratur latronis ad supplicium ultimum tracti, etsi atrox, qui atrocia ejus scelera detestatur, misertus eorum, qui ipsius crudelitatem suo sangvine explere non potuerunt. Et si quem ad commiserationem permovet atrocitas supplicii, ei ad animum revocamus crudelitatem nefandam, quæ tam atrox supplicium meruit. Si mendicus simulat defectum virium, ut labore victum acquirere nequeat; simulatione detecta ejus non commiseramur, cum nulla sit miseria, quæ nos tangere possit, quamvis ad amandum alios quoscunque simus proni. Similiter si nos ad commiserationem permovet obitus cujusdam, qui viduam & liberos adhuc parvos relinquit; commiseratio cessat, ubi nobis innotescit, viduæ & liberis consultum esse morte mariti ac parentis, propterea quod homo luxui deditus omnia tandem bona dilapidasset, ad tolerandam vitæ necessitatem & sumtus educationis causa faciendos adhuc sufficientia. Quodsi præterea defunctus pessimis atque impuris moribus imbutum possedit animum; magnum quoque momentum huc affert sublatio periculi educationi liberorum imminentis. Ostendimus nimirum alterum meruisse malum, quo vexatur, si evincitur eum sua culpa in hoc incidisse, vel malas actiones patrasse, quarum pœna malum istud censeri potest. Magnitudo mali diminuitur, ubi ostenditur, quænam bona cum eodem sint connexa alias non eventura.

§. 458.

De commiseratione evanescente, amore extincto.

Si amor extingvitur, commiseratio evanescit. Qui enim alterius commiseratur, eum amat (§. 692. *Psych. emp.ir.*), & qui amat, ejusdem quoque commiseratur (§. 688. *Psych. empir.*), si vero non amat, nec commiseratur (§. 689. *Psych. empir.*

empir.). Quoniam itaque posito amore ponitur commiseratio & sublato amore tollitur commiseratio, si amor extingvitur; commiseratio evanescit.

Variæ sese offerunt causæ, quæ amorem extingvunt, atque tum quasi sua sponte commiseratio evanescit. Quamvis vero homines omnes amare debeamus tanquam nos metipsos (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), ipsos etiam inimicos (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*); commiseratio tamen non semper procedit ex amore isto universali, sed plerumque ex amore quodam speciali, quæ particulares habet causas. Atque ideo fieri potest, ut illæso amore universali extingvatur particularis, eodemque extincto in auram abeat commiseratio. Et quia dantur casus, in quibus miseri commiseratione indigni sunt; ideo non semper illicitum est extingvere amorem, ut commiseratio evanescat. Sed de his disertius dicendum, quando suo loco de misericordia acturi sumus. Accedit, quod affectus amoris non sit confundendus cum dilectione seu charitate (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), ac intersit illum ab hac distingvi, cum ille ab omni labe non semper sit immunis, a qua difficilius purgatur, quam extingvitur.

§. 459.

De commiseratione conservanda.

Quoniam extincto amore commiseratio evanescit (§. 458.); *si commiseratio conservanda, opera danda est, ut amor conservetur, nec langvescat*, consequenter cum amor conservetur, si alteri placere studeamus (§. 649. *Psych. empir.*), *homo miser studere debet, ut ei placeat, qui sui commiseratur.*

Convenit hoc notionibus communibus. Videmus enim, quomodo placere iis studeant miseri, quorum commiserationem conservari interest. Constat etiam eos reprehendi, qui faciunt quod displicet ipsorum commiserantibus.

§. 460.

De invidia extingvenda

Si cui persuaseris, judicium ipsius de felicitate alterius falsa niti opinione de felicitate, vel in facto esse erroneum; invidia extingvitur. Quodsi enim alteri persuaseris, judicium ipsius de felicitate alterius falsa niti opinione de felicitate, vel in facto esse erroneum; opinionem, quam de felicitate alterius fovet, falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*). Quamobrem cum invidiæ mater sit opinio de felicitate alterius (§. 705. *Psych. empir.*), qua ipsum indignum judicamus (§. 713. *Psych. empir.*); opinione hac sublata invidia extingvitur (§. 431. 432.).

Ponamus Sempronium invidere Sulpitio divitias. Quodsi eidem persuaseris, eum divitem non esse, sed ære alieno obrutum esse; invidia cessabit. Idem eveniet, si persuaseris, bona fortunæ neminem facere felicem (§. 410. *part. 1. Jur. nat.*), præsertim si præterea agnoscat, animum sorte sua contentum in maximo lucro esse. Quodsi erroneæ de felicitate opiniones ex animis hominum evellerentur, invidia rarissima foret: quamdiu autem eædem mentes hominum occupant, frequentiam ejus quod miremur non est.

§. 461.

Modus alius

Si cui persuaseris, cum bonis, quæ alteri invidet, connexa esse mala, quæ si simul habere deberet, bona habere nollet; invidia, si non extingvetur, saltem imminuetur. Etenim si cui persuaseris, cum bonis, quæ alteri invidet, connexa esse mala, quæ si simul habere deberet, bona habere nollet; non amplius in numero bonorum habebit, quæ antea habuerat, aut saltem pretio illorum multum detrahetur. Mutata igitur opinione invidiæ creatrice, vel prorsus extingvetur invidia, vel saltem imminuetur (§. 431. 432.).

Gra-

Gradus nimirum invidiæ dependet a magnitudine boni, quæ si non amplius tanta habetur, quanta antea videbatur, invidia quoque decrescit. Ponamus te alteri invidere uxorem divitem: ubi cognoverit, eam esse Xantippem, mille tædia marito creantem, ita ut dies nulla sit sine molestia; si sapit, eam non invidebit alteri, quam ipse habere nollet. Quodsi autem divitiæ seorsim spectatæ adhuc invidiam suscitent, pessimi tamen mores uxoris, quæ divitem facit maritum, eam vires capere vix ac ne vix quidem permittent, modo eorum cogitatio subeat animum.

§. 462.

Si odium extingvitur, invidia evanescit. Qui enim alterum odit, ea, quæ bona existimat, alteri invidet (§. 707. *Psych. empir.*), minime autem, si non odit (§. 708. *Psych. empir.*). Quoniam itaque posito odio ponitur invidia, eodem autem sublato tollitur; si odium extingvitur, invidia quoque evanescit. ***De invidia evanescente odio extincto***

Odium fons invidiæ est, quo obturato nec eidem locus relinquitur. Non autem facile est extingvere odium invidiæ matrem, quoniam cum displiceat alterum frui bono, quod ipsi invidemus, causa odii in causa invidiæ latet, ut uterque affectus una concitetur. Non tamen id propterea ad impossibilia esse referendum, ex superioribus, quæ de odio demonstrata sunt, intelligitur.

§. 463.

Si quis agnoscit absurdum esse, ut invidia animum suum torqueat, felicitati tamen alterius, quam ægre fert, nihil detrahere valens; invidia si non prorsus cessat, multum tamen imminuitur. Qui enim agnoscit absurdum esse, ut invidia animum suum torqueat, felicitati tamen alterius, quam ægre fert, nihil detrahere valens; is agnoscit, se sibimetipsi tædi- ***De absurditate invidiæ.***

 um

um creare, quo carere poterat, temere (§. 276. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter se infelicem reddere (§. 639. *Psych. empir.*), cum tamen alterum felicitate sua frui pati teneatur. Quamobrem cum naturaliter infelicitatem suam aversetur (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); invidiam quoque aversabitur. Ea igitur cessabit. *Quod erat unum.*

Quoniam tamen invidia ex odio nascitur (§. 707. *Psych. empir.*); si odium nondum extinctum adhuc resuscitet invidiam, absurditatis tamen, quam diximus, cogitatio eandem vires acquirere non permittit. Quamobrem invidia saltem multum imminuetur. *Quod erat alterum.*

Absurditas hæc, quamvis satis manifesta videatur, non tamen adeo facile agnoscitur, ut vim suam in appetitum sensitivum & aversationem sensitivam exerat, quia multæ admodum sunt rationes tam proximæ, quam remotæ, ob quas ægre ferimus felicitatem alterius, tacite appetitum & facultatem aversandi moventes, ut minime animadvertantur. Quæ igitur in perceptione confusa invidiæ creatrice latent ac minime patentes dispositiones facultatis appetendi & aversandi invidiæ, quæ sopita videtur, resuscitandæ sufficiunt. Ast talia magis elucescent, si Ethica integra fuerit pertractata, ut perceptionum in facultatem appetendi & aversandi influentium a se invicem dependentia intimius perspiciatur.

§. 464.

De irrisione extingvenda. *Si cui persuaseris, ea, quæ famæ alterius adversa judicat, adversa minime esse, aut ipsum in facto errare; irrisio extingvetur.* Etenim si cui persuaseris, ea, quæ famæ alterius adversa esse putat, adversa minime esse, aut ipsum in facto errare, is opinionem suam falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*). Quam-

Quamobrem cum opinio ejus, quod alteri vitio verti potest, vel famam ejus quomodocunque lædit, sit irrisionis creatrix (§. 730. *Psych. empir*); eadem sublata tolletur quoque irrisio (§. 432.). Quodsi ergo alicui persuaseris, ea, quæ famæ alterius adversa judicat, adversa minime esse, aut ipsum in facto errare, irrisio exingvetur.

Si quis irridetur, quia claudicat, vel oculo uno privatus, irrisioni locus non erit, siquidem persuasus fuerit hunc corporis defectum nemini imputari posse, nec vitio cuidam verti. Solenne est serram contentionis reciprocantibus, ut se invicem aliis deridendum propinent propter talia, quæ nemini vitio verti possunt: qui perversus mos apud nos invaluit. Nemo tamen prudens ac sapiens propterea irridet alios, sed inconditos potius mores controvertentium detestatur. Quodsi quis Mathematicum fastu turgidum & Dianam unice suam cultu idololatrico venerantem irridet, quod putat eum errorem minime condonandum commisisse; ubi convincitur, falsum esse, quod errorem commiserit, irrisio cessabit.

§. 465.

De irrisione extingvenda odii sublatione.

Sublato odio, quo eum, quem irrides, prosequeris, irrisio quoque extingvitur. Etenim qui alterum irridet, is ex eo, quod eidem vitio verti potest, aut famam ejus quomodocunque lædit, gaudium percipit (§. 730 *Psych. empir.*), consequenter cum tædium ejus appetat, eum odit (§. 669. *Psych. empir.*). Est itaque odium causa irrisionis (§. 881. *Ontol.*). Odio igitur sublato, irrisio quoque tollatur necesse est, ideoque extingvitur (§. 432.).

Qui famæ suæ adversum credit, si ab alio impugnetur, cum hoc ipsi displiceat, odium in impugnatorem concitatur (§. 674. *Psych. empir.*). Quodsi ergo hic adversari-

um nactus fuerit, qui ipsum egregie depexum reddit; eundem irridebit. Aſt ſi odio nullum reliquit locum, nec irriſioni locum faciet.

§. 466.

De irriſione pudore fuganda.

Si ei, qui alterum irridet, perſuaſeris, haud paucas eſſe rationes, ob quas ipſe aliis deridendus propinari poſſit; pudore irriſio fugatur. Etenim ſi ei, qui alterum irriditet, perſuaſeris, haud paucas eſſe rationes, ob quas ipſe aliis deridendus propinari poſſit, ſiniſtra aliorum de ſe judicia ſibi repræſentat (§. 774. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum opinio de ſiniſtris aliorum de ſe judiciis concitet pudorem (§. 374.), pudor autem tendat ad impediendum, ne id, quod nos pudet, in notitiam aliorum veniat (§. 375.), conſequenter etiam ad vitandum ea, quæ memoriam illorum refricare poſſent, ideoque irriſionem alterius; ſi ei, qui alterum irridet, perſuaſeris, haud paucas eſſe rationes, ob quas ipſe aliis deridendus propinari poſſit, pudor irriſionem fugat.

Nemo eſt, cui placeat, ſi irrideatur ab aliis. Quodſi ergo cognoſcatur, irriſionem alterius in cauſa eſſe poſſe, ut ipſimet irrideamur ab aliis, ab eadem utique abſtinemus. Pudor, quem gignit metus, ne ab aliis viciſſim irrideamur, irriſioni obicem ponet.

§. 467.

Si quis præter ullam, ut apparet, rationem damnis alienis delectetur.

Si quis agnoſcit maxime abſurdum eſſe, ut quis damnis alienis delectetur præter ullam, ut apparet, rationem; famæ tamen ſuæ non fuerit negligens; pudor delectationem vincet, ne ſe exerat. Qui enim famæ ſuæ negligens non eſt, is actiones & mores ſuos ad aliorum opinionem refert, ſibique repræ-

repræsentat aliorum de se judicium (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo agnoscit maxime absurdum esse, ut qui damnis alienis præter ullam, ut apparet, rationem delectetur; sinistrum aliorum de se judicium sibi repræsentat (§. 774. *Psych. empir.*). Quamobrem cum hac repræsentatione oriatur pudor (§. *cit.*), pudor vero tendat ad impediendum, ne id, quod pudet, aliis innotescat (§. 375.) & ad emendationem ejusdem (§. 376.); pudor delectationem vincit, ne se exerat.

Qui famæ suæ rationem nullam habent, aut persuaderi nequeunt, si quis præter ullam, quæ apparet, rationem damnis alienis delectetur, id famæ ipsius maculam adspergere; ne præter ullam, quam allegare valent, rationem damnis alienis delectentur, adduci minime poterunt. Exemplum habemus in juvenibus, qui petulantiam nondum deposuerunt & non nocendi animo aliis dant damna, non perpendentes facto suo damnum dari aliis, multo minus magnitudinem ejus respectu personæ æstimant, ut & ipsi delectentur, & delectent alios sui similes. Quamobrem quod in Academia faciunr, id facere pudet eos in patria. Pudore autem vincendum esse hanc delectationem, vulgo agnoscitur, cum eam reprehensuri dicere soleant: pudeat te hoc facere. Quæ vero in juvenibus petulantia est, in iis in malitiam degenerat, quos malitia propter se delectat absque ullo emolumento inde sperando. Atque hic malitiæ gradus summus est, qui naturam humanam excedere videtur: ad quam cum ducat delectatio, quæ in pueris, adolescentibus & juvenibus petulantiæ tribuitur, tanto majore animi contentione hoc irrisionis genus tempestive eradicandum, ne semina quædam in animo relinquantur nihil moderabile suasura non uno in casu.

§. 468.

§. 468.

De eo, qui promiscue damnis alienis gaudet ob fastum.

Si quis alienis damnis promiscue gaudet, propterea quod supra omnes eminere vult; eum ad saniorem mentem non reduxeris, nisi fastu extirpato. Etenim si quis alienis damnis promiscue gaudet, propterea quod supra omnes eminere vult; delectatio ipsius a fastu proficiscitur (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque effectus tolli nequit, nisi sublata causa (§. 898. *Ontol.*); si quis alienis damnis promiscue gaudet, propterea quod supra omnes eminere vult, eum ad saniorem mentem reducere non poteris, nisi fastu extirpato.

Homo fastosus sibi parem ferre nequit, multo minus autem se superiorem. Quicquid igitur opinione sua boni in altero deprehendit, id ipsi displicet, consequenter odium gignit (§. 674. *Psych. empir.*), quamvis conclusum foveatur, vim tamen suam exerens, quando occasio alienis damnis delectandi sese offert (§. 661. *Psych. empir.*). Quamdiu igitur fastus animum occupat, tamdiu quoque impediri nequit, ne fastosus damnis aliorum promiscue delectetur. Quomodo corrigendus sit fastus, suo demum loco doceri poterit.

§. 469.

De acquiescentia in seipso delenda.

Si cui persuaseris, quod a se bene factum opinatur, bene factum non esse, aut factum non esse tale, quale sibi repræsentat; acquiescentia in se ipso deletur. Etenim si cui persuaseris, quod a se bene factum opinatur, bene factum non esse, aut factum non esse tale, quale sibi repræsentat; is agnoscit, aut se non præstitisse, quod a se præstitum fuisse putat, aut judicium suum de eo, quod præstitit, erroneo niti principio, consequenter opinionem suam de bene a se facto falsam esse agnoscit. Quoniam itaque acquiescentia

centia in se ipso oritur, si quis putat, quæ fecit, ea a se bene facta esse (§. 751. *Psych. empir.*), sublata autem opinione affectus creatrice, affectus sedatur (§. 432.); si cui persuaseris, quod a se bene factum opinatur, bene factum non esse, aut factum non esse tale, quale sibi repræsentat, acquiescentia in se ipso deletur.

Si quis putat se novi quidpiam invenisse, quod nemo adhuc noverit, atque invento suo delectatur; gaudium ipsius, in quo acquiescentia in se ipso consistit, deletur, si agnoverit, se non invenisse, quod sibi invenisse videbatur, aut si intelligit, dudum in vulgus notum esse, quod a se primum detectum existimat. Constat in superioribus, non eadem esse omnium de eo, quod bonum est, principia, cum falsæ opiniones plurimum varient. Quamobrem cum unusquisque de eo, quod bonum est, judicaturus suum applicet principium, in applicatione autem præsupponitur factum, aut res quædam alia, ad quam illud applicatur; ideo contingit, ut de facto suo judicaturi vel in principio errent, vel in facto, quod tale non est, quale vi principii esse debebat, vel etiam in utroque. Hinc facile patet, unde petenda sint argumenta, si falsitatem opinionis suæ ipsi persuadere volueris. Ast non opus est, ut plura dicamus, cum hæc abunde perspiciantur ex iis, quæ superius demonstravimus ibidemque annotavimus (*not.* §. 432.)

§. 470.

Quomodo præcavendum, nos acquiescentia in se ipso evanescat.

Quoniam acquiescentia in se ipso deletur, si quod bene factum opinamur, bene factum non esse agnoscimus (§. 469), consequenter, nos falsam de eo, quod fecimus, opinionem fovere (§. 507. *Log.*); *si quis sibi cavere velit, ne falsa opinione acquiescentia in se ipso creetur in auram abitura, plurimum conducit, ut observet, quid in simili casu faciant alii & omni animi sollicitudine inquirat in rationem, cur alii aliter faciant.*

Ponamus Cajum in Academia studiis literariis gnaviter incubuisse, sibique plurimum profecisse videri. Dubium non est, quin profectibus suis gaudens in patriam redeat. Enimvero ubi agnoscit, Grachum eodem temporis spatio longe majores & magis praeclaros progressus in displicinis fecisse, minore diligentia, quam qua ipse usus fuit, propterea quod a latere Professorum doctrinam solidam tradentium haesit, cum ipse sibi duces elegerit, qui ipsimet nondum satis concoquerunt ea, quae docent alios; & a vero tramite ad devia incautos seducunt; gaudium ex opinione falsa de profectibus suis insignibus ortum evanescet & locum aliis affectibus molestis faciet, praesertim ubi experitur, ea, quae didicit neglectis utilibus, sibi inutilia esse, aut prorsus talia, quae coram rerum intelligentibus in medium proferre nequit, nisi derideri velit. Acquiescentia in se ipso verae felicitati imputanda non est, nisi opinione vera nitatur. Quantum vero nocere possit, si nitatur falsa, ex sequentibus acrius elucescet.

§. 471.

De poenitentia extingvenda.

Si cui persuaseris, ea, quae fecit, male facta non esse, aut factum ipsius non esse tale, quale male facti notio supponit; poenitentia extingvitur. Etenim si cui persuaseris, ea, quae fecit, male facta non esse, propterea quod notione falsa male facti judicium ejus nitatur, aut factum ipsius tale non esse, quale notio male facti ad idem applicanda supponit; opinionem suam de eo, quod fecit, falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*). Quamobrem cum hac opinione concitetur poenitentia (§. 759. *Psych. empir.*), opinione autem affectus creatrice mutata affectus sedetur (§. 432.); si cui persuaseris, ea, quae fecit, male facta non esse, aut factum ipsius non esse tale, quale male facti notio supponit, poenitentia extingvitur.

Pona-

Ponamus te emisse prædium tibique persuaderi a nonnullis, quod nimis caro emeris; emtionis te pœnitebit, propterea quod partem pecuniæ perdidisse putas, quam conservare poteras atque utiliter collocare. Enimvero ubi postea experiris, eos esse reditus, qui pretio soluto respondent, ita ut quilibet prædii possessor istiusmodi reditibus contentus sit; pœnitentia evanescet. Similiter si quis edidit librum doctrina solida refertum, quam iniquis aliorum censuris expositum experitur; eum pœnitebit, quod illum ediderit. Enimvero ubi agnoscit, eundem meruisse intelligentium & bonorum applausum, ac multis, quibus doctrina solida curæ cordique est, utilem, ideoque in pretio esse, pœnitentia evanescit. Falsa nimirum opinio, qua concitabatur pœnitentia, huc redibat, quod actione libri sui nonnisi iniquas aliorum censuras in se provocasset, quibus famæ suæ noceatur.

§. 472.

De pœnitentia extingvenda, si opinio male facti refutari nequit.

Si alteri persuaderi nequit, quod fecit, id male factum non esse; pœnitentia si non extingvitur, saltem imminuetur, donec dies tandem eam deleat, ubi eidem persuaseris, quod frustra animum tantis molestiis torqueat. Etenim si alteri persuaderi nequit, quod fecit, id male factum non esse, cum hæc opinio sit pœnitentiæ creatrix (759. *Psych. empir.*), affectus tamdiu subsistet, quamdiu animo inhæret ista opinio, & torquebit animum, cum affectus molestissimus sit (§. 758. *Psych. empir.*), quoties male facti cogitatio eundem subit. Quamobrem si pœnitentia extingvenda, aut ubi id fieri nequit, imminuenda, nil restat, quam ut alteri persuadeas, quod frustra animum tantis molestiis torqueat, consequenter se infelicem reddat (§. 639. *Psych. empir.*), cum factum infectum fieri nequeat. Quoniam enim homo per

afferre pœnitentiæ, ut contenti esse debeamus, si fecerimus quantum possumus. Cum tempus per se rebus nullam inferat mutationem, ideo nec dies per se pœnitentiam; sicuti affectum nullum ceterorum, delere potest, sed quicquid tempori tribuitur, id rationem sufficientem agnoscit in iis, quæ in tempore contingunt, & successive vim suam nobis minime observantibus in animum exerunt. Inde omnino est, ut non omnes eodem modo mutemur in tempore, & difficilis sit de hac mutatione conjectura, consequenter parum tutum, certe mine consultum, eidem committere unice medelam.

§. 473.

De gloria extingvenda.

Si cui persuaseris, ea, quæ fecit, talia non esse, ut benignum aliorum judicium sibi ab aliis promittere possit, aut alios ea, quæ ab eo bene ac recte facta sunt, non agnoscere, vel agnituros, immo potius sinistre de iisdem judicare, vel judicaturos; gloria extinguitur. Etenim si cui persuaseris, ea, quæ fecit, talia non esse, ut benignum de iisdem sibi judicium ab aliis promittere possit, aut alios ea, quæ ab eo bene ac recte facta sunt, non agnoscere, vel agnituros, immo potius sinistre de iisdem judicare, vel judicaturos; is opinionem suam de benigno aliorum de se & factis suis judicio falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*) .Quamobrem cum hac opinione concitetur gloria (§. 769. *Psych. empir.*); eadem mutata gloria extingvetur (§. 432.).

Librum quendam scripsisti, quem cum applausu exceptum iri putas; opinione hac affectus concitabitur, quam gloriam diximus. Enimvero ponamus te eundem submittere judicio in eo scientiarum genere, ad quod is referendus, eminenti, hunc vero tibi ostendere lapsus, quos commisisti, nec eum respondere votis tuis, consequenter

applausum intelligentium & bonorum sperandum non esse; quin gloria extingvatur dubitandum non est. Sit vero ita, ut rem tuam bene ac recte feceris, tibi tamen afferri rationes, cur alii id non sint agnituri, quin potius contemturi; cum denuo prævideas te applausum, quem speraveras, non obtenturum, quin hoc etiam in casu gloria extingvatur, dubitandum non est. Cessat nimirum ratio, cur gloria concitetur, consequenter sine ea eandem concitari impossibile est (§. 70. *Ontol.*). Equidem cum gloria sit stimulus ad præclara præstanda absque ulla spe lucri (§. 771. *Psych. empir.*), affectus iste non extingvendus, sed fovendus videtur: attamen si quis prævidet, se spe sua frustratum iri, affectum istum extingvi præstat sua sponte, quam ut demum casu extingvatur & affectibus molestis, quibus carere poteramus, locus relinquatur. Sufficit itaque acquiescentia in se ipso frui & in ea acquiescere, quam gloriam cum eadem copulari, quæ perturbationibus animi locum dare potest, a quibus valde metuendum, ne fructus acquiescentiæ in se ipso percipere valeamus. Qui acquiescentia in se ipso contentus est, & sinistra aliorum judicia non curat, si fuerint hominum imperitorum vel iniquorum; non tamen propterea desistit a proposito præclara præstandi ac bene de humano genere merendi, cum acquiescentia in se ipso sufficiens stimulus sit ad talia præstanda. Ast plura de eo dicemus inferius, quando de usu & abusu affectuum acturi sumus. Acquiescentia in se ipso una cum gloria concitari solet: qui enim benignum aliorum de se & factis suis judicium sibi promittit, quo gloria concitatur (§. 769. *Psych. empir.*), is etiam benignum de se ipso & factis suis judicium ipsemet fert, quod acquiescentiam in se ipso suscitat (§. 751. *Psych. empir.*); acquiescentia tamen in se ipso etiam oriri potest absque gloria, nec cum eo constanter copulatur. Ut vero illam ab hac separemus, opera danda est, ut nostrum de nobis & eo, quod fecimus,

mus, judicium sit verum, ne agnito errore acquiescentia quoque in se ipso evanescat, immo in affectus molestos vertatur.

§. 474.

De pudore extingvendo

Si cui persuaseris, ipsum per errorem factum istiusmodi, quale suum est, pro malo, aut minus recto habere, aut factum ipsius in illorum numerum non esse referendum, quæ pro malis aut minus rectis habet, vel alios, ad quorum opinionem factum refert, secus sentire, aut in illorum numerum non referre factum ipsius, quæ pro malis vel minus rectis cum ipso habent; pudor extingvitur. Etenim si cui persuaseris, eum falso niti principio in dijudicandis iis, quæ male aut minus recte facta sunt, vel factum ipsius non esse istiusmodi, quale principium, quo in male aut minus recte dijudicandis absque errrore utitur, requirit; is nullam rationem esse agnoscit, cur alii sinistrum de facto suo judicium ferant, consequenter ut ipsum pudeat se hoc fecisse. Quodsi igitur aliorum iniquæ censuræ non plus deferre velit, quam veritati, cum opinione sinistri judicii aliorum de factis suis concitetur pudor (§. 779. *Psych. empir.*); cessante ratione pudoris, quæ attendi meretur, cessabit quoque pudor (§. 70. *Ontol.*). *Quod erat unum.*

Quodsi vero alicui persuaseris, alios, ad quorum opinionem factum suum refert, secus sentire quam ipsum, nec eodem principio in dijudicandis male aut minus recte factis uti, aut factum ipsius in illorum numerum non referre, vel relaturos esse, quæ pro male aut minus recte factis habent; is opinionem suam de sinistro aliorum de se & factis suis judicio falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*).

Quo-

Quoniam itaque hac opinione concitatur pudor (§. 779. *Psych. empir.*), eadem deleta pudor extingvitur (§. 432.). *Quod erat alterum.*

Equidem non desunt longe plurimi, qui in pudore unice attendunt animum ad opinionem aliorum, sive sinistrum eorum judicium fuerit veritati consentaneum, sive ab eadem procul remotum, immo absurdum: revera tamen absurdum est contra veritatem sequi aliorum opinionem. In hoc igitur casu opera danda est, ut pudor extingvatur. Sunt quos pudet religionis ac pietatis, quia contemtores religionis atque pietatis, qui ceteris acutiores prædicantur, alto supercilio eos contemnunt, qui religionem pro fabula, cultum Numinis pro superstitione plebis imperitæ habere nolunt, nunc defectum judicii, nunc præjudicatas opiniones, quibus in pueritia imbutus est animus eorum, accusantes. Ast qui rectius sapit non diffitebitur, hunc pudorem omni animi contentione excutiendum esse. Perpendendum hic est, defectum acuminis & crassam ignorantiam prodere eos, qui tam impias ac civitati periculosas opiniones disseminant: id quod suo loco demonstraturi sumus, quando de praxi officiorum erga Deum acturi sumus.

§. 475.

Alius pudorem sedandi, vel imminuendi modus. *Si cui persuaseris, quod fecit, id excusationem mereri, ne facta aliena æqua lance ponderantium sinistrum judicium metuendum sit; pudor si non extingvatur, saltem imminuetur.* Etenim si cui persuaseris, quod fecit id excusationem mereri, ne facta aliena æqua lance ponderantium sinistrum judicium metuendum sit; is quoque sibi non amplius metuet, ne æqui rerum judices sinistrum de se judicium ferant. Quamobrem cum opinio sinistri aliorum de se judicii pudorem creet (§. 779. *Psych. empir.*), pudori locum non concedet (§. 432.). *Quod erat unum.*

Quodsi

Quodsi vero ad animum revocet, non omnes æquos sese præbere judices, quando de factis aliorum judicium fovendum, sed æquitatem in judicando admodum raram esse juxta pervulgatum istud: aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt, & qui ad censendum alios proni sunt, eos quævis minutissima exaggerare, ut famæ aliorum detrahant, præsertim si affectus quidam ad censendum eos stimulant, cum hæc opinio pudorem concitet (§. 779. *Psych. empir.*), pudor imminuetur, ubi cogitaveris, iniqua judicia nullam mereri attentionem, modo sinistrum intelligentium & bonorum judicium evitetur. Quamobrem etsi pudor in hypothesi propositionis non prorsus extingvatur, quatenus malles te nec iniquis censuris aliorum exposuisse, multum tamen imminuitur. *Quod erat alterum.*

Nihil facilius contingit, quam ut in aliquo genere scientiarum excellens a vero aberret, nec alia de causa errare humanum dicitur. Quodsi ergo contingat, errorem committi, veluti præcipitantia quadam in judicando, vel præjudicio quodam, quod tacite irrepsit in animum errantis & forsan affectu quodam non injusto fovetur atque acuitur; eum facile excusabit æquus rerum judex. Et ubi errorem agnoscens causam ejus perpendit, eandemque ab aliis facile animadversum iri sibi persuadet, æquo ipsorum judicio confisus pudori locum minime concedet, spretis judiciis censorum imperitorum & iniquorum. Quamvis itaque nec hunc errorem, qui facilem excusationem meretur, commissum mallet; hæc tamen ratio sufficiens non est ad pudorem concitandum, quæ inquietum reddat animum, sed nasciturum statim suffocat cogitatio de æquo peritorum & proborum judicio. Quamvis vero fieri aliter vix possit, quam ut iniquæ censuræ molestæ accidant, vel quia displicent, quatenus iniquæ sunt; si quis tamen animum invadit affe-

affectuum molestorum, ad suam speciem pro datis circumstantiis haud difficulter reducetur. E. gr. *Neutonus*, Geometra summus, cujus merita celebrabuntur, quamdiu Geometriæ sublimiori honos habebitur, in eximio opere Principiorum, quæ vocat, Philosophiæ naturalis mathematicorum, ex propositione directa virium centralium in ellipsi per modum corollarii infert inversam, cum tamen demonstratio hujus sit multo difficilior, quam illius, quemadmodum recte observatum est a *Iohanne Bernoulli*; non tamen lapsus hic dicendus est pudendus, propterea quod vel ex Elementis *Euclidis* constare potest, si vel maxime quis Logicæ fuerit imperitus, propositiones omnes converti minime posse, easque demonstrandas esse, & vulgaribus exemplis id doceri potest. Cum enim ipse conquestus fuerit, quod methodo *Euclideæ* intimius perspiciendæ non eam operam impenderit, quam eadem merebatur, sed statim animum ad Algebram appulerit; facile fieri potuit, ut de necessitate demonstrandi propositionem conversam non cogitaverit, sibique persuaserit, quamvis non ad veritatem, id quod absque demonstratione fieri nequit, quod de ellipsi demonstravit, eidem ita proprium esse, ut alii lineæ curvæ convenire nequeat, præsertim cum dubio procul gaudio perfusus fuerit animus ejus, ubi vidit, legem motus planetarum a *Keplero* ex observationibus erutam, ellipsi convenire, in qua planetas moveri statuerat *Keplerus*. Similiter *Cartesius* veram demonstrationis geometricæ formam non agnovit, qua ex notione subjecti seu iis, quæ de subjecto sumuntur, continua syllogismorum concatenatione deducitur prædicatum, quod subjecto tribuitur, propterea quod syllogismum inutilem in demonstrando statuebat, cum examen logicum demonstrationum *Euclidearum* non instituisset. Hæc tamen negligentia in pudorem ipsi verti nequit, sed facilem meretur excusationem, quia Logicam Scholasticam, in qua finis venditatur syllogismus, male edoctus inutilem sibi deprehendere

re

re visus fuerat in veritate investiganda, & tædio ex philosophia Scholastica percepto permotus eandem præcipitantia facile condonanda totam repudiabat, de ejus emendatione parum sollicitus. Optandum foret, ut eruditi omnes de lapsu aliorum excusando magis essent solliciti, quam de eo exaggerando: huc enim ducit ipsa naturalis obligatio, quatenus omnium actionum humanarum, consequenter etiam judicii de lapsu aliorum ferendi rectitudinem urget. Huc quoque referenda sunt facta, quæ culpa facile condonanda committuntur, & quæ infirmitas humana excusat.

§. 476.

De supprimendo pudore cogitatione meritorum præclarorum.

Quoniam pudor si non extingvitur, saltem imminuitur, quia facta judicio rem unamquamque æqua lance ponderantium excusationem facile merentur (§. 475.), merentur autem excusationem, si qui defectu attentionis, aut alia quadam de causa in levioribus cespitant, cum in magis arduis industriam & acumen probaverint; *præclarorum meritorum cogitatio tollit pudorem cespitatione in levioribus concitandum.*

Æqui rerum judices non modo animum attendunt ad ea, quæ male, vel minus recte facta sunt, sed etiam ad ea, quæ bene & recte facta sunt, & ex his statuunt de excusatione illorum. Exempla, quæ modo dedimus (*not.* §. 424.), propositionem quoque præsentem illustrant. Ut vero in iis, quæ ab aliis male, vel minus recte facta sunt, dijudicandis nos æquos præbeamus judices, Psychologiæ ac Ethicæ apprime periti simus necesse est. Ita enim demum palam fiet, cur quis male, vel minus recte fecerit, quæ bene ac recte facere potuisset, aut cur facere non potuerit. Et quamvis præterea perspectæ esse debent circumstantiæ casus dati, quæ non semper apertæ sunt, sed plerumque latent; has ipsas tamen vi principiorum psychologicorum

conjectando assequi datur, si non quantum ad veritatem, saltem quantum ad probabilitatem in præsenti negotio sufficit, evincendo nimirum lapsus commissi possibilitatem, si vel maxime ob quædam nondum satis certa assumta omnimoda certitudo desideretur. Ecquis est, qui nesciat, quantum in rebus humanis standum sit probabilitate? Non diffiteor, fore multos, qui non satis intelligent ea, quæ hic dicuntur, præsertim cum factorum alienorum dijudicatio, qualis hic præcipitur, nondum sit in usu: quodsi tamen quis in philosophia nostra, inprimis in Psychologia & Ethica, probe fuerit versatus, is ea non modo penitus intelliget, verum etiam ad usum feliciter transferet. Illorum vero, qui omnia sibi intelligere videntur, cum nihil intelligant, præcipitata judicia non moramur.

§. 477.

De pudore fugando contemtu judicii sinistri, vel gloria.

Si cui persuaseris, sinistrum aliorum judicium, quamvis verum, nullam attentionem mereri, aut si is doceatur, quod judicium istud stimulus esse debeat ad contraria iis, quæ fecit, aut alia præclara præstanda; in casu priori pudor evanescet, in posteriori gloria prædominans eundem vincet. Etenim si cui persuaseris sinistrum aliorum judicium, quamvis verum, nullam attentionem mereri; is quoque idem minime curæ habebit, consequenter pro nullo habebit. Quamobrem cum sinistro aliorum judicio concitetur pudor (§. 774. *Psych. empir.*), quatenus scilicet per modum mali nobis obtingentis influit in facultatem aversandi sensitivam (§. 605. 603. *Psych. empir.*); si cui persuaseris sinistrum aliorum de se vel factis suis judicium, utut verum, nullam attentionem mereri, pudor evanescet. *Quod erat unum.*

Quodsi quis doceatur, ut sinistro aliorum judicio, quod in dubium vocari nequit, utatur vice stimuli ad contraria

traria iis, quæ fecit, præstanda, vel alia præclara, cum hinc sibi promittere possit benignum aliorum judicium, ejusdem repræsentatione orietur gloria (§. 765. *Psych. empir.*), quæ cum sit contraria pudori (§. *cit.* & §. 774. *Psych. empir.*), pudorem fugabit, siquidem prædominetur (§. 440.). *Quod erat unum.*

Sinistra aliorum judicia movent facultatem aversandi sensitivam, quatenus ea nobis repræsentamus tanquam famæ nostræ adversa eidemque nocitura. Et alias jam monuimus, ut pudorem concitent, ea habenda esse pro veris (*not.* §. 774. *Psych. empir.*). Atque hinc patet, unde petenda sint argumenta, si cui persuadere volueris, sinistrum aliorum judicium, si vel maxime non sit a veritate alienum, nullam tamen attentionem mereri. Cum pudor affectus molestus sit, quem natura aversamur, ita ut ab eodem liberari jucundum sit, ex adverso autem gloria affectus jucundissimus, cui lubenter indulgemus, gloria facile prædominatur, ubi cogitaveris, te sinistrum aliorum judicium, quod pudorem creat, in benignum convertere posse, ita ut rarissimus existimari debeat casus, in quo pudori prædominium concedit gloria. Ad fugandum itaque pudorem, ne animum inquietare possit, certissimum præsidium est, si cogitemus, quomodo sinistrum aliorum judicium in benignum converti possit, eoque nitamur, ut fiat.

§. 478.

Si cui persuaseris, ea, quæ ab altero in ipsum profecta sunt, pro beneficio non esse habenda; gratitudo extingvitur. Eadem imminuitur, si beneficiorum magnitudinem tantam non esse, quanta videtur, ipsi persuadetur. Etenim si cui persuaseris ea, quæ ab altero in ipsum profecta sunt, pro beneficio habenda non esse; is quoque opinionem de beneficiis ab altero in se col- *De gratitudine extinguenda & minuenda.*

collatis missam facit. Quamobrem cum repræsentatione beneficii in nos collati concitetur gratitudo (§. 789. *Psych. empir.*), opinione de beneficio in nos collata mutata tollitur gratitudo (§. 432.). Quare si cui persuaseris, ea, quæ ab altero in ipsum profecta sunt, pro beneficio habenda non esse, gratitudo extingvitur. *Quod erat unum.*

Cum gradus affectus pendeat a magnitudine boni, cujus perceptione concitatur (§. 605. 612. *Psych. empir.*); si beneficii, quod in collatione boni consistit (§. 21. *part. 1. Jur. nat.*), magnitudo minor apparet, quam antea videbatur, gratitudo ejus consideratione concitata minor evadit (§. 784. *Psych. empir.*). Quodsi ergo alicui persuaseris, beneficii magnitudinem tantam non esse, quanta ipsi videtur, gratitudo imminuitur. *Quod erat alterum.*

Videmus homines ingratos beneficia vili pendere, quod ea non agnoscant: videmus etiam gratitudinem extingvi, si quis non amplius in numerum beneficiorum refert, quod sibi ab altero præstitum fuit. Contingit hoc non uno modo, vel quia pro bono non habetur, quod alter ipsi dedit aut fecit, vel quod sibi persuadet, eum hoc non fecisse gratis, vel quod sui potius causa, quam ipsius fecerit, vel quod non ex amore in se profectum fuit, quod dedit aut fecit. Atque hinc intelligitur, unde petenda sint argumenta, si persuasione tua gratitudinem extingvere velis. Equidem beneficiarius gratum habere debet animum erga benefactorem (§. 43. *part. 4. Jur. nat.*); non tamen propterea semper illicitum est gratitudinem extingvere. Cum enim homines bona apparentia cum veris confundere soleant, ideoque pro bonis habent, quæ mala sunt; haud raro contingit, ut tanquam benefactores ament, qui eos se ducunt & a vero felicitatis tramite abducunt. In hoc amore cum gratitudo consistat (784. *Psych. empir.*); eam esse extingvendam patet,

tet. Præterea, necesse est ut sciamus, quomodo gratitudo extingvatur, ne lateat ratio, cur in dato casu gratitudo deficiat. Absit itaque, ut tibi persuadeas a nobis doceri, quæ honestati adversa sunt. Magnitudinem boni non omnes eodem modo æstimant, sicuti nec omnes iisdem notionibus in dijudicandis bonis utuntur. Atque huc animum adverti opus est, quando de gradu affectus statuendum.

§. 479.

De causis gratitudinis evanescentis.

Si beneficiorum ab altero acceptorum non amplius meminerimus, vel mutato rerum statu non amplius tanti fiunt, quanti videbantur initio, vel casus emergit molestus, quem evitassemus, nisi beneficio ab altero aucti fuissemus, vel si benefactor nos læsisse putatur; gratitudo evanescit. Etenim si beneficii ab altero accepti non amplius meminerimus, nulla quoque ejus cogitatio animum subit, quod per se patet. Quamobrem cum gratitudo oriri nequeat, nisi de beneficio ab altero nobis exhibito cogitemus (§.789. *Psych. empir.*); si memoria beneficii deletur, gratitudo quoque evanescit. *Quod erat primum.*

Constat homines ea, quæ sibi bona judicant, æstimare ex præsenti rerum statu, qui inde perfectior redditur (§. 554. *Psych. empir.*). Inde nimirum est, ut quis pro ingente bono habeat, quod alius pro suo rerum statu vili pendit, vel prorsus nihili facit. Quamobrem cum beneficium in collatione bonorum consistat (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*); quod unus pro rerum suarum statu pro ingente beneficio habet, alius pro exiguo, immo nullo habet pro rerum suarum statu. Atque ideo contingit, ut, si quis ad meliorem fortunam pervenerit, quod antea pro

in-

ingenti beneficio reputabat, idem nunc pro exiguo, immo nullo habeat. Quoniam itaque opinio beneficii ab altero in nos profecti gratitudinis creatrix est (§. 789. *Psych. empir.*); si idem mutato rerum statu non amplius tanti fiat, quanti ab initio videbatur, ut gratitudo concitetur ejus memoria fieri nequit. Ea igitur extingvitur. *Quod erat secundum.*

Quodsi casus quidam emergit molestus, quam evitassemus, nisi beneficio ab altero aucti fuissemus, haud infrequens est, ut beneficiarii benefactoribus imputent, quod huic malo obnoxii facti fuerint. Quamobrem actum benefactoris non amplius in numerum beneficiorum referunt (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter cum sibi persuadeant, quod ab altero in ipsos profectum est pro beneficio habendum non esse, gratitudo extingvitur. *Quod erat tertium.*

Denique si benefactor beneficiarium quocunque modo lædit, seu ipsi injuriam facit, aut beneficiarius saltem opinatur, ex facto benefactoris mali quidpiam sibi emergere, ad iram aut saltem indignationem incitatur (§. 868. 873. *Psych. empir.*). Quamobrem cum ira cum odio conjunctum (§. 862. *Psych. empir.*) & indignatio odium conclusum fovens (§. 878. *Psych. empir.*), amori contrarietur (§. 623. *part. 1. Jur. nat.*), in quo gratitudo consistit (§. 784. *Psych. empir.*); si beneficiarius putat, se a benefactore læsum fuisse, gratitudo extingvitur. *Quod erat quartum.*

Homines beneficia accepta oblivioni tradere solere, noto notius est. Rationes, cur obliviscantur, eædem sunt, ob quas aliorum obliviscuntur. Quæ vero de moralitate oblivionis beneficiorum tenenda sunt, ea suo loco tradentur.

tur. Nemo est qui nesciat, quando homines de beneficiis in se collatis judicare solent, quod ea referant ad statum suum præsentem. Ita qui officium publicum expectat, cum aliunde acquirere non possit, quo se sustentet, pro maximo beneficio habet, si quis commendatione sua efficit, ut ad munus quoddam promoveatur, quod parum dignitatis habet & parum lucri affert. Quodsi contingat, ut pingvior evadat ejus conditio, beneficium ab alio sibi exhibitum jam vili pendet, nec beneficii loco amplius habet, quod ipsius potissimum conmendatione nactus fuerit spartam, quam alias non obtinuisset. Melior fortuna obfuscat minorem, & huic vim suam detrahit, quam habet ad appetitum commovendum. Similiter cum hominibus solenne sit, ex eventu judicare de eo, quod bene factum; ideo quoque pro bono non habent, ex quo casu quodam emergit malum, licet id per modum causæ ad hoc minime concurrat animum unice ad hoc attendentes, quod liberi extitissent a malo præsenti, nisi istud factum fuisset. Nullibi enim facilius est precipitantia in judicando, præsertim cum malum præsens animum perturbet atque attentionem, quæ afferenda erat ad singula accurate perpendenda, impediat. Quamobrem mirum videri haud quaquam debet, si benefactorem habeant pro autore mali, aut, si minor sit præcipitantia, saltem facto ipsius detrahant speciem boni, nec pro beneficio habeant, quod vel mali causam esse, vel saltem eidem locum fecisse arbitrantur. Quod denique læsio præsens tollat memoriam beneficiorum antea exhibitorum indies experimur &, quemadmodum jam antea vidimus, mutato statu magnitudinem beneficii non tantam videri, quanta initio videbatur, levis quoque injuria prævalet adversus maxima beneficia, præsertim cum de magnitudine injuriarum non omnes eodem modo statuere soleant.

§. 480.

De favore extingvendo

Si cui persuaseris, istiusmodi non esse alterius mores aut habitus quosdam animæ, vel etiam corporis, quales supponit, vel ipsum in iis dijudicandis falso uti principio, vel alios præterea ipsi esse mores, aut alia eidem convenire, quæ magis displicent, quam quæ placent; favor extingvitur. Quodsi enim alicui persuaseris, istiusmodi non esse alterius mores, aut habitus quosdam animæ, vel etiam corporis, quales supponit, vel ipsum in iis dijudicandis falso uti principio; opinionem suam de moribus alterius, vel de habitibus animæ aut corporis mutat. Quamobrem cum opinio, quam habuerat, sit favoris creatrix (§. 792. *Psych. empir.*), mutata autem opinione affectus creatrice affectus extingvatur (§. 432.); si cui persuaseris, istiusmodi non esse alterius mores, aut habitus animæ, vel corporis, quales supponit, vel ipsum in iisdem dijudicandis uti principio falso, favor extingvitur. *Quod erat unum.*

Similiter si alicui persuaseris, alteri, quem is favore suo dignatur, alios esse mores, qui magis eidem displicent, quam ceteri, ob quos alteri favet, placent, aut alia eidem convenire, quæ magis displicent, quam ea placent, ob quæ favore suo alterum complectitur, cum ea, quæ displicent, locum amori minime concedant (§. 649. 677. *Psych. empir.*), amor quoque extingvetur. Quamobrem cum in hoc amore consistat favor (§. 792. *Psych. empir.*); si cui persuaseris etiamsi istiusmodi sint alterius mores, aut habitus quidam animæ, vel etiam corporis, quales supponit, esse tamen præterea alios, aut alia etiam eidem convenire, quæ magis displicent, quam isti placent, favor extingvitur. *Quod erat alterum.*

Si

Si quis favet alteri, quod putat, eum in scientiæ quodam genere excellere, aut virtute quadam gaudere; ubi persuaseris, modicos esse ipsius in scientia profectus, vel nihil prorsus solidi eum scire, aut eundem a virtute ista, qua eundem imbutum esse opinatur, procul adhuc remotum esse, vel prorsus vitio opposito imbutum, quin favor protinus cesset dubitandum non est. Homo libidinosus favet ei, qui in occasione libidinem explendi expiscanda solers est. Quodsi ei persuadere potueris, solertiam istam non esse probandam, sed maxime improbandam, quin favere eidem desinat, denuo dubitandum non est. Minime jam quæritur, utrum hoc facile, an difficulter persuaderi possit, & quomodo id tentandum. Hoc enim est alterius loci Sed demus exemplum aliud, quod minorem difficultatem facessit. Si cui faves, quia tibi consilia dat, quomodo studiis literariis incumbere debeas. Ubi cognoveris, quod non rectam ad doctrinam solidam viam tibi monstraverit; quod favor exspiraturus sit, ultro confiteberis. Intelliges nimirum, rationes, quibus tibi persuasit ad ingrediendum hanc viam, esse falsas. Si quis alicui favet ob inserviendi promptitudinem, ubi intellexerit, eum omnia, quæ novit, propalare, nec lingvam continere posse, cum taciturnitatis sit amantissimus, nihil cum eo negotii habere volet. Si cuidam faves, quod de aliis nonnisi bene loquatur & omnia, quantum datur, in meliorem partem interpretetur, ubi secreta quædam fidei ejus commissa propalat, non sine præjudicio tuo, tu favori non amplius concedes locum. Equidem reconciliatio non est impossibilis, ut sedata ira & extincto odio, quem conclusum continet, favor pristinus renovetur; id tamen veritati propositionis præsentis minime officit. Monuimus jam alias (§. 792. *Psych. empir*), in favore bonum ab altero præstitum, vel præstari solitum, unde intelliguntur mores & habitus per se latentes, considerari citra respectum ad nos: inde tamen minime sequitur, bonum

num quoque nobis præſtitum concitare non poſſe favorem, cum idem ſpectari quoque poſſit citra relationem ad nos, quamvis nobis præſtitum, quatenus in genere ſpectatur tam nobis, quam aliis præſtandum, nulla habita ratione perſonæ, cui præſtatur, vel præſtitum fuit. Quamobrem favorem nimis arctis limitibus coërcent, qui eum ad bonum aliis factum reſtringunt. Ac ideo in definitione favoris ſumſimus, eum oriri ex repræſentatione eorum, unde mores ac habitus nobis accepti intelliguntur: id quod fieri poteſt, ſive eos colligamus ex iis, quæ nobis, ſive ex iis, quæ aliis facta ſunt. Id adhuc notandum eſt, injuriæ cogitatione favorem facilius extingvi, ſi quis nondum didicit diligere inimicos.

§. 481.

De ſpe abjicienda. *Si cui perſuaſeris, id quod ſperat non eſſe bonum, vel ipſi obtentu non poſſibile; ſpes abjicitur.* Quoniam enim ſpes concitatur repræſentatione boni tanquam obtentu poſſibilis (§. 799. *Pſych empir.*), ſi cui perſuaſeris, vel id, quod ſperat, bonum non eſſe, vel ipſi obtentu poſſibile non eſſe; cum id ſibi in neutro caſu tanquam bonum obtentu poſſibile repræſentet, opinionem ſpei creatricem miſſam facit. Quamobrem cum mutata opinione affectus creatrice affectus extingvatur (§. 432.); ſi cui perſuaſeris, id quod ſperat non eſſe bonum, vel obtentu ipſi non poſſibile, ſpem omnem abjiciet.

Ponamus te ſtudiis theologicis aliisque dotibus animi inſtructum ad munus eccleſiaſticum obeundum requiſitis, & munus eccleſiaſticum vacans ambientem ſpem concepiſſe idem obtinendi, fretum commendatione, quam multum valere putas apud Patronum. Si ipſi perſuaſeris, munus hoc non eſſe adeo lucroſum, quemadmodum ipſi videtur, nec eos ſperan-

ſperandos eſſe reditus, quos putat obtentum iri, vel commendationem, qua confidit, non attentum iri a Patrono; ſpem utique abjiciet, quam conceperat. Idem continget, ſi intellexerit, eſſe competitorem, cui plurimum favet Patronus, aut qui ipſi commendatus a perſona, cui quod petit denegare non audet, ut taceamus rationes alias longe plurimas, per quas obtentu impoſſibile efficitur, quod ſperatur.

§. 482.

De ſpe imminuenda.

Quod ſi cui perſuaſeris, multa obſtare, quo minus obtineatur, quod ſperatur, ſpes multum imminuitur. Quodſi enim alicui perſuaſeris, multa obſtare, quo minus obtineatur, quod ſperat, id ſibi non amplius tanquam obtentu adeo facile repræſentat, quemadmodum putabat. Quoniam tamen nondum evictum eſt, obſtacula illa eſſe inſuperabilia, his non obſtantibus fieri adhuc poſſe arbitratur, ut quod ſperat obtineat. Quamobrem cum gradus ſpei dependeat a gradu facilitatis boni obtinendi (§. 801. *Pſych. empir.*); ſi cui perſuaſeris, multa obſtare, quo minus obtineatur, quod ſperat, quamvis ſpem omnem nondum abjiciat, ea tamen multum imminuetur.

Ita in exemplo, quod modo dedimus (*not.* §. 481.), plures eſſe poſſunt competitores, quorum non minora quam ambientis ſunt merita, & qui ſuos quoque habent fautores, a quibus Patrono commendantur, vel adeſſe aliquem, cujus non exigua eſt autoritas, ſed quem ſibi adverſum experitur, qui munus ambit & quæ ſunt rationes aliæ hisce geminæ. Dubium non eſt, ſpem multum imminutum iri, quamvis omnis non penitus abjiciatur. Cupiditas ſpem alit, quamvis rationes ad ſperandum vix ac ne vix quidem ſufficere videantur.

§. 483.

De fiducia tollenda.

Quodsi cuidam persuaseris, bonum non esse obtentu adeo facile, ut de eo obtinendo certus sibi videri possit, fiducia tollitur. Etenim si cui persuaseris, bonum non esse obtentu adeo facile, ut de eo obtinendo nullum dubium superesse videatur; is agnoscit difficultates, ob quas certus esse nequit, se obtenturum, quod obtentum iri extra omnem dubitationis aleam positum videbatur. Quoniam itaque fiducia oritur, si bonum aliquod tanquam obtentu admodum facile repræsentetur (§. 802. *Psych. empir.*), mutata autem opinione affectus creatrice huic non amplius est locus (§. 437); si cui persuaseris, bonum non esse obtentu adeo facile, ut de eo obtinendo certus sibi videri possit, fiducia tolletur.

Cum fiducia non sit nisi gradus superior spei (§. 796. *Psych. empir.*), sublata fiducia spes nondum tollitur. Quamvis enim agnita difficultate bonum obtinendi fiduciæ locus non sit, cum tamen non ideo putes, impossibile esse, ut id obtineas, spes omnis nondum abjicitur. Exemplum, quod modo dedimus (*not.* §. 481.), ad præsentem propositionem facile accommodatur.

§. 484.

De cupiditate restinguenda.

Si cui persuaseris, id quod absens est & sibi repræsentat tanquam bonum revera bonum non esse, aut non fore respectu ipsius, aut ipsum, si id haberet, non fore feliciorem cupiditas evanescit. Etenim si cui persuaseris, id, quod absens est & sibi tanquam bonum repræsentat, bonum non esse, aut non fore respectu ipsius, cum opinione boni absentis concitetur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*), opinione cupiditatis creatrice mutata,

ta, affectus quoque extingvitur (§. 432.). Quamobrem si cui persuaseris, id, quod absens est & sibi tanquam bonum repræsentat, bonum non esse, aut saltem non fore bonum respectu ipsius, seu non fore ipsi bonum, si haberet, cupiditas evanescit. *Quod erat unum.*

Quodsi cuidam persuaseris, si id quod cupit haberet, ipsum non fore feliciorem; cum appetitus naturaliter feratur in felicitatem (§. 324. *part. 2. phil. pract. univ.*), id appetere cessabit. Quoniam igitur cupiditas, utpote affectus (§. 810. *Psych. empir.*), est actus appetitus sensitivi vehementior (§. 603. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, si id quod cupit haberet, ipsum non fore feliciorem, cupiditas evanescit. *Quod erat alterum.*

Quod cupimus, id nobis repræsentamus tanquam nobis bonum. Quod in se spectatum citra relationem ad nos bonum non est, id nec nobis bonum esse potest. Quamvis vero aliquid in se spectatum bonum sit, non tamen ideo nobis bonum est. Immo fieri potest, ut respectu nostri malum sit. Divitiæ in se spectatæ bonæ sunt, sed qui iisdem abutitur effusus in luxum, quo & sanitati atque famæ nocet, & multorum invidiam in se concitat, respectu ipsius malæ sunt, aut, si mavis, habere divitias malum ipsi est. Similiter excellere in Geometria sublimiori bonum est, si in se spectetur: ast si quis ad munus ecclesiasticum adspirat, & neglectis studiis theologicis & Theologiæ subsidiariis Geometriæ sublimiori assiduam operam navat, ut in hoc scientiarum genere excellat, id respectu ipsius malum est, cum sibi præcluserit viam ad munus ecclesiasticum, ut haberet, unde vitam honeste sustentare posset. Si quem gloria impellit ad Geometriæ sublimioris scientiam sibi comparandam; quando ipsi persuadetur, perpaucos esse, a quibus huic scientiæ honos habetur, &

& ipsum gloriæ suæ rectius consulere, ubi alii studiorum generi se mancipat, quod propter utilitatem plurimi æstimant & in loco domicilii honorem quoque conciliat inter concives suos, Geometriæ sublimioris scientiam non amplius anxius anhelabit. Bona fortunæ, in quorum numero sunt divitiæ, hominem non reddunt felicem (§. 410. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si quis habet, unde vitam honeste ac decore sustentare valet, atque intelligit, opes majores, nisi earundem abusu voluptatem nocuam sibi comparare velit, cum dispendio felicitatis veræ, ipsi minime profuturas, animum vero sorte sua contentum ab omni impetu affectuum molestorum liberum esse; divitiarum cupiditati valedicet.

§. 485.

De cupiditate fuga arcenda.

Si cui persuaseris, boni quod cupit, magnitudinem tantam non esse, quanta ipsi videtur; cupiditas imminuetur. Etenim affectus vehementia dependet a magnitudine boni, quo concitatur (§. 256.). Quod si ergo quis agnoscit magnitudinem boni tantam non esse, quanta ipsi videbatur, vehementia affectus decrescit. Quamobrem si cui persuaseris boni, quod cupit, magnitudinem tantam non esse, quanta ipsi videtur, cupiditas imminuetur.

Si quis virginem quandam uxorem ducere cupit, quod putat eam esse locupletem. Ubi intellexerit, tantas non esse divitias, quantas putabat; cupiditas languescet. Similiter si quis cupit ardenter munus quoddam publicum lucri faciendi causa; quando ipsi innotescit, tantos non fore reditus, quantos sperat, cupiditas omnis quamvis non abjiciatur, attamen imminuetur. Cur enim cupiditas non prorsus abjiciatur, aliæ adhuc superesse possunt rationes, quæ eandem sustentant.

§. 486.

§. 486.

Si cui persuaseris, id, quod cupit, ipsi fore damnosum, aut multas molestias creaturum, cupiditatem fuga arcebit. Etenim si cui persuaseris, id quod cupit ipsi fore damnosum, aut multas molestias creaturum; quod sibi repræsentaverat tanquam bonum, id tanquam malum repræsentabit (§. 4.). Quamobrem cum repræsentatione boni absentis cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*), repræsentatione autem mali absentis fuga concitetur (§. 818. *Psych. empir.*); mutata opinione cupiditas evanescit & in ejus locum fuga succedit. Quodsi ergo alicui persuaseris, id quod cupit ipsi fore damnosum, aut multas molestias creaturum, cupiditatem fuga arcet. *De cupiditate fuga minuenda.*

Ponamus tibi offerri munus quoddam publicum sub lautis conditionibus, ac animum incendi cupiditate id acceptandi. Quodsi certior reddaris, tibi fore continuas lites cum collegis, qui mille tædia tibi continuo creaturi sunt, ab eo acceptando abhorrebis. Atque ita fuga arcebit cupiditatem. Similiter si fœminam divitem uxorem ducere vehementer cupis, ubi intellexeris, eam esse Xantippem, quæ nullum diem sine rixis præterlabi patietur, aut luxus amantem, quo bona ipsius brevi temporis spatio dilapidabuntur una cum tuis, affectus fugæ cupiditatem denuo expellet. Multa cupiunt homines, quæ fugerent, si ea penitus perspecta haberent.

§. 487.

Si cui persuaseris, id, quod fugit, malum non esse, aut non esse tantum, quemadmodum ipsi videtur; in casu priori fuga arcetur, in posteriori imminuitur. Quodsi enim alicui persuaseris, id quod fugit malum non esse; quod tanquam sibi malum repræsentaverat, non amplius sibi tanquam malum re- *De fuga arcenda & imminuenda.*

repræſentabit. Quamobrem cum ex repræſentatione mali abſentis quoad nos naſcatur fuga (§. 818. *Pſych. empir.*); opinio fugæ creatrix mutatur, conſequenter cum affectus extingvatur, ſi opinio, qua concitatur, mutatur (§. 432.), ſi cui perſuaſeris, id quod fugit malum non eſſe, fuga arcetur. *Quod erat unum.*

Porro gradus affectus moleſti dependet ab opinione magnitudinis mali, qua concitatur (§. 256.). Quodſi vero alicui perſuaſeris, malum non eſſe tantum, quantum ipſi videtur, opinio magnitudinis mali mutatur, conſequenter etiam gradus affectus. Fuga igitur, etſi non prorſus arceatur, attamen imminuitur. *Quod erat alterum.*

Si quis fugit ſtudium mathematicum, quod ob difficultatem nimis moleſtum arbitratur; fuga extinguitur, ubi perſuadetur, difficultatem ſaltem eſſe apparentem, quæ initio moleſtiam parit, antequam methodo *Euclidis* adſueſcat, vel calculus litteralis ſibi familiaris evadat, poſtea in voluptatem degeneraturam. Similiter ſi fuga obſtat, quo minus quis prædium emat, quia fructus inde percipiendus parvos admodum eſſe arbitratur; affectus evaneſcet, ubi perſuaſus fuerit, ſe fructus uberes ac lætos ex eo capturum, modo in recta adminiſtratione rei œconomicæ induſtriam ſuam deſiderari minime patiatur.

§. 488.

De metu evaneſcente & imminuta. *Si cui perſuaſeris, quod metuit malum non eſſe, aut, ſi malum ſit, id eventu non eſſe poſſibile, aut ſaltem probabile nondum eſſe, quod eventurum ſit: metus abjicietur. Quodſi perſuaſeris, malum non eſſe tantum, quantum videtur, aut nimis adhuc dubium eſſe, utrum eventurum ſit, nec ne, metus ſaltem imminuetur*

etur. Etenim si cui persuaseris, quod metuit malum non esse, aut, si malum sit, id eventu non esse possibile, aut saltem nondum probabile esse, quod eventurum sit; quidquid horum persuaseris, opinio de eventu possibili mali futuri deletur, utpote quam falsam esse is agnoscit (§. 507. *Log.*). Quamobrem cum opinio ista metus creatrix sit (§. 822. *Psych. empir.*), mutata autem opinione, qua affectus concitatur, eidem amplius locus esse nequeat (§. 432.); si cui persuaseris, quod metuit malum non esse, aut, si malum sit, id eventu non esse possibile, aut saltem probabile non esse, quod eventurum sit, metus abjicietur. *Quod erat unum.*

Quodsi vero saltem persuaseris, malum non esse tantum, quantum videtur, aut nimis adhuc dubium esse, utrum eventurum sit, nec ne; cum gradus metus dependeat partim a magnitudine mali (§. 256), partim a probabilitate eventus (§. 822. *Psych. empir.*), metus, quamvis non prorsus abjiciatur, multum tamen imminuetur. *Quod erat alterum.*

Si quis spectra metuit, metus evanescet, si persuasus fuerit spectra non dari, aut ab iis nihil mali hominibus metuendum, aut id quod in tenebris apparere videtur non esse spectrum. Nimirum qui spectra timet, aut putat hic & nunc spectrum apparere posse, aut spectrum esse, quod sibi videre videtur, aut quod appropinquare putat, malum sibi inferre posse opinatur, ita ut nunc opinio ipsius spectri, nunc opinio mali a spectro inferendi sit metus creatrix. *Hobbesius*, cum Materialismum propugnaret, spectra dari negavit. Fertur tamen sibi valde metuisse a' spectris, nec hunc metum deponere potuisse. Non est quod hoc exemplum contra propositionem præsentem urgeas, Quia Materialismus

mus est falsa hypothesis, fieri non potuit, ut veritatis convinceretur, præsertim cum in Elementis *Euclidis* versatus sensum quendam evidentiæ haberet, quæ opinioni Materialismi non adhærebat. Ex hac hypothesi cum intulisset impossibilitatem spectrorum, non major huic opinioni inesse poterat certitudo, quam erat in hypothesi, qua nitebatur. Assenus itaque vacillans facile inclinari poterat in partem contrariam, metus spectrorum creatricem opinionem, ipso parum conscio, quid in perceptionibus confusis lateret. Accedit quod opiniones, quibus a teneris ungviculis imbuta est anima, non adeo facile eradicentur, ne in casu emergente nobis parum consciis, immo prorsus invitis, influant in facultatem appetendi & aversandi sensitivam. Prævalet opinio inveterata adversus recentiorem per ea, quæ sensu percipiuntur, resuscitata, nec expensa. Neque vero etiam desunt exempla eorum, quos metus spectorum invasit, si soli in tenebris essent, nocturno imprimis tempore, ast opinione saltem persuasi, non dari spectra, ab omni metu liberi extiterunt. Nota nobis sunt exempla istiusmodi in ipso sexu sequiore, quamvis meticulosiore. Si bello exardescente a furore Martis sibi quis metuit, quod putat periculum imminere finibus nostris; ubi persuasus fuerit, hostem a nobis procul esse remotum, nec ad terras nostras accessurum, aut eodem prostrato bellum esse consummatum, metum abjicit. Refertur tibi incendium sævire in pago, in qno situm est prædium tuum, & tu metuis, ne flamma feralis prædium tuum vastet; si certior factus fueris, incendium a prædio tuo procul abesse, nec periculum quoddam eidem imminere, quodsi metus non totus extingvatur, valde tamen imminuitur. Immo videmus quoque alios, metui non ante facere locum, quam certiores redditi fuerint, imminere periculum prædio: id quod etiam observatur in casibus aliis. Similiter si quis metu concutitur, quando videt grandinem cadentem, metuens scili-

scilicet ne frugibus det damnum; ubi eidem persuaseris, grandinem non esse tantæ magnitudinis, ut tale damnum dare possit, quale cogitat, metus etiamsi non prorsus abjiciatur, multum tamen imminuetur. Immo si in casu dubio metuere non adsuetus es, metum depones, ubi persuasus fueris, adhuc incertum esse, num grando etiam cadat in fruges, cum constet grandinem cadere solere in certo saltem districtu. Pendet metus a probabilitate eventus (§. 822. *Psych. empir.*), de qua cum non omnes statuant eodem modo; ita ut idem uni probabilius videatur, quam alteri; ideo contingit, ut ejusdem persuasionis non eadem sit efficacia in omnibus subjectis.

§. 489.

De timore evanescente.

Si cui persuaseris, malum, quod timet, nondum appropinquare, quemadmodum opinatur; timor evanescit, aut, si non prorsus extingvatur, in metum abit. Quodsi enim alicui persuaseris, malum, quod timet, nondum appropinquare, quemadmodum opinatur; cum opinione mali appropinquantis concitetur timor (§. 823. *Psych. empir.*), mutata autem opinione, qua affectus concitatur, affectus extingvatur (§. 432.), timor evanescit, *Quod erat unum.*

Enimvero etiamsi quis malum sibi non amplius repræsentet tanquam appropinquans, fieri tamen potest, ut sibi adhuc idem repræsentet tanquam eventu possibile. Quamobrem cum repræsentatione mali tanquam eventu possibilis concitetur metus (§. 822. *Psych. empir.*); quamvis timor evanescat, metui tamen adhuc locus esse potest, consequenter cum timor a metu gradu potissimum differat, si non prorsus extingvitur, in metum abit. *Quod erat alterum.*

Exemplum jam dedimus alias (*not.* §. 823. *Psych. empir.*). Sed demus adhuc aliud. Timet ægrotus mortem. Quodsi medicus, cujus plurimum valet apud eum autoritas, assseveret, nulla adhuc adesse signa prognostica mortis; ægrotus dictis fidem habens non amplius timet. Quoniam tamen nec reconvalescentiæ signa adsunt, vel medicus affirmat, in præsenti nullum adesse mortis periculum, nisi alia præter expectationem superveniant, quæ prævideri minime possunt, mortem adhuc metuet. Exemplo hoc maxime manifesta efficitur differentia inter timorem & metum, inprimis cum mortem metuere quoque possit, qui morbo non laborat, qui cum augeatur, quando in morbum incidit, in timorem facile abit, utut morbus gravis non sit, nec ex periculosorum numero.

§. 490.

De liberatione a metu, vel timoris periculi evitabilis.

Si id quod quis metuit, vel timet, fuerit evitabile & ipsum docueris, vel non adesse periculum, quod putat, vel quomodo evitari possit, siquidem revera adsit; a metu, vel timore liberatur. Etenim si id, quod quis metuit, vel timet, fuerit evitabile, tu vero ipsum docueris vel non adesse periculum, quod putat, vel quomodo evitari possit; opinio metus, vel timoris creatrix tollitur. Quamobrem cum sublata opinione affectus creatrice affectus extingvatur (§. 432.); si id, quod quis metuit vel timet, fuerit evitabile, & tu ipsum docueris, vel non adesse periculum, quod putat, vel quomodo evitari possit, siquidem revera adsit, a metu, vel timore liberatur.

Quod ut eventu possibile spectatur, considerari potest vel tanquam a nobis inevitabile, vel tanquam evitabile, quatenus nimirum eventus nullam dependentiam a nobis ipsis includit, vel quatenus aliquam includit. In metu & timore

more eventus considerari solet tanquam a nobis minime dependens, aut, si vel maxime a nobis quodammodo dependeat, huc tamen animus minime advertitur. Quodsi quis persuasus sit, se periculum evitare posse, & hoc modo evitatum iri, nec idem metuit, nec timet. Fieri tamen potest, ut quamvis malum videatur evitabile, dubium tamen alicui adhuc videatur, num hoc vel isto modo ab ipso evitari possit, tumque opinio metus, vel timoris nondum sublata est, consequenter metus quoque, vel timor adhuc subsistit, aut saltem timor in metum abit, vel metus quodammodo imminuitur. Et perceptioni confusæ, a qua dependet affectus, inesse possunt, quæ impediunt, quo minus timor, vel metus prorsus extingvatur, quemadmodum in anterioribus jam observavimus. *Cicero* a metu & timore distingvit *formidinem* quam metum permanentem esse dicit. Metus permanens causam habet permanentem. Ita formidamus bellum, pœnam, incendium, fulgur & tonitru, iram divinam. Ast cum hæc omnia commoveant facultatem aversandi sensitivam, quatenus spectantur tanquam mala eventu possibilia; nulla adest ratio sufficiens, cur formido a metu reliquo atque timore distingvatur. Quoniam vero differentia in malo, quod tanquam eventu possibile spectatur, occurrit, ut eventus vel nullam prorsus dependentiam a nobismetipsis involvat, veluti belli, tempestatis, pestis, vel aliquam a nobis dependentiam includat, veluti pœna, delictum lege civili prohibitum & actiones voluntati divinæ contrarias non committendo; a metu reliquo distingvi rectius poterat, qui concitatur eventu possibilis mali, cujus eventus dependentiam quandam a nobis includit. Patet nimirum ex propositione præsente, eum peculiari modo extingvi, ut taceam alia, quæ suo loco tradentur. Non tamen opus est terminorum numerum præter necessitatem nimium multiplicari, præsertim si deinceps facile permutentur & tanquam synonyma usurpentur: id quod parit in-

con-

constantiam loquendi. Quos pœnarum formido a delinquendo non repellit, hi sibi persuadent, se delictum celare posse, nec clam commissum detectum iri, consequenter pœnam sibi non repræsentant tanquam malum eventu possibile. Qui formidat canem mordacem fores custodientem formidinem deponit, quando videt se intrare posse in villam, ut canis catena alligatus ipsum invadere nequeat. Idem contingit, si quis equum formidat, & alius adstat, ne calcitrare ipsum possit, aut si ab adstante monetur, equum calcitrosum non esse. Similiter qui formidat indignationem viri, qui auctoritate excellit, quæ ipso præsente committere non audet, ea committit, quando notitiam facti ad absentem minime venturam sibi persuadet. Metus, quo depellimur ab agendo, quod alias ageremus, idiomate patrio dicere solemus die Scheu. Et huc pertinent exempla, quæ modo dedimus, quamvis inconstantia loquendi etiam sich fürchten dicamus, quando rectius sich scheuen dicere debebamus.

§. 491.

De desperatione fuganda.

Si cui persuaseris, malum, quod adventurum putat esse evitabile, vel probabilius esse, quod non adventurum sit, aut, nondum certum esse quod eventurum sit, & si adveniat, id non fore intolerabile, quemadmodum ipsi videtur; desperatio extingvitur, &, si quidem ab omni affectu non prorsus liberatur, metus relinquitur. Etenim sicui persuaseris, malum, quod adventurum putat, sibique tanquam intolerabile ac inevitabile repræsentat, adventurum non esse; id quoque sibi non amplius tanquam inevitabile repræsentare potest, &, si vel maxime adhuc pro intolerabili habeat, siquidem eveniret, intolerabilitas tamen non amplius eodem, quo ante, modo in facultatem aversandi sensitivam influet. Quamobrem cum desperatio con-

concitetur opinione mali adventuri, quod tanquam inevitabile ac inprimis tanquam intolerabile repræsentatur (§. 825. *Psych. empir.*), mutata autem opinione affectus creatrice extingvatur affectus (§. 432.); si cui persuaseris malum, quod adventurum putat, non esse adventurum, desperatio extingvitur, cumque etiam malum non amplius repræsentare sibi possit tanquam eventu possibile, nullus quoque metui locus relinquitur (§. 488.), consequenter cum desperatione cessat quoque metus omnis. *Quod erat primum.*

Quodsi malum, quod adventurum putat, esse evitabile ipsi persuadeatur, eodem modo patet, desperationem cessare, immo nec metum adhuc superesse, illa fugata (§. 490.), *Quod erat secundum.*

Denique si eidem persuaseris, nondum certum esse, quod adventurum sit, vel probabilius, quod non adventurum sit, &, si vel maxime adveniat, non tamen fore intolerabile, quemadmodum ipsi videtur; malum futurum sibi non amplius repræsentat tanquam inevitabile &, ubi advenerit, tanquam intolerabile, consequenter denuo ut ante patet, desperationem cessare. Quoniam tamen adhuc malum sibi repræsentare potest tanquam eventu possibile, hac autem opinione concitetur metus (§. 822. *Psych. empir.*); desperatione quamvis cessante, metui adhuc locus est, ideoque siquidem ab omni prorsus affectu non liberatur, metus saltem aliquis relinquitur. *Quod erat tertium.*

Sicuti affectus omnis molesti magnitudo dependet ab opinione magnitudinis mali (§. 256.); ita etiam desperatio suos admittit gradus, prouti malum, quod evitari non posse puta-

putamus, nunc majus, nunc minus apparet. Unde etiam intolerabilitatem mali, quæ a magnitudine ejus dependet, non requisivimus simpliciter ad desperationem, saltem ad vehementiam hujus affectus, qua se potissimum prodit (§. 825. *Psych. empir.*). Excitatur affectus hic potissimum opinione inevitabilitatis mali adventuri, vel imminentis. Quod enim imminet malum, tamdiu tamen futuro accensetur, quamdiu nondum actu præsens est. Si ædes proximæ ardent, furente flamma de conservandis ædibus tuis desperas. Quodsi vero accurrant multi, qui incendio restingvendo operam dant, & ædes tuas contra vires flammæ defendunt; desperatio cessat. Similiter si debitor tuus ære alieno pressus aufugit, & tu, quod tibi debetur, te accepturum desperas; ubi intellexeris, ipsum esse solvendo, desperatio cessat, si vel maxime ab omni prorsus metu non liberetur animus. Si quis putat, se pœnas infernales evitare non posse, quas intolerabiles fore credit; ejus desperatio non tollitur, nisi ubi eundem docueris media, quibus usus eas evitare potest, ac is fidem habeat dictis tuis, atque iisdem utatur. Maleficus, promulgata sententia condemnatoria, supplicium ultimum expectat. Quando vero supplicium sibi repræsentat tanquam malum intolerabile desperatio animum torquet. A tortura igitur non liberabitur, nisi tolerabilitatem ipsi persuaseris. Considerari hic potest desperatio tanquam affectus, qui concitatur opinione mali intolerabilis evitatu impossibilis, ita ut, si persuadeatur malum non fore intolerabile putet se malum intolerabile evitaturum, quamvis certus sit se malum evitare non posse. In eo igitur casu, in quo malum, quod evitari nequit, consideratur tanquam intolerabile, duplex quasi desperatio adest, quorum una, quæ animum maxime angit, tolli potest, altera adhuc subsistente.

§. 492.

De terrore præcavendo. *Si terror præcaveri debet, necesse est, ut mala, quæ hominibus obvenire possunt, & quod ea evitare non sit in potestate sua*

se

sæpius perpendat, & quomodo ea patienter ferre possit tempestive discat. Etenim si mala, quæ hominibus obvenire possunt, sibi cognita atque perspecta reddit, & quod ea evitare non sit in potestate sua sæpius perpendit, & quomodo eadem patienter ferre possit tempestive addiscit; hæc omnia memoriæ ipsius infixa hærent (§. 181. *Psych. empir*). Quamobrem si quod malum, quando de eo non cogitabamus, contingit, eorum meminimus, ideoque præter expectationem non evenit. Quamobrem cum malum utut ex improviso ingruens, non tamen præter omnem expectationem eveniat, & attentio statim retrahatur ad perceptiones distinctas, quæ affectui non reliquunt locum (§. 434.), terror præcavetur, vel quia prorsus non oritur, vel quia vires capere nequit (§. 829. *Psych. empir.*).

Terror affectus vehementissimus est, & perterritos stupefacit, ut fere sensus rerum adimatur. Sicuti vero subito oritur & cum ipsa actione sensibilis in organum sensorium ponitur; ita quoque vehementia ejus subito imminuitur, nisi animi deliquium pariat, vel necem prorsus inferat: neque enim desunt exempla istiusmodi casuum funestorum, utut rariora. Cum cessante stupore & animo ad se redeunte terror desinat vel in metum, vel in mœrorem, pro diversitate circumstantiarum; magis solliciti simus necesse est, quomodo terror præcaveatur, quam quomodo extingvatur. Terrorem autem præcavendi medium est præparatio ad casus futuros, qua efficitur, ne malum quoddam ex improviso nobis obtingere possit casu quodam funesto, iuxta illud pervulgatum, tela prævisa minus nocere. Eodem sane utimur, quando alterum certiorem reddere volumus de casu funesto, qui ipsum tangit, dum aliter rem narramus, quam revera sese habet, ne mali præter expectationem evenientis cogitatio terrorem injiciat, veluti dum parenti fili-

 um

um impenſe amanti referimus, abſentem ægrotare, cum jam obierit, aut morbum gravem atque periculoſum extenuamus, aut incendium, quo villa conflagravit, in vicinia vires poſuiſſe dicimus.

§. 493.

De vacillatione animi tollenda.

Si eum, qui ignorat media bonum, quod cupit, obtinendi, vel in eligendis, aut exequendis mediis hæſitat, docueris, quibus mediis quod cupit obtinere poſſit, vel quodnam medium ex pluribus eligere, aut quomodo medium, quo utendum, exequi debeat; fluctuatio animi tollitur. Etenim ſi eum, qui ignorat media bonum, quod cupit, obtinendi docueris, quibusnam mediis id obtinere poſſit; ignorantia tollitur. Quodſi hæſitantem in electione, vel executione mediorum docueris, quodnam medium ſit eligendum, vel quomodo difficultates in ejus executione obviæ ſint ſuperandæ; hæſitatio tollitur. Quamobrem cum fluctuatio animi oriatur ex ignorantia mediorum, quibus quod cupimus obtinere valemus, vel ex hæſitatione in medii electione, aut executione (§. 835. *Pſych. empir.*); ſi eum, qui ignorat media bonum, quod cupit, obtinendi, vel in electione, aut executione medii hæſitat, docueris, quibusnam mediis quod cupit obtinere poſſit, vel quodnam medium eligere, aut quomodo id exequi debeat, non amplius fluctuabit, conſequenter fluctuatio animi tollitur.

Quam primum rem quandam cupimus, cum ſine mediis eam obtinere nequeamus, cogitatio in media eam obtinendi vertitur. Quodſi difficultates de mediis cogitantibus objiciantur, earum cogitatione vacillatio animi concitatur. Hæ igitur tollendæ ſunt, ſi animus ab ea liberandus. Difficultatem vero faceſſit vel mediorum ignorantia, quæ invenire non poſſumus, vel hæſitatio in electione & executione mediorum,

diorum, cum ignoremus quodnam mediorum ceteris tanquam melius sit præferendum, aut quomodo medium, quod elegimus, sit exequendum, ut scilicet fiant quæ fieri necesse est, vel ut difficultates, quæ objiciuntur, aut metuuntur superentur. Atque hinc intelligimus, quomodo cogitatio difficultatis obtinendi quod cupimus animo sit evellenda, ne eundem diutius inquietet. Exemplum dedimus alias (§. 834. *Psych. empir.*), quod facile ad propositionem præsentem accommodari potest. In præsenti affectus objectum includit quandam dependentiam a nobismetipsis; quatenus inventio, electio & executio mediorum ex parte nostra requiritur, siquidem rem, quam cupimus, obtinere velimus.

§. 494.

De vacillatione animi cum cupiditate sublata.

Cum cupiditate tollitur quoque vacillatio animi. Etenim si cupiditas tollitur cupere desinimus, quod antea cupiebamus. Quamobrem cum nulla jam supersit ratio, cur de mediis cogitemus, consequenter omnis de mediis cogitatio abjiciatur; nec amplius animum angit mediorum ignorantia, aut in eligendo & exequendo hæsitatio. Quoniam igitur vacillatio non oritur, nisi vel ignorantia mediorum rem, quam cupimus, obtinendi, vel hæsitatione in mediis eligendis, aut exequendis concitetur (§. 835. *Psych. empir.*), vacillatio, seu fluctuatio animi cum cupiditate tollitur.

Cum in superioribus (§. 484.) ostenderimus, quomodo cupiditas delenda quæ eo fine fieri debent, ut vacillatio animi una cum cupiditate tollatur, hic repetenda non sunt. Ne fluctuatio animi inanes molestias creet, cupiditatem tolli consultum est, nec demum tentandum, num fluctuatio tolli possit: immo de mediis non ante cogitandum, quam ubi satis expensum fuerit, an cupiditatis rationem sufficientem

entem habeamus. Multa nimirum homines cupiunt, quibus tuto carere possunt, immo quæ non habere præstat.

§. 495.

De pusillanimitate animi tollenda.

Si cui persuaseris, impedimenta, quæ sese offerunt in executione mediorum, non esse insuperabilia, quemadmodum ipsi videntur: a pusillanimitate liberatur. Etenim si cui persuaseris, impedimenta, quæ sese offerunt in executione mediorum, non esse insuperabilia, is nec amplius eadem tanquam insuperabilia sibi repræsentat, sed ea superari posse confidit. Quamobrem cum pusillanimitas concitetur, si impedimenta in executione mediorum oblata sibi tanquam insuperabilia repræsentat (§. 844. *Psych. empir.*), mutata opinione de insuperabilitate mediorum affectus creatrice, a pusillanimitate liberatur pusillanimis. (§. 432.).

Pusillanimitas spectatur in executione mediorum, non tamen eodem modo, quo etiam fluctuatio animi in executione mediorum spectatur. Nimirum si animus fluctuat, tantummodo ignoratur, quomodo ea fieri a nobis possint, quæ tanquam media præscribuntur, vel quomodo impedimenta tolli debeant; si vero pusillanimes sumus, tum impedimenta talia adesse judicamus, quæ a nobis tolli minime posse putamus. Aliud vero est nescire modum exequendi, vel impedimenta removendi; aliud sibi persuadere, impedimenta obvia a nobis tolli minime posse. Ad hanc enim persuasionem requiruntur rationes, ob quas ea insuperabilia existimentur, quales non apparent, ubi saltem ignoras, quomodo tolli debeant. Sane eodem modo differt, ubi de mediis statuendum, quando ignoras quomodo medium aliquod sit exequendum & quando putas ea, quæ ad executionem medii requiruntur, non esse in potestate tua. Hæc ideo monemus, quod nonnulli fluctuationem animi

animi in sola mediorum electione, pusillanimitatem vero solam in mediorum executione spectent, ita ut difficultates in sola electione mediorum obviæ vacillationem animi, omnes autem difficultates in eorum executione oblatæ pusillanimitatem concitare dicantur. Animo fluctuans anceps est, utrum cupiditatem abjicere, an retinere debeat, & quando eam abjicere vult, repugnantiam quandam in se sentit, inter spem & metum medius hærens. Ast pusillanimis de eo, quod vehementer cupit, obtinendo desperat, cupiditate non cessante, sed subsistente & mediorum executionem urgente.

§. 496.

Cum cupiditate una tollitur pusillanimitas. Ostenditur eodem modo, quo paulo ante ostendimus, fluctuationem animi una cum cupiditate tolli (§. 494.). *De pusillanimitate cum cupiditate tollenda.*

Difficilius tollitur cupiditas pusillanimis, quam animo fluctuantis, quia in pusillanimi altiores radices egit, quam in fluctuante propter vehementiam majorem, qua urgetur appetitus sensitivus, cum bonum repræsentetur tanquam tale, quo carere non possumus & cujus ideo carentia videtur malum intolerabile. Ita si quis ambit officium, ut habeat, unde vitam honeste tolerare possit, cum mediis aliis destituatur, & Patronum infestum sibi experitur, cujus favorem sibi conciliare quod possit desperat; cupiditas vix ac ne vix quidem extingvi poterit, consequenter nec pusillanimitas arctissimo vinculo cum eadem connexa hoc modo facile tollitur. Satis hoc elucescit, siquidem ad animum revocare volueris ea, quæ de cupiditate delenda demonstravimus. (§. 484.).

§. 497.

§. 497.

De cupiditate liberationis a malo & evitationis ejusdem fuga concitata.

Fuga mali concitat cupiditatem liberationis ab eodem, vel, si adhuc futurum, evitationis ejusdem. Etenim fuga tendit ad impediendum, ne malum, quod præsens fieri poterat, præsens fiat (§. 591.), & per consequens quatenus mali continuatio æquivalet malo futuro, atque hoc respectu concitatur fuga continuationis ejusdem (§. 813. *Psych. empir.*), ad liberationem a præsente. Quamobrem cum absentia mali (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque etiam liberatio a malo præsente & evitatio futuri bona sit, consequenter utramque cupiamus (§. 810. *Psych. empir.*); fuga mali concitat cupiditatem liberationis a præsente, & evitationis futuri.

Quoniam affectus concitantur boni & mali repræsentatione (§. 605. *Psych. empir.*), absentia vero boni malum (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), mali autem carentia bonum quoddam est (756. *part. 1. Jur. nat.*); ideo facile contingit, ut appetitus sensitivus influat in aversationem sensitivam & vice versa hæc in illum, sicque affectus jucundus excitat molestum & ex adverso molestus jucundum. Atque hic influxus mutuus facultatum appetendi & aversandi in se invicem probe notandus est, ne in explicando statu animæ, quando affectuum impetu perturbatur, cespites. Sane hinc contingit, ut affectus aliquis videatur diversus ab eo, qui est, & acumine sufficiente destitutis definitiones affectuum non satis exactæ videantur.

§. 498.

De vacillatione animi & pusillanimitate ex

Quoniam ex fuga nascitur cupiditas liberationis a malo præsente & evitationis futuri (§. 497.), ex cupiditate autem fluctuatio animi, si ignoramus media, quibus bonum

num obtinendum, vel in eligendis mediis, aut in iisdem exequendis hæsitamus (§. 832. & *seqq. Psych. empir.*), & pusillanimitas, si impedimenta in executione mediorum obvia tanquam insuperabilia spectamus (§. 842. & *seqq. Psych. empir.*); *ex fuga* quoque *mali ortum ducit vacillatio animi, si ignoramus media, quibus a præsente liberamur, vel futurum declinamus, vel in electione, aut executione mediorum hæsitemus, aut pusillanimitas animi, si impedimenta liberationis a malo præsente, vel declinationis futuri tanquam insuperabilia spectantur*, consequenter *quæ de vacillatione animi & pusillanimitate cum cupiditate repræsentatione boni absentis orta delenda demonstrata sunt* (§. 494. 496.), *applicanda quoque sunt ad hosce affectus extingvendos, quando ex fuga originem suam deducunt.*

Hæc nobis observanda fuerunt, ne quis putet, nos non sufficienter tradidisse ea, quæ de tollenda vacillatione animi & pusillanimitate demonstrata sunt, neve sibi persuadeat, quasi definitiones horum affectuum sint angustiores suo definito.

§. 499.

Si cui persuaseris, malum, quod horret, tam arduum minime esse, quemadmodum ipsi videtur; horror, quo concutitur, excutietur. Quodsi enim alicui persuaseris, malum, quod horret, tam arduum minime esse, quemadmodum ipsi videtur; idem quoque sibi non amplius tanquam ingens repræsentabit. Quamobrem cum repræsentatione mali tanquam ingentis horror concitetur (§. 837. *Psych. emir.*), consequenter si idem non amplius sibi tanquam ingens repræsentat, opinio horroris creatrix mutetur, hac autem mutata affectus extingvatur (§. 432.); si cui persuaseris, ma- *De horrore excutiendo.*

lum, quod horret, tam ingens minime esse, quemadmodum ipsi videtur, horror, quo concutitur, excutietur.

Sunt qui horrorem ad deformia restringunt, quasi sit affectus conspectu personæ, aut rei deformis concitatus: enimvero quamvis deformia horreamus, non tamen sola, nec semper horremus. Etenim horremus quoque arma, horremus crudelitatem hostium, horremus tormenta martyrum, supplicia acria vel sæva, veluti supplicium rotæ, combustionem, dissectionem in quatuor partes, adustionem forcipibus candentibus factam, tempestates furentes, veluti ventum impetuosissimum, grandinem insolitæ magnitudinis, fulgura continuo vibrata, bestias quoque rapaces, & alia istiusmodi. Agnoscitur affectus ex mutationibus in corpore contingentibus, quæ identitatem produnt in omnibus istis casibus. Inde autem abunde intelligitur, horrorem concitari opinione mali admodum ardui. Hinc etiam res, quas horremus, horrendas dicimus, veluti tempestatem horrendam, cruciatus horrendos, crudelitatem horrendam, scelera horrenda. Equidem conspectus quoque deformium horrorem incutere solet, non tamen quorumlibet, sed eorum, quorum deformitas ingens ac insolita est. Ecquis vero est qui nesciat, deformitatem quoque accenseri malis, consequenter malis arduis, si ingens fuerit? Conspectus deformium molestus accidit: quicquid vero sensui molestum est, malum putatur.

§. 500.

De audacia arcenda. *Si cui persuaseris, difficultates in bono prosequendo, vel in malo depellendo obvias, quas a se superari posse non videt, sine ratione autem eas superatum iri confidit, ab ipso superari minime posse, immo si objectas difficultates perrumpere audeat, fore ut præsentissimum malum incurrat, aut periculo præsentissimo se exponat;* *auda-*

audacia, *seu animositas exspirat.* Etenim si quis non videt, quomodo difficultates in bono prosequendo, vel in malo depellendo obvias superare possit, hoc tamen non obstante absque ulla ratione probabili eas superatum iri confidit, tu vero ipsi persuaseris, eas superari non posse, immo si difficultates objectas perrumpere velit, fore ut præsentissimum malum incurrat, aut periculo præsentissimo se opponat; opinio ejus de superandis difficultatibus nullo fundamento innixa ex animo ipsius evellitur. Quamobrem cum hæc opinio audaciæ, sive animositatis creatrix sit (§. 850. *Psych. empir*), mutata autem opinione affectus creatrice affectus extingvatur (§. 432.); si in hypothesi propositionis præsentis alteri persuaseris impossibilitatem superandi difficultates objectas & præsentissimum periculum, ubi eas perrumpere audet, animositas, sive audacia exspirabit.

Ponamus viam esse inundatam; per quam currus onustus ducendus. Auriga profunditatem aquarum animadvertens dubitat, num eum cum curru transire salvus possit, nec sine periculo id fieri posse agnoscit. Quodsi tamen hoc non obstante transire velit, ab aliis vero certior redditur, profunditatem im medio esse tantam, ut equi toti in aquis submergantur; transire non audebit. Si quis ad officium publicum, quod vacare novit, adspirat, tantas autem videt difficultates, si id ambire velit, quæ quomodo a se superari possint nullo modo videt, hisce tamen minime obstantibus ambire audeat, is utique audax est (§. 850. *Psych. empir.*). Enimvero si ipsi persuaseris, inanem fore omnem conatum, nec difficultates ab eo superatum iri, immo repulsam, quam tulerit, non una de causa ipsi nocituram esse; audacia exspirabit. Erunt forsitan nonnulli, qui in eo hæsitabunt, quod dicimus, audacem confidere sine ratione,

ut difficultates obviæ superentur, cum id repugnare videatur principio rationis sufficientis (§. 70. *Ontol.*). Enimvero etsi nulla ratio adsit, quæ suadeat, difficultates superatum iri, nulla tamen quoque prostat in partem contrariam, eas non superatum iri. Utraque igitur pars contradictionis æque incerta est, consequenter ex duobus æque incertis unum eligendum, seu tanquam pro vero habendum. Quoniam cupiditas boni obtinendi, vel mali depellendi stimulat ad colluctandum cum difficultatibus, hæc ratio sufficiens est ut difficultates potius nobis repræsentemus in casu dubio tanquam superabiles, aut superatu non prorsus impossibiles, quam tanquam superatu inpossibiles. Atque ideo opus est, ut, si audacia demenda, afferantur rationes, quæ eas non superatum iri persuadent.

§. 541.

De desiderio extingvendo. *Si cui persuaseris, quod quis desiderat, non esse tale bonum, quale sibi repræsentat, aut moram non esse tantam, quanta videtur, aut rationes probabiles esse, quæ moram excusent, si quidem ea dependentiam a quodam includit, denique in mora nullum situm esse momentum; desiderium extingvitur.* Desiderium oritur, si ex mora boni, quod speramus, ideoque etiam quod exspectamus, tædium percipimus (§. 853. *Psych. empir.*), ita ut exspectatio efficiatur impatiens (§. 854. *Psych. empir.*). Ut mora molesta sit, vel inde est, quod bonum, quod speramus, vel exspectamus, vehementer admodum cupiamus, consequenter quantocyus ejus compotes fieri velimus, vel quod ipsa mora videatur nimis longa, aut eam culpæ illius tribuamus, a quo eandem dependere existimamus, vel quod moram quodammodo nobis nocere putamus. Quodsi ergo desideranti persuaseris, bonum, quod sperat, vel exspectat, tale non esse, quale ipsi videtur, cupiditas, a qua pendet effectus moræ, extingvitur (§. 485.).

485.). Quodsi eidem persuaseris, moram non esse tam longam, quam ipsi videtur, nec mora ob longitudinem amplius accidet molesta. Quodsi mora dependentiam ab aliquo involvat, & rationes probabiles adduxeris, quæ eandem excusant, eandem quoque non amplius culpæ ipsius tribuet, consequenter cessabit ratio, cur molesta accidat. Denique si putet moram sibi aliquo modo nocuam esse, opinionem suam falsam esse agnoscet, si contrarium ipsi persuaseris, nimirum in ea nullum situm esse momentum (§. 507. *Log.*), consequenter denuo ratio cessat, cur mora accidat molesta. Quoniam itaque in omni casu nulla adest ratio, cur ex mora molestia percipiatur, remota autem hac molestia desiderio locus non sit (§. 853. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, quod desiderat, non esse tale bonum, quale sibi repræsentat, vel moram non esse tantam, quanta videtur, aut rationes probabiles esse, quæ moram excusent, siquidem ea dependentiam a quodam includit, aut denique in mora nullum situm esse momentum, desiderium extingvitur.

Ponamus te exspectare librum, qui magnificis elogiis ornatur in omnibus diariis & novellis litterariis, aut tanquam singularis in suo genere tibi commendatus fuit, ideoque moram tibi accidere molestam, cum eum quantocyus habere malles. Quodsi ab alio, qui librum istum legit & quem judicem competentem agnoscis, intellexeris, te in libro isto non reperturum, quod putas, nec eundem exspectationi tuæ satisfacturum, mora non diutius molestiam tibi creabit, & ita desiderium protinus evanescet. Quodsi liber quidem talis fuerit, qualem esse putas, nec ullum supersit dubium fore, ut exspectationi tuæ satisfaciat; ubi agnoveris, fieri haud quaquam posse, ut eundem citius accipias, si omne tædium ex mora perceptum non prorsus

tollitur, multum tamen imminuetur; ut saltem eam patienter feras, sicque animus ab affectu molesto si non prorsus liberetur, ab eodem tamen minus inquietetur. Ponamus te expectare non neminem, qui te invisere vult, cum vero hora, qua se adventurum dixerat, jam diu prӕterlapsa fuerit, is autem nondum compareat, te moram moleste ferre. Quodsi quis tibi nunciaverit, cum esset in eo, ut domo sua exire vellet, ad eum venisse virum quendam, quem ut abiret jubere minime potuit; moram non amplius eidem imputabis, neque ideo diutius moleste feres, consequenter desiderium, quod animum inquietare cœpit, cessabit. Quodsi quod expectas statim habere malles, quia tua interesse putas, ut statim habeas, ideoque mora accidit molesta; non diutius molesta accidet, ubi persuasus fueris, parum referre, quandonam id sis accepturus, ideoque ut ante desiderium animum tuum diutius non inquietabit. Equidem vulgo desiderare dicimur ea, quӕ cupimus, ut desiderium a cupiditate non distinguatur; cum tamen cupiditas sit diversa ab hoc affectu, quem desiderium appellamus, quamvis illa haud raro sit hujus creatrix, quemadmodum ipsum exemplum primum, quod dedimus, insinuat, atque hoc nomen affectui huic apprime conveniat (§. 854. *Psych. empir.*), nulla sane ratio est, cur aliorum inconstantia loquendi nos moretur.

§. 502.

De impediendo desiderio.

Si tempus, quo desiderium inquietare poterat animum, aliquid agendo consumis, quod attentionem omnem in se trahit; desiderium quo minus oriatur, impeditur. Etenim si interea temporis, quo bonum quoddam exspectas, aliquid agis, quod attentionem omnem ad se trahit; animum advertere non potes in moram, quӕ molesta accidere poterat. Quamobrem cum desiderium oriatur, si ex mora boni, quod exspe-

exspectatur, molestia percipitur (§. 853. *Psych. empir.*); ratio sufficiens desiderii cessat. Quoniam itaque sine ratione sufficiente desiderium oriri nequit (§. 70. *Psych. empir.*); si tempus, quo desiderium inquietare poterat animum, aliquid agendo consumis, quod attentionem omnem in se trahit, quo minus desiderium oriatur, impeditur.

Noto notius est, tempus præterlabi celerius, quam opinabamur, si quid agimus, ad quod satis animum attendimus. Quamobrem cum moræ nobis conscii minime simus, nisi quatenus ad tempus, quo differtur quod exspectatur, animum advertimus; si tempus, quoquid exspectatur aliquid agendo consumitur, quod attentionem omnem in se trahit, fieri non potest, ut de mora cogitemus, aut, si cogitatio ejus animum forte subeat, ut videatur nimis longa. Haud raro tamen contingit, ut cupiditas non permittat interea temporis aliquid agere, dum id, quod cupimus, exspectatur.

§. 503.

De hilaritate extinguenda.

Si cui persuaseris malum nondum præteriisse, vel metum mali venturi nondum evanuisse, quemadmodum putat, hilaritas extingvitur. Quodsi enim alicui persuaseris, malum nondum præteriisse, vel metum mali venturi nondum evanuisse, quemadmodum putabat; opinionem, quam fovebat, falsam esse agnoscit (§. 507. *Log.*). Qnamobrem cum ista opinione concitetur hilaritas (§. 855. *Psych. empir.*), mutata autem opinione affectus creatrice affectus extingvatur (§. 432.); si cui persuaseris, malum nondum præteriisse, vel metum mali venturi aut imminentis nondum evanuisse, quemadmodum putabatur, hilaritas extingvitur.

Si quis putat incendium villæ suæ vicinum restinctum esse, hilaris est: ast ubi nunciatur, ventum flammam resuscitasse, & jam majore flamma reviviscere incendium, hilari-

laritas protinus evanescit. Si medicus imperitus dicat, morbum vires posuisse, ægrotus, qui se periculo mortis subtractum putat, hilaris est: ast ubi medicus alius peritior ipsi significat, adesse signa prognostica mortis, ita ut spes reconvalescentiæ decollata sit, nec ulla medicina ipsum periculo mortis subtrahere possit, hilaritas evanescit. Similiter si belli incendia metuens fidem habeat rumori de amicabili compositione controversiarum, quæ nonnisi vi armorum decidi posse videbantur, cu n jam putet, periculum omne evanuisse, hilaris est: ubi vero certior redditur rumorem fuisse falsum, nec amicabilis compositionis spem ullam superesse, hilaritas extemplo cessat.

§. 504.

De hilaritate metu arcenda.

Similiter si cui persuaseris, ex malo depulso imminere periculum mali multo majoris; metus hilaritatem arcebit. Qui enim putat malum esse depulsum, hilaritate perfunditur (§. 855. *Psych. empir.*). Ast si ei persuaseris, ex malo depulso imminere periculum multo majoris, metus animum invadet (§. 822. *Psych. empir.*). Quoniam igitur metus & hilaritas affectus contrarii sunt (§. 855. 822. *Psych. empir.*), & facile patet, metum prædominari debere, propterea quod malum futurum superat depulsum, *per hyothesin* (§. 529. *Psych. empir.* & §. 256. *h.*), affectus autem præsens contrario sedatur, si hic prædominetur (§. 440.); metus hilaritatem arcebit.

Ponamus medicum imperitum curasse febrem, qua correptus fueras, & te hilarem esse, quod eadem tam cito fueris liberatus. Quodsi ex alio medico peritiore intelligas, pessime tibi fuisse consultum, quod tam cito depulsa fuerit, verendum nunc esse, ut incidas in morbum chronicum multo periculosiorem, veluti tabem, aut hydropem; metus

cus hilaritatem arcebit. Fieri omnino poteſt, ut accedant affectus alii moleſti, hilaritati non minus contrarii; ſed eos in præſenti inſuper habemus.

§. 505.

Si cui perſuaſeris, quod faſtidit, id eſſe bonum; faſtidium tollitur. Etenim ſi cui perſuaſeris, quod faſtidit, id eſſe bonum, conſequenter non recte eum facere quod faſtidiat; ex eo denuo voluptatem quandam percipiet (§. 558. *Pſych. empir.*), ac iterum appetet (§. 589. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum faſtidium oriatur, ſi quod nobis tanquam bonum repræſentaveramus, nunc tanquam malum repreſentemus (§. 859. *Pſych. empir.*), opinio affectus creatrix mutata eſt, & appetitus, qui tendebat ab eo, quod faſtidibat, abſtinendum (§. 419.), in partem contrariam tendit. Quamobrem cum mutata opinione affectus creatrice affectus extingvatur (§. 432.), & ſtatus animi jam prorſus diverſus ſit ab eo, qui fuerat faſtidientis, *per demonſtrata*; ſi cui perſuaſeris, quod faſtidit, id eſſe bonum, faſtidium tollitur. *De faſtidio tollendo.*

Ea, quæ faſtidimus, averſamur, cum antea avide appeteremus: appetebamus vero eadem propter voluptatem inde percipiendam, averſabamur propter moleſtiam, quam nobis creatum iri putabamus. Diſtingvenda vero a faſtidio *Satietas* eſt, quando nimirum quod antea avide appetebamus, nunc non amplius appetimus, non tamen averſamur. Ceſſat quidem appetitio, non tamen in ejus locum ſuccedit averſio, ſed indifferenter nos habemus ad objectum, quod antea nobis repræſentabamus tanquam bonum, nunc autem non amplius nobis repræſentamus tanquam bonum, non tamen etiam tanquam malum. Unde patet, faſtidium tolli, etiamſi ſaltem perſuadeas faſtidienti, non eſſe malum, quod

quod faſtidit. Aſt tum nondum tollitur ſatietas, quam tamen cum faſtidio ſimul tollere intendimus. Oſtendimus præterea jam alias (*not.* §. 859. *Pſych. empir.*), etſi rem in ſe ſpectatam nec bonam, nec malam judices, conſequenter ex eadem nullam moleſtiam percipias, eandem tamen ſpectari tanquam moleſtiæ creatricem, quatenus eam appetere teneris invitus. Unde cum faſtidio facis, quod omittere non potes. Quamvis vero vix fieri poſſe videatur, ut faſtidium tollatur, cum notiones affectuum creatrices res repræſentent tanquam voluptatis & tædii ſive moleſtiæ creatrices, quilibet autem ſibi conſcius ſit omnium optime, utrum voluptatem, an moleſtiam ex objecto quodam percipiat, ideoque ſuo ſtet ſenſu, non alieno; dantur tamen caſus, in quibus id ſuccedit, præſertim ſi ratio in ſubſidium vocetur, quod tam in concitandis, quam ſedandis affectibus ſæpiſſime fieri poteſt, immo ſemper fieri debet, ubi affectus ſunt regendi, quemadmodum paulo poſt videbimus. Sed demus exemplum. Ponamus te comediſſe cibum, cuius ſapore valde delectaris, aſt poſtea tormina ventris oriri, quæ cibi effectum eſſe putas. Quando igitur poſtea cibum hunc tibi repræſentas tanquam tormina non toleranda creantem, faſtidium ejus excitatur (§. 858. *Pſych. empir.*). Quodſi vero quis tibi perſuadere potuerit, cibum, cujus adhuc ſapore delectaris, minime creaturum tormina ventris; faſtidium tollitur. Inferri poterant alia, quæ in praxi morali non contemnendum habent uſum: ſed de iis rectius dicetur alio loco. Quamvis enim propoſitio præſens vix ullum videatur habere uſum; luculentum tamen ejus uſum in praxi morali habet. Simile exemplum eſt, ſi faſtidium cibi grati excitetur admixto quodam, quod ſaporem habet maxime ingratum, nauſeam excitantem. Conſpicitur in his effectus imaginationis perceptionibus confuſis immiſcentis alias ſimul percepta, quæ rebus perceptis in præſenti minime inſunt, vel adhærent (§. 593. 594.

594. *Psych. empir.*). Notandum vero est, nos non saltem fastidire ea, quæ cum sensus antea hilararent, nunc eosdem molestant, & quorum fastidium ipsa die excitatur (§. 860. *Psych. empir.*), verum etiam alia, quæ propter rationes alias bona & mala habentur, vi eorum, quæ supra de bono atque malo demonstravimus. Delectationum sensualium satietatem magis, quam fastidium parit dies, quatenus quotidiana vilescunt. Monuimus vero jam alias (*not.* §. 859. *Psych. empir.*), quod fastidire sæpius dicamus res quasdam, etiamsi effectus hic absit. Et quoniam fastidium parere solet fugam, aut hac illud concitatur, acute discernenda sunt, quæ ad fastidium pertinent, ab his, quæ fugæ tribuenda, si penitius ac intimius affectum præsentem cognoscere volueris.

§. 506.

De ira sedanda.

Si cui persuaseris, alterum non fecisse, quod ab eo factum supponit & ob quod ipsi irascetur, aut ex facto alterius non emergere istud malum, quod inde emergere putat; ira sedatur. Quoniam enim ira concitatur opinione mali ex facto alterius nobis vel etiam aliis (§. 874. 875. *Psych. empir.*), emergentis (§. 868. *Psych. empir.*); si cui persuaseris, alterum non fecisse, quod ab eo factum supponit & ob quod ipsi irascitur, aut ex facto alterius non emergere istud malum, quod inde emergere putat, opinio iræ creatrix mutatur. Enimvero si opinio, qua affectus concitatur, falsa esse agnoscitur, ideoque mutatur, affectus sedatur (§. 432.). Sedatur igitur ira, si cui persuaseris, alterum non fecisse, quod ab eo factum supponit & ob quod ipsi irascitur, aut ex facto alterius non emergere istud malum, quod emergere putat

Noto notius est, iram sedaturos negare, quod is, cui irascimur, hoc fecerit, ob quod ad iram fuimus provocati. Si putes alterum propalasse arcanum quoddam tuum, quod studiose celabas, in iram concitaris. Quodsi vero intellexeris, eum arcanum tuum non propalasse, ira sedatur. Similiter si putes, alterum te defraudasse, quod carius vendiderit rem, quæ viliori pretio emi poterat, ira exardescit animus: ast ubi certior factus fueris, te justo pretio emisse, iram ponis. Quodsi arbitreris, famæ tuæ maculam adspersum iri, quod quis sententiam tuam in controversiam vocet, eidem irasceris: ast ubi agnoveris, id famæ tuæ minime nocere, ira, si non reprimitur, saltem lenitur.

§. 507.

Modus alius *Quodsi cui persuaseris, offensam esse nullam, ob quam alteri irascitur; iram missam facit.* Etenim si cui persuaseris, offensam esse nullam, ob quam alteri irascitur; is se ab ipso offensum esse non amplius putat. Quamobrem cum offensa sit actio siue positiva, sive privativa, ex qua alter tædium percipit (§. 936. *part. 1. Jur.nat.*), consequenter quam sibi repræsentat per modum mali ab altero sibi facti (§. 4.); opinio iræ creatrix deletur (§. 868. *Psych. empir.*). Quamobrem cum mutata opinione affectus creatrice affectui non relinquatur locus (§. 432.); si cui persuaseris, offensam esse nullam, ob quam alteri irascitur, iram missam facit.

Non adeo facile est, quemadmodum videri poterat, hoc modo reprimere iram. Offensam enim esse nullam demonstratur, si evincas, actionem, ex qua tædium sive molestiam percipit alter, esse talem, ut eandem committere, vel eadem abstinere obligatus fuerit. Quodsi ergo irascenti persuadere velis offensam nullam esse, necesse est ut nolit

sit in gratiam sui ab altero fieri, quod legi naturæ repugnat. Ponamus te a me petere, ut tibi mutuo dem nummos, quos cum meretricibus te consumturum novi. Amore impuro flagrans deneganti irasceris. Denegatio utique offensa nulla est, cum nemo ad actum naturaliter turpem concurrere debeat. Enimvero si rem cum meretrice habere, seu scortari pro turpi non habeas, neque illicitum existimes concursum alterius ad actionem turpem tuam, nec ab amore impuro animum liberare veles; a me te offensum non esse minime tibi persuadere patieris. Ceterum huc quoque pertinent facta, quæ in potestate nostra non sunt, quatenus physice impossibile, ut quid faciamus, vel non faciamus, veluti si a me petis, ut tibi mutuo dem nummos, cum ipse non habeam tot, quot mihi suppetunt, aut quibus ipsemet indigeo, aut, si velis me tecum exspatiari, si necesse est ut maneam domi. In hisce autem casibus facilius est persuadere alteri offensam esse nullam, quam si quod physice possibile est moraliter saltem impossibile. Quamobrem si utrumque obtinet, præstat impossibilitatem physicam potius, quam moralem evincere, præsertim si tibi negotium fuerit cum homine, qui moralitatem parum curat, ut hanc allegando dictis de impossibilitate physica fides detrahatur.

§. 508.

De ira ob factum nulla culpa vel facili condonanda commissum.

Si ei, qui alteri irascitur, persuaseris, ipsum nulla sua culpa aut culpa facile excusanda fecisse, ob quod irascitur, modo is rationis omnem usum ex animo non exspuerit; iram missam faciet. Etenim si cui persuaseris, alterum nulla sua culpa fecisse, ob quod ipsi irascitur, cum nullus adsit defectus rectitudinis actionis vincibilis (§. 696. *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui solus imputari potest (§. 693. *part. 1. Phil. pract. univ.*); factum quoque istud ipsi imputari non posse agnoscet, con-

ſequenter eum non eſſe cauſam liberam mali, quod ex facto iſto in ſe, vel alium redundat (§. 527. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem niſi omnem rationis uſum exſpuerit, videbit quoque nullam eſſe rationem, cur ipſi iraſcatur (§. 868. *Pſych. empir.*). Quoniam itaque ceſſante ratione ſufficiente iræ eidem non relinquatur locus (§. 70. *Ontol.*); iram miſſam faciet. *Quod erat unum.*

Quodſi culpa quidem aliqua adſit, ſed facilis condonanda, propterea quod facilem habeat excuſationem, cum eandem quivis facile incurrat, utpote evitatu difficiliorem; qui non omnem rationis uſum exſpuit, ut, quod in ſe excuſari velit, in aliis excuſare nequeat, factum denuo alteri non imputandum eſſe, quamvis imputari quodammodo poſſit, agnoſcet (§. 694. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Unde porro eodem quo ante modo oſtenditur, quod iram miſſam facturus ſit. *Quod erat alterum.*

Abſurdum omnino eſt & ab omni ratione alienum aliquid imputare ei, qui omni culpa vacat. Immo moraliter non minus abſurdum eſt, imputare alteri, quod tibi imputari non vis, & eam in altero deſiderare perfectionem, a qua ipſemet adhuc procul abes, nec in alio excuſare velle, quod in te excuſari vis. Qui omnem rationis uſum ex animo non exſpuit, abſurditatem hanc facile agnoſcet, & eam agnoſcendam eſſe notionibus communibus adeo conforme eſt, ut iratos placaturi oſtendant, vel aſſeverent, ſe quod factum eſt, nulla culpa feciſſe, vel id evitare non potuiſſe, aut ſe non feciſſe lubenter, ac facile cuivis alii idem accidere poſſe. Si qui fuerint, qui rationibus hiſce non moventur, ſed iræ indulgent; id minime probatur ab iis, qui rectius ſentiunt. Cum exempla ubivis obvia proſtent, ſupervacaneum foret iis recenſendis immorari. Quod nulla alterius culpa contingit, vel culpa facile condonanda, id caſu factum eſt, vel quaſi caſu

casu factum habendum. Absurdum vero est, ob ea, quæ casu facta sunt, irasci. Ne vero in culpa imputanda nimis faciles simus, probe considerandum est, an, si nos fuissemus alterius loco, eandem evitassemus.

§. 509.

Si cui persuaseris, quod ira sua sibi magis noceat, quam alteri, cui irascitur, vel etiam sibi soli; iram si non supprimes, saltem mitigabis. De ira irato nocente. Si quis enim persuasus fuerit, quod ira sua sibi magis noceat, quam alteri, cui irascitur, vel etjam sibi soli, cum ira tendat ad vindictam, seu malum malo referendum (§. 422), is non modo agnoscit se sibimet ipsi contrarium esse, dum malum sibi infert, ubi malum alterius appetit, verum etiam ipsam iram tanquam malum, quo ipsemet afficitur, considerat, consequenter eam aversatur (§. 590. *Psych. empir.*). Quamobrem iram supprimere conabitur, ideoque vel supprimetur, vel saltem mitigabitur, si non statim supprimi possit.

Ira homini nocet non uno modo, sive eam physice, sive moraliter consideres. Sed de eo rectius dicetur alio loco ex instituto. Noto vero notius est, quod iram sedaturi allegare soleant nunc effectus physicos, nunc morales iræ irascenti nocuos, nunc vanitatem iræ sine viribus. Multæ omnino sunt rationes, cur persuasio sit difficilis sicuti in omni affectu sive concitando, sive sedando, præsertim autem in ira, quam esse furorem brevem vulgo agnoscitur. Unde omnino contingit, ut affectum sive concitare, sive sedare frustra coneris: sed adversus morbos desperatos frustra requisiveris remedium. Ad affectus sedandos remedium generale de revocando animo a perceptionibus confusis ad distinctas magis conducit & utilius adhibetur remediis specialibus (§. 434.), id quod etiam ceteris admiscetur & vim suam

ſuam occulte cum iisdem communicat, cum absque diſtinctis perceptionibus perſuaſioni nullus concedatur locus. Quamobrem conſultum eſt, ut animum a perceptionibus confuſis, quæ eundem perturbant, ad diſtinctas revocare ſtudeamus, tales præſertim, quæ cum objecto affectus nihil habent commune, ne vi imaginationis idea ejus reſuſcitetur (§. 117. *Pſych. empir.*), quin potius animus ab eodem prorſus revocetur, attentione in aliis prorſus objectis defixa. Huc dubio procul reſpexere veteres, cum ira ſubnaſcente recitare juſſerunt orationem dominicam non viva voce, ſed ſaltem tacite ſibimetipſi loquendo, quoniam hoc pacto facilius in cogitationem præſentem ab objecto affectus retrahitur attentio. Si quis experimentum in ſe capere voluerit, quinam inde ſperandus ſit affectus, ipſo facto experietur.

§. 510.

De ira præcavenda.

Si ira præcaveri debet, neceſſe eſt ut facta aliorum, quibus offendi poſſumus, & quænam mala inde in nos redundare poſſint, probe expendamus, utrum ea evitare in poteſtate noſtra ſit, nec ne, probe conſideremus, & quinam futurus ſit iræ effectus ſedulo inquiramus, & quandonam ab aliis facta excuſationem mereantur, ſollicite diſpiciamus. Quoniam enim hæc perpendenda ſunt, ſi iram ſedare velimus (§. 506. & *ſeqq.*), eodem prorſus modo oſtenditur, hac ratione iram præcaveri, quo paulo ante oſtendimus terrorem præcavendum eſſe (§. 492.).

Ira affectus vehementiſſimus eſt, quia animum valde perturbat, & ideo furori brevi æquiparatur, quia mentem alienat, ita ut omnem rationis uſum auferat. Videmus ſane homines rationis uſu præſtantes, dum iraſcuntur, ſui ipſius oblviſci, & ira concitatos loqui ac facere, quæ ipſi maxime

maxime improbant. Quamobrem maxime consultum est, ut de ira præcavenda simus solliciti, & animum ita præparemus, ut oblata causa iræ nocentissimus hic affectus in ortu supprimatur, ne vires capere possit. Medium præcavendi iram esse præparationem ad casus futuros, quæ quomodo fieri debeat, propositio præsens præscribit, dudum agnovere veteres, prouti ex Enchiridio *Epicteti* constat, ubi quoque reperiuntur exempla, præparationem istam ad sensum communem reducentia, veluti ne in iram concite-ris, si narrat famulus, ancillam fregisse ollam: ubi suadet ancillam conducenti considerandum esse, quod sit negligens, & ollam ementi, quod sit fragilis. Ita nimirum, si olla frangitur, non eveniet, nisi quod eventurum prævidisti. Quoniam nos delectat prævisio futuri, quam eventus probat, præparatione ad casus futuros separari nescia; ipsa hæc delectatio affectui molesto obstat, quo minus oriatur, vel vires capiat. Cumque attentio defixa sit in perceptionibus distinctis & vi ipsius hujus voluptatis in iisdem retinetur, de efficacia hujus remedii in numerum præservativorum referendi tanto minus dubitari potest (§. 434.).

§. 511.

De indignatione sedanda & præcavenda.

Indignatio eodem modo sedatur, ac præcavetur, quo ira. Indignatio enim ab ira nonnisi in eo differt, quod excludat cupiditatem vindictæ, cum hac conjunctam (§. 872. *Psych. empir.*), cum eadem tamen eandem habet causam (§. 862. 873. *Psych. empir.*). Quoniam itaque ira sedatur & præcavetur auferendo causam, vel hujus vires infringendo (§ 506. & *seqq.*); eodem quoque modo, quo ira, sedatur ac præcavetur indignatio.

Cum indignationis non tanta sit vehementia, quanta est iræ; facilius quoque quam ira sedatur & præcavetur, ut ideo superfluum foret indignationis sedandæ, aut præcaven-

dæ causa repetere, quæ de ira sedanda & præcavenda demonstrata sunt.

§. 512.

Zelotypia quid sit.

Zelotypia est tædium ex eo perceptum, seu ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiveris.

Ita Zelotypiam definit *Cicero* in Tusculanis. Exemplum habemus in mulieribus, quæ sunt Zelotypæ, si maritus venerem furtivam agitat cum fœmina alia, vel si ferre nequit, ut fœminæ alii blandiatur, immo ne quidem, ut aliam laudet. Exemplum quoque est in iis, qui ægre ferunt laudes aliorum, quas ipsi concupiscunt

§. 513.

Ad quornam affectus sit referenda.

Zelotypia invidiæ quædam species est, &, si zelotypus vel zelotypa se offendi putat, in iram concitatur. Etenim zelotypia nascitur ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiveris (§. 512.), consequenter ex bono, cujus repræsentatione tua concitatur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*), ideoque eo ipsum indignum judicas, cum solus habere id velis, vel frui eodem. Enimvero affectus, qui oritur, si alterum indignum judicamus bono, quo potitur, vel fruitur, invidia est (§. 714. *Psych. empir.*). Quamobrem patet, zelotypiam invidiæ quandam speciem esse. *Quod erat unum.*

Offensæ opinione concitatur ira (§. 862. *Psych. empir.*). Quodsi ergo zelotypus, vel zelotypa se offendi putant, quod alter quoque potiatur eo, quod solus habere, vel quo solus frui mallet; in iram concitatur. *Quod erat alterum.*

Sunt

Sunt qui Zelotypiam pro peculiari affectu habent: ast cum omnium affectuum species multiplicarentur, si eas pro diversitate objecti, quod bonum, vel malum existimatur, a se invicem distingvere vellemus, hoc tamen minime fiat, ideo nulla quoque apparet ratio, cur Zelotypiam ab invidia discernamus, quamvis peculiare sortita sit nomen. Sane non ignotum est pro Zelotypia *Propertium* invidiam dicere. Nos quoque idiomate patrio die Eifersucht dicere solemus: ast tum potissimum respicimus ad casum specialem inter conjuges obvium, antea commemoratum (*not.* §. 512.), tumque invidia spectari solet, quatenus vel odium alterius, vel iram in eundem concitatam una continet. Et forsan non alia de causa Zelotypiam nonnulli pro peculiari affectu habuerunt, quam quod odium, vel iram cum invidia in unum confusam pro affectu simplici habuerint. Hæc quidem addere visum est, ne quis existimet, nos in Psychologia empirica, quando de affectibus ageremus, omisisse affectum admodum familiarem, præsertim fœminis. Quoniam vero per ea, quæ de odio, ira & invidia dicta sunt, patet, quænam in Zelotypia extingvenda, vel concitanda observanda pro casuum diversitate; ideo quoque de modo sedandi vel concitandi Zelotypiam in specie nihil addere visum fuit. Sunt qui etiam *Æmulationem* pro peculiari affectu venditant, quam sumunt pro ægritudine seu molestia animi, si eo, quod quis concupierit, alius potiatur, ipse careat: ast quis non videt, etiam hanc sub invidia contineri, ac ideo quoque subinde a Latinis autoribus æmulationem pro invidia dici? De æmulatione igitur eadem tenenda sunt, quæ modo de Zelotypia monuimus.

§. 514.

Eodem modo, quo affectum aliquem in aliis concitamus, vel sedamus, aut etiam præcavemus, eundem quoque concitamus & sedamus, aut præcavemus in nobis ipsis. Etenim eodem modo, quo af- **De modo affectus in se concitando & sedando.**

aut præcavendo. affectus oriuntur in aliis, in nobis quoque oriuntur, quod per se patet. Quamobrem cum affectus concitentur certa opinione boni vel mali, quemadmodum ex definitionibus realibus eorundem patet; eadem opinio tam in te, quam in alio requiritur, si affectus concitandus. Et similiter cum vel delenda sit illa opinio, aut attentio ab eadem avertenda; in priori casu tam ipse agnoscere debes opinionem istam esse falsam, quam agnoscere tenetur alius, & in posteriori attentio tua vertenda in objectum aliud, quemadmodum attentio alterius in aliud vertitur. Quamobrem patet, eodem modo, quo affectus aliquis in aliis concitatur, sedatur, vel præcavetur, eundem quoque in te concitari, sedari vel præcaveri.

Nihil in hisce difficultatis est, cum natura humana in genere spectata, qualis hic supponitur, eadem sit in omnibus hominibus. Et quis est, qui nesciat, in præsenti negotio quemlibet seipsum considerare tanquam alium a se ipso, cum hominem consideremus tanquam duplex subjectum, ita ut in uno resideant facultates animæ inferiores, in altero facultates superiores: quæ fictio per omnem philosophiam moralem sive Ethicam supponitur, quando emendatione & directione sui agitur. Neque alia ratio est, cur in exemplis, quibus propositiones præcedentes illustravimus, nunc supposuimus affectus subjectum esse teipsum, nunc idem esse alterum, quamvis propositio semper de altero loquatur. In praxi autem morali necesse est, ut affectus in nobismetipsis tam concitare, quam sedare, ideoque etiam præcavere valeamus, prouti mox clarius elucescet, quando de regimine affectuum, seu de eorum usu & abusu agemus, quorum ille faciendus, hic vitandus. Multiplex nimirum est affectuum tam usus, quam abusus in quolibet actionum humanarum genere in Ethica demonstrandus. Dan-

Dantur etiam casus, in quibus affectum quendam in se ipso concitare debet, qui eundem concitare vult in aliis (§. 249.). Exemplo sunt oratores & adhortatores.

§. 515.

Si quis agnoscit, quomodo aliquid fieri possit, vel potuerit, quod fieri posse, vel potuisse non cogitasset, aut quod pro insolito aut prorsus singulari habet, tale minime esse; admiratio cessat. *Quomodo admiratio cesset.* Admiratio enim oritur, si qua esse vel fieri observamus, quæ esse vel fieri posse non putaveramus, ita ut ignorantia gignat admirationem (§. 294. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo quis agnoscit, quomodo aliquid fieri possit vel potuerit, quod fieri posse non putasset; ignorantia admirationis creatrix tollitur, consequenter nec ipsa amplius subsistere potest, ideoque cessat. *Quod erat unum.*

Similiter si quis agnoscit, quod pro insolito aut prorsus singulari habet, ut tale quid esse sibi nunquam persuasisset, id tale minime esse, sed vulgare potius ac in vulgus notum; ignorantiam, qua laboravit, agnoscit, consequenter ea denuo tollitur, ideoque cum hæc ignorantia creaverit admirationem, ut ante patet, admirationem cessare debere. *Quod erat alterum.*

Rationem cur cum *Cartesio* admirationem in numerum affectuum non retulerimus, alibi jam dedimus (*not.* §. 294. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Neque etiam nunc eandem affectibus annumeramus. Quoniam tamen admirationis usus est in praxi morali, perinde ac affectuum, eaque in appetitum influit sensitivum, in quo affectus concitantur, eam silentio hic prætorire non debuimus. Objecta admirationis attentionem in se trahunt, quia nova & insolita videntur, ideoque animam naturaliter sciendi cupidam percellunt, non

tamen in hac attentione admiratio consistit, sed vi ejus saltem subsistit. Neque admirationem excitant objecta, quatenus nova & insolita sunt, sed quatenus ea, quæ nova & insolita nobis apparent, existere, vel fieri posse, aut potuisse, non cogitamus. Neque enim omnibus admirationi sunt, quæ nova sunt atque insolita; sed saltem iis, qui talia nosse cupiunt. Quamobrem haud raro plurimi falluntur, dum sibi persuadent alios admiraturos esse, quod ipsi admirantur, ita ut ipsimet mirentur, quando vident, alios idem non admirari, quemadmodum putabant: defectus nimirum admirationis est in eorum numero, quæ esse non posse putaverant.

§. 516.

Quo tendat admiratio. *Admiratio tendit ad rerum cognitionem acquirendam.* Quæ enim admiramur, ea talia nobis apparent, ut ea esse vel fieri posse, aut potuisse non cogitassemus (§. 294. *part. 2. Phil pract. univ.*). Quamobrem cum scire, aut rerum notitiam habere delectet, ea vero maxime scire, aut nosse velimus, quæ esse aut fieri posse nunquam cogitassemus, quemadmodum unusquisque in se ipso experitur; appetitus fertur in cognitionem eorum, quæ admiramur. Atque ita admiratio tendit ad rerum cognitionem acquirendam.

Admirationem esse stimulum, quo homo incitatur ad rerum cognitionem acquirendam, dudum agnoverunt veteres. Inde omnino fluxit pervulgatum istud: propter admirari cœperunt homines philosophari. Sane nisi admiratio homines excitasset ad philosophandum, omnes adhuc disciplinæ desertæ ac incultæ jacerent: sit ita quod in progressu accesserit stimulus alius cognitionis utilitas, & ex inventione eorum, quæ cognoscere studuerant, percepta

pta

pta voluptas, ubi tamen tacite simul adhuc influit admiratio, quando videmus a nobis cognosci potuisse, quæ cognitu possibilia esse non cogitassemus.

CAPUT IV.

De Regimine affectuum, seu eorum usu & abusu.

§. 517.

Usus affectuum in eo consistit, ut tendant ad obtinendum verum bonum & ad depellendum verum malum. Omnis enim affectus tendit ad aliquid vel obtinendum, vel depellendum (§. 252.). Quamobrem cum homo obligetur ad appetendum verum bonum, & aversandum verum malum (§. 265. *part. 1. Jur. nat.*), appetitus vero tendat ad bonum obtinendum, aversatio autem ad malum depellendum (§. 251. *h.* & §. 892. 893. *Psych. empir.*); affectus quoque, actus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*), tendere debent ad verum bonum obtinendum & verum malum depellendum, consequenter usus affectuum in eo consistit, ut tendant ad obtinendum verum bonum & ad depellendum verum malum. *Usus affectuum in quo consistat.*

Obligatio naturalis prorsus immutabilis est (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem nec affectibus uti aliter licet, quam obligationi naturali convenienter, ideoque ex principiis juris naturalis, quibus continentur ea, ad quæ naturaliter obligati sumus, determinandus est affectuum usus. Atque affectuum usus pertinet ad perfectionem hominis, cum eo solo consensus facultatum animæ inferiorum cum supe-

ſuperioribus obtineatur, in quo perfectio animæ conſiſtit (§. 201. *part. 1. Jur. nat.*), ad quam conſequendam naturaliter obligamur (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Affectuum hic uſus naturæ humanæ convenientiſſimus eſt, a quo ſi receditur, id contra naturam fieri recte dicitur.

§. 518.

Quænam uſus affectuum requirat. Quoniam uſus affectuum in eo conſiſtit, ut tendat ad obtinendum bonum verum & depellendum malum verum (§. 517.); *qui affectuum uſum facere vult, is bona vera & mala vera ab apparentibus diſcernere tenetur, conſequenter repræſentatione boni vel mali veri affectus concitandi, quando bonum aliquod obtinendum, vel malum depellendum, ſi vero affectus oriatur repræſentatione boni vel mali apparentis*, ita ut malum appetatur ſub ratione boni, vel bonum averſemur ſub ratione mali, *affectus ſedandus.*

Apparet itaque, cur in anterioribus adeo prolixi fuerimus in demonſtrando, quomodo affectus concitandi atque ſedandi, cum affectus concitare utile ſit in exercitio virtutum, ſedare autem in debellandis vitiis, tollendisque virtutum impedimentis.

§. 519.

Quid is ulterius requirat. Similiter quia uſus affectuum conſiſtit in eo, ut tendant ad obtinendum bonum verum & depellendum malum verum (§. 517.); *qui uſum affectuum facere vult, non modo noſſe debet affectus omnes, & quomodo oriantur, verum etjam quo ſinguli tendant.*

Atque hinc porro liquet, cur in capite præcedente quoque oſtenderimus, quo tendant affectus ſinguli. Nos vero in Pſychologia empirica ſufficienter enumeraſſe omnes affectus, deinceps oſtendemus.

§. 520.

§. 520.

Abusus affectuum in eo consistit, ut tendant ad malum committendum, bonum vero omittendum, vel impediendum, seu homines impellant ad actiones malas. Quoniam enim affectus omnes tendunt ad aliquid obtinendum, vel depellendum (§. 252.); ideo hominem impellunt ad agendum vel non agendum, prouti actione vel positiva, vel negativa opus fuerit ad obtinendum, vel depellendum id, ad quod tendunt. Quoniam actiones bonas committere, malas omittere obligamur (§. 153. *part. 1. Phil. pract. univ.*), facultatibus nostris abutimur, quando malum committimus, bonum omittimus, seu actiones legi naturæ contrarias, ideoque malas perpetramus. Quoniam itaque affectus sunt actus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*); abusus affectuum in eo consistit, ut tendat ad malum committendum, bonum vero omittendum, vel impediendum, seu ut homines impellant ad actiones malas. *Abusus affectuum in quo consistat.*

Ostendimus ante (*not.* §. 517.), quod affectus aliter uti non liceat, nisi obligationi naturali convenienter. Quemadmodum itaque inde æstimandus usus affectuum, ita quoque hinc definiendus eorundem abusus, usui quippe contrarius. Usus affectuum exercitium virtutum juvat; abusu vitia aluntur. Usus quemadmodum naturæ humanæ convenientissimus (*not.* §. 517.), ita abusus contra naturam humanam est. Præcipit lex naturæ, ut naturæ nostræ, hoc est, humanæ convenienter vivamus (§. 188. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quicquid igitur legi naturæ repugnat, id contra naturam humanam est, seu eidem repugnat. Abusus affectuum hominem trahit ad actiones legi naturæ contrarias, consequenter eidem repugnat. Quamobrem is contra naturam humanam est. Quamvis forsitan nonnullis hoc paradoxum

videbitur, qui notiones rerum distincte evolvere non didicerunt, aut non adsueti sunt; non tamen abhorret a notionibus communibus. Quis enim est qui nesciat, homines affectuum impetu se abripi patientes bestiis æquiparari, & idiomate patrio nunc ein rechtes Vieh, genuinum brutum, nunc ein Unmensch, non hominem, appellari, nunc animalis cujusdam bruti in specie nomen pro diversitate actionum & per consequens affectuum, quorum impetu ad eas impelluntur, ipsis tribui? Affectuum sane abusus a ratione independens est, qua hominem a brutis potissimum differre ultro confiteri tenentur omnes, ita ut naturam humanam exuisse & brutorum naturam induisse videantur, qui affectibus abutuntur.

§. 521.

An affectus repræsentatione boni veri & mali veri concitari possint.

Affectus concitari possunt repræsentatione boni veri & mali veri. Etenim bonum verum non minus voluptatem & malum verum non minus tædium, sive molestiam nobis creat, quam apparens (§. 559. 571. *Psych. empir.*). Quamobrem cum ex iis, quæ de affectibus demonstrata sunt in capite præcedente atque de iisdem tradita in Psychologia empirica part. 2. sect. 1. c. 3. constet, affectus concitari, quatenus objecta voluptatem, vel molestiam nobis creant; ideo affectus quoque concitari possunt repræsentatione boni veri & mali veri.

Experientia idem indies confirmat. Amant parentes liberos morigeros, irascuntur liberis scelus committentibus. Boni odio habent vitia & actus quoscunque peccaminosos, aut, si mavis peccatum quodcunque, virtutis amore. Acquiescentia in se ipso concitatur rectitudine actionis citra errorem agnita & bonorum ac recte sentientium judicium gloriam parit. Pœnitet homines facti revera mali, quia tale agnoscitur. Pudet nos ea facere, aut fecisse, quæ revera mala sunt, quia talia agnoscuntur, consequenter quatenus

nus facta nostra ad bonorum & recte judicantium judicium referimus. Quodsi igitur quis ignoret affectus concitari posse repræsentatione boni veri & mali veri, aut si dubitet, num id fieri possit, id negligentiam attentionis ad ea, quæ in se ipso fiunt, & quæ in aliis fiunt, arguit atque defectum reflexionis (§. 257. *Psych. empir.*), sine qua non advertitur, quomodo affectus fuerit concitatus. Atque ita patet, usum affectuum esse possibilem, nec ad ea referri posse, quæ in potestate hominis non sunt. Quamvis itaque affectus eradicari non possint (§. 243.); iisdem tamen uti possumus, ut nobis sint præsidium vitiis & adjumentum virtutibus, quod supra monitum (*not.* §. *cit.*) per propositionem præsentem extra omnem dubitationis aleam collocatur.

§. 522.

Quoniam affectus concitari possunt repræsentatione boni veri & mali veri (§. 521.), iidem vero tendunt ad aliquid obtinendum vel depellendum (§. 252.), nimirum ad obtinendum aliquod bonum, vel depellendum aliquod malum; *si affectus concitantur repræsentatione boni veri & mali veri, ad verum bonum obtinendum & ad verum malum depellendum tendunt.* Quamobrem cum usus affectuum in eo consistat, ut ad verum bonum obtinendum, ad verum malum depellendum tendant, (§. 517.); *qui usum affectuum facere vult, eos concitare tenetur repræsentatione boni veri & mali veri, & præcavere, ne repræsentatione boni & mali apparentis concitentur.* *Quomodo usus affectuum fieri possit.*

Usum affectuum esse possibilem, ex propositione præcedente patet, quemadmodum jam annotavimus (*not.* §. 521.). Quomodo autem eundem facere debeamus, ex præsente liquet. Affectus concitare repræsentatione boni & mali ve-

ri non ſemper facile eſt; multo tamen difficilius præcavere, ne repræſentatione boni & mali apparentis concitentur. Immo vix dubito fore haud paucos, qui exiſtimaturi ſunt, ut repræſentatione boni & mali veri affectus concitentur non eſſe arbitrii noſtri, ac ad id, quod impoſſibile, referendum eſſe, ut præcaveamus, ne repræſentatione boni & mali apparentis concitentur. Sed cavendum eſt, ne præcipitemus judicia, antequam integram philoſophiæ moralis praxin habemus perſpectam, & antequam eidem operam continuam ac indefeſſam navavimus. Quæ in ſe ſpectata non impoſſibilia ſunt, ex demonſtrationibus doctrinarum ethicarum intelligitur; quantum vero in uniuscujusque poteſtate ſit, quod in ſe ſpectatum poſſibile agnoſcitur, id nonniſi experimento in ſe ipſo facto addiſci poteſt. In moralibus caſu quodam ſæpiſſime felici homines adducuntur ad faciendum, quod a ſe fieri poſſe minime putaſſent. Et peſſime conſultum foret generi humano, niſi hoc fieret. Huc vero qui animum advertit multa ad praxin moralem ſpectantia facili opera addiſcere valet.

§. 523.

De naturali obligatione faciendi uſus affectuum.

Ad uſum affectuum faciendum naturaliter obligamur. Qui enim uſum affectuum facit, is appetitum ſenſitivum determinat ad appetendum verum bonum & averſationem ſenſitivam ad averſandum malum verum (§. 517.). Quoniam itaque naturaliter obligamur ad appetendum verum bonum & averſandum malum verum (§. 265. *part. 1. Jur. nat.*); ad uſum affectuum faciendum naturaliter obligamur.

Cum omnis obligatio naturalis abſolute neceſſaria ſit (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); minime arbitrii noſtri eſt, utrum uſum affectuum facere velimus, nec ne, ſed facere debemus. Quamobrem opera danda, ut habitum faciendi hunc

hunc usum nobis cumparemus. Quomodo eundem facere possimus, in Ethica doceri debet, non modo in genere, verum etiam quoad singulas virtutes morales. Vix igitur condonanda videtur oscitantia philosophorum, qui haud postremam hanc philosophiæ moralis partem prorsus neglexerunt. Cum lex naturæ urgeat affectuum usum, neglectus ejus, utpote eidem contrarius, utique peccatum est (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*), referendus in eorum peccatorum numerum, quæ vulgo non agnoscuntur. Quanti vero intersit, ut agnoscatur, ex sequentibus clarissime elucescet.

§. 524.

Ad abusum affectuum vitandum naturaliter obligamur. Qui enim affectibus abutitur, ejus appetitus sensitivus tendit ad actiones malas committendas, bonas vero omittendas (§. 520.). Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 153. *part. 1. Phil. pract. univ.*), obligatio autem naturalis immutabilis sit (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ad abusum affectuum vitandum naturaliter obligamur.

De naturali obligatione vitandi abusus affectuum.

Obligatio vitandi abusus affectuum facilius agnoscitur quam faciendi usus, quemadmodum in vulgus notum est. Damnum enim, quod incurrunt affectibus abutentes, & quam proni in scelera ruant, nimis apertum est, quam ut in oculos incurrere nequeat. Quemadmodum vero quæ ad praxin moralem pertinent, hactenus neglecta fuerunt in Ethica; ita quoque non est quod miremur, de vitando quoque abusu affectuum præter præceptum generale, ne affectuum impetu nos abripi patiamur ad actiones pravas, vel nobis nocuas, apud Philosophiæ moralis doctores vix quicquam occurrere. Quodlibet vitium peculiares sibi habet affectus, qui ad idem invitant, qui idem fovent, qui ad idem im-

 pellunt,

pellunt, utut pro diversitate subjectorum aliarumque circumstantiarum variantes. Contra hos pugnandum, siquidem a vitiis tibi cavere, aut ab iisdem animum liberare volueris. Cum abusum affectuum vitare debeamus; abusus iste, utpote legi naturæ contrarius, utique peccatum est (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Qui id agnoscere nolunt, falso sibi persuadent, non esse in potestate nostra, ut eundem vitemus, quod videant affectus oriri nobis de ipsis parum cogitantibus, immo invitis, quasi hoc ita naturale sit, ut nullam a voluntate libera dependentiam agnoscat. Quamvis vero hic error paucis refutari non possit; ex iis tamen, quæ mox demonstraturi sumus, & in speciali tractatione passim suo loco ostendemus, contrarium elucescet. Lubens equidem fateor, utrumque perdifficile esse, cum facere usum affectuum, tum abusum vitare: ast quod difficile est, propterea non referendum ad ea, quæ fieri non possunt. Habitus faciendi affectuum usum & vitandi abusum otiosis & ignaris non infunditur, nec sufficit expectare occasionem, qua oblata necessitas imperat exercitia, quibus habitus comparatur, ut veluti sua sponte advenisse videatur. A fortuna enim expectares ea, quæ industriæ fructus sunt, & absonum est, & admodum incertum. Quæ certo consilio fieri possunt, ea aleæ committenda non sunt. Et huc ducit ipsa naturalis obligatio (§. 296. *part. 5. Jur. nat.*).

§. 525.

Effectus usus affectuum. *Qui affectibus utitur, actiones bonas fortius appetit, & ad eas committendas promptissimus est, actiones vero malas fortius aversatur & ad eas committendas difficillime adducitur, immo ab utroque proposito non facile se, sed potius difficillime dimoveri patitur.* Etenim non modo ardor agendi & non agendi sine cupiditate & fuga, qui affectus sunt (§. 810. 813. *Psych. empir.*), minime oritur (§. 218. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & amo-

amorem ejus, quod volumus, odium vero ejus, quod nolumus, qui itidem affectus sunt (§. 649. 677. *Psych. empir.*), exigit (§. 219. *part. 2. Phil. pract. univ.*); verum etiam affectus quilibet jucundi, quibus pro datis circumstantiis locus est, ardorem agendi; molesti vero, qui pro iisdem obtinent, ardorem non agendi intendunt (§. 243. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui affectibus utitur, cum eos dirigat ad bonum verum obtinendum & ad verum malum depellendum (§. 517.), ardorem actiones bonas committendi, malas vero omittendi excitat atque intendit, seu accendit atque alit. Enimvero qui ardore agendi flagrat, actionem fortius appetit & ad agendum promptissimus est (§. 223. *part. 2. Phil. part. univ.*) & qui ardore non agendi flagrat, actionem fortius aversatur & ad agendum difficillime adducitur (§. 225. *part. 2. Phil pract. univ.*), in utroque autem casu non facile (§. 224. 226. *part. 2. Phil. pract. univ.*), immo si utroque flagret, omnium difficillime se dimoveri patitur (§. 227. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Qui igitur affectibus utitur, actiones bonas fortius appetit, & ad eas committendas promptissimus est, actiones vero malas fortius aversatur & ad eas committendas difficillime adducitur, & in utroque casu a proposito suo non facile, sed potius difficillime se dimoveri patitur.

Clarissime hinc elucescit, quantum momentum afferat ad praxin moralem affectuum usus, ut hinc petatur motivum habitui affectibus utendi acquirendo operam indefessam navandi. Apparet quoque hinc necessitas ea in Ethica demonstrandi, quæ ad affectuum usum faciunt. Quamvis vero non diffiteamur, difficulter acquiri habitum istum; ejus tamen utilitas nos permovere debet, ut omnem molestiam inde percipiendam vincamus. Utilitatem vero nemo rite æstimat,

æstimat nisi qui custodiam legis naturalis, seu actiones bonas committendi, malas omittendi felicitatis obtinendæ ac fruendæ unicum medium esse agnoscit (§. 396. & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*). Datur in serie perceptionum ac inde dependentium appetitionum & aversionum continuus nexus, perinde ac rerum in mundo materiali, seu eventuum in rerum natura, ita ut in determinationem præsentium influant præteritæ: id quod plus simplici vice inculcavimus. Atque hæc est ratio, cur motiva eadem in animis hominum promiscue non eandem vim exerant. Talia motiva impossibilia sunt, quorum vis respectu cujuslibet subjecti eadem est. Quamobrem nec est quod miremur, si fuerint plurimi, quos utilitas habitus utendi affectibus in præsenti demonstrata non commovet ad indefessam diligentiam eundem sibi comparandi, non attenta omni molestia, quæ diligentiam comitatur. Qui imbecilliores sunt, quam ut eandem afferre possint, aut segniores, quam ut velint; ex præsenti tamen propositione rationem addiscere poterunt, cur a proposito actiones bonas committendi & malas aversandi tam facile recedant, aut ab aliis se tam facile ab eodem abduci patiantur. Relegenda hic sunt, quæ de ardore agendi & non agendi demonstravimus (§. 218. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*) & de ejus necessitate ad felicitatem consequendam (§. 231. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 526.

Quid conferat usus affectuum ad culturam virtutis & fugam vitiorum.

Ad culturam virtutis & fugam vitiorum maximum adjumentum affert affectuum usus. Sumimus ex demonstratione propositionis præcedentis, usum affectuum incedere ac alere ardorem committendi actiones bonas & omittendi malas. Quamobrem cum ei, qui ardore flagrat nil quicquam agendi, quod legi naturæ adversum, nec quicquam omittendi, quod eidem conforme, constans & perpetua sit vo-

voluntas non committendi nisi actiones, quæ legi naturæ conformes sunt (§. 232. *part. 2. Phil. pract. univ.*); usus affectuum efficit voluntatem constantem & perpetuam non committendi nisi actiones, quæ legi naturæ conformes sunt. Enimvero ad virtutem requiritur constans & perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & consequenter ad fugam vitiorum noluntas constans & perpetua committendi actiones legi naturæ contrarias (§. 322. *part. 1. Phil. Pract. univ.*). Quamobrem usus affectuum maximum adjumentum affert ad culturam virtutis & fugam vitiorum.

Constantia & perpetuitas voluntatis virtuti essentialis est, ut perfecta nondum censeatur, quamdiu ea deficit (*not.* §. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Eandem cum gignat usus affectuum; quanta sit ejus necessitas ad culturam virtutis & fugam vitiorum, intelligitur. Non desunt multorum de imperfectione virtutis humanæ querelæ; sed undenam sit ista imperfectio, non inquirunt. Accusant imbecillitatem naturæ humanæ; ast nimis propere, immo nimis audacter, cum nondum tentaverint, quid valeant vires. Obligamur tentare omnem facultatum usum, quem ad imperfectionem vitandam facere cognoscimus (§. 197. *part. 1. Jur. nat.*), immo hunc ipsum quoque usum cognoscere tenemur (§. 191. *part. 4. Jur. nat.*). Praecoces igitur istæ querelæ obligationi naturali adversantur, quamvis vulgo id non agnoscatur. Nocent quoque istiusmodi querelæ, quatenus omnem cogitationem ab usu affectuum faciendo avertunt & segnitiei morali patrocinantur, ideoque maxime improbandæ.

§. 527.

Affectus in se spectati boni sunt, per abusum vero mali efficiuntur. Etenim affectus in se spectati tendunt ad bonum *An affectus boni, num vero mali sint.*

num obtinendum & malum depellendum (§. 252.), & ipsa natura hominis eundem obligat ad usum affectuum faciendum (§. 523.), ut scilicet appetitus tendat ad verum bonum obtinendum & verum malum depellendum (§. 517.), atque fortius appetat bonas actiones & ad eas committendas promptior sit, nec a proposito eas committendi se facile dimoveri patiatur, ex adverso autem actiones malas fortius aversetur, nec ad eas committendas se facile adduci patiatur, neque a proposito actiones malas non committendi, seu eas omittendi se facile, quin potius difficillime, abduci patiatur (§. 525.). Quoniam itaque usus affectuum facit ad perfectionem hominis (§. 271. *part. 1. Jur. nat,*); affectus quoque in se spectati boni sunt (§. 554. *Psych. empir.*). *Quod erat unum.*

Enimvero si quis affectibus abutitur, iidem ad malas actiones committendas, bonas vero omittendas tendunt, & ad malas actiones eum impellunt (§. 522.). Quamobrem cum actiones malæ tendant ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 106. *part. 1. Phil. pract. univ.*); affectus eodem tendunt, quando iisdem abutimur, cumque tunc sint mali (§. 565. *Psych. empir.*), abusu iidem mali efficiuntur. *Quod erat alterum.*

Absonum omnino est affectus dicere malos, quia iisdem abuti possumus & plerumque homines iisdem abutuntur. Ecquis enim dixerit, operationes intellectus esse malas, quia homines iisdem abutuntur in judicando & ratiocinando? Qui hoc faciunt, non eum faciunt operationum intellectus usum, quem facere debent ac poterant, si rectum intellectus usum acquirere non neglexissent. Immo ecquis malam dixerit gulam, quia eadem abutitur helluo cibo ac potu se ingurgitans? Natura intendit usum, non abusum, cum ad

ad illum faciendum, ad hunc vitandum nos obliget, id quod de affectibus quoque demonstravimus (§. 523. 524.). Quod itaque propter usum datum intelligitur, propter abusum, in quem trahitur, malum dici nequit, sed bonum censeri debet. Ensis instrumentum bonum est, quia defensioni sui & rerum suarum destinatur, sed malum efficit abusus, si quis hominem innocentem eodem vulnerat, vel interficit. Risum movet, qui contra ensem ejusque inventorem vehementissime declamat, propterea quod eodem innocens vulneratus, aut interfectus fuit. Judicent ergo alii, quo loco habendi sint contra affectus declamantes. Affectus in se spectati sunt actus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*), quibus id, quod volumus, fortius appetimus, & quod nolumus fortius aversamur (§. 223. 225. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & voluntatem ac noluntatem efficiunt constantem (§. 232. *part. 2. Phil. pract. univ.*), atque ita per naturam suam destinantur ad culturam virtutum & fugam vitiorum (§. 526.), perinde ac ensis ad defensionem, ad quam per formam suam aptus est. Abusus itaque affectibus perinde ac ensi accidit. Nec obstat abusum esse frequentiorem usu, cum frequentia abusus nihil immutet in re ipsa. Datur rerum optimarum abusus, quæ tamen propterea non desinunt esse tales, quales sunt. Stoici affectus omnes malos esse arbitrabantur, ideoque eliminandos esse statuebant. Ast rectius contra eos defendit *Henricus Morus* in Enchiridio Ethico lib. 1. c. 6. eos esse sua natura bonos ac divinæ providentiæ scopum non minus in ipsorum usu, quam in structura organorum corporis cujusvis animalis deprehendi, ac idem ex nostris demonstrationibus & annotationibus clarius & evidentius apparere atque intelligi confido. Ceterum supra quoque jam ostendimus affectus per se malos dici minime posse (§. 157.). Videantur quoque, quæ supra de inclinatio-

nibus & reclinationibus naturalibus communibus in se nihil vitii habentibus annotavimus (*not.* §. 41.).

§. 528.

Regimen affectuum in quo consistat & quod eos regere debeamus.

Regimen affectuum est actus intellectus, quo bonum verum ab apparente separatur, ne falsa opinione concitetur &, si opinione falsa concitetur affectus, eadem corrigitur. Quamobrem cum usus affectuum in eo consistat, ut tendant ad obtinendum verum bonum & depellendum verum malum (§. 517.), abusus vero in eo, ut tendant ad actiones malas committendas & bonas omittendas, vel impediendas (§. 520.), seu, quod eodem recidit, ut malum appetamus sub ratione boni, bonum autem aversemur sub ratione mali (§. 896. *Psych. empir.*), & naturaliter obligemur ad faciendum affectuum usum (§. 523.), atque vitandum abusum (§. 524.); *intellectus regere debet affectus, & regimen affectuum complectitur directionem eorundem ad obtinendum verum bonum & depellendum verum malum, atque studium domandi affectus, ne eorum impetu abrepti ruamus in malum & jacturam boni faciamus, sive quod actu habemus, sive quod consequi possumus.*

Neglectus itaque hujus regiminis in causa est, ut affectus induant speciem mali, quam a natura non habent. Non major vero est difficultas hoc videre quoad appetitum & aversationem, quam quoad intellectum. Nemo intellectum accusat, quia homines eodem non recte utentes in errorem incidunt, aut sensus & imaginationem in numerum malorum referunt, quod intellectus eorum ministerio non recte utens falsum pro vero amplectitur. Quamadmodum itaque facultatibus cognoscitivis in se spectatis non tribuitur, quod abusui & non usui eorundem tribuendum: ita multo minus facul-

facultatibus appetendi & aversandi in se spectatis tribui potest, quod ab earum abusu venit, cum actus earundem toti dependeant a facultatibus cognoscitivis, prouti dudum evicimus & in vulgus notum est. Ceterum cum regimini intellectus subesse debeant affectus, ne eorum usus negligatur & ut abusus evitetur; ideo explicatio hujus regiminis ad Ethicam maxime spectat, neque sufficit idem in genere demonstrari, sed quale esse debeat in qualibet virtute & oppositis eidem vitiis ostendendum. Ipsi sane virtuti labem adspergit neglectus hujus regiminis, immo virtutem in vitium haud raro convertit. Ac ideo de impedimentis in genere agentes jam demonstravimus, affectus impedire, quo minus virtus colatur, & hominem ad vitia abripere (§. 541. *part. 2, Phil. pract. univ.*).

§. 529.

Appetitus sensitivus & aversatio sensitiva regimine affectuum perficitur, seu si appetitus sensitivus & aversatio sensitiva perfectione carere non debet, regimine affectuum opus est. Etenim si appetitus sensitivus perfectus esse debet, non ferri debet nisi in bonum verum, & si aversatio sensitiva perfecta esse debet, non reclinari debet nisi a malo vero (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum regimen affectuum sit actus intellectus, a quo bonum verum & malum verum ab apparente separatur, ne affectus falsa opinione boni vel mali concitentur, &, si eos falsa opinione concitari contingat, ea corrigitur (§. 528.), affectus vero tendunt ad bonum obtinendum & ad malum depellendum (§. 252.); si appetitus sensitivus & aversatio sensitiva perfectione sua carere non debet, regimine affectuum opus est.

Dependentia perfectionis appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ a regimine affectuum.

Affectus sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*), & vehementia efficit appetitum & aversationem constantem atque perpetuam (§. 243. 232. *part. 2. Phil. pract. univ.*). In hac vehementia appetendi & aversandi atque aptitudine gignendi constantiam & perpetuitatem appetendi & aversandi consistit perfectio facultatum appetendi & aversandi sensitivarum naturalis, ob quam affectus boni intelliguntur (§. 554. *Psych. empir.* & §. 756. *part. 1. Jur. nat.*). Ad perfectionem naturalem accedit accidentalis, quando facultates istæ tendunt ad bonum verum obtinendum & malum verum depellendum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*). Quando igitur affectus induunt speciem mali, id debetur defectui perfectionis accidentalis, quæ acquiri debebat, perinde ac error deficienti recto usui intellectus, in quo consistit perfectio ipsius accidentalis, quam acquirere obligamur. Similiter perfectio voluntatis naturalis consistit in eo, quod sit determinabilis per bonum; accidentalis vero, quod non determinetur nisi per bonum verum. Neglectui perfectionis accidendalis acquirendæ debetur, quando determinatur per malum, quod bonum apparet. De affectibus itaque nihil affirmatur, quando naturaliter seu in se spectati boni dicuntur, quod non etiam valeat de ceteris animæ facultatibus & ipsarum actibus. Dependet usus omnium facultatum a recto usu intellectus, quo eædem reguntur & regi debent, quia lex naturae urget consensum omnium facultatum inter se, seu usuum earundem (§. 201. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 530.

Quod affectus regere naturaliter obligemur

Quoniam appetitus sensitivus & aversatio sensitiva regimine affectuum perficitur (§. 529.), utramque autem facultatem perficere debemus (§. 273. *part. 1. Jur. nat.*); *affectus* quoque *regere*, consequenter *operam dare debemus, ut eos regere discamus, seu habitum eos regendi acquiramus.*

Non

Non arbitri nostrii est, utrum affectus regere velimus, an nolimus, sed lex naturæ regimen hoc urget, consequenter qui regimen hoc negligit, peccat (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Regimen autem affectuum homini naturale non est, sed multo demum studio acquirendum: neque enim diffitendum, id in omni praxi morali difficillimum esse. Et quamvis negari non possit, hominem casu sæpe doceri regimen affectuum; non tamen idem universale est, cum non extendatur ad affectus omnes, sed saltem ad unum, vel alterum, nec perpetuum, ita ut eundem regat in omni casu, cum rationes particulares sint, cur in hoc casu eundem regat, non vero in alio, a circumstantiis particularibus, per quas casus regiminis determinatur, desumendæ. Quamobrem negotium tam arduum, quale est regimen affectuum, fortunæ non committendum.

§. 531.

Quia affectus regere debemus, ideoque operam dare, ut habitum eos regendi acquiramus (§. 530.), regimen autem affectuum complectitur directionem eorundem ad verum bonum obtinendum & verum malum depellendum, atque studium domandi affectus, ne eorum impetu abrepti in malum ruamus aut jacturam boni, quod vel habemus, vel acquirere possumus, faciamus (§. 528.), illud autem obtinetur, si affectus repræsentatione boni veri concitentur, hoc autem, si sedentur (§. 431.); *qui habitum affectus regendi sibi comparare vult, is addiscere debet, quomodo affectus concitentur & sedentur, atque operam dare, ut repræsentatione boni veri ac mali veri eosdem concitet, &, si qui opinione falsa concitati fuerint, eosdem sedet*, consequenter *vel extingvat, vel imminuat.*

Quomodo regimen affectuum acquiratur.

Qui

Qui affectus repræsentatione boni & mali veri concitare & aliter concitatos sedare potest, is regimen affectuum in potestate sua habet. Enimvero non sufficit nosse, quomodo affectus sint concitandi & sedandi, ut eos actu concitemus & sedemus, quando alterutro opus est; sed præterea requiritur habitus eosdem tam concitandi, quam sedandi, qui sicuti ceteri habitus omnes nonnisi continuo exercitio acquiritur (§. 430. *Psych empir.*) & continuo usu conservatur ac perficitur (§. 431. *Psych. empir.*). Atque hinc intelligitur, cur regimen affectuum adeo rarum sit, præsertim universale, quod extenditur ad affectus omnes, atque perpetuum, quod obtinet quoad eundem affectum in omni casu. Nemo enim est, qui de affectibus regendis cogitet & in regimine acquirendo industriam suam exerceat, nisi subinde casus urgeat necessitatem affectus regendi ac inprimis eum sedandi, aut saltem domandi, ne præsentissimo periculo nos exponamus.

§. 532.

De consensu appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ cum rationali. *Si appetitus sensitivus fuerit reductus ad consensum cum rationali, seu voluntate perfecta, et aversatio sensitiva reducta fuerit ad consensum cum aversatione rationali, seu noluntate perfecta; affectus regimini intellectus subjiciuntur.* Etenim si appetitus sensitivus consentit cum rationali, uterque ad idem objectum tendit (§. 908. *Psych empir.*). Quamobrem cum voluntas perfecta non commoveatur nisi bono vero (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*); si cum eadem consentit appetitus sensitivus, nec is commovetur nisi bono vero. Similiter si aversatio sensitiva consentit cum aversatione rationali, seu noluntate perfecta, utraque versatur circa idem objectum, seu in eodem objecto concurrit (§. 915. *Psych. empir.*). Quamobrem cum noluntas perfecta determinetur nonnisi per-

si per malum verum (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*); aversatio quoque sensitiva nonnisi per malum verum determinatur. Quoniam itaque affectus concitantur repraesentatione boni & mali (§. 605. *Psych. emir.*); si appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali, seu voluntate & noluntate perfecta consentiunt, affectus, qui sunt appetitus sensitivi & aversationis sensitivae actus vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*), non concitantur nisi repraesentatione boni & mali veri. Enimvero si affectus repraesentatione boni & mali veri concitantur, intellectus eos regit (§. 528.). Quodsi ergo appetitus sensitivus fuerit reductus ad consensum cum rationali, seu voluntate perfecta, & aversatio sensitiva reducta fuerit ad consensum cum rationali, seu noluntate perfecta, affectus regimini intellectus subjecti sunt.

Videmus itaque regimen affectuum obtineri reductione appetitus sensitivi ad consensum cum rationali & aversationis sensitivae ad consensum cum aversatione rationali. Quodsi eo usque profecisse aliquem supponamus, ut appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali sua quasi sponte consentiat, ut nulla amplius detur pugna inter facultates appetendi & aversandi superiorem atque inferiorem in appetendo & aversando, affectus quoque cum appetitu rationali & aversatione rationali consentient (§. 275. *part. 1. Jur. nat.*), & regimini intellectus sua veluti sponte subjiciuntur, cum non concitentur nisi repraesentatione boni veri & mali veri. Quando affectus concitantur opinione falsa boni & mali, si mutata opinione sedandi (§. 432.), appetitus sensitivus & aversatio sensitiva ad consensum cum rationali reducitur, atque hac reductione affectus regimini intellectus subjiciuntur. Ceterum quando consensum appetitus sensitivi cum rationali explicamus per consensum cum vo-

voluntate perfecta; significatum, quem consensui isti tribuimus (§. 908. *Psych. empir.*), non immutamus. Etenim in philosophia morali semper supponimus, quando de usu facultatum superiorum loquimur, ut in eorundem actu non hæreat vitium, nisi expresse aliud dicatur, aut ex substrata materia intelligatur. Etenim si intellectus in judicando supponit notionem boni falsam, id vel abusui, vel non usui tribuendum, & quando judicio erroneo determinatur voluntas, eodem corrumpitur. Quando igitur de appetitu rationali, cujus usus in moralibus requiritur, sermo est, nunquam voluntas corrupta intelligenda, sed potius perfecta, qualis dependet a recto intellectus usu. Ac ideo quoque appetitus dicitur rationalis, quia rationi conformis est atque ab usu rationis dependet, cum sensitivus dependeat a sensu. Sane si in consensu appetitus sensitivi cum rationali supponere vellemus voluntatem corruptam, seu quatenus a judicio erroneo intellectus dependet; appetitum rationalem sensui subjiceremus & ab eo dependentem efficeremus, sicque revera eundem in sensitivum verteremus. Aliud nimirum est velle, quod appetitus sensitivus cupit, quatenus is opinione boni confusa determinatur; aliud vero velle, quod intellectus usu bonum agnoscitur, & eodem flectere appetitum sensitivum, ne opinione contraria vertatur in partem contrariam. Etenim tum apppetitus sensitivus rationalem sibi subjicit, aut in pugna vincit (§. 562. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Idem intelligtur de aversatione rationali, pro quo noluntatem perfectam dicimus.

§. 533.

Ista reductio medium consequendi regimen intellectus.

Quoniam affectus regimini intellectus subjiciuntur, si appetitns sensitivus reducatur ad consensum cum rationali & aversatio sensitiva ad consensum cum aversatione rationali (§. 532.); *quæ de reducendo appetitu sensitivo ad consensum*

sensum cum rationali & de reducenda aversatione sensitiva ad consensum cum aversatione rationali in philosophia practica universali demonstrata sunt, ad regimen affectuum consequendum trabenda.

De reductione appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ ad consensum cum rationali prolixe egimus alias (§. 572. *& seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*), & eam reduximus ad reductionem sensuum atque imaginationis ad consensum cum intellectu in repræsentando bono & malo (§. 581. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem huc potissimum spectant, quæ de modo reducendi sensum & imaginationem in repræsentando bono & malo ad consensum cum intellectu demonstravimus atque annotavimus (§. 582. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Cum maxime ardua sit reductio appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ ad consensum cum rationali, regimen autem affectuum non ante perfectum, quam illa feliciter absoluta; difficultas quoque regiminis affectuum obtinendi inde perspicitur.

§. 534.

Quomodo certi reddamur, nobis omnes affectus esse notos.

Si quis certus esse velit, sibi affectus omnes, quibus commoveri potest animus, perspectos esse; is perpendere tenetur, quibus modis bonum & malum repræsentari possit, & num hi omnes in definitionibus realibus affectuum, quas novit, contineantur. Etenim affectus concitantur repræsentatione boni & mali (§. 605. *Psych. empir.*), & a magnitudine boni vel mali pendet gradus eorundem (§. 256.), ex definitionibus autem eorundem realibus intelligitur, quomodo bonum vel malum repræsentari debeat, ut hic vel iste affectus oriatur. Quodsi ergo quis certus esse velit sibi affectus omnes, quibus commoveri potest animus, perspectos esse; is perpendere tenetur, quot modis bonum, vel malum repræsentari pos-

sit, & num hi omnes in definitionibus realibus affectuum, quas novit, contineantur.

Ostendimus supra, qui usum affectuum addiscere vult, eundem omnes affectus nosse debere (§. 518.). Nec minus intelligitur, eorum notitiam necessariam esse, si quis regimen affectuum acquirere voluerit (§. 531.). Quamobrem certi quoque simus necesse est, numerum omnium affectuum nobis esse notum, nec præter eos, quos novimus, dari adhuc alios. Hic igitur docendum erat, quomodo certi fieri possimus, omnes nobis esse notos.

§. 535.

De cognitione dependentia affectuum a se invicem ad eorum regimen requisita.

Ad regimen affectuum requiritur, ut dependentia affectuum a se invicem nobis sit perspecta. Etenim qui affectus regere vult, in ejus potestate esse debet tam concitare, quam sedare affectus (§. 531.). Enimvero qui affectus concitare, vel sedare, ideoque extingvere, aut imminuere vult (§. 431.); is omnino nosse debet, quinam affectus alium præsupponat, ita ut absque ea alteri non sit locus, consequenter dependentia affectuum a se invicem ipsi perspecta esse debet (§. 851. *Ontol.*). Ad regimen igitur affectuum requiritur, ut dependentia affectuum a se invicem nobis sit perspecta.

Affectus a se invicem dependere, ex iis patet, quæ passim in Psychologia empirica demonstravimus, cum de affectibus ageremus. Ita demonstravimus, commiserationem præsupponere amorem (§. 688. 689. *Psych. empir.*), invidiam vero odium (§. 707, 708. *Psych. empir.*). Ad regimen autem affectuum requiritur, ut hæc dependentia intimius & penitius inspiciatur. Quodsi vero inquisiverimus in omnes possibiles repræsentationes boni atque mali, quibus affectus concitari possunt; inde quoque colligetur, quinam affe-

ctus ab aliis dependeant. Hæc dependentia affectuum a se invicem nos quoque docet, quinam ad certos affectus suscipiendos sint ceteris aptiores: id quod nosse conducit ad illorum regimen.

§. 536.

Bonum & malum spectari potest vel simpliciter, qua tale, absque omni respectu alio, nec ullis attentis circumstantiis, quatenus scilicet nobis voluptatem, vel molestiam creat (§. 558. 569. *Psych. empir.*), ideoque objectum placet, vel displicet (§. 542. *Psych. empir.*), vel cum certo respectu ad nos, aut alios attentis certis, aut nullis circumstantiis. Quodsi bonum simpliciter spectatur, qua tale est, seu, quatenus objectum, cui inhæret, placet, *Amor* oritur (§. 649. *Psych. empir.*); si vero malum simpliciter spectatur, quatenus objectum ob id displicet, *Odium* (§. 677. *Psych. empir.*). Quodsi bonum & malum consideretur cum certo respectu & attentis certis circumstantiis, tum vel spectari potest aut cum respectu ad nos, vel cum respectu ad alios, quatenus vel præsens est, vel absens. Quodsi bonum spectetur cum respectu ad nos, quatenus præsens est, *Gaudium* oritur (§. 624. *Psych empir.*), quatenus vero absens est, *Cupiditas* (§. 810. *Psych. empir.*: si vero malum consideremus cum respectu ad nos, quatenus præsens est, *Tristitia* oritur (§ 623. *Psych. empir.*), quatenus vero absens est, *Fuga* (§. 818. *Psych. empir.*). Quoniam amans cum amato unitur, ut tanquam persona eadem cum amante spectari possit, qui amatur (§. 660 *Psych. empir.*); facile intelligitur, quod gaudium, tristitia, cupiditas & fuga etiam extendantnr ad alios, ita ut gaudeamus alieno bono, et quod aliis bonum est, non nobis, sed

Affectuum enumeratio.

ipſis cupiamus, & contriſtemur alieno malo, citra reſpectum ad alienum, & quod alteri malum eſt fugiamus non noſtri, ſed ipſius cauſa. Quodſi bonum vel malum, præſens cum reſpectu ad alios conſideratur, duplici modo ſpectari poteſt, vel quatenus alterum putamus dignum bono, aut malo, vel quatenus eundem eo indignum exiſtimamus. Si alterum judicamus bono dignum, quando affectus oritur, gaudemus, niſi autem ſingularis adſit amor, nullus concitatur, ac ideo quoque nullum proſtat nomen, quo eum ab alio diſtingvimus; ſi vero dignum judicamus malo, *Irriſio* (§. 741. *Pſych. empir.*). Si indignum exiſtimamus bono, *Invidia*; (§. 714 *Pſych. empir.*); ſi malo, *Commiſeratio* naſcitur (§. 695. *Pſych. empir.*). Malum abſens ſpectatur vel ut eventu poſſibile, vel ut jam appropinquans, et bonum tanquam obtentu poſſibile, aut certo obtinendum, itidemque illud vel tanquam evitatu, hoc tanquam obtentu impoſſibile. Et tum præterea tam bonum, quod cupimus, quam malum, quod fugimus, vel includit nullam dependentiam a nobis, vel ſpectatur tanquam aliquo modo a nobis dependens. Quodſi bonum abſens absque ulla a nobis dependentia ſimpliciter ſpectatur tanquam obtentu poſſibile, *Spes* (§. 800. *Pſych. empir.*); ſi tanquam certo obtinendum, *Fiducia* oritur (§. 802. *Pſych. empir.*); ſi malum tanquam eventu poſſibile, *Metus* (§. 822. *Pſych. empir.*), ſi tanquam jam appropinquans, *Timor* (§. 823. *Pſych. empir.*), ſi tanquam evitatu impoſſibile, *Deſperatio* (§. 825. *Pſych. empir.*). Quodſi bonum, vel malum dependentiam quandam a nobis includit, animum ſimul attendimus ad media eorundemque executionem. Si hæſitamus in electione mediorum, vel in modo exequendi,

Vacil-

Vacillatio animi;(§. 835. *Psych. empir.*), si impedimenta in executione oblata tanquam insuperabilia spectamus, *Pusillanimitas* (§. 844. *Psych. empir.*), si vero difficultates tanquam superabiles, *audacia*, sive *animositas* oritur (§. 850. *Psych. empir.*). Ast si contingat, malum ex improviso oriri, *Terror* (§. 829. *Psych. empir.*), si vero malum, sive adhuc futurum, sive jam præsens, sive præterium tanquam arduum nobis repræsentamus, *Horror* excitatur, & mora boni venturi, quod speramus, *Desiderium* concitat (§. 853. *Psych. empir.*), malum vero jam præteritum, itidemque periculum evanescens *Hilaritatem* (§. 855. *Psych. empir.*), & si duratio minuit voluptatem, vel prorsus in molestiam vertit, *Fastidium* (§. 859. *Psych. empir.*), aut *Sacietatem* (*not.* §. 505.). Nimirum in hisce affectibus tempus potissimum attenditur: etenim in horrore quoque malum futurum, atque præteritum per modum præsentis nobis repræsentamus, ita ut imago ejus quasi oculis oberret. Denique bonum & malum considerari quoque possunt ratione causæ, sive ad nos spectent, sive ad alios. Bonum, cujus nos causa sumus, respectu opinionis nostræ *Acquiescentiam in se ipso* (§. 749. *Psych. empir.*); respectu opinionis aliorum, *Gloriam* suscitat (§. 769. *Psych. empir.*); ast malum, cujus causa nos sumus, respectu opinionis nostræ *Pœnitentiam* (§. 759. *Psych. empir.*), respectu opinionis aliorum *Pudorem* (§. 779. *Psych. empir.*). Bonum & malum, cujus causa alius est, spectari potest tanquam nobis, vel tanquam aliis factum, aut absque respectu ejus, cui factum est. Quodsi bonum consideretur tanquam nobis factum, *Gratitudo* (§. 789. *Psych. empir.*), si absque respectu ejus, cui factum, sive factum fuerit nobis, sive aliis, *Favor* oritur (§. 792. *Psych. empir.*). Ast si malum

lum consideremus tanquam nobis, vel subinde etiam tanquam aliis factum (§. 874. 875. *Psych. empir.*), *Ira*, vel *Indignatio oritur*, prouti cupiditas vindictæ adfuerit, vel abfuerit (§. 868. 572. 873. *Psych. empir.*). Quoniam tamen plerumque cupido vindictæ adest, si malum nobis factum, ast abest, si factum fuerit aliis; ideo plerumque irascimur, si malum nobis factum, indignamur vero, si factum fuerit aliis.

Quodsi hactenus dicta satis perpendantur, affectus a *Cartesio*, quem in Psychologia empirica in enumeratione affectuum secuti sumus, sufficienter fuisse enarratos patet, ita ut verendum non sit, dari forsan præterea alios, qui in praxi morali attentionem merentur. Sunt tamen quædam adhuc monenda, ne vel vi eorum, quæ modo dicta sunt, affectus quidam prætermissi, aut vulgo non agniti videantur. Homo etiam seipsum considerare potest tanquam diversum a seipso, quod alias jam me inculcasse memini, scilicet per abstractionem se considerat tanquam subjectum, cui nonnisi certa quædam insunt, quæ eidem conveniunt. Et in præsenti quidem non spectantur nisi ea, quæ nobis voluptatem, & molestiam creant, ideoque opinione nostra bona, vel mala sunt. Atque hinc est, ut nos ipsos quoque amemus & subinde quoque odio habeamus, immo nobismet ipsis irascamur, aut saltem indignemur. Et eadem de causa amor & odium, immo etiam ira extenduntur etiam ad animalia & res inanimatas, quia etiam animalia & res inanimatæ considerantur tanquam tale subjectum, quale in his affectibus spectatur homo: id quod in aliis quoque affectibus obtinet, veluti in commiseratione tristitia, gaudio. Quod alios quoque spectemus tanquam nosmet ipsos, atque ideo affectus, qui nos respicere saltem videntur, extendantur quoque ad alios, immo ad ipsa animalia & res inanimatas, in ipso contextu jam monuimus,

Præ-

Præterea hic quoque notandum est, absentiam mali ad bonum (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), & absentiam boni ad malum esse referendum (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*); ideoque affectus molestos comitantur quoque jucundi, vel iisdem permiscentur, aut ab illis in ortu suo dependent. Inde est ut, dum malum fugimus, liberationem a malo cupiamus, & sic cupiditas a fuga dependeat. Quod si ad hæc animum attendamus, nihil difficultatis nobis occurret circa definitiones reales affectuum. Sunt equidem nonnulli, qui pulchrum a bono, deforme a malo distingvunt, ideoque amorem, qui opinione pulchritudinis concitatur, *Complacentiam*; odium, quod opinione deformitatis concitatur, *Horrorem*, seu *Aversionem* appellant. Enimvero cum pulchra nobis placeant, deformia displiceant (§. 543. *Psych. empir.*), id vero placeat, ex quo voluptatem percipimus, & displiceat, ex quo tædium sive molestia percipitur (§. 542. *Psych. empir.*), opinione autem affectuum genetrice bonum non aliter repræsentetur, quam quod voluptatem creet, nec malum aliter, quam quod molestiam pariat; complacentia, quæ dicitur, non alio modo excitatur, quam amor reliquus, nec horror, qui vocatur, aliter quam odium reliquuum, ut ideo nulla supersit ratio, cur amorem istum a reliquo amore, odium hoc a reliquo odio tanquam affectus peculiares distingvere velimus. Neque enim entia multiplicanda sunt præter necessitatem. Sane ne hoc fiat, ad conservandam notionum nniversalitatem, aut eandem amplificandam in notionibus universalibus admittimus fictiones, non sine magno emolumento. Bonum vero atque malum aliis modis considerari non posse, quam quo in enumeratione affectuum supposuimus, haud difficulter capiet, qui perpendit, bonum hic non aliter spectari, quam quatenus nobis voluptarem creat, nec malum aliter, quam quatenus molestiam parit. Etenim nemo non videt, bonum & malum tum spectari posse vel simpliciter, vel cum respectu ad cer-

tas personas, vel sub certis circumstantiis, & si consideratur cum respectu ad certas personas, tum id referri vel ad nos, vel ad alios, quatenus vel nobis, vel aliis obtingit, idque vel dependentiam quandam a nobis includit, vel non includit, aut quatenus vel nos, vel alii sumus eorundem causa; si vero sub certis circumstantiis consideratur, id spectari vel tanquam præsens, vel tanquam absens, tuncque vel tanquam præteritum, vel tanquam futurum. Huc nimirum redeunt diversi illi modi, quibus bonum atque malum spectatur, ut affectus quidam concitetur.

§. 537.

Dependentia cupiditatis ab amore. *Quod cupimus, id amamus.* Quod enim cupimus, id nobis repræsentamus tanquam bonum absens (§. 810. *Psych. empir.*), consequenter etiam tanquam bonum in se spectatum. Enimvero quod tanquam bonum simpliciter spectatur, quatenus scilicet in se tale est, id amamus (§. 536.). Quamobrem quod cupimus, id amamus.

Postquam affectuum enumerationem absolvimus (§. 536.), ut constet, nobis affectus omnes esse cognitos (§. 519.): nunc porro ostendendum est, quomodo affectus a se invicem dependeant (§. 535.). Ita nimirum omnium optime intelligemus, quomodo studium acquirendi regimen affectuum sit inchoandum, & quomodo sit progrediendum, ne quod in se arduum est, efficiatur magis molestum, nec difficultate deterreamur ab eo, quod ad culturam virtutis & fugam vitiorum maximum adjumentum affert, & utramque facilitat. Dependentiam cupiditatis ab amore exempla obvia loquuntur, modo ad ea attentionem sufficientem sufficiensque acumen afferamus. Si quis cupit habere librum, nonne ipsi placet liber, aut id, propter quod eum habere cupit, seu nonne ideo eum habere cupit, quia placet, aut quia placet id, propter quod eum habere cupit? Quod vero

vero nobis placet, id amamus (§. 654. 542. *Psych. empir.*). Sicuti vero eadem non omnibus placent, ita quoque non eadem cupiunt omnes. Similiter qui in foro videt rem quandam, quæ placet, nisi adsint rationes, quæ cupiditatem reprimunt eamque oriri non sinunt, eam habere cupit. Et affectum hunc satis prodit dicens, se rem istam habere malle, seu, si fieri posset, sese velle, ut esset sua. Amor igitur cupiditatem accendit. Quodsi quis rem quandam emere vult, nonne eligit eam, quæ maxime placet, manifesto indicio cupiditatem instillatam fuisse ab amore. Est itaque amor mater cupiditatis, cupiditas proles amoris. Valet vero idem non modo de animalibus & rebus inanimatis, verum etiam de personis. Si cui placet juvenis vel ob morum suavitatem, vel ob formæ elegantiam; eundem amat. Amor gignit cupiditatem, ut optet talem habere filium, vel ut vellet, siquidem fieri posset, hunc esse filium suum. Obtinet idem in aliis casibus, ubi ejus, quod cupimus, compotes fieri possumus, aut saltem nos fieri posse putamus, veluti si propter id, quod nobis placet, ideoque aliquem amamus, eodem familiari uti cupimus.

§. 538.

Dependentia affectuum jucundorum ab amore in genere demonstrata.

Ab amore dependent omnes affectud jucundi. Affectus enim jucundi opinione boni concitantur (§. 605. 608. *Psych. empir.*). Quamvis itaque affectus singuli exigant, ut bonum singulari quodam modo repræsentetur (§. 536.); quomodocunque tamen repræsentetur, semper tamen quoque spectatur tanquam bonum simpliciter, seu qua tale. Quoniam itaque amor oritur, si bonum simpliciter spectetur (§. *cet.*), necesse vero est ut ante spectetur tanquam bonum simpliciter, quam certo quodam modo spectari possit; amor quoque excitatur, antequam concitetur affectus

alius jucundus. Atque ita affectus jucundus quicunque ab amore dependet (§. 851. *Ontol.*).

Amor in omni affectu jucundo occlusus latet, ideoque non semper advertitur, præsertim cum progressus ab amore ad affectum alterum adeo celer sit, ut in tempusculo non perceptibili contingat. Exempli loco sit gaudium, sive lætitia. Gaudium concitatur opinione boni præsentis (§. 624. *Psych. empir.*), seu quando quod bonum esse putamus nobis præsens est. Quanprimum id conspicimus & voluptatem ex eo percipimus, idem nobis placet (§. 542. *Psych. empir.*), itaque amor oritur (§. 536.) Quando vero id consideramus tanquam nostrum & quod jam habemus, consequenter quod præsens est, voluptas incrementa capit, atque ita gaudium oritur (§. 614. *Psych. empir.*). Experimentum capere possumus, in quo amor gaudium præcedens observare possumus. Ponamus te alteri monstrare nummum aureum, qui ipsi placet. Amorem prodet cupiditas verbis significata, quam ab eo pendere antea demonstravimus (§. 537), etiam si alia signa a vultu inprimis desumenda non attendantur. Quodsi eundem ipsi dones, mox gaudio perfundetur, voluptate incrementa majora capiente. Ostendemus in sequentibus affectus quosdam jucundos ab aliis quoque jucundis dependere: in eo autem casu non modo affectus ab eodem immediate dependens mediate saltem dependet, sed quoniam in omni repræsentatione boni, quocunque tandem modo ea fiat, bonum etiam qua tale spectatur amor quoque hunc affectum perpetuo comitatur & in eundem influit & quasi educat. Talia probe notanda sunt, ut pateat ratio perturbationis animi in affectibus, quæ in quo consistat & quomodo oriatur nemo intelligit nisi huc animum adverterit, & confusas animæ modificationes in perceptiones & appetitiones, vel, prouti casus tulerit, aversiones distincte resolverit. Quamobrem cui curæ cordique est modificationes ani-

mæ

mæ intimius perspicere, is industriam atque acumen suum in istiusmodi resolutionibus exercere tenetur: id quod præstabit si in Psychologia & Ethica probe fuerit versatus & virtutibus intellectualibus, quas formales diximus, operam sufficientem navaverit. Neque enim existimandum est, ardua nullo negotio perfici posse.

§. 539.

Quod fugimus, id odimus. Quod enim fugimus, id nobis repræsentamus tanquam malum absens (§. 818. *Psych. empir.*), consequenter etiam tanquam malum in se spectatum, sive simpliciter qua tale. Enimvero quod tanquam malum in, se, seu simpliciter qua tale nobis repræsentamus, id odimus (§. 536.). Quamobrem quod fugimus, id odimus. *Dependentia odii a fuga*

Dependentiam fugæ ab odio jam alias aliter demonstravimus (§. 815. *Psych. empir.*), sicuti etiam dependentiam cupiditatis ab amore (§. 807. *Psych. empir.*). Exempla vero obvia non minus illam loquuntur, quam hunc (*not.* §. 537). Si quis fugit librum profanum, quia opinionibus profanis scatet, nonne ideo fugit, quia profanitas displicet. Quod vero nobis displicet, id odimus (§. 674. *Psych. empir.*). Sicuti vero non omnibus eadem displicent, ita nec eadem fugiunt omnes. Ita qui opinionibus profanis delectatur, ei liber iisdem refertus placet, ideoque eundem amat, & amor excitat habendi cupiditatem. Similiter si quis in foro videt rem, quæ valde displicet, odium fugam concitat. Et affectum hunc manifesto prodit, quando ipsi persuadere volueris, ut eam emat, & ipse respondet: apage! Eam habere nollem, etiamsi mihi donaretur, vel si tu mihi decem aut plures aureos dares. Quodsi quis rem quandam emere vult, nonne emtione abstinet, si singula, quæ prostant, individua maxime displicent, nec ullo modo persuaderi se patitur, ut emat, manifesto indicio fugam instillatam fuisse ab odio? Est itaque odium mater fugæ, fuga odii proles. Valet vero idem non saltem de animalibus &

rebus inanimatis, sed etiam de personis. Si cui displicet juvenis vel ob mores pravos, aut inelegantes, vel ob deformitatem corporis; odium gignit fugam, quam prodit dicens, se nolle hunc sibi habere filium, aut talem filium. Obtinet idem in aliis casibus, ubi ejus, quod fugimus, compotes fieri possumus, aut saltem nos fieri posse putamus; veluti si familiaritatem ejus propter id, quod nobis displicet, ideoque eum odimus, fugimus.

§. 540.

Dependentia affectuum molestorum ab odio in genere demonstrata.

Ab odio dependent omnes affectus molesti. Affectus enim molesti opinione mali concitantur (§ 605, 609. *Psych. empir.*). Quamvis itaque affectus singuli exigant, ut malum singulari quodam modo repræsentetur (§. 536.), quomodocunque tamen repræsentatur, semper tamen quoque spectatur tanquam malum simpliciter, seu qua tale. Cum itaque odium oriatur, si malum simpliciter spectatur (§. *cit.*), necesse autem sit, ut ante spectetur tanquam malum simpliciter, quam certo quodam modo spectari possit, odium quoque oritur, antequam concitatur affectus alius molestus. Et sic affectus molestus ab odio dependet (§. 851. *Ontol.*).

Odium in omni affectu molesto occlusus latet, ideoque non semper advertitur, ob rationem eandem, quam in casu simili de amore in affectu jucundo latente dedimus (*not.* §. 538.). Exempli loco sit tristitia. Tristitia concitatur opinione mali præsentis (§. 623. *Psych. empir.*), seu quando quod malum esse putamus, nobis præsens est. Quamprimum id advertimus, & molestiam inde percipientibus idem displicet (§. 542. *Psych. empir.*), odium oritur (§. 536.). Quando vero id consideramus tanquam malum, quod nobis præsens est, molestia incrementa capit, atque ita tristitia

tia oritur (§. 619. *Psych. empir.*). Experimentum capere possumus, in quo odium tristitiam præcedens observatur. Recense alteri damna, quæ incendia inferunt, eorum repræsentatione excitabitur odium, quod hisce verbis significatur: Deus hæc a nobis avertat! Extemplo autem odium in tristitiam abit, quando additur, hæc damna data esse in villa ipsius. Nimirum quando malum repræsentatur ut nobis præsens, duplex mali repræsentatio est, quemadmodum in demonstratione jam diximus, altera scilicet mali qua talis, altera vero qua mali nobis jam præsentis. Utraque perceptio cum influat in appetitum, utraque etiam suo modo appetitum commovere debet. Quamobrem cum prior odium, posterior tristitiam concitet; odium a tristitia abesse nequit, sicuti repræsentatio mali qua talis a repræsentatione mali qua nobis præsentis abesse non potest. Antequam malum repræsentari possit tanquam nobis præsens, repræsentari utique debet tanquam malum simpliciter: alias fieri nequit, ut noris, id quod jam tibi præsens est esse malum. Odium igitur tristitiam præcedit, & sicuti ex repræsentatione mali qua talis nascitur repræsentatio mali tanquam tibi jam præsentis, seu hæc ab illa dependet (§. 851. *Ontol.*); ita etiam ex odio nascitur tristitia, seu hæc ab illo dependet. Ad animum hic revocanda sunt, quæ de resolutione modificationum animæ confusarum in distinctas paulo ante annotavimus (*not.* §. 538.). Resolutioni huic multum lucis affundunt, quæ passim a in nobis parte prima Ethicæ fuerunt tradita. Dependentiam omnium affectuum jucundorum ab amore, molestorum ab odio quasi per transennam viderunt qui affectus omnes ad amorem & odium tanquam ad genera primitiva, unde affectus ceteri derivantur, revocarunt. Nec falli arbitror *Henricum Morum* in Ench. Eth. lib. 1. c. 7. quando Scholasticorum reductionem affectuum ad concupiscibile & irascibile per eandem dependentiam explicat. Appetitus enim concipiscibilis est illa facultas, quam nos appetitum sensitivum restrictiori sensu appellamus, appetitus autem

tem irascibilis facultas ista, quam nos Aversationem sensitivam dicimus (§. 583. *Psych. empir.*): illius autem objectum est bonum (§. 580. *Psych. empir.*), hujus vero malum (§. 582. *Psych. empir.*). Ex rebus sapere debemus, ut notiones earum distinctas acquiramus, & ex his explicare notiones confusas aliorum verbis quibuscunque significatas, præsertim obscurioribus.

§. 541.

De dependentia gaudii ab amore, tristitiæ ab odio.

Gaudium ab amore, tristitia ab odio dependet. Utrumque jam ostendimus, dum dependentiam affectuum jucundorum ab amore exemplo gaudii (*not.* §. 538.) & molestorum ab odio exemplo tristitiæ illustravimus (*not.* §. 540), nimirum inde quod repræsentatio boni tanquam præsentis, quæ gaudii creatrix est (§. 624. *Psych. empir.*), continet & tanquam priorem supponit repræsentationem boni simpliciter, amoris creatricem (§. 536.), & repræsentatio mali tanquam præsentis, quæ tristitiæ creatrix est (§. 823. *Psych. empir.*), repræsentationem mali simpliciter, quæ odium concitat (§ 536.).

Quoniam exempla, quibus hæc propositio illustratur, jam dedimus (§. *not.* §. 538. 540.); non opus est, ut alia in medium afferamus. Quamvis vero affectus omnes jucundi ab amore, molesti ab odio dependeant (§. §. *cit.*); non tamen omnes inde dependent immediate, quemadmodum jam ante insinuavimus (*not.* §. 538.), ideoque dependentia affectuum a se invicem ulterius persequendæ.

§. 542.

Dependentia spei a cupiditate.

Spes dependet a cupiditate. Cupiditas enim oritur ex repræsentatione boni absentis (§. 810. *Psych. empir.*). Quamobrem cum eadem tendat ad bonum absens obtinendum (§. 388.), attentionem nostram excitat, ut videamus, num

num id sit nobis obtentu possibile. Quamprimum tale videtur, spes oritur (§. 799. *Psych. empir.*). Spes igitur dependet a cupiditate (§. 851. *Ontol.*).

Narratur tibi prodiisse librum, in quo Analysis moderna Geometrarum multum promota: cum ejus sis amans, cupiditas habendi librum accenditur. Quam primum tibi persuades a bibliopola quodam eundem tibi comparari posse, aut is promittit, se operam daturum, ut eundem tibi comparet; spes librum obtinendi concitatur.

§. 543.

Quoniam spes a cupiditate dependet (§. 542.), fiducia autem nonnisi summus spei gradus est (§. 796. *Psych. empir.*), pendens ab opinione boni certo adventuri (§. 804. *Psych. empir.*); *a cupiditate* quoque *fiducia dependet*. *Dependentia fiduciæ a cupidate.*

Spes in fiduciam abit, quando probabilitas boni obtinendi augetur, ut a certitudine parum aut nihil abire videatur: tum vero non mutatur opinio de bono, quatenus sive simpliciter, sive ut absens consideratur, ideoque nec dependentia a cupiditate mutatur, sed spes saltem maximum capit incrementum, quatenus tam certum videtur, te id obtenturum, quod cupis, ac si idem jam haberes, ita ut dubitationi locus nullus relinquatur. Exemplum, quod modo de spe dedimus, ideo facile ad fiduciam applicatur.

§. 544.

Quia a cupiditate dependet spes (§. 542.), cupiditas autem ab amore (537.); *spes* quoque *mediate ab amore dependet* (851. *Ontol.*). *Dependentia spei ab amore.*

Nimirum nisi cupiditas adesset, nec spes adesse posset. Quorum cupido nulla est, de iis obtinendis non cogitamus,

consequenter nec spes oriri potest. Enimvero nisi rem amaremus, nec cuperemus, consequenter nec speraremus. Spes igitur utique supponit amorem, quia supponit cupiditatem, quæ sine amore dari nequit. Cum facile in aliis affectibus ab amore mediate dependentibus idem intelligatur; non opus est ut de mediata affectuum dependentia semper expresse dicamus. Sufficit ex antea demonstratis patere, quod affectus, a quo præsens dependet, ab amore dependeat. Idem quoque intelligitur de mediata affectus dependentia ab odio.

§. 545.

Dependentia fluctuationis animi & pusillanimitatis a spe.

Fluctuatio animi & Pusillanimitas a spe dependent. Spes enim oritur ex repræsentatione boni absentis tanquam obtentu possibilis (§. 800. *Psych. empir.*). Quodsi ergo quodammodo a nobis dependet, ut id obtineamus, quatenus opus est certis mediis, attentionem convertimus in media, quibus id, quod in se spectatum obtentu possibile videtur, obtineri queat. Enimvero si media reperire nequimus, vel quænam ex pluribus eligere debeamus minime videmus (§. 832. *Psyche. mpir.*), aut etiam ignoramus, quomodo ea exequi debeamus, animus fluctuat (§. 834. *Psych. empir.*). Fluctuatio igitur animi a spe dependet. *Quod erat primum.*

Quodsi de mediorum electione & executione cogitanti succurrant impedimenta, quæ qnomodo tolli possint non apparet, aut quæ a nobis tolli posse desperamus, ideoque insuperabilia existimamus; pusillanimitas oritur (§. 844. *Psych. empir.*). Quamobrem pusillanimitas a spe dependet. *Quod erat alterum.*

Nemo

Nemo cogitat de mediis aliquid obtinendi, antequam id a se obtineri posse putat, & ut id obtineat, a se quodammodo dependere. Etenim si speramus, quod ut eveniat a nobis nullo modo dependet, veluti si messem lætam ac divitem, pacem, quam optamus, mortem inimici speramus; facile apparet fluctuationi animi & pusillanimitati nullum esse locum. In fluctuatione animi spes nondum abjicitur, sed fluctuans saltem hæsitat, quid fieri debeat, utrum nimirum eam retinere, an potius abjicere debeat: pusillanimitas vero propius accedit ad desperationem, ut a spe abjicienda non procul absimus. Quamdiu tamen affectus uterque durat, spes non decollatur.

§. 546.

Dependentia fluctuationis animi & pusillanimitatis a cupiditate.

Quoniam fluctuatio animi & pusillanimitas a spe (§. 545.), spes vero a cupiditate dependet (542.); *fluctuatio quoque animi & pusillanimitas a cupiditate dependet.*

Dependentia fluctuationis animi & pusillanimitatis a spe expressam mentionem facere voluimus, cum eam probe notasse intersit. Etenim non modo gradus utriusque affectus a gradu cupiditatis dependet, quia gradus cupiditatis pendet a magnitudine boni, cujus opinione concitatur; verum etjam cupiditas vacillationem animi & pusillanimitatem sustentat, ut, etiamsi parum spei superesse videatur, cupiditate tamen incensi neutrum affectuum deponamus, ita ut præsertim pusillanimitas subinde unice a cupiditate dependere videatur, spe quasi in fundo latente, quamvis propemodum prostratam subinde erigat cupiditas, mox iterum deprimendam, quando ad difficultates, quas offert mediorum electio atque executio, animus attenditur.

§. 547.

Dependentia animositatis

Animositas seu audacia a spe atque cupiditate dependet. Si quis enim animosus seu audax est, cupiditas ac spes

a spe & cupiditate. vincit metum ex difficultate boni obtinendi orti (§. 847. *Psych. empir.*), si aliqua saltem probabilitas difficultates superandi adesse videatur (§. 848. *Psych. empir.*). Quamobrem cum absque spe & quæ eam fovet cupiditate non concipiatur animositas, seu audacia, uterque affectus a spe atque cupiditate dependet.

Monuimus jam superius, rectius animositatem ab audacia distingvi, quamvis vulgo pro synonymis habeantur in doctrina affectuum ((*not.* §. 410.). A spe tamen & cupiditate animositas & audacia dependent eodem modo, hac solum differentia, quod minor probabilitas difficultates superatum iri ad audaciam sufficiat, quam ad animositatem, nisi hanc urgeat necessitas, quemadmodum in militibus, quando ad prælium ventum est. In demonstranda igitur dependentia animositatis & audaciæ a spe atque cupiditate non opus est, ut animositatem ab audacia distingvamus. Judicium de animositate & audacia nititur opinione hominum de probabilitate eventus, quatenus a mediorum electione & executione dependere putatur, una cum respectu difficultatis ad id, quod sperandum & metuendum. Accedit quod ex se judicare soleant alios. Sed hæc opinio admodum variat, nec certis regulis adstringitur, cum quilibet de similibus, quæ sibi videntur, judicet ex similibus antea expertis, aut aliunde notis. Facile autem apparet, horum accuratam discussionem altioris esse indaginis, nec hujus loci.

§. 548.

De metu vacillationi animi commixto. *Vacillationi animi admiscetur metus.* Quando enim animus vacillat, aut media obtinendi bonum, quod cupimus, ignoramus, aut in iis eligendis & exequendis hæremus (§. 533. *Psych. empir.*). Atque ex his dubitationum fluctibus de eo, quid sit agendum, ut bonum, quod cupimus,

pimus, obtineatur, nascitur repræsentatio ejus tanquam a nobis non obtinendi, consequenter cum jactura ejus, quod cupimus, in malorum numerum referatur (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), opinio mali eventu possibilis. Enimvero opinione mali eventu possibilis concitatur metus (§. 822. *Psych. empir.*). Metus igitur vacillationi animi admiscetur.

Inde est, quod in vacillatione animi spes & metus alternent. Quodsi enim bonum in se spectatum tanquam obtentu possibile consideratur, spes oritur (§. 809. *Psych. empir.*), quem alit cupiditas pro ratione magnitudinis boni, quæ videtur (§. 256.). Quodsi vero consideremus, quomodo a nobis id obtineri possit, opinione boni tanquam a nobis obtentu non possibilis, saltem difficilis, metus concitatur, quemadmodum ex demonstratione apparet. Prouti igitur nunc bonum, quod cupimus, vel in se, vel cum respectu ad nos nostrasque vires, seu quatenus dependentiam quandam a nobis includit, consideratur, & attentio nunc in unam partem trahitur, nunc in alteram retrahitur, nunc speramus, nunc metuimus, sicque spes atque metus alternant. Videmus itaque vacillationem animi esse affectum mixtum, non simplicem, ut ideo in casu quolibet dato probe a se invicem discernenda sint, quæ ad singulos spectant, inprimis si quæratur ratio, cur hunc potius, quam alium exitum habuerit affectus.

§. 549.

De magnitudine spei, metus & cupiditatis in pusillanimitate.

In pusillanimitate metus major est spe, cupiditas vero si non metu major, saltem eidem æqualis. Qui enim pusillanimis est, impedimenta, quo minus bonum, quod cupit, sibi tanquam insuperabilia repræsentat (§. 843. *Psych. empir.*), utut citra respectum ad media eorumque executionem in se spectatum bonum obtentu non impossibile videatur. Quamobrem major est probabilitas boni non obtinendi, quam

obtinendi. Quoniam itaque a gradu probabiltatis boni obtinendi gradus ſpei (§. 800. *Pſych. empir.*), a gradu autem probabilitatis boni non obtinendi metus gradus dependet (§. 822. *Pſych. empir.*), & hunc auget gradus cupiditatis a magnitudine boni, quod cupimus, dependens (§. 256.), ut ſcilicet jactura boni, quod cupimus, videatur majus malum; ſpe major metus eſt in puſillanimitate. *Quod erat unum.*

Enimvero cupiditatis gradus dependet a magnitudine boni, quod cupimus (§. 256.), & impedit, quo minus ſpe omni abjecta ab eo proſequendo prorſus abſtineamus (§. 388.), ſicque cum ipſa una tollatur puſillanimitas (§. 496.). Quamobrem cum cupiditas non cedat metui, eodem major eſt, aut ſaltem eidem æqualis eſſe debet. *Quod erat alterum.*

In puſillarinimitate cupiditas potiſſimum colluctatur cum metu & ſpes propria arma non habens, quibus ſe tueatur, a cupiditate præſidium expectat, ne collabatur. Ipſa hæc cupiditas ſuſcitare ſolet ſpem auxilii, aut adjumenti aliunde obtinendi, quo defectus virium propriarum ſuppleatur, ita ut a forruna expectemus, ſi ſpes conſilii & auxilii alieni deficiat. Spes tamen hæc in tantis dubitationum fluctibus vires capere nequit, ut metum vincat, & puſillanimitas in animoſitatem vertatur, vel audaciam. Multa hic conſideranda ſunt, ſiquidem in caſu dato ſingula diſcernenda, quæ animum perturbant. Conſtat autem non infimam eſſe animi in puſillanimitate perturbationem, utut eadem nunc major, nunc minor eſſe poſſit pro varietate circumſtantiarum.

§. 550.

Spes metui quando ſocietur. *Si ſperans animum attendit ad poſſibilitatem boni obtinendi, atque is animadvertit, fieri adhuc poſſe, ut id non obtineat;*

at ; spei metus sociatur. Quodsi enim sperans possibilitatem boni obtinendi, qua spes nititur (§. 800. *Psych. empir.)*, perpendendo animadvertit fieri adhuc posse ut id non obtineat, jacturam eius, quod cupit (§. 542.), tanquam eventu possibilem sibi repraesentat. Quamobrem cum jactura boni in numerum malorum sit referenda (§. 754. *part.* 1. *Jur. nat.*), opinione autem mali eventu possibilis concitetur metus (§. 822. *Psych. empir.)*; si sperans animum advertit ad possibilitatem boni obtinendi, atque animadvertit, fieri adhuc posse, ut id non obtineat, metus oritur, sicque spei, quae ideo nondum sublata est, sociatur.

Vulgo dici solet: spem non excludere omnem metum. Ast hoc simpliciter pro vero accipi non potest, nisi ita intelligatur, quod spes metum in sinu suo foveat, quatenus causa spei causam metus continet, ut metus spei potentia insit. Etenim spes concitatur opinione boni obtentu possibilis, metus opinione jacturae ejusdem eventu possibilis, prouti ex demonstratione liquet. Ast cum opinio de possibilitate boni obtinendi rationes saltem probabiles habeat, probabilitas autem formidinem oppositi non excludat; qui saltem putat fieri posse ut bonum obtineat, non minus fieri posse ut bonum non obtineat sibi persuadere potest. A potentia enim ad actum consequentia non valet (§. 171. *Ontol.*), ideoque nondum certum est bonum obtentum iri, quia non impossibile, ut non obtineat. Sane fieri potest, ut in utramque contradictionis partem prostent rationes probabiles, & quae in partem alterutram prostant sint fortiores, ideoque magis sit metuendum, ne obtineamus, quod cupimus, quam sperandum, ut id obtineamus. Ea, quae speramus, vel dependentiam quandam a nobis includunt, quatenus certis mediis opus est ex parte nostri, ut ea obtineamus, vel nullam dependentiam a nobis includunt, quatenus ipsi nihil ad-

hoc

hoc conferre possumus, ut obtineamus. Quamvis vero videri possit in casu priori facilius spei metum associari posse, quam in posteriori, id tamen certo affirmari nequit. Plurimæ enim sunt rationes, ob quas dubitationes circa possibilitatem obtinendi boni, quod speratur, oriuntur, pro diversitate subjectorum & circumstantiarum aliarum admodum variantes, nec eandem vim in facultatem appetendi & aversandi exerentes, ut facilius sit in casu dato, quam in genere judicium. Exempli loco esto in casu priori spes obtinendi officium, quod ambitur; in casu posteriori spes messis lætæ, aut pacis conservandæ. Metus subinde adeo exiguus est, ut vix ejusdem nobis simus conscii; interdum autem adeo invalescit, ut spem propemodum depellere videatur.

§. 551.

Fiducia metum excludit

Fiducia metum omnem excludit. Etenim fiducia oritur, si bonum nobis repræsentamus tanquam obtentu admodum facile (§. 802. *Psych. empir.*). Quamobrem cum non putemus fieri posse, ut idem non obtineamus, opinione autem jacturæ boni, quod speramus, eventu possibilis concitetur metus, qui spei sociatur vi demonstrationis præcedentis (§. 550.); fiducia metum omnem excludit.

Quanto major spes est, tanto minor est metus (*not.* §. 550.), ideoque spes in fiduciam abit, metu prorsus evanescente. Gradus spei dependet a facilitate boni obtinendi (§. 801. *Psych. empir.*), quæ si tanta videatur, ut dubitationem omnem excludat, fiduciæ locum facit. Fieri equidem potest, ut quædam rationes dubitandi adhuc supersint, sed eædem adeo leves videntur, ut attentionem nullam mereri videantur, aut prorsus contemnantur. Rationes istæ haud raro in perceptionibus confusis latent, ut minime appercipiantur, hoc tamen non obstante in appetitum sensitivum & aver-

aversationem sensitivam influunt. Ac ideo contingit, fiduciam quoque gradu differre (§. 802. *Psych. empir.*): quo minus enim rationes quædam assensum impellunt in partem contrariam, eo maior videtur facilitas boni obtendi. Non jam descendimus ad particularia, ideoque non inquirimus in rationes, quæ gignunt assensum in opinione facilitatis boni obtinendi, plurimum variantes, tum quatenus bonum obtinendum dependentiam quandam a nobis includit, tum quatenus possibilitas extrinseca intimus inspicitur, tum quatenus subjecta ad præbendum assensum magis minusve disposita sunt. Et vix opus esse videtur ut moneamus, fiduciam quoque versari circa liberationem a malo præsente & depulsionem futuri.

§. 552.

Metus a fuga dependet. Metus enim oritur, si malum absens nobis tanquam eventu possibile repræsentamus (§. 822. *Psych. empir.*). Enimvero qui sibi malum absens tanquam eventu possibile repræsentat, is ante sibi repræsentare id debet simpliciter, qua tale. Quoniam itaque fuga concitatur, si nobis malum absens simpliciter, qua tale repræsentamus (§. 818. *Psych empir.*); fuga metum præcedat necesse est, seu absque ea concipi nequit, consequenter ab ea dependet (§. 801. *Psych. empir.*). *Dependentia metus a fuga.*

Metuimus malum, quia idem fugimus. Et quamvis gradus metus dependeat potissimum a probabilitate mali adventuri (§. 821. *Psych. empir.*), gradus tamen fugæ a magnitudine mali dependens (§. 256.), simul in metum influit. Inde omnino est, ut nonnulli vehementer metuant malum, quod ut eveniat vix ullæ rationes probabiles prostant. Atque ideo in demendo metu probe discernendum, quod ab opinione magnitudinis mali venit, ab eo,

quod ab opinione adventus dependet. Sicuti autem fugæ quoque versatur circa amissionem boni præsentis; ita quoque eadem metus objectum est. Ceterum vide, quæ supra jam demonstravimus & annotavimus (§. 394.).

§. 553.

De cupiditate metui inclusa.

Metus cupiditatem includit. Qui enim malum metuit, id sibi repræsentat tanquam eventu possibile (§. 822. *Psych. empir.*). Quamobrem cum metus tendat ad malum futurum amoliendum (§. 396.), depulsio autem mali in numero bonorum sit (§ 756. *part. 1. Jur. nat.*), & opinione boni absentis cupiditas concitetur (§. 810. *Psych. empir.*); metus cupiditatem includit.

Cupiditatem metui inclusam aperte produnt, qui metuentes malum, ne id eveniat, optant. Naturale homini est, ut, quando malum evenire posse putat, ne id eveniat optet. Et quo major fuga est, a qua metus dependet (§. 552.), eo major quoque est cupiditas, quam metus includit, cumque perturbatio animi tota debeatur multitudini eorum, quæ in perceptionibus & appetitionibus atque aversionibus in unum confusis continentur, quemadmodum jam observavimus in anterioribus, metus quoque nunc magis, nunc minus animum perturbat.

§. 554.

Quando metui spes societur.

Si consideremus nondum certum esse, quod malum adventurum sit; metui spes sociatur. Si malum tanquam eventu possibile spectamus, metus oritur (§. 822. *Psych. empir.*). Enimvero quia malum evenire potest, propterea tamen nondum certum est, id eventurum esse (§. 171. *Ontol.*). Quamobrem si animum attendit metuens ad defectum hujus certitudinis, tanto facilius sibi persuadet fieri adhuc posse,

se, ne eveniat, quia metus cupiditatem includit, ut malum depellatur (§. 553.). Quodsi ergo consideremus nondum certum esse, quod malum eventurum sit; metui spes sociatur.

Atque tum inter spem ac metum quasi medii hæremus, quemadmodum etiam in spe accidit (§. 550.). Sicuti enim spei metus, ita metui spes accedit. Vulgo dicitur, metum non excludere spem: sed id eodem modo intelligendum, quo idem intelligendum esse de spe metum non excludente diximus (*not.* §. *cit.*).

§. 555.

Desperatio omnem spem excludit. Desperatio enim oritur, si nobis malum repræsentamus tanquam inevitabile (§. 825. *Psych. empir.*). Quoniam igitur desperans non putat; fieri posse, ut malum evitetur, spes autem metui sociatur, si consideremus nondum certum esse, quod malum eventurum sit (§. 554.); desperatio spem omnem excludit. *Desperatio omnem spem excludit.*

Opponitur desperatio, fiduciæ sicuti metus spei. Quemadmodum itaque fiducia metum omnem, ita desperatio spem omnem excludit, ideoque desperans dicit, sibi nullam spem superesse sive mali evitandi, sive boni obtinendi. Non obtinere bonum, quod cupimus, utique malum est (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*). Qui ergo putat bonum, quod cupit, a se obtineri non posse; is malum quoddam tanquam evitatu impossibile sibi repræsentat: hac autem opinione desperatio concitatur (§. 825. *Psych. empir.*). Erit autem tanto major desperatio, quanto major fuerit cupiditas, consequenter gradus desperationis dependet a magnitudine istius boni, quod obtineri non posse putatur (§. 256.). Eodem modo intelligitur, oriri quoque desperationem, si bonum præsens, quo fruimur, a nobis con-

servari non posse putamus, & huius quoque magnitudinem dependere a magnitudine boni.

§. 556.

De desperatione in pusillanimitate contenta. *Pusillanimitas desperationem includit.* Etenim pusillanimitas oritur, si quis impedimenta in prosequendo bono, quod cupit, obvia tanquam insuperabilia sibi repræsentat (§. 844. *Psych. empir.*), consequenter bonum, quod cupit, tanquam obtentu impossibile. Enimvero cum non obtinere bonum, quod cupit, in numerum malorum, quæ sibi obtingere possunt, referat (§. 754. *Part. 1. Jur. nat.*); dum bonum, quod cupit, sibi tanquam obtentu impossibile, malum quoque, quod fugit (§. 818. *Psych. empir.*), tanquam evitatu impossibile repræsentat. Quamobrem cum ex repræsentatione mali tanquam evitatu impossibilis oriatur desperatio (§. 825. *Psych. empir.*); pusillanimitas desperationem includit.

Utrumque affectum haud raro produnt, qui sibi persuadent, se bonum, quod vehementer cupiunt, obtinere non posse, seu non obtenturos esse: tum enim vultu & voce pusillanimitatem, verbis desperationem produnt. Ac idem quoque de ipsis aliorum est judicium, quando dicunt, eos adeo pusillanimes esse, ut animum despondeant. Equidem non diffiteor id vix ac ne vix quidem observari nisi in eo casu, in quo affectus sunt admodum vehementes; non tamen jam quæstio est de eo, quod observatu facile, sed de hoc, quod est. Attendendus saltem est animus ad ea, quæ in demonstratione continentur, per ea enim facile expiscari dabitur, quæ in animo alterius latent, vel etiam in suo, reductis nimirum perceptionibus confusis ad distinctas. Et in genere notare velim hoc modo experimenta instui posse in longe plurimis, quæ in Ethica demonstrantur, ut veritas eorum

eorum, quæ a priori demonstrata sunt, a posteriori confirmetur, sicque experientia rationi consona deprehendatur. Atque hæc experimenta revera sunt examina eorum, quæ in Ethica demonstrantur, & ad philosophiam moralem experimentalem spectant.

§. 557.

Desperatio pusillanimitatem includit. Desperatio enim oritur, si quis sibi malum tanquam inevitabile repræsentat, inprimis si simul idem sibi repræsentat tanquam intolerabile (§. 825. *Psych. empir.*). Enimvero qui putat, malum a se evitari non posse, is quoque sibi persuadet, bonum quoddam a se obtineri non posse, idque tanto majus, quanto intolerabilius ipsi videtur malum, cum evitatio mali in numerum bonorum referatur (§. 754. *part 1. Jur. nat.*), ideoque tanto majus bonum censeatur, quanto intolerabilius est malum, intolerabilitate nimirum ex magnitudine mali æstimata. Quoniam itaque pusillanimitas oritur, si quis impedimenta in prosequendo bono, quod cupit, obvia tanquam insuperabilia sibi representat (§. 844. *Psych. empir.*), consequenter opinione impossibilitatis boni obtinendi; desperatio pusillanimitatem includit.

De pusillanimitate in desperatione contenta.

Desperatio & pusillanimitas ita a se invicem dependent, ut si affectus unus oriatur alter quoque concitetur. Non tamen propterea existimandum est, quasi una eademque causa simul concitentur: habet enim uterque affectus causam sibi peculiarem, qua concitatur, nimirum desperatio opinionem mali evitatu impossibilis, aut saltem admodum difficilis, pusillanimitas opinionem boni obtentu impossibilis, aut saltem admodum difficilis. Et si accurate loqui velis, affectus isti non cooriuntur, sed unus præcedit, alter sequitur. Nimi-

rum si objectum fuerit bonum, ad quod obtinendum tendit appetitus sensitivus, consequenter quod cupimus, animadversa difficultate, aut impossibilitate boni obtinendi, pusillanimitas oritur, quæ suscitat perceptionem mali, quod in carentia boni istius consistit, atque tanquam inevitabile sese sistit, tumque desperatio accedit. Ex adverso si malum fuerit objectum affectus, circa quod versatur, animadversa difficultate, aut impossibilitate malum, quod fugit, evitandi, desperatio oritur, quæ suscitat perceptionem boni, quod in carentia mali istius consistit, & tanquam obtentu impossibile, aut saltem admodum difficile sistitur, tumque ad desperationem pusillanimitas accedit. Quemadmodum vero perceptiones boni & mali miscentur, ita etiam miscentur desperatio & pusillanimitas, & affectus mixtus perceptione confusa fovetur, quamdiu subsistit. Vide, quæ supra annotavimus, cum affectus enumeraremus de absentia in boni in numerum malorum & carentia mali in numerum bonorum relata (*not.* §. 536.). Terendum vero, quamvis affectus initio sigillatim suscitentur, eos tamen postea invicem permixtos subsistere, quamdiu durant, aut, si sibi mutuo repugnent, alternare.

§. 558.

De tristitia & desperatione in terrore contenta. *Terror tristitiam & desperationem continet.* Terror enim oritur, si malum ex improviso ingruit (§. 829. *Psych. empir.*). Malum ex improviso ingruens repræsentatur tanquam evitatu impossibile. Quamobrem cum opinione mali præsentis tristitia (§. 623. *Psych. empir.*), opinione autem mali tanquam evitatu impossibilis desperatio concitetur (§. 825. *Psych. empir.*); terror tristitiam & desperationem continet.

Magnitudo affectus non modo dependet a magnitudine mali ex improviso ingruentis (§. 256.), verum etiam ex eo, quod

quod spes omnis evitandi malum decollata sit, quod jam existere experimur. Produnt utrumque verba terrore concussi, quando ait se nunquam putasse, quod tantum malum sibi obtingere possit. Immo si per modum interrogandi verba hæc profert, iisdem simul admiratio in terrore latens indicatur (§. 294. *part. 1. Phil.pract. univ.*). Monuimus jam alias, *Ciceronem* terrorem facere speciem metus; sed cum metus oriatur, si malum nobis tanquam eventu possibile repræsentamus (§. 812. *Psych. empir.*), quatenus ex eo, quod evenit, id evenire posse intelligitur (§. 170. *Ontol.*), consequenter causa metus in causa terroris latet, concedi quidem potest, terrorem naturam metus participare quodammodo, non tamen esse speciem quandam metus, nisi quando periculum præter spem atque exspectationem imminet, quatenus nimirum causa existit malorum, quæ metuimus, aut cum malo præsente simul repræsentantur mala, quæ inde emergere possunt, veluti si incendium sæviens nos in terrorem conjicit, quod nos ad paupertatem, immo mendicitatem redactum iri putamus. Ut hæc agnoscamus, necesse saltem est animum attendi ad verba eorum, qui terroris, quo concussi sunt, rationem reddunt. Definivimus quoque terrorem per tristitiam (§. 827. *Psych. empir.*), non per metum, quoniam tristitia maxime se manifestat in hoc affectu (§. 828. *Psych. empir.*), & causa tristitiæ in oculos incurrit, præsens nimirum malum.

§. 559.

Horror a fuga dependet & quatenus nobis repræsentamus statum, in quo istiusmodi malum, quale horremus, nobis obtingeret, metum continet. Etenim horror oritur, si nobis repræsentamus malum arduum tanquam eventu possibile (§. 837. 832. *Psych. empir.*), consequenter quando horret animus, malum spectatur tanquam absens quod nos. Enimvero si malum spectatur tanquam absens quoad nos, seu quod a nobis

Dependentia horroris a fuga & de metu in eo Contento.

a nobis abeſt, fuga concitatur (§. 818. *Pſych. empir.*). Horror igitur a fuga dependet (§. 851. *Ontol.*). *Quod erat unum.*

Enimvero quando nobis repræſentamus ſtatum, in quo idem malum nobis obtingeret, id nobis repræſentamus tanquam eventu poſſibile. Quamobrem cum metus oriatur, ſi quod malum nobis tanquam eventu poſſibile repræſentamus (§. 822. *Pſych. empir.*); horror metum continet. *Quod erat alterum.*

Malum, quod omnium opinione arduum eſt, immo ideo horrendum dicitur, non tamen omnes horrent, etiamſi idem coram intueantur, aut emphatice deſcribi audiunt. Ratio alia non eſt, quam quod quidam ſibi repræſentant ſtatum, in quo malum hoc ipſis accideret, alii vero de eo non cogitant, nec id ad ſe referunt. Hinc ſi quis animum ſtatim advertit ad alias circumſtantias, quarum conſideratione ſuſcitantur affectus alii vehementes; horror nullus obſervatur, etiamſi alias ſit natura timidus, ideoque ad horrorem aliis proclivior. Quamobrem ſine metu horror non concipi ur, ac propterea quoque horrorem per metum definivimus (§. 837. *Pſych. empir.*). Magnitudo autem affectus a gradu fugæ dependet, qui a magnitudine mali venit (§. 256.). Atque propterea fuga maxime attendenda eſt in horrore.

§. 560.

De animoſitate a ſpe & cupiditate pendente.

Animoſitas a cupiditate & ſpe dependet. Qui enim animoſus eſt, difficultates obtinendi boni, quod cupit, tanquam ſuperabiles ſibi repræſentat, aut ſuperatu non prorſus impoſſibiles (§. 850. *Pſych. empir.*), conſequenter bonum, quod cupit, tanquam obtentu poſſibile. Quoniam itaque

itaque animositas sine cupiditate concipi nequit, cum ad bonum obtinendum, quod tanquam absens spectatur & cujus repræsentatione cupiditas concitatur (§. 810. *Psych. empir.*), cupiditas tendat (§. 385.); animositas a cupiditate dependet (§. 851. *Ontol.*). *Quod erat unum.*

Similiter quia bonum, quod cupit animosus, tanquam obtentu possibile sibi repræsentat, *per demonstrata*, spes autem oritur, si nobis bonum tanquam obtentu possibile repræsentamus (§. 799. *Psych. empir.*); animositas quoque a spe dependet. *Quod erat alterum.*

Idem jam aliter demonstravimus superius (§. 547.).

Quodsi ponamus, animosum bonum, quod cupit, sibi non repræsentare tanquam obtentu possibile, sed tanquam obtentu impossibile, ut nulla spes ejus obtinendi supersit, pusillanimitas orietur (§. 842. *Psych. empir.*), quæ desperationem includit (§. 556.), aut saltem cum spe cupiditatem abjiciet, consequenter boni obtinendi causa nihil faciet. Ast constat animosum alacriter prosequi bonum, quod cupit, nec quicquam intentatum relinquere, quod facere potest, spe obtinendi id, quod cupit. Quamobrem facile patet, sine cupiditate ac spe concipi non posse animositatem & animosum id, quod cupit, pro impossibili obtentu habere minime posse. Cupiditas animum addit ad difficultates, quantæcunque videantur, superandum, ideoque ab ea potissimum dependet vehementia affectus, & vehementia cupiditatis potissimum in causa est, ut non attendatur difficultatum superandarum magnitudo, sed ad colluctandum cum iis sese accingat animosus, eademque spem fulcit exigua licet probabilitate, immo propemodum nulla innixam.

§. 561.

De effectu acquiescentiæ in se ipso & gloriæ in animositate.

Si animosus opinatur, quod boni obtinendi causa a se fieri potest, bene fieri; acquiescentia in se ipso animositatem accendit. Quod si putet, ea, quæ facturus est, ab aliis approbatum & laudatum iri: gloria eandem inflammat. Etenim si animosus opinatur, quæ boni obtinendi causa facit, ea bene a se fieri; acquiescentia in se ipso oritur (§. 749. *Psych. empir.*). Quamobrem cum acquiescentia in se ipso sit stimulus ad bene faciendum, quando id a se fieri potest (§. 357.), animositas vero tendat ad alacritatem in bono obtinendo (§. 412.); si animosus opinatur, quod boni obtinendi causa facit, id bene a se fieri, acquiescentia in se ipso animositatem accendit. *Quod erat unum.*

Similiter si animosus putat, id, quod factum est, ab aliis approbatum & laudatum iri; benignum de factis suis aliorum judicium sibi promittit (§. 765. *Psych. empir.*). Quamobrem cum opinione benigni aliorum de factis nostris judicii gloria concitetur (§. 768. *Psych. empir.*), ea vero stimulus sit ad præclara præstanda absque ulla spe lucri (§. 771. *Psych. empir.*); gloria animositatem, quæ ad alacritatem in agendo tendit. (§. 412.), inflammat. *Quod erat alterum.*

Quemadmodum *Ovidius* canit: Magnum opus aggredior, sed dat mihi gloria vires; ita quoque recte dicitur, arduum opus aggredior, sed dat mihi acquiescentia in se ipso vires. Unde facile intelligitur, cum animosus opus alacriter aggrediatur, utrumque affectum alacritatem hanc augere, ideoque animositatem inflammare. Sane nisi hi affectus accedant, vix animositas capiet vires, quando superandæ sunt difficultates, quæ metum, immo horrorem pariunt.

riunt. Acquiescentia in se ipso & gloria vertunt attentionem a difficultatum superandarum magnitudine ac inprimis a periculo, quod eas superare tentanti minantur. Hoc ipso autem, quod hi affectus attentionem a difficultatum superandarum magnitudine avertunt, spem quoque fulciunt, ne collabatur.

§. 562.

Commiseratio ab amore & tristitia dependet, atque cupiditatem miserum a malo liberandi includit. Quod commiseratio præsupponat amorem, nec sine eo detur, alias jam ostendimus (§. 688. 689. *Psych. empir.*). Et quod in tristitia consistat, nec sine ea concipiatur, ex definitione ipsius nominali patet (§. 687. *Psych. empir.*). Quamobrem jam constat, commiserationem ab amore & tristitia dependere (§. 851. *Ontol.*). *Dependentia commiserationis ab amore & tristitia, & quod cupiditatem includat.*

Ostenditur etiam hoc modo. Si quis alterum amat, is eum considerat tanquam se ipsum (§. 659. *Psych. empir.*), consequenter malum, quo is affligitur, tanquam suum spectat, cumque idem aversetur (§. 590. *Psych. empir.*), consequenter ut abesset mallet (§. 250.), ipsum tanquam malo, quo affligitur, indignum spectat. Quamobrem cum commiseratio oriatur, si alterum indignum judicamus malo, quo affligitur (§. 695. *Psych. empir.*), opinione autem mali præsentis tristitia concitetur (§. 623. *Psych. empir.*); commiserationem ab amore & tristitia dependere patet (§. 851. *Ontol.*). *Quod erat unum.*

Commiseratio tendit ad liberandum alterum a miseria, aut, si id fieri non possit, ad eam sublevandam, vel leniendam (§. 333.). Quamobrem cum liberatio a miseria,

& ejus mitigatio ad numerum bonorum sit referenda (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*); qui alterius commiseratur, per modum boni absentis eandem sibi repræsentat. Quamobrem cum ex repræsentatione boni absentis nascatur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*); commiseratio cupiditatem miserum a miseria liberandi continet. *Quod erat alterum.*

Demonstrationes dependentiæ affectuum a se invicem non uno modo fieri possunt, prouti vel eorundem definitiones nominales, vel reales supponas. Ennmeratio eorundem non intelligitur sufficiens, nisi perpendatur, quot modis bonum, vel malum repræsentari possit, ut diversi mode commoveat appetitum sensitivum & aversationem sensitivam, unde fluunt definitiones reales (§. 536.), ac ideo in Ethica utilissimæ sunt definitiones reales, quibus suppositis cetera, quæ de affectibus demonstranda, inde deducenda sunt, immo ea ipsa, quæ definitiones nominales ingredi debent. Tum vero quæstio huc redit, quodnam affectui nomen sit tribuendum, ne ab usu loquendi recedamus. In Psychologia dedimus definitiones nominales & eorum realitatem demonstravimus, atque exemplis comprobavimus, inde autem reales deduximus. In demonstranda igitur dependentia affectuum a se invicem perinde est, sive ex definitionibus nominalibus, sive realibus eandem deducas, prouti commodius, vel consultius visum fuerit. Quando enim aliquid non uno modo demonstrari potest, nunc brevitatis, nunc evidentiæ habetur ratio, ut una alteri præferatur, nisi eam arripias, quam datæ circumstantiæ, a quibus facultatum animæ præsens usus dependet, primum offerunt, vel circumstantiæ præsentes eadem nos contentos esse jubent, veluti si tempus non permittat, ut inquiramus, num alio adhuc modo demonstrari possit, & deliberemus, quænam demonstratio alteri sit præferenda. Subinde etiam non desunt rationes, ut unum idemque pluribus modis demonstretur, aut alio

alio loco alia demonstratio addatur, quemadmodum exemplum habes in dependentia animositatis a spe & cupiditate (§. 560.). Dependentia commiserationis ab amore adeo manifesta est, ut vulgo agnoscatur, & unusquisque levi attentione eandem in se observet, quando alterius commiseratur. Tristitia vero ipsa huic affectui manifesto inest, nec occlusa latet, ut sine ea subsistere nequeat. Quamobrem qui alterius commiseratur, eandem in se sentit. Non vero jam quæstio est de nomine, sed de re, quæ isto nomine indigitatur. Etenim fieri potest, ut quis rem agnoscat, seu ejusdem sibi conscius sit, etiamsi hæreat, num hoc vel istud nomen eidem sit tribuendum: id quod in affectibus facillime contingit, etsi ex distinctis notionibus eosdem judices. Cupiditatem vero liberandi eum, cujus commiseremur, a malo, quo affligitur, facta commiserantis produnt, & qui alterius commiseratur, in se ipso sentit, eandemque verbis significat, ubi facta in potestate sua non sunt.

§. 563.

Dependentia invidiæ ab odio & tristitia, atque cupiditate in ea contenta.

Invidia ab odio & tristitia dependet, & cupiditatem infelicitatis alterius eundemque bono privandi & quo minus id obtineat impediendi continet. Invidiam ab odio dependere alias jam demonstravimus (§. 707. 708. *Psych. empir.*), cumque sine tristia non concipiatur (§. 705. *Psych. empir.*), eandem quoque a tristitia dependere patet, quatenus nimirum invidia non esset possibilis, nisi tristitia possibilis esset.

Ostendi vero idem potest etiam hoc modo. Invidia oritur, si alterum indignum judicamus bono, quo potitur, vel fruitur (§. 714. *Psych. empir.*), consequenter mallemus, si penes nos staret, ne eodem potiretur, vel eodem frueretur. Quoniam itaque hoc molestiam nobis cre-

at (§. 156.); ideo displicet, quod alter bono isto fruatur, aut frui debeat (§. 542. *Psych. empir.*), ac idem nobis repræsentamus per modum mali præsentis (§. 4.). Quamobrem cum odium concitetur, si quid in altero observamus, quod nobis displicet (§. 677. *Psych. empir.*), opinione autem mali præsentis concitetur tristitia (§. 623. *Psych. empir.*), causa invidiæ odium gignit & tristitiam, ideoque ab odio & tristitia dependet. *Quod erat unum.*

Enimvero invidia gignit cupiditatem infelicitatis alterius (§. 340.), consequenter ut alteri obtingant mala, quæ molestiam creant (§. 637. 569. *Psych. empir.*), cumque tendat ad alterum bono, quod ipsi invidemus, privandum, aut quo minus obtineat impediendum (§. 346.), ut is bono privetur & quo minus obtineat impediatur, respectu nostri per modum boni absentis, quod præsens esse mallemus, nobis repræsentamus, ideoque cupiditas oritur (§. 810. *Psych. empir.*). Patet itaque invidiam continere cupiditatem infelicitatis alterius, eundemque bono privandi & quo minus obtineat impediendi. *Quod erat alterum.*

Probe notandum est, ne quæ diversa sunt inter se confundantur, & ne hæc confusio scrupulum cuidam injiciat, odium, a quo invidia dependet, concitari posse vel eadem causa, qua invidia concitatur, vel alia quacunque. Quodsi odium jam extiterit, antequam invidiæ causa adsit, nimirum antequam alteri bonum quoddam obtingit, id nova causa accedente majores vires capit, ipsamque ideo invidiam auget. Semper tamen odium ante concitatur, quam invidia animum invadit, sit ita, quod tempusculo imperceptibili hanc præcedat, quando alterum odisse incipimus ob bonum, quod ipsi invidemus. Cupiditas autem infelicitatis alterius eumque privandi bono, aut quo minus id obtineat impe-

impediendi, ab invidia nunquam abest. Ast ne in dubitationem adducatur, quod in se satis manifestum est, cupiditatem istam intime perspicere debemus. Nimirum quem indignum judicamus bono, eundem dignum judicamus malo, ideoque cupiditas non modo intelligitur de malo privativo, quod in privatione boni consistit, quod alteri invidemus, sed de malo quocunque, quod creat molestiam voluptatem ex bono, quod alteri invidemus, percipiendam si non extinguentem, saltem imminuentem. Atque hinc ulterius facile intelligitur, non requiri ut invidens alteri bonum eundem eodem per se privare cupiat, aut si adhuc obtinendum, ipse impediat, quo minus obtineat; sed cupiditatem subsistere, etiamsi non extendatur ultra vota. Quamobrem objectum hujus cupiditatis sunt etiam, quæ casu quocunque funesto fiunt: quo contingente, ab invidente approbatur, quod factum est, ita ut cupiditas quasi ratihabeat, quod casu, aut ab alio quodam factum est. Nihil hic asseritur, quod non experiri detur, modo non otiosi rerum humanarum spectatores esse velimus, & talia a nobis monentur, ut aliorum attentionem in observando excitemus, ac ita vice cotis fungamur.

§. 564.

Ab invidia dependet irrisio. Qui enim alteri invidet bonum, eundem indignum eodem judicat (§. 712. *Psych. empir.*), consequenter dignum judicat malo, quod ipsi obtingit. Cumque homines mala quæcunque, quæ aliis obtingunt, iisdem vitio vertant, et propterea putent, quasi famam eorum lædant, quod tanquam a posteriori satis notum jam sumimus, ex eo autem, quod alterum iis dignum existimamus, quæ opinione nostra famam alterius quomodocunque lædunt, irrisio oriatur (§. 741. *Psych. empir.*); ab invidia irrisio dependet (§. 851. *Ontol.*). *Dependentia irrisionis ab invidia.*

Alias

Alias jam monuimus, alios ob malum, quo ipsos dignos putamus, non irrideri, nisi quatenus id famæ ipsorum adversum esse opinamur, siquidem vocabuli significatum strictiorem retinere velimus, quem eidem tribuit usus loquendi, nec eum ultrà eundem extendere lubeat, quemadmodum a nonnullis fieri solet (§. 742. *Psych. empir.*). Quod autem homines mala etiam physica promiscue aliis vitio vertant, quæ per se famæ ipsorum nihil detrahunt, noto notius est. Constat autem affectus sequi opinionem hominum, non vero niti veritate, quamdiu appetitus sensitivus non fuerit reductus ad consensum cum rationali, nec aversatio sensitiva ad consensum cum aversatione rationali. Quodsi hoc factum fuerit, nec alteri invidebimus sua bona, nec eum irridebimus, si mali quidpiam eidem accidit. Dantur etiam, qui irrisionem restringunt ad malum levius, quod videant ob malum levius alios irridentes non tamen eosdem irridere, si grave quoddam ipsis accidat. Sed habet ipsa invidia suos gradus, qui cupiditatem mali alterius restringunt, ac dantur præterea causæ aliæ, quæ invidum ab irrisione avertunt, si malum fuerit gravius.

§. 565.

Quando irrisio ab invidia maxime dependeat. Quoniam *irrisio* ab invidia dependet (§. 564.), ex eo autem oritur, quod alterum iisdem dignum judicamus, quæ opinione nostra famam ejus lædunt, vel eidem quomodocunque adversantur (§. 741. *Psych. empir.*); eadem *ab invidia maxime dependet, si quis alteri famam invidet.*

Exemplum habemus in eruditis, qui plus in moribus deficiunt, quam in literis profecerunt, & famam aliis invidentes eos publice deridendos aliis propinant, ut vel famæ, quam habent, maculam adspergant, vel impediant, ne famam consequantur. Irrisores istiusmodi longe plurimos alit Germania nostra, ut verbis opus non sit, ubi rerum testi-

testimonia quotidiana adsunt. Irrisionem hanc alit literarum, quæ dicuntur, elegantiorum abusus, quo mirifice sibi placent levis, ne dicam abjecti animi homines. Cumque sibi persuadeant fore, ut, quemadmodum sibi placent, ita quoque placeant aliis, gloria ad irrisionem eos stimulat (§. 769. *Psych. empir.*). Multum in opinionibus hominum non modo inane inest, sed etiam pravi, iis præsertim, quibus affectus concitari solent.

§. 566.

Irrisio ab odio dependet & cupiditatem lædendi famam alterius continet. Irrisio enim oritur, si quis alterum dignum iis existimat iis, quæ famam ejus lædunt, consequenter malis, quæ famæ adversa opinatur (§. 741. *Psych. empir.*), ideoque malum alterius, consequenter quod eidem tædia creare potest (§. 569. *Psych. empir.*), appetit. Enimvero qui tædia alterius appetit, eum odit (§. 669. *Psych. empir.*). Irrisio itaque ab odio dependet (§. 851. *Ontol.*). *Quod erat unum.*

Dependentia irrisionis ab odio & de cupiditate in ea contenta.

Tendit autem irrisio ad detrahendum famæ alterius & labefactandam gloriam ejus (§. 350.). Quamobrem respectu sui bonum existimat, ut alterius fama lædatur (§. 893. *Psych. empir.*), consequenter cum hoc bonum sibi repræsentet tanquam absens, quatenus nimirum quid judicent alii sibi nondum innotuit, ex repræsentatione autem boni absentis quod præsens esse mallemus, cupiditas oritur (§. 810. 805. *Psych. empir.*); irrisio cupiditatem continet. *Quod erat alterum.*

Non est, quod excipias, non infrequens esse, ut derideantur homines prorsus ignoti, quibus malum quoddam obtingit, quod famam quomodocunque offendit. Etenim si curatius omnes circumstantias consideres, deprehendes

adesse quædam, quæ odium quoddam tacite concitant, aut universale quoddam odium occlusum in animo latebit, quod in præsenti excitatum in appetitum sensitivum influit. Irrisior vero cupiditatem detrahendi famæ alterius prodit, quod malum, alterius, quo delectatur, in malam partem vertit, idemque divulgare studet, ita ut si casus contingat nullo modo a nobis dependens, alter tamen eundem meruisse dicatur propter facta mala, aut vitia, quæ ipsi imputantur. Magis manifesta hæc evadent suo loco, quando de vitiis sumus acturi: id quod de aliis quoque affectibus tenendum. Effectus nimirum affectuum non clarius elucescunt, quam ex eorum in vitia influxu: sunt enim vitiorum alimenta.

§. 567.

Cur irrisio sine gaudio non concipiatur.

Irrisio sine gaudio non concipitur. Etenim cum irrisio tendat ad detrahendum famæ alterius (§. 350.), mala autem, quæ alteri obtingunt, famæ ipsius adversa putat irrisor (§. 741. *Psych. empir.*), causam læsionis famæ præsentem agnoscit. Irrisionem famæ alterius cum respectu sui in numerum bonorum referat, *per demonstrata in propositione præcedente n. 2.* opinione autem boni præsentis concitetur gaudium (§. 624. *Psych. empir.*); irrisio sine gaudio non concipitur.

Ideo irrisionem per gaudium definivimus, utpote gaudii speciem, vi demonstrationis præsentis. Irrisores id in votis habent, ut aliorum famæ labes adspergatur, occasione itaque detrahendi famæ aliorum oblata bonum quoddam est, quod appetunt. Ejus itaque participes facti gaudent. Irrisores delectari malo alterius, nemo in dubium vocat, ita ut ipsorum gaudium vulgo agnitum in affectuum numerum fuerit relatum. Ast cum gaudium concitetur opinione boni præsentis, ostendendum erat, quomodo repræsentatione mali præsentis gaudium concitari possit. Irrisoribus paulo ante accensuimus litteratos, qui ut famæ aliorum detrahant

eos

eos publice deridendos aliis propinant. Quantum vero lætentur, si sibi persuadent, iniquis suis ac sæpe ridiculis censuris aliorum famæ detractum iri; inde satis intelligitur, quod lætabundi aliis narrent censuras suas, ut, quando in lucem publicam prodierint, ad eas legendas eos commoveant. Testantur idem, qui sese iisdem associant, ipsorumque censuris, quibus maculam adspergere conantur aliorum famæ, delectantur easque divulgare omni animi contentione conantur. Immo displicet utrisque, si cordatiores ausus istiusmodi temerarios improbant non sine justa indignatione, cum id intentioni ipsorum adversetur.

§. 568.

Acquiescentia in se ipso sine gaudio non concipitur, amorem sui alit & cupiditatem recte faciendi continet. Acquiescentia in se ipso oritur, si facta nostra nobis tanquam bona repræsentamus (§. 751. *Psych. empir.*). Quoniam itaque boni præsenti opinione gaudium concitatur (§. 624. *Psych. empir.*); sine gaudio acquiescentia in se ipso concipi nequit. *Quod erat primum.*

Dependentia acquiescentiæ in se ipso a gaudio & amore ac cupiditate in ea contentis.

Enimvero cum ex eo, quod bene seu recte a nobis factum putamus, voluptatem percipiamus (§. 750. *Psych. empir.*), id nobis placet (§. 542. *Psych. empir.*). Quamobrem cum amor oriatur, si quod nobis placet in altero observamus (§. 654. *Psych. empir.*), nosmetipsos quoque ob bene seu recte facta a nobis amamus. Acquiescentia igitur in se ipso amorem sui alit. *Quod erat secundum.*

Denique cum acquiescentia in se ipso tendat ad bene ac recte faciendum, quod faciendum in posterum (§. 357.); qui in se ipso acquiescit, in posterum facienda sibi

per modum boni absentis repræsentat. Quamobrem cum hac absentis repræsentatione concitetur cupiditas (810. *Psych. empir.*); acquiescentia in se ipso continet cupiditatem recte faciendi. *Quod erat tertium.*

Definivimus acquiescentiam in se ipso per gaudium, cum utique gaudii species sit (§. 749. *Psych. empir.*), & quod bene factis gaudeamus, demonstravimus (§. 750. *Psych. empir.*), ut constaret definitionis nominalis realitas. Cum vero in Ethica potissimum attendantur definitiones reales, quibus continetur enumeratio affectuum (§. 536.), in præsenti ex ipsis definitionibus acquiescentiæ in se ipso & gaudii realibus demonstrare voluimus, illam sine hoc concipi non posse. Quod amor sui eodem modo concitetur, quo amor alterius, nemo est qui dubitat. Et si quis scrupulosior fuerit, quam ut admittere velit definitionem, quæ de amore alterius loquitur, ad amorem sui ipsius trahi; is perpendat, quæ alias jam monuimus, in moralibus ac inprimis quando de affectibus sermo est, hominem se spectare tanquam diversum a se ipso. Ceterum in se ipso acquiescens amorem sui haud raro prodit, ut in oculos omnium incurrat: unde etiam dicere solemus, quod amori sui ipsius nimium indulgeat is, cui ea, quæ facit, nimium placent. Videmus quoque in se ipso acquiescentem fovere cupiditatem in posterum similiter agendi, eandemque in nobis ipsis observamus levissima attentione, ita ut si alii inique reprehendant, quæ recte facta putamus, in posterum non aliter facere cupiamus. Inde est, quod dicere solemus, si adhuc faciendum esset, quod factum, nos non aliter facturos esse. Dulcedinem hujus affectus prædicat *Cartesius* & quod recte prædicet demonstravimus (§. 764. *Psych. empir.*), ipsimet eandem satis experti sumus. Quamobrem cum hic ipse affectus magnum momentum habeat in philosophia morali; omnem quoque operam dare debemus, ut eundem intimius perspiciamus.

§. 569.

§. 569.

Acquiescentia in seipso gloriam suscitat, quamprimum facta, illius causa, ad judicium aliorum referuntur. Etenim acquiescentia in seipso oritur, si facta nostra nobis repræsentamus tanquam bona (§. 751. *Psych. empir.*). Quodsi ergo animum subit cogitatio de aliis, quid de factis sint judicaturi, cum nobis facile persuadeamus fore ut etiam alii judicaturi sint, bene ac recte a nobis factum esse, quod fecimus hac vero opinione gloria concitatur (§. 769. *Psych. empir.*); acquiescentia in seipso gloriam suscitat quamprimum facta, illius causa, ad judicium aliorum referuntur.

Quando acquiescentia in se ipso gloriam suscitet.

Monuimus jam alias, fieri posse, ut uterque affectus conjungatur, &, si vel maxime in unum confundantur, utrumque tamen ab altero manere distinctum, & propriam sibi retinere naturam, quemadmodum in qualitatibus quoque sensibilibus contingit. Quamobrem hic ostendendum erat, quomodo contingat, ut gloria sit individua comes acquiescentiæ in seipso & eidem societur. Nec est, quod hæreamus in eo, quod benignum de actis nostris judicium nobis promittamus ab aliis, quæ ipsi bona & recta judicamus. Quamvis enim experientia constet, de iis quoque, quæ bene ac recte a nobis facta sunt, male sentire alios, eadem tamen magistra docemur, non deesse alios, qui benignum de iis judicium ferunt, aut, si desint in præsenti, non defuturos in posterum. Quamobrem vix concipi potest casus, in quo quis sibi persuadet, ea, quæ a se bene ac recte facta putat, a nemine, neque in præsenti, neque in futuro tempore agnitum iri. In præsenti plurimæ sunt rationes, cur merita aliorum non agnoscantur, aut, si vel maxime agnoscantur, sinistris tamen aliorum judiciis exposita sint; rationes istæ plerumque tales sunt, quæ futuro tempore cessant. Haud infimum locum hic tenet invidia, quæ

post mortem si non semper, saltem plerumque cessat: studio dico, non semper. Fieri enim solet, ut homines, qui supra omnes eminere volunt, mortuis quoque invideant laudem, quam merentur, ideoque ipsorum merita vel extenuent, vel bene & recte facta in malam partem interpretentur, cum nihil tam bene ac recte fieri possit, quod a malevolis iniqua interpretatione in pejus verti non possit. Non tamen seculum aliquod fingere licet, in quo omnino omnes hoc vitio laborant, si vel maxime grassetur instar pestis, quæ quantumcunque sæviat, non tamen inficit omnes. Et quia benigna aliorum de factis nostris judicia nobis placent, eaque optamus; quod maxime cupimus, id maxime credimus.

§. 570.

Gloria in quo consistat. *Gloria in gaudio consistit.* Gloria enim oritur, si facta nostra ab aliis bona existmari putamus (§. 769. *Psych. empir.*). Quodsi jam experimur benignum de iis aliorum judicium, id tanquam bonum quoddam præsens nobis repræsentamus: quodsi vero saltem confidimus fore, ut alii de eo, quod fecimus, benignum judicium laturi sint, statum istum, in quo id experturi sumus aut saltem eveniet, quod fore confidimus, nobis repræsentantes, illud denuo per modum boni præsentis nobis repræsentamus. Quamobrem cum repræsentatione boni præsentis concitetur gaudium (§. 624. *Psych. empir*); gloria in gaudio consistit.

Affectum, quem gloram dicimus, oriri, sive benignum aliorum judicium experiamur, sive idem saltem nobis polliceamur, experientia docet, & eadem magistra discimus nos in utroque casu gaudere. Quando vero facta nostra referimus ad opinionem aliorum, sicuti certum subjectum non specta-

spectamus, ita quoque ad tempus animum non advertimus. Huic itaque affectui adhuc locus est, etiamsi supponamus post obitum demum nostrum extituros quosdam, qui bene ac recte a nobis facta agnituri atque laudaturi sunt. Negari equidem non potest, pro diversitate istorum casuum gradum affectus nunc esse majorem, nunc minorem; sed jam non quæstio de gradu, sed de existentia affectus sermo est. Definivimus gloriam per gaudium (§. 765. *Psych. empir.*), & realitatem hujus definitionis a priori evicturi demonstravimus, opinione benigni judicii aliorum de factis nostris gaudium concitari (§. 766. *Psych. empir.*). Ast hic ex definitione reali ostendendum erat, gloriam in gaudio consistere. Ceterum etsi hic brevitatis saltem causa factorum saltem bonorum ad opinionem aliorum relatorum mentionem fecimus; alias tamen jam monuimus affectum hunc extendi ad bona quæcunque alia ad aliorum opinionem relata.

§. 571.

Si benignum aliorum judicium adhuc expectamus, gloria a fiducia, aut saltem a spe dependet. Etenim si benignum aliorum judicium adhuc expectamus, tum idem nobis vel tanquam bonum certo obtinendum, vel tanquam bonum obtentu possibile repræsentamus, ita tamen ut probabilitas obtinendi major videatur probabilitate non obtinendi. Quamobrem cum opinione boni certo obtinendi concitetur fiducia (§. 802. *Psych. empir.*), opinione autem boni eventu possibilis spes concitetur (§. 800. *Psych. empir.*); si benignum aliorum judicium adhuc expectamus, gloria a fiducia, aut saltem a spe dependet. *Dependentia a fiducia & spe.*

Gloria plerumque a fiducia dependet, raro saltem a spe, tumque spes ad fiduciam propius accedere debet, ut metui, qui eidem sociatur, prædominetur, aut is non attendatur, cum nullæ rationes probabiles in contrarium cogitationem nostram

nostram subeant. Quemadmodum vero metus spem non extinguit, etsi eidem societur, ita quoque gloria ab illa dependens non extinguitur,

§. 572.

Dependentia gloriæ ab acquiescentia in se ipso.

Si benignum aliorum judicium adhuc expectatur, gloria ab acquiescentia in seipso dependet. Gloria enim excitatur opinione benigni aliorum de factis nostris, aut nobis judicii (§. 769. 765. *Psych. empir.*). Enimvero qui putat alios de factis suis, vel se bene judicaturos; is ea, quæ fecit, bene a se facta opinatur. Quamobrem cum acquiescentia in se ipso oriatur, si facta nostra nobis tanquam bona repræsentamus (§. 751. *Psych. empir.*); si benignum aliorum judicium adhuc expectamus, gloria ab acquiescentia in se ipso dependet.

Fieri non potest, ut quis sibi persuadeat, alios de se & factis suis bene judicaturos, si ipsemet de seipso & factis suis male sentit, aut saltem veretur, ne male, aut minus recte factum sit, quod fecit. Quamobrem nec fieri potest, ut gloria concitetur judicio aliorum, quod expectatur, nisi ante concitata fuerit acquiescentia in seipso. Poteramus propositionem præsentem per modum corollarii inferre ex eo, quod paulo ante demonstravimus, scilicet quod acquiescentia in seipso gloriam suscitet, quamprimum facta illius causa ad opinionem aliorum referimus (§. 569.): tum enim benignum aliorum judicium gloriæ causa adhuc expectatur. Ut tamen veritas propositionis præsentis evidentius constaret, eandem indepenter ab illa demonstrari consultum duximus.

§. 573.

De cupiditate in gloria contenta.

Gloria continet cupiditatem felicitatis conservandæ & bene ac recte faciendi quod faciendum est. Gloria enim tendit ad conservan-

servandam felicitatem & ad recte faciendum, quod faciendum est (§. 371.). Quamobrem qui huic affectui indulget, is conservationem felicitatis & studium recte faciendi sibi repræsentat per modum boni absentis. Quoniam itaque opinione boni absentis concitatur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*); gloria continet cupiditatem felicitatis conservandæ & bene ac recte faciendi, quod faciendum est.

Status, quo affectui præsenti indulgemus, spectatur tanquam absens, quatenus consideratur tanquam in posterum continuandus. Et ut ita consideretur, ipsa dulcedo hujus affectus in causa est, quæ in continuationem ejusdem attentionem convertit. Status continuatio a bene ac recte in posterum agendi studio dependet, ideoque cupiditas felicitatem conservandi excitat cupiditatem bene ac recte faciendi, quod in posterum faciendum est. Nascuntur nobis inconsultis perceptiones & appetitiones ac aversiones ex se invicem, & philosophi est explicare, quomodo & quænam nascantur.

§. 574.

Pœnitentia in tristitia consistit. Etenim pœnitentia oritur, si ea, quæ fecimus, nobis repræsentamus tanquam male, aut minus recte facta, seu opinione mali a nobis patrati concitatur (§. 759. *Psych. empir.*). Quamobrem cum facta mala arguant mala nobis inhærentia, cum quoad facultates cognoscendi, tum quoad facultates appetendi & aversandi, itemque statum ejus repræsentent tanquam malum, quatenus nos obnoxios fecimus malis ex actionibus malis consequentibus, vel periculo eorum nos exposuimus; qui malum a se patratum sibi repræsentat, multa mala tanquam præsentia sibi repræsentat. Enim-

Pœnitentia tristitiæ species.

vero opinione mali præsentis tristitia concitatur (§. 623. *Psych. empir.*); pœnitentia igitur, quæ mali a nobis patrati opinione concitatur, in tristitia consistit.

Pœnitentiam per tristitiam definivimus (§. 755. *Psych. empir.*), & realitatem ejus evicturi ostendimus mala a se patrata sibi repræsentantem contristari debere (§. 756. *Psych. empir.*). Ast cum tristitia oriatur ex repræsentatione mali præsentis (§. 623. *Psych. empir.*), malum vero a nobis patratum sit præteritum; ne circa definitionem realem tristitiæ dubium oriatur enumerationi affectuum adversum (§. 536), ostendendum hic erat, quod tristitia, in qua consistit pœnitentia, non aliter quam malorum præsentium repræsentatione concitetur quamvis acutiores ex demonstrationibus alias datis (§. 756. 758. *Psych. empir.*), id per se videre poterant. Equidem constat animum pœnitentis potissimum torqueri malis, quibus se obnoxium reddidit, veluti metu pœnæ, quando talis metuenda; non tamen propterea excludenda sunt mala facultatibus animæ inhærentia, quæ produnt facta, quamvis in perceptione confusa latentia non appercipiantur. Constat enim ex anterioribus, eadem in actus aversationis sensitivæ influere, atque affectum reddere vehementiorem. Immo quando pœnitens ad objectum affectus animum attendit, eundem quoque sibi conscius efficitur, & verbis eundem prodit. Nihil itaque a nobis in demonstratione sumitur, quod experientiæ repugnat.

§. 575.

De fuga infelicitatis & cupiditate factum infectum reddendi. *Pœnitentia continet fugam infelicitatis & cupiditatem factum infectum reddendi, & malo patrando in posterum abstinendi.* Pœnitentia enim tendit ad depellendam infelicitatem (§. 363.), consequenter se liberandi a molestia, sive tædiis, quibus torquetur animus (§. 637. *Psych. empir.*). Quoniam itaque

que pœnitens istiusmodi statum, qualis præsens est, pro tempore futuro sibi repræsentat tanquam malum adhuc absens, quod abesse cupit, ex repræsentatione autem mali fuga oritur (§. 818. *Psych. empir.*), pœnitentia fugam continet infelicitatis. *Quod erat primum.* *di & a malo patrando abstinendi in pœnitentia contenta.*

Enimvero quem pœnitet, is factum infectum reddere mallet (§. 761. *Psych. empir.*). Quoniam igitur, si hoc fieri posset, a tædiis, quibus torquetur animus, liberaretur, sublata quippe eorundem causa, liberatio vero ab istis tædiis in numerum bonorum referatur (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*); per modum boni absentis, quod præsens esse mallet, sibi repræsentat, ut factum infectum reddatur. Quamobrem cum hac repræsentatione concitetur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*); pœnitentia cupiditatem factum infectum reddendi continet. *Quod erat secundum.*

Denique pœnitentia tendit ad propositum id, cujus pœnitet, posterum non faciendi (§. 363.), consequenter a malo abstinendi (§. 759. *Psych. emir.*). Quoniam itaque illum statum, quo animus liber est a tormentis ob mala patrata, pœnitens sibi tanquam bonum repræsentat (§. 4.), consequenter etiam abstinentiam a malo, tanquam medium eum obtinendi, repræsentatione autem boni absentis cupiditas concitatur (§. 810. *Psych. empir.*); pœnitentia cupiditatem a malo patrando in posterum abstinendi continet. *Quod erat tertium.*

Pœnitentiam esse affectum molestissimum, jam alias ostendimus, tam a priori, quam a posteriori (§. 758. *Psych. empir.*), utut pro diversa mali, cui obnoxium se fecit pœnitens magnitudine, nunc magis, nunc minus molestus sit (§. 256.). Constat etiam affectum hunc perennare, quatenus memoria male facti durat, ut ex improviso resuscitetur. Hominem itaque infelicem reddit. Statum vero suum dum intuetur

pœnitens, eundem ſpectat vel tanquam præſentem, quatenus tædiis jam actu torquetur, vel tanquam abſentem, quatenus prævidet, pœnitentia reſuſcitata, eundem in poſterum rediturum. Quamobrem ſi eundem ſpectat tanquam rediturum, malum quoddam abſens ſibi repræſentat, fugæ cauſam, & quatenus liberationem a præſente & evitationem futuri ſpectat, bonum quoddam abſens ſibi repræſentat, cupiditatis cauſam. Enimvero ſi appetitus fertur in finem, nimirum liberationem a malo præſente & evitationem futuri, neceſſe eſt ut etiam feratur in medium. Ac ideo excitatur cupiditas factum infectum reddendi, ut cauſa moleſtiarum ſublata tollerentur moleſtiæ, quamvis cum id impoſſibile ſit ultra vota non extendatur, & cupiditas a malo in poſterum abſtinendi, quamvis poſtea vincatur ab affectibus aliis, quando patrandi occaſio offertur. Nihil hic aſſerimus, quod experiri non poteramus, modo ad ea, quæ experientia offert, attentionem & acumen ſufficiens afferamus: ſatis enim conſtat de eadem re non omnes eadem obſervare.

§. 576.

Dependentia pudoris a pœnitentia.

Quamprimum pœnitens factum ad aliorum opinionem refert, pudore ſuffunditur. Quem enim facti pœnitet, is ſibi hoc tanquam malum, aut minus rectum repræſentat (§. 759. *Pſych. mpir.*). Quodſi ergo hoc factum ad aliorum opinionem refert, aliorum cenſuram ſibi repræſentat. Quamobrem cum ex hac repræſentatione naſcatur pudor (§. 779. *Pſych. empir.*); quamprimum pœnitens factum ſuum ad aliorum opinionem refert, pudore ſuffunditur.

Qui famæ ſuæ amans eſt, facta ſua ad aliorum opinionem ſtatim refert, quando ejusdem pœnitet. Eſt autem hominibus natura inſitus aliquis famæ amor, ut ideo contemtum ſui & convicia ferre non poſſint atque iis iraſcantur,

tur, qui male facta ipsis objiciunt. Equidem fieri potest, ut is supprimatur affectibus aliis prædominantibus, non tamen prorsus extingvitur. Et propterea pessimi hominum habentur, qui omnem prorsus pudorem exuerunt. Pudor itaque perpetuus fere pœnitentiæ comes est, quamvis subinde quasi in fundo lateat. Supra vero jam ostendimus, quando ad pœnitentiam accedat odium facti (§. 364.), & quando is, quem facti pœnitet, sibimetipsi indignetur, aut prorsus irascatur (§. 365.).

§. 577.

De metu & cupiditate celandi factum ad pœnitentiam accedente.

Quando pœnitens veretur, ne factum aliis innotescat; metus nascitur, ac inde porro cupiditas celandi factum. Etenim quando pœnitens veretur, ne factum aliis innotescat; is sibi tanquam malum repræsentat, ut factum suum ad notitiam aliorum perveniat: malum vero hoc adhuc absens esse, per se patet, quippe quod aliter spectari nequit, quam tanquam futurum & eventu possibile. Enimvero opinione mali eventu possibilis concitatur metus (§. 822. *Psych. empir.*). Quamobrem si pœnitens veretur, ne factum aliis innotescat, metus nascitur. *Quod erat unum.*

Enimvero metus cupiditatem includit, malum scilicet, quod metuimus, evitandi (§. 553.). Quamobrem si pœnitens metuit, ne factum, cujus ipsum pœnitet, aliis innotescat, consequenter si fieri posse opinatur, ut ad aliorum notitiam perveniat; cupiditas celandi factum accenditur. *Quod erat alterum.*

Supponit utique metus pudorem, si quis nolit maculam adspergi famæ suæ. Dantur vero etiam causæ aliæ, cur quis nolit, factum suum aliis innotescere, veluti si pœnam incurrit, aut damnum quoddam inde emergit. Quamob-

rem saltem diximus, pœnitentem vereri, ne factum aliis innotescat: ut autem vereatur, ne hoc fiat, requiruntur rationes, ob quas factum suum aliis, aut certis quibusdam innotescere nolit, & quod hoc fieri possit, sibi persuadere debet. Etenim tum sibi malum tanquam eventu possibile repræsentat, quod ne præsens fiat mavult. Quoniam vero depulsio hujus mali dependentiam a nobis includit; si ad hanc animus attenditur, alii porro nascuntur affectus a metu ac spe originem ducentes, quemadmodum facile per se videbit, qui ea ad animum revocat, quæ in anterioribus demonstrata sunt. Verum enimvero hæc probe consideranda sunt, ubi ratio vehementiæ pœnitentiæ reddenda, quæ pro diversitate circumstantiarum plurimum variat.

§. 578.

Pudor num species tristitiæ sit.

Pudor in tristitia consistit. Quem enim pudet malum quod fecit, vel quod sibi esse opinatur (§. 779. *Psych. empir.*); is malum quoddam sibi præsentat. Quamobrem cum opinione mali præsentis concitetur tristitia (§. 623. *Psych. empir.*); pudor in tristitia consistit.

Idem jam aliter demonstravimus, realitatem definitionis nominalis pudoris, quippe quem per tristitiam definivimus (§. 774. *Psych. empir.*), evicturi (§. 775. *Psych. empir.*). Cur vero hic aliter adhuc ostendamus, ratio eadem, quam in anterioribus jam dedimus. Non est quod objicias, tristitiam non apparere in omni pudore. Dantur enim tristitiæ plures species, quæ a se invicem differunt, quemadmodum coloris rubri, aut dulcedinis, sicuti mala omnia non sunt prorsus eadem & pro diversitate sua diversimode commovent appetendi atque aversandi facultatem. Accedit, quod pro diversitate circumstantiarum pudori associentur affectus alii complures, quibus tristitia, in qua pudor consistit,

ſtit, modificatur, ut novam quandam induat formam. Alia, quæ adhuc dubium quoddam movere poterant, rejicimus in alium locum.

§. 579.

Pudor continet cupiditatem delendi memoriam facti, quod nos pudet, si aliis jam innotuit, & metum, ne aliis innotescat, & te ac metu cupiditatem id celandi, si nondum innotuit. Etenim pudor tendit ad delendam memoriam facti, quod nos pudet (§. 375.), utique ſi aliis jam innotuit, quod per ſe patet. Deletionem igitur memoriæ facti pro bono habet (§. 156.); quod abſens eſſe, per ſe patet. Quamobrem cum opinione boni abſentis cupiditas concitetur (§. 810. *Pſych. empir.*); pudor continet cupiditatem delendi memoriam facti, quod nos pudet. *Quod erat primum.* *De cupiditatibus in pudore contentis.*

Quodſi malum, quod nos pudet, aliis nondum innotuerit; cum nihil ſit tam tectum, quin detegatur, tanquam malum eventu poſſibile nobis repræſentamus, ut ad aliorum notitiam id perveniat. Quoniam itaque opinione mali eventu poſſibilis metus concitatur (§. 822. *Pſych. empir.*); ſi malum, quod nos pudet, aliis nondum innotuerit, metum pudor continet. *Quod erat ſecundum.*

Tendit autem pudor ad factum, quod aliis nondum innotuit, aliorum notitiæ ſubtrahendum (§. 375.), conſequenter idem celandum. Quamobrem cum occultatio facti ſpectetur tanquam bonum abſens, opinione autem boni abſentis cupiditas concitetur (§. 810. *Pſych. empir.*); pudor cupiditatem celandi factum continet. *Quod erat tertium.*

Ex cupiditate delendi memoriam facti & factum celandi pro varietate circumſtantiarum alii adhuc naſcuntur affectus, præ-

præsertim si utrumque consideretur quoad dependentiam a nobis. Sed ut de his dicamus, vix opus esse videtur, tum quod ex iis, quæ in anterioribus demonstrata sunt, facile intelligantur, tum quod suo loco plura de iisdem dicenda erunt. Nascitur cupiditas celandi factum ex ipso metu (§. 553.), quem supponit, ut etiam ex eo, quod metus contineat cupiditatem, evitandi scilicet malum, quod metuimus, demonstrari possit, pudorem continere cupiditatem celandi factum, quod nos pudet.

§. 580.

Quando pœnitentia pudoris comes.

Factorum, quæ nos pudet, nos etiam pœnitet. Pudor enim oritur, si persuasi simus, malum, quod fecimus, innotuisse aliis, aut cogitemus, id aliis innotescere posse (§. 779. *Psych. empir.*). Quod igitur fecimus tanquam male aut minus recte factum nobis repræsentamus. Quamobrem cum opinione mali a nobis perpetrati pœnitentia oriatur (§. 759. *Psych. empir.*); si quod fecimus, id nos pudet, ejusdem etiam nos poenitet.

Equidem non diffitemur, dari nonnullos, quos factum pudet, ejusdem tamen non pœnitet. Ast tum affectus alii vehementiores pœnitentiam vincunt, quam tamen etsi momentaneam subinde suscitat pudor, quando animum nimis inquietat. Ceterum hic supponitur, pudore suffundi animum, antequam pœnitentia oriatur, ac tum imprimis, quando rationem famæ habemus, utut malo delectemur, aut si præter expectationem de eo, quod fecimus, male judicant alii, nos vero veritatem judicii agnoscimus. Propositionem vero præsentem alias jam aliter ostendimus, atque a posteriori confirmavimus (§. 783. *Psych. empir.*).

§. 581.

Dependentia cupiditatis

A gratitudine dependet cupiditas bene faciendi benefactori. Etenim graditudo tendit ad promovendam felicitatem & depel-

depellendam infelicitatem benefactoris (§. 379.) & ad bonum bono referendum (§. 381.). Quoniam igitur beneficia consistunt in bonorum collatione & malorum depulsione (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*); gratus beneficia benefactori præstanda sibi repræsentat per modum boni absentis. Quamobrem cum opinione boni absentis concitetur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*); si quis gratum habet erga benefactorem animum, cupiditas inde oritur, consequenter cupiditas benefaciendi benefactori a gratitudine dependet (§. (§. 851. *Ontol.*).

Cupiditas hæc non ultra vota extenditur, siquidem in potestate beneficiarii non sit benefactori bonum bono actu referre, aut ipso facto gratitudinem eidem declarare. Adeo arcto vinculo cum gratitudine connexa est, ut cum ea hæc quoque tollatur.

§. 582.

Dependentia gaudii & commiserationis a gratitudine.

A gratitudine dependet gaudium, si benefactori bonum obtingit; commiseratio, si quid mali accidit. Qui enim gratum habet erga benefactorem animum, eundem amat (§. 784. *Psych. empir.*), ideoque eundem considerat tanquam se ipsum (§. 659. *Psych. em-pir.*), consequenter si ipsi contingit aliquod bonum, id spectat ac si obtingeret sibimetipsi. Quoniam itaque opinione boni præsentis gaudium concitatur (§. 624. *Psych. empir.*); a gratitudine gaudium dependet, si benefactori bonum obtingit. *Quod erat unum.*

Similiter si quis gratum habuerit erga benefactorem animum, eundem amat (§. 784. *Psych. empir.*). Sed qui alterum amat, ejusdem commiseratur (§. 688, *Psych. empir.*), si quid mali eidem accidit (§. 695. *Psych. empir.*).

Quamobrem qui gratum habet erga benefactorem suum animum, ejusdem commiseratur, si quid mali ipsi acciderit, consequenter a gratitudine dependet commiseratio. *Quod erat alterum.*

Non minus malum, quam bonum benefactoris tanquam proprium spectat, qui gratum erga ipsum habet animum. Utrumque affectum auget cupiditas eidem benefaciendi (§. 380.), ac propterea contingit, ut bono benefactoris haud raro magis delectetur beneficiarius, quam benefactor, & malo ejus magis, quam ipse contristetur. Nimirum gradus gaudii & tristitiæ beneficiarii a magnitudine amoris potissimum dependet, non vero a magnitudine boni & mali, a qua magnitudo affectus, quo commovetur animus benefactoris, dependet, & quæ nec eadem utrisque videtur, cum unusquisque eandem ex se & statu suo æstimet. Amor enim accendit cupiditatem benefaciendi benefactori &, quamvis hæc in votis terminetur, beneficiarius tamen ardenter cupit, ut bonis quibusvis cumuletur benefactor & mala quantumlibet minima ab eodem absint.

§. 583.

De cupiditate in favore contenta. *Cui favemus, eidem quoque cupimus.* Si quis enim alteri favet, eundem amat (§. 791. *Psych. empir.*), consequenter quod voluntatem alteri creat appetit (§. 650. *Psych. empir.*), ideoque quod ipsi bonum est (§. 589. *Psych. empir.*). Quoniam itaque bonum alterius tanquam absens sibi repræsentat, opinione autem boni absentis concitatur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*); cui favemus, eidem quoque cupimus.

Cupiditas boni ejus, cui favemus, adeo arcto vinculo cum favore cohæret, ut ab eo separari minime possit, ideoque etiam pro gradu favoris gradus cupiditatis variat. Ut vero

vero favor tendat ad eum, cui favemus, in promovenda felicitate aliis præferendum (§. 383.), ratio singularis amoris, quæ in aliis deficit (§. 792. *Psych. empir.*), efficit. Prælatio igitur ipsius non supponit alium affectum, quam cupiditatem felicitatem ejusdem promovendi, sed saltem in casu, in quo idem pluribus præstari poterat, ad ipsum restringit, quia amor erga ipsum prævalet, ex quo tanquam fonte suo cupiditas promanat. Non tamen prælatio semper debetur favori, aut favori majori: sed dantur etiam causæ aliæ ab hoc affectu nullo modo pendentes, quæ appetitum determinant, quemadmodum experientia abunde docet. Quæ vero hujus loci non sunt, de his ut in præsenti dicatur ratio nulla suadet.

§. 584.

Quoniam cui favemus, eidem quoque cupimus (§. 583.), cupiditas vero tendit etiam ad malum absens avertendum, & ad liberationem a præsente (§. 388.); *cui favemus, ejusdem quoque, si quid mali ipsi obtingit, aut metuendum, commiseramur* (§. 695. *Psych. empir.*), consequenter cum eum, cui favemus, in felicitate ejus promovenda aliis, quos amamus, præferamus (§. 793. *Psych. empir.*), *in communi plurium miseria nos propius tangit miseria ejus, cui favemus, quam ceterorum.* *Dependentia commiserationis a favore.*

Commiseratio in præsenti casu effectus favoris est. Quemadmodum itaque amor, in quo favor consistit (§. 791. *Psych. empir.*), ob rationem singularem, ob quam concitatur (§. 792. *Psych. empir.*), ad certam personam singulari modo restringitur, ut eam bono præ ceteris dignam & malo indignam censeamus; ita etiam commiseratio ab amore dependente (§. 688. *Psych. empir.*) ad eandem eodem modo restringitur. Experientia hoc satis superque testatur. Etenim si commune quoddam

malum pluribus contingit, veluti si incendio vastatæ fuerint ædes, qui commune damnum dolent, se tamen inprimis dolere damnum ejus ajunt, cui favent, hoc ipso favorem prodentes. Idem effectus, qui favoris est, ut personam quandam in promovenda felicitatis aliis præferamus, a gradu etiam amoris dependere potest: id quod notandum, ne experientia minus cautos confundat.

§. 585.

Dependentia hilaritatis a tristitia & cupiditate & quænam cupiditas in ea contineatur.

Hilaritas a tristitia & cupiditate liberationis a malo dependet & cupiditatem vitandi simile malum in posterum continet. Hilaritas enim oritur, si nobis repræsentamus malum, rem tædii creatricem, tanquam tædia non amplius creaturum (§. 856. *Psych. empir.*). Quamobrem cum malum præsens tristitiam concitet (§. 623. *Psych. empir.*), quæ tendit ad infelicitatem, consequenter ad tristitiam, tædiorum prædominium (§. 637. 619. *Psych. empir.*), depellendum (§. 279.), ideoque cupiditatem liberationis a malo includit (§. 810. *Psych. empir.*); hilaritas a tristitia & cupiditate liberationis a malo dependet. *Quod erat unum.*

Enimvero hilaritas ipsa tendit ad malum, a quo liberati sumus, aut periculum, quod evanuit, in posterum præcavendum, quantum in potestate nostra fuerit: quodsi in ea non fuerit præcavere malum, saltem ad vota tendit (§. 417.). Quando igitur hilares sumus, malum, a quo liberati sumus, tanquam absens, quod tamen redire possit, nobis repræsentamus, atque ideo evitationem istius mali in posterum tanquam bonum absens. Quamobrem cum opinione boni absentis cupiditas concitetur (§. 810. *Psych. empir.*); hilaritas continet cupiditatem in posterum vitandi istiusmodi malum, a quo liberati sumus. *Quod erat alterum.*

Hila-

Hilaritas concipi nequit sine memoria mali, a quo liberati sumus, atque tristitiæ, quæ animum afflixit, itemque cupiditatis, ut ab illo liberaremur. Quamobrem cum jam experiamur nos voti nostri compotes factos esse ac potitos bono, quod anxii optabamus; non est quod dubitemus hilaritatem a tristitia & cupiditate liberationis a malo dependere (§. 851. *Ontol.*). Hilarem vero optare, ne istiusmodi malum denuo sibi obtingat & ubi a se quodammodo dependet, ut id in posterum evitet, assevetare, quod in posterum cautius sit mercaturus, ne denuo in istiusmodi malum incidat, noto notius est. Atque hoc pacto hilaris abunde prodit cupiditatem in hilaritate contentam. Quoniam sine memoria mali, quo vexabamur, & cupiditatis, ut ab eodem liberaremur, hilaritas concipi nequit; ideo quoque videmus languescente memoria status tristitiæ languescere quoque hilaritatem, ita ut tandem memoria liberationis a malo diu præteritæ parum aut nihil nos commoveat, etiamsi maxima fuerit hilaritas, cum e malo emergeremus. Præteritorum memoriæ vim in appetitum sensitivum & aversationem sensitivam quod dies sensim sensimque imminuat, unusquisque in se experiri potest. Ac ideo quoque dies imminuit tandemque extinguit affectus, qui concitantur opinione boni, vel mali præsentis, utut ea per modum præsentis recens memoria adhuc repræsentet.

§. 586.

De fuga in fastidio contenta.

Fastidium continet fugam ejus, quod fastidimus. Fastidium enim oritur, si quod nobis tanquam bonum repræsentamus, idem deinceps tanquam malum repræsentemus (§. 859. *Psych. empir.*). Quamobrem cum id, quod fastidimus, nobis repræsentemus per modum mali absentis, opinione autem mali absentis fuga concitetur (§. 813. *Psych. empir.*); fastidium continet fugam ejus, quod fastidimus.

Sine fuga ejus, quod fastidimus, fastidium concipi nequit, siquidem fastidium sumamus in significatu strictiori, ut a satietate distinguatur, quomadmodum fieri debet, si id in numerum affectuum referre velimus, qui in actibus vehementioribus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ, consistunt (§. 603. *Psych. empir.*). Ne igitur dubia inania negotium facessant, propositionem sequentem addere lubet.

§. 587.

Quid satietas contineat.

Satietas non continet fugam ejus, quo antea delectabamur, sed saltem privationem cupiditatis, seu in hac consistit. Etenim satietati locus est, si ex eo non amplius voluptatem percipimus, ex quo antea percipiebamus, nullam tamen molestiam. Quamobrem id, quod nobis antea repræsentabamus tanquam bonum, nunc nobis neque tanquam bonum, neque tanquam malum repræsentamus (§. 4.). Quóniam itaque nonnisi opinione boni præsentis cupiditas (§. 810. *Psyih. empir.*), nonnisi opinione mali absentis fuga concitatur (§. 813. *Psych. empir.*); satietas nec cupiditatem, nec fugam continet. *Quod erat unum.*

Quia tamen antea id cupiebamus, quod nunc non cupimus, *per demonstrata*; satietas privationem cupiditatis continet, seu in ea consistit.

Experimur id plerumque, quando sensibus grata quæ fuerunt grata esse desinunt, non tamen ingrata fiunt: tum enim iis non amplius idem statuimus pretium, quod antea statueramus. Atque hic casus est, quando dies imminuit delectationes sensuales, etiamsi innocuæ sint, aut saltem videantur. Quamvis vero ista, quæ sensum hilarabant, non amplius amemus, ut cupiditatem concitare possent; eadem tamen nec odimus, ut fuga concitari queat. In satietate igitur

igitur non apparet nisi privatio cupiditatis; quæ antehac animum invadebat. Quodsi hæc probe perpendas, satietatem a fastidio facile distingves, eandemque distingui ab hoc debere agnosces.

§. 588.

Dependentia desiderii a spe vel fiducia, & cupiditate ac metu in iis contentis.

Desiderium a spe, vel fiducia dependet, & cupiditatem boni, quod expectamus, & si quidem mora adventum boni seu ejus, quod expectamus, in dubitationem adducit, metum continet. Desiderium enim oritur, si mora adventus boni, quod speramus, tædium nobis creat (§. 853. *Psych. empir.*). Quoniam itaque desiderium sine spe concipi nequit, utpote quod supponit objectum quod in spe habemus, desiderium a spe dependet. *Quod erat primum.*

Enimvero si de adventu boni nulla nobis supersit dubitatio, ut id, quod exspectamus, certo adventurum putemus, cum hac opinione fiducia concitetur (§. 802. *Psych. empir.*), sicque spes in fiduciam abeat, desiderium a fiducia dependet. *Quod erat secundum.*

Ex definitione desiderii porro patet, nos bonum, quod speramus, vel certo exspectamus, nobis repræsentare per modum boni absentis, quod præsens esse mallemus. Quamobrem cum hac opinione concitetur cupiditas (§. 810 *Psych. empir.*); desiderium continet cupiditatem boni, quod expectamus. *Quod erat tertium.*

Denique cum spei metus societur, si sperans animum advertit ad possibilitatem boni obtinendi, atque animadvertit, fieri adhuc posse, ut id non obtineat, (§. 455.); quando desiderium a spe dependet, metum continet

tinet, si mora adventum boni, seu ejus, quod exspectamus, in dubitationem adducit. *Quod erat quartum.*

Fiducia metum omnem excludit (§. 551.), consequenter desiderium metum continere nequit, nisi quando a spe dependet. Qua igitur de causa metus spei, eadem etiam de causa desiderio accedit. Cur vero mora adventum boni, quod exspectamus, in dubitationem adducat, ex circumstantiis intelligitur. Mora vero molestior accidit pro diverso gradu cupiditatis boni, quod exspectamus. Dantur vero etiam causæ aliæ, quas circumstantiæ desiderantis suggerunt.

§. 589.

In quonam ira consistat. *Ira consistit in tristitia, odio personæ injuriam facientis & cupiditate vindictæ, eidemque pro diversitate circumstantiarum affectus alii permiscentur.* Ira enim concitatur opinione injuriæ nobis factæ, seu opinione mali ex facto alterius nobis, vel aliis emergentis (§. 868. *Psych. empir.*). Quoniam itaque factum alterius nobis repræsentamus per modum mali præsentis, opinione autem mali præsentis tristitia concitatur (§. 623. *Psych. empir.*); quin in ira tristitia adsit, dubitandum non est. *Quod erat primum.*

Quoniam vero ex facto alterius, quod nobis tanquam malum repræsentamus, molestiam percipimus (§. 569. *Psych. empir.*), id vero, ex quo molestia percipitur, nobis displicet (§. 542. *Psych. empir.*); factum, quo ad iram concitamur, utique displicet. Quamobrem cum odium oriatur, si quid in altero nobis displicet (§. 674. *Psych. empir.*); in ira quoque odium adest. *Quod erat secundum.*

Ex hoc autem odio nasci cupiditatem vindictæ, quando irascimur, jam alias demonstravimus & a posteriori con-

confirmavimus (§. 872. *Psych. empir.*), *Quod erat tertium.*

Denique quod pro varietate circumstantiarum accedant affectus alii, atque iræ permisceantur, alibi quoque jam ostendimus (§. 863. *& seqq. Psych. empir.*) & datis circumstantiis ex definitionibus affectuum realibus facile colligitur, quinam affectus in dato casu iræ permisceantur. *Quod erat quartum.*

Patet itaque iram consistere in tristitia, odio personæ injuriam facientis & cupiditate vindictæ, eidemque pro diversitate circumstantiarum affectus alios permisceri.

Si tristitia sumatur pro tædiorum, seu molestiarum prædominio (§. 619. *Psych. empir.*); nullum superesset dubium, quin tristitiæ species sit ira, quamvis a tristitia simplici prorsus diversa appareat, quia tristitia odio & cupiditate vindictæ una concitatis & aliis affectibus eidem permixtis ita modificatur, ut aliam quasi formam induat. Prodit autem tristitia sese, si ceteri affectus langvescunt, aut prorsus extingvuntur, ut sola residua maneat: prodit quoque eandem ploratus inprimis fœminarum, quas facile lachrymas effundere notum est. Non autem est, quod dubitemus, tristitiam in principio concitari, utut tempusculo imperceptibili sese eidem jungant odium & cupiditas vindictæ, ac pro datis circumstantiis affectus alii, ita ut ideo a nobis nonnisi simul appercipiantur, & ita confusa affectus mixti perceptio prodeat. Cum vero ira tendat ad vindictam (§. 422.), cupiditas vindictæ in ira præ ceteris affectibus elucet atque vultus, gestus & verba eandem produnt, odium vero & affectus ceteri casu superaccedentes quasi occlusi latent.

§. 590.

In quonam indignatio consistat. Quoniam ira potissimum in tristitia, odio & cupiditate vindictæ consistit (§. 589.), indignatio vero ab ira in

in eo differt, quod absit vindictæ cupiditas (§. 873. *Psych. empir.*); *in indignatione tristitia ac odium invicem permiscentur.*

Indignatio non modo gradu differt ab ira, quia cupiditas vindictæ abest, quæ vehementiam iræ valde auget, verum etiam quia alienum malum minus nos movet quam proprium, nisi impense alterum amemus, quo in casu quoque irascimur ob injuriam alteri illatam (§. 874. *Psych. empir.*). Accedit eadem de causa, quod in indignatione odium non easdem capiat vires, quam in ira (§. 878. 879. *Psych. empir.*). Ideo sane contingit, ut gradus indignationis adeo decrescat, ut nulla fere vehementia, qualis ad affectus requiritur (§. 693. *Psych. empir.*), observetur.

§. 591.

De actibus ordinariis appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ.

Actus ordinarii, seu minus vehementes appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ sunt affectus nascentes. Etenim cum appetitus sensitivus & aversatio sensitiva suos habeat gradus (§. 599. *Psych. empir.*), atque affectus non sint nisi actus vehementiores (§. 603. *Psych. empir.*), cum quibus extraordinarius sangvinis & fluidi nervei in corpore motus conjungitur (§. 611. *Psych. empir.*), qui vero perinde ac ceteri actus (§. 580. 582. *Psych. empir.*) confusa boni & mali repræsentatione concitantur (§. 605. *Psych. empir.*); affectus a ceteris actibus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ nonnisi gradu differunt, sicuti motus sangvinis ordinarius ab illo extraordinario, qui affectibus respondet, nonnisi gradu differt. Actus igitur ordinarii, seu minus vehementes appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ sunt affectus nascentes.

Anima vulgo dicitur pati, quatenus habet perceptiones confusas, ac inde oriuntur actus appetitus sensitivi & aversatio-

sationis sensitivæ, seu appetitiones & aversiones; agere autem, quatenus habet perceptiones distinctas ac inde dependentes actus appetitus & aversationis rationalis, seu volitiones & nolitiones. Et ideo omnes appetitiones & aversiones confusis perceptionibus suscitatæ, non spectato gradu eorundem, sunt passiones animæ, atque hoc modo cum affectibus in sensu strictiori sumtis, quemadmodum a nobis factum (§. 603. *Psych. empir.*), communi hoc nomine sub eodem genere comprehenduntur. Sunt autem revera affectus nascentes, qui nondum adulti vires nondum acquisiverunt, in quibus ipsorum vehementia consistit, sicuti infantes, utut nondum virili robore gaudeant, non minus homines sunt, quam adulti. Immo docet experientia appetitiones & aversiones simplices seu ordinarias vires acquirere & in affectus degenerare, si magnititudo boni & mali, vel aliæ circumstantiæ, a quibus vehementia affectus dependet, exaggerentur, sicuti ex adverso affectus reducuntur ad appetitiones & aversiones ordinarias, si eædem extenuentur. Enimvero non nudæ speculationis gratia hæc dicuntur, sed propter usum, quem habent in philosophia morali, cum in praxi morali omnes actus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ, nullo respectu habito gradus eorundem, seu omnes animæ passiones in eundem censum referantur.

§. 592.

De modo utendi & regendi affectus

Qui affectibus uti, non abuti, eosque regere voluerit, perpendere debet, quo tendant singuli affectus, & num hoc, ad quod obtinendum, vel depellendum tendunt, sit legi naturæ consentaneum, an vero eidem repugnet. Usus enim affectuum in eo consistit, ut tendant ad obtinendum verum bonum & ad depellendum verum malum (§. 517.), abusus vero in eo, ut tendant ad malum committendum, bonum vero omittendum vel impediendum, seu homines impellant ad actiones malas (§. 520.),

& affectus reguntur, si diriguntur ad obtinendum verum bonum, & depellendum verum malum, atque coercentur, ne eorum impetu abrepti ruamus in malum & jacturam boni faciamus, sive quod actu habemus, sive quod consequi possumus (§. 528.). Necesse igitur est, ut perpendamus, quo tendant singuli affectus, & ne agamus quod legi naturæ repugnat, cujus indispensabilis obligatio est (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); utrum hoc, ad quod obtinendum vel depellendum tendunt, sit legi naturæ consentaneum, an eidem repugnet.

Non alio fine ostendimus, quo tendant singuli affectus, quam quia hoc nosse debemus, si affectibus uti, non vero abuti velimus (§. 519.), eosdemque regere (§. 535.). Poteramus igitur ex principiis in superioribus evictis de singulis affectibus demonstrare, in quonam eorum usus & abusus consistat, & quomodo sint dirigendi, ut abusus omnis evitetur. Enimvero cum affectuum usus ad culturam virtutis & fugam vitiorum maximum adjumentum afferat (§. 526.), & abusus ad actiones malas, seu legi naturæ contrarias seducat (§. 520.); in speciali tractatione de virtutibus ac vitiis singulis ostendendum erit, quorumnam affectuum usus faciat ad virtutem unamquamque promovendam, vitium vero quodcunque vitandum, & quorumnam affectuum abusus vitia gignat atque alat, & quomodo affectus isti sint regendi, ne virtuti impedimenta objiciant, & ut a vitiis ad virtutis tramitem revocentur. Non igitur opus est, ut in præsenti simus prolixiores atque ea cumulemus, quæ alibi rectius traduntur ac intelliguntur.

§. 593.

In quonam is consistat. *Si quis affectibus uti, non abuti voluerit, necesse est ut perceptio confusa affectus creatrix conveniat cum repræsentatione boni ac mali*

mali distincta, ratione volitionis & nolitionis. Etenim si quis affectibus uti, non abuti voluerit, eos regimini intellectus subjicere debet (§. 528.). Quamobrem cum iidem eidem subjiciantur, si appetitus sensitivus reductus fuerit ad consensum cum rationali, seu voluntate perfecta, & aversatio sensitiva reducta fuerit ad consensum cum aversatione rationali, seu noluntate perfecta (§. 532.), consequenter sensus & imaginatio in repræsentando bono & malo cum intellectu consentiunt (§. 580. *part. 2. phil. pract. univ.*); ideo necesse est, ut quod intellectus tanquam bonum vel malum nobis repræsentat, idem quoque ut tale exhibeant sensus atque imaginatio, seu ut distincta boni & mali repræsentatio cum repræsentatione confusa conveniat (§. 575. *part. 2. Phil. Pract. univ.*). Enimvero perceptio boni & mali confusa affectus creatrix est (§. 605. *Psych. empir.*). Quodsi ergo affectibus uti, non abuti velimus, necesse est, ut perceptio confusa affectus creatrix conveniat cum repræsentatione boni ac mali distincta, ratione volitionis & nolitionis.

Distincta boni & mali repræsentatio nullo errore infecta esse debet: alias enim cum confusa perceptione, quæ a sensu & imaginatione venit, permiscetur & intellectu abutimur. Vide, quæ supra jam annotavimus (*not.* §. 532.), & quorum memoria hic refricanda fuit, ut dubitationes inanes præcidantur. Intellectus regere debet usum facultatum inferiorum, non vero servire abusui eorundem. Notio boni distincta resolvitur in notionem perfectionis nostræ atque status nostri (§. 554. *Psych. empir*), cum ea non consentit notio confusa, nisi quatenus eandem repræsentat. Ex vero hoc bono vera percipitur voluptas (§. 559, *Psych. empir.*), quæ stimulare debet appetitum sensitivum, ut cum rationali seu voluntate libera ad idem tendat. Similiter no-

tio diſtincta mali reſolvitur in notionem imperfectionis noſtræ ac ſtatus noſtri (§. 565. *Pſych. empir.*): cum ea non conſentit notio confuſa, niſi quatenus eandem repræſentat. Ex vero hoc malo percipitur moleſtia conſtans (§. 571. *Pſych. empir.*), quæ ſtimulare debet averſationem ſenſitivam, ut ad idem depellendum tendat cum rationali, ſeu noluntate libera. Quodſi hæc ita ſeſe habeant, affectus naturæ humanæ convenienter diriguntur ad committendas actiones legi naturæ convenientes & ad omittendas actiones eidem repugnantes. Quando ex habitu agimus, appetitus & averſatio non commoventur niſi perceptionibus confuſis, quas nonniſi appercipimus, ita ut veluti impetu quodam ſpontaneo abripi videamur ad agendum & non agendum. Tum vero ſufficit, ut perceptio confuſa ſit explicabilis per diſtinctam, & præſentia ac qualitas confuſæ ex ipſa actione poſitiva, vel privativa colligi poſſit. Obtinet hoc in qualibet actione ex habitu profluente, & philoſophi eſt tum inquirere in perceptionem, a qua dependet appetitio, vel averſio, & confuſam reſolvere in diſtinctam: id quomodo fieri poſſit, ex demonſtrationibus anterioribus addiſcendum. Ut autem hoc fiat, utile eſt, tum ad verum judicium de actionibus tam poſitivis, quam privativis ferendum, tum ad interiora animi, quæ latent, in apricum producendum.

§. 594.

Quando affectus homini inſint, quomodo per eminentiam in Deo exiſtunt.

Si perceptio confuſa boni & mali affectuum creatrix conveniat cum repræſentatione diſtincta boni & mali, ratione volitionis & nolitionis; affectus formaliter inſunt appetitui ſenſitivo & averſationi ſenſitivæ, quales eminenter inſunt Deo, & per eminentiam quoque exiſtere concipiuntur in facultate appetendi & averſandi rationali hominis. Etenim ſi perceptio confuſa boni & mali affectuum creatrix conveniat cum repræſentatione diſtincta boni & mali, ratione volitionis & nolitionis, tum notio

notio distincta boni & mali est ratio volitionis nolitionis, qualis confusa in nobis excitat affectus, quod per se patet. Enimvero affectus Deo tribui nequeunt, nisi quatenus distincta boni & mali repræsentatio est ratio volitionis & nolitionis, qualis confusa in nobis excitat affectus (§. 213. *part. 2. Theol. nat.*), iidemque ipsi insunt per eminentiam (§. 1104. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem si perceptio confusa boni & mali affectuum creatrix conveniat cum repræsentatione distincta boni & mali, ratione volitionis & nolitionis, affectus formaliter insunt appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ, quales eminenter insunt Deo. *Quod erat unum.*

Porro si perceptio confusa boni & mali affectuum creatrix convenit cum repræsentatione distincta boni & mali, ratione volitionis & nolitionis, voluntas equidem & noluntas non determinantur per confusam perceptionem, qua concitantur affectus, cum his tamen ad idem tendunt, ut perinde sit ac si cum affectibus per eandem perceptionem confusam determinarentur, sicque actus voluntatis & noluntatis suppleant vicem affectuum, si hi vel maxime abesse supponantur. Atque hoc respectu in facultate appetendi & aversandi rationali hominis per eminentiam existere concipiuntur affectus, quemadmodum Deo per eminentiam tribuuntur (§. 845. *Ontol.*). *Quod erat alterum.*

Absit ut tibi persuadeas, propositionem præsentem referendam esse ad tricas Scholasticorum. Habet enim utraque pars ejusdem suam utilitatem. Per partem enim primam patet, quomodo affectus purgentur ab omni labe, & eorundem usus ducat hominem ad similitudinem cum Deo, quantum

tum differentia inter ſpiritum illimitatum & infinitum atque limitatum & finitum permittit, cum affectuum abuſus hominem Deo prorſus diſſimilem reddat. Imitari autem homo debet Deum, quantum in facultatibus ipſius eſt, ut ſanctitatis divinæ quædam imago in ipſo appareat & anima ſpeculum quoddam ejus evadat (§ 784. *part. 1. Theol. nat.*), eo ſcilicet ſenſu, quo creaturæ ſunt ſpeculum perfectionum divinarum. Sane ſi ipſimet in nobis experiamur, quomodo affectus eo dirigantur, ut ad obtinendum verum bonum & depellendum verum malum cum apppetitu rationali tendant, omnium optime tunc intelligimus, quomodo affectus Deo inſint per eminentiam & illæſa ſumma ejusdem perfectione ipſi tribui poſſint. Pars vero altera propoſitionis nos docet, quod vocabula, quibus affectus denotamus, etiam uſurpari poſſint de volitionibus & nolitionibus animæ, ſeu de actibus appetitus & averſationis rationalis, etiamſi nullus habeatur reſpectus ad affectus, aut actus ceteros appetitus ſenſitivi & averſionis ſenſitivæ, quos affectus naſcentes ſupra diximus (§. 591.), veluti cum dicimus nos ſperare, quando judicamus, id, quod obtinere optamus, obtentu non impoſſibile eſſe propter has, vel iſtas rationes, quibus ad aſſenſum compellitur intellectus. Atque ita demum patebit, quomodo animus ad eam tranquillitatem perduci poſſit, ut impetu affectuum non perturbetur. Sed hæc omnia clariora evadent per ea, quæ in partibus ſequentibus demonſtraturi ſumus.

§. 595.

De regimine affectuum in dominio perfecto.

In dominio perfecto in ſenſus, imaginationem atque affectus regimini intellectus affectus ſubjiciuntur. Etenim in dominio perfecto in ſenſus, imaginationem atque affectus appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva cum rationali ſemper prorſus conſentit (§. 572. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Enimvero

vero si appetitus sensitivus & aversatio sensitiva reducti fuerint ad consensum cum rationali, seu volunte & noluntate perfecta, affectus regimini intellectus subjiciuntur (§. 532.). In dominio igitur perfecto in sensus, imaginationem atque affectus regimini intellectus affectus subjiciuntur.

Multa de hoc dominio demonstravimus alias (§. 554. *part. 2. Phil. pract. univ.*), cum veluti meta sit, ad quam contendit omnis praxis moralis. Qui dominium hoc acquisivit, illi sufficientes sunt vires resistendi sensui, imaginationi atque affectibus, ne praevaleant adversus rationem (§. 554. *cit.*) &, ubi perfectum fuerit, nulla unquam datur pugna partis superioris ac inferioris facultatis appetendi (§. 573. *Part. 2. Phil. pract. univ.*), & quod distincte tanquam bonum nobis repraesentamus, idem confuse perceptum semper quoque bonum videtur (§. 574. *part. 2. Phil. pract. univ.*), nec ullus unquam inter sensum & imaginationem atque inter intellectum datur dissensus (§. 577. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem regimen affectuum perfectius concipi nequit, quam in dominio perfecto. Quae igitur de hoc dominio in genere demonstravimus, ea ad regimen affectum quoque & rectum eorundem usum applicanda sunt.

§. 596.

De modo acquirendi regimen affectuum.

Quoniam in dominio perfecto in sensus, imaginationem atque affectus regimini intellectus affectus subjiciuntur (§. 595); *Quae de dominio perfecto in sensus, imaginationem atque affectus acquirendo demonstrata sunt* (§. 568. *part. 2. Phil. pract. univ.*), *ad acquirendum regimen affectuum quoque faciunt.*

Quae igitur alibi jam demonstravimus, ea hic repetenda non sunt, neque enim cramben bis coctam apponimus, nec idem sub diversis nominibus inculcamus, sit ita quod

non omnes unum idemque eodem nomine appellare consueverint, quia hactenus philosophiam in systema veri nominis redigere neglexerunt philosophi, neque ideo significatum verborum ad determinatas notiones reduxerunt. Quodsi perpendas modum acquirendi dominium in sensus, imaginationem atque affectus; quam multa & ardua praesupponantur statim videbis, atque agnosces, ea in philosophiae universalis parte altera fuisse sufficienter exposita (§. 568. *part. 2. Phil. pract. univ.*), praesertim si eam analysin instituere libuerit, quam ad distincte percipiendam successivam assensus generationem commendavimus & explicavimus (§. 992. 993. *Log.*). Quae in philosophia practica universali demonstrata sunt, instar fili Ariadnaei sunt, quo in recto tramite retinemur, quando ad tractationem specialem pervenitur, ne Labyrinthum ingressi ab eodem aberremus, nec exitum reperire valeamus. Patet hoc quoad theoriam in Jure naturae; quoad praxin vero patebit ex Ethica.

§. 597.

De difficultate acquirendi affectuum regimen.

Regimen affectuum acquirere difficile est. Qui enim regimen affectuum acquirere vult, is addiscere debet, quomodo affectus concitentur (§. 531.), ideoque omnes affectus ipsi cogniti atque perspecti sint necesse est, cognita quoque & perspecta esse debet affectuum a se invicem dependentia (§. 535), dare debet operam, ut repraesentatione boni veri ac mali veri concitentur (§. 531,), & ut appetitum sensitivum cum appetitu rationali & aversationem sensitivam ad consensum cum rationali reducat (§. 533.), ac dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirat (§. 596.). Quodsi vero perpendamus, quot ad haec omnia requirantur, & quanto studio atque labore ea addiscenda sint, quae addisci eo fine debent, & habitus

bitus faciendi ea, quæ hactenus a nobis in præsenti, tum etiam olim in parte altera Philosophiæ practicæ universalis demonstrata sunt, acquirantur; cum difficultas oriatur ex multitudine addiscendorum & habituum acquirendorum causa agendorum, is haud difficulter perspiciet, difficile admodum esse, ut regimen affectuum acquiratur.

Cum in Systemate sequentia continuo nexu ex anterioribus deducantur, ut nullo fore negotio perficiatur analysis cujuslibet notionis in omnes anteriores, quæ eam ingrediuntur, & a quibus omnis claritas & evidentia tandem dependet, quam modo allegavimus (*not.* §. 596.); difficultatem regiminis affectuum acquirendi penitus perspiciet, qui in systemate nostro probe fuerit versatus, ac analysin, quam diximus, instituere voluerit, ad quam extra systema nulla patet via. Elucescit etiam hinc systematis veri utilitas, quæ ab eo solo exspectari potest. Qui systemata damnant, aut abjecte de iisdem sentiunt, nullam systematis veri notionem habent, & prouti quisque spectrum quoddam, vel idolum sibi fingit, quod eo nomine appellat, de eodem judicat notioni suæ spuriæ convenienter. Monuimus jam alias, quam difficile sit dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirere (*not.* §. 568. *par.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum ad regimen affectuum acquirendum etiam faciant, quæ de dominio in sensus, imaginationem atque affectus acquirendo demonstrata sunt (§. 596), difficultas dominium hoc acquirendi etiam ad modum acquirendi regimen affectuum pertinet. Quodsi vero quis difficultatem hanc perpenderit, is tanto minus mirabitur, quod regimen affectuum adeo rara avis sit in hisce terris & homines nimium indulgeant affectibus vel inscii, quando nihil se iisdem dare putant, quia regimini isti acquirendo nullam operam impendunt, nisi fortunam subinde magistram nanciscantur, aut casus necessitatem regendi non nunquam im-

ponat, quemadmodum in omni praxi morali accidit. Sed nolumus plura addere de regimine affectuum, cum consultius ducamus ea, quæ adhuc tradi poterant, reservare tractationi speciali, ubi & facilius intelliguntur, & memoria retinentur, & eorum utilitas evidentior est.

CAPUT V.

De Puritate animi.

§. 598.

Labes animi quid sit.

Labes animi vocatur defectus quilibet rectitudinis in appetitione, vel aversione data, non abusu, vel abusu facultatis cujuscunque dependens. Quoniam actiones externæ ab appetionibus & aversionibus animæ dependent (§. 954. *Psych. empir.*); *labe animi inficiuntur etiam actiones externæ, quatenus non physice, sed moraliter spectantur, seu tanquam actiones humanæ ab internis non separandæ.*

Nemo est qui nesciat appetitiones & aversiones animæ determinari per perceptiones in anima præexistentes, & a nobis abunde demonstratum est. Quamobrem si appetamus, quod appetendum non erat, aversamur id, a quo abstinendum non erat; nullum vitium per se inhæret appetitui vel aversationi, sed a facultatibus cognoscitivis & ad eas referendis, quas intermedias vocamus, in facultates appetendi & aversandi derivatur. Unde etiam superius ostendimus, voluptatis & noluntatis corruptionem dependere a vitio intellectus (§. 15.). Quando igitur appetitio & aversio reprehendi potest, quatenus volumus, quod velle non debebamus, aut nolumus, quod nolle non debemus, aut quod non propterea velle debemus, ob quod id volumus, vel

vel non propterea nolle debemus, ob quod id nolumus, &c, si qua alia sunt in actione humana, quæ atro carbone notanda; ratio semper quærenda est in perceptionibus determinantibus, quibus nonnulla insunt, quæ ab abusu vel non usu facultatum cognoscendi & non usu intermediarum dependent. Quod vero moralitas actionum humanarum non spectetur in actione externa physice considerata, sed in actibus internis, a quibus dependent, & quas præcedere illas observamus, aut cum iisdem coexistere, nemo est qui nesciat. Atque ideo virtutes & vitia habitus animæ sunt, non corporis, quamvis actiones externæ appetitionibus & aversationibus respondentes motu organorum corporis perficiantur.

§. 599.

Animum purum dicimus, si appetitioni & aversioni, seu volitioni & nolitioni, nihil vitiosi inhæret, seu si fuerit ab omni prorsus labe immunis. Et in hac immunitate, seu carentia omnis labis consistit *Puritas animi.* Unde simul patet, quandonam *animus* sit *impurus* & in quonam *Impuritas animi* consistat, nimirum si appetitioni & aversationi, seu volitioni & nolitioni vitiosi quidpiam inhæret, aut utraque tota vitiosa sit, seu si labe quadam sit infecta. Dici etiam solet *Puritas & Impuritas cordis*, idiomate patrio quoque Reinigkeit und Unreinigkeit des Hertzens. *Puritas & Impuritas animi quid sit.*

Noto notius est, communi sermone facultatem appetendi & aversandi in genere *cordis* nomine venire, nec aliter eandem quam hoc nomine facultas ista indigitatur a Philosophis Sinensibus. Et hinc etiam explicanda est phrasis ex scriptura sacra desumta, qua lex naturæ dicitur cordi hominis inscripta, quatenus scilicet actiones in se bonæ, quas præcipit lex naturæ, per se appetibiles, sunt (§. 96. 153. *part. 1.*

Phil. pract. univ.), & actiones in se malæ, quas lex naturæ prohibet, per se aversabiles sunt (§. 67. 153. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Atque ideo quoque nonnulli sedem appetitus & aversationis, ideoque etiam affectuum in corde esse statuunt, quod vident affectus comitari extraordinariam commotionem sangvinis. Sed nobis retinendi sunt termini in philosophia recepti, quibus in anterioribus usi sumus & in posterum utemur, ne citra urgentem necessitatem ambiguitati locum faciamus. Sed demus exemplum, ut definitionem puritatis animi, &, quæ eam ingreditur, labis animi recte intelligamus. Ponamus Titium dare pauperibus eleemosynas largas, non quod ipsorum commiseretur, sed ut videatur, qui non est. Nemo non videt, Titium non dare eleemosynam, ut sublevet miseriam pauperis, sed ut laudem misericordiæ consequatur, quam minime meretur. Volitio hic non procedit ab amore, quo alios complecti jubet lex naturæ, sed ab ambitione, qua affectamus laudem immeritam. Affectare laudem immeritam vitiosum est, cum ambitio, affectationis hujus mater, vitium sit. Quamvis itaque volitio dandi misero eleemosynam in se spectata bona sit, nec reprehendi possit, labe tamen inficitur, quatenus eidem inhæret vitiosi quidpiam, eademque determinatur non per motivum a bonitate intrinseca actionis desumtum, sed quod a vitio derivatur, quod ideo in hunc actum influit. Quomodo vero ab abusu & non usu facultatum cognoscendi & intermediarum defectus rectitudinis in volitione dependeat, ad recessus & latebras in animis hominum pertinet, & prolixitatis vitandæ causa hic explicandum non est, quod suo loco ex instituto explicabitur. Similiter si quis dat eleemosynam non hilari animo, volitio labe quadam inficitur, quemadmodum suo loco clarius constabit.

§. 600.

Quomodo impuritas

Quoniam tum demum purus est animus, si appetitioni, vel aversioni, seu volitioni & nolitioni nihil vitiosi in-

inhæret (§. 599.), quid vero vitiosum sit, ex lege naturæ patet (§. 322, *part. 1. Phil. pract. univ.*); *si in determinationem appetitionis seu volitionis influit, quod legi naturæ adversum, vel in determinationem aversionis seu nolitionis, quod eidem minime convenit, puritas animi deficit, utut actio in priori casu positiva, in posteriori privativa legi naturæ consentanea sit.* *animi cognoscatur.*

Exemplum esto, quod modo dedimus, si quis det eleemosynam, ut videatur misericors aut liberalis, cum non sit, aut non det hilari animo. Etenim tum in determinationem volitionis affectatio laudis immeritæ & simulatio virtutis, a qua animus alienus est, legi naturæ repugnat. Similiter si quis ab adulterio sese abstinet, non quia id lege naturæ prohibitum, seu voluntati divinæ adversum, sed quia metuit remotionem ab officio, quo fungitur, cum alias idem committere mallet; puritas animi deficit, cum appetitus in adulterium feratur, etsi id actu committere vereatur. Ast Josephus, qui nolebat adulterium committere, quia timore Dei filiali adductus facere nolebat, quod voluntati ipsius adversum, eo ipso puritatem animi prodidit. Quodsi prævidisset periculum, quod denegato concubitu illicito imminebat, & hoc se permoveri passus fuisset, ut in eundem consentiret; animus evasisset impurus. Impurum esse animum, qui adulterium committere mallet, modo non deesset occasio, ut voti sui compos redderetur, per se patet, cum tunc appetitus per se feratur in id, quod lege naturæ prohibitum. Quemadmodum actiones externæ non semper simplices sunt, sed plerumque compositæ, ita ut complexus plurium simplicium unam actionem faciat, quæ uno nomine compellatur, cujus exemplum ipsum adulterium est; ita etiam volitiones compositæ sunt, quæ in complexu volitionum & nolitionum, prout casus tulerit, consistunt, & diversas rationes determinantes habent: ac idem quoque de nolitionibus tenendum. Ita si quis dat eleemosynam, ut videatur misericors, volitioni dandi eleemosy-

moſynam ineſt appetitio laudis immeritæ & volitio decipiendi alios, qui actus voluntatis & appetitus per rationes peculiares determinantur. Similiter ſi quis adulterium committere mallet, niſi verenda eſſet remotio ab officio; nolitio committendi adulterium continet volitionem committendi & nolitionem remotionis ab officio. Non eſt, quod excipias, fieri non poſſe, ut idem ſimul velimus, & nolimus: etenim fieri ſaltem nequit, ut idem velimus& nolimus uno eodemque reſpectu, fieri autem utique poteſt, ut certo reſpectu aliquid velimus, alio reſpectu idem nolimus, prouti nimirum certo reſpectu id ſpectamus tanquam bonum, alio autem reſpectu tanquam malum. Ita in exemplo dato adulterium ſpectatur tanquam bonum ob voluptatem, quæ ex concubitu, præſertim cum hac perſona, percipitur; idem vero ſpectatur tanquam malum, quatenus periculum remotionis ab officio cum eodem conjungitur. Priori reſpectu adulterium committere vult, qui libidinoſus eſt, poſteriori non vult. Et quamvis nolitio ſit efficax, ut actus externus omittatur, volitionem tamen non perimit, ſed ea ſubſiſtit. Atque ita videmus, quomodo labes inhæreat nolitioni, ut puritas animi deficiat, etſi recte faciat adulterii cupidus, quod ab eodem ſeſe abſtineat. In animi puritate itaque dijudicanda opus eſt acumine, quo ſinguli actus ſimplices, qui in volitione aut nolitione inſunt, a ſe invicem ſeparantur, & de hisce ſingulis ex lege naturæ ſtatuendum. Atque hæc attendenda ſunt in ſignis virtutum & vitiorum, quamvis ſola non ſufficiant, neque enim exemplum, quod dedimus, omnes continet modos, quibus volitio, vel nolitio labe quadam infici poteſt. Attamen quæ dicta ſunt attentionem noſtram excitare valent in caſibus aliis & acumen noſtrum in ea dirigere, ad quæ illa afferenda.

§. 601.

Puritas animi deficiens, ſi actio recta non ſit.

Quando actio recta non eſt, puritas animi deficit. Etenim ſi actio recta non eſt, aliquid deſideratur, vel ex parte *intel-*

intellectus, vel voluntatis aut noluntatis (§. 719. *part. 1. phil. pract. univ.*). Quamobrem cum in eo, quod desideratur, defectus rectitudinis consistat (§. 81. *part. 1. Phil. pract. univ.*), defectus aliquis rectitudinis in appetitione, vel aversione, quæ tendit ad agendum vel ab agendo sese abstinendum, datur. Quoniam vero intellectus utitur ministerio sensuum, imaginationis atque memoriæ & facultatum intermediarum, attentioris & reflexionis (§. 14. *part. 1. Eth.*), inde autem dependent appetitiones & aversiones sensitivæ una cum affectibus (§. 580. 582. *Psych. empir.*); si quis rectitudinis defectus notatur in volitione, quæ tendit ad agendum, vel in nolitione, quæ tendit ad sese ab actione patranda abstinendum, cum usus omnium facultatum conconsentiat, si ad determinandam actionis rectitudinem concurrit (§. 203. *part 1. Jur. nat.*), is vel ab abusu, vel a non usu facultatis cujusdam dependet. Quamobrem patet tum labe quadam infici animum (§. 598.). Enimvero puritas animi deficit, quando labe quadam animus inficitur (§. 599.). Quando itaque actio recta non est, puritas animi deficit.

Ad actionum rectitudinem omnino requiritur consentiens usus omnium facultatum, consequenter si rectitudinis defectus notetur, is aliunde esse nequit, quam vel ab abusu, vel non usu facultatis unius, vel alterius. Vide, quæ alibi annotavimus (*not.* §. 203. *part. 1. Jur. nat.*). Ad rectitudinem actionum lege naturæ obligamur (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter omnis defectus rectitudinis eidem aversatur, ideoque puritati animi officit. Qui perpendit, quomodo corruptio a facultatibus inferioribus derivetur in intellectum & voluntatem ac noluntatem; nihil difficultatis in propositione præsente deprehendet.

§. 602.

De rectitudine actionis, si animus fuerit purus.

Si animus purus est, actio quoque recta est, moraliter scilicet. Etenim si animus purus est, appetitioni & aversioni seu volitioni & nolitioni, nihil vitiosi inhæret, sed animus ab omni prorsus labe immunis est (§. 599.), consequenter in volitione ac nolitione nullus notatur rectitudinis defectus, qui ab abusu, vel non usu facultatis cujuslibet dependeat (§. 589.). Enimvero actio nonnisi recta est, quatenus scilicet moraliter spectata censetur ex actione interna, si nihil desideratur ex parte intellectus, consequenter etiam facultatum ceterarum eidem servientium (§. 14. *part. 1. Eth.*), & voluntatis ac noluntatis (§. 79. 81. *part. 4. Phil. pract univ.*), consequenter etiam appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ, quos regere debet intellectus (§. 41. 528.). Quodsi ergo animus purus fuerit, actio quoque recta est, moraliter scilicet.

Alias jam monuimus, rectitudinem actionis duplicem esse, aliam moralem, aliam physicam, aut, si mavis, in actionis humanæ rectitudine distingvendum esse, quod morale est, a physico. Rectitudo moralis respicit actionem internam, ut nihil in eo deprehendatur, quod reprehendi possit, ac immediate volitionem atque nolitionem; physica autem potissimum externam, quæ a facultate locomotiva dependeat, vel subinde etiam actionem internam, quæ in sola cognitione terminatur, nec in facultatem appetendi & aversandi, seu voluntatem atque noluntatem influit. Non omnis defectus rectitudinis physicæ puritatem animi tollit. Inde est, quod vulgo dicitur: Si desunt vires, tamen est laudanda voluntas. Equidem lex naturæ urget omnimodam actionum rectitudinem (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec ab ea excluditur, quod in se spectatum mere physicum est (§. 79. *part.*

part. 1. Phil. pract. univ.), & rectitudo omnimoda naturæ humanæ conveniens est (§. 65. part. 1. Phil. pract. univ.); in censenda tamen puritate animi habenda est ratio infirmitatis humanæ (§. 371. & seqq. part. 1. Phil. pract. univ.), ne nimius rigor ultra sortem humanam extendatur.

§. 603.

Quoniam si animus purus est, actio quoque recta est, (§. 602.), si vero hæc recta non est, puritas quoque animi deficit (§. 601.); *rectitudo actionis & puritas animi firmissimo vinculo connexæ sunt, nec a se invicem separari possunt*, consequenter *cui puritas animi curæ cordique est, is operam dare debet, ut actio qualibet sit recta.*

De necessario nexu rectitudinis actionis & puritatis animi.

Quoniam recte agere debemus (§. 189. part. 1. Phil. pract. univ.), quod rectum est velle, quod minus rectum est, nolle debemus. Ex parte igitur voluntatis vel noluntatis semper notatur defectus, si in actibus facultatum ceterarum aliquis defectus notatur. Qualiscunque igitur tandem fuerit abusus, vel non usus facultatis, labe quadam animi inficitur voluntas (§. 598.), atque ita animus purus non est (§. 599.). Ast quoniam non omnis abusus & non usus imputabilis (§. 693. part. 1. Phil. pract. univ.); ideo in censenda puritate animi ratio habenda est infirmitatis humanæ, quemadmodum modo monuimus (not. §. 602.). Quicquid deficit in volitione & nolitione, id æstimandum est ex rationibus voluntatem, vel noluntatem determinantibus, hæ autem sunt actus ceterarum facultatum, sive positivi, sive privativi, consequenter vel ab abusu, vel non usu earundem veniunt.

§. 604.

Naturaliter obligamur operam dare, ut puritatem animi consequamur. Etenim naturaliter obligamur ad consensum usus omnium facultatum consequendum (§. 204. part. 1.

De naturali obligatione ad puritatem animi.

Jur. nat.), & ad vitandum abusum (§. 205. *part. 1. Jur. nat.*); atque non usum (§. 206. *part. 1. Jur. nat.*), obligamur etiam ad verum bonum appetendum & verum malum aversandum (§. 265. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi igitur voluntas fertur in bonum verum, & noluntas tendit ad abstinendum a malo vero, atque ceteræ facultates omnes cum voluntate, vel noluntate consentiunt, nihil deprehenditur in volitione, vel nolitione, quod vitiosum sit, seu legi naturæ quomodocunque adversetur. Quamobrem cum animus purus sit, si volitioni, vel nolitioni nihil vitiosi inhæret (§. 599.); naturaliter obligamur operam dare, ut puritatem animi consequamur.

Puritas animi non requirit, quam ut actio humana omni ex parte conformetur legi naturæ, sive positiva fuerit, quam committere volumus, sive negativa, quam committere nolumus. Quemadmodum vulgo dicitur bonum non esse nisi ex integra causa; ita etiam actio humana bona non est, nisi complexus omnium actuum, in quo consistit, legi naturæ conformis sit. Facultates omnes ad actionem quamlibet concurrere debent, nisi aliquis notari debeat in eadem defectus. Ac ideo in actione qualibet spectandus est cujuslibet facultatis actus & juxta naturæ legem examinandus, ut pateat, num qua adsit labes animi, qua inficitur volitio, vel nolitio, etsi actio in se considerata bona sit, quam committere volumus, vel mala, quam committere nolumus (§. 600). Hæc sollicitudo animi omnino requiritur ad custodiam legis naturæ, consequenter non est arbitrii nostri, sed officium, quod lege naturæ præscriptum. Peccant itaque, qui eam insuper habent (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 605.

An voluntas & noluntas bona. bona ad pu-

Animus nondum purus est, si voluntas & noluntas fuerit Etenim voluntas bona est, si ad actiones bonas com-

committendas generaliter determinata eſt, & boni animi eſt, cui firmum eſt propoſitum non committendi niſi actiones bonas (§. 119.). Similiter noluntas bona eſt, ſi ad actiones malas non comittendas generaliter determinata eſt, ideoque firmum propoſitum non committendi actionem malam (§. 125.). Enimvero inde non modo demonſtratum eſt, ſi quis errores foveat de actionibus bonis & malis, illa non obſtante ipſum patrare actiones malas & bonas committere nolle (§. 131.), verum etiam facile patet, propterea fieri adhuc poſſe, ut non uſu, vel abuſu facultatum ceterarum labes animi contrahatur (§. 598.), qua inficitur volitio, vel nolitio, ſicque animus redditur impurus (§. 599.). Purus igitur nondum eſt, ſi voluntas & noluntas fuerit bona. *ritatem animi ſufficiat.*

Qui diſtinctam notionem voluntatis & noluntatis bonæ atque puritatis animi non habent, puritatem animi cum voluntate & noluntate bona facile confundunt. Aſt ſi ad notionem diſtinctam animum attendas, ſtatim videmus a bonitate voluntatis & noluntatis, ſeu bono animo non valere conſequentiam ad puritatem animi. Bonus enim animus conſiſtit in determinabilitate voluntatis & noluntatis, quæ rationem nonniſi generalem habet; aſt puritas animi ſupponit actum quendam in ſpecie, nimirum certam volitionem & nolitionem, quæ rationes determinantes ſpeciales habet ac generali non obſtante variari poſſunt. Accedit quod in determinationem generalem, qua voluntas & noluntas bona efficitur, non influant abuſus & non uſus facultatum ceterarum, qui in determinationem volitionis & nolitionis hic & nunc influunt. Experientia quoque abunde loquitur, quantum a rectitudine actionum aberrare ſoleant, qui boni alias ſunt animi, ſeu voluntatem & noluntatem bonam habent. Exempla dedimus ſupra (*not.* §. 131.), & noto notius eſt, quantum affectibus indulgeant homines, quibus

 bona

bona est voluntas atque noluntas, ut eadem non una labe inficiatur Patet ratio ex demonstratione sequente.

§. 606.

De regimine affectuum ad puritatem animi necessario.

Qui affectus regere nondum didicit, animum purum habere nequit. Qui enim affectus nondum regere didicit, is eosdem dirigere nequit ad obtinendum verum bonum & depellendum verum malum, sed eorum impetu se adhuc abripi patitur, ut faciat, quod faciendum non erat, aut non faciat, quod faciendum erat (§. 528.). Quamobrem fieri potest, ut volitioni & nolitioni inhæreat aliquid vitiosi, si vel maxime tota vitiosa non sit (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque animus purus non est, si volitioni, aut nolitioni vitiosi quid inhæreat (§. 599.); qui affectus regere nondum didicit, animum purum habere nequit.

Puritati animi nihil magis officit, quam impetus affectuum, quos intellectus non regit. Quot vero, quæso, sunt qui affectus regere didicerunt, præsertim si de regimine universali, eodemque perpetuo sermo fuerit. Indulgent homines affectibus, etiam dum de eorum in voluntatem influxu minime cogitant. Immo affectus communis fere elater sunt, quo ad agendum & non agendum, seu ab actione sese abstinendum plerique impelluntur. Quodsi actiones humanas ad examen revocare volueris, quomodo ab affectibus dependeant statim animadvertes. Ostendimus alias affectus impedire, quo minus virtus colatur, & ad vitia homines abripere (§. 541. *part. 2. Phil. pract. univ.*), eosdemque ad erronea de actionibus judicia nos seducere, si opinione boni, vel mali apparentis concitentur (§. 542. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ast in præsenti adhuc accedit influxus in volitiones ac nolitiones, quæ in se spectatæ bonæ sunt

ſunt, ſed per volitiones atque nolitiones iſtis immixtas labe afficiuntur. Influxum hunc illuſtrat exemplum dantis eleemoſynam ut videatur miſericors, qui non eſt (*not.* §. 599.) ubi laudis immeritæ cupiditas & vana gloria labe inficit volitionem, & animum impurum efficit. Simile exemplum habes in judice, qui jus quidem dicit ei, cujus eſt, ſed nonniſi muneribus acceptis, item in eo, quem luxus impellit ad diligentiam aſſiduam & indefatigatam in munere ſuo rite obeundo.

§. 607.

Quoniam animum purum habere nequit, qui affectus regere nondum didicit (§. 606.), regimen autem affectuum acquirere admodum difficile eſt (§. 597.); ideo vel hinc intelligitur, *puritatem animi obtentu admodum difficilem eſſe.* *De difficultate puritatem animi conſequendi.*

Difficultatem hanc abunde perſpiciet, qui in difficultatem conſequendi regimen affectuum eo modo inquirere voluerit, quem ſupra commendavimus (§. *not.* §. 597.), etſi de ceteris non cogitet, quibus animus inquinatur. Quoniam tamen affectus maxime officiunt puritati animi, ideo quoque maxime neceſſarium eſt, ut de affectibus regimini intellectus ſubjiciendis ſollicitus ſit, qui animum purum habere cupit, qnem habere velle omnes debemus (§. 604.). Tenendum vero affectus non modo præſentes, verum etiam præteritos influere in appetitum rationalem & averſationem rationalem: quo in caſu ſe nihil affectui dare opinatur, qui totus ad agendum, vel non agendum eodem impellitur. Pertinet hoc ad receſſus in animis hominum, ad quos parum animum attendunt homines, immo de quibus plerique non cogitant. Solerti igitur examine opus eſt, non ſine acumine inſtituendo, ſi proficere velis.

§. 608.

§. 608.

De culpa puritati animi officiente.

Quævis culpa puritati animi officit. Culpa enim est defectus rectitudinis actionis quoad intellectum vincibilis (§. 717. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), qui non usui facultatum tribuendus (§. 744. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter quatenus quod agimus, vel non agimus, ideoque etjam volumus, vel nolumus, culposum est, in appetitione, vel aversione culposa defectus quidam rectitudinis adest, a non usu facultatum dependens. Quoniam itaque labes animi est quilibet defectus rectitudinis in appetitione, vel aversione data a non usu facultatis dependens (§. 598.), &, si ab hac labe immunis non est volitio, vel nolitio, puritas animi deficit (§. 599.), quævis culpa puritati animi officit.

Ostenditur etiam hoc modo. Culpam quamlibet vitare debemus (§. 299. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter actio culposa legi naturæ contraria (§. 718. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque vitiosa (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Actionem itaque culposam qui vult, ejus volitioni vitiosi quid inhæret. Enimvero si volitioni vitiosi quid inhæret, animus purus non est (§. 599.). Culpa igitur quælibet puritati animi officit.

Multis modis culpa committitur, quemadmodum ex diversis speciebus culpæ liquet (§. 748. & *seqq. part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem ad puritatem animi multum confert immunitas a culpa. Quodsi ergo operam demus, ut animum a culpa immunem præstemus; eo ipso puritati animi consulimus. Enimvero quid facere debeamus, ut culpam quamlibet evitare discamus, alibi jam ostendimus (§. 644. & *seqq. part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quodsi ea perpendamus, quam difficile sit hoc studium in dubium minime re-

me revocabimus. Atque hinc ulterius patet, puritatem animi non adeo facile acquiri posse. Equidem culpa minor labes animi est, quam malitia, aut vitium alio modo sese insinuans volitioni, vel nolitioni; non tamen propterea nulla est, quæ in puritate animi non sit attendenda. Omnis actio culposa imperfectionem arguit naturæ humanæ, a qua nos liberare poteramus atque debebamus. Quamvis itaque minus imputetur actio culposa, quam actiones aliæ malæ, aut labem quandam a vitio contrahentes; non tamen propterea nihili fieri debet, ut tibi persuadeas, animum tuum immunem esse ab animi labe, etiamsi non sit culpa vacuum. Constat etiam multa damna dari posse culpa, ita ut malitia humanitatem superare censeatur, si quis sciens ac volens culpa dare vellet. Exemplo sunt incendia culposa. Ac inde intelligitur, quam sit necesse, ut ab hac etiam labe immunis præstetur animus.

§. 609.

De fine illicito per actiones bonas intento.

Si per actiones bonas intenditur finis illicitus, puritas animi deficit. Etenim qui finem illicitum intendit, cum propter eum agat (§. 616. *part. 1. Phil pract. univ.*), quod illicitum est, consequenter legi naturæ contrarium (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vult. Quamobrem cum vitiosum sit, quod legi naturæ contrarium est (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), volitioni actionem bonam committendi vitiosi quid inhæret. Quoniam itaque animus purus non est, si volitioni aut nolitioni vitiosi quid inhæret (§. 599.); si per actiones bonas intenditur finis illicitus, puritas animi deficit.

Pertinet huc exemplum dantis eleemosynam, ut videatur misericors, vel liberalis, cum non sit. Cum enim intendat laudem immeritam, ac aliis imponere velit; finis, quem intendit, illicitus est. Et quoniam ad dandum eleemosy-

nam obligamur (§. 241. 242. *part. 1. Jur. nat.*), & propterea actio in se spectata bona est; finis illicitus intenditur per actionem bonam. Nemo autem non fatebitur ultro, animum dantis eleemosynam ut videatur misericors, vel liberalis, aut ut laudem benefactoris pauperum consequatur, purum minime esse, nisi hypocrisin licitam putet: id quod absurdum. Similiter qui honesto modo opes acquirere studet, ut dives prædicetur post fata; per actiones bonas finem illicitum intendit, & hac intentione animus impurus redditur. Notandum vero actionibus bonis hic accenseri etiam licitas, non modo debitas, cum utræque legi naturæ non repugnent, sed conveniant (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ita donationes licitæ sunt, cum, quod nostrum est, alteri quoque gratis dare vi dominii valeamus. Enimveto si quis donis corrumpere intendit judicem, favorem ejus captaturus; per actionem licitam finem illicitum intendit, qui donationem illicitam efficit & animo labem adspergit, ut purus non sit. Nimirum mediis licitis non utendum, vt finem illicitum consequamur. Ex mediis non censendus est finis, sed is ad legem naturæ referendus, ut appareat, utrum licitus sit, an illlicitus. Quodsi actionum humanarum sedulus fueris spectator, quantus sit numerus actionum, quæ in se spectatæ bonæ sunt, seu debitæ, aut licitæ, hac labe autem inficiuntur, haud difficulter addisces

§. 610.

De puritate animi deficiente ob media illicita. *Si quis per actiones malas intendit bonum finem, vel licitum; puritas animi deficit.* Qui bonum finem sive licitum intendit, propter eum cum agat (§ 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ejus volitio bona est. Enimvero si per actiones malas eundem consequi vult, volitio ejus mala est, consequenter cum legi naturæ repugnet (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*), volitio vitiosa bonæ permiscetur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

univ.). Quamobrem cum puritas animi deficiat, si quid vitiosi inhæret volitioni (§. 598.); si quis per actiones malas intendit bonum finem vel licitum, puritas animi deficit.

Hinc vulgo dicitur non esse facienda mala, ut inde eveniant bona, & exemplo sutoris illustratur, qui corium furatus est, ut ex eo gratis pauperibus efficeret calceos. Simile exemplum est filiæ, quæ quæstum sui corporis facit, ut matri pauperi de alimentis prospiciat. Pertinent huc duces, qui militibus licentiam publice prostituendi uxores & virgines concedunt, ut terrorem hosti incutiant eumque ad æquas pacis conditiones acceptandum permoveant. Finis licitus non efficit actionem, quæ illicita est, bonam; sed hæc potius intentionem finis boni, vel liciti labe sua inficit. De actionibus itaque non statuendum est ex fine, qui per eas intenditur, quando quæritur, num sint bonæ, vel licitæ.

§. 611.

De eo, qui metu pœnæ actionem bonam committit, malam omittit.

Qui metu pœnæ actionem lege naturæ præceptam committit, prohibitam vero omittit, puritatem animi non possidet. Qui enim metu pœnæ actionem lege naturæ præceptam committit, is eam non committere mallet, modo pœna non esset metuenda, consequenter nolitio eandem committendi non tollitur, sed saltem impeditur, quo minus actus externus non cesset. Quamvis itaque metu pœnæ adducatur ut actionem lege naturæ præceptam committere velit, cum alias eandem non actu committeret; nolitio tamen committendi legi naturæ contraria, cum vitiosa sit (§. 322. *part. 1. Phil pract. univ.*), illam vitiat. Quamobrem cum puritas animi deficiat, si volitioni inhæret aliquid vitiosi (§. 598.); qui metu pœnæ actionem lege naturæ præce-

 ptam

ptam committit, puritatem animi non possidet. *Quod erat unum.*

Similiter qui metu pœnæ actionem lege naturæ prohibitam omittit, is eam committere mallet, modo pœna non esset metuenda, consequenter volitio eandem committendi non tollitur, sed saltem impeditur, quo minus in actum externum erumpat. Quamvis itaque metu pœnæ adducatur, ut actionem lege naturæ prohibitam committere nolit; volitio tamen committendi legi naturæ contraria, cum vitiosa sit (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), illam vitiat. Unde porro ut ante patet, eum, qui metu pœnæ actionem lege naturæ prohibitam committere non vult, puritatem animi non possidere. *Quod erat alterum.*

Ostendimus jam alias, actionem rectam non esse, quæ metu pœnarum extorquetur (§. 349. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et ex demonstratione, quam dedimus, patet, defectum rectitudinis consistere ex parte voluntatis. Unde omnino palam esse, animum labe infici (§. 598.), consequenter purum non esse (§. 599.). Equidem ad servandam legem positivam homo aliter obligari nequit, quam pœnis atque præmiis (§. 300. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quod vero de pœnis demonstratum est, eodem modo intelligitur de præmiis; obligatione tamen positiva non intenditur puritas animi, sed saltem compositio voluntatis & noluntatis ad voluntatem & noluntatem legislatoris, seu ut actus externi sive positivi, sive privativi sint legi conformes. Manet animus impurus, quamdiu solo metu pœnæ, vel etiam spe præmii regitur voluntas.

§. 612.

De eo, qui spe lucri actionem bo-

Qui saltem spe lucri actionem lege naturæ præceptam committit, prohibitam vero omittit, puritatem animi non possidet. Etenim

nim qui saltem spe lucri actionem lege naturæ præceptam committit; is eam non committere mallet, modo lucri, quod cupit, particeps fieri posset eam omittendo, consequenter nolitio eam committendi non tollitur, sed saltem impeditur, quo minus actio externa non intermittatur. Unde porro eodem modo, quo ante (§. 611.), conficitur, qui saltem spe lucri actionem lege naturæ præceptam committit, eundem animi puritatem non possidere. *Quod erat unum.* *nam committit, malam omittit.*

Similiter qui saltem spe lucri actionem lege naturæ prohibitam omittit, is eam committere mallet, modo lucri, quod cupit. particeps fieri posset, eam committendo, consequenter volitio eam committendi non tollitur, sed saltem impeditur, quo minus in actum externum erumpat. Unde porro eodem, quo ante (§. 611.), modo conficitur, qui saltem spe lucri actionem lege naturæ prohibitam omittit, eundem animi puritatem non possidere. *Quod erat alterum.*

Quæ hic de lucri spe demonstrantur, ea intelligenda sunt de bono quocunque, quod ex commissione actionis bonæ, vel omissione malæ speratur, exinde tamen non necessario sequitur. Ipsa sane demonstratio hoc aperte loquitur. Metus pœnæ & spes lucri voluntati atque noluntati tandummodo efficaciam detrahunt, non vero animum purum efficiunt, quoad puritatem & impuritatem eam prorsus intactam relinquunt. Quæ respectu status civilis moneri poterant, ea reservamus suo loco.

§. 613.

Qui virtuti omni deditus non est, animum purum servare nequit. Cum enim virtuti deditus actiones suas legi naturali con- *Studium omnium virtutum ad pu-*

ritatem animi necessarium. conformiter dirigat (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui vero actiones suas contraria ratione dirigit, quam lege naturali præscribitur, vitio deditus sit, (§. 322. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui virtuti omni deditus non est, aut vitiis quibusdam imbutum habet animum, aut saltem non veretur subinde committere actiones legi naturæ adversas, & si desit patrandi occasio, aut alio quocunque modo impediatur, ne volitio in actum externum prorumpat, non tamen deest eas committendi volitio. Quamobrem fieri nequit, quin subinde vel tota volitio vitiosa sit, vel eidem saltem admisceantur volitiones vitiosæ. Quoniam itaque animus purus non est, si volitioni, vel etiam nolitioni, de qua idem intelligitur, quod de volitione jam demonstratum, inhæreat aliquid vitiosi (§. 599.); qui virtuti omni deditus non est, animum purum servare nequit.

Inde omnino est, ut actiones bonæ labe inficiantur a volitionibus pravis, quæ iisdem associantur, & sic quod virtutis erat in partem vitii trahatur, prouti testantur exempla, ad quæ ante provocavimus (*not.* §. 599.), & ex omni tractatione speciali clarius elucescet. Nimirum cum actiones simplices, quæ unam eandemque actionem humanam conjunctim constituunt, ad diversas virtutes referantur; si quis virtutibus omnibus non fuerit deditus, actiones vitiosæ ad alias, quæ virtutis sunt, concurrunt eandemque vitiant. Immo cum quædam inclinationes naturales prædominentur, si easdem intellectus non regit, nulla fere actio ab omni labe prorsus pura est. Quodsi ergo animi puritatem desideres, necesse est ut omni animi contentione virtutem omnem consequi studeas. Ceterum hinc patet, Philosophi esse, ut in Ethica ostendat, quænam vitia unamquamque virtutem inquinent pro diversitate inclinationum naturalium: sunt enim vitia promiscue omnia impedimenta virtutum ipsis

ipsis minime oppositarum & puritatis animi, in quæ inquirendum & quomodo ea tollenda sint demonstrandum in Ethica (§. 10. *part.* 1. *Eth.*), Denique hinc etiam porro elucescit difficultas puritatem animi consequendi, de qua paulo ante diximus (§. 607.), ut tanto minus sit quod miremur, si puritatem animi adeo raram esse deprehendimus.

§. 614.

Ad vitam perfectam requiritur animi puritas. Qui enim vitæ perfectæ studet, ejus actiones omnes quoad minima legi naturali conformari debent (§. 17. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), consequenter nulli unquam volitioni, nulli etiam nolitioni aliquid vitiosi, seu quod legi naturæ contrarium est, inhærere debet. Quoniam itaque tum demum purus est animus, si volitioni ac nolitioni nihil vitiosi inhæret (§. 599); ad vitam perfectam puritas animi requiritur, *De animi puritate ad vitam perfectam requisita.*

Relegenda hic sunt, quæ de vita morali perfecta docuimus in parte altera philosophiæ practicæ universalis. Atque tum clarius adhuc perspicies nexum inter vitam perfectam & puritatem animi intercedentem, atque intelliges, quomodo vitæ perfectæ studio puritas animi promoveatur.

§. 615.

Cujus voluntas & noluntas perfecta est, is puritate animi gaudet. Quodsi enim voluntas perfecta est, ea non determinatur nisi per bonum verum, consequenter volitioni non inest aliquis actus, qui tendit ad bonum apparens, seu appetitio mali sub ratione boni, neque noluntas aliter determinatur nisi per malum verum, consequenter nolitioni non inest aliquis actus, qui tendit ad abstinentiam *De puritate animi voluntatis & noluntatis perfectæ comite.*

tiam

tiam a malo apparente, seu aversio boni sub ratione mali (§. 271. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque volitioni nihil vitiosi inhæret, puritas autem animi non deficit, si volitioni & nolitioni nihil mali inhæret (§. 599.); cujus voluntas & noluntas perfecta est, is puritate animi gaudet.

Sane si actus voluntatis & noluntatis adhuc labe quadam inficiuntur, voluntas & noluntas nondum perfecta dici potest, cum labes ista dependeat ab abusu quarundam facultatum (§. 598.), ad perfectam autem voluntatem & noluntatem utique requiratur consensus omnium facultatum (§. 271. 201. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 616.

De animi puritate acquirenda.

Cum is puritate animi gaudeat, cujus voluntas & voluntas perfecta est (§. 615.); *qui puritatem animi consequi vult, indefessam operam in voluntate perficienda collocare debet.*

Quæcunque igitur de voluntate & noluntate perficienda supra integro capite primo demonstrata sunt, ad puritatem quoque animi consequendam faciunt. Atque hinc quoque elucescit difficultas puritatem animi consequendi. Quoniam puritas animi spectanda est in singulis virtutibus, ubi etiam perpendenda virtutum a se invicem dependentia, & quomodo vitia eandem labe sua inficiant; tractatio specialis multo uberiorem lucem affundet doctrinæ de puritate animi.

Finis partis II. Ethicæ.

CONSPECTUS

TOMI II.

PHILOSOPHIÆ MORALIS,

SIVE

ETHICÆ

DE

VOLVNTATE PERFICIENDA ET DIRECTIONE
APPETITVS SENSITIVI ATQVE AFFECTVVM
VIRTVTVM MORALIVM CAVSA

FINIS CONSPECTUS.

INDEX
RERVM RRÆCIPUARUM, IN QUO NUMERI PARAGRAPHOS DENOTANT.

A.

G.

H.

Iguoran-

I.

N.

R.

Voluptas

FINIS INDICIS

Tomi II. Ethicæ.

